B=4012

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

KAYIT No. 5947

YER No. B/4012

B. E. Rs. ce Neşredilmiştir.

OSMAN FERİT SAĞLAM'IN
TÜRK TARİH KURUMU'NA
ARMAĞANIDIR

Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur Ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti

Yazan: GRAF MARSİLLİ

Paris ve Monpeliye Fen Akademileri ile Londra Tarih Cemiyeti azasından
Ve
Bolonya Enstitüsü Müessisi

Türkçeye çeviren
M. Kaymakam NAZMİ

Bu kitap 1737 senesinde Petresburg Fen Akademisi
matbaasında basılmıştır

[39 *Resim ve* 2 *Harita ayrı bir kese içindedir*]

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

ANKARA
Büyük Erkânıharbiye Matbaası
1934

5947
B.4012

Fihrist

I. KISIM

İçindeki yazılar	Sahife
Osmanlı imparatorluğunun askerî ve coğrafî vaziyeti	3
„ „ büyümesi	14
„ „ ahalisi	33
„ „ idaresi	35
Türk seciye ve ahlakı	38
İstanbulda kullanılan ölçüler	55
Ticaret	57
Varidat	61
Osmanlı ordusu	68
Yeniçeriler, kapu kulu, acemi oğlanlar	72
Topçular	87
Serhat kulu	92
Azaplar, ecareliler, seymenlor, lâğımcı, müsellim	93
Süvari	97
Tatarlar, moldavlar, ulahlar	111
Beylerbeyi, paşalık ve beylikler	113
Osmanlı imparatorluğunun deniz kuvvetleri	139

II. KISIM

Osmanlı imparatorluğunun ordusuna dair izahat	153
Osmanlı ordusunun kullandığı silahlar	159
Binek hayvanları	170
Sancak ve bayraklar, muzika, çadır	176
Yük hayvanları	184
Yiyecek	188
Ordugâhlar	190
Yürüyüşler	215

İçindeki yazılar	Sahife
Osmanlı ordusunun harekât ve muharebe esasları	227
Osmanlı ordusunun kalelere karşı muharebe esasları	241
Osmanlı ordusunun bir kaleyi müdafaa esasları	249
Osmanlı deniz kuvvetleri	261
Osmanlı ordusunun vaziyeti hakkında netice	273
Osmanlı deniz kuvvetleri vaziyeti hakkında netice	283
İstanbulda 1730 - 31 senesinde çıkan ihtilâl	
III. Sultan Ahmedin tahttan indirilmesi ve Sultan Mahmudun tahta çıkarılması.	295

Başlangıç

Altı buçuk asır hüküm sürmüş ve nihayet göçüp tarihe kavuşmuş olan Osmanlı İmparatorluğunun, baştan aşağı, bütün tarihi bugün ve yarının nesli için bir ibret dersidir. Bu dersin askerî safhaları, bilhassa, ordu mensuplarını pek alâkadar edecek hâdiselerle doludur. Bizde pek çok yazılmış tarih sayfaları bu imparatorluk devrinin hakikî askerî tarihini tam olarak, ciddî olarak tahlil etmiş değildir. Tahlil edenlerde hakikî vesikalar ve müşahedelere dayanmaktan ziyade fazla, tafsillerle meslekî araştırmağı güçleştiren bir mahiyet almışlardır; bu sebeple Avrupa müelliflerinin yazılarına çokça bağlanmak zarureti hasıl olmuştur. İşte 17 inci asrın sonunu ve 18 inci asrın başını yaşamış olan müverrihlerden (Kont Marsilli) nin Osmanlı imparatorluğunun askerî tarihi hakkındaki bu kitabına da bu yüzden müracaat mecburi olmuştur. Filhakika Cevat paşa, Muhtar paşa, Mahmut Şevket paşa gibi (Askerî tarih) yazıları yazan şahsiyetlerimiz (Marsilli) den pek çok istifade ederek, ortaya, eserler çıkarmışlar isede asıl (Marsilli) nin bu tarihi, metin olarak bizde şimdiye kadar neşredilmiş değildi. Büyük Erkânıharbiye bunu dilimize çevirtip ortaya çıkarmakla askerî tarihimizde bir boşluğu dolduruyor. Bununla beraber eserde bir hiristiyan taassubu, bir garaz kokusu görmemek mümkün değildir. Ancak okuyucular metinde cerh edilememiş ve silinmeğe luzüm görülmemiş olan bu garazkâr ifadeleri derhal sezecek ve seçeceklerdir. Yeterki askerî tarihimiz bizzat içinde yaşamış bulunduğu bir teşkilatın bütün hurdeliklerini gösteren hiristiyan müellifin yazılarından tarihî hakikatları ortaya çıkarabilsin.

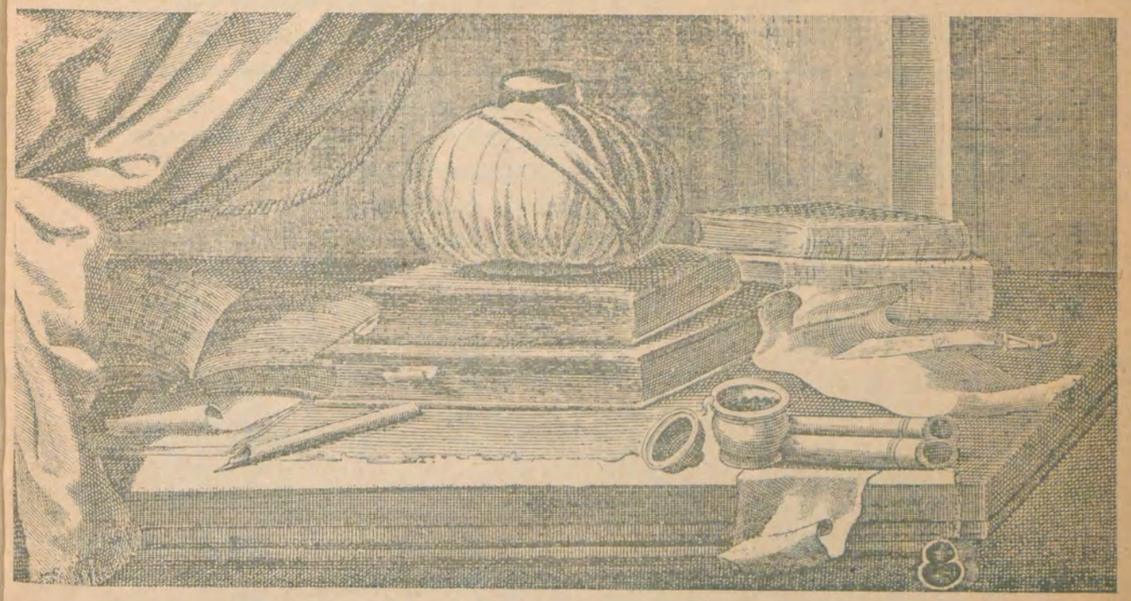

Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti

I. KISIM

Birinci Bap

Osmanlı İmparatorluğunun Bidayetine Dair

Asya kıt'asının büyük bir kısmında eskidenberi "Skit„ adı verilen kavım yaşamakta idi ki bunlara bugün "Tatar„ denilmektedir. Tatarlar tabiat ve ahlakları icabı olarak sabit ve müstekar mesken ve ikametgâha malik değildiler. Fakat onlar en nihayet bugün büyük Tataristan denilen geniş sahada yerleşmiş bulunuyorlar. Tatar İmparatorluklarının hudutlarına dair bilgiler mevcut değildir. Hudutları muhtelif devre ve zamanlara göre değişmiş zaman zaman büyümüş ve genişlemiştir.

Alim bir zat olan "Amisterdam„ Belediye Reisi Müsyü Vitsen pek

çok mesaî ve para sarf ederek bir harita vücuda getirmiştir. Lâkin bu birinci eserinden az memnun kalmış olan Vitsen diğer bir ikincisini meydana koymuş ve ölünce de onu millete bırakarak mütehassıs ve mütefennin zevatın bu haritayı tetkik ve tekemmül ettirmelerini vasiyet eylemiştir. Bu yerlere dair tam malûmata sahip olmadığımız gibi, anların tarihlerini, coğrafî vaziyet ve teşkil ettikleri hükûmetlere dair hususiyetleri araştırmak için şark lisanlarını da bilmediğimizden, anlardan bahsedememek mecburiyetindeyiz. Ancak askerî veziyetini yazmakta olduğumuz Osmanlı İmparatorluğunun ilk teşekkülü ile alâkadar olan bu kavmın kuvvet ve tabiatları hakkında izahat vermek icap etmiştir. Binaenaleyh coğrafi müşkülatı terk ile asıl bize düşen vazifeye başlayoruz. [*]

Büyük İskenderin muzafferiyetlerinin "Skit„ ler ile Hazardenizi havalisinde oturan diğer milletleri büyük bir korkuya düşürmüş olduğu belli olup sonradan bu milletler "Tatar„ ismini almışlardır. İşbu milletler bu vekayi dolayısile kendi sahalarını, sürülerini ve mallarını bırakarak Kafkas dağlarına ve diğer dağlık yerlere dağılmış ve buralarda Makedonya İmparatorluğunun dağılıp değişmesini beklemişlerdir. Filhakika İskenderin ölümünden sonra İmparatorluk dağıldığından dağlara sığınmış olan bu milletler eski yuvalarına kalabalık kafilelerle dönmeğe başlamışlardır. Ancak Tatarlar kendilerinin kesretli olmakla beraber son derece de fakru zaruret içinde kaldıklarını gördüklerinden evvelki büyük ziyanlarını memleket fetih ve istila etmek ile tazmin etmeği kurmuşlardır. Bu maksatla Tatarlar aralarında bazı usuller ve kanunlar yaparak bunlar ile eski adet ve an'anelerini dirilttikten başka, eski zenginliklerini elde etmeğede azmeylemişlerdir. Bizim dahi muhafaza ettiğimiz bu kanunlardan birisi Beylere gerek askerlik işlerinde ve gerekse mal ve mülk hususunda veraset ve intikal hakkını vermektedir. Tatarlar, beylerinin tefevvuk ve rüçhaniyetini kabul ile onlara şeref bahşeylemekte ve onlar diğerlerinden, bu suretle, ayrı bir vaziyette bulunmakta idiler. Bu veçhile bunlar şan ve şeref kazanmak hususunda teşci ve teşvik edilmiş olduklarından, az zamanda, bir çok fütuhat yapmağa muvaffak olmuş müteaddit kumandanların yetiştiği görülmüştür. Halk daima çadırlarda ikamet etmekte olduğun-

[*] Skitler müellifin dediği gibi meskensiz, göçebe insanlar değildirler. Bilakis eserlerile sabit medeniyete sahip olmuş, İmparatorluk kurmuş, yerleşmiş Orta Asya Türk kavmlerindendir. Bilhassa Skit İmparatorluğunun hüküm sürmüş bulunduğu Karadeniz şimal ve şark sahilleri havzasına varis bulunan Ruslar buralardaki halka (Türk) demekten siyaseten ve kasten uzak kalarak (Tatar) veya (Tatarın) deyerek ayrı bir zümre ihdas etmek yolunda yürümüşlerdir. Hakikatta bunlar medenî ve meskene sahip halis Türklerden başka bir şey değildir.

dan her gün yurtlarını levazımın bol olduğu yere nakle müheyya bulunmakta ve yeni yeni muvaffakiyet ve muzafferiyetler anları kumandanlarının emrü idareleri altına toplamakta idi.

Bu kumandanların en meşhurlarından biri Cengiz Han olup bizim müverrihlerimiz andan bahsederler. Fakat bunların yazılarında, asıl en eyi Tatar tarihlerinden malûmat iktibas edilemediği için, intizamsız ve karışık ve esasa uymayan bir çok hususlar bulunmaktadır.

Tatarlar [*] kendilerinden Hint, Çin, İran ve Moğolistan ve Osmanlı hükûmetinde İmparatorlar bulunmuş olduğunu büyük iftihar ile kaydeylemekte oldukları gibi Roma İmparatorluğunu imha eden Gotların esas kuvvetlerinin kendilerinden teşekkül etmiş olduğunu gurur ve mübahat ile ilave ve beyan eylemektedirler. Ekseriya kendisinden taallüm etmiş olduğum bir Türk alimi kendi milletinin kıdeminden bahseylemekte idi; bende buna fevkalâde taaccüp eylemekte ve çünkü bidayette bu hususa o kadar ihtimal vermemekte idim. Fakat Rusya hükûmetinin son istila ve fütuhatı onun Sibirya ve büyük Tataristan cihetlerindeki hudutlarının kat'iyetle tayin ve tesbiti zaruretini doğurduğundan tetkikata meydan açtı.

Büyük Tatar kuvvetlerine ve anların fasılasız seferleri ile hayat ve maişetleri suretlerine ve kanaatkârlıklarına dair tetkiklerim neticesinde, pek muhtemel bir hakikat olarak, Ruslar ve Tatarların (Gotlar) namı altında olarak Roma İmparatorluğunu yıkan kavm olduklarına dair bende tam bir kanaat husule gelmiştir. Tatarlar tarihlerinde bu muzafferiyet ve fütuhattan çok öğünerek bahsettikleri gibi kendi kumandan ve fatihlerinin mağlûp memleket ve milletlerdeki parlaklık ve eğlencelerine kapılmış olduklarından kendilerini ifsat eylediklerini ve eski ahlak ve tabiatlarını gayip eylemiş olduklarını zikrile şikâyet ve teessüf eylemektedirler. Eğer Tatar kumandan ve hanları ahlak ve meziyetlerini muhafaza eylemiş olsalar idi ve bu kadar büyük muzafferiyetler neticesinde eski ahlak ve hususiyetlerinde sebatkâr bulunsalar idi yer yüzünde Tatar beylerinin oturmadığı taht ve giyme diği taç kalmazdı demektedirler. Bunlar Barbarlar [**] ismini verdiğimiz milletin kendileridir; çünkü anlar bolluk ve zenginlik içinde mükellef çadırlarda yaşamadıklarından, oturarak müzeyyen ve parlak masa-

[*] Türk olarak kabul edilmelidir.

[**] Barbar adı Avrupalılarca sonradan konmuş tezyif makamında bir isimdir yoksa böyle bir millet yoktur. Netekim müellifin de itirafı veçhile dört ve beşinci asırlardan itibaren Avrupada görünen ve İmparatorluklar kuran Türk İmparatorlukları tam medenî bir millete yakışır kültür sahibi idiler.

larda yemek yimediklerinden, her tarafa taşınabilir bir çok şekilde çadır ve obalarda ikamet ederek süt, et ve bir parça ekmekten başka bir şey ile beslenmediklerinden dolayı kendilerine Barbar adı verilmiştir. Lâkin hayatlarını pek basit ve tabiata uygun olarak geçirmekte olduklarından - mesela ecdadımız gibi - anlara Barbar namını vermeğe imkân yoktur. Bu millet, arka arkaya yeni yeni fütuhat ve zaferleri düşünür ve daima gerek kendi ailesine ve gerekse umuma taalluk eden hizmet ve vazifeleri sebat ve sadakatle yapmağı bilir bir millettir.

Bu millet, heyet ilmine çok meraklıdır. Bu ilme ait ve rasadata müteallik bir çok kitapları bulunmaktadır. Yine kendi milletinin tarihî vak'alarından bahseden bir çok kitaplara dahi maliktir. Velhasıl daha bir çok hususlar bunlara Barbar ismi verilmesinin pek insafsızca bir muamele olduğunu vuzuhla meydana koymaktadır.

Harp zamanında anların yapmakta odlukları şiddet ve vahşeti kayit ve ilaveye ve isnada lüzum yoktur. Filhakika harpte anlar yakarlar, yıkarlar; yağma yaparlar ve esir alırlar idi. Fakat Romalılar da başka suretle hareket etmezlerdi; biz dahi diğer bir usul ve kaid-ye göremi hareket ediyoruz?

Anlara Barbar denilebilirse ancak şu sebeple denilebilirki anlar henüz müslümanlık taassubuna girmişler idi ve müslümanlık bir çok şubelere ayrılarak müteferrik şekilde bulunuyordu ve ilk ve asıl müslümanlar kat'î kanuna teb'an aralarında müteaddit putperestlerin bulunmasını istemezdi. [*]

Osmanlı İmparatorluğu bahsine girmek için mukaddemeyi hazırlamak maksadile şimdilik bu bahsi terk ile bütün Tataristanın Tatarların idare şekillerine göre taksimlerine başlayalım:

Tataristan "Mirzalık,, lara ayrılmıştır. Bunların başında bir (Mirza) bulunurki idare edebileceği miktarda aile ve insanlar, hayvanlar bunun emri altındadır; oturdukları mahaldeki topraklar uzun müddet ve kat'î şekilde kendilerine ait değildir; ancak insanlar ve hayvanlar göz önünde tutulur ve Mirzaların başlıca dikkat ve itinaları idareleri altında bulunan aileler için yeni yiyecek ve içecek mıntakaları aramağa çevrilmiştir. Bunlardan "Bucak Tatarları,, en çok (Moldava - Ulah) memleketine, kendi hudutlarını aşarak talan ve hücumlar yapmak

[*] (Barbar) isminin, bugün de bildiğimiz veçhile, daha ziyade, beşinci asırda Avrupada kavmler muhaceretinde birbirini süren Hünler, Alatlar, Gutlar, Süevler ve Cermenlere izafe olunduğunu görürüz. Hiristiyanlık, müslümanlık davalarında (Barbarlık) ifadesi asıl olarak tutulmuştur. Bu, müellifin kendi fikridir.

suretile, büyük zararlar verirlerdi. Bunların hudutlarını Kapı [*] göstermiş ve fakat o dahi Moldava gibi bereketli ve mahsulü bol bir vilayete temellük arzusunu beslenmekte idi. Bu Mirzalar arasında (bunlara "hakim pirensler,, namını verebiliriz) kuvvetleri itibarile yekdiğerinden farklı ve üstün olanlar mevcut idi. Bazan anlar birbirlerile birleşmek suretile nüfus ve kuvvetlerini böylece her türlü hale karşı artırırlar idi.

Onlar başka başka ve ayrı yerlerde otururlar ve kendilerine mahsus isim ve lâkabe malik idilerki Tatar İmparatorluğunun haritasını tamamlamak için bunların bilinmesi çok faideler temin eder. İşte bu başka bşaka yerlerden birisi Türkistan adile anılırki bunun manası Türk toprağı demektir.

Burası Hazar denizinden şarka doğru kudemanın (Sağdayan) ve (Bakteriyan) dedikleri vilayetlere kadar uzar ve bugün bunlara "Maverayünnehir,, ve "Horasan,, denilmektedir. "Skitler,, "Emayson,, dağının arkasında otururlardı. Diğer bir mevkiede "Türkmen,, nami verilmekte ve burasi Hazar denizi şimal sahilinden pek o kadar uzak değildir; buradan (Trükmen) denilen ilk Tatarlar meydana çıkmıştır. Yurtları, Müsyü Vitsenin haritasında görüldüğü üzere, bu denizin garp kısmında hitam bularak şimalde Yaga nehri ve cenupta Simon nehri ile çevrelenmektedir. Bundan sonra bunlar Hazar denizinin şark ve cenup kıyılarına doğrularak Gürcistan ve Ermenistanda olan asıl dağlara gelmişler ve "Ararat,, dağı yakınlarında çok uygun ve münbit yerler bulmuşlar ve, o zamanlar da Yunan İmparatorluğunun devrilmesile bütün Anadoluya uşuşan bir çok Sultanlar arasındaki ihtilaflardan istifade ederek, buralara yerleşmişlerdir. Anlar (Türkmen) adını Turkoman adına çevirmişler ve fakat asıl Türk adı ise baştan ve eskiden buralarda yerleşmiş olanlara verilmiş olup bugün de burada bulunmakta olduklarından, daha sonra sırası geldikçe, bunlardan bahsedilecektir.

En alim türklerin kaydettiklerine göre işbu Turkoman tatarlarının (Mirza) sı "Ertoğrul,, idi ve bu zata (Ordogrul), Ortogrul veya Urtuklul denilmektedir. Ertoğrulun babası Horasan vilayetinde Vali olan (Mahanlı Süleyman Şah) idi. Süleyman Şah paytahtından Tatar Hükümdarı Cenğiz tarafından çıkarılıp koğulduğundan yukarıda söylediğimiz "Turkoman,, memleketine gelmiştir. Ertuğrul Turkoman tatarlarile kendi kuvvetini artırarak bu verimi çok ve güzel yerlerden mem-

[*] (Babıali) tabiri çok sonra verilmiş bir tabirdir. Eserde Kapı olark yazılmaktadırki o devirde (Vezir Kapısı) veya (Paşa Kapısı) olarak kullanılırdı.

nun kalmış ve fakat daha ileriye gitmeğide kurmuştur. Kendi aralarında İran, Ermenistan ve Suriyeyi paylaşmış olan Babil ve Konya Sultanları arasındaki ihtilaflardan istifadeye kalkan Ertuğrul Konya Hükümdarı Alaettin ile birleşerek onun askerinin yardımile istiklal ve serbestii kazanmağa başladı.

Ertuğrul hicretin 687 ve miladın 1288 tarihinde ölmüş ve Sultan Alaettin Ertuğrula karşı beslediği teveccüh ve himayeyi oğlu Osman veya (Otman) a karşı dahi göstermiştir; işte Osmanlı İmparatorluğu bunun namına izafeten zuhur ve teşekkül eylemiştir. Alaettin Osmana istiklal ve şeref nişanesi olarak davul, sancak ve kılıç vermiş ve Rum İmparatorlarının o vakitler hakimiyeti altında bulunan küçük Asya aksamına müsellehan yürüyerek harp etmesine müsaade vermiştir. Maruf türk âlim ve müverrihleri ile anların umumî ve hususî tarihleri vekayii bu suretle kayit eylemektedirler.

Diğer cihetten osmanlı gururunu okşamağı isteyenler, Süleyman Şahın Tatar Patişahı Cengiz Han soyundan olduğunu ve oğlu Ertuğrulun Konya Hükümdarı Alaettin tarafından müstakil bir Hükümdar sıfatile tanındığını ve hali hayatında Alaettin tarafından Ertuğrulun oğlu Osmana Konya Hükümdarlığının hibe ve hediye edilmiş olduğunu beyan eylemektedirler. Bu alâka ve rabıtayı daha ziyade ehemmiyetlendirmek emelile eğer bu silsile inkıtaa duçar olursa Hanedana en yakın Sultanlardan olup Edirne havalisinde dağınık olarak ikamet eden ve kendilerine bahşedilen köyler ile temini maişet edenlerden birinin İmparatorluğa intihap edileceğini söylemekte ve bundan maada Babıali tarafından azledilen Tatar Hanının yerine bunlardan birinin intihap edilmdsinin usulden olduğu kayit ve tezkâr eylemektedirler. Fakat bu nasıl kabili teliftir? Osmanlı İmparatorluğuna Tatarlar tarafından tevarüs keyfiyeti, anın erkek kısmı munkati olduğn takdirde, türkler tarafından kabul edilemez; zira türklerin kanun ve kaidelerine göre bu Tatar Hanedanı hiç bir veraset hakkına malik değildirler. Türklerin iddialarına göre son Osmanlı Hükümdarının ilk kızlarının oğulları bu verasete istihkak kazanabilirler. Her ne halise ancak şurası muhakkaktırki "Turkoman„ da ve aşağı Ermenistan havalisinde oturan ilk türkler Turkoman tatarlarından idi ve anlar Ertuğrulu umumiyetle olduğu gibi bir mirza ve kumandan sıfatile müdafaa ve ana tabi olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğu, Anadoludaki bu havaliyi Ertuğrulun oğlu Osman zapt ve teshir eyledikten sonra teessüs etti ve bu zamanda Alaettin Konya Hükümdarı bulunuyor idi; fikrime göre bu hükümdar Kilikya, Kayadökya ve Pontosta ikamet ederdi.

İkinci Bap

Eski Türkler ile yeni Türkler Arasındaki Fark

İlk Türklerin miktar ve mevcut itibarile ne kadar az olduklarını gösterelim: Türklerin kendi namlarını aldıkları Turkoman tatarlarının bir kısmı Ermenistan ile Gürcistan arasındaki eski sahada ikamet ediyorlar idi ve "Mırza„ ları olan Ertuğrulun maiyetinde ve kumandası altında anı takip etmeği bir kısmı arzu etmemişlerdi. Diğer bir kısmı Ertuğrulu takip ederek "Sarrasin=Arap„ ve İran kavımlari ile ve keza İmparatorluklarının inkırazı üzerine fakir ve kimsesiz kalmış olan Rumlar ile karışmışlar, ihtilat eylemişlerdir. Bu Rumlar ise Türklerin az zaman evvel fetih eyledikleri arazinin sahibi idiler. Bu ihtilat ve karışma anların ahlakında büyük değişiklik vücuda getirdi, ve bu değişiklik anların Bursa, Trakya ve Bulgaristan ve Yunanistanın diğer iç memleketlerine ilk tecavuz ve taarruzlarından sonra daha ziyade artmıştı. Her yaş ve cinsten insanlar alındı. Yaşlı olan erkekler fakru zaruret içinde ister istemez helak oldular. Gençlere müslümanlık öğretildi ve bunların bir kısmına askerlik ve bir kısmına da san'at öğretildi. Velhasıl kadınlar ya satıldı veyahut nüfusu çoğaltmak için ve daha doğrusu, nefsanî hevesleri yatıştırmak maksadile evlere dağıdıldı.

İstanbulun alınması ile İkinci Sultan Mehmet bütün Rum İmparatorluğunun sahip ve hakimi oldu. Yunanistan, İlirya ve Bulgaristan pervasız tahrip edildi. Bunun için oralara asker gönderildi ve Türk milletini ve ordunun mevcudunu çoğaltmak maksadile esirler alındı. Türklerin "büyük„ unvanını verdikleri Süleyman Macaristanı zapt ve istila eylediği zaman da ora ahalisinden bir çoklarını memleketinin diğer taraflarına göndermiştir.

Kırım, Oçakof ve Bucak taraflarına yerleşmiş olan Tatarlar eski tahakküm ve zulumlarını tatbika koyularak Lehistan ve büyük Rusyaya komşu olan yerleri talan etmeğe ve yıkmağa koyulmuş idiler. Bu Tatarlar erkek olsun kadın olsun ellerine geçeni esir eder ve anları türklere satarlar idi; bu suretle de anlar, şimdide yaptıkları gibi, nüfusu çoğaltmağa uğraşırlar idi. Bu zamanda dahi Gürcü ve Çerkeslerden bir takım kimseler insan ticareti, ve bilhassa, güzel kadın

ticareti yapmakta ve bunları Tatarlar gibi İstanbulda satmaktadırlar.

Türkler deniz filolarını çabuk tekemmül ettirerek eyi bir hale komuş olduklarından yakın adalar ve ahalisine, hatta İtalyaya taarruz ve musallat olmakta idiler. Anlar Akdenizde dolaşan Afrika korsanlarını da himayeleri altına almışlar, bunlar da durmadan Türklere Fransız, İspanyol ve İtalyan esirleri taşımışlardır. Korsanlar kendilerinin tabiî olan ustalık ve cesaretlerine mükâfaten unvan ve rütbelere nail olmakta idiler.

Türkler Avusturyaya yaptıkları büyük taarruzları esnasında dahi hesapsız insanları esir etmişlerdir. Bu arada bir çok gençler, kızlar ve kadınlar var idi. Viyana muhasarası zamanında bir çok erkeklerin başları muayyen bir idam mevkiinde - bu mahal Tuna sahilindeki hastahanenin yakınında idi - kesilmiştir. Ben dahi bu bedbahtlar arasında bulunacak idim; ancak mucize kabilinden bazı sebepler dolayısile kurtulmuş idim.

Bundan başka, hergün, hıristiyan rumlar, ermeniler ve keza yahudilerden bir çokları kerhen, veya, türklere eyi görünmek için müslümanlığı kabul eylemekte idiler. Katolikler cizyeden muaf idilersede bu vergi diğerlerinden alınmakta idi.

Tereddüt ve şüphe etmeksizin denilebilirki bugünkü Türklerin kanı evvelki Turkoman Tatarlarının katiyen kanı değildir. Bu kan bugün Rum, Ermeni, Sırp, İlirya, Leh, Rus, Alman, İtalyan, Fransız, Yahudi vesaire kanlarile karışmış ve bunlar Osmanlı İmparatorluğunun yalnız nüfusunu artırmak ile kalmayarak ilim ve marifetin yayılmasınada vesile ve sepep olarak memleketin yükselmesine tesirden hali kalmamışlardır. Keza memleketin idaresi sahasında çok lâzım ve faideli bir çok kaideler bunlardan alınmıştır. "Kapı,, nın kendi askerlik esaslarını da kısmen Rum İmparatorluğu ve kısmende Romalılardan almış olduğu pek muhakkak ve mevsuktur.

Elhasıl Türklerde eskilikten hiç bir şey kalmamış, kalan şey ise bidayette Turkoman Tatarlarından aldıkları ancak "Türk,, isminden ibaret bulunmuştur. [*]

[*] Bir milletin diğer milletler üzerindeki galebe ve hakimiyeti mutlak surette manen ve maddeten üstün olmasile kaimdir. Asırlarca bir âlî medeniyet, daha dun bir medeniyeti sarmış ve zebun etmiştirki tarih· Türk gibi zuhurundan bugüne kadar daima hakim ve efendi yaşamış bir milleti ortada bırakmıştır. Ekser müverrihler türk medeniyetinin daima her medeniyetten üstün olarak Avrupayı sarmış olduğunu itiraf etmek istemezler. Onları türkün gayri milletlerle temasından nim medenileşmiş kabul ederler. Silahı, barutu, topu, gemiyi ve bütün san'atları zamanının en mütekâmil bir şeklile ortaya çıkaran ve bir çok milletlerden mürekkep bir ordu vücuda getirerek aynı ırklardan mürekkep hasım ordularını imha eden medeniyet, türk medeniyetinin bir cüz'ü olan türk ordusundadır. Bu ordu askerlik esaslarını Bizanstan veya Romadan değil cetleri Meteden, Atiladan ve bizzat yaradılıştaki asker ruhundan almıştır.

"Harita,, Coğrafî Vaziyet

Osmanlı İmparatorluğunun kara ve denizde hudutları. Tabiî ahvali. Taşlık, kumlu, sahra ve çöller (eşkıya yatağı) Arabistan. Yaklaşılması güç yüksek dağlar. Yalnız ismen İmparatorluğa ait ve merbut yerler. Sultanın garnizonlarının bulunduğu yerler. İstanbuldan Mekkeye giden hazinelerin muhafazası ve Mekkenin müdafaa ve himayesi. İmparatorluğun idarelerini pirenslere tevdi eylemiş olduğu yerler.

Arabistanda bulunan boş çöller sarı renkle gösterilmiştir. Bunlar kumluk Arabistan ve taşlık Arabistan adlarile anılırlarki Mısır ve arazii mukaddeseden aşağıda bulunurlar. Buraları hükûmetin varidatını artırmaktan sarfınazar bu varidatı yutarlar. Zira "Kapı,, buralardan geçecek insanları muhafaza ve müdafaa için kılavuzlara para verir ve sarfiyatta bulunur. Hükûmet yakın arazinin hudutlarında süvari askeri bulundururki bunlar burada bulunan arapların taarruz ve tecavüzlerini menederler.

Yeşil ile boyanmış olup Azak ile Trabzon arasında bulunan arazi "Azak denizi,, nden Tamana kadar ve buradan Karadeniz sahili boyunca Trabzona kadar olan arazi - bu sahada Azak ve Taman kalelerinin bulunmasına ve bu denizde serbestçe seyrüsefer için "Kapı,, dan izin alınmasına rağmen - kat'î bir şekilde Sultanın idaresine tabi değildir. Bu arazi ve havalide oturan kavmler Kafkas dağlarında kendileri için emin ve mahfuz yerlere iltica ederlerki buraları yaklaşılamaz yerlerdir.

Koyu kırmızı renkle gösterilmiş olan, Kırım, Oçakof (özü) ve Bucak havalisi olup Tatarların idaresindedir. "Kapı,, (Orkapı=Prekopberzahı) ve Kefe kalelerinde garnizonlara maliktir. Fakat Kapı askere ihtiyaç hisseylediği zaman Tatar Hanına bulmasını emreder ve fakat masraf tabiatile Kapıya ait olur; bu hususta da Tatarlar ile müzakere ve mukavele yapılır; ancak Kapının bunlara tam bir itimat beslediği vaki değildir.

Haritada sarı renkle gösterilmiş olan birleşmiş Moldava ve Ulah Prensliklerinden mürekkep olan Translovanya havalisinde türk garnizonları mevcut değildir; burada oturan hıristiyan ahali Ortodoks mezhebindedir. Bununla beraber Tuna nehri sahillerinde ve Macaristanı saran dağlarda hıristiyanlar mevcut idi; Kapıda buralara prens-

ler tayin eder, anlarda bu sahayi idare ederlerdi. Ancak Kapı bu Prensleri azl ve naspetmek salahiyetini haiz bulunurdu. Şu kadarki buradaki ahali kendi kendilerine Sultan aleyhine harp açabilirlerdi. Bundan dolayı Sultan ısyana karşı tedbir almağa mecbur kalırdı. Buraları dağlık ve ormanlar ile örtülü olduktan başka hıristiyan memleketlere de komşu olduğundan Sultanın müdafaa tedbirlerine ihtiyaç hasıl olur idi. Vaziyetin buralarda sıkışık bir halde olması cihetile Kapı bu sahalarda garnizonlar bulundurmayarak serbestisini muhafaza eder idi.

Kırmızı renkle boyanmış olan Akdeniz sahillerine türkler (Berberistan) adını verirler; burası üç Prensliğin idaresinde bulunmakta idi: Cezayir, Tunus ve Trablus. Bunlar Osmanlı İmparatorluğuna tabiiyet ve merbutiyetten ziyade müttehit beylikler unvanile yadolunurlar idi. Bu cümhuriyetler kendi kendilerine idare olunurlar ve beyleri mevcut olup bu beyleri kendileri intihap ederler idi. Kapı deniz kuvvetlerini artırmağa ihtiyaç duyduğu zaman anlara para verir ve masraflarını üzerine alarak anları kullanırdı. Yapılan muharebelerden alınan ganimetler vesaireden zaman zaman Sultana esirler, hediyeler gönderirler idi.

Mısırın büyük genişliği ile beraber Kapıya bazı menfeatlar temin eden Nil vadisi idi. Çok verimli olan bu vadı taşması ile mütenasip meyveler vermektedir. Sahili az ve ancak İskenderye ile Dimyat arasından ibarettir. Mısırın diğer yerlerine gelince buraları Arabistan çöllerine benzer. Haritada sarı renkle boyanmıştır. Bazı ufak ve az verimli sahalar vardır. Buralarda bolbol hurma yetişmekte olup kâfi derecede su dahi bulunur. Kum çöllerinde böyle yerler denizlerdeki adalar gibidir.

[Mesut Arabistan] haritada kırmızı renkle gösterilmektedir. Havasının nisbeten itidali, mevkilerinin güzelliği, mahsuldarlığı ve vüsati ile maruf olup Osmanlı İmparatorluğuna tamamen merbuttur. Maahaza bu havali dahi çok miktarda beyliklere ayrılmış ve her kısmın bir prensi vardır. Kapının buralarda hukuku yoktur. Ancak Peygamber Muhammet Aleyhüsselama hürmeten orada vaziyet bu şekilde olup buna mukabil Sultanın gurur ve azametini ohşamak üzere Sultan bütün prenslerin büyük ve muhterem reisi olarak tanınmıştır. Kapı Peygamberin gömülü bulunduğu camiin hizmetçi ve memurlarına para ve tahsisat verir. Kapının, Kızıldenizin şark kıyısında

olup Mekkenin iskelesi olan Cidde şehrinde garnizonu bulunduğu gibi bu denizin garp kıyısında "Sevakin„ de bulunan garnizonun masrafları da ona aittir. Sevakinde, türklerin Habeşlilerden zapteyledikleri toprakların hakim ve kumandanı olan Paşa ikamet eder. Kapı, Yemen kıt'asına malikiyet ilede övünür. Burası haritada kırmızı çizgi ile gösterilmiştir. Yemende 21 kadar beylik vardır ve bunlara emrü kumanda eden Paşa San'ada oturur. Bu beylerin muayyen miktarda askeri vardır, hükûmete hizmet ederler. Ancak bu kuvvetler hiç bir zaman kendi toprak ve memleketlerinden dışarı çıkmazlar. Fakat Mekkeyi müdafaa ve muhafaza hususunda kullanılabilirler. Buralarda para tahsili çok güç olup Sultan, Kahireden, beylere maaş ve para göndermeğe mecbur kalır; böylece de (Mekke) hamiliği unvanını muhafazaya çalışırki Sultan ancak bu unvan ile diğer bütün müslüman prenslerine tefevvuk ile müftehirdir.

İmparatorluğun (yüksek hakimiyeti) altında bulunan bütün topraklar beyaz renkle gösterilmiş olup bu topraklardan muayyen olan ciziye ve vergiler alındığı gibi hudutlarını korumak için asker, ordu ve başka vasıtaların bütün membalarını buraları teşkil eylemektedir.

Bütün Imparatorlukta, Yeniçerilerden garnizonları ihtiva eden müstahkem mevkiler atideki işaretler ile gösterilmiştir:

(co) yani Yeniçeri bölükleri adetlerile işaret edilmiştir. (Sol) ile işaret edilen efrat olup bunların mevcutları Kapının komşu hükûmetler ile sulh halinde bulunduğu 1680 senesine göre gösterilmiştir

Diğer Yeniçeri bölükleri İstanbulda bulunurlar, ötekilerden miktar ve mevcut itibarile farklıdırlar ve Sultanın maiyetindedirler.

Kaptan Paşanın salahiyetinin çerçevesi içinde Avrupa ve Asya sahilleri ve adaları bulunup bunun beyleri bir tek tuğlu (beygir kuyruğu) dur. Rodos Paşalığı iki tuğlu ve İstanbulda Tersane Paşalığı üç tuğludur.

Berberistan adını verdiğimiz garp Tarablus hemen boş, geniş bir araziden ibarettir ve birbirinden uzak mesafede bulunan bir kaç müstahkem kaleden başka yerlere malik değildir. Haritada buraları sarı ve yeşil renkle boyanmıştır; bununla beraber denizden pek uzak olan bazı mevkiler beyaz olarak bırakılmıştırki buralarda ahali mevcuttur. Şu kadarki yukarda söylediğim gibi bu yerler Kapıya bağlı ve tabi olmadığı gibi Osmanlı İmparatorluğuna merbutiyetlerinden bir çoklarının haberleri bile yoktur.

Üçüncü Bap

Osmanlı İmparatorluğunun Büyümesi, Tekâmülü ve en Parlak Devri

Yukarda, Ertuğrulun oğlu Osmanın İmparatorluğun birinci müessisi olduğunu ve İmparatorluğun anın adile anılmış bulunduğunu söylemiştik. Osman adını biz yanlış olarak Ottoman suretinde telaffuz eyleriz. Biz şimdi Osmanlı İmparatorluğunun, dördüncü Mehmede kadar 19 İmparator ve 115 büyük Vezir (Sadrazam) tarafından, ve müthiş Viyana muharebe ve muhasaralarına başlayan Kara Mustafa Paşanın ölümü zamanına kadar, ne suretle sevk ve idare edildiğini söylemeğe ve anlatmağa başlayacağız.

Vezirliği ibda ve ihdas eyleyen Sultan Osmanın kendisi idi; bunuda oğlu Alâettin Paşaya tevcih eylemişti. Tabiatı muktazası, Alâettin Paşa dervişliği ve dinî tahsili güttüğü için bu makamî oğlu Suleyman Paşaya bırakmıştır. Fakat bu usul ve kaideyi Osmanın varisleri olan hükümdarlar takip etmemişlerdir; bilâkis rekabet yüzünden biraderlerini hapiste tutarlar ve hanedan prensleri arasında her hangı bir rekabetin bu suretle çıkmasına mani olmağa çalışırlardı.

Türk ve Tatarların nesep ve silsilelerine dair burada tam bilgi olmasına rağmen bahsetmeyeceğiz, Bizim maksadımız bu değildir. Şimdi Viyana muhasarasından bir sene evvel Osmanlı İmparatorluğunun genişlik ve sahasının ne derecelerde olduğunu söylemeği ve anlatmağı arzu etmekteyiz.

Sultan Osman Konya Padişahı Alâettin tarafından kendi hakkında gösterilen lutuf ve teveccühe dayanarak artık bizzat serbest olarak Asya ve Avrupada harp ve fütuhata devam edebileceğini görmüş ve anlamıştı. Osman İran ile Arap Sultanları arasındaki ihtilaflardan istifadeye ve bunu vesile ittihazına şitap etti. Bunların her ikisi Rum İmparatorluğunun umumi sukutu sıralarında bazı yerlere tevarüs eylemişlerdi; Rumlarda ise yalnız İstanbul kalmış idi. Bundan başka Sultan Osman İstanbula bağlı küçük bir çok hakimler arasındaki ihtilaflardan tam zamanında istifadeden geri kalmayordu. Bu küçük hakimler bazı maruf mevkilere sahip olup Rum İmparatorluğunun eczasından olarak bunlara Duka, Despot ve Çar adları verilmekte

idi. Bunlar, İstanbul İmparator sarayı da dahil olmak üzere, ihtilaf içinde idiler. Yeis ve yoksuzluğa düştükleri vakit henüz yetişmekte olan Osmanlı Imparatorluğuna sığınmaktan ve türklerin adetlerini, usullerini ve ayni terbiye ve idareyi kabulden başka çareleri kalmayordu. Muhammedilerin hıristiyanlığa karşı besledikleri kin ve nefret gibi hisler ile ayni suretle mütehassis olmakta kendileride muztar kalıyorlardı.

İlk önce işler Sultan Osmanın maksat ve niyetlerine çok uygun olarak tecelli etmekte, bu suretle de "Bitinya,, nın merkezi olan Bursada yeni İmparatorluk kolaylıkla teessüs eylemekte idi. Burası; Marmaraya yakınlığı, şehirin Ulu dağın (Keşiş) eteğinde bulunması ve buralarda otlak ve yaylaların, soğuk, sıcak maden sularının bolluğu gibi hususlar itibarile Osman için çok müsait idi.

Filhakika bu mevki o kadar lâtif ve güzeldirki buna benzerini hiç bir yerde görmedim. Bundan dolayı Osman ilk ikametgâhını burada tesis etmiştir. Sultan Osman Bursada kendisine bir saray ve başka binalarla camiler yapmış ve bunlardan birisinde kendisi gömülü olduğu gibi İmparator ailesinin ve tahtın İstanbula taşınmasına kadar Osmandan sonra gelen Sultanlar daima bu şehirde gömülmüşlerdir. Bursada dört köşeli bir saray (Köşk) var idi ki duvarları pek yüksek ve hendek ile çevrilmişti. Bunu rumlar inşa etmişlerdi; lâkin türkler bunu muhafaza için ihtimam sarfetmemişler ve hiç ehemmiyet vermemişlerdir. Bu keyfiyet türklerin komşuları olan rumlar hakkındaki mübalatsızlığını ve gururlarını vazıhan göstermektedir. Osman, oğlu Orhana verdiği talimatta, rumlara mücazat ederek itaat altına alınmalarını tavsiye eylemekte idi.

Jan Paleoloğ, Orhandan, Bulgarlara karşı yardım istemiş idi. Orhan Trakyanın bir çok noktalarında yerleşti ve Edirne, Filibe havalisini zabtetti. Bu fütuhat onu Rum İmparatorluğunun kalan kısımlarını fethe sevketti. Sonra, halefleri, İstanbulu sıkıştırmağa ve sarmaya başlamışlar idiki onları, bu işe, civardaki prenslerde teşvik etmekten geri durmayorlardı. Bu prensler aralarındaki geçimsizliklerden vaziyeti görmez olmuşlar ve kör gibi hareket etmişlerdir. Onlar yalnız birbirini ezmeğe uğraşiyorlar ve Barbarların zulümleri altında inlemekte olan zavallı rumları ve onların perişan hallerini hiç göz önüne getirmeyorlardı. Anların örnek olacak celalet ve kahramanlık göstermeleri icap ederdi.

Elhasıl imansızlar (yani türkler) Macaristana ve bizim Çasarlarımızın paytahtı olan Viyana kapılarına kadar geldiler. Burada asıl

Avusturya kanı vardır. Diğer bir çok şehirlerin düştükleri felaket ve uğradıkları akibete Viyana uğrayamazdı.

Bu fasılasız devam eden eyi tali ve muvaffakiyetlere fena kurulan ve idare edilen iki muharebe sebep oldu. Birincisi Bulgar hudutlarında (Varna) muharebesi, ikincisi ise (Muhaç) ovasındaki muharebe idi.

Muhaç muharebesi, beceriksiz ve bilgisiz bir takım hıristiyan Episkoplarının tavsiyeleri ile harpten, kavgadan ve silahtan anlamayan genç Kıralın emrü kumanda başına getirilmesinde ısrar edilmesinden gayip edildi.

Filhakika Venedik cümhuriyeti Kandiyede (Girit) türklere çok mukavemet gösterdi; fakat türkler, hıristiyanlar arasında hüküm süren fesat ve hilekârlıklardan, şehirlerin muntazam garnizonlara malik olmamasından ve hıristiyan hükûmetlerden hiç birinin komşusuna muaveneti düşmemesinden çok cesaret almışlardı. Türkler Avrupada o kadar bahtiyar ve şanuşeref sahibi olmuşlar, sulh ve asayişin kendi ellerinde olduğunu ve hükmü nüfuzun ancak kendilerine ait olduğunu görmüşlerdirki muahedeler ile sulhu kendilerine faideli olduğu müddetçe ve istedikleri kadar uzatmakta idiler. O kadarki Asyada kuvvet ve kudretten düşmüş olan İranlılar üzerine yahut zayif ve zebun olup Suriyeden ve memleketlerinden çıkarılarak kovulmuş olan araplar (Çerakese Melukî) üzerine, veyahutta, Mısırda ahali arasında uzayup giden ihtilal, mücadele ve muharebelerden ziyadesile kudretsiz kalmış olan biçare Sultanlar üzerine yeni yeni muzafferiyetler istihsaline kadar Avrupadaki hali sulhu muhafaza ederler idi. Maahaza hıristiyanlar bu sulhun kendilerini aldatan ve oyalayan bir sulh olduğuna vakıf idiler. Fakat bütün bunlara rağmen anlar bunu kendileri için bir muvaffakiyet addederlerdi; çünkü kuvvetle bekledikleri türklerin umumî taarruz ve hücumlarına bu suretle bir kaç zamanlar olsun fasıla verilmiş olduğundan ve bu fasılanın kendilerine lâzım olduğundan dolayı memnun kalırlar idi.

Hıristiyanlar Türk savletinin dehşetinden o kadar ürkmüşler ve korkmuşlardırki milletlerin masalları ve hikâyeleri bütün türk milletini mağlûp olmaz bir millet suretinde kaydeylemektedirler. Bu korku anları o derekeye düşürmüştürki "türklerin kılıçları daima başımızın üzerindedir,, demeğe başlamışlardı.

Osmanlı İmparatorluğunun yirminci İmparatoru olan dördüncü Sultan Mehmet zamanında hıristiyanlığa karşı büyük bir kin ve hakaret beslenmiş idi; İmparatorluk dahi çok genişlemiş idi. Hayzel, Kan-

diye ile Ruslardan Çegirin - Çehrin - zaptedilmiş ve İmparatorluk evvelisine nisbetle çok büyümüş idi. "Çegirin,, şehrinin yıkılmasını emreden Sultan Mehmet burada Dinyeper nehrindeki adada yeni bir kale inşa ettirerek bu suretle Kazakların Karadenize doğru akın etmelerine mani olmak istemiştir. 1679 ve 1680 senelerinde benim İstanbulda bulunduğum zaman İmparatorluğun hududu Viyanadan Tunanın her iki sahilinden 16 mil mesafede bulunuyordu. Hudut burada Vag ve Rap sularında hitam buluyordıki Viyana gibi büyük bir paytahtı bu nehirler muhafaza ve müdafaa edecek bir halde değildiler. Rap nehrinden hudut garbe doğru Siterya dağlarında uzamakta ve sonra cenuba ve Kolp nehrine doğru giderek bu nehir bazı mahallerde her iki İmparatorluğu birbirinden ayırmakta ve daha ilerde hudut Koron suyuna vasıl olmakta idi. Burada Hırvatistanda ufak bir arazi sahasını Avusturyaya bırakmakta idi. Hudut hattı Seneni nin biraz yukarısından geçerek Adiryatik denizi kıyısında ve Venedik cümhuriyeti hududunda bi ter. Burada şarktan (Almiss) e kadar bir dar saha mevcut olup dar bir arazi sahasını ihtiva eylemekte ve sonra (Kataro) ve (Bodi) ye kadar uzamakta idi. Fakat deniz İstanbula kadar kâmilen Kapının hükmü altında idi.

İstanbuldan diğer bir hat (Don) nehri ağzına kadar uzar ve bu hat Avrupayı Asyadan ayırırki burada bulunan (Azof) Osmanlı İmparatorluğuna tabidi. Hudut garpta (Dinyeper) de biterdi. Hudut hattı Dinyesterin sağ cihetinden başlayarak nehir boyunca (Kamensk Podolsk) ve (Nider) i ihtiva ile uzamakta idi. Sonra Moldava ve Translovanyayı ayıran Karpat dağlarına gelerek bunları takiben Marmaros vadisinin nihayetine kadar uzar idi; sonra Berenci suyuna gelirdi. (Bu su Tais nehrine dökülür) ve bu su iki İmparatorluğu birbirinden ayırır idi. Sonra buradan garp ile şimal arasında Sayo nehrine kadar uzar, (bunlar dahi Tais nehrine dökülür) sonrada Naz nehrine gelir idi. İşte Avrupada Osmanlı İmparatorluğunun hududu bu şekilde idi. Adalar denizindeki Cezair dahi kâmilen Kapıya ait bulunurdu. Keza bu suret ve tertip üzere, İmparatorluğun Asya ve Afrika hudutlarını tavsif için Don nehrinden ve (Azof) a bir top menzili mesafeden başlayarak Asya hududunu anlatmağa başlayoruz:

Hudut Meotiç gölü sahilince Kefenin altındaki boğaza gelir ve bu suretle Taman kalesini ihtiva eylemiş bulunur; buradan sonra cizye veren Çerkezistan vilayeti dağlarına ulaşır. Bu arada Aphazya ve Mingrel vilayetleri vardır; sonra Kürcistanın garp kısmını takiben Ertuğrulun (Turkoman) tatarlarile ilk yaptığı futuhat sahasına varır. Bun-

dan sonra İmparatorluk ile İran arasını ayıran Kafkas dağlarının bazı kısımlarını takiben Dicle nehrine ulaşmakta idi; sonrada Babil taraflarını içine alarak uzamakta ve nihayet, Basra içerde kalmak üzere, Basra körfezinde bitiyordu. Bundan sonra Fırat vadisini takip eden hudut (Mesut Arabistan) dağları ile Mekke havalisini ihtiva eylemek üzere Türklerin bir garnizonu bulunan Sevakin karşısında Kızıl denize mülaki olur. (Sevakin) Habeş İmparatorluğuna ait olan sahilde olduğu halde burasını Türkler zapteylemişlerdir. Hudut buradan Nil vadisine varmakta (Şilalelerin cenubunda) ve vadinin sol sahil dağlarını takip ve şimale doğru uzayarak bütün Nil vadisini ihtiva ile İskenderyenin garp tarafında hitam bulmakta idi. Bundan sonra dahi hudut Berberistanı, Trablusgarp, Tunus ve Cezairi havi olarak uzamakta idi. Osmanlı İmparatorluğu işbu genişlikten daha ziyade bir genişliğe malik olamamıştır. Eğer Dördüncü Sultan Mehmet ile Veziri Kara Mustafa Paşa kibrü gururlarından Viyanayı muhasaraya kıyam etmeyipte Bodinli Ibrahim Paşanın nasihatlarını dinlemiş olsalar idi hudutlar bu vaziyette kalmaz idi. Bu cüretkârane teşebbüsün fena neticelerini derpiş eden İbrahim Paşa Veziriazama (Yavarın) ın muhasarasını, (Gomor) a doğru olan yolların kesilmesini, (Leopolştat) a kıtaat gönderilmesini ve Tatarlar ile isyan eden Macarların Avusturya arazisini istilaları için ve badehu onların Moravyaya geçmeleri için emir verilmesini tavsiye eylemekte idi. Viyana bozgunundan sonra zavallı İbrahim Paşa tart ve nefi edilmişti.

Dördüncü Bap

Osmanlı İmparatorluğunun geçen bapta zikredilen vüsat ve inkişafının azalması, bilhassa askerî vaziyet itibarile bu inkişafın az ve belki hiç faidesi olmaması ve İmparatorluk için bunun çok müşkül ve ağır olması

Filhakika bu imparatorluğun büyüklüğü, Roma İmparatorluğu büyüklüğile kıyas ve nisbet edildiği ve haritaya şöyle bir bakıldığı takdirde insanın hayretlere düşmemesi kabil değildir. Bu haritayı Türk Coğrafya Alimi Asyalı Ebubekir efendi vücuda getirmiştir. Av-

rupa ve Asyada ve gerekse Afrikadaki hudutlar bu haritada kırmızı çizgi ile gösterilmektedir. Türkiye İmparatorluğunu teşkil eden muhtelif hükûmetlerin muhtelif halleri tetkik edildiği takdirde, Sultanın İmparatorluğun bir kısmını mutlak bir istiklal ile idare edememekte olduğu, diğer kısmının ise çorak ve ahalisiz olduğu, diğer taraftan, şakavet ve hırsızlık unsurlarının hükûmet hazinesini çok müşkül ve vahim bir hale koyduğu, bir çok paraların gerek efrat ve gerekse umumi nakliyat ve sevkiyat için kılavuzlara ve muhafızlara verildiği (bilhassa Arabistan için), ve diğer bazı saha ve vilayetlerin yalnız ismen Sultana ait olduğu görülür ve anlaşılır. Pek çok yerler merkezden para alırlar fakat oraya hiç bir şey göndermemekte idiler. Bunlar arasında Mekke ve Yemen hassaten zikre şayandırlar. Kapı Karadeniz havalisinde bulunan ve gemilere binen yolcuları ve denizden içerlere doğru giden kara yollarını muhafaza eden garnizonlara para verir ve anların idarelerini düşünür. Hastahaneler, çok miktarda dinî müesseseler ve camiler, ve bilhassa Mekkedekilerin memurları, masrafı mucip olmakta idi. Bu saha ve (Mesut Arabistan), İmparatorluğa çok zarar vermekte ve hükûmete kuvvet vermedikten başka onu zayıflatmaktadır.

Berberistanın yani garp Trablus, Tunus ve Cezairi ihtiva eden hudut hattı sahasının Kapı ile o kadar alâka ve münasebeti yoktur, çünkü buraları ziyadesile uzakta kalmışlardır. Bu cümhuriyetlerin Sultanın tabiiyetinde bulunmakta olduğu sözü ancak bir müdahane ve riyakârlık kabilinden olur. Sultan bunlara Malta şuvalyalarının tahakkümüne karşı şakavet ve korsanlıkları ile mukavemet ve tazyik icra eylemelerinden dolayı liyakat ve istihkaklarının fevkında lutufkârlıkta bulunurdu. Diğer cihetten bunlar Osmanlı donanmasını takviye için kendi filolarını gönderdikleri zaman bunun için para alırlar idi; bazanda para ve masrafı aldıktan sonra da Akdenizden dışarı çıkmadıkları dahi olur idiki bu keyfiyet Devlet hazinesine faide değil zararlar verir idi. Karadenizde (Azof) dan Trabzona kadar uzayan saha Sultana keza o kadar faideli değil idi. Şu kadarki Sultanın gemileri burada bulunan iskele ve limanlara gelirler idi. Taman kalesi himayesile ve Kefe boğazından bu gemiler Azakdenize ve yine mezkûr boğazdan Karadenize seyrusefer eylemekte idiler. Yine bu havalide ve Kafkas silsilesinin diğer tarafındaki çöllerde Tataristanın en vahşi kabilelerinden sayılan Nogay tatarları ikamet eylemekte idiler. Bunlar Kırım Hanlarına tabi bulunmayorlardı. Kırım Tatar Hanının bunlara ihtiyacı hasıl olduğu zaman Kapının gönder-

diği azim paralar ile bunları kiralayarak kullanmakta idi. Kafkas silsilesine daha yakın olarak Çerkezler Karadeniz ile bu dağlar arasındaki sahada bulunmakta idiler. Burası yüksek dağlar ve ormanlar ile örtülü idi. Bu havaliyi Aphazya vilayeti teşkil eylemekte olup bu dahi Mingrel vilayeti ile hemhudut idi. Son vilayette Emreti ve Goryel Pirenslikleri mevcut idi. Bu yerlerin ziraate pek az elverişli olması ve sekenesinin barbar tabiati ve keza yerlerinin sarp ve dağlık olması hasebile buralara yaklaşmanın zorluğu ve lâzım olduğu zaman anların sarp ve dağlık mahallere ilticaları gibi ahval bunlardan istifadeyi mümteni kılmakta idi. Bu sahaya mücavir olan Kürcistan ve ahalisi kısmen İranlılara tabi ve anlara vergi vermekte idiler. Bu ahali gerek kadın gerekse erkek olsun esir ticareti de yaparlar ve türkler bu esirleri peşin para mukabilinde ya kardeşlerinden veyahut babalarından satın alırlar idi.

Azof havalisi ve Dinyeper nehrindeki kalelere kadar uzanan saha Rusya ile Kırım Hanlığı arasında adeta bir çöl halini arz etmekte ve burası (Or Kapı=Prekop) denilen kaleden başka (bu kale Kırım şibiceziresinin berzahı kurbundadır) bir mevki olup bunun civarında dahi Tatarlar sakindirler. Bunlar Sultana vergi vermezler ve Sultana asker lâzım olduğu zaman ancak para mukabilinde verirler. Halbuki bunlar oturdukları yerlerin ücreti olarak on bin nefer vermek mecburiyetindedirler. Ancak bu tatarlar daima asî hilkatta olduklarından bu hallerinden dolayı Sultan orada garnizonlar bulundurmakta ve bu şekilde anların itaatini temin eylemekte idi; binaenaleyh hazine bu garnizonlara çok paralar sarf etmekte idi.

Ukranyanın (Nider) ve (Kamenspodolsk) a kadar olan havalisi Buğ nehrine kadar olmak üzere kâmilen tahrip edilmişti. Kapı keza buralarda garnizonlar bulundurmakta idi ve burada kendisi için hiç bir faide ve yardım ihtimali yok idi. Çünkü buranın aşağı köşesinde ve Bucak, Tuna, Dinyester ve Buğ nehirlerinden Moldavaya kadar bütün arazide Kırım Hanına tabi olan Tatarlar oturmaktadırlarki bunların İstanbul hükûmet ve hazinesine hiç bir faideleri yoktu. Bilakis Oçakofözü ve İsmail garnizonları Kırıma doğru münakalâtı temine ve Tatarları sükûn ve itaatte tutmağa memur olup maaş ve masraflarını hazineden alırlar idi. (Nider) ve (Kamens) denilen kaleler arasında Bucak mevkii ile Transluvanya dağlarından Nidere kadar uzayan hat arasındaki saha ciziye veren üç vilayete ayrılmakta ve bunlar dahi Moldava, Ulah ve Transluvanyadan ibaret bulunmakta idiler; bunlardan son vilayetin idaresi bir Macarlı prense tevdi edilmekte idi; diğer ikisi Ortodoks ahali ile meskûn oldukları halde Sultanın idaresi altında bulunurlar idi. Buradan alınan vergilerin kısmı azamı Kapıdaki Nazırlara verilmekte ve Devlet hazinesine girmez idi. Bundan maada İmparatorluk anların askerlerine de itimat etmediğinden bu havalide garnizonlar bulundurmak zaruretinde bulunuyordu; çünkü bunlar ara sıra Sultan aleyhine olarak silaha sarılmak itiyadında idiler.

Beşinci Bap

İmparatorlukta Mülkî, İktısadî ve Askerî kanun ve Nizamların kısaca beyanı

Bu kadar geniş bir İmparatorluğu muhafaza ve idare için kara ve denizde büyük kuvvetler bulunlurmak icap eder; bu kuvvetleri tanzim ve ihzar için kanunlar ve nizamlara ihtiyaç aşikâr olup bunlar ile şüpheli anasırı ve bizzat türkleri zapturapt dahilinde tutmak kabil olur. Bundan başka bu kadar azim bir ordu için muktazi parayı bulmak ve toplamak lüzumuda vardır. Kanunlar muhtelif derece ve rütbelerde bulunan hakimler tarafından tatbik olunur. Bunlar kadılar ve sonra mollalar ve daha sonra kadıaskerlerdirki verdikleri hükümlerin kat'i şekle girmesi müftilerin tasdikına bağlıdır. Bu hakimler bütün İmparatorluğun her tarafına dağılmışlar ve kadılık dairelerine ayrılmışlardır. Kadıaskerlik ise iki dane olup anlarda Rumeli ve Asya (Anadolu) kadıaskerlikleridir.

Müftilerin riyaset ettikleri bütün bu kadı ve hakimlerin hepisi birden "Ülema„ denilen sınıfı vücuda getirmektedir. Gerek mülkî ve gerekse dinî işlere taalluk eden bütün mühim meselelerin halleri anlara verilmiştir. Madun hakimliklerde ifayı vazife eylemedikçe kadıaskerlik mevkiine gelebilmek kabil değildir. Müftiler (Şeyhülislam) ekseriya Sultan tarafından ve bazan büyük vezirler tarafından intihap olunurlar. Bu iki vezir (Sadrazam ve Şeyhülislam) müttefik ve müttehit oldukları takdirde Sultana kanun arz ve teklif ederlerki bu bapta bilahara izahat ve tafsilat verilecektir. Ekonomi ve iktısadiyat işleri meratip ve kuyudat itibarile o derecelerde güzel ve muntazam olarak

teessüs eylemiştirki hıristiyan hükûmetlerde böylesi yoktur. [*] Bu nizamnamelerde bir çok fenalıklara ve suistimallere karşı her şeyi bulmak kabildir.

Devlet, askerî ve siyasî idarece, başlıca iki büyük kısma ayrılmakta idi: Rumeli ve Anadolu. Bazanda Obekad dairesi ki İsntanbula nazaran deniz cihetini ihtiva eyleyen daire idi.

Arzın bu iki kıt'asındaki kısımlar (Kapı) tarafından fetih ve zapt edildikleri zamandenberi olan taksimatlarını muhafaza eylemektedir-Yani o zamanda ne şekilde bir hükûmet idiseler ve taksimatları neler ise şimdiye kadar olsuretle muhafaza edilmişlerdir. O zamanda tesmiye edildikleri vilayet ve sancak adları şimdiye kadar ayni isimde olarak kalmışlardır. Bu iki büyük daire Paşalıklar namile zikrolunurlarki anlardan bazıları vezirlik payesini haiz bulunmaktadır. Diğer mütebaki bütün kısımlar paşalardan ibarettir; maahaza bunlarda bazan vezir veya beylerbeyi rütbesinde bulunabilirler. Beylerbeyleri idareleri zamanında bulundukları merkez şehrinin namile de zikrolunurlarki hıristiyanlar zamanında dahi böyle idi. Bu hükûmetler veya vilayetler bir (zabit) in ve daha doğrusu bir beyin idaresinde olarak kısımlara ayrılmakta idiler. Bunlara sancak beyleri denilmekte idiki kumandaları altında muayyen mikdarda asker, zaimler ve tımarcılar bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya vilayet paşasının emrü kumandasına tabidirler veya beylerbeyine veya hükûmetin vezirlerine tabidirler. Haftada birkere bu paşa ve beylerin müvacehesinde adliye memurları, hakimler, iktısat memurları ve askerî mahkemeler memurları bulunduğu halde askerler alenen geçerler (Divan) ve şikâyetlerini dinlerler ve bilhassa maaşları ve servetleri olmayan zaimler ve tımarcılar ve diğer efradı ve keza (Reaya) denilen hıristiyan tebayı ve (Çıfıt) denilen yahudileri istima eylerler idi.

Altıncı Bap

Türkiye İmparatorluğu içinde kullanılan muhtelif diller ve dinler

Bir çok milletlerden mürekkep olan İmparatorluklar için, dil ve din itibarile, insanları idare etmekte çok büyük güçlük vardır. Bu güçlük, Osmanlı İmparatorluğunda, başka hiç bir yerde emsali olma-

[*] Marsilli, nasılsa, türklerin bunlarda hıristiyan Bizanslılardan öğrendiğini yazamamış.!

mak üzere, çok geniş ve büyüktür. Müslümanlık hıristiyanlığı imha için esaslı usullere malik bulunmaktadır. Türkler hıristiyanlara (Gâvur = imansız, sadakatsız) derler. Maahaza hıristiyanlar da İmparatorluğu vücuda getiren unsurlardır. Şunu da evvelemirde ilave edelimki bu bahis bizim maksadımıza temas etmez. Fakat müteakiben buna temas etmeğe ihtiyaç hasıl olacaktır.

Büyük mikdarda muhtelif milletlerden mürekkep olan bu kütleden, İmparatorluğun sağlam bir surette müdafaası için ordu vücuda getirmek üzere, paşalık dairelerinde askerlik için lâyık olan kimselerden başka diğerlerinin dahi ucuz ve masrafsız olarak alınabileceğini anlamakta zorluk yoktur; hatta mikdarı kâfi gelmediği takdirde hıristiyanlardan dahi tedarik olunur idi.

Transluvanya, Moldava ve Ulah kıt'alarına gelince Türkler bana bu kıtaatın ordularını ancak mikdarca tezyit eylemekte olduğunu fakat kendilerinin usul ve eski adetlerini muhafaza eylemek kaydile anlara mühim mevkiler verilmesine imkân bulunmadığını ve itimat olunamadığını ve Kapı hıristiyan hükûmetler ile harpte bulunduğu zaman bunları kendi ordusundan hariç tuttuğunu söylemişlerdir. Yani kendi memleketlerinin haricinde bulundurmak tarafını iltizam eylemekte idiler.

Fakat amelî sahada umuru kendi ellerinde bulunduran ve çeviren türkler zulüm ve itisaf icrasına lüzum olmadığını görmüş ve kanaat getirmiş olduklarından memleketlerinde hıristiyanların ikametine musaade eylemişlerdir; ayni suretle İspanyadan tardedilen ve Osmanlı İmparatorluğuna iltica eyleyen Yahudileri de kabul etmişlerdir. [*]

Anlardan istifade eylemek emelile bütün milletleri istedikleri mahallerde ikamete serbest bırakmışlardır. Çünkü yalnız türklerin şehirlerde ikamet etmesi ve ayni zamanda da harbe koşması makul olamazdı.

İstanbulu fetheden ve Rum İmparatorlarının tahtına çıkan İkinci Sultan Mehmet birinci defa olarak Rum usul ve kanunlarını değiştirmekle işe başladı. Zaten bu gibi işlere Bursada ve Edirnede ikamet eylemiş olan İkinci Sultan Mehmedin selefleri Sultanlar tarafından başlanılmıştı. Anlar bidayette barbarca konulmuş olan nizamnameleride değiştirmişlerdir.

[*] Şu halde (Türklerin zulüm ve itisafa lüzum görmedikleri ve hıristiyanların memleketlerinde kalmalarına musaade ettikleri ve İmparatorluğa iltica eden Türk ve müslüman olmayanları da himaye eyledikleri) Marsillice itiraf ve kabul edildiğine göre biraz yukarıda taassup ve müslümanlık dolayısile yapılan itisaftan dolayı Barbar ismi verildiği hakkındaki iddia kendiliğinden sukut eder.

En nihayet Büyük Kanunî Sultan Süleyman kanun ve nizamları mükemmel dereceye isal eylemiştir; bu tarzı hareketile de kendi haleflerine güzel nümune ve misal göstermiştir. Maahaza servet ve samanı seven Sultan ve Vezirler (daha ziyade Vezirler) bunları bilahara değiştirmişlerdir.

Ancak akıllı ve munsif olan bazı türkler benimle beraber bu tarzı hareketin aleyhinde olarak idareikelam etmekte idiler. Bununla beraber türkler itisaf ve tazyikın, büyük bir mikdarda olan ve kendilerine adaveti bulunan hiristiyanlar için icap ettiğini ve bunun faideli olacağını dermeyan eylemekte idiler. Hiristiyanların hissiyatının bu merkezde olduğunu ve anların mümeyyiz vasıflarını ileri sürerek bu sahada kendilerini haklı görmekte idiler. Bu Türkler Macaristanın ilk ihtilallarında Ortodoks Rusların kendilerini katliam ettiklerini ve her yerde ayni mezalimi icra ettiklerini söylemekte idiler

İmparatorlukta hakim unsur olan türklerde dahil olmak üzere kullanılan ve söylenilen muhtelif diller ile sülûk olunan dinleri ve mezhepleri söylemeğe başlayorum:

Türk dili umumî dil olup Kapıdan ısdar edilen bütün emirler ve talimat bu dil ile yazılır ve tebliğ olunur. Bu dile arap ve farisî kelimeler dahi karışmış olduğu halde anı güzelleştirmiştir; kendisine mahsus yazı usulü vardır. Türkler İranlılara galebe ettikleri ve Bağdadı muhasara ile bu havali ve vilayetlerde bulundukları sıralarda farisî lisanını da öğrenmişlerdir. Bu lisanın dahi usulü kitabeti mevcuttur.

Arap lisanı (Mesut Arabistanda) olanca safiyet ve belağatile tekellüm olunur. Bu lisan: Basra, Bağdat, Suriye, Şam, Lübnan cebelinde, Kudüs, Mısır ve Afrika sahillerinde kullanılmaktadır. Sonradan Mısıra kıpti lisanı da girmiştir. Bunun dahi hususî yazı ve kitabeti mevcut olup arapçadan çok farklıdır. Ermeni vilayetlerinin kendi dil ve yazısı vardır ve bu dil Kürcistanın büyük bir kısmında dahi söylenmektedir. Fakat buralarda umumiyet üzere farisî dili de kullanılır. Kara deniz kıyılarında daha ziyade Tatar dili [*] kullanılmaktadır. Bana söylenildiğine göre bu dil Bulgar memleketinde ve Macaristanda kullanılan eski dillerin mahlut bir şeklinden ibaret bulunmakta imiş. Bu lisanların Gotların tarihinde bilinmesinin çok faideli olacağını itiraf eylerim. Çünkü evvelce beyan ettiğim veçhile Tatarların ecdadı Avrupayı zapt ve istila eden ordunun başlıca kuvvetlerini teşkil eylemekte

[*] Türk demek isteyor.

olduklarından tatarlar dilinin o eski dillerin mürekkep bir şekli olduğuna şüphe bırakmaz.

Küçük Asyanın her tarafında Rum lisanı konuşulmaktadır. Adalar denizindeki bütün adalarda ve Emus (Balkan) dağlarının şark mailesinde [bu dağlar şimalden cenuba doğru uzarlar ve Adriyatikdenizinde nihayet bulurlar; bundan başka bu dağlar Tunaya muvazi olarak Kara denize kadar imtidat ederler] ve bu dağlar ile çevrelenmiş olan sahada Rum lisanından başka bir lisan kullanılmamaktadır. Velhasıl Trakyada ve Yunanistanı teşkil eden diğer vilayetlerde Rumca kullanılmaktadırki yazısı ve kitabeti vardır.

Emus dağlarının Karadenize müntehi olan kısmından Tuna nehri sahiline geçilerek bu nehir boyunca yukarıya Drava nehri mültekasına ve Kulp, Sava nehirleri havzalarile Adriyatikdenizi sahillerine ve bu sahillerden şarka yani Emus dağlarının garp mailelerine doğru olan sahada Islav dilinden başka bir dil yoktur ve kendisine mahsus yazısı vardır.

Darava nehrinden Osmanlı İmparatorluğunun hudutları yani Rap nehri sahillerine değin Tuna nehrinin bütün bu havalisinde tabiî olarak Macar dili kullanılır. Maahaza devir devir buralarda (Sloven) dilinin de kullanıldığıda olmuştur; bu dil cenubî Macaristanın boş kısımlarının iskânı maksadile türkler tarafından mezkûr mahallere Sloven milletinin sevk edilmiş olmasından ileri gelmiştir. Macar dili Karpat silsilesinin maileleri havalisine kadar münteşirdir. Macar dili bu dağlardan Transluvanya silsilesi mıntakalarına kadar yayılmış isede burada diğer bir takım diller ile karışmıştır. Yani Macar dili Saksun lehçesile kaynaşarak kaba bir Almanca şekline girmiştir.

Macarlar lâtin harflerine ve Saksunlar ise Alman harflerine maliktirler. Tuna hattına müvazi olarak giden ve Karpat tesmiye olunan dağlar ile Ulah ve Moldava hudutlarına kadar uzayan saha arasında Ulah dilindn başka bir dil müstamel değildir ve Ulah dili ise Lâtin ve İtalyancanın bozuk bir lehçesinden başka bir şey değildir. Bu millet kendi dillerinin "Roma„ dili ve ahalisinin Romenlerden ibaret bulunduğunu söylerler ve memleketlerinin dahi bundan dolayı Roma memleketi "Romanya„ tesmiye edilmiş olduğunu dermeyan eylerler. Ancak harfleri Sloven harflerinden ibaret bulunmaktadır. Bu dilden sonra Tatar dili gelirki Bucak, Oçakof (Özü) ve Kırımda söylenilmektedir. Bu dil yukarda dahi arzeylemiş olduğum veçhile Azak kalesinin bulunduğu Don nehri mansabından itibaren bütün bu havalide kulla-

nılan dildir. Bundan sonra yukarda Rus dili başlarki bu dil halis (Sloven) dilinden ibarettir denilebilir

Türkiyede Firenk=Fransız ve İspanyol dillerinin izleri dahi meşhut olmaktadır. Firenk dili bozuk bir İtalyancadan başka bir şey olmayup bir çok iskele ve limanlarda ve bilhassa İstanbul mülhekatından Galata ve Beyoğlu katulikleri arasında kullanılmaktadır. İspanyol dili ise ticaret aleminde ve yahudiler arasında söylenilir ve anların İspanyadan koğularak buralara geldikleri zamandanberi istimal edikmektedir. Gariptirki yahudiler Osmanlı İmparatorluğuna büyük mikdarda olarak geldikleri cihetle kendi tabiî lisanlarını getirmeleri lâzım gelirken İspanyolca ile gelmişlerdir. Şimdi bahsi dinlere intikal ettirmek isteriz:

Dini Muhammedî ile, İmparatorlar, Sultanlar ve Osmanlı İmparatorluğunda bir rütbe ve mevki sahibi olanlar veya böyle bir vaziyete girmeği arzu edenler mütedeyindirler. Dini idare edenler geçen bapta beyan eylediğim veçhile Müftiler ile Rumeli ve Anadolu Kazaskerleridir. Ben 1691 senesinde İstanbulda bulunduğum zaman beş müfti berhayat idi ve hali tekaütte bulunuyorlardı. Anların dini, bidat, dalalet ve rafızilik gibi şeylerden kurtarmak maksadile cebrüşiddet tatbik edilmesinde ısrar eylemiş oldukları söylenilmekte idi. Maahaza İran hudutları havalisinde bazı Türkler (Ali) yi rehber ittihaz eylemiş olan İran rafiziliğine girmiş oldukları gibi İmparatorluğun her tarafında hemen 48 kadar muhtelif akidelere tabi ve her biri kendi reislerinin isimlerile zikredilen müslüman dinince bozuk akideli mezheplere salik olanlar bulunuyordu. Bütün imparatorlukta 17 kadarda dervişlik tarikatı mevcut idiki bunların büyük bir kısmının şekli ruhbaniyet ve tecerrütte yaşamakta oldukları söylenilmektedir. Bu tarikatlar "Şeyh,, denilen reislerinin idareleri altında bulunurlar.

Benim zikreylediğim ve saydığım bütün bu milletler imparatorluğun bidayetindenberi Hazreti İsayı tanırlar idi ve keza kendi itikatlarınca putperest olanlar dahi anı tanırlar idi. Meonik (Azak) gölünün ötesinde yaşayanlar putperest idilerki yerinde bunlardan bahsedilecektir. Fakat İspanyadan koğulmuş yahudilerin gelmeleri üzerine putperestlerin bazıları yahudiliği kabul etmişlerdir.

Roma katolik dini salikleri bu memlekette pek az olarak bulunur. Türklerin istila ve muzafferiyetleri zamanında katoliklerin pek çokları dinlerini gizlemişler ve yahut çekilip gitmişler idi. Maahaza Roma kongregasyonunun ve katolikliğin neşrine çalışan (Fide) nin mesaileri ve

katolik pirenslerin gayretleri ile katolik dini bu memlekette oldukça mühim bir mevki ve hürmet kazanmıştır.

Kapı ile akdedilen bütün muahedelerde katolikler kendi dinlerini müdafaa eylemişler ve hususile Rumlar tarafından katoliklerin çıkarıldığı arzı mukaddes ve Kudüste mümtaz bir vaziyete sahip olmuşlardır. Bu prenslerin himaye ve müzaheretleri altında papanın İstanbulda (Episkop=Enpatibus) yani patrik vekili makamını haiz bir vekili bulunmakta ve buda Galata ve Beyoğlunda meskûn katolikleri idare eylemekte ve bu katoliklerden Dominikan, Fransisken, Kaposin ve Jezuitler kendi kiliselerinde ibadetlerini serbest ve aşikâra icra etmekte idiler. Memleketin her tarafında (Opservantinler) gardiyanları bulunduğu halde oldukları mahallerdeki katolikleri ve oraya seyahat tarikile gelmiş olan dindaşları idare ve muhafaza ederlerdi.

Suriyede bulunan maruninlerin katolik dinine karşı bir havf ve endişe hisseylemeleri vaki değildi ve orada papanın kürsisi ve tahtı daima mahfuz bulunurdu. Bunlar Romadaki papa tarafından nasbedilen bir patrik tarafından idare olunurlar idiki bu patrika Antakya patriki denilmekte idi. Antakya patrikinin idaresinde 12 veya 13 Episkos veya baş Episkos bulunmakta ve bunlar bizzat mezkûr patrik tarafından tayin olunmakta idi.

Maroninlere komşu olan sahalarda iki millet var idiki birisi Dürziler ve diğeri Nasiriler idi. Anlar arzı mukaddesi kurtarmağa giden ve Finike dağlarına iltica eden katoliklerden olduklarını ve sonra murur zaman ile ve bir çok müessirler ile esas dinden ayrılmış olduklarını zannederler. Buna rağmen anlar müslümanların ahfadından başka bir şey değildirler. Bu keyfiyet anların kitaplarından ayan surette nümayan olur. Maahaza anlar hiristiyanlığın bir çok akidelerini de almışlardırki hiristiyanlık ile bu suretle hali itilaftadırlar. İmparatorluğun muhtelif yerlerinde ufak gruplar halinde başka katolikler vardır ve Romadan gönderilen Misyonerler buralarda dinî neşriyata çalışmaktadırlar.

Rum yani Ortodoksluk hiristiyanlığı Osmanlı İmparatorluğunda azim mikdar ve mıkyasta münteşirdir. Anlar İstanbul patrikının bütün dünya kiliselerinin reisi ruhanisi olduğunu iddia ederler. Bu patriktan maada İskenderye, Antakya ve Kudüste dahi patrikları bulunur. Bu son patriklar bulundukları yerlerde İstanbul patrikını temsil ederler. Bunlar İstanbul patriki tarafından Kapıya arzedilerek ve Kapı tarafından kendilerine ferman veya diplom verilerek nasp ve tayin olunmaktadırlar.

Suriye, Kudüs ve Mısırda bunlara Melkit "Hattı İmparatorî,, denilir. Sureti umumiyede bunlara (Rum) veya Romei namı verilirki buda evvelce (Yeni Roma) ismini almış olan İstanbuldan muhaffeftir. Rumların birde Akridi patrikliği vardırki İmparator Jostinian tarafından tesis edilmiştir. Elhasıl rumların Sırbistanın yukarı köşesinde Herseğe yakın (Akderin) nehrinin membalarından pek uzak olmayarak (İpek) isminde bir baş piskopusluğu vardır. Bu baş piskopos ortodoks dininde bulunan ve Macar hududuna kadar olan sahada halkın, bütün (Raçka) nın reisi ruhanisidir ve buna patrik dahi tesmiye olunur. Bu patrik fermanını Sultanın mutbahlarının amiri olan zattan ufak bir meblağ mukabilinde almaktadır. Edirne ile Filibe arasında bir çok Bulgar köyleri vardırki bunlar buraya Rusyadan Don nehri kıyılarından tardedildikleri zaman gelmişlerdir. Bu ahali ayrı bir itikada malik olup, Rum ve Pavlisyan dinlerinden mürekkep bir şekildedir. Anların kiliselerini görmeği merak ettiğimden bu kilisenin düz ve parlak bir zeminden ibaret olup bir tarafında büyük bir ağaç dikilmiş olduğu ve bu ağaçta bir çok ağaç çubuklar asılı olup bunlara getirilen ianelerin asıldığını ve bu ianelerin dahi bir parça sığır veya koyun etinden ibaret olduğunu müşahede eyledim. Mezkûr ağacın altında taştan fena yontulmuş bir salip bulunuyordu. Ahali bu salibin önünde diz çökerek Rum dini üzere ibadet eylemekte idiler. Fakat rum dini üzere üç hareketle salip işareti yapacakları yerde bütün kollarile bu işareti yapıyorlardı. Ayrıca bu mahallin ortasında taştan bir masa var idi ve ianeler bunun üzerinede konulmakta idi. İşbu taş masanın yanında dahi ufak masalar bulunmakta idiki teberru edilen (Et) ler bunların üzerinde ekl olunuyordu.
Ben sonra Filibeye geldiğim zaman orada (Diyonis) isminde ve vaktile İstanbulda patriklik makamında bulunmuş olan bir zat ile görüştüm. Bana bu Bulgarların (Pavlisyan) namile tesmiye edilmekte olduklarını ve anların (Pavlussamusat) ın mezhebinden bazı usul ve akideler almış olduklarını söyledi.

Ruslar bunları Don nehri kıyılarından tardettikleri zaman bu Bulgarların putperest oldukları muhakkaktır. Mezkûr patrik iki sene evvel anlardan büyük bir kısmını hiristiyanlığa çevirmiş olduğunu ilaveten söylemiştir.

Bütün rum kiliselerini, İstanbuldeki rum patrikini rüçhan ve tefevvukuna rağmen yukarda zikr ve tadat eylemiş olduğum patrikler idare etmektedirler.

Kapı bunlar arasındaki münakaşa ve mücadelelerde kendi hüküm ve kararını infaz için daima çalışır ve anları tefrikaya düşürmeğe uğraşırdı ve patriklerin değişmesinden büyük istifadeler temin eder idi. Ancak bu ihtilafatı tevlit edenler yine kilise erkânı idiler ve yekdiğerlerinin aleyhlerine hareket ederler idi. Bütün patrikler (Panakibus= Aziz) elkabile mülakkap idiler ve baş piskopuslar anların maiyetinde ve dununda kalırlar idi. Patriklik makamına ancak "Aziz Vasil,, rütbesini ihraz etmiş olan ruhaniler geçirilirdi. Bu makama intihabı (Sadrazam) icra eder. Eskileri azlettirip anların mevkilerine geçmeği arzu edenler doğru ve yalan bir takım jurnallar ve istidalar ile Sadrazama müracaat ederler idi. Kapı nezdinde tercümanlık eden ve ortodoks mezhebinde bir rum olan (Mavrokordato) ya bütün bu tebeddülatı idare ve icra eylemesi emredilmiş idi, bu suretle de merkum pek çok paralar alır ve Sadrazam ile paylaşır idi. Kapı bu gibi intihabatlarda daimî surette zahirî bir serbestî ve alâkasızlık halinde görünmeği isterdi. Mavrokordato ise intihap için Ereyli piskoposunun ve hiç olmazsa yedi veya sekiz diğer piskoposların istida ile müracaatlarını bekler idi.

Ermenilerin kendilerine mahsus kiliseleri mevcut olup bunlar bir ermeni patriki tarafından idare olunmakta ve mezkûr patrik ise rum patriklerine nazaran daha salim ve doğru bir usulde intihap edilmektedir. Bu ruhani reis bermutat İrana tabi olan Ermenistanın bir kısmında ikamet eylemekte ve (Katağikos) namile tevsim olunmaktadır. Bunun idare mıntakası İran Şahlığı arazisinin daha uzaklarına kadar tevessü etmiştir. Şahın bu reisi ruhaniye çok hürmeti vardır. Öyleki şah anı yanında oturtmaktadır. Şah ana vazifesini serbest olarak ifa etmesine müsaade eder ve varidatından istediği tarz ve şekilde istifade eylemesine mani olmaz. Patrik gerek İranda ve gerekse Türkiyede azim bir varidata maliktir.

Bu patrik "Mukaddes mirü,, bahşeylemek hakkını yegâne olarak muhafaza eder ki bundan gelen varidat çok büyüktür. (Sis) patriki bunu bahşeylemek müsaadesini andan alır ve bu patrikin idaresinde beş adet baş piskoposluk bulunurki Halep baş piskoposluğu bunlardan birisidir. Diğer bazı patrik unvanını haiz rnhaniler mevcut isede anlar zikredilen hukuk ve idareye malik değildirler.

(Katoğikos = Katalikos) un memuriyeti İranda Şah tarafından ve Türkiyede Sultan tarafından tasdik olunur ve diğer dinlerin rüesasına verilen fermanlar gibi ferman verilir.

Ermeniler çok çalışkan ve parayı çok seven insanlardır. Ermeniler yalnız Asyaya değil ve fakat Türkiye idaresindeki Avrupa vilayetlerine dağılmışlardır. Buralarda anlar taşçılık, marangozluk, kuyumculuk ve fırıncılık san'atlarını yaparlar ve bir çokları da ticaretle uğraşırlar. Kanaatkâr olduklarından az yemek ile tağaddî ederler. Buralarda sakin oldukları zamandanberi ermenilerin baş piskoposları artmıştır. Bu millet İstanbulda dahi bir patrike malik olmağı ve bunun diğer patrikların idaresinde olmamasını arzu eylemektedir.

Irakta ve Haldada iki türlü hiristiyanlar mevcuttur. Anlar (Siryanî) akidesini muhafaza eylemektedirler. Bunlardan birisi (Yakovit)ler (Yakubiler) dirki Halda kilisesini terek ederek Dioskor mezhebine sapmışlardır. Diğeri de (Nesturi) lerdir. Bunlar (Yefe) kilisesine tabi olarak Nesturi mezhebile tedeyyün eylemişlerdir. Yakubilerin patrikları vardırki Dirizafer (Dirzafran) tesmiye ettikleri bir manastırda ikamet eder bu manastır Irakta (Mardin) şehri yakınındadır. Nesturilerin ise iki patrikı bulunur. Bunlardan birisi Musulda ikamet eder ve ismi (İlya) dır. Diğeri kürt arazisinde otururki ismi (Semeon) dur. Bu Nestorilerden bir çokları Roma kilisesine (Katolik) girmişlerdir ve anlara dinî talim ve telkin için (Yusef) isminde bir patrik verilmiştirki bu zat Irakın merkez şehirlerinden biri olan Diyarbekir = Emet denilen şehirde oturmaktadır.

Yahudiler İmparatorluğun bütün vilayetlerine ve bilhassa ticaretgâh olan beldelere dağılmış bulunurlar. Her ne kadar müslümanlar tarafından bunlara hakaretle bakılmakta isede anlar türklerin menafiine hizmet etmeğe çalışırlar. Ancak buna o kadar ihtimal verilemez. Böyle olduğu halde hiç bir maruf adam yokturki kendi idare ve muamelatına nezaret eylemek üzere hanesinde bir yahudi istihdam etmemiş olsun. Avrupada hiristiyan tüccarlar dahi böyle yapmaktadırlar. Yahudilerin bir çok san'atları vardır. Anların Selanik şehrinde umumî bir mektepleri mevcutturki burada kendi dinlerini tedris ederler ve buradan çıkan Hahamlar = (Rabin) bütün türkiyede en ziyade malûmatlı hahamlardır. Selanikte ve Kudüste yahudiler çoğalmaktadır. Yahudilerin bir çok havraları mevcuttur. Senevî vergilerini verdikten sonra anlar her hususta bir serbestiye malik olurlar ve türkleri çok severler. Yahudiler iki türlü dinî akideye maliktirler. Birisine Karaimmi ve diğerine Sembroimmi tesmiye ederlerki ikincisine intisap edenler azdır. Asıl yahudiler bu akidelerde bulunanları türkiyeden kovdurmak için çok paralar sarfetmişlerdir. Maahaza bu gibi ihtilafların ve husumetlerin anların arasında devam etmesini arzu eden türkler anların temennilerini hiç bir zaman kabul ve mevkii icraya koymamışlardır. Yalnız İstanbulda ve muhtelif yerlerde anların otuz iki kadar (Havra) sı vardır. Benim türkiyedeki yahudilerin hal ve vaziyetlerine dair çok malûmatım vardır. Anları diğer bir kitabıma dercedeceğim.

Tatarlar her ne kadar müslüman iselerde bir çok sebeplerden dolayı türkler anlara o nazarla bakmamaktadırlar. Mezkûr sebepleri burada zikir ve tadada lüzum yoktur. Bu iki millet arasındaki kin ve nefret o derecelerde büyüktürki türkler için pek o kadar muvaffakiyetkârane olmayan Macaristandaki ilk iki büyük sefer esnasında anlar tatarların mikdarca epeyice çok olan ordusuna itimat göstermemişlerdi; keza ciziye veren Ulah, Moldava ve Translovanya kıtaatında emniyet etmemişlerdir.

Bu kadar çok ve muhtelif milletlerin türk idaresine ve türklere düşman olup daima muhasım vaziyette bulunmalarından dolayı İmparatorları şekil ve rejimi tebdile mecbur eylemiş idi. Yukarda arzeylediğim veçhile hepisinden evvel İkinci Sultan Mehmet buna başlamıştı. Büyük Kanuni Sultan Süleyman yine bu işle iştiğal etmiş ve anın ahfadı olan İmparatorlar dahi bu sahada icraata devam eylemişlerdi. Anlar dine temas etmemekte idiler. Ancak bir talimatname neşrederek eğer bir kilise yanacak olursa anın yerine cami inşa edileceği ve eğer eskisi gibi inşa ve kilise halinde kullanılmak istenildiği takdirde mukannen bir meblağı tediye eylemeği şart koymuslardır. Türkler bunların kadınlarına hiç bir tecavuzda ve terbiyeye muğayir harekette bulunmazlardı. [*] adetleri mahfuz idi ve anlara tahmil edilen fevkalâde vergilerde tahammül edilemiyecek derecede değil idi. Anlar kendi ruhanî reislerinin tayinini zahiren tamamile bir serbesti dahilinde yapmakta idiler ve anları muhafazaya itina ederlerdi ve bunların ahaliden vergi vesaire almamaları için tekayyüdatta bulunurlardı. Patriklerin ve baş piskoposların tahsil edecekleri kilise varidatı ve anların milletten alacakları para mıkdarları Sultan tarafından verilip "berat„ tesmiye olunan emirlerde muharrer bulunmakta idi. Bu beratlarda siyasî talimat çok açık bir ifade ile kaydedilmekte ve Kuranda münderiç ahkâmdan kâmilen farklı bulunmakta idi; çünkü kuran hiristiyanlığın tamamen mahvını emreylemektedir.

İmparatorluk tebaasından ve vergi verenlerden başlıcaları olan ve Tıranslovanya, Ulah ve Moldava (Erdel, Eflak, Buğdan) da sakin bulu-

[*] Biraz yukarıda türklerin kadın esirleri bile idam ettiklerini söyleyen iftiraya yine ayni müellifin bu ifadesi güzel bir cevap teşkil edeceği gözden kaçmamalıdır;

nanlarla Kırım tatarları kale ve palangalar dahilinde ve türk garnizonlarının muhafaza ve nezaretleri altında bulunmakta idiler. Gerçi bu sahadaki milletler kendi iskân sahalarında tam bir serbesti dahilinde yaşamakta idiselerde söylediğim veçhile İmparatorluğun idaresinde, kale ve garnizonlar ile muhit idiler. Gerek hususî bir lutuf olarak ve gerekse şecaat ve hüsnü hizmetlerine mükâfaten kendilerine köyler bahşedilmiş olan ziamet, tımar sahipleri Sultana muti ve çok sadık kimselerden başka bir şey değil idiler. Bunlar bu köylerin hüsnü halde bulunmalarına nezaret ederler ve az çok kendi taraflarından idare olunurlar idi. Bundan başka bir çok türkler muhtelif milletlerin sakin oldukları yerlerde ve buraların meşhur ve maruf mevkilerinde kendilerine büyük büyük konak ve haneler inşa etmişlerdi.

Bu milletlerin silah taşımaları memnu idi, ancak seyahat ve buna mümasil ahvalde silah taşımaları için izin ve müsaade almak mecburiyetinde oldukları gibi geyinme hususunda da mutedil bulunmaları lüzumuda kendilerine emredilirdi. Elhasıl bütün bu işler tımar ve zeamet sahiplerile beyler ve beylerbeyine verilecek istida üzerine yapılmakta ve bütün zikredilen zevat vergileri topladıktan başka malûm mikdarda olarak bütün hiristiyan milletlerinin çocuklarından devşirme usulile çoçuk almakta idiler.

Bu çocuklardan seçilenler İstanbula gönderiliyorlar, sonra Sultan tarafından verilen emir üzerine zengin türklerin konaklarına ve müessesata taksim olunurlardı. Bunlar da bu çocukların muayyen bir yaşa kadar talim ve terbiyelerine itina ederler, güzel bakılırlardı; sonra acemi oğlanlar sınıfına tefrik ve badehu Yeniçeriler adadına idhal olunurlardı. Her türlü tedbir, dikkat ve tahaffuza rağmen (Kapı) bu kadar kesretli milletlerin kendi tabiiyeti altında bulunmasından ve bu milletlerin muhtelif din ve lisanda olmasından ne derecelerde havf ve endişe içinde bulunduğunu anlamak kolaydır. Bu hal ve vaziyet Kapıya az zarar ve felaketler tevlit etmemiş değildi. Şimdi Rus tesmiye edilen İslavlardan Kapı çok tecrübelere ve kendisine mucibi ibret olan vekayia şahit olmuştu. Kapı muhalif bir maksat takip ettiği surette komşu hükûmetlerin harbini kendi üzerine davet etmiş oluyordu. Keza kendi tebaası olan hiristiyanların kıyamı vukua geliyor, kendi hazinesini dolduran ve vergi veren bir sahanın ahaliden boşanmış olduğunu görüyordu.

Türkiye arazisinde icra ettiğim bir çok seyahatlerde ben türk köylüsü görmedim. Müstesna olarak Bosnada bazı mahallerde ve (Dobra)

Dobriçe denilen ve Tuna ile Karadeniz arasında bulunan sahada ve keza Balkan dağları ile (Yantra) nehri arasındaki sahada (Türkler Asyadan buraya berayı iskân bir çok köylüleri sevk eylemişlerdi ve maksat dahi buralarının Bucak Tatarları tarafında işgal edilmemesi idi) türk köylüsü görebildim. Bütün bu esbap vilayetlerde Aristokrat bir idarenin vücut bulmasını intaç eylemiştirki aşağıdaki bapta bundan bahsedilecektir.

Altıncı Bap (Mükerrer)

Sultan, Vezirler ve Paşaların hüküm ve nufuzları ve idarî salâhiyetleri

Bizim bütün müverrihlerimiz Sultanın alî hüküm ve nufuzunu göklere çıkarırlar. Ancak bu hususun anların yazdıkları derece ve şekilde olması mümkün değildir. Belkide Büyük Kanunî Sultan Süleymana kadar ahval o şekli arz eder idi. Türklerin fikirlerine göre kanuni, tam bir adalet ve büyük bir şan ve şerefle hükümran olmuştur. Bunu Salankamen muharebesinde şehit olan Vezir Köprülü sık sık söyler idi ve Kanuni Sultan Süleymandan sonra gelen İmparatorların hiç birisi müstesna olmamak üzere ya zayif iradeli veya millete karşı zulüm ve gaddarlıkla meluf bulunmuş olduklarınıda dermeyan eylemekte idi. Vezir, İmparatorluğun, kuvvet ve şevketinin müsait bulunduğu muazzam dereceye tekrar çıkarılmasına imkân kalmadığını ve belahet ve hayvanlık seviyesine düşen bu sülalenin devam ettiği müddetçe vaziyetin beter olacağı, en doğru yolun bu sülaleyi kökünden kaldırmak ve verasetten mahrum etmek olduğunu açıkça dermeyan eylemekte verasetide kendisi benimsemekte idi. Maahaza bu Vezir dahi gerek umuru mülkiye ve gerekse umuru askeriyede pek o kadar akıllı ve müdebbir bir zat değildi.

Sultanın muhafazasına mahsus olup eski Sultanlar tarafından konulan ve muayyen usul ve nizamata tabi olan "Kapı kulu,, askeri Sultanı hapsetmeğe ve öldürmeğe veya anın birader ve oğullarından birini yerine ikada kadar cüret ederlerdi. Bunlar prenslerin kanını ve hayatını sui kastlere karşı muhafaza takayyüdile kendilerine muvafık gelen usul ve nizamları vaz ve ikameye kadir idiler, ve bu suikastler

bir çok Sultanlar tarafından ihzar edilmiş idi. Anlar saltanat tahtında bulunmağı temin için saltanat davasında bulunacakları idam ederlerdi. Yukarda bahseylemiş olduğum ülema sınıfı ile bu askerler müttehit olarak hareket ettikleri takdirde nizamnameye tevfikan anlarda bu gibi işlere teşebbüs ederlerdi. Bu takdirde Sultan o alî hüküm ve irade sahibi Hükümdar evci balâyı saltanattan karanlık zindana sukut eylerdi veya vezirler onu boğdururlardı. Çasar Leopoldun Macaristanda Arsan dağları civarında kazandığı azim muzafferiyetlerden sonra mülkî ve askerî erkân ve ümeranın karar ve muvafakatlerile Veziriazam boğduruldu ve Dördüncü Sultan Mehmet tahttan indirilerek yerine biraderi Sultan Süleyman ikat edilmişti. Anlar Dördüncü Sultan Mehmedin hükûmeti zamanında kazanılmış olan muzafferiyetler ve fütuhat ile İmparatorluğun hudutlarını tevsi eylemiş olmasına ehemmiyet vermeyerek saraylar yaptırıp ziynetlere daldığını ve hazineyi israf ettiğini vesile ittihaz etmişlerdi. Babası zavallı Sultan İbrahimin felaketi daha büyük idi: Zikredilen erkân ve ümera anı tahtından indirmek ve yerine sekiz yaşındaki oğlunu ikat eylemek ile iktifa eylemeyerek anı boğdurmuşlardı. İmparatorluğun şüphesiz zafını ve sukutunu intaç eden bu derece karışıklık ve buhranlardan sonra şimdiki zamanın İmparatorları nizamatı değiştirebilmek ve İstanbuldaki askerin imtiyazlarını ref edebilmek kudretinden mahrum kalmışlardır.

Kendi hüküm ve iradesile harp ilan edecek ve sonrada bu harp kendisi için faideli veya zararlı olsun istediği veçhile sulh akdedebilecek hükümdar mevcut değildir. Fakat Dördüncü Sultan Mehmet Çasar Leopolda harp ilan edilmesi hususunda ısrar eden Veziri azamın temayülatına muvafakate cüret ve cesaret edemedi. Ancak vezir velevki yalan olsun bir çok deliller göstererek Çasar ordusunun bir çok ahvalde sulhu ihlal eylediğini isbat eylediği gibi vezir tarafından fetva makamına getirilmiş olan müfti dahi vermiş olduğu fetvada Sultanın bu gibi ahvalde harpten imtina etmesinin kabil olamayacağını beyan eylemiş idi. Bu fetvanın Sarayca o kadar ehemmiyeti vardırki Sultan fetvayı almadan harbe mübaşeret edemezdi. Maahaza Karlofça muahedesi Sultanın doğrudan doğruya emrile akdedilmisti. Şu kadarki ben sulhun sıyasî ve askeri erkân ve ümeranın muvafakatini istihsal etmeden akdinin kabil olamadığını tekrar eylerim. Slankamen muharebesinde bütün ordusunu gayip etmiş olan ve bu muharebede telef olan Sadrazamın bu akibeti ve ahval sözümü teyit eder ve ben buna bu harpten sonra vakıf oldum. Siyasî heyet yeni Veziriazamı sulh akdine icbar etti ve tertip edilen iptidaî şerait ve mevaddı yazdı ve

ben bunu Çasarın karargâhına berayi tasdik götürdüm. Bu karargâh (Büyük Vardayn) civarında kâin idi ve o zaman ordu Belgrattan bir top menzili mesafede bulunuyordu. Ancak Çasar ordusunun azim zayiata uğradığı ve (Büyük Vardayn) üzerine bir taarruz yapılmak niyetinde bulunulduğu anlaşıldığından teklif edilen sulha muvafakat edilmedi ve bunun üzerine harp daha sekiz sene devam etti. İşte haricen çok muazzam ve şevketli olarak görülen ve o suretle tasvir edilen Sultanın hüküm ve nufuzu bu şekilde idi. Kimse Sultanın yüzüne bakmağa cesaret edemez idi ve herkes anın önünde zemini takbil eder ve anınla rüku hal ve vaziyetinde mükâleme olunurdu.

Hükümdarın bulunduğu mevkiden geçinek mecburiyetinde bulunan herkes olanca kuvvetile andan içtinaba çalışır yani anın nazarından gizlenmeğe uğraşırdı. Türkler Hükümdarın yüzünü ilahî olarak telakki ederler ve anın önünde def'atle eğilerek düa ederler. Keza umumî ibadetlerinde Hükümdara düa etmeği borç bilirler Maahaza bütün bunlara rağmen ayni zamanda anın hal'ini veya katlinide düşünürler idi.

Sultanın azamet ve kudretinin bu mertebelerde olduğu görüldükten sonra İmparatorlukta Paşaların ne derecelerde mütehakkim ve kuvvetli olacaklarını anlamak kolaydır. Paşalar parlak ve müdebdep ve fakat sahte bir vaziyete maliktirler ve buda aldıkları beygir kuyruklarının (Tuğların) adedine göre olurki bu tuğlar bir sancak suretinde taşınırlar. Bu sancaklar ile beraber askeri bando ve mükemmelen telebbüs etmiş maiyet oğlanları ve diğer hademeleri vardır. Bu parlaklık ve debdebe karşısında anların hallerini bilmeyenlere bütün bu darat çok kudretli ve kuvvetli olarak meşhut olurki hakikatte böyle değildir.

Anların bu debdebe ve gururu rumlardan aldıklarına şüphe yoktur; bunu da kendilerine tabiat ve mal edinmişlerdirki vaziyeti hariçten görenlere korku ve hürmet ilka eylemektedir. Fakat bunlara hizmet etmiş olan teb'adan yaşlı adamlar bu debdebe ve alayişin gösterdiği kuvvetin zannedildiği derecede büyük olmadığını ve ehemmiyetsiz olduğunu söylemekte ve anlara başka nazarla bakmakta idiler.

Sultanın hüküm ve iradesinin zayıf düştüğü hengâmlarda mülkî ve askerî idareyi ellerinde tutan paşaların, Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden vilayetlerdeki hüküm ve nufuzlarının ne mertebelere vasıl olacağını anlamak kolaydır.

Bu paşalardan her birine paytahttan pek uzak olan vilayetlerin idaresi tevdi edilmiş olup anlar askerî kıtaata kumanda ettikleri gibi hüküm ve idare eyledikleri ahalide muhtelif edyandan mürekkep ol-

duklarından anların debdebe ve nufuzlarının ne derecelerde bulunacağı anlaşılır. Bundan maada anlar büyük masraflarda bulunmağa mecbur oldukları halde umumî varidaattan en ufak kısmına da el sürememekte idiler.

Bilakis kendi masraflarını kendileri yapmak ve ikametgâhları olan sarayları kendi rütbe ve mevkilerinin şerefile mütenasip olarak idare etmek mecburiyetinde idiler. Elhasıl her sene Kapıdaki nazırlara ve nüdemaya hediye vermek icap ettiği gibi hemen her vakit maruz haldıkları muhalif bir harekete karşıda vesaitte tedarikli bulnnmaları lâzım gelmekte idi.

Paşalar haftada birkere olmak üzere umumî divan tertip ederler ve kendi çadırlarında toplanırlar. Burada türkler, hiristiyan ve yahudilerle diğer tebadan evvel serbest olarak isbatı vücut ederler.

Divan, adlî bir meclisten ibarettir. Bunda her rütbeden askerî erkân dahi bulunur. Adlî müşavirlerde isbatı vücut eder ve ıktisadiyat ile alâkadar olanlar ve malûmat sahibi ihtiyarlar dahi bulunurlar.

Divanda işi olan askerî efrada evvela kendi zabitleri ve iktiza ettiği takdirde bütün askerî heyet tarafından muavenet ve muzaheret olunur. Türk tebasını, hakimler ve ihtiyar umur dide adamlar himaye ve müdafaa ederler.

Iktisadî memurlarki bunlara (Defterdar) namı verilir, kendilerine taalluk eden işlerde pek dürüst ve afif olarak hareket ederler. Paşa istişarı reye maliktir ve divanın reyine muvafakat ettiği takdirde bütün işler intizam dahilinde cereyan ederek rüyet olunur. Bilakis bazı ihtiraslardan çıkan ihtilafat bulunacak olursa herkes sükût ve sükûnu muhafaza eder. Bu sırada Yeniçeri ağaları işe müdahale ederler. Bunlar derakap divan mukarreratını protesto ederek divanın mukarreratına mutavaat eylemezlerdi. Hususile paşa eğer bir askerî şehirde ikamet ediyor ve şehir kapılarının anahtarları anın zabitlerinin yedinde bulunuyorsa vaziyetten derakap İstanbulda bulunan Yeniçeri ağasını haberdar ederlerdi. Karardan memnun olmayan diğerleri evvela sükût ederler ve badehu Sultana istida ile müracaat ederek paşanın gayri kanunî işlerinden şikâyet ederler ve bu istidayı yapanların hepsi oraya mühürlerini basarlar idi. Eğer bu mühürler arasında o mevkiin maruf ihtiyarlarından kimseler (bu gibilerine Kapının itimadı vardır) bulunacak olursa paşanın bundan endişe etmesi tabiidir. Zira ya mevkiini gayip eder veyahut daha dun derecede bir mevkie kaldırılır veyahutta zenginliği bahane edilerek boğdurulurdu. Paşa kendi zatî teşebbüsü ile bir şeye teşebbüs etmeğe muktedir değildi. Mesele ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun hükûmete taalluk ederdi. Bütün divanın mukarreratı kabul ve tastik eylemesine intizar eder ve sonra da anı mühürler idi.

Ben Karlofça muahedesinden sonra iki İmparatorluğun hududunu tahdide memnr iken eski ve asıl sekenenin paşalar üzerine nasıl tesir ve nufuz yapmakta olduklarını müşahedeye muvaffak oldum. Ne bir komiser ve ne de bir paşa anların arzularına muhalefet edemeyordu. Sultandan komisere verilmiş olan itimatnamede mukaddes sulhun bütün mevaddına tevfikan umurun tedviri emrolunmakta idi. Ben komisere tahriren ve şifahen bana Çasar tarafından verilmiş olan tarzda olmak ve o kuvveti haiz bulunmak üzere itimatnamesinin tebdilini bildirdim. Fakat Kapı bu itimatnameyi tebdil etmedi. Ancak Kapı mukaddes dediği nuahedeyi tefsire muvafakat etti ve suitefehhümleri hudutlar havalisinde sakin olan türklerin menafii lehine hal için say eylemekte idi. Bu gibi ahval ve şerait içinde türkler ile bütün meseleleri hal ve faslile işleri hitama erdirmek müşküldü. Bunları ben türk paşalarının tebaları hakkında ne suretle hareket ettiklerini göstermek ve diğer cihetten prenslerin (beylerin) türkler ile bir muahede akdinden sonra şehirleri terk ve tahliye ederken ne veçhile muamelede bulunacaklarını anlatmak için yazıyorum. Karlofça muahedesinin akdi hengâmında cereyan eden vakalar ibreti muciptir. Yukarda beyan edilen hususlardan Osmanlı İmparatorluğundaki paşaların yalnız zahirî bir debdebeleri ve sahte bir alayışları olduğu kolayca anlaşılır ve hakikatte anların nufuz ve salahiyetleri zannedildiği derecede değildir. Bu paşaların rütbe ve makamları ve hayatları mühürlere basılmış bir mazbata ve rapora bağlı bulunur ve Kapı; eğer bu mazbata ve raporlar zengin müteneffizan taraflarından temhir edilip gönderiliyorsa buna çok ehemmiyet atfeder idi. Uzun süren sefer ve harplerde böyle zengin insanların mikdarı çok azalırdı. Mesela Viyane muharebeleri devreleri böyle idi. Bu muharebe devam ettiği müddetçe memleketin eskilerinden ve ayanından olup çok para toplamış olanlar baş defterdarlık idaresi tarafından gösterilen lüzum üzerine başları kesilir ve emvali musadere olunurdu. Sulh zamanlarında olduğu gibi bu zenginlere vesaiti lâzıma ile kendilerini kurtarmağa ve şikâyet eylemeğe vakit ve zaman müsait bulunmayordu. Zira hükûmetin harp hasebile paraya ihtiyacı var idi.

Elhasıl bütün bunlardan Osmanlı İmparatorluğunu Demokrat bir hükûmetten ziyade Monarşik ve Aristokrat bir İmparatorluk tesmiye etmek mümkündür.

Yedinci Bap

Türk Tabiat ve Ahlakının Tetkiki

Burada evvelemirde türklerin derunî ve manevî mizaç ve meşreplerine çok müessir olan hava ve muhiti mevzu bahseylemeği maksat ve ahvale çok uygun addeyleriz. Biz bu hususta İmparatorluğun birinci şehri olan yalnız İstanbuldan bahseyleyeceğiz. Filhakika onda hava ve muhitin durmadan değişmesi bazı hususlarda dikkati celbe lâyık safhaları ihtiva eder. Bundan başka İmparatorluğun bu derece genişliği karşısında muhit ve havanın mahallere göre, şehirlere, köylere, ova ve çöllere, bataklıklı yerlere göre değişmesi ve muhit havayı hafif veya kesif bulundurması hasebile onları tafsile imkân yoktur.

İstanbulun coğrafî mevkii, havasının daimî surette tebeddül ve tahavvülünü istilzam eyleyen başlıca sebeptir. Hava hatta bir gün zarfında türlü türlü değişiklikler göstermektedir.

Rumlar ve bunlardan sonra Romalılar burasını, Kostantaninin burada yeni bir Roma şehri inşasına teşebbüs etmesinden çok zaman evvel, ya bir heves veya hükûmet menfaatleri noktai nazarından tercih ve intihap eylemişlerdir.

Bu şehir Karadenize müntehi olan kanalin (boğazın) başında bulunmakta olup bu kanaldan en sert şimal rüzgârları esmektedir. Cenup cihetinden (Dardanel) kanalı (bazıları buna Gelibolu boğazı [*] derler) ile mahdut ve yasi Marmara denizi ile çevrilmiş bulunuyor. Binaenaleyh İstanbulda durmaksızın şimalden ve cenuptan muhalif rüzgârlar eser; bir günde her iki cihetten veyahut birisi haftalarca eser. Ahali soğuk ve sıcak olan bu hava değişikliklerinden dolayı çok rahatsız olurlar. Cereyan ve hararetin muhtelif derecelerine göre ağır ve hafif surette geyinmeği itiyat edinirler. Eğer rüzgâr mütemadiyen cenuptan eserse gevşeklik ve zafiyet verir. Bu zaman ekseriya hava açık ve güzel olur. Fakat şimal rüzgârları bulutları getirir ve ekseriya yağmur yağdırır. Bu münasebetle şunu zikredebilirimki 1730 senesi şubatının 10 günü esnasında orada kar, dolu, yağmur yağmış şimşekler çakarak saika düsmüştü. Bununla beraber İstanbulun havası fenadır denilemez. Ahalisinin çokluğu ve şehire komşu olan mevki ve mahallelerde, boğaz ve Marmara kıyılarında oturanlar bir çok sebeplerin tesiri ile saf hava içinde bulunurlar. Bir çokları cenup rüzgâarlarının bulaşık hastalıklar, veba ve taon getirdiğini söylerler. Bunu isbat içinde bu hastalıkların uzun müddet cenup rüzgârlarının esmesi neticesinde hasil olduğunu söylemektedirler. Ancak bu hastalığın kendi kendine zuhur ettiğine ben kani değilim. Çünkü bu hastalık Mısırdan İstanbula yük ve eşya getiren gemiler ile gelmekte ve İstanbolu bulaştırmaktadırki esasen bu marazın başı Mısırda bulunmaktadır.

[*] Bugün Çanakkale boğazı.

Burada biz asıl türk milletini mevzu bahseylemek isteriz. Türk milleti yemek ve içmekte çok mutedil ve kanaatkârdır; bir parça et ile sıhhî ve doyurucu olduğu için, iktifa ederek kefafı nefseder. Yalnız etsiz bir gün yapamazlar. Ancak uzun müddet her türlü yoksuzluğa ve açlığa dayandıktan sonra Macaristanda bulunan bazı müstahkem şehirleri Çasara terke mecbur olmaları, onların yemek hususunda pek tabiî bir kanaatkârlığa malik olduğunu çok açık bir surette isbat eden ve gösteren delillerdendir

Onlar yevmiye yiyeceklerini ufak kısımlara ayırırlar ve sık sık gündüz onları yerler, öyleki midelerinin dopdolu veya bomboş olduğu hiç vaki değildir. Bunun çok sıhhî olduğuna kailim. Çünkü bu vaziyette hazım fili muntazam ve değişik hareketlerle vuku bulur. Türkler İstanbulda, bir çok iş ve meşguliyeti ihtiva eden ve büyük İmparator sarayına malik olan bu şehirde, ne zamanlar yemek yimek ve kahvealtı yapmak lâzım geldiğini pek makul saat ve zamanlara ayırmışlardır. Türkler şafak vaktinden evvel dinî ibadetlerini yapmak mecburiyetindedirlerki bunun için erken kalkmak zaruridir. Bu namazdan sonra pek hafif bir surette kahvealtı ederler. Öğle vakti bazı meyveler yerler ve ala italyan saat 21 de ikindi taamı ve akşamdan evvel saat bir buçukta akşam yemeği yerler. Türkler saatleri bu veçhile taksim etmişlerdir. Çünkü diğer saatleri, ya ibadet veya meşguliyet ve sanatlarına, veya, alış verişe ve ticarete, yahut Kapıda ve Divanlarda bulunan vazife ve işleri yapmağa ayırmışlardır.

Türkler mayasız olarak (pide) yarım parmak kalınlığında ve yuvarlak şekilde ekmek yirler. İstanbulda 285 adet fırın vardırki bunlarda hemen kâmilen ermeniler fırıncılık ederler. Buğday öğütmek için de 585 değirmen olup su cereyanı kesildiği zaman beygir ile işledilirler. Onların sevdikleri ve yedikleri koyun etidir. Sığır ve dana etini pek az yirler. Hususile büyümek üzere olan danaların etini asla yimezler. Balık etine dahi pek o kadar rağbetleri yoktur. Yıkanmış buğday, kuru yuvarlak sebze ve her türlü yeşil sebzeler, bal, şeker ve

biber vesaire türklerin başlıca yiyeceklerini teşkil eder. Elhasıl onlar yaş ve kuru her türlü meyveleri çok severler. Mutbahlarına usul ve kaidesine tevfikan kesilmiş olan hayvan etleri girebilir. Yahudilerde olan usul üzere kesilmiş hayvan etlerini yemezler. Yine bu sebeplerden dolayı av etlerini de yemezler. Av köpekleri tarafından tutulmuş av hayvanlarımıda makbul saymazlar. Av hayvanlarının derakap başlarını keserler. Bunu ben bizzat Limnos adasında ava çıktığım zaman gördüm. Bıldırcınlara ateş ettiğim zaman bana kılavuzluk eden türk koşarak ve vurulan bıldırcınları tutarak hemen başlarını bıçağile kesmiş idi. Tüfekle öldürülmüş veyahut köpekler tarfından boğulmuş olan hayvanları o suretle yemezler belki derakap başlarını kesmek ve kanlarını akıtmak suretile yerlerki bu hususta Kuranın hükmüne muvafık hareket etmiş olurlar.

Türkler eti ya pişirirler veyahut parça parça ederek kaynatarak pişirirler, yahutta hızartırlar. Ateşte kızartmak suretile tavuk ve kuzuları yerler ve onları parçalamazlar. İçine başkaca et parçaları doldururlar. Acı biber ve baharat dahi ilave ederler. Hamurdan pide ve börekler dahi pişirirler; bunlar bizim hamur yemeklerimize benzerler.

Türklerin başlıca yemeklerinden biri de pirinç pilavıdır. Pirinci suda pişirirler suyunu süzüp üzerine inek yağı dökerler. Bulguruda böyle yaparlar. Bu yemek türk askerlerinin esas taamı olup güzeldir. Midede çabuk hazmolur. Elhasıl onlar umumiyetle et yerler ve onu ekseriyetle suda pişirirler, nadiren kızartırlar. Büyük zevat eti bazan kızartma ve kebap şeklinde yirler.

Sofralarını çabuk kurarlar ve alemin mâlûmu olduğu üzere, yerde otturarak yemek yemektedirler. Yemekten sonra herkes dua için yerinde kalır ve dua derler. Sonra birbirine afiyet temenni ederler ve kalkarlar. Türklerin yemekleri sulu olduğundan ekseriya kaşıkla ve nefes ile çekmek suretile yerler. Yemek esnasında su içmezler. Kendilerile beraber taam eden ve tebadan olmayan hiristiyanlara istedikleri zaman su veya şarap verirler. Türkler şarap yerine muhtelif şekillerde meşrubat içerler. Şarap dinen onlar için memnudur. Bu memnuiyete rağmen bir çokları gizli olarak şarap içerler. İçtikleri su kuyu veya nehir ve memba suları olup ayrıca türlü türlü şuruplar dahi yaparlar.

Sıcak içkilerden bizim gibi kahve içmektedirler. Bundan başka "salep,, dahi içerlerki bu (Satiron) denilen bir nebatın kökünden hasıl olur. Bu ot (Uludağ) da pek çok yetişmektedir. Bu otun kökünü ilkbaharda kuruttuktan sonra öğütürler ve kışın bal veya anber ilave-

sile kahve gibi pişirerek içerler. Türkler salebin mideye kuvvet verdiğini ve müferrih olup ayni zamanda şehveti tahrik ettiğini söylerler. Soğuk içkilerden en ziyade sevdikleri şey "şerbet,, tir. Bunu vişneden veya diğer meyvelerin usarelerinden yaparlar. Yazın bal buldukları zaman onu su ile karıştırırlar ve bardak veya kâselerde içerler.

Türkler, büyük yollar ve güzergâhlarda çeşmeler inşa etmek ve şehirlere su celp ve isale etmekle Allahın indinde çok makbul ve sevap iş yaptıklarına kanidirler. Bu sebeplerden dolayı dahi İmparator Büyük Süleyman İstanbula, büyük bir su kanalı insa ettirmek suretile, su isale eylemiştirki bu kanalden (947) çeşmeye su gelmektedir. İmparator Süleyman, Macaristanda bir çok nehirlerde ve göllerde kışın çok buzlar hasıl olduğundan, şehirlerde ve büyük muvasala yolları üzerinde bilatefrik cins ve mezhep murur edenlerin istifadeleri için cesim buzhane ve su mahzenleri inşasını arzu etmiştir.

Türkler darıdan bir nevi şerbet yaparlar ve ana (boza) adını verirler. Macaristanda bulunan Ruslar türklerin bu (boza) şerbetini imal etmeği öğrenmişler ve kullanmağa başlamışlardı. Boza insana şişmanlık ve kuvvet verir. Hayvanlardan aldıkları süt ile koyun, keçi ve inek südünden (ayran) yaparak içerler; sütten "yuğurt,, dedikleri ekşi südü de imal ederler. İstanbuldan Sofyaya giden uzun yol üzerinde, yazın, dağlarda, çobanlar bize yuğurt ve ayran vermekte idiler. Bunları bazıları parasız bazıları da çok az ücret mukabilinde veriyorlardı. Türkler mutlaka otturarak içerler, ayakta asla içmezler. Anları ayakta durmağa icbar eden keyfiyet ancak bir iş ve meşguliyettir. İçer iken başlarını açık bulundurmazlar ve açık baş ile içmenin sıhhate muzır olduğunu söylerler. Fakat hakikatte iş ve meşguliyetten ziyade sükûn ve istirahati severler. Fakat bu keyfiyet İmparatorluğun vasî sahasındaki türk gruplarına nazaran bazılarında az bazılarında daha çok ve geniş mikyasta meşhut olur. Asya türkleri her şeyden ziyade kendi menfaatlerini nazarda tutarlar. Buna muhalif olarak Arnabutlar ile İliryada bulunan türkler mesaî ve iştiğali daha çok severler. İstanbul türkleri müteaddit şilte ve yastıklara dayanarak istirahata ve tembel tembel oturmağa daha meyyaldırlar. Bu muhit ve işsizlik içinde ben dahi tembelliğe temayüle başlamış, mutat ve tabiatim olan hubbu mesaî ihtilale uğramak derecesine gelmiş idi. Çünkü onların oturdukları tarz ve şekilde oturulduğu takdirde insan rahat eder ve vücut rehavete duçar olur.

Türklerin büyük bir kısmı yalnız geceleyin değil belki gündüzünde

istirahat ederler. San'at sahibi olanlarda bu suretle yaşarlar ve mümkün olduğu kadar oturarak çalışmağı arzu ederler. Onları çalışmağa ve bir şey yapmağa icbar eden keyfiyet ancak ihtiyaçtan münbaistir. Slankamen muharebesinde ölen Köprülülü Sadrazam umuru teemmül ve tefekkür etmek ve bir gezinti yapmak suretile bir kaç saat bağçede kalmasını - bizde dahi itiyat edildiği üzere - fevkalâde bir iş suretinde telakki ederdi. [*]

Avcılığa pek o kadar hevesli değildirler. Gittikleri zaman, oda yalnız tavşan avı için olmak üzere, köpeklerle gitmektedirler.

Bununla beraber Sultan Mehmet büyük bir avcı idi ve mehareti var idi. Sultanın avlanması bir çok hiristiyanları rahatsız ederdi ve binlercesinin ormanlarda koşmalarını emreyler idi. Fakat avın neticesi bir kaç geyik veya yabanî domuz ve ayılardan ibaret kalırdı; bunları Edirneden Saraya gönderirlerdi. Türkler havada uçan av kuşlarına ateş etmesini bilmezler. Bundan dolayıdırki Çasarın türklerden zaptettiği arazi sahasında pek çok miktarda av kuşları bulunmakta idi. Türkler ihtiyaç hasıl olursa hayvana rakip olurlar ve mümkün olduğu mertebe sür'atle hayvandan inmeğe yani rükûp halinden kurtulmağa hahişkerdirler. Türklerde piyadeler tamamen yaya gitmeğe ve yürümeğe mecburdurlar. Onların manto ve torbaları vardır. Avrupada yaşayan ve oturan türkler eyi piyade - Asyalılara nazaran - addolunurlar. Maahaza gerek ötekiler ve gerekse berikiler biran evvel (oturak) sınıfına veyahut bademe yaya olarak hareket edilmeyecek bir vazifeye verilmesini isterler. Bazan bu talebe erzak ve yeyecek, mutedil bir şekilde de olsa, kifayetsizliği müessir olur.

En çok zahmet ve meşakkate maruz kalanlar ancak fıkara kısımdırki bunlarda dilenci mertebesinde bulunan rum ve ermeniler olup köylerden şehirlere hassaten hayatlarının idamesi maksadile gelmektedir. [**] Esirlerde ayni vaziyettedirler. Gençler vebahusus yeniçerilik için kuvvetli olmağa çalışanlar bazı eğlence talimleri yaparlar. Bunlar ağır taşları yüksek irtifaa atmağı talim ederler; mümasil eğlenceleri

[*] Marsilli burada türkleri (Tenpever) ve mecburi olarak çalışır ameli manda insanlar göstermekle biraz aşağıda onuncu bapta türk ticaret ve san'ati hakkında yazdığı ifadeleri arasında bir tazat vücuda getirmiş oluyor. Çalışkan olmayan bir millet zamanının san'at ve ticaretinde ileri gidemezdi. Hayatını (çalışma, istirahat, uyku) zamanları gibi bugünkü modern hayatta bile bir kaideye bağlanan insanlığın daha o zaman türklerde mutat bir tasnife tabi tutulması bilakis takdire değer; denebilirki (Türkler çalışma hayatının tışında rahat etmesinide bir hak olarak oilirlerdi.)

[**] Riayaya gösterilen müsaadekârlık ise bütün dünyaca malûmdur. Dilençilik mertebesine Rum ve Ermenilerin hiç bir zaman düşmediğine bugüne kadar gördüklerimiz kâfi şahittir.

çoktur. İstanbulda bulunan mektep talebesi (cirit) oyunları oynarlar ve kendi üzerine atılan ciridi sür'atle ve mahirane defedenler kuvvetli addolunurlar. Bu cirit oyunları saraya mensup gençler tarafından at üzerinde dahi oynanmaktadır. Her vezir ve paşanın huddamı dahi kendi efendilerini eğlendirmek ve iktidarlarını göstermek için cirit oynarlar. Üzengileri geniş ve kısa olarak bağlanmış olduğundan ayakta durarak ciridi (oku) doğru ve kuvvetli olarak atmak kabil olduğu gibi üzerine atılan oku ve ciridi bu suretle kuvvetle defetmek mümkündür. Bizim Avrupa hiristiyanlarımızdan buraya gelipte türk gençlerinin bu misillu oyun ve eğlencelerini görenler bunun milletin kuvvet ve kudretine delalet ettiğini ve gazete ve jurnallarında bu oyunlarla - çok mühim ve harukulade bir şey imiş gibi - Kapının gençlerini harp ve vuruşmağa alıştırmakta olduğunu kayıt ve zikreylemektedirler; halbuki Kapının asla böyle bir şeyi düşünmediği ve bütün bunlara gençlerin eğlenceleri nazarile baktığı derkârdır.

Şu kadarki harp için icap eden bu gibi mümarese ve talimler yapılmadığı takdirde türklerin dünyada en fena muharip olmaları lâzım gelirdi ve onların bu kadar müşkül ve ağır işlere tahammül edememeleri icap ederdi; Alman piyadesinin ve Rus piyadesinin tahammülleri derecesinde tahammül etmemelerini mucip olurdu.

Muhtaç olduğumuz uyku zamanını türkler çok muntazam olarak ayırdıkları gibi ibadet saatlerini dahi muayyen ve kat'i olarak tahdit eylemiş bulunmaktadırlar. Bütün İmparatorlukta bu usul ve adetler kat'î şeklini muhafaza ederek cereyan ederki hedef ve maksat gündüz çalışmak ve gece uyumaktır.

Akşam ibadetinden sonra - türkler buna yatsı ibadeti derler - ve gece saat birden biraz sonra istirahata giderler, herkes uyumakta serbesttir. Geceyi kadinlarile beraber geçirirler ve sabah ibadetine hazırlanmak üzere istihmam ederler. Bu ibadet için camilerin minarelerinden davet olunurlar. Bu daveti minarelerden yapanlar ekseriyetle kuvvetli sadaya malik olan gençlerdir. Her ne kadar türkler için oturmak bir istirahat isede, uyku da daha ziyade rahatta bulunmak için çok miktarda yastık ve şilteler üzerinde uyumağı itiyat edinmişlerdir. Kâmilen soyunmazlar iç kat çamaşırları olduğu ve başları kalın bir kuşakla bağlı bulunduğu halde uyurlar.

Yukarda arzeylediğim veçhile türklerin yimek ve içmek hususunda itidal ve kanaatkârlıkları buna fevkalâde mustait olmalarından münbais olduğu gibi muhtelif umur ve iştigalat sahasında dahi istidat ve zekâları meşhuttur. Yazın gündüzün bir çeyrek saat kadar uyurlar.

Ancak bunu bir saat kadar uzatmak çok ayıp sayıldığı gibi bunu yapanın serhoş olduğuna hükmederler ve hap halinde afyon kullanmağı itiyat edinmiş olanları ayni surette telakki ederler. Bu hapları kullananlarda evvela bir şataret, neş'e hasıl olur. Bunun arkasında bir kaç saat derin bir uykuya dalarlarki bu esnada bir takım rüyalar görürler ve gökten gelmekte olduklarını hikâye ederler. Bu fenalığı ekseriya camilerde ders veren muallimler yaparlarki bu türlü serhoşluk zekâ ve akla fena tesir yapmaktadır. Bunu kullananların renkleri sapsarı olduğundan derhal tanınırlar.

İstanbul türkleri arasında hayatlarına tesir ederek onu kısaltan bunun kadar bayağı ve adi bir şey yoktur. Az yirler; ancak afyona o kadar alışmışlardırki bunsuz uyumaları güçtür. Türkiyeden bahseden bazı müellifler, esassız ve gülünç olarak, gûya, bu hapların orduda dahi kullanılmakta olduğunu teyit ve temine yeltenmektedirler. Gûya bu suretle kendilerine cesaret gelmekte ve muktedir olamadıkları bir taarruz ve hücumu bu suretle yapmakta imişler. Bu hapları istimal edenlerin bir buçuk iki saatlik bir zevk ve neş'eden sonra hayvanlarından nasıl düştüklerini ve emir vermeğe muktedir olamayup verilen emirleri de icra edemediklerini o muharrirler görmüş ve bilmiş olsalar idi hakikata muğayir olan öyle şeyleri yazmazlardı.

Türkler sıhhat ve afiyetlerini idame ve muhafaza için buharlı sıcak banyo, hamam ve buna müşabih vasıtalardan daha mükemmel bir ilaç olmadığı zannındadırlar. Sıcak hamamlarda yıkanmak başlıca adetlerini teşkil eder. Haftada üç veya dört defa hamama giderler ve bunu dinî ve sıhhî icabattan ve ibadete bir nevi hazırlıktan sayarlar. Halbuki ibadete hazırlık için böyle sıcak hamamlarda yıkanmak zarureti yoktur. İstanbulda muntazam yapılmış mükellef 33 kadar büyük hamam vardır. Gündüz muayyen saatler erkeklerin yıkanmasına tahsis edilmiş olup diğer zamanlar ise kadınlara aittir. Binaenaleyh yıkanma keyfiyetinin türkler arasında ne derecelerde itina ve ehemmiyeti haiz olduğu bundan kolayca anlaşılır. Bu kadar sık yıkanmanın erkeğin kuvvet ve sağlamlığını kadın zaifliğına çevirmekten başka bir faidesi yoktur. Mesamat daima açık olduğundan dolayı kürk ve buna benzer elbiseler giymeğe mecburiyet hasıl olur. Bundan dolayı türkler gündüzün olduğu gibi gece dahi sıkıca geyinmek ihtiyacını duyarlar. Türkler soğuktan ziyade, sıcağa fazla dayanıklıdırlar.

En ufak bir rahatsızlık hissedecek olurlarsa derhal cerraha müracaat ederek kan aldırırlar ve sokak ortasında ve herkesin gözü önünde bu suretle kanını akıtmaktan sıkılıp utanmazlar. Buynuz ve vantuz

çektirdikleri gibi en kuvvetli müshilleri de almaktadırlar. İlaç ne kadar müessir olur ise edviye san'atinde olan meharetlerile ve hezakatlerile edviye yapanlar o nisbette müftehir olurlar. Eğer hasta vefat edecek olursa ilacı yapan verdiği ilacın ücretinden başka bir şey gayip etmez ve mes'ul olmaz. Ölenin varis ve akrabası her şeyi cenabı hakkın emrine, kader ve nasibe atfederek müteselli olurlar.

Türkler kendilerinde şehvani kuvveti tezyit edecek her bir vasıtayı ararlar ve bunun için her türlü ilaçlara baş vururlar. Fakat bunların çoğu sıhhatlarını ihlalden başka bir netice vermez.

Bu hayvanî hislerin onlarda ne derecede fazla olduğunu, karilerimi iğzap ve utandırmamak için, tafsilden içtinap eylerim. Ancak şunu söylemekle iktifa eylerimki bu gibi hareketleri ve karmakarışık şehvanî hevesleri onların askerî mezahim ve meşakkatlere tahammül kudret ve kuvvetlerini büsbütün yok etmiştir. Gerçi anlar harbe giderken kadınlarını beraberce götürmemekte iselerde bu ihtiyaçlarını nasıl tatmin edeceklerini bilirler.

Biz türklerin kendi kendilerini imha yolunda ne kadar istical ile yürümekte olduklarını gördük. Tütünü o kadar çok kullanırlarki sigara ağızlıkları ağızlarında olarak uyuyanları pek çoktur. Tükürmeyüp salyalarını yutarlar. Başlarında, sakal ve kaşlarında vesair saç biten yerlerinde "Feuvolaz„ denilen bir nevi cilt hastalığı zuhur ederek yavaş yavaş tevessü eylemektedirki bundan kurtulmak bilahara müşkül olur ve bu hastalığı anlayıp tedavisini bilen bir tabip türkiyeye geldiği takdirde, azim servet kazanacağına şüphe yoktur. Türklerin yellendikleri asla görülmemiştir, anlar bu hali çok ayıp addederler. Böyle bir hareket vukubulduğu takdirde cemiyetçe çok teessüfü mucip olur. Böyle olduğu halde bilaperva serbest olarak geyirirler. Ancak buda türklerin indinde terbiyeye muhalif addolunur. Bütün bu ahvalde türk temizlenmedikten ve vücutça tathirat yapmadıktan sonra ibadet edemez.

Şimdi türklerin tabiaten olan eyiliklerinden ve terbiye ve fazilete müteallik temayüllerinden bahseylemek isteriz: Sayacağımız bütün bu hallerin, gerek onların muharebe sahasında ve gerekse memleketin idaresi hususunda veyahut onlarla bir muahede ve mukavele akdi zamanında göz önünde tutulmak suretile hareket edildiği takdirde mühim faideler temin edeceğine şüphe yoktur. Türkler arasında büyük mikyasta mürailik ve taassup ve zühdü takva hükmüfermadır.

Onlar Cenabı hakkın kudret ve azametinden ve vahdaniyetten daima söz söylerler ve her vakit hamdü şükürlerini dergâhı uluhiyete arz ederler. Fakat hakikî bir iman ile mümin olarak ibadet esnasında göz yaşları döken pek azı istisna edildiği takdirde pek çokları ahaliye hoş görüumek için yalnız dudaklarile ibadet ve dua ederler. Bu hallerileda dindarane bir şöhret kazanmak peşindedirlerki hakikatta bu gibi adamların din ve iman ile hiçte sıkı bir alâkaları yoktur. Büyük adamlar ve saraya mensup olanların çoğu bu kabilden insanlardır.

Servete malik oldukları zaman türklerin camiler, çeşmeler, köprüler ve han tesmiye edilen ve gelip geçen yolcuların ikametine mahsus olan binaları yapmaları tabiat ve adetlerindendir. Bunların varlıklarının devamı için paralar vakfederler. Büyük şehirlerde medreseler yaptırırlar ve çocuklar için dahi mektepler inşa ettirirlerki burada kuran vesair ilimlere ait dersler okutturulur. Bu binalar inşa edildikleri zaman, bazı kısımları, bir varidat getirebilecek surette yapılmaktadırlar. Bunlar bu müessisatı idare edebilecek resülmalin ellerinde kalmasını ve hacze uğramamasını düşünürler ve ölömlerinden evvel hak yolunda terk ve teberru eyledikleri zaman hiç bir kanun ve hükümdar nüfuzu bu hakkı ihlal etmek kudretine malik olamaz. İstanbulda cuma ibadetine mahsus büyük mabetler vardır, burada hocalar kürsüler üzerinde dua ederler. Bu mabetlere "Cami,. denir. İstanbulda mikdarları 485 i bulur. Bunlardan yedi tanesi İmparatorlar tarafından yaptırılmış olduklarından "Sultan camii,, tesmiye olunurlar ve bunların yapılması için pek çok paralar sarfedilmiştir. Bunlar arasında Ayasofya dahi bulunurki İstanbulu zapteyleyen Sultan Mehmedin adı verilmiştir.

Bütün bu ibadet yerlerinin ihtiyaçlarını temin için, büyük mikdarda gelirleri mevcuttur. Baş ağrıtmamak için bunlara dair tafsilat vermekten vaz geçiyorum.

Bunlardan başka şehirin her küçük kısmında küçük ibadethaneler bulunmaktadırki bunlara "Mesçit,, adı verilir. Cuma ibadetinden başka diğer zamanlardaki ibadetler bunlarda yapılmaktadır. Bu mesçitlerin mikdarları 4495 tir; halk bunlara gider. İstanbulda 100 kadarda imaret denilen umumî mutbahlar vardırki buralarda fakir insanlara yemek verilir. Bunları yaptıranların vasiyet ettikleri ve koydukları talimata göre idare olunurlar. Bunlardan başka İstanbulda 515 kadar umumî mektep bulunmaktadır.

Bütün bu müessiseler türklerde taassup ve riyakârlığın ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. [*] Hakikî dindarlar hariç tutulduğu halde usul ve talimatları kendi menafiine olarak tedvir edenlerin ne kadar ziyade olduğu kolayca anlaşılır.

Türkler, hangi dinde olursa olsun seyyahı ve gariplere mültefit ve nevazişkârdırlar. Türklerin köylerde ve büyük yollar civarında ikamet eden zenginleri öğle ve akşam yemeğinden evvel sofralarında yolcu ve misafir bulunmasını arzu ederler ve bunları ararlar ve evinde misafir kalmasını rica ederler. Hatta bunun için kendi aralarında mücadele bile ettikleri olur. Talim ve tedrisat türklerde umumî surette mümarese şeklinde cereyan eder. Buna binaen hiristiyanların bir çoklarının gûya türklerin okumasını bilmediklerini ve kuranı anlamadıklarını söylemeleri asıl ve esası olmayak ve isnadattan ibaret şeylerdir. Bu gibi sakim fikirlerin bizde husule gelmesine sebep bizim şark lisanlarını bilmemekliğimizdir. Bizim akademilerimizde şark lisanlarının tetebbu ve talimine aramızda fenlerin yayılma ve genişlemesinden sonra başlanmıştır. Fakat bu tedrisat ecdadımızın istekleri dairesinde devam etmedi. İşte bundan dolayı yalan ve hakikata tamamile aykırı bir takım şeylere inanmaktayızki bu hal ilim ve malûmatımızı lekelemektedir. Okuyucularımızı, yanlış fikirlerden korumak için diyebilirimki İstanbulda ve Osmanlı İmparatorluğunun diğer şehirlerinde ve keza İranîler ve Araplar arasında ulum ve fününa müntesep adamlar arasında üç dil bilmeyen hemen hiç bir kimse yoktur. Türk lisanıda diğer iki lisan ile karışmıştır. Evvelemirde onların mekteplerinde ilk sırada dinî talim gelir. Burada akait vesaire tedris edilerek eyi bir muhakeme kudreti tahsil olunur. Zihin ve fikirleri tezyin eden daha yüksek malûmatı ve terakkiyi almak isteyenler nesren ve şiren yazı yazmağı öğrenmeğe koyulurlar. Bundan sonrada kendi tarihlerini büyük bir zekâ ve akıl dairesinde doğru ve hatadan salim bir şekilde yazarlar. Ancak en ufak ve cüz'i şeyler için o kadar çok tafsilat verirlerki bundan kariin canının sıkılmaması mümkün değildir. Maahaza onlar mantık ilmine ve eski felsefenin bütün kısımlarına ve tıbbî ilimlere çok ehemmiyet vererek çalışırlar. Teşrih öğrenmek için bir müslümanın vücudunun kesilmesini ve parça parça edilmesini kuran men

[*] Cami, Mesçit, Çeşme, Mektep, İmaret gibi bugün dahi değerli abideler ve hayırlı müesseseler sırasına geçen tesisleri taassup ve riyakârlığın bûyüklüğüne atfetmek kadar çirkin bir düşünce olamaz. Yalnız İstanbulda fakir ve kimsesizleri doyurmak için 100 imaret ve okutmak içinde 515 mektep ve her tarafı bol su ile yıkâyan 947 çeşmenin (riya) eseri olduğunu iddia çok gülünçtür.

eylemektedir. Çünkü ruhun vücuttan ayni zamanda ve birdenbire ayrılmadığı ve tedricen azalardan çekilerek göğse kadar gelip ondan sonra vucudu terk ettiği fikrindedirler. Vücut kesilirse bundan ölmüş olsa dahi sahibinin muzatarip olacağını söylemektedirler.

Kimya, türklerin çok sevdikleri bir ilimdir. deva ve ilaçlarını eski (İbni Sina) ve (Diyoskorit) usul ve reçetelerine göre tertip ve tanzim eylemekte, nebatat sahasında dahi oldukça vasî malûmata malik bulunmaktadırlar. Bunlardan maada türkler hendese, kozmoğrafya ve ahlakî ilimlerine çok rağbet göstermektedirler. Ben bu hususu (Polonya) da kütüphanemde mevcut olup ulum ve funun ile müşteğil zevattan toplamış olduğum kataloğla isbat eylerimki bu kataloğ son asırda yaşamış 86,000 müellifin asarını ihtiva eylemektedir. İlim ve fenne ziyade rağbet ve intisabı olan papa on birinci Klement bu kataloğun kopyesine malik olmağı arzu ettiğinden Assemani namında bir rahibi kopyesini almak üzere yanıma göndermişti. Kütüphanem İran, Türk ve Arap eserlerinden yüzlerçe ve pek çok kitaplara maliktir. Bir çok Yunan asarı dahi mevcut olup bunları merkum rahip muhtasaran kayit ve zapteylemişti. Papa bilahara cümlesini umumun istifade eylelemesi için (Vatikan) kütüphanesine vazettirmiştir.

Ben coğrafyaya ait olan asarı dahi topladım ve bunları en maruf müelliflerin kitaplarından olmak üzere intihap ettim. Bunlar üç lisan üzere yazılmışlardır. Aldığım harita ise Sultan Mehmedin emrile tercüme edilmiş olan bir kitaptan olup "Blao„ nun tertip ettiği büyük atlastan çıkarılmıştırki bu atlas Holanda hükûmeti sefiri tarafından Sultana takdim edilen hediyeler meyanında idi.

Türklerin coğrafya ilminde çok malûmatlı olduklarını ve haritalarda ve Asyada bulunan mevaki ve şehirlere bugün kendileri tarafından kullanılmakta olan isimlerin verildiğini ve bizimkilerinde ise anlardan hiç birisinin bulunmadığını söylemek hakşinaslıktır. İstanbulda bulunduğum zaman bu harita ve kitabı elde etmek için çok çalıştım. [*] Şurası muhakkaktırki biz hiç bir vakit Türkiye, İran ve Arabistanın ve Tataristanın haritalarına, Türk müelliflerinin kitap ve haritalarını tercüme etmedikçe, malik olmaklığımızın ihtimali yoktur.

[*] Bugün bu kıymetli eserlerden Fatih devrine ait Berber türklerinden İbrahim efendinin vücude getirdiği Akdeniz kıyılarını gösteren mükemmel bir harita mevcut olup 1461 senesinde yapılmış ve zamanının en mükemmel bir haritası mevkiini kazanmıştır. Şimdi İstanbul Bahriye (Deniz) müzesindedir. Diğeri de Piri Reis tarafından yapılmış Amerika ve Afrika kıyılarını gösteren ve yine zamanının en mükemmel bir haritası olan bir harita vardırki buda Ankara Etnoğrafya müzesindedir. Bununla beraber ayni müzede Piri Reisin (Rehberi Bahriyun) adlı eseride mükemmel haritalar ve coğrafî malûmatla zamanının en değerli bir eseri nefisidir.

Hakikaten türkler kendi kitaplarını bastırmazlar. Bu da zannedildiği gibi tab'ın onlar için memnu bir iş olduğundan ileri geldiği de kat'iyen doğru değildir. Ancak bu keyfiyet türklerin mübeyyiz ve müstensihlerin ekmeğine mani olmağı asla istemediklerinden ileri geldiğine şüphe yoktur. Benim İstanbulda bulunduğum zaman bu mübeyyiz ve yazıcıların adedinin 90 bin kadar olduğunu anladım. Memlekete yalnız kendi kazançları için matbaacılığı geniş mikyasta olarak sokmağı arzu eden rum ve yahudilere türkler daima bunu ihtar edip durmakta idiler.

Yukarda söylediğim el ile yazılı kitaplar arasında bizim Roma kanun ve dinlerine müteallik olan bir çok rumca vesikaların türkçeye tercüme edilmiş suretlerinin bulunduğunu maruf türk alimleri bana söylemişlerdir. Ancak bunların asılları yanmıştır. Asıllarının suretlerini arapça kitaplardan aramak icap eder. Bununla beraber bunları seçip ayırırken ziyade dikkatli bulunmak lâzımdır. Çünkü türklerin bunların bir çoğunu, (Kur'an) ve islam akidesile mezceylemek suretile yazmış olduklarıda anlaşılmaktadır.

Sözü bitirmek için bu derecelerde geniş ve büyük Türkiye İmparatorluğunu, emin ve kuvvetli bir takım istinatgâhlar ve muavenetler olmaksızın, idare ederek bu mertebelerde azametli bir şekle yükseltmenin imkânına kim inanabilir? Yani yalnız bir kişinin bunu yapması kabilmidir?

Elhasıl türkiye kadar her hususta muntazam ve doğru kuyudatı bulunan, diğer hükûmetler ile akdedilen muahede ve mukavelelerin bütün teferruatile düşünülerek mevcut usul ve teşrifata göre tertip eden, emirname ve talimatnamelerin ve imtiyazları dahi ihtimamla tevsik eden ve hidemata tayin edilen memurların vezaifini tesbit eden, velhasıl, evvelce beyan eylediğim veçhile ıktisadiyat ve idareye varıncaya kadar her şeyin düşünülerek yapılmış olmasını istihdaf eyleyen ve yapan bir idare ve hükûmetin dünyada mevcut olmadığını kemali cesaretle söyleyebilirim. Şimdi söylediğim bu sözler, bütün o hususata dair olan yalan ve esassız fikir ve mütalealeri tamamen tekzibe yeteceğini zanederim.

Benim kitaplarımı okuyacak olanlar onlardan istedikleri kadar bol malûmat alabilirler; ve benim bunları bu milletin akıl ve irfanı tezyin ve tezyit edecek ulum ve fününa ne derecelerde rağbetkâr olduklarını göstermek için yazdığımı anlarlar. Her ne kadar türkler bu sahada çok methü senaye ve takdirlere müstehak ve lâyık iselerde diğer cihetten onların bazı noksanları ve fenalıkları da vardır.

Debdebe ve müzeyyenat şark milletlerinde çok yüksek mertebede bulunmakta isede bu keyfiyet türklerde harukulâde bir dereceye varmıştır. Bu debdebe ve daratı idame ve muhafaza maksadile türkler bir takım nizamlar ve kanunlar meydana komuşlardır. Ben bunları onların ordu ve kıtaatından ve bunlara kumanda edenlerden bahseylediğim zaman izah eylemek niyetindeyim.

Bütün bunlar havanın ve muhitın ve terbiyenin veyahutta tabiî temayüllerin icabatından ileri gelmektedir. Ancak şurasıda muhakkaktırki kibrü nuhuvvet hususunda anlara kimse tefevvuk edemez. Bir lutfu inayet olmak üzere veyahut güzel hizmetlerinden dolayı bir rütbeye nail oldukları zaman derakap onların mütehakkimane ve mağrurane bir vaziyet aldıklarını müşahede ederseniz ve sanki o rütbede senelerdenberi kidem kesbetmiş ve ihtiyarlamış veyahutta ó halde doğmuş gibi kendilerini gösterirler.

Eyi bir hizmet yaptıkları veya bir mavaffakiyet kazandıkları vakit kibri gururlarını göklere çıkarırlar ve diğer milletler ile eylenmeğe başlarlar ve kendilerinin fütuhat ve muzafferiyetlerine arzın kifayet edemeyecek kadar küçük olduğunu söylerler. Bilakis bir nikbet ve felakete uğradıkları vakit meyüs ve mükedder olmakla kalmayarak son derecelerde iztirap ve ümitsizliğe düşerler. Eğer tesadüf onların havf ve endişelerinin derecesini anlamağa yardım etmemiş ise inanmakta insan müşkülat çeker.

Viyana civarında Salan Kamen muharebesinde mağlûp oldukları ve bu muharebede Veziriazam telef olduğu zaman ben orada bulunduğum için bütün ahvali müşahüde ve tetkike muvaffak oldum.

Nemseliler, böyle azim bir felaket hengâmesinde türklerin yeis ve hiddetlerinın şiddetinden beni öldüreceklerini zannederek endişe eylemişlerdi.Esasen ben onlardan şahsıma ait büyük lutufkarlıklar görmedim, zira ben (Rap) civarında evvelce akdedilmiş olan sulhun bozulmasına sebep olduğum gibi Veziriazam ile sui tefehhümlerde ve sulh akdini tavsiyede yine ben mutavassıtlık hizmetini gördüm. Felaket ve inhizamdan sonra türkler vaziyetin eyiliğe doğru gittiğine dair bazı alâmetler gördükleri zaman daha güzel bir muvaffakiyet ümidini besleyerek hemen evvelki kibri gururlarını takınmağa başlarlardı.

Felaket ve zaruretlere tahammül hususunda onların gösterdikleri mukavemet ve sabrı diğer milletler gösteremezler. Dün vezir payesinde bulunan bugün rütbe ve nüfuzundan mahrum idiler; bir veya iki hademeye malik olamayacak dereceye düşer. O bütün bu felaketlere fevkalâde bir sabru tevekkul ile mukabele eder ve felaketi bazı şea-

metlere ve ilahi takdire atfile müteselli olur. Bununla beraber ekseriya vaki olduğu gibi eğer tekrar mevki ve rütbesine kavuşacak olursa derhal eskisi gibi debdebe vedaratını kibru azametini takınır ve gûya hiç bir nikbet ve felaket görmemiş gibi olur, hepsi unutulmuş bulunur. Türkler kadınlara son derecelerde düşkündürler. Fakat bu halleri onların çalışkanlığa ve idarei umurdeki faaliyetlerine hiç bir veçhile mani olamaz. Aşk ve muhabbet yolunda zaman gayip etmezler. Zira onlar evlerinde bütün arzu ve heveslerini tatmin edebilecek her şeye maliktirler. Kadınlara muhabbet ve hürmet gösterdikleri gibi onların üzerinde hükmü nüfuza maliktirler.

Türklerin kalplerinde büyük bir menfaat hırsı vardır. Bir kısmı servet ve saman sahibi olmağı arzu eder, diğer bir kısmı da debdebeyi, ziyafetler vermeği ve ihtiraslarına hizmeti sever. Çok mikdarda kadınlara malik olduklarından bu keyfiyet onları büyük masraflarda bulunmağa icbar eylemektedir.

İstanbulda gizlenmiş ve kapadılmış gerek nakit ve gerekse zikiymet taşlardan mürekkep pek büyük hazineler ve servetler vardır. Bunlar Vezirler, Paşalar ve tüccarlar tarafından hapsedilmiş büyük servetler olup hastalıklarında, daha ziyade yaşayacakları ümidile hasetlerinden onlara dokunmazlar; ölürken dahi varislerini bu servetten haberdar etmezler. İtimatsızlık ve emniyetsizlikleri o derecelerde büyüktürki kendi evlatlarına bile emniyetleri yoktur. Onların ketum olmaları adeta tabiatları ve yaradılışları muktezasıdır denilebilir. Kendileri için şüpheli ve muzır telakki eyledikleri adamları silahla veya zehirle yok etmek için çare ve vasıtayı kolaylıkla bulurlar. Kim olursa olsun açılmazlar ve meram ve maksatlarını açığa vurabilecek hiddet ve infial gibi halleri katiyen göstermezler. Her ne kadar kendileri yalan söylersede diğerlerinin yalanına hiç tahammül edemezler; gülmeleri nadirdir. Konuşmaları ciddiyet dairesinde cereyan eder, ağır başlı insanlardır. İşlerini kısaca ve açıkça söylerler; kendilerine de arzedilen hususatın kısa sözlerle olmasını isterler. Bununla beraber kurnaz ve hilekâr hareketleri görülür. Bazan şifahen veyahut tahriren şüpheli ve imalı sözler söylerler ve bundan maksatları da meselenin halledilmeyüp mücadele ve münakaşanın uzamasını temin etmekten ibarettir.

Pazarlık ve alış verişte yüksek fiyat istemezler ve az kâr ile iktifa eylerler. Sözlerinde sebat ve ısrar etmeleri ahlakları muktezasıdır. Eğer yemin ve kasem ediyorlarsa, bu keyfiyet iddialarının aksi

zuhur ettiği takdirde bu suretle pek hacil ve ayıp olacağından, işde emniyeti temin içindir.

En küçük bir vada, hatta söz arasında geçmiş olsa bile, kolayca bağlanırlar. İş arasında tabiatının hilafına olarak kullandığı güzel sözler ve cümlelerden, söyleyeceği fena süzlere nisbetle, daha ziyade korkmalıdır. Türkler, işleri olan adamlara, bidayette onları tecrübe ve tetkik etmek maksadile sert ve kaba sözlerle muamele ederler ve işi bitirmek maksadını takip ettikleri zaman ise mülayimane muamelelerde bulunurlar. Bu tabiatlarını ben bir çok misaller ile isbat ve teyit edebilirim.

Mesut bir tebeddül ve tahavvül ümidine körkörüne bağlanmağa türkler kadar müstait başka bir millet mevcut değildir. Bir iş için verdikleri sözde sebat ederler ve bilahara işin kendi menafiini ihlal ettiğini gördüğü takdirde evvelce verdiği sözden nükûl eder ve asla utanmazlar.

Türkler şeref ve namus sözünün yalnız kendilerine tahsisini isterler. Bunu bizde, bizim aramızda, asla aramazlar. Binaenaleyh biz sözümüzde durmadığımızdan dolayı telaş göstermezler.

Kendilerine bir felaket ve betbahtlığı getirecek veyahut bir şehri terke icbar ettirecek her hangi bir sulh muahedesini onlar ile akdetmek kadar müşkül bir iş tasavvur edilemez.

Karlofçada akdedilen sulh muahedesi kadar hiç bir muahede türkleri o derece elim bir akibete duçar etmemişti. Onlar ile harp etmek sulh akdinden daima daha hafif ve daha kolay bir iştir. Çünkü akdedilen sulh mütemadî bir mücadele ve münakaşayı intaç eylemektedir. Mesela hudutların tahdidi ve şehirlerin mübadelesi veya teslihleri veya tahripleri gibi sulhun iktiza ettirdiği muamelat dolayısile türkler çok kurnazca ve hilekârane teşebbüsata girişirler ve zamanı uzadırlarki maksat, harbi tecdit için bir şekil ve çare aramaktan ibarettir. Hemen her gün vukua gelen bir çok ufak mesele ve mücadelelerin hiristiyan hükûmetlerile kolayca halledilivermelerile bunların unutulacağını zannetmek ve o suretle düşünmek doğru değildir. Bilakis bunlar, zaman ve fırsatı zuhurunda icabına bakılacağını ihtar mahiyetini haiz şeyler addolunur.

Türkler ile bir mukavele akdine memur olan hiristiyan hükûmetlerinin erkânına hükümdarları tarafından silahla müzaharet ve muavenet gösterilmemesi bunların müşkül ve acınacak bir vaziyette kalmalarına sebep olmaktadır.

Türkler ile para mukabilinde her bir şeyi yapmak mümkündür gibi umumi bir fikir mevcuttur. Fakat bu hususta aldanılmaktadır. Gerçi hasetleri muktezası olarak zikıymet şeyleri satamazlar. Fakat onlara bir maksat için para vermek anların küstahlık ve hayasızlıklarını artırdıktan başka ziyadesile şek ve şüphelerini de artırmağa yaramaktadır. Ecnebi sefaretleri (Kapı) ile mütemadî surette temasları ve işleri bulunmaktadır. İşinin suhuletle ve müşkülatsız olarak bitirmeği arzu edenler hediyeler takdimi suretile buna muvaffak olurlar ve onlar hediyeden memnun kalırlar.

Bütün tadat eylediğim hususları kendi tecrübelerimle isbat edebilir isemde bunlardan bahseylemeği terbiyeye muğayir addeylediğim gibi sadet ve meramın çok haricine çıkılmış olur.

Osmanlı İmparatorluğunda darbedilen ve tedavül eyleyen Altın, Gümüş ve Bakır paralar

Sekizinci Bap

İstanbulda tedavül eden paralara dair

Osmanlı İmparatorluğunun askerî vaziyetini anlatmağa başlamadan evvel mezkûr İmparatorlukta tedavül etmekte olan paralara dair malûmat verilmesi muvafık görülmüştür.

Para varidatı, İmparatorluğun temel ve istinadını ve ordusunun kudret ve kuvvetini temin eden vasıtadan başka bir şey değildir. Ansız her ikiside hemen hiç olurlar. Benim bu sahada beyan edeceğim şeyler bilhassa aşağıdaki baplarda efrada para verilmesinin nasıl olduğunu kolaylıkla anlamağa hizmet ederler. Aksi takdirde yani İmparatorlukta tedavül eden paralar bilinmedikçe anın anlaşılması zor olurdu ve bundan dolayı tafsilat vermek zarurî olmuştur.

Biri mahallî ve diğeri ecnebî olmak üzere iki türlü para bulunmaktadır:

İmparatorluğun mahallî parası hicret senesinden yani Hazreti Muhammedin firarı zamanındanberi tedavül eylemektedir. Şam Hükümdarı Abdülmelek müslüman hükümdarlardan en evvel para darp eden hükümdar idi ve andan evvel ecnebi parası geçer idi.

Para, üç madenden altın, gümüş ve bakırdan olarak yapılır. Bu

paralarda resim yoktur. Anlarda hükümferma olan Padişahın ismi ve anın müteveffa pederinin ismi ve hükümdarın methu senasına ait bir kaç kelime veya Kurandan alınmış bir kaç söz yazılmış bulunmaktadır. Türklerin paralarda hükümdarlarının resmini hak etmemeleri hükümdarlarına olan azim hürmet ve tazimlerinden münbaistir. Bununla beraber yukarda arzeylediğim veçhile anların bu hürmet ve tazimleri bazı ahval ve vekayide anın aleyhinde hareket etmeğe ve hatta anı boğmağa mani bir keyfiyet olamaz.

Türklerin hükümdarlarına o derece merbutiyet ve tekrimleri vardırki anın resmini doğrudan doğruya Peygamberlerininkinden sonra vazederler. (!)

Binaenaleyh herkesin eline giren parada Padişahlarının resminin bulunmasını çok hürmetsizlik ve terbiyesizlik addederler.

Para darbedilen şehirler: Kahire, İstanbul, Halep ve Kırım tatarlarının hükûmet merkezi olan Bağçesaraydır. Bakır paraya anlar (mangır) ve (gedik) tesmiye ederler. Karileri memnun etmek üzere para resimlerini irae eden birinci listedeki paraların üzerlerindeki yazılar Rusçaya tercüme edilmişlerdir. Keza listede bakır paraların altında gösterilen altın ve gümüş paraların yazıları da Rusçaya tercüme olunmuşlardır. Bu paralar 1660 senesinde imal edilen paraların hakiki şekillerini gösterirler. Fakat o tarihtenberi anlar daha güzel ve mazbut bir şekilde olarak darbedilmeğe başlanmışlardır.

Gümüş paralara: Akça, asper, para, beşlik, onluk adını verirler. Altın paraya şerif denilir. Dört mangır veyahut dört gedik bir aspira eder. Üç aspira ise bir paradır. Beş para bir beşliği ve on para bir onluğu husule getirir. On sekiz para, bir altın (şerif) kıymetindedir. İki yüz altmış para ise bir Macar altını (şerif) teşkil eder.

Bütün bu paraların vezin ve halitalarında çok ihtikâr ve karışıklık yapıldığı halde (Kapı) bu işlere ses çıkarmadığından buna muvafakat ettiği hissolunuyordu. Hele bu ihtikâr Macaristan muharebeleri zamanında daha geniş bir şekil arzeylemekte idi. Mücavir memleketlerin ticareti bu yüzden zarara uğramakta ve tüccarlar konturatolarında eyi ve fena para kaydını koymakta idiler. Binaenaleyh umumi hazinede bu paralar çoğalıyordu.

Büyük Vezir Köprülü memleketin idaresini eline aldığı zaman parayı çoğaltmak için çare bulmuş idi. Vezir bazı hiristiyanların tavsiyesi üzerine eskilerine nazaran aşağı kıymette mangır darp ve fakat anın kıymetini çoğaltarak iki mangırın bir aspira kıymetinde olduğunu emir ve ilan eylemişti. Gedik paralar için dahi ayni usul konmuştu. Her ne kadar bu sayede parayı çoğaltmış isede tecarette bir

emniyetsizlik husulune sebep oldu ve bundan dolayı, ben İstanbulda bulunduğum zamanda, gerek İstanbul ahalisi ve gerekse askerî sınıf ihtilal eylemişlerdi.

Hazine parayı başka bir usul ile kabul ve başka bir tarzda vermekte ve (yük) kelimesini ki bir yük yüz bin (aspira) ağırlığı ve (kese) kelimesini [bir kese yüz (taler)] kullanmakta idi ve bunlardan üçte bir hisse kendisine alıyor idi. Hazine (taleri) vergi veren vilayetlerden seksen aspiraya mukabil almakta ve sonra anı yüz yirmi aspira olarak vermekte idi ve hudutlarda (Bodapeşte) ve Bosnada bu mikdar yüz altmışa kadar çıkmakta idi. Bu vasıta ile Nazırlar ceplerini doldurmakta ve fakat tebaa büyük zarar ve ziyanlar içinde harap olmakta idi. Hazine ise siklet ve kese tabirlerini yalnız darphanede olarak istimal ederdi. Kesretle tedavül eden gümüş paradan ve kara kuruş denilen sikkeler nemse parasıdır. Bundan başka (Taler) ve Holanda yarım taleri (ki bunlara biz leon ve türkler arslan namını verirler) dahi tedavül eder ve (rakûza) (tesnonlok) ufak sikkeleride geçmekte idi. Fransızların (timin) namındaki sikkeleri memlekete girmiş idi ve anlar bundan çok müstefit olmuşlardı. Fakat eyi olmadıkları bilahara anlaşıldığından mahvedilmişlerdir.

Altın paralara gelince: "Doka,, altını ve Çervon altını ve keza Venediklilerin (Sekin) leriki (buna türkler sadece altın der) ne şekilde ve halde darp edilmiş olurlarsa olsunlar İmparatorluk dahilinde mütedavil idi. Bu paraların fiyat ve kıymetlerine gelince bir (arslan= leon) seksen (aspira) ve altın taler yüz yirmi bir (aspira), (doka) altını iki yüz yetmiş (aspira); Venediklerin sekin altını üç yüz (aspira) kıymetinde olarak tedavül eylemekte idi.

Fiyatlarının çok değişmesinden dolayı İmparatorlukta mütedavil diğer küçük sikkeler hakkında bahsetmeği lüzumsuz addeyledim.

Dokuzuncu Bap

İstanbulda Kallanılan Vezin ve Ölçü (Tul) Mikyasları

Tüccar mallarının tartıldığı tartı ve ağırlık ölçüleri hakkında okuyuculara bu bapta malûmat verilmesini lüzumlu addeyledik. Bu hususu

biz aşağıdaki bapta dahi bilvesile anlatacağımız gibi diğer emval ve eşyanın tartılma suretleri hakkında izahat vereceğiz. Bu bap bütün İmparatorluk dahilinde kangi tartıların kullanıldığını göstereceği gibi bilvesile uzunluk (arşin) vahidi kıyasilerinin beyanında faideli olacaktır.

Tartı Ölçüleri

Buğday	Yahut bir (dane) ki bunun asıl manası bir buğday danesi demek olur. Araplar ve kadim şark ehalisi (dane) kelimesinden buğday danesini anlarlar.	I Buğday
Çekirdek	Çekirdek = karat = kırat	IV Buğday
Denk	Dört kırattır.	XVI Buğday
Yarım dirhem	Yarım dirhem	XXXII Buğday
Dirhem	Yani (drahma)	LXIV Buğday
Miskal	Pu sikkelerde müstameldir.	LXVI Buğday
Litir yahut libre		C Dirhem
Rıtıl yahut lutro	(33) ons mikdarında Venedik ölçüsü olup eski bir ölçüdür. Kara deniz sevahilinde müstameldir.	CLXXX Dirhem
Yarım okka	Yarım kıyyedir. Ve iki libredir.	CC Dirhem
Okka	Kıyye	CCCC Dirhem
Kantar veya kental	Kental Napoli, Sicilya ve Cenevede muhtelif libre vezinlerinde bulunur.	XLIV Kıyye

İki türlü uzunluk ölçüsü vardır. Birisi mimarlar, marangoz ve doğramacılar tarafından kullanılmakta olup "arşin,, adı verilmektedir veya (stop) denilir. Arşin dahi sekiz parçaya ayrılmıştırki her parçaya (karos) adı verilir. Bazan dahi 16 parçaya ayrılmaktadırki ana (uruba) denilir. Bu 16 kısım da 32 ye ayrılmıştır ve bunlara yera denilmektedir.

Diğer uzunluk ölçülerile bez, basma, çuha ve buna mümasil şeyler ölçülür. Buna türkler (endaze) derlerki dört parçaya ayrılmıştır ve keza bu kısımlar dörde taksim olunurlar. Diğer bir arşin daha vardırki ana "Halep arşini,, derler Holanda arşinine müsavidir.

Onuncu Bap

Türk Ticareti ve Mallar ve Tüccarî Eşya [*]

Türkler ile imparatorlukta sakin olup anların tebaaları olan diğer milletler yukarda bahseylediğim veçhile ticaret sahasında çok faaldirler. Bu ticaret muamelelerine anlar (alış - veriş) adı verirlerki bu hususta anların meharet ve dirayetleri vardır. Kapı ticaretle iştigal edenlere her türlü lutufkârlıkta bulunur ve ticarî emvale ağır rüsum koymaktan sakınır. Kapı büyük ticaret yollarını ve bunların üzerindeki köprüleri tamir ile muhafazaya itina eylediği gibi bu yolların emniyet ve asayiş içinde bulunmalarına ve eşkıya taarruzundan kornnmalarına dikkat etmektedir. Maahaza bütün bu işler askerî memurlara verilmiş olup uzaklarda vebahusus Asya hudutlarında bulunanlar tarafından bu gibi umur fena idare edilmekte olduğundan ekseriya mezkûr havalide şakavet devam etmektedir. Eğer bir kimse hükûmetin ne suretle idare ve neye ehemmiyet verdiğini tetkik edecek olursa ticaretin çok geniş bir istinatgâh teşkil eylemekte olduğunu görecek ve buna tam bir kanaat husule getirecektir. İmparatorluk tebaasının aliş - verişle meşgul olmamaları halinde kendilerinin refah ve saadet içinde bulunmalarına imkân tasavvur edilemez ve Saltanat makamında bulunan Hükümdar eğer memleketinde ticaret olmazsa anın neye istinat edebileceği ve ne suretle muavenet ve kudret sahibi olacağı cayi sualdir. Türkler az ve kanaatkârane olan masarıfatı ile veyahut ufak tefek sanayii ile öyle bir hal ve vaziyet iktisabına muvaffak olmuşlardırki anlardan sokakta dilenenleri görülmez, veyahut fakir halinde görünür. Ancak her türlü ahvale karşı torbası para ile doludur. Bidayette ben kendim anlara taalluk eden işlere pek vakıf değildim. Fakat bilahara öğrendikten sonra hayrette kaldım.

Harpte veya her hangi bir müsademede telef olan türklarden hiç biri yokturki hal ve mevkiine göre anın üzerinde altın paralar zuhur

[*] Türklerin ticaret ve ıktisada verdikleri büyük ehemmiyeti bugünde göz önüne alınacak imtisale değer örnekler olarak kabul etmeliyız. Gerek resen gerek transit suretlle Hint denizile Akdenizin bütün tüccarî limanlarına hakim olan türklerin esas yolları (istikamet, itidal, tasarruf) ile (mübadele ve muvazene) esaslarına dayandığı görülür. Şüphesiz bu; bir millet ve devletin tüccarî ve ıktisadî vaziyetini daima yüksek tutmağa amil olur ve olmuştur.

etmesin. Anlar hasletleri dolayısile biriktirmiş oldukları bu paraları ancak ziyadesile müşkül ve dar zamanda sarf ederler.

Bu bap gerçi ticarete ait hususattan bahis isede kıtaatın ne suretle iaşeleri yapıldığını da göstermesi itibarilede bilhassa ehemmiyeti haizdir. Binaenaleyh imparatorlukta ne gibi ticarî malların (alış - veriş) in cereyan ettiğini mümkün olduğu kadar mufassalan arzetmek isterim.

Evvelemirde memleketin muhtelif cihetlerinden harice ihraç edilen maddelerden ve bilhassa bunların bol olanlarından bahsedeceğim. Anlar ihraç edildikten sonra memlekette kalanlarile ya diğer eşya mübadele edilir veya nakit mukabilinde satılır ve bundan sonra ecnebî memleketlerden idhal edilen emvali türkler ya kendileri istihlak ederler veyahut bu malları diğer milletlere ticaret ederek satarlar ve en sonra da ticaret için türkiyeye gelen ve muahedeler mucibince bunlara bazı imtiyazlar verilmiş olan milletlerin tüccarlarından bahseyleyeceğim.

Türkiyede çok mikdarda ipek, koyun, keçi ve deve yünleri, pamuk iplik halinde veya sadece pamuk, yün, balmumu, yağ, sinameki, boynuzlu hayvanat, gemi inşaatına mahsus ağaç ve keresteler bulunmaktadır. Bütün bu maddeler memlekette o kadar çok hasıl olurki anlar kendi ihtiyaçlarını temin eyledikten sonra fazlasını hariç memleketlere kendilerinde mevcut olmayan eşyaya mukabil satarlar ve kısmen de peşin para ile satarlar. İmparatorluğun Asya cihetinden İran ve Arabistan ile hemhudut olması gibi bir vaziyeti ticaret için çok müsait bir hal teşkil eylemektedir. Türkler buralardan bir çok eşya alarak Adalar denizi sahillerindeki limanlara sevk ederler ve buradan dahi Avrupanın diğer memleket ve milletlerine gönderirler. Bu mallar ise ipek ile İran ve Hint kumaş ve mensucatı ve kıymetli taşlar, sırmalı işlemeler ve bir çok tıbbî nebatat vesaireden mürekkep bulunurlar. Bununla beraber balsam, kahve ve kokulu şeyler dahi mevcutturki bunlar Arabistandan getirilerek Karadeniz iskelelerile harice sevk olunmaktadırlar. Holandalilar (Mülük) adalarile bunlara mücavir diğer adalara hakim olmazdan evvel Avrupa bu maddeleri Mısırda, Kahirede mübayaa eylemekte idi.

Bu ticarete doğrudan doğruya türkiyede hasıl olan malların ticaretinide ilave etmelidir. Bunlar bu memleket ahalisinin modaları kabilinden iselerde Avrupaya dahi ithal olunmaktadırlar. Bu maddeler debağat edilmiş derilerle fabrikalarda imal edilen eşya ve kınlar (kılıç

kınları) olup koyun ve dana derilerinden yapılmaktadır. Velhasıl ipek kozalarıda Avrupaya sevk olunur. Boyacılık san'ati türkiyede çok müterekkidir. Her türlü renkler ile boyacılık yapılırki bunlar asla solmazlar. Boyacılıktaki meharetleri kadar resim ve eşkâl tersiminde dahi zevkıselim sahibidirler. Anlar serpuşlarını yünden imal ederler renklerinin seçilmesinde ve zarif olarak yapılmasında pek büyük hünerleri vardır. Şimdi anlarda canfes yapan fabrikalar mevcuttur. Bunları yaparken renk ve eşkâl itibarile tamamile kendilerine has olan tarzda yapmaktadırlar. İpek mamulatı dahi müterakkidir. Kürk için kullanılan deriler türkiyede azdır. Türkler kürk derilerini şimal milletlerinden ve bilhassa Ruslardan satın almaktadırlar ve bu ticaret oldukça geniştir ve türkler kürkçülük san'atinde dahi oldukça meleke ve meharet sahibidirler.

Türkler İtalyadan ekseriya Venedik mamulatını, gümüş altın avaniyi cam ve buna mümasil maddeleri ve kâğıtları satın alırlar. Fransızlar Türkiyeye her türlü yün kumaşlar ve kâğıtlar ve diğer bir takım maddeler ithal eylemektedirler. Holandalılar dahi yün kumaşlar ile kendi paralarını dahi türkiyeye ithal ederler. Holanda parası bu suretle türkiyede çok tedavül eylemektedir. Almanyadan ise madenî maddeleri ve diğer bazı eşyayı mübayaa ederler. Elhasıl Rusyadan dahi yukarda zikreylediğimiz veçhile çok kullandıkları kürkleri ithal eylemektedirler.

Avrupalıların türklere sattıkları mallar ve eşya, kıymet itibarile türklerin verdikleri şeylerden aşağı kıymette olduğundan Avrupalılar bu mübadelede türklere fazla ve çok mikdarda peşin para vermek mecburiyetindedirler. Binaenaleyh türklerin hiristiyan memleketlerinden azim mikdarda para almakta oldukları anlaşılır.

Türkler vasî mikyasta Ingilizlerden kurşun, kalay ve buna mümasil madenler satın alırlar ve bu mevat diğer Avrupa milletlerinden en ziyade olarak İngilterede bulunur. Ancak İngilizler dahi türklere verdikleri eşyaya mukabil türklerden aldıkları emvali ticariye için daha ziyade çok ve peşin tediyat yapmakta olduklarını söylemektedirler. Bilhassa İngiltere ipek ve koza için türkiyeye mühim mebaliğ tediye eylemektedir. İpek ve kozadan maada koyun, keçi ve deve yünleri ve çok mikdarda pamuk bulunmaktadırkı bunsuz İngiliz fabrikalarının çalışmalarına imkân yoktur. İngilizler bu mamulatlarını dünyanın her tarafına sürmektedirler. Bu ticaret İngilizler için gerek kendilerine ve gerekse haricî ticaretlerine çok mühim kazançlar temin eylemekte olduğundan İngiliz sefineleri senede iki defa Türkiye liman-

larına gidip gelmekte ve bu malları nakletmektedirler ve bu seyrüsefer dünyanın diğer kısımlarına nisbetle yaptıklarından çok ziyadedir. Diğer cihetten İngiliz fabrikalarında çalışan insanlar çok fakir adamlardır. Bu fabrikalar ise İngilizlerin en birinci müesseseleri ve idarelerinin esasları mahiyetindedirler.

Elyevm Holandanın Türkiye ile olan ticareti azalmıştır. Çünkü Türkler bunlardan almakta oldukları şeyleri şimdi Fransız ve İngiliz fabrikalarından satın almaktadırlar. Fransızlarda, İngilizlerin Türklerden mübayaa eyledikleri eşyaya muhtaçtırlar. Zira anlarda çuha ve diğer kumaş fabrikaları bulunduğundan bunlar için her türlü ihtiyat ham mevat ve eşya satın almaları lâzım gelmektedir. Fransızlar çok mikdarda olarak kahveyi Mısırdan almaktadırlar ve bu kahve diğer kahve hasıl eden memleketlerin kahvesinden daha eyidir. Zira kahve denizlerde uzun müddet kaldığı zaman hassasını kayip etmektedir. Bundan maada Fransızlar Türkiyeden çok mikdarda buğday satın almaktadırlar. Bilhassa bn mübayaa, Fransada mahsul az olduğu zamanlarda (ki bu son senelerde bu hal devam etmiştir) artmaktadır ve bunun için Fransızlar Türkiyede çok para sarf eylemektedirler. Fabrikalarında kullandıkları yağları sinameki ve balmumu dahi Türkiyeden tedarik ettiklerinden bütün bu mevat ticaretinden Türkler çok paralar kazanmaktadırlar.

Venediklilere gelince bunlar Türkiyeden buynuzlu hayvanat satın alırlarki bunlar Bosna ve Dalmaçyadan lhraç olunmaktadırlar. Venedik hükûmeti dahilinde yenilmekte olan etlerin büyük kısmı Türkiyeden gelmektedir.

Türklerde kıymetli taşlar ticareti dahi başlamıştır. En ziyade bu ticaretle ermeniler iştiğal eylemekte olup İranın büyük Moğol memleketile hemhudut olan aksamından anları ermeniler almakta ve sonra Asya limanlarına getirerek buradan Avrupaya ithal eylemektedirler. İstanbulda bu taşların büyükleri makbul olup Türkler bunları satın alırlar. Hiristiyanlar Türklere kıymetli taşlarda safiyet ve parlaklık aramağı öğretmişlerdir. Muhtelif renklere ehemmiyet vermemekte olduklarından dolayı elmasa rağbet edilmeğe başlanmış ve elmas fiyatı yükselmiştir.

Kapı Avrupa milletlerinden büyük paralar alındığını ve bunun İmparatorluk için büyük faidelerini takdir ettiğinden tebaasının Avrupa milletlerile tam bir serbesti dahilinde ticaret yapmasını temin için icap eden yardımlardan geri durmamıştır. Buna binaen Kapı hükûmetler ile akdedilen muahedelerde ticaret sahasında bazı imtiyazlar

(kapitülasyon) vermiş ve İstanbul bu hükûmetlerin sefirleri bu maddelerin tatbik ve icrası için takibattan bu sahada faal bir surette çalışmaktan geri durmamışlardır. Bu sefirlerin her birinin emrinde dahil ve sahildeki şehirlerde kendi milletinden bir takım konsoloslar bulunmaktadır. Mesela Kahirede Suriye iskelelerinde Halepte, İzmirde Şam Tarablusunda ve İskenderyede... İlh. konsolosları mevcuttur. Avrupadan ithal edilen emvali ticariyeden pek az gümrük rüsumu alınmaktadır ve bu rüsum yüzde üçü tecavüz etmemektedir. Bu rüsum verildikten sonra imparatorluğun arzu edilen her hangi bir mevkiine gönderilir. ve başka bir rüsum verilmez. Ancak bazı mevkilerde ufak bir para verilirki bu da gümrük rüsumunun verilmiş olduğuna dair şehadetname istenildiği vakit vuku bulur. Kapı bu usul ile hükûmetin varidatının çoğalmasını istemektedir. Keza yağ ve buğday ve hububat olarak aldığı rüsum ve vergileri limanlarda satmakla Taler ve Venedik altını olarak azim mebaliğ temin eder. Bu suretle İstanbul hazinesi ayrıca tebaadan alınan vergi ve rüsum ile de dolar. Kapı bu varidatı daha bir vusatle tezyit çaresini bulmağa muktedir isede hükûmetin şimdiki hal ve mevkii anı hiristiyan tebaaya karşı daha mutedilane şekilde harekete mecbur etmektedir. Hiristiyanlar kendi kuvvetlerini ve Türk zafını gördükleri zaman tazyik altında bulundukları ve İmparatorlukta hiç bir rütbe ve mevki sahibi olmalarına meydan verilmediği cihetle bu ağır boyunduruğun altından kurtulmağa çalışacaklardır.

Onbirinci Bap

Osmanlı İmparatorluğunun Varidatı

İmparatorlukta tedavül eyleyen paraların cins ve kıymetlerine dair olan malûmatı geçen bapta gördük. Şimdi İmparatorluğun ne derecelerde büyük bir servete malik olduğunu anlatmak icap eder. Bu hususa dair tam bir malûmat verebilmek için İmparatorluğun varidatı, muhasebecilik - defterdarlıklara taksim edilecek ve her defterdarlıkta bir takım kısımlara ayrılacaktır. Birinci defterdarlık bütün İmparatorluğun umumî hazinesi için İstanbulda kurulmuştur. Bunu idare eden zata başdefterdar denilmektedirki bütün para varidatına bakan zattır. Başdefterdarın idaresinde olarak bütün İmparatorluğa dağılmış olan

defterdarlar mevcuttur. Bunların yanlarında memurlar bulunurki bunlar tahsilatı ifa ederler - bundan aşağıda etraflıca anlatılacaktır ve paraları İstanbuldaki başdefterdara gönderirler. Bütün bu müteferrî idareler bizim (vezne) tesmiye eylediğimiz şubelerin tamamen aynıdırlar ve bunların ne türlü para gönderdikleri zikredilecektir.

İkinci defterdarlık iki maksada binaen tesis edilmiş bulunmaktadır: Birincisi harp içindir. İkinci sebep de İmparatorun Edirnede ikameti masarıfatı içindir.

Üçüncüsü (Hazinei hümayun) denilen kısımdırki bu bilhassa saraya ait olup denilebilirki varidatın büyük bir kısmını yutan idare bu idaredir. Bundan maada vefat eden nazırların ve azledilenlerin mallarını ve terk ettiklerini bu daire alır. Bu daire daimî bir mahiyeti haiz değildir. Ancak anın bazı kısımları müstesnadırki anlar söylenecektir. Asıl İmparatorun veznedarına "hazinedar„ denilirki bu zat kızlarağası ve diğer kurena ile bu kısmı çevirmektedir.

Dördüncü muhasebecilik "Kızlarağası„ idaresidirki sarayda bulunan bütün kadınların bu zatın idaresinde bulundukları gibi Mekkedeki masraflara taalluk eden paralar dahi kızlarağası defterdarlığına verilir.

Beşinci vezne - (ben bunları bu tertip üzere söylemekteyimki maksat eyice anlaşılsın. Her ne kadar kanunnamme mucibince anlar bu tertipte olmasalar) Osmanlı İmparatorluğun pek büyük bir kısım varidatını ihtiva eder ve bu varidat İstanbul hazinesine verilmez. Bunun varidatı paşalara, beylere ziamet ve timar sahiplerine ait olup ismi dahi: (Fetih edilen arazinin varidatı olup harbe mahsustur) ki bu vezne azim mebaliğ sarf eylemektedir. Bütün rütbe ashabından neler alınıp ne kadar maaş verildiğini ve bunların mikdar ve adetlerini bildirmek muvafık olur. Ancak bu mikdarı tamam tamamına olarak bazı esbaptan dolayı saymağa imkân yoktur. Taler kıymeti vilayetlerde ve sevahilde başka başka olarak bulunur. Vilayetlerde kıymet yüksektir. Paşalık listesinde ziamet ve timar sahipleri dahil bulunursada anlara yapılan tediyat gösterilmemiştir. Bir çok beylerin isimleri listede görülür fakat anların varidatı söylenmemiştir. Bu paşalıklar liste ve cetvellerine dair burada elden geldiği mertebede doğru malûmat verilmeğe çalışılmıştırki bu listelerden bu (vezne) nin ne kadar alacağı olduğunu görmek kabil olacaktır.

Altıncısı olan bu kısmı ben vezne ve defterdarlıklar arasına soktum. bu kısım kendir, keten, orman, yağ, bal, hayvanat gibi şeylerden alınan rüsum ve vergilerle meşgul olur. Bir çok vilayetler bu

mevaddan İmparator sarayile denize vermek vazifesile mükelleftirler. Eğer bunlara mukabil mükelleflerin peşin para vermeleri icap etse idi bunun çok büyük bir para teşkil edeceği şüphesizdir ve bu keyfiyet hükûmetin nakdî varidatını beyan ve izah eylediğim zaman görülmüş olacaktır.

Birinci Vezne (Deftarlık) Varidatı

	Kese	Akçe		Kese	Akçe
"Muhasebecii evvel„ tesmiye olunan baş veznedarın yedinde bulunan	33010 ½	4666	(İstanbul mukataası) İstanbula mahsus olarak alınan vergi	517 ½	14780
Türklerden maada İmparatorluğun diğer bütün tebaasından alınan senevî vergiler olup "Kara muhasebecisi„ nde mevcut olan	2793	3469	Avlunya mukataası) Arnavudlukta Avlunya kazasında tahsil olunan vergiler	259	15890
Muhtelif vergilerin kontrolu olan "mevkufat„ da henüz tahsil edilemiyerek bakayada	2757 ½		(Eğriboz mukataası) Yunanistanda tahsil edilen vergi . .	54	1334
"Mukataacii evvel„ mukataa namı verilen bazı vergilerin kontrolunu yapan zattır. Bütün İmparatorluğu şamil büyük mebaliğden husüle gelen (kiraya verilen emvalı menkule ve gayri menkuleden) varidat	1037	1551	(Kızlar mukataası) Bu vergi Sultanlardan ve anların idarelerine tahsis edilmiş olan araziden alınmakta idi. Şimdi bu vergi devlet hazinesine verilmiştir.	326 ½	11750
			(Cife mukataası) "muharrir bu kelimenin manasını anlayamadığını kayıt ediyor.	17 ½	18599
			(Anadolu muvacebesi) bu muvacebe Anadoluda bazı vakıflardan alınır.	2 ½	150
(Maden mukataası) bu varidat maden olan mahallerden ve gümrükten alınan diğer rüsümdan hasıl olur. İzmir, Sakız, Gelibolu, Bursa, İstanbul ve İzmitte tahsil olunur . .	1655 ½	4920	(Cedidi ulâ mukataası) yeni bir vergi olup İmparatorluğun bir çok mahallerinden tarh edilmektedir.	67	14232
(Bursa mukataası) Bursa şehrinde ve kazasından alınan hususî vergi	304 ½	13279	(Koyun mukataası) İmparalukta mevcut ağnama vezedilen bir vergi olup otlakiye namile her koyundan bir aspera alınır bu daire kayıt ve tahrir mnamelatı ile iştigal eden memurlara maliktir.	293	2096
(Mıncık mukataası) piyade sınıfından harp zamanında kazma ve kürekle çalışanlara mahsus idi. Şimdi zeamet ve timar eshabına tahsis olunmuştur.	444 ½	4509	Basra paşalığı tarafından her sene hazineye gönderilen para	700	
			İşbu birinci hükûmet defterdarlığının bilûmum varidatı yekûnu	14731	11229

İkinci (Defterdarlık) Varidatı ki Buna Sultanın Edirne de İkameti Zamanında

(Vezne) Muamelâtı Tesmiye Olunur

	Kese	Akçe		Kese	Akçe
"Nusul,, namile millete konulan vergidir. Yani İmparatorluğu teşkil eden her vilayet ikiyüz aspera verirki Anadolunun hissesi	884		Bodapeşte, Kanije, Bosna ve (Tamşuvar) gibi mahallere mevzu vergi	312	
Diğeri (Sursat) tesmiye olunan vergidir. Rumelinin verdiği	893½		Anadoludan alınan diğer vergi	25	
Arnavudluk ve Sırp hududlarında bazı mevakıa (Velçetri) ve (Alacahisar)a konulan vergi	25		Binaenaleyh fevkalade (vezne) nin varidat yekûnu	2139½	

Üçüncü Vezne olan (Hazinei hümayun) Sultan Veznesinin Varidatı

Mısır (Kahire) vergisi 600,000 Sultaniye altınıdır. (Raküza) dan dahi bazan böylé bir vergi alınırki miktarı 12,500 Sekine yani Venedik altınıdır cümlesinin yekûnu	4143½	10,000	Bundan maada Vüzera ve Paşalardan musadere edilen mevat, işbu hazineye aittir.		
			Bu bazen o kadar azim bir meblağ teşkil ederki hesabı müşküldür. Bundan maada bu hazine Sarayın bilcümle masraflarını tamamen verirki tafsilen bu (vezne) kuyudatında görülmektedir.		
Bazan Translovanya, Ulah, Moldava dan alınan ve nakden tesviye edilen vergi buna ilave olunur. Kanunname bundan bahssetmez. Ziza bunun bir kısmı Sadırazamın mutfak masrafına ve küçük bir kısmı Sultan veznesine aittri. Miktarı	820		Binaenaleyh sultan hazinesinin yahut İmparatorluğunun aldığı meblağın yekûnu . . .	4963½	

(Mekke) Veznesi Denilen Dördüncü Defterdarlık Dairesinin Varidatı

(Haremeyn Muhasebesi) nin Mekke için tahsis edildiği mekadir.	370½	9537	(Haremeyn mukataası)ve anın diğer varidatı.	850½	537
			Binaenaleyh bu (Vezne) nin bütün varidatı yekûnu . . .	1221	10074

Beşinci (Vezne) Defterdarlık Varidatı

			Bu varidat paşalıklar vilayetlerinden gelirki yekûnu . . .	8137½	14000

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

Aşağıdaki maddeler altıncı defterdarlığa [tersaneye] ait bulunmaktadır.

Senevî Kahireden bin kental kendir balyası, iki yüz fıçı kendir yağı, iki bin parça bez ve kırk kental da ince ip [kınnap] getirilmektedir. Karadeniz yakınında [Samakov] dan on üç kental demir, Selanikten iki bin top beylik çuha ve aba, [Kara] ve [Buğ] dan kalelere karip mevakideki sancaklardan [Dinyeper nehri civarı] bin dört yüz kıt'a büyük ağaç celp olunmaktadır. İzmit civarında Yaluvadan ve İzmit ve Boludan 2438 parça gemi inşaatına mahsus kereste nakloluunur ve keza [Cavik] ten beş bin kental kendir gönderilir. Midye ile Samakovcuktan bin üç yüz çeki kereste gelirki her çeki dört kental tutar. Bunlardan başka yine Midyeden gemi inşaatına mahsus olarak iki bin parça kereste irsal olunmaktadır. İbrailden iki bin kürek Atinadan üç bin top bez, Sultanhisarından beş yüz kental gemi katranı ve Kocaeliden 21480 parça muhtelif cinslerde ağaçlar [bu ağaçların her birinin başka başka isimleri vardırki karii yormamak için bunların zikrinden sarfınazar olunur.]

Saray İçin İrsalat

Kahireden saraya mahsus olarak 360 bin ölçü pirinç, 42642 okka şeker, 2500 ölçü nohut ve bu mikdarda mercimek, 324 okka biber ve yine 324 okka darçin, 180 anber, 250 okka, 252 okka hıyarşenbe [mideyi tashih için müstameldirki Hindistanda yetişir] ve 900 okka nişadır [kap kalaylamakta kullanılır;] 802 okka sinameki, 900 okka Kahire makarnası. 248 okka diğer sebzevat; 258 okka kına, 914 okka hurma göndermektedir.

Cesan kadılığından 1300 ölçü nohut; (Borlo) dan 174 okka Zafran;

Ulah memleketinden: 900 okka sarı balmumu, 1500 okka bal, 400 okka kaya tuzu;

Yenişehir civarında (Bereleç) ten 650 okka sarı balmumu. Moldavadan: 9 bin okka sarı balmumu ve 6 bin okka bal. Trabzon civarında (Esmin) den 3 bin okka sarı balmumu.

Ahıvliden 2695 ölçu tuz.

Bursadan 320 ölçu temizlenmiş buğday, 1500 okka tarhana, yoğurttan yapılıp güneşte kurutulmaktadır.

Koçhisardan (Ankara civarında) 2000 ölçü tuz, ve seksen araba Uludağ buzu ve karı.

Yamboludan: 30 küp amberyarası tesmiye edilen meyve reçeli, ve 5 küp erik usaresiki şerbet için kullanılır.

Sinan köyden 20 fıçı limon usaresi; Bursadan: 13 fıçı balsam, 6 bin okka nar, 7 fıçı keskin sirke; 30 fıçı yeşil üzüm (koruk) usaresi.

Bursa ile Tekir dağından: 199000 tavuk, Geliboludan 3 bin karpuz, (Vis) den 600 kental kuru soğan. Bunlardan maada Saraya pek çok odun dahi naklolunurki vezne bunun içinden çok az bir para vermektedir. Elhasıl bir çok mevkilerden hayvanat için saraya ot saman ve arpa nakledilmektedir. Saraya gelen arpa mikdarı 2696 ölçü, saman ise 600942 kental mikdarındadır.

Saraya gelen ve tarafımdan beyan olunan bütün bu levazım ve mevaddın kıymetini kese hesabile bulmak kabildir.

On İkinci Bap

İstanbul Veznesinin Defterdarlık Sarfiyatı

İmparatorluğun umumî hazinesine dahil olan varidatın cins ve mikdarlarını geçen bapta söylemiştik. Şimdi mezkûr hazinenin masarıfatını ve tediyeye mecbur olduğu mebalığı göstermek isteriz:

Ben geçen baplarda bir dereceye kadar kanunname ile buraya mukayyet olanlardan ve Yeniçeri ile Kapıkulu kıtaat ve alelumum (Kapı) ya hizmet edenlere tediyattan bahseylemiştim. Maahaza bütün bu masarıfata dahil olanların cümlesini birleştirerek bunun topluca cetvelde görülmesini ve umumî veznenin nakden olan tediyatının anlaşılmasını temin ve kolaylaştırmak üzere anın tekrarını münasip telakki eyledim.

	Kese	Akça
Senevî olarak yeniçerilere verilen meblâğ	3711½	1720
Acemi oğlanlara senevî verilen	72	
Eski sarayın baltacı ve kalvacı denilen efradına verilen.	61	40000
Bostancı denilen efrada verilen.	179	2200
Cebecilere verilen	192½	5992
Topçulara verilen	139	93800
Arabacılara ve doğramacılara.	21	11724
Doğancılar denilen kimselere.		17270
Yahudi hekim ve eczacıları.		446450
Sipahi namı altında olan bütün efrada	2700½	12436
Kapucu tesmiye edilen ve bin dokuzyüz mevcudunda olan efradın tahsisatı	144	5064
Saray iç oğlanlarına	160	
Eminler yani saray müstahdimleri	690½	

	Kese	Akça
Ahır memurlarına ve seyislere verilen	150	29404
Çadırcılara (mehterlilere) verilen	38½	
Mutbah emini ve hademeleri.	63½	
Sanatkârlara ok ve cirit yapan ustalara	34	3032
Terzilere verilen	12½	
Sancaktarlara verilen	11½	4976
Divan sakalarına verilen	2	12392
(Azak) veya Azof denilen kale ve kasrı için senevî sarfiyat	51	4480
Tersane memur ve müstahdimini	150	
Sultan (iç oğlanlarına) verilen.	150	
Kadı askerlerin senevî muhassasatı	75	37337
Zengi ağaları tahsisatı	75	37337
Müteferrika	167	9040
(Kapu) nun muhtelif eşhasa tahsis eylediği meblâğ	3	600
Defter oda kâtipleri yani bölük kâtibleri		46440
Saray, hine ve kasre denilen kimslere (bunların köşk hademeleri olduğu melhuz)	7½	16800
Yerli ağaları yani oturaklar denilen muhtelif ağaların tahsisatları	32	
Şehrin muhtelif kısımlarına nezaret eden ağaların tahsisatı		
Divan kâtipleri	6	15615
Çavuşan denilen sınıfın tahsisatı	96½	6388
Hazinede müstahdem bazı unvanlara malik kimselere...	8½	16200
"Müezzinlere„ bunlar namaz vaktini haber verirler ve sarayda müstahdemdirler		84960
İmparatorun etibbasına	5½	3727
Taşra hazinedarlara yani hariçteki hazinedarlar	4	1000
Tersane emini, tersane için kendisine verilen sahadan madası	614	8898
Mutbah eminliği, yani saray mutbahları kontrolu olup (ocak) tan verilenden gayri olmak üzere	1108½	1765
Peksimet emini yani bunu tedarik eden idareye	125	
Mekkeye gönderilen para ve eşyanın muhafaza ve nakliyatı masarifi	295	
(Duacı) lara bunlar Sultana dua ederler ve saray sakinlerinin sadakalarına mahsus olarak verilen	90½	
Edirne İmparator sarayı tahsisatı	40	
Sahile mücavir ticaret şehirlerinde pirinç, tuz ve sebze ve ete nezaret edenlere	225	
Her sene Sefirler ve ecnebi Prenslere verilen	25	
Arpa eminliği, saraylar ahırları tahsisatı ki (ocak) dan verilenden gayri olarak	295	16369
İstanbul ağası, sarayda ihrak edilen odunlar için (ocak) dan yine odun tutarı olarak alınan paradan gayri olmak üzere	102½	
Tophane idaresi yani top isaga edilen fabrika için	57½	
Yeniçeri askeri icin çuha ve saire levazımı	474	3500
Yeniçerilere verilen et tutarı.	691	6030
Rumeli ve Anadoluda hududlarda bulunan garnizonların tahsisatı	1260	4724
Bahriye beylerine, defterci, Tataristan, Sultan kalkan ile tatar naradinlerine ve çerkes beylerine verilen.	408½	1200
Koyun ihzar eden ve (celep) denilen zevata.	130	200
Sultanın atlas ve sırmalı imalat ve eşyası masarifi.	264	2359
Ceman yekûn	**5422**	

Bütün bu paraların yekûnu **6,661,513** rayiç taler ve **69** aspraya baliğ olur.

Osmanlı Ordusu

On Üçüncü Bap

Osmanlı Ordusunda Askerî Kuvvetlerin Umumî Taksimatı

Osmanlı İmparatorluğunun askerî vaziyetini güzelce anlamağı kolaylaştıran umumî malûmat yukarıda verildikten sonra şimdi sadet ve maksada başlayabiliriz. Bununla beraber ben (Kanunname) de yazılı olan mevat ve ahkâmın izahına başlayacağım. Binaenaleyh türk ordusu evvela piyade ve süvariye ve saniyen kara ve deniz ordularına tefrik edilecek ve her bir bahis sıra ile takip olunacaktır. Buraya ilave edilmiş olan cetvelden mezkûr ordunun nelerden mürekkep olduğunu hemen görüp anlamak kabildir. Bu cetvel, müteakip bapta kara ordusunun piyadeye taalluk eden kısımlarını aydınlatmağa yarayacaktır. Piyadeler süvari ve deniz kuvvetlerinden daha ziyade mikdar ve kuvvette bulunmaktadırlar. [Cetvel 66. sahifededir]

Kapıkulu Adı Verilen Başlıca Ordunun Giymekte Oldukları Muhtelif Serpuş, Sarık ve Şapkalara Dair İzahat

Türkler alelâde rütbe ve menasıbı, serpuş ve sarık vasıfı ve işaratı mahsusa ve çizme ve ayakkaplarının renklerile ayırırlar ve bunları umumî ve hususî surette kullanabilirler.

A - sarıklı serpuş, Yeniçerilere mahsus olup yevmî ve harbe giderken kullanılmaktadır. B - beyaz tülbentli serpuş olup Hacıbektaş tarafından kullanılmıştı. Sonra bu serpuşa şekildeki tarz ve biçimde şekil verilmiştir. Yeniçeriler bunun etrafına CC harflerile gösterilen sırmalı bir çevre ilave eylemişlerdir ve ortada D - harfile gösterilen bir kol ilave eylemişlerdirki baştan başlar ve serpuşun en yukarısında nihayet bulur ve sırmalıdır. E - Yeniçeri bölük kumandanlarının yevmiye geydikleri serpuştur. Ekseriya vazife başında oldukları zaman giyerler. F - Yeniçeri bölük kumandanlarının merasim zamanındaki serpuşlarıdır. Üstü beyaz tülbent ile örtülü ve kenarı sırma şeritlidir. Beyaz tüylü (sığırcık kuşu tüğile müzeyyen) dir. Bu tüy H - harfile gösterilmiştir ve serpuşun tepesine dikilmiştir ve bunun arkasına balıkçıl kuşu tüğü ilave edilmiştir.

K - bu şapkayı bombardıman (topçu) efradı resmî zamanlarda giyerler. Fakat diğer zamanlarda A - harfile gösterilen serpuşu giyerler. L - sipahi tesmiye edilen efradın serpusu olup her zaman anı giyerler.

Türk büyüklerinin ve türk sültanlarının giymekte oldukları serpuşlar olup bizim hükümdarlarımızın taçlarına muadildir.

Sultanların türbelerinde bulunan aşağıdaki serpuşların resimleri tarafımdan yapılmıştır. Bunları İstanbulun fethinden evvel türbeleri Bursada bulunan sultanlar giymişlerdirki bunlar A. B. C. harflerile gösterilmişlerdir.

B - harfile gösterilen (serpuş) un tepesi sivri ve yeşil renklidir. D - harfile işaret edilen serpuşu İstanbulun zaptından sonra sultanlar giymeğe başlamışlardır. Tepesi kırmızı renkte ve nihayeti sivridir. Beyaz tülbent ile örtülü ve kiymettar taşlar ile ve kara sığırcık kuşu tüylerile süslü olarak giymekte idiler.

H. ile gösterilen serpuşu Dördüncü Sultan Mehmet giymekte idi çünkü bu serpuş diğerlerine nazaran anın çehresine çok yakışmakta idi.

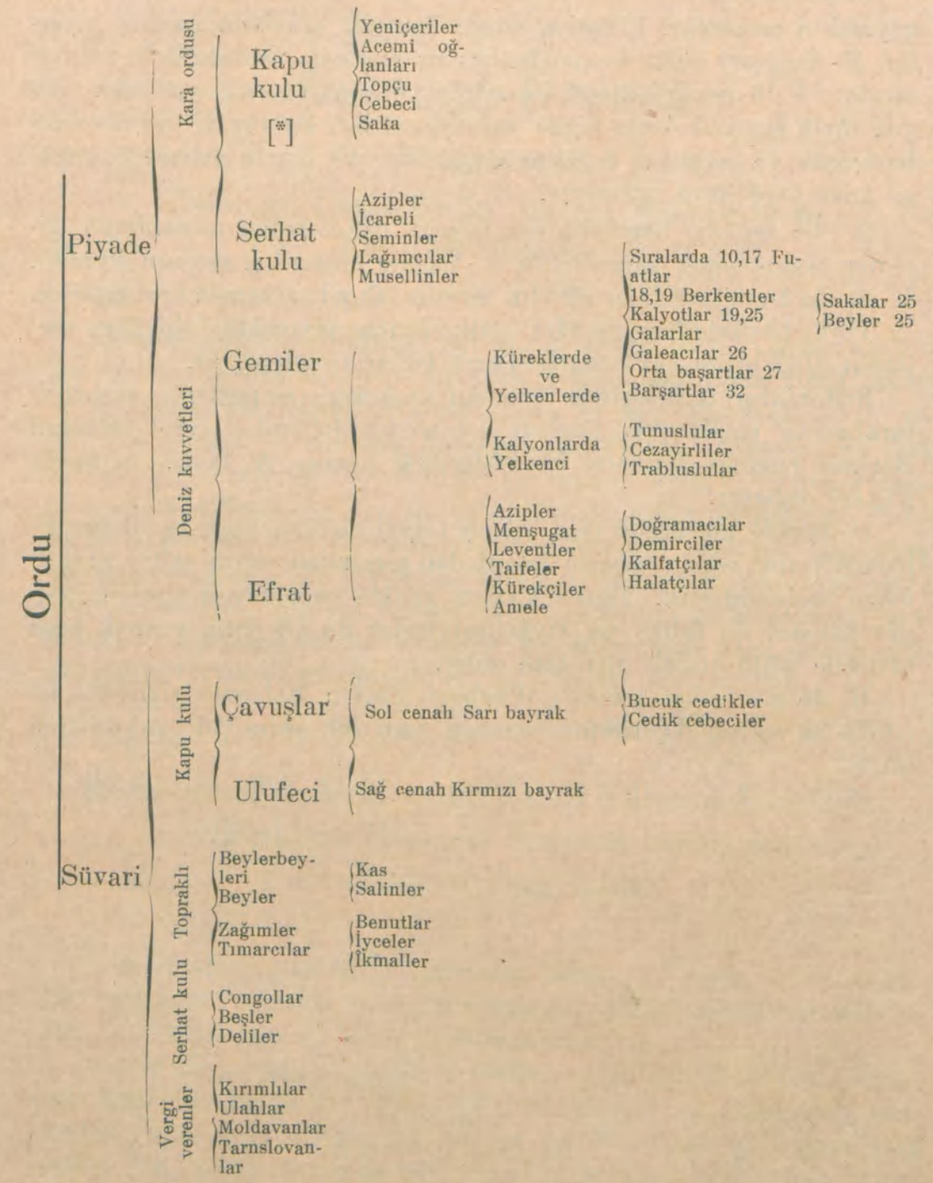

[*] Eski Sadrazamlardan ve askerî tarih müverrihlerinden merhum Cevat paşa hazinei evrakta bulduğu kütüklerden ve Ulufe defterlerinden Kapu kulu arasında (Humbaracı) ve (Top arabacısı) sınıfının da bulunduğunu tevsik etmesine göre bunlarıda ilava etmek muvafık olur.
(Tarih askeriî osmani cilt: 1 sahife; 3)

On Dördüncü Bap

Kara Kuvvetlerinin Piyadelerine Dair

Kara ordusunun piyadeleri her vakit aynı ve müsavi kuvvette değildirler. Bu piyade bir çok muhtelif kıt'alardan terekküp eder. Ancak bunların cümlesinin güzide ve müntehap alaylar tesmiyesine imkân olamaz. Piyade evvelemirde kapı kulları ve serhat kulları namile ikiye ayrılmıştır. Serhat kullarına ve anların müteaddit kısımlarına dair malûmatı sonra vereceğim.

Kapıkulu piyadesi öyle bir piyade sınıfıdırki bunlar saraylar etrafı ve kapılarında dururlar. Zaten adı olan kapı kelemesinden bu keyfiyet kolayca anlaşılır. Esasen İmparatorun ikametgâhını teşkil eden her mevkide (Kapı) denilmekte olduğundan bu kıtaat sultandan ayrılmazlar ve masarıfıda saray tarafından yapılır. Fakat Kanunu Süleyman zamanında bu imparator tarafından verilen bir emir üzerine bu sınıf piyade ehemmiyet ve imtiyazatını gayip etmişti. Yeniçeri ağasına, Veziriazam Sinan paşa kapıkulu piyadesinin kısmı azamının kendisine gönderilmesini istemiş olduğundan, sevkı emredeilmiştir. Halbuki sefere gitmeleri adet değildi. Ancak bundan sonra imtiyazlarının lâğvine başlanmış ve halefleride bu yolda devam eylemişlerdir. Ağa emir üzerine, her ne kadar buna muhalif idisede, Sinan paşaya iltihak için hareket etmiş ancak azil ve rütbesi alınarak yerine Yemişçi paşa tayin edilmişti. Bu vak'adan sonra bu sınıf asker şeref ve imtiyazlarını gayip eylemişlerdir. [*]

Resmî kayıtlar bilcümle saray müstahdimin ve muhafızlarınıda kapı kulu namile kayit eylemektedir. Bunlar kapıcılar, bostancılar ve diğerlerinden ibarettir. Bunlar sultan ile beraber sefere gidebilirler idi. Burada anların vazifelerine dair bir şey kayit edilmeyecektir. Çünkü ben kıtaata taalluk eden meselelerden bahseyleyeceğim. Halbuki bu sahada anlar başka bir vaziyete maliktirler. Sultanla sefere gitmeleri

[*] Kapı kulunun Padişahsız sefere gitmesi ve bu hususiaki imtiyazın lâğvi, (Kanunu devrinde) değildir. Veziriazam Sinan paşa Üçüncü Murat devrinde Macaristan seferinde sıkılarak bütün kapı kulu askerini harp sahnesine istemiş ve (Her ne kadar sanadidi yeniçeriyan rikâbı hümayun sükûn üzere oldukça ocağın heyeti mecmuasile serdar maiyetine memuriyeti hilafı usul ve nizamdır diyu ademi hareketi mucip taallüle mübaderet eyledilerse de sözleri dinlenmeyüp İstanbuldan çıka- rılmakla asakiri mezkûrenin şu imtiyazı olvakit lâğvolundu... Netayicil vukuat Cilt : 1 Sahife : 131)(Soluk zada Sahife : 618 Tarihi Askerî Osmani Cevat paşa Cilt : 1 Sahife : 2) bilhassa Kanuni Süleymanın Sinan paşa isminde bir veziri olmaması da bu yazıları teyit eder.

orduda hizmet için olmayıp belki imparatorun maiyetinde bulunmak içindir. Kapı kulu kıtaatı atideki aksamı ihtiva eylemektedirler.

Yeniçeriler
Acemi oğlanlar
Topçular
Cebeciler
Sakalar. Bunlar her birerlerine dair lâzım gelen malûmat ve izahat verilecektir.

On Beşinci Bap

Yeniçerilerin Başlangıcı, Kanunları ve Nizamları ve Onların Büyük Kısmının (Kapıkulu) Piyadesi adı Altında Bulunmaları

Sultan Muradın Trakya ve Makedonya üzerlerine; Lala Şahin paşa ve evrenos beyler ile icra eylediği muvaffakiyetli harekât üzerine yeniçerilerin ve kıtaatının teşkilatına başlanmıştır. Sultan Murat kuvvetini ve silahını Avrupaya tevcih ile büyük yerler feth ve zaptetmiş her yaştan bir çok insanları ve bilhassa gençleri hüküm ve idaresi altına almağa muvaffak nlmuştur. Askerî idare bu gençleri icabında kendisine faideli olacak bir tarzda talim ve terbiyeye başlamıştı. Sultan Murat o zamanın kibar ve büyüklerinden addedilen Hacı Bektaşın evvelemirde bu hususta rey ve öğütlerini almak istemiş idiki bu zat haricen büyük ve faziletkâr bir unvan sahibi idi. Hacı Bektaş bu gençlere bir çok hıristiyanların itlaf ettirilmesini ve bu suretle kıtale alıştırılması ve bu suretle merhametsiz ve gaddar bir tabiata getirilmelerini emreylemiş ve bu suretle Türk piyadesinin esası Yeniçeri namile (yeni asker) bu şekilde olmak üzere tesis edilmiştir. Badehu onların kanun kuranı sıfatile Hacı Bektaş onlara haricen müthiş ve zulumkâr bir tavur göstermelerini emretmiş ve her fırsatta muvaffak ve muzaffer olmak suretile şeref kazanmalarını ve ancak buna çalışmalarını tavsiye eylemiştir ve bütün bu hususatı anlara derhatır ettirmek ve anlardan ümitvar olduğunu ve ilkinden anları teşci eylemiş olduğunun nişanesini göstermek üzere kendi elbisesinin yeninden kesmiş olduğu bir parça tülbent ile efrattan birinin başını bağlamış ve fimabat cümlesinin bu şekilde serpuş geymelerini emretmiştir. Bugüne kadar anlar bütün bu talimatı muhafaza ettikleri gibi

aynı serpuşu giymekte ancak etrafına bazı sırmalı şeritler ilave edilmiş bulunmaktadırki bunlar resimlerimizde görülmektedir. Şekilde Yeniçerilerin serpuşlarından sonra Sultanların giymekte oldukları serpuşlar bulunduğunu yukarıda zikretmiştik. Elhasıl yeniçeri askerini Hacı Bektaş vücuda getirmiş olduğundan yeniçeriler günlük ibadetlerinde bu müessislerini zikir ve ana dua etmeleri bugüne kadar adetleri olarak kalmıştır.

Sultan Murat bu yeni orduyu teyit ve tasdik ettikten başka anlar için harbe ve darbe müstait kılmak üzere siyasî bir takım kanunlar ve nizamlar da vücuda getirmiş idi. Sultan Murat atideki hususatı emretmiştir:

I. Zabitan ve amirlere hatta onlar esir bile olsa itaat edilecektir.

II. Cümlesinin bir kıt'a ve ordu teşkil eylemeleri için bir mevkide ve toplu olarak bulunacaklardır.

III. Yeniçeriler fazla ve lüzumsuz eşyaya malik olamazlar. Zira bunlar süs, tezyinat ve mücamele yapmaları muhtemel olduğundan bu gibi şeylerin anlarda bulunması yasaktır.

IV. Anlar şu fiillerden dolayı idam cezasına mahkûm edilirler. (Bunları daha aşağıda söyleyeceğim)

V. Hacı Bektaş tarafından kendilerine emir ve tavsiye edilen şeyler ibadet zamanında hatırlatılacaktır. Elhasıl onların ordusuna hiç bir kimsenin kabul edilmeyeceğini - mesela adi ahaliden ve vergi vermeyenlerden - ve acemi oğlanlığı vazife ve hizmetini yapmadıkça yeniçeriler meyanına kimsenin alınamayacağını müş'ir emirler bulunmaktadır. Bu son iki kanunlar yeniçerilerin kuvvet ve sadakatlerini takviye ve sağlamlaştırmağı güderler.

On Altıncı Bap

Yeniçerilerin mevcudu, İdare Şekli ve Tertibat ve Teşkilatları

Yeniçeri ordusu tarihi teşekküllerinden 1680 senesine kadar olan zaman zarfında fevkalâde büyümüş ve genişlemiştir. Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki mevcutları, kayıtlardan anlaşılacağı veçhile şimdiki mevcut kadar çok değildi. (Ciyoli) nin fetih ve zaptından sonra Belgratta yapılan tetkik ve teftiş neticesinde mevcutlarının on iki

bin olduğu anlaşılmış idi. Bugünkü mevcutları ise 54,222 nefere varmıştır, ki bunlar üç muhtelif kısma ayrılmaktadırlar:

Yaya beyler, bölükler ve seymenlerdir. Bunlarda kendi aralarında aşağıdaki isimlerle zikrolunurlar:

Korucular, oturaklar ve fodlahorlardır. Bunlar kendi aralarında zabitler idaresinde bir takım kısımlara ve oda tesmiye kılınan bölüklere ayrılmışlardırki bu isim toplu olarak yemek yedikleri mahalle nisbetle (oda) ya kamaraya izafeten tesmiye olunmuştur. İstanbulda bu odalar çini tuğla ile döşenmiştir. Odalarda bir takım sıralar mevcut olup türkler bunlara sofa derlerki uyumak ve oturMak içindirler. Her odada mutbah takımları ve keza diğer bir takım umumî eşya vardır. Bu tertibatı türkler seferlerde dahi muhafaza ederler ve bunu değirmi ve cesim çadırlarda yayarlarki bu çadırların şekilleri muhtelif olup çadırlar bahsinde bunlar mufassalan söylenecektir.

On Yedinci Bap

Odaların yani Yeniçeri Bölüklerinin Mikdarları

Bütün yeniçeri bölüklerinin mikdarı 196 olup aşağıkı sınıfları teşkil eylemekte idiler:

101 Yaya beyler bölükleri
61 Yeniçeri bölükleri
34 Seymen „

Yaya beyler bölükleri en mühim hudut şehirlerinin muhafızları olmak suretile mümtaz bir vaziyete malik oldukları cihetle şehirlerin anahtarları onların zabitlerine teslim edilmektedir. Bu zabitler kendi paşalarının huzurlarında hayvan üzerinde bulunarak anlara refakat etmek hakkına maliktirlerki bu imtiyaz bölük ve seymenlerin zabitanına verilmemektedir. Bu imtiyazın alâmeti olarak yaya beyler bölükleri zabitanı sarı çizme giymekte ve diğer zabitan ise kırmızı renkte çizmeler giymektedirler. Bazı zabitanın dahi bu hususstaki vaziyetleri aşağıda beyan olunacaktır.

Yeniçeri bölükleride imtiyazlara malik iselerde anlar başka türlüdür. Zabitleri daima kırmızı çizme giyerlerki bu keyfiyet iş ve vazife zamanında anların hayvana rakip olamıyacaklarını anlatır. Kâhya beyler ve (Muhzir ağa) lar buna nezaret hakkına maliktirler ve anlar iki bölüğün kumandanı olmalarından dolayı değildir. Belki yeniçeri sınıfında anların rütbe ve mevkilerinin icabıdır. Bundan dolayı sarı çizme giymelerine müsaade edilmiştir.

Seymen bölükleri zabitleri yeniçeri bölükleri zabitanı hakkında olan usul ve talimata tabi bulunurlar yani Paşaların huzurlarında kırmızı çizmeli olarak yaya yürümek mecburiyetindedirler. Ancak otuz kadar nefer müstesna olup (anlar mevcut harici olarak kıt'aya mülhak bulunurlar ve bunların kısmı azamı gençlerden ibarettir ve pederlerinin himaye ve muavenetlerile bir rütbe sahibi olmağa çalışırlar) anlar bölüğe girinceye kadar hayvana binmek imtiyazına maliktirler. Fakat bölükte kendilerine yer verildikten sonra artık bu imtiyazdan mahrum edilir. Ancak kendilerine mahsus olan süslü elbiseyi hariçte bulundukları zaman giymek hakkına maliktirler.

İşbu üç sınıf yeniçeri neferlerinden bilaistisna intihabat yapılmak suretile bazı neferler (Korucu) tesmiye edilen sınıfa ayrılırlarki mikdarları 930 neferdir ve bunlar İstanbul, Edirne ve Bursada bulunan Padişahların ikametgâh ve saraylarının muhafazasına memur edilmektedirler.

Oturakların mevcudu 1680 senesinde on bin nefer idi ve bunların 34 zabitleri var idi; bunlar muvazzaf askerî hizmetten muaf bulunmakta idiler. Ancak evvelki hizmeti nazarı dikkate alınmak suretile bunlara tahsisat verilmektedir.

Fotlahorlara gelince bu kelimenin manası ekmek yiyenler demektir. Bunlar pederlerinin hizmetinden dolayı sultandan ufak bir mikdarda maaş almaktadırlar. Ayni senede anların mevcutları 3022 neferden ibaret bulunuyordu.

On Sekizinci Bap

Bütün Yeniçeri Kıtaatının Kumanda ve İdaresine Memur Olan Paşalar ve Zabitan

Yeniçeri neferleri kendi kumandan ve zabitlerine fevkalâde itaatli ve bağlı neferler olarak büyük bir şöhret kazanmışlardır. İşte bundan dolayıdırki bütün askerî hareketlerde yeniçeriler şan ve şeref kazan-

mışlardır. Yeniçerilerin kumandanları atideki zabitan idiler:

Yeniçeri ağası
Seymen başı
Kethuda bey (Kâhya bey)
Yeniçeri edindisi (kâtibi)
Mahzar ağası
Kethuda yeri
Başçavuş
Ortaçavuş

Yeniçeri ağası, başkumandan olup bütün yeniçeri kıt'alarının amir ve kumandanı olan zattır. Yeniçeri ağası Seymen başılığa veya Kâhya beyliğe kendi neferlerinden veya esirlerinden istediğini terfi ettirebilir. Böyle yüksek bir makam bundan evvel Sultanın kurena ve nedimlerinden ve esirlerinden bir zata verilirdi. Sultan kendi şahsının emniyet ve selameti için bu mevkie küçüklüğünden beri fevkalâde sadakatine emin bulunduğu bir kimseyi getirmeği düşünmüş ve o kadar emniyet ve itimadı olmayan bir adama tevdi eylemekten ise bu suretle hareketi muvafık görmüştür. Bütün askerî idarenin ağırlığını ve mesuliyetini bu makam taşımaktadır. Bu makam bütün madunlarına emir ve kumanda etmekte olduğu gibi garnizonların tertibat ve teşkilatını ve sevkiyatını dahi icra eylemektedir. Bu derecelerde geniş bir kumanda ve nufuza malik olması cihetile Yeniçeri ağası müthiş bir şahsiyet sayılır ve ağa bütün yeniçeri kıt'alarını imtiyazlarını muhafaza eylemek kaydile isyan ve tuğyana sevk edebilirdi. Kin ve hasede tebaiyet ederek hareket ederdi.

Seymenbaşı yeniçerilerin seymen denilen kısmının kumandanı olduğu gibi Yeniçeri ağası sefere çıktığı zaman o, kaymakamlığa tayin olunurki İstanbul kumandanı demek olur. Kendi tarafından yazılan bütün emirnamelere kendi zatî mühürünü basar ve idaresine merbut olan serdarlara gönderir ve bütün yeniçerilere taalluk eden işleri çevirir.

Kâhya bey her ne kadar yeniçeri ordusunun üçüncü kumandan ve zabiti isede o hiç bir hususta Seymenbaşıdan aşağı kalmamaktadır. Elhasıl imtiyaz, kumanda, hüküm ve idare cihetile Kâhya bey ayni iktidarı haiz bulunur. Kâhya bey bölüktarlar denilen en zengin askerin kumandanıdır. Kâhya bey çocuksuz ve akrabasız olarak vefat eden bilcümle efradın varisi bulunmak gibi bir imtiyazıda vardır. Ayni zamanda Kâhya bey zabitanı (Kulluk) rütbesine askerî şehir ve mevkilerin kumandanlığına terfi eylemek salâhiyetinide haizdir.

Yeniçeri efendisi: Bütün bölüklerin hakimidir ve efradın şikâyetlernii dinlemek için bazı günler tayin eder ve aralarında husule gelmiş olan ihtilaf ve mücadeleleri hal ve fasleyler. Eğer mühim vak'alar ve meseleler çıkarsa anları tetkik ve raporunu Yeniçeri ağasına verirki ağa bütün bu meseleleri kat'i olan hüküm ve kararile neticelendirir.

Muhzir ağası: Öyle bir memurdurki bütün Yeniçeri kıtaatı namına büyük vezir yanında bulunmakta ve mezkûr kıtaatı temsil eylemektedir. Yeniçerilere dair olan umur ve hususat için bu ağa büyük vezir yanında teşebbüsatta bulunur. Yeniçerilerden biri aleyhine olarak şikâyet olduğu zaman veyahut birisi tevkif edilerek karakol ve muhafaza altına alındığı surette bunların kıt'a mahkemesine divanharbe gönderilmeleri için büyük vezirden müsaade alır.

Kâhya beyin, Yeniçeri ağasına birinci (Metrdotel) sıfatile hizmet eylemekten başka bir vazifesi yok gibidir. Bütün yeniçeri kıtaatını temsil suretile kâhya bey yeniçeri ağasının sarayının kâhyasından ibaret bulunmaktadır. (Bu üçüncü derecede Yeniçeri kumandanı olan kâhya beyden başkadır.) Yukarıda (kâhya yeri) yazılı çavuş rütbesinde olarak üç sınıf zabitler bulunmaktadır ve bunların her biri diğerlerinden muhtelif unvanlarla ayırt olunurlar.

Birincisi başçavuş olup bu, ikinci odaların yüzbaşısı sıfatile yeniçeriliğe dahil olan bütün efradın kuyudatını tutmaktadır. Başçavuş yeniçeriliğe dahil olanların kulaklarından çeker ve sille tokat aşk ederek kaydını icra eder! Başçavuş kabahatli olanlara mücazat yapar. Ağa geldiği zaman neferleri sıraya dizerek hepisi ağanın kur'anından söyleyeceği şeyleri ve nasihatları dinlerler. Bu başçayuş diğer iki çavuşa kumanda eylemektedir.

Ortaçavuş ikinci kumandan olup kumandasında bir üçüncü zabit vardır. Bu iki bölük kumandanından başka bir zabit mevcut değildir. Bunların vazifeleri bölük kumandanının emirlerini ve kabahatliler hakkında cezaları tatbik ve icradan ibaret bulunur. Çünkü neferlere yalnız kendi zabitleri hükmederler Sonra bunları çavuşların ellerine verirlerki bunlar bu hususta çok doğru ve adilane olarak hareket ederler. Ben bu hususta mücazatlar ve idam hükümleri hakkında bahs eyleyeceğim. Bu iki zabit bundan maada nizam ve tertibata ve bilhassa yürüyüşlerde ve resmi geçitlerde bilhassa paşanın önünden geçerken tertibata nezaret ederler ve hepisinden evvel elini göğsü üstüne bastırarak selam verirler.

On Dokuzuncu Bap

Oda veya Yeniçeri Bölüklerin Malik Oldukları Muhtelif İsim ve Unvanlar

Yeniçeri ordusunun odalara taksim edildiğini ve bunların 196 mevcudunda buluuan bölük ikametgâhından başka bir şey olmadığını söylemiştim. Bir odayı diğerinden ayıran isimler veya zabitanın ve rütbelerinin farkları velhasıl aşağıdakı mikdar ve adetlerle her birinin sureti taksimlerini beyan etmek lâzımdır.

Zağarcılar	64
Samsuncular	71
Tomarcı	68
Seymen avcıları	35
Haseki	14, 49, 66, 67
Cebeci	1, 2, 3, 4
Başçavuşlar	5
Solaklar	60, 61, 62, 63
İmamlar	84
Çorbacı	17
Talimhaneciler	54
Zenberekçi	102

Zağarcı tesmiye edilen bölük 64 numaralı olarak 600 neferden mürekkep bulunmaktadır. Bu bölüğün yüzbaşısına Zağarcıbaşı adı verilirki Sultana ait olan av köpeklerinin muhafazasına memurdur. Bunlardan otuz dört zabit yüzbaşı formasile ellerinde birer köpek bulunduğu halde Sultanın gittiği mahalle doğru anı debdebe ve şerefle takip ederler. Her ne kadar zağarcı başının başka bir memuriyeti yok isede ancak Sultanın daima yanında ve karşısında bulunması hasebile kendisine ihtiram olunmaktadır ve bu yakınlığı dolayısilede anın çabuk kâhya beyliğine terfi etmesi daima mümkündür.

Numara 71 Samsuncu denilen bölük ayı avına mahsus köpeklere bakar. Bunun dahi kumandanı olan zat daima Padişahın yanında bulunduğundan şeref ve itibar sahibidir ve anın zağarcı başılık rütbesine terfi eylemesi kuvvetli ihtimal dahilindedir.

68 numaralı Tomarcı bölüğü, takip yapan köpeklerin ve tazıların balıkçıl ve diğer kuşları avlayan köpeklerin bakımına memurdur. Bu bölüğün kumandanı da Padişahın maiyetinde bulunmakta olduğundan anın büyük rütbelere terfii daima muhtemeldir.

Seymenlerden ikinci bölüğe numara 35 avcılar bölüğü denilmektedir. Hayvanlar ile ava giderler. Anın kumandanı olan zat bölükte bütün rütbeleri geçerek yüzbaşı tayın olunmak imtiyazına maliktir.

Odabaşı veya anın muavininin evlenmesine müsaade edilmiştir. Diğerleri ise bu müsaadeye malik değildirler.

14, 49, 66, 67 numaralı Hasekiler amirlerini görmek şerefile mübahidirler ve Tomarcı denilen rütbeye ve sıra ile diğer büyük memuriyetlere tayin olunurlar.

1, 2, 3, 4 ve 5 numaralı Cebecilerin mevkileri diğerlerinden daha yüksektir. Zira anların kumandanları garnizon bulunan şehirlerin valisidir. Bölüklerden beşinci bölüğe başçavuş bölüğü denilir çünkü anın kumandanı bu unvanı haiz bulunmaktadır.

Kâhya beylerden Sulaklar adı verilen 60, 61, 62, ve 63 numaralılar her biri yüzer neferden mürekkep oldukları halde piyade olarak Sultanın maiyetinde giderler. Bunlara kumanda eden zata Sulakbaşı denilmektedir. Zabitan kendi bölüklerine nezaretten başka köprülerde hayvandan inerek Sultanın üzengileri yanında giderler ve bir kazanın olmamasına dikkat ederler. Her on neferin başında bir küçük zabit bulunmaktadırki bu, yürüyüşteki inzibat ve intizamı da temin eder.

84 numaralı olup İmamlar tesmiye olunan bölük ruhanî memurlar ve zatlardandır. Bunlar Yeniçeri ağasının maiyetinde bulunmakta olan birinci ruhanî memurun emri altındadırlar.

17 numaralı bölüğe Çorbacı bölüğü denilir. Ve bunlar çadırlarını Sultanın çadırının karşısında kurmaktadırlar ve Sultan bu çadırlar arasından geçerek kendi çadırına gelirki bu sırada bu bölük efradı ellerini göğüslerine koyarak selam verirler.

54 numaralı olup talimhaneciler denilen bölük bir mektep mahiyetindedir. Yeniçeriler bu bölükte atış talimleri (ok, cirit) yaparlar. Bugün bu bölükte tüfek atışı talimleri yapılmaktadır. Bu mektebi idare eden kumandan diğerlerine tekaddümen ok yay kalkan taşımak imtiyazına ve (Muciyevec) denilen ve paşalara mahsus olan serpuşu giymek imtiyaz ve şerefine maliktir. Büyük Kanunî Sultan Süleyman bu imtiyazı bidayette ok atmak san'atinde pek mahir olan bir araba bahşeylemişti. Sonra bu imtiyaz anın halefleri olan kumandanlara verilmiştir.

82 numaralı bölük Zenberekçiler bölüğüdür. Bu bölük eskiden çakmaklı tüfeklerden atış hususunda çok mahir idi. Ancak bu silahın yerine şimdiki tüfekleri hamil olduklarından bu bölük isminin müsemması halinde değildir. Bu bölük ordugâhta yeniçeri ağasının maiyetindeki ruhanî memurun çadırı civarında aram ederdi.

Mütebaki bütün bölükler ki miktarları 196 ya baliğ olduğu beyan edilmişti yekdiğerlerinden ancak mevcut itibarile fark olunurlar. Bunlar İstanbulda (odaları) bulunduğu gibi ordugâhlarda çadırlarda dahi ikamet ederler.

Efradın basit olan meşguliyetlerinden başka bu bölüklerin hiç bir vazifeleri yoktur.

Yirminci Bap

Odalarda veya Diğer Adile Yeniçeri Bölüklerinde Bulunan Zabitan

Yüzbaşı ile diğer madun zabitana bölüğün idaresi verilmiştir. Bu bölükler söylemiş oluğum gibi taksim edilmişlerdirki her biri altıyüz, yedi yüz veya sekiz yüz neferden mürekkep bulunmaktadır. Harpteki tertibat ve taksimat ile harbi idareye memur olan zabitan şunlardır:

Çorbacı
Odabaşı
Vekilharç
Bayraktar
Başeski ve aşçı

Çorbacılar bizim yüzbaşılardan şununla fark edilirki anlar madunları hakkında her suretle bir hüküm ve ceza vermek hakkını haiz değildirler.

Odabaşı veyahut mülâzim kendi amiri olan yüzbaşısına karşı vaktı hazerdeki bölük inzibat ve idaresine nazaran harp zamanında daha ziyade merbut ve itaat üzere bulunur. Mülazim, bütün madun zabitlerin başında bulunmakta çünkü o bütün madun rütbelerde olup mülazim olmak isteyenlerin yapacakları talim ve hidemata nezaret eylemektedir. Yeniçeriler kendi aralarından yükselmiş olan zabitlerin mücazat ve tektirlerine maruz kalmaktan hoşlanmazlar. Bundan dolayı kabahatları olanları orta çavuşa verirler. Bundan maada yeniçeriler odabaşının kendi odalarında uyumasını ve ikametini isterler ve sahrada ordugâhta bulundukları zaman gece ve gündüz çadırda bulunmasını isterler. Burada sopalar vardır. (mücazat için olacak) Çadırın içinde neferler daire teşkil ederek halılar üzerine otururlar.

Vekilharç sahrada bulunduğu zaman iaşe işlerine bakan zabittir.

Bayraktar kıt'anın sancağını hamil olan zata denilir. Sancağın yarısı kırmızı diğer yarısı sarı olup bunun ortasında iki kılıç resmi vardır. Sancaklara dair malûmat verildiği zaman bundan bahsedilecektir.

Başeski zabit vekili demek olup bu rütbe ekseriya efradın en kıdemlisine tevcih edilir.

Aşçı yemek pişiren zat olup bu vazifesinden maada mücrim ve kabahatlileri nezaret altında bulundurmağa ve muhafazaya demir üzezinde oturtmağa velhasıl aldığı emre göre muamele etmeğe memurdur ve bu emri odabaşından alır. Sınfının alâmet ve işareti olmak üzere belinde büyük bir bıçak taşımaktadır.

Yirmi Birinci Bap

Yeniçerilerin Silahları

Sureti umumiyede olmak üzere yeniçerilerin silahları kılıç ve fitilli tüfekten ibarettir. Bazılarının bellerindeki kuşaklarında kama ile birde tabanca bulunur. İstanbulda veya garnizonlarında bulundukları zaman yalnız bu son iki silahı taşımaktadırlarki buda müdafaadan ziyade süs ve gösteriş içindir. Ellerinde beyaz bir çubuk sopa dahi taşımakta idiler. Ancak şimdileri bunu kullanmamaktadırlar. Keza solaklarda çakmaklı tüfek, yay ve ok dahi yoktur.

Yirmi İkinci Bap

Osmanlı İmparatorluğunun Hudutlarında Bulunan Garnizonlar

İstanbul yeniçerilerinden en mükemmelleri hudut mıntakalarındaki şehirlere garnizon vazifesini ifa için gönderilmektedir ve bunlar meyanında sadakatlarından şüpheli olanlar dahi bulunur. Gerçi bunlar mezkûr şehirlerin muhasaraları anında ve harp zamanında müdafaada hizmet etmezler. Maahaza bu hususta muzır fikirler besleyenler daima nezaret altında bulunur ve hareketleri tecessüs ve takip olunur. Anlar bu gibi şehirlerde kumandanlık mevkiinde bulunanlara ve bütün vilayetin valiliğini yapanlara teslim edilirler. Hudutlardaki şehirlerde garnizon vazifesini ifa eden 115 yeniçeri bölüğünde 21,426 nefer bulunmaktadır. Bu mikdar İmparatorluğun deniz ve kara hudutlarını gösteren haritada kayit ve işaret edilmiştir.

Yirmi Üçüncü Bap

Yeniçerilere Mahsus Kavanin ve Nizamata Göre Anların Mücazatları ve İbadetleri

Yeniçerilere tatbik edilen ilk mücazat bölük mülaziminin emrile yapılan tevkif mücazatıdırki bunu aşçı yapar ve mücrimi mutbahta demir üzerine oturdur. Sopa ile darp etmek ve buna mümasil mücazatlar bölük kumandanı tarafından emredilir ve mülazim dahi kumandanın müsaadesile bunu tatbik ve icra eder.

Eğer mücazat umumî muvacehede yapılacak ise akşam namazının edasından sonra mücrimi muayyen olan yere götürürler. Orada mücrimi yüzükoyun yere yatırırlar ve yeniçerilerin en eskilerinden iki kişi mücrimi başından ve ayaklarından tutarlar ve hizmete yaramıyacak derecede darp edilmemesi ve hırpalanmaması için mücazatının talimat dairesinde yapılmasına dikkat ederler. Mücrim bu suretle yatırıldıktan sonra oda vekilharcı yanmış mum şamdanı ile mücazat mahalline gelir. Mücrime kırk sopadan ziyade vurmak yasaktır. İlk defa olarak on sekiz sopa vurulur ve eğer vurma mikdarı daha ziyade ise geri kalanı başka güne bırakılır ve bugünün perşembe veya ramazanın birinci günü olmaması icap ederki bugünlerde anlar oruçlu bulunurlar. Esasen oruç ayında yeniçerilere mücazat edilmesi muvafık görülmez. Mücazat yapıldıktan sonra mülazim mevcut bulunan efrada böyle bir kabahat yapmamalarını ve böyle bir vaziyete düşmemelerini nasihat eder.

Bir yeniçeri neferinin ölüm cezasile cezalandırılması icap eyliyorsa bunu yapmadan evvel mücrimin mensup olduğu bölük veya yeniçeri kıt'ası anın yeniçerilik nam ve unvanının kaldırılmasını isterler. Sonra anın ismi siyah mürekkeple çizilir ve karalanır ve adi bir adamın ölümü gibi öldüğü yazılır. Çünkü kıt'a bu suretle namussuzca bir idamdan anı kurtulmuş addeder. Mücrime ölüm cezası tebliğ edileceği zaman mülazim mücrimi öldürülmek üzere orta çavuşa teslim eder ve sayebaşı delaletile ölüme mahkûm olan yeniçeri (Babacafer) denilen hapishaneye konulur ve gece saat yarımda cellat gelir anı boğar. Badehu boynuna bir taş bağlayarak anı çuvala korlar ve sonra da denize atarlar. Ahaliye böyle bir facia gösterilmemek maksadile bu ölüm keyfiyeti gizli olarak yapılır. Evvelce saraydan atılan top ile ölüm işareti verilmekte idiki bu usul dahi kaldırılmıştır.

Ordugâhta ibadet aşağıdaki şekilde yapılmaktadır. Güneşin gurubundan yarım saat evvel Kâhyabey kendi çadırından çıkarak bir çok zabitlerin arasında sıraya oturur. (Bölük kumandanı dahi kendi madun zabitanile ayni veçhile hareket eder) ve yanında evrak yazıcısı denilen adam bulunur ve anlar hep birlikte bir dua okurlar ve cümlesi birden allah, allah, allah derlerki bu yarabbi! demek olur. Bu kelimeleri aynı zamanda bütün kıt'a tekrar eder veya top atmak veyahut silah atmak suretile yapılmaktadır. İbadet Padişaha, Veziri azama ve diğer paşalara eyilikler dilemekle nihayet bulur.

Yirmi Dördüncü Bap

Kapıkulu Piyadesinin Divanı, Zabitlerinin Sıra Tertibatı ve Anların Giymeğe Mecbur Oldukları Elbise

"Divan,, bu sınıf askerin "Harp Meclis,, inden ibarettir. Yenıçeri ağasının hususî çadırında toplanarak kıt'aların askerî harekâta mü-

teallik olan işler ile tertibat ve nizamat velhasıl efradın mücazat ve mükâfatlarına ait olan bilcümle işler bu mecliste konuşularak hal olunurlar.

Bundan maada (Umumî Divan ve Meclisi) vardırki Sultanın sarayında toplanarak burada bütün ceneralların mahsus mahalleri olduğu gibi mecliste bulunacakların nasıl bir kıyafet ve elbise giyecekleri tayin edilmiştir. Birinci mahal ile diğer mevkiler muayyen ve kat'i şekilde olduğundan meclise gelenlerin cümlesi yerlerini işgal ederek sıra ve tertibatın tamamile muhafazasına itina olunmaktadır.

Umumî divanda bulunacağı zaman Yeniçeri ağası aşağıdaki sırada gider.

Yeniçeri ağası eyeri ve aksamı sırma ve incilerle müzeyyen olan atına rakip olur. Atının gem ve başlığı çok geniş olup atın alnında altın bir levha vardır. Eyerin her tarafı gümüşlü olduğu gibi üzengileri dahi gümüştendir. Ağanın arkası sıra anın mevki ve şerefile mütenasip hademeleri gider ve esirlerden birisi üzengiden tutarak anı muhafaza eder. Ağanın arkasından dört beygir gider. Elbisesi kırmızı renkte ve serpuşu da adi yeniçeri serpuşundan ibaret olan (Barcıbaşı) ağaya hizmet eder ve bunun kuşağı sırmalıdır. Asıl ağanın üzerinde sırmalı bir fırak (cübbe) vardırki yenleri ayağa kadar uzundur. Başındaki serpuş ise vezir ve nazırların giymekte oldukları serpuşun aynıdır. Bu elbise ve kıyafet bütün paşa ve vezirlere şeref verir. Bundan maada divan dairesinin kapısında mezkûr (Barcı başı) nın hususî bir yeri vardır.

Seymenbaşı yeniçeri ağasının sağ tarafında bulunur ve kadifeden mamul bir (fırak) cübbeyi lâbistir. Bundan sonra at üzerinde İstanbul ağası gelirki kıyafeti seymen başının aynıdır. Yalnız başında tüylü bir serpuş vardır ve çizmeleri sarı renktedir. Bunun arkasında kâhya bey gelir ve kıyafeti diğerlerinin aynıdır ve müteakiben yeniçeri efendisi dahi kendi mevki ve rütbesine alâmet ve işaret ile hayvan üzerinde gider. Bunun arkasından fudla kâtibi (bu zat ekmek işlerine bakar) gelirki kıyafeti yüzbaşı kıyafeti olup serpuşu tüylüdür. Fudla kâtibinden sonra muhzir ağası gelmekte ve bunun dahi serpuşu tüylü olup kuşağı sırmalı bulunmaktadır. Sonra başçavuş keza hayvan üzerinde gelir ve üzerinde adi bir cübbe ve serpuşunda balıkçıl kuş tüyü bulunmaktadır. Diğer iki çavuşların kırmızı çuhadan elbiseleri olup kuşakları sırmalıdır. Ancak başlarındaki serpuşların tüyleri siyah renktedir. Zağarcı başının elbise ve kıyafeti kâhya beyin kıyafetinin aynıdır. Tomarcı yüzbaşılarının kıyafetleri kendilerine has bir şekildedir.

Hasekilerin kumandan ve zabitleri kâhya beyin kıyafetine müşabih kıyafettedirler. Deveci ve sulaki denilen sınıf zabitleri de böyledirler.

Yeniçeri ağasının yanında bulunan başimamla (imamî) denilen bölüğün kumandanı molla ve hakimlerin giymekte oldukları serpuşun aynını giymektedirler.

Kâhya beyin serpuşundaki tüyler pek beyaz tüylerden mürekkeptir. Elhasıl bunlardan sonra odalarda bulunan mütebaki kumandanlar ve zabitler gitmekte olup bunlar elbise, fırak, serpuş ve çizme itibarile yekdiğerlerinden farklı bulunmakta ve bundan başka kendilerine mahsus olan imtiyazli işaret ve nişanları ile ayrılmaktadırlar.

Bundan sonra hiç bir tertibata tabi olmayarak adi yeniçeri efradı yürürlerki kaftanları muhteliftir. (Kaputlar) Bunlara kaputları odalardan verilmekte olup düğmeleri alelâde karaağaçtan imal edilmiştir ve üzerleri kumaşın renginde bezle sarılıp dikilmiş bulunur. Serpuşları Hacıbektaşın tayin ettiği şekilde olup resimleri iki numaralı levhada gösterilmiştir.

Divan hitam bulduktan sonra buradan büyük bir ihtiram ile çıkılır. Orta çavuş Yeniçeri ağasına eğilerek selam verir. Aynı zamanda başçavuş şark taraftaki duvara yaklaşarak yüksek sesle bir dua okumağa başlar ve bu duada Padişahın kendi ceneralларının isimlerini keza yüksek sesle zikreder ve keza vezire ve bütün hükûmet erkânına dua eder. Yeniçeri kâtibi bu sırada anın yanında bulunur ve hatırasına yardım eder ve en nihayet Hacıbektaşa ocağın müessis sıfatile dua ve sena edilir. Bu isim talaffuz edildiği zaman ana ihtiramen ayağa kalkar ve badehu tekrar oturur ve dua esnasında bütün kumandanlar ve zabitan ayakta dururlar. Bundan sonra ağa, bir çavuş vasıtasile bütün yeniçerilere hanelerine gitmeği emreder.

Andan sonra ağa çıkar ve kâhya bey kendisine bir zaman refakat eder. Ve (Meterdötel) ağayı karşılar. Haftada bir gün de ayrıca ağanın oturduğu yere gidilerek rütbe ve mevkiinin şerefile mütenasip ihtiramatta bulunulur ve bu maksat için hizmette bulunan bütün kumandanlar ve zabitan ve memuriyetlerinden çıkarılmış olanlar dahi bulunduğu halde saygılarını sunmağa giderler.

En nihayet Veziriazam tarafından kabul olunmak üzere ağa Sadr azamın yanına giderki Sadrazam anı gördüğü gibi ayağa kalkar ve ana kahve ve şerbet vesaire vermek suretile iltifat ve ikramda bulunur. Bu ziyaretten sonra Yeniçeri ağası aynı tertiple evine döner ve bu sırada herkese selam verir ve dağılırlar.

Yirmi Beşinci Bap

Acemi Oğlanların Tayini Yeni Yeniçeri Neferleri

Yeniçerilerin hayat ve idarelerini anlattıktan sonra şimdi Sultan Murat tarafından kurulan ve yeni yeniçeri efradı hazırlayan mekteplerinden bahseylemek icap eder. Neferler mektepte fasılasız ağır çalışma dahilinde bulunarak askerlere lüzumlu olan vücutça kuvvet ve kudreti bu suretle kazanır. Bunlardan otuz nefer demircilik, kalaycılık ve berberlik san'atini öğrenmektedirler. Diğerleri daha ağır talimler ile ve odun yarmak ile meşgul olmaktadırlar. Bazıları yeniçeri ağası ile İstanbulu dolaşırlar ve birde falaka beraber götürürlerki sopa ile döğülmesi icap edenin ayaklarını buna bağlayup döğerler. Bazıları ve mücrimleri İzmitte yapılmakta olan Saray ve Camiler için taş ve ağaç taşımak üzere Marmardenizi ile Kadırgalarda olarak söylenilen yere gönderilmektedirler. Velhasıl altı yüz kadarı da kalfatlar ve gemiler için lâzım olan ağaç kazık ve çivi imalatı ilh iştigal ettirilmektedirler. Bunların Kurşun mahallesi ve Gürcükapı ve Basat camii civarlarında bulunan yeniçeri odaları (bölükleri) dahilinde ikamet etmelerine müsaade olunmuştur. Bu tarik ile anlar baltacı ve kapıcı rütbesine ve sonra hizmetlerine göre zabitliğe terfi olunurlar. Bu neferler oturaklar ve müteferrika kısımlarına ayrılırlar ve odalarda zabitlerin idaresinde ve yeniçeri neferlerile aynı hukuk ve musavata malik olmak üzere kullanılırlar ve aynı neferler gibi hizmete gönderilirler.

Acemi oğlanlardan oturak kısmına ayrılmış olan İstanbul kumandanı olan İstanbul ağasının idaresinde bulunurlar. Bu zabit kendisine verilmiş olan mıntakanın zapturapt ve intizama nezaret etmek vazifesinden başka saraya verilecek levazım ve erzak ilede alâkadardır. Defterdarlık bu maksat için bu zabite senevî 102 kese akça vermektedir. Bu para ile sarayın bütün ihtiyacı temin edildiği gibi köylülerden alınan vergi dahi buna katılmakta ve bu vergiyi almak üzere daima dört araba bulunmakta olup bunlarla para söylenilen zabitin veznesine götürülmektedir. Burada bir kâtip veya komiser mevcut olup muamelat ve kuyudatı idare eder. İşbu oturak neferler en az olarak dört yüz otuz odaya taksim edilerek odaya 70 ve 100 nefer düşmekte ve bunların başında üç zabit bulunmaktadır.

Çorbacı
Meydanbaşı
Kapıcı

Çorbacı zabit, yüzbaşı odada kendi maiyeti zabitlerini ne suretle idare eyliyorsa o dahi aynı suretle zabitlerini idare eder. Ancak çorbacı zabit İstanbul ağasının emrü kumandası altında bulunmaktadır.

Meydanbaşı denilen zabit, odada mülazim ne gibi bir vazife ile alâkadar ise bu dahi aynı veçhile ifayi hizmet eylemektedir. Bu zabit aynı suretle kendi acemi oğlanları neferlerini cezalandırır. Acemi oğlanları kendilerini zabitlerinden başka kimsenin mücazat edemeyeceğini ve bu keyfiyet anların imtiyazları dahilinde olacağını söylemektedirler.

Hatta bunun anların İstanbul ağasının yanında bir kapıcıları vardırki eğer anlardan birisi usul haricinde cezalandırılmak istenirse kapıcı müdahale ederek anı odadaki kendi zabiti nezdine gönderir.

Kapıcı, vazife itibarile bizim çavuşların aynıdırlar. Çavuşlarımızın yaptıkları her vazifeyi bu kapıcılar ifa ederler Müteferrika ağasına dair olarak bir şey kayit edemeyeceğim. Çünkü; kanunnamede buna dair hiç bir şey mevcut değildir. Bunun, orduya ait bir vazife ve memurin olmadığı veyahut orduda böyle bir vazifeye olkadar ihtiyaç bulunmamasından ileri geldiği zannolunur.

Yirmi Altıncı Bap

Top ve Topçu Neferleri

Top bugün şehirlerin müdafaa ve muhasaralarında ve keza orduda kullanılmakta olan bir silahtır. Binaenaleyh top ile beraber neferlerin bulunmasına ve anın kullanılmasını bilen neferlere lüzum ve ihtiyaç vardır. Türkler dahi bu silahın lüzumunu idrak ettiklerinden topçu kıt'aları vücuda getimişlerdir. Mevcut topları hüsnü suretle kullandıkları gibi anları yeniden ızaa için tesisat yapmışlardır. Bu topçu kıt'alarını kapıkulu tesmiye edilen piyadenin üçüncü kısmını teşkil ederler. İstanbulda ve imparatorluğun diğer yerlerinde topçu levazımına ait mağara ve depolar bulunmaktadır. Bunların mikdar ve mevcutları muayyen olmayup çünkü bu keyfiyet bu san'ata müteallik temayül ve mümareseye bağlı kalmakta olduğu cihetle herkesin arzu ve ma-

lûmatına göre kâh azalmakta ve kâh çoğaltılmaktadır. Bununla beraber topçu sınıfı dahi odalara taksim edilmiştir ve topçu sınıfının kumandanı olan topçu ceneralına topçu başı unvanı verilmiştir. Topçu başının idaresinde diğer yardımcı zabitler ve kumandanlar mevcut olup bunların bir kısmı top imal ve izaasında ve diğerleri toparlak ve kundak imalatında ve bir kısmı da atış işlerinde çalışmaktadırlar. Bunlar şu tertipte bulunurlar:

Topçubaşı
Dökümcübaşı
Odabaşı
Kâtip

Topçubaşı söylendiği veçhile umum topçu kumandanıdır. Topçuluğa müteallik bütün işlerin merciidir. İstanbulda ve diğer askerî şehirlerde topçu müessisatı anın idaresinde olup bütün bu topçu depo ve mağazalarının her türlü levazım ve ihtiyaçlarını Sadrazamın müsaadesile ikmal ve ihzar eder.

Dökümcübaşı, top dökmek ve izaa eylemek işlerinin amiri olup bütün bu işlerin muntazam bir surette cereyan etmesine çalışır. Türkler bu işe çok ehemmiyet verirler. Mesela top dökmek için bakır fırında izabe edildiği zamanda Sadrazam ve kapının diğer büyük erkânı orada isbatı vücut ederek ameliyata nezaret eylemektedirler.

Odabaşı, İstanbuldaki topçu kısmının bölüklerine (odalarına) kumanda eder ve topçu efradının talim ve terbiyelerine ve mahir topçu efradı yetiştirilmesine nezaret eden zabittir.

Kâtip, maaşlarına ve topçu efradının kuyudatına nezaret ettikten başka topçu levazımatı işlerile de alâkadar bulunur.

Topçu kısmı arasında diğer ve bu san'atla münasebeti olan san'at erbabı mimar ve mühendisler arabacı ve doğramacılar dahi bulunmaktadır. Ancak kanunname bunlara dair daha vazih kayıtları ihtiva eylemektedir. Fakat bütün bunlara dair olan malûmatı ben ikinci kısımda söyleyeceğim.

Bu sınıf sefer ve harpte kendi sancakları altında harp ederler. Sancaklarında top ve mermi resimleri vardır ve bu dahi bahsi mahsusunda söylenecektir.

Yirmi Yedinci Bap

Cebeci Tesmiye Edilen Silah San'atkârları

Cebeci denilen bu san'atkârların mikdarı 630 neferden ibaret bulunmaktadır. Bunların amirlerine cebecibaşı adı verilmekte olup daima anların işleri başında bulunur. Bunlar 60 odaya ayrılmışlardırki İstanbulda Ayasofya civarında ikamet ederler. Her kamara = odanın bir odabaşısı bulunmakta bu zat bir bölük amirinden ziyade konak kumandanı vaziyetindedir. Bunların vazifeleri top ve silahları tamir ve temizlemek olup bu silahlar Tophane denilen yerde bulunurlar ve verilen talimata göre bu silahları sonra yeniçerilere tevzi ederler.

Yirmi Sekizinci Bap

Saka Denilen ve Su Taşıyan Neferler

Kapıkulu piyadesinin son kısım neferlerini saka denilen neferler husule getirirki bunların hizmeti kıt'alara su yetiştirmektir. Taşınan bu su yalnız içmek için olmayup ibadet maksadile yıkanmak için de kullanılır.

Anların mevcut ve mikdarları malûm değildir ve zabitleri dahi yoktur. Ancak hizmet eylemekte oldukları bölüğün kumandanı tarafından idare olunurlar. Bu neferlerden bir çokları yeniçerilere; acemi oğlanlara, topçulara ve cebecilere ve kıdemli kumandanlara ve Sadrazamın ikametgâhına dağıtılmışlardır.

Bunlar suyu meşin torbalarda (Kırba) ve hayvan üzerinde taşırlar ve bunları daha evvelleri köylülerden ve ahaliden alırlar idi. Eğri zaferinde Sultan Mehmet köylü ve ahaliden vesait tedarikini yasak etmiştir. Sakaların ne suretle su taşıdıkları dördüncü levhada gösterilmiştir.

Bu neferlerin hiç bir zaman istirahatleri yoktur. Çünkü anlar suyun kâfi olup olmadığını her zaman anlamak mecburiyetindedirler. Bu ihtiyaç ise anların fasılasız çalışmalarını iktiza ettirmektedir. Bu çalışmadan dolayı renkleri kararmıştır. Elbiseleri kismen deriden yapılır. Bununla beraber bu neferler yeniçeri neferleri sırasına terfi edilirler.

(Sakalar) levhasına ait izahat

A. iki kırbayı taşıyan beygir B. harfile tulumlar gösterilmiştir. Bunları C. harfile gösterilen kalın deri ile örterlerki hayvanın pisliğinden muhafaza eder. D. harfile sakanın giydiği deri şalvar gösterilmiştir. EE. harflerile gösterilen hayvanlar nehirden su alırlar. Tulumlar beygirlerden çıkarılmazlar. F. su dolu iki kırbayı taşıyan beygir. G. kırbadan sakanın su alışı. H. saka su verdikten sonra kırbayı eyere ne suretle bağladığını gösterir.

Yirmi Dokuzuncu Bap

Kapıkulu Piyadesine Maaş Verilmesi

Ancak bu piyadeye ne suretle maaş ve tediyatta bulunulduğunu anlamak icap eder.

Yeniçeri ağası senevî olarak ağnam vergisinden aldığı sekiz bin rayih talerden başka olmak üzere günde beş yüz aspira almaktadır.

Her yeniçeri neferi senelik aldığı buna (yay ve ok pahası) adı verilir. 30 aspiradan maada günde 3 : 8 aspira alır ve her acemi oğlanı 1 : 7,5 aspira yevmiye almaktadır.

İşbu tahsisat mikdarının umumî yekûnunu tamamı tamamına hesap etmek mümkün değildir. Çünkü her üç ayda birkerre bir lutfu mahsus veyahut mükâfat olarak zammiyat yapılmakta olduğundan bir sene zarfında bu zammiyat büyük bir mikdar olmaktadır. Ancak umum yeniçerilerin mikdarı 54,222 nefere baliğ olmasına nazaran bunların tahsisatı 1140 kese ile 54777 aspiraya baliğ olmaktadır. Bu paranın bir kısmı peşin olarak verilmekte ve bir kısmıda yeniçerilerin elbiselerine tülbent ve serpuşlarına ve bir kısmı et, ekmek, yağ ve pirinç gibi erzak tutarına ve uzak vilayetlerden koyun getiren celeplere verilmekte ve bu celepler ise yeniçeri ağasının emri altında bulunmaktadırlar.

Kese	Akça yahut Aspira	
61	10000	Yekûnu 4012 miktarında olan yeniçeri acemi oğlanları için
		İşbu meblâğ yukarıdaki ile cem edilirse
7838	21400	Yekûn
133		Topçu efradına verilen
21	11424	Doğramacı, marangoz, arabacılara ve diğer san'atkârlara (Bunlar topçu sınıfının aksamını teşkil ederler)
4	1140	Mühendislere 8 : 12 aspira yevmiye
192	5692	Cebeciler yani silah ustalarına
$5188\frac{1}{2}$	9696	Cümlesinin yekûnu

Sakalara ne mikdar tediyat yapıldığına dair bir kayıt yoktur.

Bu paranın sureti tediyesi lâyıkıle malûm değilsede ancak her üç ayda birkerre umumî divanda verildiği ve küçük torbalarda para ortaya konularak oda veya bölüklere komiserler ve kâtipler marifetile tevzi edildiği anlaşılmaktadır. Bu paranın dağıtılması için bazan fevkalâde bir hale intizar olunur. Mesela bir sefirin ilk defa olarak huzura kabulü gibi bir zamanda tevziat yapılır ve bazan tevzi zamanının diğer üç ayın birinci gününe yine bu gibi esbaptan dolayı bırakıldığı vakidir.

Otuzuncu Bap

Kara Piyadesinin İkinci Kısmını Teşkil Eden Serhat Kulları Piyadesi

Kapı imparatorluğun bütün hudutlarına mücavir şehirlerin yeniçerilerle müdafaasının gayri kâfi olduğunu gördüğünden vilayetlerde birincileri gerek garnizonlarda ve gerekse sahrada ikmal ve takviye

eylemek üzere yeni bir sınıf piyade vücuda getirmiştir. (Kapı) bidayette bu sınıfın idaresi için her beyler beyliğinden veya prenslikten senelik bazı varidat tayin etmiştir. Şimdi bahseylemek istediğim bu piyade türk piyadesinin ikinci hattını husule getirmekte olup buna serhat kulları namı verilmiştirki bundan maksat anı kapıkulu piyadesinden ayırmaktır. Bu teşkilata dair bilgileri olmayanlar hatalarını tashih etmelidirler. Anlar bunu birincilerile karıştırmakta yani kapı kulu piyadesi demektedirler. Halbuki anlar gerek teşkilatları ve gerekse talimnameleri itibarile diğerlerinden çok farklıdırlar.

Otuz Birinci Bap

Serhatkulu Piyadelerinin Vazife, Şeref ve İtibarları

Kanunname işbu piyadeye dair tafsilatı ihtiva eylememekte yalnız andan şöylece bahsetmektedir. Bu sınıf piyade kapıkulu sınıfı gibi hükûmet idaresi tarafından vücuda getirilmemiştir. Bu sınıf doğrudan doğruya vilayet paşalarının idaresine taalluk eden ve kumandanları anlardan ibaret olan bir sınıftırki paşalar anların emrü kumandalarını kendilerine çok para vadedenlere veya en aziz dostlarına tevdi eylemektedirler. Bundan maada bu sınıfa muvazzaf hizmette bulundukları zaman tediyat icra edilir ve parayı da ait olduğu vilayet verir.

Bunların hizmetlerine gelince anlar ancak yeniçerilere yardım için toplanırlar. Yeniçerilerden boş kalan yerlere tayin olunurlar.

Otuz İkinci Bap

Serhatkulu Piyadelerinin Taksimleri

Bu sınıf piyade birincisi gibi hizmet ve vazifeleri itibarile beş kısma ayrılmaktadırlar:

I Azaplar efradı
II Ecareli efrat
III Seymenler
IV Lâğımcılar
V Müsellimler.

Serhatkulu piyadelerinin kendilerine mahsus zabitanı mevcuttur ve yukarıda beyan eylediğin usulde mafevk ve madunları vardırki vazife ve memuriyetleri bilâhara söylenecektir.

Otuz Üçüncü Bap

Azaplar ve Anların Bölüklere Taksimleri ve Zabitleri

Azapların mikdarları muayyen olmayup pek çok ufak kısımlara ayrılmakta ve osmanlı imparatorluğunun hudutlarına göre mezkûr kısımlar birbirinden ayrı bulunmaktadırlar. Serhatkulu piyadeleri kendi arazilerinde haftanın günleri kadar odalara (bölük) ayrılmakta ve her biri günlerin isimleri ile tesmiye olunmaktadırlarki bunun sebebi aşağıda beyan edilecektir.

Bunların cümlesi iki ceneralın kumandası altında bulunurlar:

Azap ağası
Azap kâtibi

Bunlardan maada ayrı olarak aşağıdaki zabitlerin kumandası altındadırlar:

Derler
Odabaşı
Bayraktar

Azap ağası, bütün azapların başlıca kumandanıdır. Azap kâtibi ise anların komiserleri mahiyetinde olup vazifesi azapların atlarını, doğdukları yerleri velhasıl anlara müteallik bütün kayıtları yapmaktır.

Der denilen zabitler yeniçerilerdeki çorbacılar gibidirlerki her bölükte adetleri (10) dur. [*] Anlara bizim onbaşılar nazarile bakılabilirki neferlere ve neferlerin vazifelerini ifaya nezaret eder.

Bayraktarlar bölüğün bayrağını hamildirler ve bayrak ise bir beygir kuyruğundan ibarettir. Bunun başında yaldızlı bakır bir haşhaş başı bulunur. Bunlar aynı zamanda kendi bölüklerinin mutbahlarınada nezaret ederler. Her azap neferi alelusul hizmet etmekte olduğu yerin ahalisinden olup elbisesi dahi orada giyilen elbiseden ibarettir.

(Boda) da anlar macar kıyafetinde elbise giyerler. Başlarında koyun derisi kalpak, bellerinde kılıç ve tabancaları vardır. Bu kıyafetle anlar macar hiristiyanlarına benzemektedirler.

[*] Farkı şudurki yeniçerilerde çorbacı odanın en büyük kumandanı yanı yüzbaşısıdır. Her bölükte bir dane bulunur. (Der) ler ise 10 dane bulunur.

Otuz Dördüncü Bap

Ecareli Denilen Neferler

Ecareli neferler hudut şehirlerinde ve bilhassa topçuya talluk eden yerde ve anın yerinde istihdam olnnurlar. Anlar İstanbuldan gönderilmiş olan topçu zabitlerinin kumandası altında bulunurlar. Bunlara topçu ağaları adı verilmektedir. Bundan gayri kısımlara ayrılmazlar, ve mikdarları muayyen değildir. Zira bu keyfiyet topçunun lüzum ve ihtiyacına tabi bulunur. Anlardan küçük toplara birer kişi ve büyüklerine ikişer kişi verilmektedir. Binaenaleyh bölüklere ayrılacakları yerde toplara tefrik edilmektedirler, ve filan yerde veya kaledeki filan topta ecareli nefer denilmektedir. Anların yukarıda söylenen ve vilayet paşasının emri altında bulunan zabitten başka kumandanları yoktur. Çünkü anların hizmetleri icabi başka zabite lüzum görülmemektedir. Bölük başıları öyle zabitlerdirki cenerallardan yapacakları işe dair anlara emir getirirler ve topçunun umur ve intizamına nezaret etmezler ve bu keyfiyet anların vazifeleri değildir.

Otuz Beşinci Bap

Seymenler Denilen Neferler

Seymenler denilen bu neferler bütün sınıfların en beyağı ve adi neferlerini teşkil ederler. Çünkü bunlar lüzum ve mübrem ihtiyaç üzerine toplanmış köylülerden ibarettirler. Bunlar yalnız boşlukları ikmal ederler ve anların cesaret ve fedakârlıklarına pek o kadar güvenilmez. Bunlar türklerden, rumlardan ve katoliklerden alınırlar ve senevî vergiden muaf tutulurlar. Bunların başlıca kumandanı mahallin paşası olan zattır. Anadoludaki seymenlerin cümlesi müslümandırlar ve anlara (yaya) asker denilirki bunun manası yürüyücü demektir. Bunlara muvazzaf hizmete girdikleri zaman elbise ve teçhizatları verilir. Seymenler (paytak) lara taksim olunurlarkı manası bayrak ve daha doğrusu bölük demek olur. Bunlar atideki zabitlerin kumandalarına verilirler:

Seymen bölük başı
Bayraktar.

Birincisi anların yüzbaşısı olup efrat anın bayrağı altında giderler bunlar altmış neferden ibarettirler. İkincisi ise bayrağı hamildir. Bayrak küçük ve kırmızı renktedir. Seymenlerin hizmetleri garnizonlarda veya sahrada geçer. Gerçi türkler hıristiyanlara pek az itimat ederlerse Viyana muhasarası esnasında orduda bunlardan pek çok mikdarda mevcut idi. Bu suretle türklerin piyadesi ziyade idi. Fakat türkler itiyatları hilafına olarak anlardan bir ihtiyat kıt'ası vücuda getirmiş idilerki bu kıt'a (Klemberg) ın müdafaasında çok hizmet etmiştir. Seymenlerin silahları o kadar ehemmiyetli silahlar değildir. Bayağı kılıçlar ve adi tabancalar ile mücehhezdirler. Tabancaların bazıları uzun bazıları kısadır.

Otuz Altıncı Bap

Lâğımcı Denilen Askerler

Bizim kazmacı, kürekçi dediğimiz neferlere türkler lâğımcı namını vermektedirler. Bu efrat ermenilerden, rumlardan ve Bosna hıristiyanlarından mürekkep olup bunlar bu gibi işlere alışmışlar ve siper yapmasında meleke ve mümarese sahibi olmuşlardır. Bu siperlerin sureti inşalarını anlara eski ve tecrübe görmüş zabitler göstermektedir ve bu zabitler lâğımcıbaşı unvanını haizdirlerki kendilerine mahsus imtiyazları vardır.

Otuz Yedinci Bap

Müsellimler Namını Taşıyan Neferler

Müsellimler vergi veren hıristiyanlardan teşkil edilmiş bir sınıf asker olup öncü kıt'alarından evvel sevk olunurlar ve anları ordunun geçeceği köprüleri ve yolları vesaireyi tamirde kullanırlar ve bu ameliyatta anlara (Kürekçiler) denilmektedir. Şehirlerdeki paşalar müsellimlere çok iyi bakarlar ve anları himaye ederler vergiden müsellimler muaf tutulurlar. Anlara arazi ve tarlalar verilir. Anlara verilen imtiyazlardan dolayı otuz kişiden beş kişiyi yukarıda zikrettiğim hizmetler için gönderirler Fakat anlar (Kürekçiler) birleştikleri zaman daha ziyade memnun kalırlar. Bunların dahi mikdar ve mevcutları

malûm değildir. Bu keyfiyet vilayetin az veya çok nefer verebilmesi keyfiyeti ile alâkadardır ve keza çalışacakları arazinin genişliğinin de bunda dahli vardır. anların kumandanları (baş müsellim) denilen zattır. Yani vergiden muaf olanların reisi demek olur. Başlıca vazifesi müsellimlerin kendilerine verilen işleri ve hizmetleri tamamı tamamına yapmağa bakmaktır.

Maahaza Anadoluda oturanlar sancak beyinin emri altında bulunurlar ve bu bey anları kendi mıntakasında süvari makamında kullanırki bundan aşağıda bahsedilecektir.

Anların balta ve kürekten başka silahları yoktur. Yakın depolar ve topçu malzemesi mağazaları anlara kazma ve kürek verirlerki bittabi anların hizmetlerinde bunlar kullanılır. Anların silah tabanca ve kılıç kullanmaları yasaktır. Ordu harekete başladığı zaman müsellimler ordudan bir günlük mesafe ileride hareket ederler ve ordunun harekâtına müşkülat çıkaracak manileri ortadan kaldırırlar. Garnizonlarda bazan bunlar toplara verilirlerki bu sahada dahi hizmet ederler.

Muhasara esnasında müsellimler siperlere ve kalelere taksim olunurlar ve buralarda o gibi hizmetlerde kullanılırlar. Bu takdirde anlara çok ücret ve para verilir. Hatta yeniçeriler anlara gıpta ederler. Maahaza piyadenin diğer sınıflarına nisbetle anlardan müteyakkız bulunmak icap eder. Çünkü harp makinesinin esaslı addedilecek bazı işlerin anlara mevdu bulunmaktadır.

Serhatkulu piyadesine verilen maaşa gelince bu diğerlerine nazaran farkli bulunmaktadır. Ancak anı tahdit ve tayin etmek mümkün değildir. Çünkü bu sınıf asker daima vazife başında bulunmamakta ve binaenaleyh tediyat senevî hesabile olarak icra edilememektedir. Adetleri ve mikdarları dahi vilayetin istitaatı derecesinde az veya çok olmakta ve bu da ordunun ihtiyacına taalluk eylemektedir. Binaenaleyh sarfiyatı tayin ve tesbite imkân yoktur. İşte bu sayılan sınıflar piyadenin ilk hatlarından ibaret bulunurlar.

Otuz Sekizinci Bap

Türk Süvarisi ve Anın Umumî Taksimatı

Burada deniz piyadesinden, kara ordusunun diğer bir hattı itibarile bahseylemek muvafık olurdu. Ancak bu piyade süvari derecesinde ehemmiyeti haiz olmadığından türk süvarisini söylemek icap eylemiştir.

Denilebilirki türk süvarisinin başlangıcı (Skit) lere kadar uzar.

Çünkü (Skit) ler hayvanlar üzerinde harp etmek hususunda büyük bir arzu ve temayül göstermişlerdir. Osmanlı imparatorluğu da bu sınıf askere rağbet eylediğinden süvari, harekâtta kat'î ve daimî bir sınıf olmak üzere kurulmuş bulunmaktadır.

Sultanlar yeni tebalarına karşı kendi fütuhatlarını müteakip anları araziden mahrum eyledikten sonra; sert ve dürüştane muamele göstermişlerdir. Bu arazi serhatkulu ve deniz piyadesinin masarıfatına karşı tutulduğu süvari sınıfının dahı tahsisatını vermekte idi. Elyevm fetih ve zaptedilen bu arazi prenslik ve vilayetlere ve yukarıda beyan eylediğim veçhile bir takım büyük ve küçük kazalara taksim edilmiş olduğundan bu kazalara ihtiyaç halinde gayet çabuk bir surette asker toplamaları ve süvarinin iaşesi emredilmekte idi. Süvari sınıfının cümlesinin tahsisatları aynı mikdar ve müsavi şekilde değildi ve süvari: Kapıkulu süvarisi, Topraklı süvarisi, Serhatkulu süvarisi ve cizye veren reaya süvarisi namlarile kısımlara ayrılmakta idi.

İşbu dört cins süvari dahi yine beyinlerinde bir takım kısımlara tefrik olunur idiki aşağıda bunlar söylenecektir.

Otuz Dokuzuncu Bap

Sipahi adı verilen Kapıkulu Süvarisi ve bunun Esas Kısımları

İstanbul hazinesinden bol tahsisat alan Kapıkulu süvarisi ve diğer adile sipahilere hükûmet hazinesinin muhafızı denilir. Hanedan azasının muhafazaları bunlara mevdudur. Sefer ve harekâtta sipahilere mühim ve şerefli vazifeler verilir. Akdemce anlara, has oda efradından sipahiliğe alındıkları vakit zengin evlatları denilmekte idi. Ancak şimdi bu usul cari değildir, bayrakları sarıdır. Bugün mevcutları 15,248 neferdirler ve ulufeli ve çavuş adlarile iki kısma ayrılırlar.

Kırkıncı Bap

Ulufeli Denilen Neferler ve Kısımları

Ulufeli veya (eski sipahi) denilen bu kısım süvari, sağ cenah süvarisi (bu, sağ cenahta bulunduklarından dolayı değildir) ve sol cenah süvarisi adlarile ikiye ayrılmıştır. Bunlara (Bocuk), (Gedik) ve (Ceeb-

ci) adlarile ayrı kısımları vardırki bayrakları başka başkadır. Keza bu kısımların sağ ve sol cenah kısımları vardırki bunlara cenah kıvrımları tesmiye olunur.

Kırk Birinci Bap

Birinci Solcenah ve buna Umumiyetle Mensup Olanlar

Birinci solcenah bütün süvariyi ihtiva eder ve hükûmetin banisi Sultan Osman devrinde vaziyet bu şekilde idi ve onun sancağı altında harp eden başka bir sınıf asker mevcut değildi. Fakat İkinci Sultan Mehmet büyük hizmetlerinden dolayı bu diragon efradını taltif ve terfi ettirmek istemiş ve yeni bir sınıf süvari vücuda getirmiştir ve buna sağcenah namını vererek kırmızı bayrak itası ile diğerinden ayırmıştır. Maahaza eskiliği ve kıdemi cihetile birincisi büyük bir itibarı haiz olmakta daim kalmıştırki sancağının sarı olması da buna işarettir. Bu kısım süvarinin başlıca vazifesi müsellimlere yolları tamir ve köprüleri yeniledikleri zaman anları nezaret altında bulundurmaktan maada eğer orduyu sevk ve idare eden Veziriazam veya Ser asker ise veya Padişah bulunuyorsa daha bir çok mühim vazifeler ile muvazzaf bulunurlar. Bu süvariden bazıları Başkumandan utağının daima yanında bulunan ve sandıklar içinde muhafaza edilen paraların dahi muhafazasında istihdam olunurlar. Bunlardan bir süvari bölüğü iki cenaha ayrılmış olduğu halde seferde Sadrazam veya kumandanın veyahut İmparatorun etrafında hareket eylemektedirler. Bütü bu işlerden dolayı harbe dahi gönderildikleri vakidir.

Kırk İkinci Bap

Birinci Solcenah Süvarisi Kumandanları

Bu süvarinin birinci kumandanı (sipahiler ağası) veyahut (silahtar ağ) adındaki zat olup bir sarı bayraktan maada bir beygir kuyruğu (tuğ) dahi önünde gitmesi imtiyazına maliktir. Bunun mevkii Sultanın sol tarafındadırki Sultanın mutena zabit ve kumandanları bu tarafta

bulunur. İkinci kumandanına (Kâhya) veyahut liva cenerali denilmektedir. Üçüncü kumandanına (Kâhyapür) tesmiye olunmaktadırki bu sınıf askerin bütün işleri teferruatı ile beraber bu zat tarafından tedvir olunur ve mücazat dahi yapar. Dördüncüsü başçavuştur. Beşinci kumandan çavuştur ve bu, bizim binbaşı rütbesine haiz olan bir zabit gibidir. Altıncısı kâtiptir ve son zabit ise (kalfa) veyahut konak zabitidir.

Kırk Üçüncü Bap

Birinci Solcenahın Üç Kısmı

Bu cenahın birinci kısmını bu sınıf askerin kısımlarından bahsedildiği sırada söylendiği veçhile (Bocuk) lar teşkil eder. Bu kısım sefer ve yürüyüş esnasında fukaraya Sultanın sadakasını tevzi ederki bunlara (sadaka müvezzii) dahi denilmektedir. İkinci kısım (yedek) lerdirki mevcutları 60 neferdir. Bunlardan her gün münavebe ile 30 nefer Sultanın utağına mensup hayvanları sevk ederlerki bu sırada (mevciveç) denilen ve paşalara mahsus olan serpuşu giymektedirler. Üçüncü ve son kısım (cebeci) lerdirki anlar (tuğ) taşımak imtiyazına maliktir. Seferde Hükümdarın çadırlarının önüne vazederler.

Kırk Dördüncü Bap

Birinci Sağcenah ve anın Taksimatı

Beyan edildiği üzere birinci sağcenah, birinci solcenahtan ayrılmaktadır. Hizmeti (Hazinei Hümayun) denilen Sultan hazinesini muhafaza ve İmparatorluğun bazı yerlerinde kalmış vergileri toplamak ve eskimiş beylik eşyayı, çadırları satup tutarını teslim etmektir. Bu neferler alelâde (diragon) neferlerinden başka bir şey değildirler ve orduda alelâde hizmetlerden başka bir hizmetleri yok gibidir. Bu sınıf diğer sağ ve sol cenah kısımlarına ayrılırki bunlara (Kıvrım) denilmekte ve kıt'anın en mükemmel neferlerinden mürekkep bulunmaktadırlar.

Kırık Beşinci Bap

Yukarıda Söylenen ve Sayılan Süvari Aksamına Tediyat ve Tertibat ve Zammiyat ve Maaş Verilmesi

15,448 neferden ibaret bulunan işbu süvari kıt'alarının senelik tahsisatları 2070 kese ve 12.436 aspira yani akçaya baliğ olmaktadır. Bu tahsisat her üç aydan sonra yani üç ayda bir olarak verilmektedir. Zammiyat doğramacılara ve dülgerlere yardım etmiş olanlara yapılır ve bunlar iki aspira fazla alırlar ve yeni Sultan tahta cülus eylediği zaman bir defaya mahsus olarak beşer aspira verilmektedir.

Kırk Altıncı Bap

Çavuşlara Dair

Çavuşlar kapıkulu süvarisinin ikinci hattını husule getirirler. Anlar saraya mensup oldukları gibi aynı zamanda harp neferlerinden maduttur. Bunlar emir zabitleridirler. Bunlar ordu erkânına Sultan veya Vezir ve Paşaların tahrirî veya şifahî olarak emirlerini tebliğ ederler. Anlar kuriyelere refakat ettikleri lüzumu alinde kendileride kuriye vazifesini ifa ederler. Bilâfasıla ve daima vezirlerin kapılarında bulunurlar ve kendilerini bir ağa menzelesinde tutarlar. Bunların kumandanı olup çavuşbaşı namile anılan zabit daima Veziriazamın yanında bulunmaktadır. (Kanunname) bunların mikdarlarile zabitleri hakkında bir kayıt ve işareti ihtiva etmemektedir. (Kapıkulu) denilen sınıfı bu suretle mufassalan beyan ettikten sonra anların bütün kısımlarını gösteren cetvelide aşağıya derç eyledik.

Türk kapukulu askerinin piyade ve süvarileri ve bunların mevcutları ve senelik İstanbul hazinesinden verilmekte olan tahsisatlarının mikdarını gösteren cetveldir

Aspire	Rayih taler	İşbu muhtelif kıtaatın senevi tahsisatları	Efrat					
				Bu efrattan onbeş hudut şehirlerinin Garnizonlarına verilmiştir. Cümlesinin	101 (yaya beyler)			
					61 (bölükler			
					34 seymenler	Yeniçeriler		
			21427	YEKÛN				
			930		Koruculer			
			1010		Oturaklar			
1140	2388500		3020		Fotla kıranlar			
			54222	Cümlesi 196 bölükefrat mikdarı				
	30580		4012	430 bölük mevcutları	Oturaklar ve müteferriklar	Acemi oğlanları		
	66500					Topçu	piyade ve	Kapıkulu kıtaatı
	3000					Mühendisler		
1724	10580					Amele		
5892	96000			Cebeciler 6 bölüp mecmuları		Cebeciler		
						Sakalar		
Umum Tahsisat Yekûn			630					
			58864	UMUM YEKÛN				
			15284	YEKÛN	Ulufeciler veyy sipahiler süvari çavuşlar			
8756	2575160		74143	Kıtaatın umum mevcudu yekûnu				

Kırk Yedinci Bap

"Topraklı,, Süvarisi ve Taksimatı

Bu süvari, kelimenin manasile Osmanlı İmparatorluğuna haraç veren mıntakaların zabitlerinin bu arazinin gelirile idare eyledikleri süvaridirki buna küçük mukatıa denildiği beyan edilmişti. Bu zabitler bunlara para verdikten başka anlara (Öşür) yani onda bir namile

iaşeleri için erzak dahi vermektedirler. Ancak bu süvarinin büyük bir kısmının hükûmet idaresinde bulunduğunu sonra zikredeceğiz.

Şu kadarki bu süvariler zabitlerinin isimlerile yadedilmekte olduklarından anların mikdarları ve tediyatları o zabitler tarafından tayin ve tahdit edilmektedir. Binaenaleyh kısımlarını daha ziyade vuzuhla ifade için asıl bu zabitlerin isimlerini zikretmek lâzımdır.

Bir çok defa söylendiği veçhile osmanlı hükûmeti mutlakası muhtelif büyüklükte bir takım prensliklere eyalet ve vilayetlere inkısam eylemiş bulunmaktadır.

Beylerbeyi eyaletleri, paşalar vilayetleri ve beyler zeamet daireleri (bunların dudutları vasidir) ve tımarcılar ise nisbeten daha küçük mıntakaları idare eylemektedirler.

Bütün bu valiler (zaimler müstesnadır) başka isim ve unvanlara ve her biri kendine mahsus nizamlara malik olup ayrıca imtiyazları ve hususî şeref ve mevkileri vardırki aşağıda bunlardan mufassalan bahsedilecektir.

Kırk Sekizinci Bap

Beylerbeyleri Hüküm ve nüfuzları ve Varidat ile Alâkaları ve Ordudaki Vazifeleri

Beylerbeyleri = ikinci kıral = hıdiv mahiyetinde olup asker toplarlar ve anları idare ve iaşe ederler, rütbe ve mevki itibarile zaimlerin ve beylerin fevkında bulunurlar idi. Ancak şimdileri bu keyfiyet mevkii fiilde değildir. Ancak şeref ve itibarları ziyadedir. bu rütbeye terfi edildikleri zaman sultana sadakat yemini yaparlar ve sultan anlara sırma işlemeli elbiseler ita eder ve saraydan çıkarken kendisine bir at ve müzeyyen eyer ve bir kılıç ihsan olunur. Bundan maada serpuşlarında iki adet balıkçıl kuşu tüğü bulundurmak ve üç tuğ taşımak imtiyazı bahşolunur. Bu rütbe sahipleri beylere sefere gitmeği ve kendi sancakları altında asker toplamağı emredebilirler. Zaim ve tımarlığa terfii icra edebilirler. Ancak bunlardan bazıları Kapının müsaadesini istihsal etmeden bunu yapamazlar. Tımar ve zeamet için evvelemirde Kapıdan istizan etmek mecburiyetinde bulunurlarki bundan bahsedilmişti. Rumeli, Bodapeşte, Tamşuar ve Bosnahersek beylerbeyleri bu sınıftandırlar.

Askerin idaresi için (Öşür) nam altında anlara verilen tahsişat (900 : 1200) rayih taler olup İstanbul defterdarlığı hazinesince mukayyit ve buradan tesviye olunur. Mezkûr kuyudat meyanında efradın mikdarı ve bazı mevakiin varidatı (ki buradan mahsup muamele yapılır) görülmektedir. Bütün bu muamelat (defter kâtibi) veya ikinci hazinedar denilen zat tarafından idare olunur ve İstanbul defterdarının maiyetinde bulunur. Bunun maiyetinde (Tımar defterli) namında keza ikinci hazinedarlık yapan bir zat vardırki beylerbeyleri, beyler, zeamet ve tımarlık teşkilatını ihtiva eden arazi ve memalikin varidatını kayıt ve hesap ile iştigal eder. Bu memur bütün bu varidatı (Ruzname) tesmiye edilen deftere kayıt eylemekte ve bundan maada ruznamede patentelerin numaraları ve gönderildikleri tarihleri mukayyit olup harp zamanında kendi varidatı ile idare edilmek üzere ne kadar efrat toplayabileceği gösterildiği gibi bu keyfiyetin malûm olması ve bilinmesi için bir memura tevdi olunmaktadırlar. Ancak bu varidatın çoğaldığı anlaşılırsa kuyudata işaret olunurki buna (Becendiye) denilir.

Bütün beylerbeyleri bir askeri beş bin aspira varidat mukabilinde ita edebilirler ve bu mikdardan istisna edilenler vardır. Avrupada bir sefer yapıldığı zaman Rum beylerbeyleri sağ tarafı teşkil ederler ve eğer Anadolu askeri ziyade olursa İmparatorluğun idaresinde daha ziyade kıdemli olan Anadoluya birinci mevki verilir. Ancak bu keyfiyet sabit bir şekilde olmayup muhtelif ahvale göre değişmektedir.

Kırk Dokuzuncu Bap

Beylerbeylerinin Farkları

Beylerbeyleri arasında (Has) tesmiye edilenler ve (Salyane) namı verilenler bulunmaktadır.

Birincilerine (Öşür) parasile tediyatta bulunulur ve bu para anlara mahsuben ita olunur ve bazan anlara senevî zammiyat icra edilir ve bazan dahi zeamet ve tımarların satılmasile tediyatta bulunulurki buda anlara olan tediyatın mütemmimi kabilinden addolunur. Bunlar kendi maiyetlerini silahtarlığa terfi eylemeğe veya anlara her hangi bir ağalık bahşeylemeğe salahiyettardırlar. Bu rütbeler ekseriya gönüllü olarak hizmet edenlere verilir.

İkinci kısım beylerbeyleri kendi tahsisatlarını bulundukları dairenin hükûmat hazinesinden alırlar ve binaenaleyh anlar ahaliden hiç bir şey talep edemezler ve bu gibi beylerbeyleri en ziyade hudutlara mücavir olan mıntakalarda bulunurlar.

Ellinci Bap

Beyler ve Bunların Varidatları ve Ordu ile Olan Alâka ve Vazifeleri

Beyler; vilayetler ve paşalıklar dahilinde ve hudutları meyanında bulunarak bu mevki ve mansıba ve bazan doğrudan doğruya Kapının emrile tayin olunurlar. Kapı bunu ve bunun varidatını saray adamlarına veya idare zabitlerine yapılan tediyata zamime veyahut diğer kimselere tediyat için karşılık olarak kullanmaktadır veyahut bu beyler beylerbeylerine verdikleri bir meblağ mukabilinde olarak tayin olunurlar. Bu keyfiyetten evvelce bahsedilmişti.

Beyler, beylerbeylerine itaat etmeğe (bulundukları vilayetin) ve anlardan idare ve ceza işleri için ve kumanda ettikleri sancak askerinin umur ve intizamı için (beyler bulundukları mahallin veya sancağın askerinin kumandanıdırlar) istizan ve emir almağa mecburdurlar. Beyler serpuşlarında bir tüy ile bir beygir kuyruğu (tuğ) taşımak imtiyazına maliktirler. Maahaza Kahire ve Macaristanda bulunan beylerden bazıları iki tuğ sahibidirler. Sancak beylerinin arazinin öşür hissesinden (Anadolu müstesna) aldıkları para 500 : 6000 rayih taler arasındadır ve varidatlarından beş bin aspira mukabilinde bir nefer teslih etmeğe mecburdurlar. Beylerbeyleri gibi beyler dahi aralarında bazı isim ve unvan ile farklı vaziyette bulunmaktadırlar. Aşağıdaki bapta bundan bahsedilecektir.

Elli Birinci Bap

Beyler Arasındaki Farklar

Beyler alelumum dört isim ve unvan ile yekdiğerinden tefrik olunmaktadırlar. Bir kısmına hükûmet beyleri diğerlerine yörük beyleri ve bazılarına müsselim beyleri ve dördüncü kısmına da yaya beyleri unvanı verilmektedir.

Hükûmet beyleri kısmında beylik irsen intikal eder. Kendisinden sonra oğlu bey olur. Ancak muharebeye gitmediklerinden dolayı bu beylikten mahrum edilirler ve o vakit anın en yakın olan akrabasına bu unvan verilir. Bunların büyük bir kısmı Kürt ve Türkmenlerden ibaret olup anlara öşürden tediyat icra olunur.

Vilayetlerde bir mahalde meskûn olarak bulunmayan ahalinin beylerine yörük beyleri denilir. Bunlar (Balkan) dağlarında (Aydos) ve Yunanistanın diğer mahallerinde dolaşmaktadırlar. Bu tarzı hayat anları mecbur kılan keyfiyet kendi hayvanlarına mera arayup bulmak zaruretidir. Bu millet bir takım ailelere taksim edilmiştir. Müteaddit ailelerden iki yüz elli nüfus bir ocak itibar edilmiştir. Ocakların adedi otuz kadardır. Her biri bir yörük beyinin idareeindedir. Bu bey harp zamanında beş nefer verir.

Müsselim beyleri, imtiyazata malik olan ahalinin idaresine memur beylerdir. Bunların Avrupada mikdarları ne kadar ise Asyada dahi o kadardır.

Kanunname yaya beylerine ve kumanda eylemekte oldukları kıtaata dair bir kaydı mahsus ihtiva etmez. Ancak anların veçhi tesmiyeleri olan yaya kelemesine göre bunun piyade efradından mürekkep askerler olduğu ve bunlara kumanda edenlere yaya beyleri denildiği anlaşılmaktadır.

Elli İkinci Bap

Zaimler, Varidatları ve Orduca Vazifeleri

Zaimlerin hudutları epeyce vüs'atli olup anlar bu sahayı idare eyledikleri gibi asıl kendi namlarile yadedilen efradıda celp ve anları idare eylemektedirler. Bu zaimlerin bir kısmı doğrudan doğruya Kapı tarafından tayin edildiği gibi bir kısmıda beylerbeyleri tarafından nasp ve tayin edilmektedirler. Zaimlerin cümlesi bulundukları mevkide kendilerinin idare etmeğe memur oldukları süvari askerile bulunmağa mecburdurlar ve bunlar beylerbeylerinin seri muhabere vasıtalarını teşkil ederler ve emirberlik hizmetini ifa eylerler. Zaimlerin öşürden aldıkları para yirmi bin aspira kadardır ve bundan aşağı değildir. Zaimler arasında isim ve unvan itibarile bir fark bulunmadığı gibi kanunnamede bu bapta bir sarahat dahi yoktur.

Elli Üçüncü Bap

Tımarcılar, Talimnameleri ve Varidatları ve Kıtaatta Hizmetleri

Tımar ve ashabı tarafından idare edilen askere dahi bu nam verilmekte ve tımar ashabının idare eyledikleri sahalar nisbeten çok

küçük bulunmaktadır. Tımar ve ashabı bulundukları sancek beyinin maiyetinde ve anın askeri ile birlikte harbe gitmeğe mecburdurlar.

Anadolu tımar ashabı harbe gitmedikleri zaman anların senevî varidatları kesilir ve müsadere edilerek (mevkufat) tesmiye edilen sandığa bu nakdî ceza vazolunur. Bu hususta Avrupadaki tımar ashabı hakkında daha şiddetli muamele tatbik olunur. Anlar iki sene müddetle rütbe ve memuriyetlerinden mahrum edilirler. Maahaza bu tımar ashabı irtihal eden tımar ashabının yerine tayinleri ümidinde bulunurlarki buda ekseriya vaki olmaktadır. Birkerre teklif edildiği halde kabul etmemiş olanlara dahi bu memuriyet verilir. Çünkü bu gibi ahvalde inat ve israr faidesizdir. Esasen bu kanun beylerbeylerinin bunlar üzerinde nüfuz ve tesir icra etmemelerini istihdaf eder ve keza kendi maiyetleri için sarf etmekte oldukları varidata dokunulmamasını da amirdir.

Tımar ashabının çocukları pederlerinin malik oldukları varidata varis olamazlar. Pederlerinin irtihalinden sonra bu memuriyet için kendilerinde kifayet ve iktidar olursa veraset kabul olunur.

Pederleri harpte vefat etmiş olan tımar ashabı çocukları tımar için daha ziyade müstehak itibar olunurlar ve hanelerinde vefat eden tımar ashabının oğulları ile bunlar arasında fark vardır. Bu kanun, hükûmete olan hizmette hayatlarını esirgememek ve bu suretle anları teşci etmek ve gerek kendilerinin ve gerekse evlatlarının servet ve refah sahibi olacaklarını tefhim eylemeği istihdaf eder.

İhtiyarlara ve hastalıklarından dolayı harbe gidemeyenlere ve hizmet edemeyenlere kendi yerlerine çocuklarını göndermeğe müsaade olunur ve bu çocuklar pederlerinin irtihalinden sonra anların rütbe ve varidatlarına varis olmaktadırlar. Bütün bu efradın hayvan üzerinde kılıç taşımalarına Sultandan tahsisat almadıkça katiyen müsaade edilmez.

Fakat bu memnuiyet sefer ve harpte bir beylerbeğinin veya sancak beyinin kumandası altında gönüllü olarak hizmet edenler hakkında cari değildir. Bunlar cesaret ve hüsnü hizmetleri sayesinde kendileri için istihsali çok müşkül olan bir tımarlığı kazanabilirler. Tımar ashabının çocuklarından olmadıkça böyle bir mevkii elde etmek hiçte kolay değildir. Bunların varidatları beş bin aspiradır. Macaristandaki tımar ashabının ise altı bin aspiradır. Tımar ashabından biri vefat ederse Boda paşası (Macaristan) anın varidatını Kapının menafiine olarak iki kısma taksime salahiyettardır. Diğer bir kısmı ile iki askerin idaresi kabildir. Şunu kayit eylemelidirki gerek beylerbeyinin

ve gerekse sancak beyinin ve gerek tımar ve zeamet ashabının öşürden aldıkları varidat ve paralar beyan eylediğim mikdardan daha çok olabilir. Bu takdirde fazla mikdarın beher beş bin aspirası için bir neferi kılıç, ok vesaire ile teçhize mecburdur. Eğer bir aspira kâfi gelmezse bunu kendi hesabına alır. Binaenaleyh on beş bin aspiraya malik olan tımarcı üç nefer tutmağa mecburdur ve eğer o, on dört bin beş yüz aspiraya malikse iki nefer tutmaktadır. Şuda şayanı zikirdirki eğer bunlar muayyen bir paraya mesela zeamet ashabından olan yirmi bin aspiraya ve tımar ashabından olan beş bin aspiraya malik ise o halde kendisi hizmete gitmeğe mecburdur.

Elli Dördüncü Bap

Tımarcıla ın Muhtelif Kısımları

Tımarlar arasında ikmaller, ecareliler ve benevbetler denilen efrat bulunmaktadır.

İkmaller imtiyaza malik tımarcılar olup bir tımarcı vefat ettiği zaman diğerlerine taksim ve tevzi edilmezler. Ecareli tımarlar denilenler ise vefattan sonra varidatı diğer iki veya üç tımarcı arasında taksim olunur. Benevbet denilen üçüncü kısım öyle tımarlara malik olanlardırki beraberce üç veya dört kimseye verilirler ve anlar münavebe ile hizmete giderler. Bu takdirde hizmete giden bütün varidatı kendisi alır. Bu usulde tımarlar Anadoluda pek çok bulunur. Bunu ihdas eyleyen Padişahların maksadı hayatlarında cesaret ve hüsnü hizmet göstermiş olanların çocuklarını taltif etmektir. Topraklı tesmiye edilen süvarilerde dahi böyledir. Bu hususa dair daha ziyade bir fikir peyda eylemeğe arzu edenler Arap Ebubekir efendi tarafından yapılan (bu zat Kara Mustafa Paşanın selefi olan Köprülünün coğrafya mutahassısıdır) haritaya bakmaları lâzımdır. Bu haritada paşalıkların ve beyliklerin mevkileri İmparatorluğun Avrupa, Asya ve Afrika kısımlarında gösterilmiştir. Bu harita üzerinde Türk isimleri lâtin harflerile yazılmıştır. Buda bir tagayyür husule getirmemek maksadile yapılmıştır. Macaristanda bulunan bir çok şehirler Türk devri zamanında olduğu halde yazılmış ve asıl Macar isimleri kullanılmamıştır. Ben kanunnamede yazıldığı veçhile bütün paşalıklara müteallik olan cetvelleri tertip ve tanzim eyledim. Bunların her ne kadar bazılarında kâfi derecede izahat mevcut olmadığı gibi bazılarında dahi karışıklıklar var isede malûmat kabilinden olarak yine anları bu kitaba derce mecbur oldum. [Numara: 4]

Ebubekir Efendinin Haritası

Osmanlı İmparatorluğunda Beylerpeyleri, Paşalıklar ve Beylikler Taksimatı

Bu haritada Asyada Çaldır denilen paşalıkla anın beyliklerinin gösterilmemiş olduğunu ve (Bağdat) mevkiinin vaziyetinin bizim haritalarda gösterilen şehire tetabuk edemediğini gördüm. Maahaza ben haritada ve keza cetvellerde bir çok beylikler gösterilmemiş olduğunu anladım. Fakat anlara dokunmayarak oldukları şekilde bıraktım. Bilakis Avrupada bulunan beylerbeyleri, paşalıklar ve beylikler oldukça eyi ve doğru gösterilmektedir. Bu hususta bunlara dair olan malûmatımla dağların vaziyetleri hakkındaki malûmatımı Ebubekir efendiye bildirmek suretile muavenette bulundum. Kapının şimdiye kadar zayi eylemiş olduğu araziyi bu haritayı bütün İmparatorluk haritasile mukayese ederek görmek mümkün olur.

Ben haritada isimleri Türk isimleri halinde ibka eyledim. Maahaza bunların imlaları ile talaffuzları başka başka olduğundan epeyice müşkülata tesadüf edilmiştir. Beylik olan mahaller bir tuğ ile paşalık olanlar iki ve beylerbeyleri olan mahaller üç tuğ ile gösterilmiştir. Padişahların ikametgâhları olan şehirler Bursa, İstanbul ve Edirne gibi yedi tuğ ile irae olunmuşlardır. Haritada yazılı olan Vil kelimesi vilayet demektir. Zira türkler vasi sahalara ve memleketlere bu namı vermektedirler.

Elli Beşinci Bap

Serhatkulu Süvarileri ve Zabitanı

(Serhatkulu) kelimesinin manası hudut manatıkını muhafazaya memur asker demektir. Bu sınıf askerler İmparatorluğun hudutları havalisinde bulunmakta ve düşmanın İmparatorluğun arazisine tecavuz etmemesine ve böyle bir tecavuzu men ve def'e memur oldukları gibi İmparatorun seyahatinde anın maiyetinde bulunmak mecburiyetinde-

dirler. Macaristan arazisinde bu sınıf askerler bir takım palankalara taksim edilmişlerdir. Palanka siperleri ve maniaları havi hendekler ile muhat müdafaa mevkileridirki düşman arazisine kurbiyeti olan mevakii müdafaaya memurdurlar.

Serhatkullarının şeref ve itibarları ziyadedir. Harp ve darpta anların şecaat ve kahramanlıklarını ve sat'atlarında meharetlerini herkes takdir eylemektedir. Harp için bilafasıla talim ve terbiye edilmektedirler ve filhakika Macar hudutlarında ve Avusturya ile Türkiye hudutları sahasında aram eden bu sınıf askerler en güzide faal ve cessur askerlerdir ve bütün kıtaat dahi ayni mezayaya maliktirler.

Bu sınıf askerler (Alay beyi) tesmiye edilen zabitanın kumandası altında bulunurlar. Bunlar bu rütbeye cesaretleri ve harp umurunda meleke ve mümareselerile nail olmuşlardır. Bu zabitanın hemen kısmı azamı bu havalide tevellüt etmiş ve büyümüş adamlar olup askerlikle her sahada ülfet etmişlerdir. Bu zabitler Türkçeden maada Macar ve Islavca dahi tekellüm ederler. Serhatkulu askerleri üç kısma ayrılmışlardır.

Elli Altıncı Bap

Serhatkulu Süvarilerinin Üç Aksamı

Birinci kısım Serhatkulu süvarilerine (gönüllü) ler tesmiye olunur. İkinci kısmına (besli) ler ve üçüncü kısmına da (deli) ler denilmektedir.

Birincileri o havali ahalisinden mürekkep olarak süvari alaylarını teşkil etmektedir ve bu alaylar hudutlar civarında bulunan başlıca mühim şehir ve kasabaları muhafaza eylemektedirler.

İkinci kısmı teşkil eden besliler müntehip efrattan olarak hafif süvari alaylarını vücuda getirmektedirler. Seri surette harekete muktedir süvari bölüklerine malik bulunurlar. Bunlar palankalara ve askerî şehirlerin uzaklarında bulunan postalara tevzi edilmişlerdir. Üçüncü kısım diğer iki kısım gibi daimî kıtaat halinde bulunmazlar. Anlar beylerbeylerinin idaresinde müteferrik olarak bulunan efrattan ibarettir ve yalnız harp zamanında tahsisat almaktadırlar. Bunlar paşaların maiyetlerinde olarak ekserisi türklerden ve bazan da o havalide tevellüt eylemiş olan efrattan mürekkeptirler.

Elli Yedinci Bap

Serhatknlu Süvarilerinin Esas Zabitan ve Kumandanları

Bu üç kısım süvariler bölüklere ayrılmışlardır ve her bölüğün bir ağası bir bayraktarı ve bir çavuşu vardır. Çavuş iaşe zabiti vazifesini yapmaktadır. Bölüğün her türlü levazımını ve harp zamanında lüzumlu olan her türlü eşya ve mühimmatını ihzar ile mükellef olup daima bunun için çalışır.

Elli Sekizinci Bap

Serhatkulu Süvarisinin Tahsisatı

Yukarıda beyan ettiğim veçhile bu sınıf askerin tahsisatı bulundukları mıntakaların defterdar veya hazinedarı tarafından tesviye olunur. Deliler ise tahsisatlarını paşadan almaktadırlar. Tahsisatları gümrükler ve balık varidatı (rüsumu), ve diğer vergilerden tesviye olunur ve bazan eşya ile tesviye olunur. Yani kısmen nakit ve kısmen eşya itası suretile tesviye edilmektedir. Şimdi cizye veren eyaletlerdeki süvariden bahseylemek icap eder.

Elli Dokuzuncu Bap

Cizye İta Eden Manat kın Süvarisi ve Anların Sureti Taksimleri

Cizye ita eyleyen mahallerin süvarisi hakkında (kanunname) yalnız isminin zikri ile iktifa eylemiştir. Ancak bu süvariye dair olan malûmatım bence anın ehemmiyetini gösterdiğinden anı böyle ayrıca bir bapta zikretmeği muvafık buldum. Bu süvariyi bu nam altında olarak tesmiye edişimin sebebi. Kapının verdiği evamir ve talimat mucibince bu süvari cizye veren vilayetlerden alındığı gibi İmparatorluğun zapt ve teshir ettiği mahallerden dahi alınmaktadır. Ya bu mahalleri idare edecek prensler yoktur veya ancak Kapının müsaadesile bazılarının prensleri bulunmaktadır. (Beyleri), bir çok bahane ve esbaptan dolayı umumî idare bu beyleri değiştirmekte azletmekte velhasıl istediği şekilde muamele yapmakta ve en ufak bir menfaat bunları saik bulunmaktadır. Bu prensler sultanı tanımağa ve ana sadakat ve merbutiyetini göstermeğe mecbur tutulurlar. Kırım, Aşağı podolya, Basarabya, Moldavya, Ulahya, Transluvanya hep bu kabil memleketler ve prensliklerden ibaret bulunurlar.

Altmışıncı Bap

Tatarlar, Anların Vaziyet ve Askerî Kıtaatı ve Vezaifi

Avrupa tatarları kendi arazilerini üç vilayete ayırmaktadırlar. Bunlar: Kırım, Oçakofözi ve Bucak vilayetleridir. Bu vilayetler çok güzel meralara malik olduklarından tatarların hayvan sürüleri için mezkûr sahalar fevkalâde müsait ve elverişli bulunmaktadır. Esasen anların bütün servetlerini ancak bu sürüler vücuda getirmektedir. Gerek milkî ve gerekse askerî idare noktai nazarından bütün bu tatarlar bir takım aile ve familyalara ayrılmaktadır. Bunlardan bazıları (Mirzalar) dan bulunurlarki neslen bey addolunmaktadırlar.

Bu mirzalarda veraset caridir. Pederden sonra oğlu anın yerine kaim olur. Ancak seciyye ve mümtaz mezaya ve cesaret gibi evsaf bu makamı ihraza yardım ederler. Fakat bu mirzalardan birinden bir cünha ve cinayet sadir olacak olursa derhal hukukunu zayi eder ve han dahi veraset suretile mirzalığa tayin hususuna bundan dolayı müsaade etmez.

Bu mirzaların kendi idarelerinde bulunan aile ve familyalara bir kısım arazi vermeleri ve buna mukabil harp zamanında mezkûr ailelerin orduya bir kaç nefer göndermeleri usulü âdet olmuştur. Binaenaleyh bu arazi vermek keyfiyetini avans olarak ita edilmiş bir meblağ gibi telakki etmek doğru olur. Bundan maada mirzalar, idare ettikleri aile ve familyaların mikdarına göre, orduya kılıç, ok, yay vesaire ile mücehhez bir kaç süvari neferi orduya beraberinde olarak getirmek ilede muvazzaftır. Bu süvari efradı (Kazan) lara taksim olunur ve bu kazanlarda 5 : 8 neferin yemekleri pişirilmektedir. Eğer bilahara bu efrattan bir kaç neferin kumandanlık emrine verilmesi lâzım gelirse anlar (Kazan) adedine göre yine (Kazan) lar teşkil etmek üzere tefrik ve ita olunurlar. Bütün bu süvari efradının başkumandanı Kalfay Nurettin, Ulubaç (bu zat Kırım Yarımadasının vali-

sidir) ile Bucak tatarlarının ceneralı demek olan (alay beyi) olup bu iki zat münavebe ile tatarlar ile harbe giderler ve ekseriyada anların hükümdarı olan (Han) dahi harbe azimet eder. Bunlara (Giray Han) dahi denilirki bu unvan anlara (Cengiz Han) dan gelmekte ve fakat (Han) tamamile (Kapı) nın emrü kumandası altında ve ana tabi bulunmaktadır. Bunun diğer cizye veren prenslerden farkı Kapının ana tatar askerinin iaşesi masrafını göndermesi ve (Kapı) nın da buna ihtiyacıdır. Bunun Kapı emrine verdiği tatar askerinin mikdarı - Tatarların kesret nüfusa malik olmalarına rağmen - ancak otuz bin neferden ibaret bulunmaktadır.

Altmış Birinci Bap

Moldavanlar, Ulahlar ve Transluvanyalıların Vaziyetleri ve Kıtaatı ve Vazifeleri

Mevzu bahseylemekte olduğumuz üç vilayet Kapıya cizye veren vilayetleri teşkil ederler. Moldava vilayeti tatarlar ile hemhudut bulunmaktadır ve bu vilayet hıristiyanlarla rum ve lâtin dinlerine tabi karışık ahali ile meskûndurlar. Moldava vilayeti nakden cizye vermekte olduktan başka ayrıca erzak ve mekûlat dahi ita etmek mecburiyetindedir. Bunlardan başka birde süvari kıt'ası teşkiline mecburdur ve bunu ya prenslik yahut prenslik dahilindeki beyler idare ve iaşe eylemektedirler. Bu süvariler ekseriya Ortodoks mezhebinde bir kumandanın idaresinde bulunurlar ve bunu Kapı nasp ve tayin eder ve (Voyvoda) namile zikrolunur ve İstanbuldan gönderilir. İşbu voyvoda mezkûr süvariye kumanda eylemek üzerc bir ceneral tayin ederki buna (Hatman) denilmekte ve harp zamanında süvarilere kumanda etmektedir. (Kanunname) bu süvarinin mikdar ve mevcuduna dair bir şey kayit etmemektedir.

Ulahlara gelince bu vilayet dahi tamamen Moldavanın tabi olduğu usul ve kanuna tabi olup cizye ita eder ve Moldavanların çalıştıkları tarzda Türklere hizmet ederler. Bunun dahi idaresi (Kapı) tarafından mansup bir voyvodaya mevdudur ve bu voyvoda memleketin süvarisine kumanda etmek üzere bir ceneral tayin eder ve buna "Spatar„ denilmektedir.

Transilvanya vilayetine gelince burası bir çok edyan itibarile diğer bir (Babil) kabilinden bulunmakta ve bir çok lisanlar tekellüm edilmektedir. En ziyade tekellüm edilen lisanlar Alman ve Macar lisanlarıdır. Bu memleket "Kıral„ unvanile bir prense maliktir ve orduda bulunması mecburidir. Verdiği cizye büyük bir mikdardadır. Bundan maada büyük bir mevcutta süvari kıtaatı vermesi icap eder. Bu süvariler (Macar) ve (Sikoli) süvarileri namlarile iki kısma ayrılmışlardır. Bu süvariler muhtelif imtiyazlara malik muhtelif kumandanların idareleri altındadırlar ve aidatları dahi bittabi muhteliftir. Bunların cümlesi bir ceneralın kumandasına tabi bulunurlar.

Mikdarları azim bir yekûna baliğ olan Türk süvarisi işbu süvariler ile hitam bulur.

Altmış İkinci Bap

Aşağıda Dercedilen ve Paşalıklara dair olan Cetveller Hakkında Umumî İzahat

Yukarıda beyan edildiği üzere kananname bize kâfi derecede vazih görünmemekle beraber paşalıklara dair olan cetvelleri mümkün mertebe en güzel sıra ve tertipte olarak derç eylemekteyiz. Ben her cetvelde varidatın nasıl alındığını ve efradın ne suretle idare edildiğini tavzih maksadile kayıt eylediğim gibi o paşalığa mensup toprakh denilen kıtaatı da kayıt ve ilave eyledim. Kanunname, bu sınıf askere dair gerek mikdarları ve gerekse sureti idareleri sahasında müphemiyet içindedir. Keza her paşalık dairesinde bulunan zeamet ve tımarcılar için mikdar ve mevcut gösterilmemekte yalnız anlara tabi ve merbut olan beyleri irae eylemektedir. Keza kanunname işbu beylerin varidatını dahi mevzuu bahseylemez. Bundan maada zaimler ve tımarcılar isim ve unvanları itibarile başka başka oldukları gibi mikdar ve varidatları itibarile farklı bulunmakta ve fakat beş bin aspiraya mukabil bir nefer hesap olunmaktadır. Binaenaleyh bütün zaimler ve tımarcılar için sarf edilen umumî mebaliğ yekûnu ve bu suretle umum mikdarlarını anlamak mümkün olamayup kanunname beylerbeyi, paşalık ve beyleri zikrile iktifa eylemektedir. Bazı paşalıklarda tımarcıların üç bin aspira mukabilinde bir nefer ve diğerlerinde ise altı bin aspira mukabilinde bir nefer teçhiz eylemekte oldukları görüldüğünden vuzuhsuzluk iki kat artmaktadır. Maahaza hükûmet hazinesinde fiyat muhtelif idi. Paşalıklarda rayihtaler üçte

bir fazla tereffü eylemekte ve bazan da yarı yarıya baliğ olmakta idi. Hazine o parayı (taler) i seksen aspiraya almakta ve yüz yirmi aspiraya vermekte idi. Paranın bu vaziyet ve hali itibarile kıtaat ve efradın tamam ve doğru bir mevcuduna desteres olmak daha ziyade müşkülleşmekte ve çünkü paşalıklara ve beylere bir neferin beş yüz aspira mukabilinde bulunmasına göre bu tebeddül ve tahavvül zarurî vukua gelmekte idi. Ancak bu hal şekil itibarile olup çünkü bu meyanda bir çok efrat gönüllüler her vakit ve hetta her saat değişmektedirler. Elhasıl bir çok gayri muntazam ahval ve müessirat dolayısile ordunun tam mevcudunu tes- bit etmek kabil olmamakta ve binaenaleyh Kapıkulu askerlerinin mevcudu dahi ayni tesirat altında kalmaktadır.

Kâfi malûmat olmaması ve kanunnamenin beyan eylediğim veçhile müphemiyeti hasebile efradın hakikî mikdarı ve hazinenin bunlar için sarf ettiği meblağın tamam yekûnu iki zaimin üç nefer vermekte olması ve mezkûr iki zaimin bunlar için 27 bin aspira varidat almakta bulunması ve tımarcıların da on bin aspira almasına göre ve buna nazaran hesap olunabilmektedir. Bu esasın hakikate çok garip olması ancak efrat için sarf edilen meblağ ve paşalıklar ve anlardaki zaimler ve tımarcıların adetlerinin gösterilmesi, paşalara ve beylere yapılan tediyatın malûm olması sayesinde mümkün olur.

Yalnız isimleri zikredilen ve tediyat ile zaimleri ve tımarcıları zikredilmeyen paşalıklar ve beylikler için bunların bulundukları vilayetlerin hazinelerinden para alınarak tevziatta bulunduklarına veyahut (kanunname) muharrirlerinin bu hususa dair malûmatı olmadığına hükmetmek zaruridir veyahut da pek uzak vilayetlerde Arabistan ve buna mümasil mahallerde zaim ve tımarcıların tertip ve tanziminin imkân dahilinde bulunmadığına dahi hükmolunabilir. Binaenaleyh zirdeki cetvelleri kanunnamede münderiç efrat mikdarına ve anlara yapılan tediyata göre tertip ve tanzim eyledik. Bu para ise hazineye gelen ve öşür tesmiye olunan varidattan hasıl olan paralardan olup ben bunu hükûmet hazinesi umum varidatının bir kısmı ve askerî tahsisatı olarak kabul eyledim.

Birinci cetvel Anadolu paşalığını gösterir paşanın karargâh ve ikametgâhı (Kütahya) dadır.

Bu paşalığa ait beyler, zaimler ve tımarcılar ve keza müsellimler ikinci cetvelde ve yaya beyler üçüncü cetvelde ve Kapudan paşaya ait zaimler ve tımarcılar (Bahriye için) dördüncü cetvelde gösterilmiştir.

Efrat	Varidat Rayihtaler	Tımarcılar	Efrat	Varidat Rayihtaler	Zaimler	Efrat	Varidat Rayihtaler	Beyler	Paşa	
949	39541	949	57	13406	39	240	10000			
674	28083	674	60	14903	41	105	4400			
619	25791	619	21	5156	15					
247	10291	247	21	5156	15					
1005	41875	1005	63	14437	42					
551	22958	551	21	4812	14	81	3400		(1)	Asyada Anadolu paşalığı
570	23750	570	36	8250	24					
381	15875	381	78	17875	52					
257	10708	257	9	2406	7	57	2380			
585	24375	585	12	3093	9	48	2040			
392	16333	392	9	2406	7					
240	10000	240	24	5843	17	72	3000			
142	5919	142	9	2046	7	60	2500			
572	38332	572	27	6531	19					
7184	299329	7184	447	105870	308	663	27720	15	1	

Bütün varidat yekûnu Rayihtaler 432912
Bütün efrat miktarı 15802

Müsellimler

İşbu müsellimler orduya efrat gönderirlerki buda bittabi varidatları ile mütenasiptir. Ancak kanunname bu mikdarı göstermemektedir.

Müsellim Beyleri
Aydın
Saruhan
Menteşe
Karası
Biga
Bursa
Kocaeli
Sultanönü
Bolu
Kastamonu
Ankara
Çankırı
Kütahya
Karahisar
Emet
Teke
Alaiye
17

Yaya Beyleri

Yaya beylerine dair kanunnamede tafsilat olmadığını beyan eylemiştim. Ancak anlardan bazılarına dair varidat zikredilmiş olduğundan anların atideki efrattan ibaret olduğu farzedilmiştir.

Yaya Beyleri	Taler	Nefer
Kütahya	805	19
Karahisar	827	19
11 Adet	1632	38

Varidat yekûnu rayihtaler 1632
Efrat 49

Zaimler ve tımarcılar varidatları nisbetinde Kaptan paşa hizmetinde bulunacak efradı verirler. Bu zaimler ve tımarcılar mezkûr paşalığın dahilinde bulunan beylerden ibarettir. Kanunname mezkûr beylerin verecekleri zaim ve tımarcı efradını (Mensuhat) lar namile zikreylemektedir.

Efrat	Varidat	Tımarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Beylikler	Paşalık
44	1833	44	63	14437	42	**Hudavendigar**	
19	791	19	42	9625	28	**Saruhan**	
9	375	9	51	12031	35	**Aydın**	
4	166	4	9	2062	6	**Karası**	
12	500	12	12	2750	8	**Karabiga**	
3	125	3	18	4468	13	**Kocaeli**	
87	3625	87	117	26812	78	**Kütahya**	Kütahya
38	1583	38	48	11343	33	**Bolu**	
9	375	9	30	6875	20	**Kastamonu**	
38	1583	38	108	25093	73	**Ankara**	
9	375	9	39	8937	26	**Sığala (İzmir)**	
16	666	16	24	5500	16	**Çankırı**	
38	1583	38	12	3093	9	**Hamit eli**	
22	916	22	27	6531	19	**Menteşe (Muğla)**	
37	1541	37	15	3437	10	**Tekeeli (Antalya)**	
82	3416	82	78	17875	52	**İzmit**	
16	666	16	15	3437	10	**Alâiye**	
7	291	7	9	2406	7	**Karahisar**	
490	20416	490	717	166712	485	18	

Rayihtaler olarak bütün varidat 187122
Efrat mecmuu 2200

Karaman Paşalığı

Paşa Konya denilen mahalde ikamet eder.

Efrat	Varidat	Tımarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
512	21333	512	27	6187	18	158	6600	**Konya**	
106	4400	406	18	4125	12	60	2500	**Kırşehir**	**Konya**
355	14792	355	15	3731	11	84	3500	**Niğde**	
244	10166	244	13	4125	12	69	2900	**Akşehir**	
122	5035	122	9	2062	6	64	2675	**Kayseri**	
430	17916	430	6	1375	4	64	2675	**Beyşehir**	
258	10750	258	6	1375	4	73	3050	**Aksaray**	
2027	84439	2027	99	23030	67	572	23900	7	1

Rayihtaler olarak varidat 131369
Efrat yekûnu 4749

Sivas Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşa
953	39708	935	738	169463	494	216	9000	**Sivas**	
429	17875	429	27	6531	19	72	3000	**Amasya**	**Sivas**
310	12936	310	24	5500	16	96	4000	**Çorum**	
730	30416	730	21	5156	15	72	3000	**Bozok**	
316	12916	310	1	343	1	60	2500	**Divriği**	
153	6375	153	3	687	2	50	2100	**Arapgir**	
						19	800	**Defter kahya**	
						14	620	Timar defterdar	
3229	134539	3229	823	190091	553	683	28520	8	1

Rayihtaler olarak varidat 353150
Efrat yekûnu 8526

Meraş Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarcılaa	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varldat	Beyler	Paşa
1018	52416	1018	15	3437	10	148	6200	**Meraş**	
656	27333	656	3	687	2	60	2500	**Kars**	Maraş
119	4916	119	12	3093	9	58	2450	**Ayintap**	
27	1125	27	12	2750	8	120	5000	**Malatya**	
						58	2000	**Samsat**	
						28	870	Defterdar kâhyası	
						14	600	Tımar defterdarı	
1820	75790	1820	42	9967	29	486	19620	6	1

Varidat yekûnu rayihtaler 105377
Efrat 4204

Çıldır Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşa
						222	9250	**Çıldır**	Çıldır
123	5125	123	3	1031	3	48	2000	**Olti**	
186	7750	186	12	3063	9	110	4622	**Ardahan**	
49	2041	49	6	1375	4	66	2800	**Ardenuç**	
127	5208	127	3	687	2	87	3650	**Acirek (Küle)**	
59	2458	59	15	3437	10	48	2000	**Şavşıt**	
18	750	18	15	3437	10	49	2065	**Bostancı**	
55	2291	55	12	2750	8	48	2000	**Penek**	
4	166	4	3	687	2			**Acara**	
10	416	10	12	3093	9			**Livana**	
			1	343	1			**Ahıska**	
37	1541	37	15	3781	11			**Ahilkelek**	
6	250	6	9	2062	6	56	2030	**Atla**	
14	583	14	6	1375	4			**İşbin** } **Pertek**	
89	3708	89	21	5156	15			**Hartovis**	
777	32287	777	133	32307	49	735	30417	14	1

Rayihtaler umumî varidat 95011
Efrat 2531

Diyarbekir Paşalığı

Zirdeki cetvel Diyarbekir paşalığını muhtevi olduğu beyler, zaimler ve tımarcıları ile beraber gösterir. Beş adet verasete tabi beyler bulunmaktadırki bunlar harbe gitmedikleri takdirde sancak beyliğinden mahrum edilirler. Sekiz adedi kürtlerdendir ancak bunlar türkmen veya torkomanlar olup veraset üzerine idarei umur ederler. Harbe gitmedikleri takdirde anlardan dahi sancak beyliği refedilir. Ve onun akrabasından birisine tevdi olunur.

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
						288	1200	**Diyarıbekir (Amet)**	
								Erzurum	
								Aciran	
								Zaroşat	
								Silvan	
								Kağızman	
								Kars	
								Pasinler	
								Pertek	
163	6791	163	9	2406	7	52	2190	**Harput**	
23	958	23	9	2406	7	48	2000	**Ergani**	
163	6791	163	6	1375	4	55	2300	**Siverek**	
5	208	5	1	343	1	48	2000	**Nusaybin**	
1	41	1	3	687	2	10	452	**Tercil**	
			1	343	1	74	2941	**Çirmik**	
45	1375	45	45	10656	31	57	2400	**Hasaneif**	
30	1250	30	6	1718	5	83	3700	**Cabakçur**	
7	291	9	3	687	2	66	3330	**Çemeşkezek**	
24	1000	24	3	1031	3	38	1600	**Kulp**	
21	895	21	6	1375	4			**Sincar**	
						107	4470	**Palo**	
						23	960	**Eğin**	
						88	3690	**Sagman**	
						53	2230	**Siirt**	
						48	2000	**Akçakale**	
						45	1910	**Kigi**	
						24	1000	**Hozat**	
						91	3700	**Suruç**	
						66	2780	**Harran**	
						33	1400	**Hazine defterdarı**	
						19	800	**Timar „**	
482	20080	482	92	23027	67	1442	50162	31	1

Rayihtaler umum yekûn 93269
Efrat yekûnu 2597

Musul Paşalığı

		Beyler	Paşalık
192	8000	**Musul**	**Musul**
108	4500	**Bacvanlı**	
50	2100	**Oron**	
48	2000	**Tekrit**	
398	16600	3	

Rayihtaler yekûnu 16600
Efrat yekûnu 402

Halep Paşalığı

Kanunname bu paşalıkta iki sancak beyliğinin zaim ve tımarcıların olmamasından dolayı lav edildiğini kayıt etmektededir.

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
295	12295	293	147	33687	98	192	8000	**Halep**	**Halep**
195	8125	195	3	687	2	26	1100	**Adana**	
19	191	19	3	687	2	125	5220	**Kilis**	
90	3750	90	3	687	2	67	2800	**Azaz**	
36	3533	86				52	2200	**Balis**	
								Maara	
						30	1270	**Hazine defterdarı**	
						2	110	**Defterdar kâhyası**	
						19	812	**Tımar defterdarı**	
685	27939	685	156	35748	104	513	21512	8	1

Rayihtaler umum varidatı 98519
Efradı 2153

Trablus Şam Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
82	3416	82	18	4125	12	168	7000	**Trablus**	**Şam Trablus**
169	7041	169	21	5156	15	52	2200	**Emes (Humus)**	
161	6708	161	51	12031	35	94	3940	**Hama**	
91	3791	91	12	3093	9	51	2140	**Cebeliye**	
52	2166	52	6	1375	4	55	2300	**Selimiye**	
						27	1130	**Hazine defterdarı**	
						14	600	**Defterdar kâhyası**	
						5	210	**Timar defterdarı**	
555	23122	555	108	25780	75	466	19520	7	1

Umum varidatı Rayihtaler 68422
Efradı 1767

Şam Paşalığı (Arzı mukaddestedir)

Bu paşalığın beylerinden bir kısmına (Fas) ve diğer kısmına (Celyene) denilir. Bunlar dört adettir.

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
772	32266	772	129	29906	87	240	10000	**Şam**	**Şamşerif**
								Tedmir	
								Sayda	
								Berut	
								Kerek	
161	6708	161	12	3093	9	60	2500	**Kudus şerif**	
61	1541	61	6	1375	4	62	2600	**Aclun**	
123	5125	123	6	1718	5	89	3738	**Safet**	
108	4500	108	9	2062	6	121	5083	**Gaze**	
						71	2965	**Nablüs**	
39	1625	39	12	3095	9	48	2000	**Lecon**	
						31	1300	**Esna defterdarı**	
						31	1300	**Defterdar kâhyası**	
						17	340	**Tımar defterdarı**	
1264	51665	1264	174	41247	120	770	21826	13	1

Umum varidatı Rayihtaler 114738
Efradı 3606

Kandiye Paşalığı

Bu cezire her ne kadar Adalardenizinde bulunuyorsada kapudan paşanın hiç bir münasebet ve alakası yoktur.

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
14000	583333	14000	12	2750	8	480	20000	**Kandye**	**Kandiye**
800	33333	800	6	1728	5	192	8000	**Hanya**	
350	14583	350	6	1375	4	48	2000	**Retmo**	
								Esna defterdarı	
								Defterdar kâhyası	
								Tımar defterdarı	
15150	631249	15150	24	5843	17	720	30000	5	1

Umum varidatı Rayihtaler 667092
Efrat miktarı 31067

Kars Paşalığı

Bu Paşalığın zaim ve tımarcıları yoktur.

Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
52	2210	**Kars**	**Kars**
95	3957	**Erdahan**	
37	1553	**Nahçıvan**	
57	2400	**Zaroşat**	
48	2000	**Keçvan**	
72	3000	**Kağızman**(ve şuregel)	
361	15120	5	1

Varidatı Rayihtaler 15120
Efradı 367

Erzurum Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
2219	92458	2219	84	19250	56	29	946	**Erzurum**	**Erzurum**
49	2941	49	5	3437	0	7	770	**Tortum**	
96	4000	96	6	1375	4	64	300	**Namirvan**	
229	9541	229	2	2750	8	72	700	**Kigi**	
654	27250	654	2	3093	9	64		**Pasin**	
435	18125	435	3	687	2	67	2800	**Hınıs**	
282	12583	282	5	3437	10	24	2000	**Malazgirt**	
253	10541	253	1	343	1	39	3650	**Tekman**	
940	39166	940	8	11000	32	91	2800	**Karahisar**	
						57	400	**Mecingert**	
						34	430	**Esna defterdar**	
						34	420	**Defterdar kâhyası**	
						14	602	**Tımar defterdarı**	
5157	215705	5157	196	45372	132	922	38618	12	1

Umum varidat rayihtaler 299695
Efrat yekûnu 11577

Van Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarcılar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
147	6125	147	72	16500	48	271	11300	**Van**	**Van**
202	8416	201	48	11000	32			**Suricik**	
101	4208	101	39	8937	26	108	4500	**Adilcevaz**	
104	4333	104	21	4812	14	72	3000	**Erciş**	
						50	2100	**Muş**	
						48	2000	**Bargiri**	
						72	3000	**Karkar**	
						38	1620	**Kesani**	
						48	2000	**Aspayert**	
						60	2500	**Ahlat**	
						69	2900	**Kotur**	
						64	2700	**Berda**	
						67	2800	**Bayazıt kalesi**	
						48	2000	**Bartu (Vartu)**	
						92	3850	**Ovacık**	
36	1500	36	3	687	2			**Bitlis**	
161	6708	161	3	1031	3			**Yakça**	
79	3291	79	39	9281	27			**Peralaker**	
61	2541	61	9	2406	7			**Yarloyek**	
25	1041	25	6	1375	4			**Kanbaz**	
						14	600	**Defterdar kâhyası**	
						14	540	**Tımar defterdarı**	
919	38163	916	240	56029	163	1133	47410	12	1

Van Paşaliğının varidat yekûnu Rayihtaler 14162
Efrat mecmuu 2390

Raka Paşalığı

Efrat	Varidat	Timarlar	Efrat	Varidat	Zaimle	Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
149	6041	149	3	1031	3	148	6340	**Raka**	**Raka**
291	12125	291	12	3093	3			**Roha (Urfa)**	
109	4541	109	15	3437	10	48	2000	**Birecik**	
123	3125	123	5	2062	6	48	2000	**Anne**	
						60	2500	**Cemase**	
						67	2200	**Dir Rahba**	
						24	1000	**Suruç**	
						48	2000	**Benirebia**	
672	27832	672	39	9623	28	443	18640	7	1

Umumî varidat rayihtaler 56095
Eradı 1862

Şehrizur Paşalığı

Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
264	11000		**Şehrizor**
		Surucik	
		Erbil	
		Kesaf	
		Şehribazar	
		Bengule	
		Hezarmürt	
		Baf	
		Berent	
		Belkas	
		Uşni	
		Seyit Burncin	
		Habel	
		Kalcigazi Küşan	
		Dulcuran	
		Merkave	
		Acur	
		Harir (Rodin)	
		Tari (Bil)	
		Mihriban	
		Cebelihamrin	
		Maveran	
		Defterdar kâhyası	
		Tımar defterdarı	
264	11000	23	1

Varidatı rayihtaler 11000
Efradı 288

Mısır Beylerbeyliği

Mısır beylerbeyliği Afrikada olup Nil nehrinin ta ötelerine kadar imtidat eder. İlk on iki adet beyler iki (Tuğ) taşımak ve yalnız bir (Tuğ) a malik olan beylere kumanda etmek salâhiyetini haizdirler. Bunlara aidatları Mısır hazinesinden verilir. Paşalık sultana altı

yüzbin şerif altını gönderir. Mütebakisi askerin ve kendisinin tahsisatıdır.

Paşalık merkezi Kahiredir. On yedi sancak beyliği vardırki şunlardır: Sait, Salihiye, Garbiye, Bahire, Menafiye, Kabaile, Mesahihareber, Fiyom. Suyen, Reşit, Dimyat, İskenderye, Kaypmısır, Nidertur, Süveyç ve Sarahiniabidir.

Bağdat Paşalığı

Bağdat yani Babil paşalığı İran hududundadır. Bu paşalık verasete tabi bir kaç beyliğe malik olup diğerleri mütebetdildir. Paşalık zirde ki yazılı tahsisatını hazineden almaktadır.

Efrat	Varidat	Beyler	Paşalık
288	12000	**Bağdat**	**Bağdat**
64	2700	**Zengiabât**	
52	2200	**Cevazer**	
220	9500	**Hıle**	
106	4450	**Remahiye**	
52	2000	**Cengule**	
201	8400	**Karadağ**	
76	3200	**Dertenk**	
60	2500	**Semavat**	
97	4070	**Darna**	
62	2600	**Debala**	
52	2200	**Vasıt**	
62	2400	**Kirint**	
52	2000	**Demirkapı**	
52	2000	**Kazaniye**	
52	2000	**Gilan**	
67	2820	**Âlisayıh**	
52	2180	**Amadiye**	
52	2000	**Bayat**	
24	1000	**Defterdar kâhyası**	
19	800	**Tımar defterdarı**	
1770	73020	20	1

Rayihtaler olarak bütün tahsisatı 73020
Efrat mecmuu 1770

Basra Paşalığı

Basra körfezinde ve fırat nehri mensabına yakındır. Beylerin tahsisatı hazineden verildiği için gösterilmemiştir. Paşa süveri olarak İstanbula 700 kese akça gönderilmekdedir.

Paşalık merkezi Basra şehridir. Paşalığa merburt sancak beyleri berveçi atidirler:

Haban, Gazan, Şehiye, Korne, Bahrin, Dirkivit, Katif, Meyüsi, Laksa, Şadreva, Satalo, Satforu, Sattaril, Puramit, Sus, Sanyaze, Terarok oğlu, Virdiralle ve beni mansurdur. yani ceman 19 sancak beyliğidir.

Yemen Paşalığı

Arabistanda (mes'ut Arabistanda) olup paşanın karargâhı sanadadır. Deftedar Sanada bulunmakta olup varidatı cebayet ederek beğlere ve Mekkedeki askere tahsisatlarını vermektedir. Bu asker bu sahanın haricine asla çıkamaz. 24 adet olan Yemen beyleri berveçi atidirler.

Ubeyt, Adan, Rua, Vadikuban, İmran, Tağar, Şemsettin iman, Zufar rolan, Eveye, Sode, Solyan, Havsav, Cebla, Çıkociblan, Osat, Fatanina, Natareni, Ümikasya, Ali, Abdülvahit.

Rumeli Beylerbeyliği

Buna Rumeli beylerbeyliği denildiği gibi sofe beyleri dahi denilmekte ve çünki paşa burada ikamet etmektedir. Bu paşalık dahilinde iki dörlü beyler vardır. Birisine yörük beyleri ve diğer kısmına müslüm beyleri denilmektedir. Birincileri Balkan dağlarında sürülerile dolaşan yörük beyleridir. İkincileri muayyen ailelerden müteşekkil olup arazi varidatından istifade ederler ve hiç vergi vermezler.

Yörükler beğe beş bin lira mukabilinde bir nefer hesabile para ita ederler. Müsellim beyleri ise her otuz familya için beş nefer hesabile varidatlarına göre para vermeğe mecburdurlar.

Rumeli Beylerbeyi (Paşalık)

Efrat	Varidat	Timarlar	Efrat	Varidat	Zaimler	Efrat	Varidat	Beyler	Beylerbeyi
1017	42375	1017	72	16500	48	264	11000	**Sofya**	**Sofya**
343	14291	343	150	34375	100	121	5071	**Mora**	
529	22041	529	54	12375	36	108	4500	**Tırhale**	
344	14333	344	30	6875	20	57	2400	**İştip**	
345	14375	345	93	21312	62	110	4600	**Yanya**	
342	14250	342	90	20625	60	56	2355	**Uhri**	
472	19000	372	99	22687	66	54	2290	**Avlonya**	
79	3291	79	30	6875	20	53	2244	**Vize**	
205	8541	205	285	65656	199	110	4600	**İşkodra**	
4022	167583	4022	111	25781	75	108	4500	**Silistire**	
344	14333	344	90	20625	60	96	4000	**Nibolu**	
130	5416	130	30	6875	20	57	2400	**Cuma**	
138	5750	138	27	6187	18	48	2010	**Baz**	
105	6875	165	36	8250	24	38	1600	**Delvine**	
262	10916	262	54	12375	36	69	2900	**Selanik**	
18	750	18	1	343	1	48	2000	**Hayrebolu**	
53	2208	53	15	3437	10	49	2075	**Dokakin**	
195	8125	195	18	4125	12	79	3300	**Vidin**	
509	21208	509	39	9281	27	48	2002	**Alahisar**	
517	21541	517	15	3437	10	49	2050	**Viçiterin**	
588	24500	588	54	12718	35	102	4424	**Köstendil**	
225	9375	225	24	5843	17	48	2008	**Pirzeren**	
						24	1000	**Defterdar kâhyası**	
						19	800	**Tımar defterdarı**	
10842	451743	10842	1417	326557	950	1815	79129	23	1

Bütün varidat rayihtaler olarak 854429
Efrat mecmuu 25890

Yörük Beyleri

Efrat	Aile	Varidat	Beyler
120	170	5020	**Vize**
121		5075	**Yanbolu**
14	323	600	**Tekirdağ**
8	327	350	**Okçabolu**
14	400	614	**Selânik**
9	168	410	**Kocacık**
12	314	525	**Naldöken (Kayalar)**
298	1702	12524	7

Umum varidatı Rayihtaler 12594
Aile miktarı 1702 Efrat miktarı 298

Müsellim Beyleri

Efrat	Aile	Müsellim beyleri
33	198	**Kızılca**
60	351	**Çermen**
93	549	2

Aile miktarı 549 Efrat miktarı 93

Bodin Beylerbeği

Bodin (Macaristan) beylerbeği ve paşalıkları aspira olarak paşalık tahsisatından maada Bosna ve Tamşuvar varidatını da alırlar. Hazine burada rayihtaler fiyatını yüzkırk aspira olarak kabul eylemektedir. Hazineye zarar gelmemek üzere efrat miktarının tezyidi istenildiği zaman hazine bu fiyatı yüz altmışa kadar yükseltmektedir. Buda beylerbeyliğinde zaim ve tımarcılar yoktur. Zira (Kapı) buradaki paşaya zaim ve tımarcıların alacağı varidatı tahsis eylemiş bulunmaktadır. Bu varidatın büyük kısmını paşa kendi menfaatine göre idara ettiği gibi keza serhatkulu kıtaatının tezyidi için dahi sarf eder. Aşağıdaki cetvelde rayihtaler fiyatı yüz kırk aspira kıymetinde olarak gösterilmiştir.

Boda Beylerbeyliği ve Paşalığı

Efrat	Varidat aspira	Beyler sancak beyleri	Paşalar	Beylerbeyi
280	10012		**Kanije Eğri**	**Boda**
	545260	**Semendre**		
	40000	**Peçevi**		
	210000	**Üstün Belgrat**		
	540000	**Sekedin**		
85	425665	**Seyrenu**		
57	289665	**Ağram**		
48	240000	**Sementurna**		
48	240000	**Kopan**		
	300000	**Felik**		
46	234656	**Sigetvar**		
48	240260	**Seçan**		
46	233949	**Novograt**		
80	400000	**Soltuk**		
58	292000	**Muhaç**		
20	103240	**Deftar kâhyası**		
14	71869	**Tımar defterdarı**		
1249	4766564	17	2	1

Umum varidat Rayihtaler olarak 44058
Efrat 1269

Bosna Beylerbeyliği

Bu beylerbeylik Slavonyaya kadar imtidat eder. (Ösek) bu meyanda kalır.

Efrat	Varidat (aspira)	Beyler	Paşalık
160	800000	**Bosna**	**Bosna**
49	245000	**Ösek (Hersek)**	
49	245793	**İzvornik**	
123	616236	**Pojega**	
34	170000	**Sacesna (Veçernik)**	
36	180000	**Ragoşça(Rahoviça)**	
128	642500	**Kilis**	
92	460000	**Defterdar kâhyası**	
92	460000	**Tımar defterdarı**	
763	3819529	8	1

Umum varidatı Rayihtaler olarak 27282
Efrat yekûnu 772

Tamşuvar Paşalığı

(İki tuğlu olup Tamşuvarda bulnnmaktadır)

Efrat	Varidat (aspira)	Beyler	Paşalık
161	706795	**Tamşuvar**	**Tamşuvar**
40	200000	**Lipova**	
54	270392	**Çanat**	
58	290941	**Kola**	
52	260000	**Yevora (Modava)**	
38	192422	**Yenova**	
136	640880	**Defter kâhyası**	
20	100000	**Tımar defterdarı**	
559	2761430	7	1

Bütün varidat yekûnu Rayihtaler 19725
Efrat yekûnu 567

İşbu umumî cetvl, bütün paşalıkları ve muhtevi oldukları beyler, dın miktarlarını evvelki cetvellerin hulasaları olarak göstermektededir. redilen adetler meyanında gönüllülerde dahil olup anlar tarafından velin nihayetinde cezye veren vilayetlerin efrat miktarı her biri lede hesap ve tesbit etmek kabil olur.

Gönüllüler de dahil olmak üzere bütün efradın mecmuu	Rayihtaler olarak — umum varidat yekûnu	Rayihtaler olarak tımarcıların varidatı	Rayihtaler olarak zaimlerin varidatı	Paşalıklar ve beylıklerin Rayihtaler olarak varidatları	Tımarcılar
17863	621673	319739	272532	29352	7674
4599	131109	84439	23030	23900	2027
8526	353150	134539	190091	28520	3229
4204	105377	75790	9967	19620	1830
2331	95011	32287	32307	30417	777
2597	93269	20020	23027	50162	482
402	16600			16600	
2152	85199	27939	35748	21512	685
3606	114738	51665	41242	21826	174
1797	63422	23122	25780	19520	555
31067	667092	631249	5843	30000	15150
367	15120			15120	
11577	299695	215705	45372	38618	5157
2390	141602	38163	56029	47410	916
1862	56095	27837	9623	18640	672
288	11000			11000	
1790	73020			73020	
25890	854429	451943	326557	76129	10842
1269	44058			44058	
772	27237			27282	
567	19724			19724	
		2134292	1097230	662430	50160
126292	389325	Umam varidat ve efrat yekûnu			
12000	75000	Tatarlar			
4000	25000	Moldavya			
4000	25000	Olah			
8000	50000	Traslovanya			
154292	4063925	Cezye veren vilayetler de dahil olduğu halde umun yekûn			

zaimler ve tımarcıları ve bunların varidatları ile idare ettiklari efra- Zikredilen paşalıklarla beyler ve saire de efrat namı altında zikidare edildiklerini burada kayıt ve işaret etmek lazımdır. Burada cetbeşbin aspira mukabilinde olduğundan bunların varidatlarını bu suret-

Zaimler	Beyler	Paşalıklar			
793	Beyler 33 Müsellimler 17 Rayabeyler 11				
67	6	**Karaman paşalığı**			
553	2	**Sivas** „			
29	6	**Maraş** „			
94	14	**Çıldır** „	Has		
67	31	**Diyarbekir** „			
	3	**Musul** „			
104	8	**Halep** „			
120	13	**Şam** „	ve		
75	7	**Trablus şam** „		Asyada	
17	5	**Kandiye** „			
	5	**Kars** „			
132	12	**Erzurum** „			
163	21	**Van** „			
28	7	**Raka** „			
	23	**Şehrizor** „			
	20	**Yemen** „			
	21	**Babil (Bağdat)** „	Salyane		
	17	**Basra** „			
950	23	**Rumeli** „			
	17	**Buda (Bodin)** „	Has	Avrupada	
	8	**Bosna** „			
	7	**Tamşuvar** „	Salyane		
	17	**Kahire** „		Afrikada	
3192					

Paşalıklar

Serhatkulu kıtaatını muhtevi cetveli topraklı kıtaatı takip etmesi lazım gelirdi. Ancak kanunname bunların mikdarları ile tahsisatlarını göstermediğinden bunu yapmak mümkün olmamıştır. Fakat az miktarda olan muntehap efrat istisna edilirse topraklılar sureti umumiyede muayyen bir vaziyette bulunmamakta ve hazinece anlara tahsis edilen mebleğa dokunulmamak üzere (Kapu) muktesidane hareket etmektedir. Çünkü bu para paşaların servetlerini tezyide hizmet etmektedir. Bundan mada bu sınıf asker harbe gitmez. Ancak muharebe yakın memlekette ve mesela Macarrstan sahasında vukuagelirse o vakit bunlar orduya ilhak olunurlar. Ve mesela harp Asyada olursa anlar memleketlerinden hazice sevk edilmezler. Binaenaleyh bu askerin hemen hiç bir ehemmiyeti olmadığı gerek mevcutlarının ve gerek tahsisatlarının daima mütehayyil bulunduğu malûm olmalıdır.

Osmanlı İmparatorluğuna ait olan deniz sahillerinde ve adalarda hillerinde yapıldığı üzere efrat cemetmek vazifesinden mada deniz kadırgalar inşa etmek mecburiyetindedirler. Gerek Avrupa ve gerekse Kaptan paşanın emir ve kumandası altındadırlar. Sulh zamanında nında dahi düşmana karşı muhafaza eylerler. Sulh zamanında sahiller Fakat harp zamanında anlara asker gönderilirki Anadolu paşalıkla mahsus kıtaatı teşkil ederler. Kadim adete binaen Kaptan paşa Ro Akdenizde dolaşmağa mecburdur. Bahriyeye ait paşalar ve bey

Kaptan paşa	Paşalar	Beyler	Varidat	Efrat	Zaimler	Varidat	Efrat
1	Gelibolu	Eğriboz	8000	192	14	4812	21
	Kefe	Lepanto (İnebahtı)	4400	107	12	4125	18
		Midilli	3000	72	13	4468	18
		Sıgacık (İzmir)	4000	26	32	21000	
	Trabzon	Batum	4000	92	47	16156	48
		Defter kâhyası	7350	176	6	2062	69
		Kocaeli	3000	72	35	12031	9
		Rodos	1421	54	5	1718	51
		Biga	2365	56	6	2062	6
		Misistre (Isparta)	2130	51	16	5500	9
		Sakız	2190	51			24
		Vanakya (Tefşe)	Bu üç beyler (Salyane) kısmından dir ve adalarda otururlar ve herbiri bir kalyon teslih eder,				
		Veyendo (Mehdiye)	8000	Bu beylik iki kalyon ihzarına mecburdur.			
		Magose	1200	28			
		Hazine defterdar	700	16			
		Tımar defterdar	800	19			
		Defterdar kâhyası	Bunun varidatı kanunnamede gösterilmemiştir.				
	Kıbris	Karay (Karlıeli)	2500	60	13	4468	
		Alaye (Alaiye)	2450	68	2	687	18
		Tarse (Tarsus)	2600	62	16	5500	3
		Si (Sis)	2703	66			24
		İçel	Bu bey (Salyane) kısmındadır.				
		Bav (Bafi)	Bu dahi o kısımdan isede iki kalyon ihzar etmektedir.				
		Çeriye (Gerite)	Bu dedizde hizmet etmek mecburiyetindedir.				
		Menose (Lefkoşe)					
1	4	27	62809	1341	217	74587	318

Rayihtaler olmak üzere nmum varidatı 221560
Efradı 6336

bulunan paşalıklar, beylikler ve zaim ve tımar eshabı Akdeniz sasahillerinde bulunan şehir ve kasabaları müdafaa etmek üzere bir çok Asya sahillerinde bulunan bütün bu paşalar ve beyler ve diğerleri sevahili eşkiya ve korsanlara karşı muhafaza ederler. Ve harp zamaehalisi kendi kendilerini de korsanlara karşı müdafaa edebilirler. rında bir takım beylerin "Mensuhat,, namile yat edilen efradı bu işe dosta ikamet eder ancak yerinde (Serdar) namında bir vekil bulunurki lerin ilâh. cetveli berveçhi zirdir.

Timarcılar	Varidat	Efrat	
32	1333	32	
18	750	18	Bundan maada bir beyler kalyonnu inşa eder.
287	11958	287	Bir adet beyler kalyonu inşasına mecburdur.
230	9583	230	
326	13583	326	
123	5925	123	
187		187	Kalyon yerine harp zamanında bin kütük meşe ağacı gönderir.
71	7791	71	Tersanesinde bir kalyon teslih eder dört adet kalyona kumanda eder.
146	2958	146	Gerçi bir kalyon teslih edersede hazinece varidatı katedilmitşir.
	6083		
21	3791	91	İki kalyon teslih eder.
115	4791	115	
478	11583	478	
50	2083	50	
62	2750	62	
2216	84162	2216	

Altmış Dördüncü Bap

Türkiye Hükûmetinde Deniz Kuvveti

Deniz türklerin seri inkişaf ve fütuhatını durdurduğu için Asyadan Avrupaya pek yavaş bir şekilde geçebili yorlar idi. Denizi geçmek için türkler hiristiyanlardan bazı gemiler mübayaasını düşünmüşler ve anlar ile bugün bulunmakta olduğumuz dünyanın kısmına mürur etmişlerdir. İkinci Sultan Mehmet Avrupada uzaklara kadar İmparatorluğu tevsi ve malum olduğu veçhile İstanbulu fetheylemiştir. Mükemmel olmasa bile filonun ilk esas ve temelini kuran İkinci Sultan Mehmet olmuştu. Sultan Selim, Veziri Piri paşanın tavsiye ve gayretile filoyu tekemmül ettirmiştir. Memleketin muhtelif yerlerinden getirilen malzeme ile büyük ve küçük beş yüz kadar sefainin inşasını ve tersaneler vücuda getirilmesini emreylemiştir. Bu veçhile türk donanması vücuda gelerek iş görmeğe başlamıştır. Bu filoya ait olan husulars aşağıda mufassalan beyan olundu.

Altmış Beşinci Bap

Türk Donanmasının Umumî Taksimatı, Cinsleri ve Hususiyetleri

Evvelemirde deniz kuvvetlerini teşkil eden gemilerin cinsi ve nevilerini ve badehu efrat ve müstahdiminini beyan etmek lâzımdır.

Gemiler: Kürekli ve yelkenli gemiler ile yalnız yelkenli gemilerden mürekkeptiler. Doğrudan doğruya hükûmet hazinesi marifetile idare edilen sefineler bulunduğu gibi bir kısım gemilerde beylerbeyleri, beyler, zaim ve tımarcılar tarafından verilmekte ve bunlarda İmparatorluğun sahil mıntakalarında bulunmaktadırlar. (Kapı) ya [*] cizye veren prensler tarafından dahi ihzarı mecburî bulunan gemilerde mevcuttur.

Bahriye mensupları arasında san'atkâr olanlar tersanede emrü kumandaya memur olanlardan ayrı bulunurlar. Bu son kısmın bazıları tersanenin varidatile ve bazıları da hükûmet hazinesi marifetile idare olunurlar. Bu taksimatı ve nevileri lâyıkile anlayabilmek için tersaneye taalluk eden bilcümle umur ve hususatı tafsilen zikr ve beyan eylemek iktiza eder.

[*] Kapı tâbiri Babıali demektirki Osmanlı hükûmetini gösterir.

Altmış Altıncı Bap

Tersane

Paytahtın (Galata) tesmiye edilen mıntakası (Tersane) nin tesis ve inşası için intihap ve tahsis edilmiştir. Bu mahallin karşısında İstanbul kanali tepeler arasında imtidat eylemekte ve uzak dağlardan gelen ufak bir nehir buraya dökülmektedir. Eskiden bu nehir üzerinde kâğıt fabrikası var idi ve bundan kinaye olarak bu nehire Kâğıthane denilmektedir. Burada türk mezarları dahi bulunmakta idi. Ancak bu mezarlık Tersanenin tesisatına mani olduğundan bunlar kemali ihtiramla yakında bulunan ufak dağın yanına nakledilmişlerdirki bugün bu mezarlar küçük servi ormanının dahilinde görülür. Bu suretle türkler bir Tersane inşasına müsait mahalli temin eylemişlerdir.

İşbu Tersane kanal boyunca uzun ve mestur bir galeriden ibaret bulunmakta ve san'atkârlar mesturen çalışmakta oldukları gibi kızaklar (Gemi inşa tezgâhları) üzerinde bulunan gemiler dahi burada inşa edilmektedirler ve bu doklardan gemilerin suya indirilmesi suhuletle yapılmaktadır. Bu galeriye girmek için dar ve uzunca bir odadan geçilmektedir ve Tersane emini olan zat dahi (bizde buna amiral tesmiye olunur. Ancak bu türk amiralının bir çok ahvalde fevkalâde salâhiyeti vardır) burada bulunur. Gemilerin sefere çıkmalarından beş altı hafta evvel amiral ile maiyeti erkân ve zabitanı her gün bu odada toplanarak sefinelerin inşaat ve tamiratına nezaret ve harbe taalluk eden her bir hususu müzakere ve tetkik ederler. Filonun her türlü levazım ve mühimmatı burada ihzar edildiği gibi zatî muamelata ve mücazat ve terhibat umuruna da bakılır. Bu kısım ile Galata arasında buraya dühulü meneden set ve manialar bulunduğu gibi bütün gece bunların civarında muhafaza ve karakol hizmetini gören kıtaat bulunmakta ve bütün levazım ve mevat buraya ithar edildiği cihetle bunları ziyadan veya çalınmaktan muhafaza ve vikaye eylemektedirler. Keza burada zabitana ve ustalara mahsus olarak müteaddit devair ve odalar mevcut olduğu gibi üsera için (Sintine) veya (Banbul) [*] namı verilen hapishane dahi mevcuttur.

[*] Zindan.

Altmış Yedinci Bap

Tersanede İnşa Edilmekte Olan Kürekli ve Yelkenli ve Yalnız Yelkenli Gemiler

Tersanede yapılan yelkenli ve kürekli gemilerin cinsleri berveçhi atidir:

Fregat yahut Ferikat (Firkateyn)
Berkende yahut Brigantin (Birik)
Kalyota yahut Kalyot (Çektiri)
Kadırga { Zakala / Beyler }
Mavuna yahut Galeasse (Gali)
Orta Baştarda veya yarım Baştarda.

Yalnız yelkenli olan gemilere kalyon denilmektedirki bunlardan aşağıda bahsedilecektir.

Fregat kelimesinden galet olan Firekateyn 10 : 12 kadar kürekçilerin oturmalarına mahsus sıraları muhtevidir.

Berkende yahut Brigantinde, 18 : 19 kadar sıralar vardır. Keza kürek çekenlere mahsusturlar.

Kalyota bizim Kalyot gemilere müşabihtirler ve 19 : 24 adet sıralara maliktir.

Kadırgaya türkler çektirme dahi derler. Bizimkilere çok benzerler. 55 arşın uzunluğunda ve 22 karış genişliğinde ve geminin kıç tarafından irtifaı 18 karıştır. Dalgalara mukavemet eylemek üzere hiyar şeklinde inşa edilmektedirler. Bugün bu gemilerde 24 sıra bulunmaktadır. Bunlar zakala ve beyler namile iki sınıfa ayrılmışlardır. Birincileri Tersane veya İstanbul hazinesi tarafından idare olunurlar. Buna mukabil beyler namı altında olanları bizzat sahipleri idare ederler. Bunlardan bahsi mahsusunda tafsilat verilecektir. Mavunalara gelince Venediklîler tarafından çok kullanılan (Gabasse) ların aynıdırlar ve kâfi sıraları bulunmaktadır. Orta başterde veya yarım başterdelerin 27 : 28 sıraları vardır. Başterdeler ise tamamen Venediklilerin başterdeleri gibi olup 32 sırası mevcuttur.

Altmış Sekizinci Bap

Bazı Gemilerin İnşalarında Kullanılan Malzeme ve Bilhassa Demir Malzeme

Gemilerin inşaatında kullanılan mevaddın tafsilen beyanı fazla olacağından yalnız Kadırga, Heleysa ve Baştarda inşaat levazımından bahseyleyeceğim. Bu suretle diğer gemilerin inşaat levazımını anlamak kolay olur.

Bir kadırgaya lüzumu olan ve muhtelif cesamette bulunan çiviler için yüz kantar=kental demire ihtiyaç vardır ve beş adet alet için dahi 5, 7 ve bazan 10 kantar demire lüzum vardır. Ceman yüz elli kental demir demek olur. (Her kantar 57 kilodur) Bir helesa için 392 kantar ve mezkûr beş alet için 12 kantarki ceman dört yüz küsur kantar demire ihtiyaç vardır. Baştarda için dahi aynı siklette demire lüzum vardırki beş alet dahi bu meyandadır.

Altmış Dokuzuncu Bap

Halatlar

Halatlar muhtelif kalınlıktadırlar. Ölçü ile bazıkerreler tartılarak ve bazan kulaç hesabile ve daha bazı isimler ile kalınlıkları tayin ve tahdit olunmaktadır. Bir kadırga için 27 adet çeyrek orta halat lâzımdır. Bir çeyrek halat dört kental sikletinde bulunur. Bundan maada her biri 24 kulaç ve ceman dokuz kental sikletinde dört halata lüzum vardır ve keza daha küçük olarak dört adet halat icap eylemekmektedirki beheri dört kantar sikletindedir ve bunlardan birine geminin çapası bağlanır ve yine her biri altmış kulaç (burada kulaç kol uzunluğu kadardır) uzunluğunda dört halat ile gemi sahile bağlanır. Bu halde halatların mecmu sikleti 168 kental eder.

Heleysa ve Baştarda için mutat halatlardan başka yirmibeş kental halat icap eylemektedir. Çünkü bu halatlar daha kalın ve daha uzun bulunur. Şunuda nazarı itibara almalıdırki bu halatların çoğu bir senede değiştirilmektedir. Bazıları iki senede tebdil olunmaktadır.

Yetmişinci Bap

Muhtelif İşlerde Kullanılan Bezler ve Yelken Bezleri

Bundan evvel her kadırganın büyük direğinde üç yelken ve baş direğinde bir yelkeni bulunmakta idi. Bütün bu yelkenlerin yelken bezi (tahta) yapraklarına göre isimleri vardır. Birinci yelkene (kurtaran) namı verilmekte idi. Kaptan Kılıç Ali paşa idaresi çok müşkül olduğundan dolayı bu yelkeni kaldırmıştır. Bu yelkende 75 yelken bezi yaprağı var idi ve 1400 kol=dirsek tutuyordu. (Satıh)

İkinci yelken bugün kullanılmakta olup buna (izena) denilmektedirki orta yelken manasınadır ve 1200 dirsek sathındadır. Üçüncü yelkene (Borda) tesmiye olunur. Hücum ve muharebe zamanında açılır. Bu yelken sekiz yüz dirsek sathındadir. Bütün bu yelkenler müselles şeklinde olarak imal edilmişlerdir. Türklerin trinket dedikleri fok yelkeni ise 600 dirsek yelken bezinden mürekkep bulunur. Daha iki yelken vardırki yağmur zamanında bunlar birbirinin üzerlerinde olarak açılmakta ve bu suretle kadırgayı örtmektedir. Her biri 975 dirsek vüsatinde bulunur. Binaenaleyh bir kadırgaya kifayet edecek yelken bezi 4975 dirsek sathından ibarettir.

Yetmiş Birinci Bap

Çuha

Geminin pupasını örtmek üzere her kadırgaya yetmiş beş dirsek çuha verilir. Kaptan Cağala paşa zamanında sırmalı ipekli kumaş verilmekte idi. Sonraları kırmızı renkte olarak kadife verilmeye başlanmıştır. Bundan sonrada güzel ve gök renginde çuha verilir idi. En nihayet bu çuha mukabilinde hazineden bin iki yüz kuruş verilmeğe başlanmıştır. Bu bahriye cenerallarının taamiyelerini tezyit için yapılmıştır. Her sene bu örtüleri değiştirmek ve eskilerini bir kimseye vermek gibi beyhude ve lüzumsuz bir iş idi.

Yetmiş İkinci Bap

Fenerler ve Bayraklar

Bu süslerin bir kısmı hükûmet hazinesinden ita verilmekte ve bir kısmı da zabitan taraflarından kendi hesaplarına mübayaa olunmakta

idi. Padişah için kadırga inşa edildiği vakit Veziriazam anın teçhizatına nezaret eder ve her şey yeşil renge (yelkenlere varıncaya kadar) boyanırdı. Seren direğinin ucuna demirden altın yaldızlı bir kısım ilave edilmekte buraya Pikel (Jiruet) ile ufak bir fener konulmaktadır. Kadırganın arka cihetine üç fener konulmakta ve bunlarda (Mum) yakılmaktadır .Diğer kumandan kadırgalarındaki fenerler için yirmi beş mum verilir. Bu mumlardan beheri yarım kıyye ağırlığında bulunmaktadır. Diğer kadırgalara iki kental yağ verilir. Kaptan Paşanın kadırgalarının ve gemilerinin bütün flâma ve bayrakları Tersane tarafından verilir. Fakat diğer zabitan kadırgalarında bu gibi tezyinatı kendileri tedarik ederler. Yalnız kıç tarafındaki bayraklar sarı ve kırmızı renkte ve iki yüz kuruş fiyatındadırlar.

Yetmiş Üçüncü Bap

Kalafat İşleri, Katranlama ve Bahriye Sefainine Lüzumu Olan Diğer Alet ve Vasıtalar

Tersanede gemi inşaatına ve anların tamiratına müteallik bilcümle levazım ve mevaddı inşaiye ve alat mevcut ve depo edilmiştir. Her kadırgaya on iki kental kıtık (Kalafat istübisi) ve keten ve yirmi kental katran ve dört kental yağ verilmekte ve seferde bunlar üç misline iblağ edilmektedir. Bunlar bakır kazanlara konur. Kürekler-de muvazeneyi temin için kurşun verilir. Düşman mermiyatının husule getireceği delikleri kapatmak için levha halinde kurşun ve bakır levhalar verilir ve denizin derinliği ve dibinin ne cins toprak olduğunu anlamak için dahi kurşun donyağı ve savlo verilir. Bunlardan maada:

Bir deniz haritası; bir pusula mıknatısı iğneli; bir adet dürbün verilmektedir. Burada gemilere muktazi bilcümle eşya ve mevat hakkında kanunnamenin verdiği tafsilatı zikretmek icap edersede biz başlıca olarak kullanılan mevaddan bahseyleyeceğiz. Diğerleri anları itmama yarayan bir çok mevaddan ibaret bulunmaktadır. Mesela:

2 adet dümen; "direk,, tesmiye edilen ağaçlar; 75 adet kürek ki bunlardan 50 si kullanılmakta ve mütebaki 25 i ihtiyat olarak saklanmaktadır.

Yetmiş Dördüncü Bap

Topçu

Her kadırgada üç adet top bulunmakta ve bunlar güverteye biri ortada diğerleri iki tarafa konulmaktadırlar. Birincisi on iki karış uzunluğunda olup mermisi on iki kıyedir. Diğerleri ise onarlıktır. (Yani on karış on kıye) (Heleyasa) larda Doğan = Şahin topları vardır. Her birinin mermisi 16 kıyedir. Galeride dört top (iki adet kıçta ve dümen üzerinde) ve sıralarda iki adet top mevzudur. Bunların aralarında taş mermi atan havanlar mevcuttırki bu suretle gemide 24 adet top bulunmaktadır.

Alelade olarak her kadırgaya yırmi kental barut verilir. Ancak bu barut Kahireden nakledilmekte olduğundan işe yaramaz bir haldedir.

Yetmiş Beşinci Bap

Tersanenin Masarıfatı Amele ve Ustalara ve İdare Memurlarına Verilen Tahsisat

Sefain inşası için cizye veren vilayetler tarafından Tersaneye gönderilen eşya ve levazımdan başka (evvelce buna dair malûmat verilmişti) alelade bir kadırga için elli altı bin aspira ve bir baştarda inşası için yüz altmış sekiz bin aspira tahsisat verilmektedir. Tersane emini (deniz kuvvetine mahsus olan peksimet masarıfı hariç olmak üzere) her türlü levazım ve eşya masarıfı ve amele ve memurin ücret ve tahsisatı olarak atideki mebalığı almaktadır.

	Kese adet
İnşaat	115
Müteahhitlere verilen	125
Senevî yiyecek vesair levazım	621
Azeplere verilen	98
	959

Yetmiş Altıncı Bap

Tersane Müstahdimini ve Bunlara Yapılan Tediyat

Tersanede inşa edilmekte olan muhtelif gemilere ve bunlar için iskullanılan mevat ve levazımı inşaiyeye ve yapılan masraftan sonra şimdi Tersanede çalışan amele ve ustalara ve bunlardan gemilerde istihdam olunanlara dair izahat verilmesi lâzımdır. Gemilerde hizmet yapanlara azepler tesmiye dilirki beheri 6 veya 7 neferden mürekkep olarak 350 kısma ayrılmışlardır. Bu azeplerin yaşlı olanları Tersanede muhafaza ve karakol hizmetinde kullanılırlar. Diğerleri kadırgalarda, şalopalarda ve bahriye ümerasının maiyetinde bir kısmı İzmitten kereste ve taş vesaire nakleden sefinelerde hizmet ederler. Hapishaneleri muhafaza eden azeplerdir. Bunlardan altmış nefer gemilerin kalafat işlerinde kullanılırlar eğer bu efrat kifayet etmezse acemi oğlanlarından ikmal olunur. Bunlar vergi yerine (Kapı) nın hıristiyanlardan aldığı efrattırlar. Bu acemi oğlanları talim ve terbiye edildikleri gibi haftada iki defa deniz talimleri ilede iştigal ettirilirler. Bunlardan altmış kişiye dane endahtı talimleri gösterilmektedir. Bütün bu efrat yevmiye 4 : 7 aspira almaktadırlar.

Yetmiş Yedinci Bap

Azep Zabitleri

Azep zabitlerinin dereceleri berveçhiatidir:

Reis
Odabaşı
Aşçıbaşı

Reis, azeplere kumanda eden ve anları idare eyleyen zabittir ve bazan gardiyanbaşı namile zikrolunurki kadırganın süvarisi demektir ve bu mevkiden kaptanlığa ve andan Tersane kâhyalığına terfi edebilir. Geceleyin inzibat ve karakolları tertip eder ve emir verir. Odabaşı, reisin vekili olup buna bizde "Ştorman„ denilir. Aşçıbaşı bermutat iaşe vazifesini görür. Bütün bu zabitlerin madunları zaptu-

raptına ve anların işlerine nezaret etmekten başka hiç bir vazifeleri yoktur. Bunlardan maada diğer bir takım zabitan daha mevcutturki vezifeleri Tersaneye münhasırdır. Bunlardan aşağıda bahsedilecektir.

Yetmiş Sekizinci Bap

Tersanede Nezarete ve Hizmete Memur Zabitan

Tersanede birinci derecede zabit Tersane emini denilen zattırki bütün varidat ve tahsisatı kabzeden ve tevziat ve sarfiyatı yapan bu memurdur. Bir kadırgaya kumanda ettiği gibi [Divan] a dahi memur bulunmaktadır. Elbisesi [Zorba] ların giymekte olduğu elbise gibidir. Bundan sonra Tersane kâtibi gelirki kontrol memuru demek olup varidat ve masarıfatı kaydeder. Bunun maiyetinde iki memur vardır. Birisine ruznameci denilir. Her günkü masarıfatı kaydeder. Diğerine icare (ücret) kâtibi tesmiye olunur. Bütün amele ve memurlara tediyatı yapan işbu icare kâtibidir ve onların isimlerini ve kuyudatını tutmaktadır.

[Liman kâtibi] yani limanı kontrol eden memur bütün kereste ve ağaçları ve buna mümasil levazımı ahz ve kabzeyler.

[Zindan kâtibi] hapis ve tevkif edilmiş olanlara ve hapishaneye nezaret eden memurdur. [Mağaza emini] kadırgalara ait olan ve depolarda bulunan bilcümle eşya ve mevadda bakan zabitin ismidir. Bu zat seferin hitamında gemilerde bulunan ve kalmış olan levazım ve eşyayı tesellüm ile mağaza ve depolara vazetmeğe dahi memurdur.

İşte sureti umumiyede olarak Tersaneye kumanda eden ve anı idare eyleyen mamurlar bunlardan ibaret bulunmaktadır.

Yetmiş Dokuzuncu Bap

Harp Gemileri ve Cizye Veren Prenslerin Gemileri

Bütün bu gemilerin kürek ve yelken ile hareket edenlere beylik gemiler ve yalnız yelken ile hareket edenlere kalyon denilmektedir.

Yalnız yelkenli kalyonların kısmı azamı Berberistandan gelmekte ve bunları Cezairliler, Tunuslular ve Trabluslular göndermekte idiler.

Daha evvelleri kadırgalar gönderiyorlardı. Ancak bunlar denizlerde korsanlığa başladıklarından kalyondan başka bir şey göndermemekte idiler ve bunu da (Kapı) ya cizyegüzar olan mezkûr prensler göndermeğe mecbur idiler. Lâkin gönderdikleri bu gemilerin paralarını alıyorlar idi. Beylik gemilerin bu suretle tevsim edilmeleri bunların adalarda ve sevahilde bulunan şehirlerdeki beylerin marifetile ihzar olunmalarından münbaistir. Anlar bu gemileri teçhiz ve mürettebatını da tayin ettikten başka seferde lüzumu olan eşya ve levazımı da ihzar eylemekte idiler. Ancak bu efradın beylerbeyi, beyler, zaim ve tımarcıların öşürden aldıkları tahsisat misillu tahsisatları vardır. İmparatorluk bunların, Avrupa, Asyada ve Afrikadaki deniz sevahilinde haritada gösterildiği veçhile hudutlarını tayin ve tahdit etmiştir. Bu beyler (Has) ve (Salyana) namlarile ikiye ayrılırlar: (Has) lar hükûmet, yörük, müsellim ve yaya beylerbeyleri namlarile kısımlara tefrik edilmişlerdir ve (Salyana) lar; ikmaller, icaller ve betobetler beyleri namlarını taşırlar. Süvarilerde olduğu gibi bunların dahi yukarıda bahseylediğim veçhile nizamname ve talimnameleri vardır ve keza kendi yerlerine harbe başkasını göndermek imtiyazına maliktirlerki tımarcılardan bahsedildiği zaman bu keyfiyet beyan edilmişti. Bu zaimler sahil muhafazasında istihdam olunmak üzere beş bin aspira mukabilinde bir nefer teçhiz ederler. Halbuki asıl tımarcılar üç bin aspira ile bir nefer teçhiz ederler. Gerek bunlar ve gerekse ötekiler, adalara ve sevahile kumanda eden bahriye ceneralinin (paşasının) kumandasında bulunurlar. (Kandiye "Girit,, adası müstesnadır) ve bu paşanın kumanda ettiği saha kara ve deniz hudutlarını irae eden haritada gösterilmiştir.

Sekseninci Bap

Harp Gemilerinin Mürettebat ve Müstahdimini

Harp gemilerinde aşağıda isimleri zikredilen sınıflar hizmet ederler:

Leventler
Mensuhatlar
Taifeler
Kürekçiler
San'at erbabı ve ustalar.

Levent bir nevi piyade askeri demek olup deniz paşasına tabi olan bazı vilayetler tarafından ihzar olunurlar. Gemilerde karakolluk eden ve muhafaza hizmetinde bulunan bu (Levent) lerdir.

(Mensuhat) lar sevahil muhafazasına mahsus bir sınıf asker olub bahriye efradı bunlar vasıtasile ikmal olunur. Bunlar dahi zaimlerde ve tımarcılarda olduğu gibi tertibat ve taksimata maliktirler ve hiç bir mücazata ve mesuliyete maruz olmayarak kendi yerlerine bedel efrat gönderebilirler. (Hizmet için) Bunlarda bahriye paşasının tamamile emri altında bulunurlar.

Taifeler: Yelkenleri, halatları, çapayı ve geminin sair vesaitini kullanılırlar ve bu gibi hizmetleri seri ve tamam olarak ifa etmeleri için talim ve terbiye edilirler. Kürekçiler, ekserisi hıristiyanlardan kürek cezasına mahkûm olanlardan ve türklerden ibarettirler.

Ustalar ve san'atkârlar gemilere müteallik sanayi ve işlerde mahir olan adamlar olup geminin hüsnühalde bulunması için çalışırlar. Bunlar: Marangozlar, demirciler, kalafatçılar ve halatçılardan mürekkeptirler.

Marangozlar gemide bir rahne husule geldiği ve mermiler tarafından delindiği zaman bunları tamir ederler.

Demirciler, gemide demire müteallik olan işler ile meşguldürler. Kalafatçılar gemi su ettiği ve iki kaplama arasından su sızdığı zaman kalafat yaparlar ve ziftlenmesi icap eden yerleri ziftlerler. Elhasıl halatçılar da geminin bütün halat işlerinde hizmet eden efrattırlar.

Seksen Birinci Bap

Donanmanın Erkânı

Şimdiye kadar beyan ve tadat ettiğim bilcümle askerler ve efrat aşağıdaki zevatın kumandası altında bulunurlar:

Kaptan paşa
Tersane kâhyası
Tersane ağası

Kaptan paşa bütün donanmanın ve deniz kuvvetlerinin kumandanı olduktan başka sevahil ve adalar dahi anın kumandası altında bulunur. Kaptan paşa Çanakkale boğazını geçtikten sonra en yüksek kumanda ve salâhiyeti ihraz eder. Yukarıda beyan edildiği veçhile

Kaptan paşanın karargâhı kaideten Rados adasında bulunur. Fakat Kaptan paşa orada bir vekil bulundurmakta ve adaları muhafaza eylemek üzere bu vekilin emrinde olarak üç kadırga bulundurmaktadır. (Zakala) tesmiye edilen gemilerden dahi istediği kadarını istihdam eder ve bunları idare için muktazi parayı alır.

Tersane kâhyası (Birinci Vis Amiral) mahiyetinde olup Kaptan paşadan sonra en büyük kumandan bu zattır. Bir kadırganın süvariliğini ve gardiyan başılık vazifesini ve keza padişaha mahsus kadırgaların kumandanlığını ifa etmedikten sonra bu rütbe ve mevki ihraz edilemez. Alâmeti farika olarak Tersane kâhyası (Hint kamışı baston) taşır ve bazı varidatı vardır.

Tersane ağası, Kaptan paşa İstanbuldan müfarekat ettiği zaman ana vekâlet eden zaattır. (İkinci Vis Amiral). Bundan evvel bu vazife Kaptan paşanın mutemetlerinden ve dostlarından bir zata tevdi ediliyordu.

Bugün Veziriazam bu memuriyeti arzu ettiği zata tevcih eder. Bu zatın dahi bazı varidatı olduğu gibi Tersane kâhyası gibi (Hint kamışı baston) taşımaktadır.

Seksen İkinci Bap

Bir Kadırganın Zabitanı

Bahseylemiş olduğum başlıca zabitandan maada her kadırgada ayrıca aşağıdaki zabitler dahi mevcuttur:

Bey
Gardiyan başı
Reis (Seyir zabiti)

Bey, kaptan olup kadırganın umumî kumandanı ve bütün madun ve efradın amiridir. Geminin kıç tarafında anın itibar ve şerefine olarak bir fener bulunur. Bu şeref evvelce Kaptan paşa tarafından kahramanca vazifesini ifa etmiş olanlara bahşolunurdu ve ayrıcada on beş bin aspira Kaptan paşa tarafından mükâfaten ita edilir idi.

Gardiyan başı- kürek çekenlerin amiridir ve bunlara ve yelkencilere nezaret eden ve emir veren zabittir.

Reis, seyrü sefere memur zabittir ve bu zabit ekseriya üseranın en eskilerinden ve kidemlilerinden bulunurlar. Dümen umuruna ve bir seyir zabitine taalluk eden bütün vazifelere bakmaktadır.

Seksen Üçüncü Bap

"Zakala,, Denilen bir Kadırgaya Lüzumu Olan Efrat ve Mürettebat

Her gemide bulunan bütün bahrî teçhizat ve levazımı tadat için evvelemirde bunlarda bulunan efradın mikdarını bilmek lâzımdır. Bu keyfiyet diğer gemieler için dahi kaide velhasıl bütün donanma için bir esas addolunur.

Bir zakala kadırgasında:

Bir kaptan, bir gardiyanbaşı, bir reis ve gümi denilen ve düdükle kumanda etmeğe Kaptan tarafından memur edilen iki nefer odabaşılarının kımandası altında bulunan yirmi tayfa, mürettebat, iki kürekçi ustası, iki kalafatçı ustası ve iki adet marangoz bulunur.

Seksen Dördüncü Bap

Bütün Deniz Filosu

Bütün deniz filosu (harp zamanı müstesna olmak üzere) kırk zakale kadırgası, yirmi beyler gemisi, altı helesa sefinesinden mürekkeptir.

Her kadırgada yukarıda zikredilen efrat ile tam teçhizat için 140 nefer bunlara ilave edildiği takdirde bütün yekûn (16400) e baliğ olur ki bunlar meyanında 11500 nefer kürekçi bulunur. Beyler tarafından gönderilen kadırgalarda 20 şer nefer fazla bulunurki bu halde yekûn 17300 e baliğ olur.

Bidayetten buraya gelinceye kadar beyan eylediğim mikdar ve mevcuttan başka kanunnamede hiç bir şey mevcut değildir. Tersaneden bir zakale kadırgasına verilen teçhizat ve efradın (kanunname ahkâmına göre) mikdarını irae eden bir cetvelini derç ile iktifa eyleriz. Bu cetvel bütün teslihat hakkında bir fikir vermeğe hizmet eder.

Aşağıdaki cetvelde Tersaneden zakale kadırgasına ita edilen efrat, esliha, teçhizat, levazım ve tezyinat ile mezkûr geminin inşa ma-

sarıfı irae edilmiştir ve keza diğer cetvelde butün bahrî kuvveti teşkil eden ve sulh zamanına mahsus olan kırk zakale kadırgasile dört heleysaya ve yirmi beyler gemisine mahsus bütün efrat ve levazim gösterilmektedir. Velhasıl tahsis edilen meblağ ve İmparatorluğa cizye veren vilayetlerin tedarik ettiği levazım ve sefaini inşaat masarıfı irae edilmiştir.

Zakala Kadırgasının Mürettebat ve Levazım Cetveli

Mürettebat ve efrat		Mevat, eşya ve teçhizat	Kental	Dirsek (satıh)
Kaptan	1	Çivi için demir ve beş adet alat için demir	150	
Gardiyan başı	1	27 roda orta kalınlıkta yama	108	
Ştorman (Reis veya seyir zabiti)	1	4 adet kalın yama	9	
Gümi	2	4 adet orta burgatada halat	16	
Odabaşı ile muayyeti efradı	20	(Kurtaran) namında büyük yelkenler		1400
		Orta yelken		1200
Kürekçi ustaları	2	(Nebre) denilen küçük yelken		800
Kalfatçı ustaları	2	(Fok) = tirinket yelkeni		600
Marangoz ustaları	2	Kürekçileri setre mahsus iki büyük tente		1550
Kürekçiler	196	Kıç tarafı setre mahsus tente		75
Mürettebat	100	Bayraklar ve fenerler		
YEKÛN	327	Yağ ve üstübü ve keten (bunlar harpte üç misli miktarındadırlar)		
		Katran		
		Donyağı		
		İki kazgan		
		Levha halinde kurşun		
		Küreklerde muvazene için kurşun iki kıyye		
		Deniz umkunu ve karını tetkike mahsus alat(iskandil)		
		Deniz haritası 1		
		Dürbin 1		
		Dümen 2, direk 2		
		Seren direği 3		
		Kürek		
		Top 3 tane		
		Barut		
		Bir kadırga 1344 Rayihtalere mal olmaktadır.		

Türk donanmasının umumî kvvetleri ile tahsisatları ve tersaneye verilen inşaat malzemesi cetveli

Efrat ve Mürettebat 40 Zakala kadırgası, 20 Beyler kadırgası ve 4 Heleysa için		Rayihtaler	Vergi suretile verilen levazım ve mevat	
Azaplar 330 kısma taksim edilmişlerdirki her kısım 4, 5, 6, neferden mürekkeptir bu halde YEKÛN.	1364	Senevî olan tahsisatları	Marmara denizinde İzmit körfezine mücavir Kocaeli sancağı ile tevabiinden diğer mahallerden verilen işlenmemiş kereste.	21000
Levent efradı	7300	49000	Karadeniz, İzmir ve Selânikten halat, imalatı için alınan kendir ve keten kental olarak.	22050
Mencugat ve kürekciler	11500		Kahireden alınan keten kental.	1000
Sanatkârlar ve gönüllü efrat.	20167	368000	"Cardan„ kendir yağı „	100
Peksimet konturatçısı 62500 almaktadır			Her biri 15 dirsek sathında bez topu.	2000
			Atinadan alınan bez dirsek.	1500
			Samakodan alınan demir kental.	1395
			Selânikten alınan Çuha dirsek.	2000
			Karabiga, bolu ve İznik sancaklarından kürek adet.	2430
			Midyeden ve samakovacıktan kereste kental.	5200
			Midyeden muhtelif cins kereste parça.	2000
			(Bokaçhisar) dan kürek adet.	2000
			Sultaniye ve Acaradan kereste kental	500

II. KISIM

Osmanlı İmparatorluğunun Askerî Vaziyeti

Bu kitabın birinci kısmı (Kanunname) nin tercümesinden ibaret olup Osmanlı İmparatorluğunun askeri vaziyetine dair esaslı bir fikir vermek için ordunun müessesat, nizamat ve talimnamelerinden ve kara, deniz kuvvetlerinden malûmat vermektedir. Mezkûr kanunnameyi daha ziyade tavzih eylemek ümidile ben kendi tarafımdan bazı baplar ve fasıllar ilavesine lüzum hisseyledim. Ancak bunun karii memnun edeceğini zannetmediğimden İmparatorluğun kuvvetlerine dair mufassalan malûmat vermeği kendime bir vazife addettim ve mümkün olduğu derecede maksada uygun olmak üzere işbu ikinci kısmı yazmağa ve kanunnamenin veremediği tafsilat ve teferruatı kayit etmeğe karar verdim. Kanunname bizim bundan sonra mevzu bahseyleyeceğimiz hususata velevki cüz'i surette olsun temas bile etmemiştir.

İmparatorluğun işlerinin ne suretle tedvir edilmekte olduğunu ve ordunun harpte meharet ve kudretinin ne derecelerde bulunduğunu tafsilen izah eyleyeceğim. Bu tafsilattan evvel yine bir çok mesailin evvelemirde tenviri zarureti vardır. Daha evvelki bap ve fasıllarda türklerin ne suretle harp eylemekte oldukları zikredileceği cihetle harekâtı harbiyeye müteallik her şeyden yorulmaksızın icap eden şeyler öğrenilmiş olacaktır. Birinci kısım ile ikinci kısım karşılaştırılırsa Osmanlı kuvvetlerine zan ve tahmin olunduğu derecelerde ehemmiyet verilmemesi lâzım geleceği ve göründüğü kadar korkunç bir kuvvet addedilemeyeceği anlaşılacaktır.

Birinci Bap

Yeniçerilere ne Maaş Verildiği ve Bunun ne Suretle Dağıtıldığı

Bu bap ile kanunnamenin yeniçerilere olan tediyat hususundaki müphemiyeti ve vuzuhsuzluğu tenvir ve ikmal ediyorum.

Üç ay geçtikten sonra son hafta yeniçeri erkân ve zabitanı kendi ağalarının ikametgâhında mükâleme için içtima eylemişlerdi. Her zabit kendi bölüğünün esami listesini getirmiş idi. Bütün bu hususî listelerden iki adet umumî defter yapılmış ve birisi veznedarda diğeride başçavuşta kalmıştı. Başçavuş her oda için ne kadar kese akçe lâzım olduğunu tetkik ettikten sonra anı davet eder. Para torbalarını alacak kadar efrat gelir ve ortadaki para kümesinden piyadesınıfına tevzi için paraları alırlar. Bundan sonra bölük kumandanlarına bölükleri için ne kadar para iktiza ediyorsa verilir. Bu umumî tevziden bir veya iki gün sonra yüzbaşı (Ulufe sergisi) denilen sergiyi asarak İstanbul fiyatına göre paranın kıymetini gösterir. Para tevzi edileceği gün mülazim, vekilharç ve sancaktar yüzbaşının Yanına gelirler. Yüzbaşı bölüğünün esami listesini (hazineye verilmiş olan listeyemutabık olan) tetkik ettikten sonra efradı isimlerile çağırmağa başlar: Ömer bin Mehmet! Mahalli veladeti Bursa! Yevmiye beş aspiradan üç aylık olarak 450 aspira istihkakın vardır. Parayı say! Al! Haydi git! der.

Eğer bir kimsenin oda veya bölük kasasına borcu var ise vekilharç buna bakar ve borç verilen paradan tenzil edilerek artanı verilir. Her bölüğün demirden bir kasası bulunur. Vefat eden yeniçerilerin parası bu sandığa koyulur. Bu sandıkta ekseriya elli bin taler kadar para toplanır ve bundan maada bu paranın yüzde on, on iki faiz geliri olur. Bu sandıktan hiç bir suretle para alınamaz. Yüzbaşı, mülazim, vekilharç ve sancaktar bundan mesuldurlar ve sandığa para bunlar vasıtasile konulur ve bunlar vasıtasile alınır ve kuyudatı tutulur. Çadır ve hayvan malzemesi imaliyesi ve diğer bu gibi eşya satın alınması için yüzbaşının mühürile ve mezkûr heyet marifetile para alındığı olur. Bu paranın esaretten kurtarmak ve fakir efrada muavenet ve yardım hususunda dahi kullanıldığı vakidir. Bir esiri esaretten kurtarmak istenildiği zaman bölüğü oyuncular davet eder ve çalgılı konser ve balo verilir ve hazır olanlara kahve ve şerbetler ikram edilir ve sonra efrada hitaben: "Bölüğünüzden şu isimdeki esirin kurtarılması için şu kadar paraya lüzum vardır. Bunun için iane verilmesi rica olunur.,, denilir. Buna (Esir düğünü) ismi verilmektedir. Sonra üzeri bir çuha ile örtülü kovaya çuhanın deliğinden herkes istediği kadar para bırakır

İkinci Bap

Yeniçerilerin Mikdarlarının Azaltılması

Bugünkü Türk Ordusunun, evvelce medih ve takdir edilen ordu olmadığını izah ve beyan için en evvel yeniçerileri tetkikten başlayacağım:

Veziriazam Köprülü Paşa Kapıkulu kıtaatının günden güne Sultanı tethiş eylediğini daima Sultanın nezdinde bulunmasından anladığından ve mezkûr kıtaata verilmiş olan imtiyazların bu hali tevlit eylediğini gördüğünden Dördüncü Sultan Mehmede bunların kuvvetten düşürülmesi icap ettiğini tavsiye eylemiştir. Vezir, zuhura gelen karışıklıklar ve intizamsızlıklar onları zafa düşüreceğinden ehemmiyet verilmemesini ve ancak bunları İmparatorluğun merkezinde bulundurmanın da tehlikeden ari olamayacağını beyan ile Sultanı kandırmıştı.

Bu tavsiyeyi Sultan kabul etmiş ve Vezirin ümit ve intizarı veçhile mevkii tatbika konulmuştur. Bundan sonra her oda ve bölükte harekâtı harbiye için mevcutlarının tamamiyetine aslâ bakılmamış, efrat dağılmağa başlamış ve bir kısmı da ticarete ve diğer işlere koyulmuşlardır. Bu ilk iş erkân ve zabitanın intihabında dahi tahavvülü intaç etmiş ve cesaret ve liyakat gibi hassalar aranmaya başlanmıştı. Lutuf ve sıyanet ve para ve kazanç gibi müessirat ile rütbe ve mevki alınmakta ve üzerlerinde yalnız Padişahın hüküm ve nüfuzu olan bir

çokları artık vezirin emrü arzusuna tabi kalmakta idiler. Hatta yeniçeri ağalığı memuriyeti dahi bu kabilden bir mansap halini almıştı. Halbuki bu mevkie yalnız sultanın arzu ettiği zevat getirilmekte ve saray mensubininden birine bahşolunmakta ve Veziri azamın nüfuz ve emri altında kalmaması mütaleasile en mutemet kimselere tevcih edilmekte idi.

"Ali„ namındaki zat ilk defa olarak bu tehavvülden istifade etmiştir. Bu zat Veziriazam Köprülünün müstahdimininden adi ağalardan olup efendisinden lutuf ve inayet görmekten başka hiç bir meziyet ve liyakati bulunmadığı halde yeniçeri ağalığı gibi mühim bir memuriyete tayin edilmiş ve hizmetin nasıl olduğunu öğrenüp anlamadan bütün kıtaata bu veçhile kumandan olmuştu. Bu keyfiyet hükûmetin buhranlı ve zayıf bulunduğu bir zamanda vuku bulmuştur. Bu sırada türkler (Niş) te Çasar ordusuna mağlûp olduklarından Sultan Sofyadan firar etmeğe mecbur olmuş idi. Böyle elim bir mağlûbiyetten sonra bu nasp ve tayin keyfiyeti yapılmıştı. Maahaza (Ali) yalnız bu mansıp ve memuriyet ile kalmamıştır. Ertesi sene Veziriazam anı kaymakamlığa tayin eylemiş yani (Kapı) da Veziriazamın vekili olmuştur. Slankamin muharebesinde Köprülü maktul olduktan sonra bu zat (Vezir) olmuştu. Fakat İmparatorlukta birinci derecede mutena ve alî olan böyle bir mevkii ihraz ettikten sonra felaketle anı gayıp etmesi bir oldu.

Yeni olarak vuku bulan bu intihap keyfiyeti ile evvelce o kadar muteber ve şerefli olan ve umumun gıptasını celbeden yeniçeri rütbe ve mansıbı menfur ve tahammül edilmez bir şekil almıştı. Yeniçeri kıtaatını ikmal için efrat celbi lâzım geldiği zamanlar rica etmek ve vaitlerde bulunmak zarureti hasıl oluyordu. Ben Slankamin muharebesinden sonra, müteakip kış zamanı yani 1692 senesinde İstanbulda bulunuyordum. Bütün şehrin sokaklarında (Kapıya çağırmak) denilen Sultanın beyannamesinin sureti neşrini ve daveti gördüm. Bu beyannamede yeniçerilere yevmiye 8 aspira verileeeği beyan ediliyordu. Böyle bir yüksek yevmiye eskilere hiç bir zaman verilmemiş idi. Keza seferden sonra (oturaklara) mahsus olan tahsisatın dahi verileceği vadolunuyordu. Keza tertip harici olarak bazı imtiyazattan ve ticaret ve sanayi ile iştigal etmek gibi şeylere müsaade olunacağından dahi bahsedilmekte idi. Yeniçeriliği daha ziyade yükseltmek ve ana meyil ve merbutiyeti takviye eylemek üzere dinî teşvikat yapılmakta ve Cenabı hakkın ve Peygamberin emrü arzularının orduya girmek ve bu sıretle hizmet eylemek olduğu ilan edilmekte idi. İşbu ilanatın

ertesi günü (Başçavuş) İstanbulun en geniş meydanına gelerek yüksek bir mahalle çıkmış idi. Sağ tarafında yeniçeri erkân ve zabitanı sol tarafında mülazimler bulunuyordu. Bu suretle orduya kayıt ve kabulü arzu edenlere nezaret eylemekte ediler. Beyannamede tadat edilen imtiyazat ve vaitler pek büyük olduğu halde ben büyük bir arzu ile yeniçeriliğe kayit ve kabulü arzu edenleri çok az olarak gördüm. Kayit edilmek üzere gelenlere ismi babasının ismi ve nerede doğduğu sorulmakta idi. Başçavuş ile gelen kâtip bunları kayit eylemekte idi ve hangi bölüğe ortaya kayit edilmek arzusunda oldukları sorulmakta ve bunlara (Yoldaş) tesmiye edilerek hüsnü muamele gösterilmekte idi. Sonra o bölüğün mülazimi davet edilerek yeni kaydedilen efrat ana teslim olunuyordu. Maahaza eski usul ve an'anaya taban dindaş bulundukları halde ne Araplar ve ne de Mısırlılar yeniçeriliğe kayıt ve kabul edilmemekte idiler. Maahaza alınan efrat yeni bir meşgalede veya eski san'atlarında istihdam olunuyor ve askerî talim ve terbiyeye itina edilmeyor idi. Görüldüğü veçhile bu sınıf asker çok olmadığı gibi silah ve askerlik itibarile olan talim ve terbiye ciheti de zayıf kalmıştır.

Üçüncü Bap

Serhatkulu Piyadesinin Azalması

Hudut mıntakalarında yeniçerilerin yerine garnizon hizmetinde kullanılan ve hemen o havalinin sekenesinden olup yine oralarda askerî hizmeti ifa eden (Serhatkulu) piyadeleri dahi mikdarca azaltılmış idiler.

Fakat (Kapıkulu) denilen piyade evvelce dun derecede bir piyade sınıfı addedilmekte olmasına rağmen bugün İmparatorluğun en mükemmel piyadesi sayılmakta ve çünkü yeniçerilerin mezkûr hudut mıntakaları şehirlerine garnizon olarak gönderilmeleri mecburiyetinden dolayı epeyice azalmış bulunmakta idi.

Serhatkulu sınıfıda azalmış ve hususile Macaristandakiler hemen sıfıra münkalip olmuş gibi idi. Bunlar kendi memleketlerinde bulunmakta ve kaleleri muhafaza eylemekte idiler. Bunların bir çok efradı buralı idiler ve burada vefat ederler. Bu kıtaatı ikmal için hükûmet mezkûr sahada kâfi efrat bulamadığından Bosnadan, Hersekten ve Arnavutluktan dağlı ahaliyi toplamakta ve bunlar harp ve silah umurunda güçlü kuvvetli ve mahir adamlardan addedilmekte idiler.

Hükûmet bu işi (Mehmet bey rego) namında bir reisle mukavele yapmak suretile tatbik etmekte ve her nefer için 40, 50, 60 rayihtaler verilmek şartile reis bunları orduya göndermekte idi. Bu efrat yazın dört ay hizmet etmek mecburiyetinde idiler sonra serbest olarak evlerine dönerler ve müstakbel bir sefer ve hizmet için yeni bir mukaveleye intizar ederler idi. İşte Serhatkulu piyadesinin bir kısmı bu suretle ikmal edilir idi. Serhatkulu sınıfında bunlara (Arnabutlar) denilmekte idi. 15 : 20 bin miktarında uzun fitilli tüfeklerle mücehhez idiler. Ancak son büyük Viyana muharebelerinde bunların mevcutları 6 binden fazla olmamış idi. Maahaza hazine bunların elbiselerine ve yeknesak surette bulunmalarına ehemmiyet vermediğinden bu masraftan kurtulmuş bulunuyordu.

Dördüncü Bap

Kapıkulu ve Topraklı Süvarisinin Azalması

Saraylardan alınan efrat ile vücuda gelen Kapıkulu süvarisi ile, muzafferiyet ve muvaffakiyet zamanında beylerbeyi, beyler, zaim ve tımarlılar ile ikmal edilen topraklı süvarileri de göze çarpacak derecelerce azalmışlardı. Bunlara tahsis edilen varidat masarıfatına nazaran gayrikâfi olduğundan bozuk düzen bir hal ile harbe sevk ediliyorlardı Halbuki öşür gibi bol varidattan tahsisatlarını aldıkları zaman vaziyet böyle değildi. Çok seneler saraciye levazımı ve hayvan mübayaa tahsisatı vesaire masarıfatı verilmediğinden bu hal kıtaatın zayıf kalmasını intaç eyledi.

Beşinci Bap

Türk Ordusu Silahlarının Cinsleri

Kanunnamede vuzuh ile zikredilmeyen bazı hususatı biz geçen bapta mümkün mertebe tenvire çalıştık. Şimdi harekâtı harbiyeye taalluk eden işlerden bahsedeceğiz. Ancak buna başlamazdan evvel harekâtın kolayca anlaşılmasına yardım eyleyecek bazı tafsilat ve izahat vermeyi lüzumlu addeyledik. Bunları yalnız bir bapta beyan etmek bazı karışıklığı mucip olacağı mülahazasile harekâtı harbiyeye taalluk eden müteaddit baplarda yazılmıştır. Ben bu bapta evvelemirae silahlardan bahs eyleyeceğim.

Türkler silahlarını müdafaa ve taarruz silahlar namlarile ikiye ayırırlar. Taarruzî silahlar; mızrak ve emsali gibi kesici ve ateşli silahlardan ibarettirlerki bu son silahı aşağıda görüleceği bazı kısımlara tefrik etmektedirler. Bu silahlar muhtelifülcins yani bazıları demirden ve bazıları hususî veya adi ağaçtan ve bazıları demir ve bakır ile karışık olarak imal edilmişlerdir.

Demir başlık iki kürreden mürekkep olup (Şirinkale) derler. Birincisi A harfile gsöterilmiştir [Şekil — 6] müdevver ve başın üst kısmına müvazidir. İkincisi B harfile gösterilmiştir. Başın üstünde ve mahrutî şekildedir. Bunların her ikisi boyunu (boyunun üçte birisini) bir bilezik ile örterler. Ancak birinci kısım bu bileziklerin her iki tarafına doğru kanatlara maliktir ve ikincisi de demirden dökülmüştür. Bundan maada türklerde (zırh) yani zırhlı caket mevcuttur ve gömlek gibi elbise üzerine giyerler. Bu zırhlı caket bir bezle kaplı olarak bunun üzerinde kurandan alınmış bazı yazılar bulunmaktadır. Bundan başka birde zırhlı eldiven vardır ve dirseğe kadar kolu örter ve buna (kolçak) denilmektedir. (Bu (kolçak) defi ve tardetmekte kullanıldığı gibi başa tevcih edilen darbeye karşı muhafaza için de müstameldir. E ve F harflerile gösterilen ve ahşaptan olan kalkan ekseriya incir ağacından imal edilmekte çünkü bu ağaç hafif olduhtan başka mızrak ve kesici silahların darbesini defetmeğe yarar. Bu kalkan deri ile örtülü olduğu gibi pamuk ilede beslenmiştir. Diğer kalkan adi ağaçtan imal edilmiştir. G harfile gösterilmektedir. Buna (Boyunduruk) derler ve beygirin başına vazolunur. En ziyade bunu kullananlar Tatarlar olup hususile kılıç ile olan muharebelerde bu suretle hayvanlarını muhafazaya çalışırlar. Zira hayvan anların başlıca kuvvetini teşkil eder. Çünkü hayvansız kalmış olan tatar grubunu mağlûp etmek pek kolaydır. Bu (Boyunduruk) lar yazın çok faidelidirler. Zira sineklerden dolayı rahatsız olan hayvan bu (Boyunduruk) tan dolayı başını sallayamaz. Halbuki hayvanın şiddetle başını sallaması süvariyi ziyadesile rahatsız eylemektedir. Şekilde türklerin bu gibi alâtı görülmekte olduğundan burada izahat vermeyeceğim.

Altı Numaralı Şekle Dair İzahat

B A harflerile zırhlı başlığın iki yuvarlağı gösterilmiştirki buna (Şirinkale) denilir. Birincisi A harfile gösterilmiştir müdevver olup başın üst kısmına uygun olacak veçhile bulunur. İkinci yuvarlak B harfile işaret edilmiş mahruti bir şekildedir. Bu iki yuvarlak (boynu) demirden perde ile örter. Bu perde veya kanatlar demir ve tenekeden

mamuldurlar. C harfile gösterilen zırhlı gömlek demirden mamul olup bizdekilerin aynıdır. D (Kolçak) denilen eldivendir. El kısmı demirden yapılır.

E, F incir ağacından yapılan kalkandır. Birincisi deri ile yukardan ve aşağıdan kaplıdır ve pamukla beslenmiştir.

G harfile gösterilen kalkan iki kanatlı olup hayvanın boynuna takılmakta ve bu kalkan tatarlar tarafından kullanılmaktadır.

H kargı veya mızrak olup Asyalı türkler ve Kapıkulu süvarileri tarafından kullanılır. I harfile gösterilen diğer bir nevi mızraktır ve süvariler tarafından kullanılır. Bilhassa (Serhatkulu) süvarilerinde bulunur.

K büyük ok olup ağalar eyerin sol tarafındaki torbada bunlardan üç adet taşırlar.

L cirit tesmiye edilen diğer bir nevi oktur. M (topuz) ok kabilinden ve orta derecede bir alet olup eyerin sol tarafında topuz taşımak bir imtiyazı mahsus alâmetidir.

N (ok) olup talimde kullanılır ve başı sivri olmayub yuvarlaktır ve ağaçtandır.

O, P, Q, R muhtelif oklar olup el ile atılırlar ve türkler tarafından kullanılırlar.

S (Tirtatar) tatar oku denilen ok olup diğerlerinden uzun ve kalındır.

T (Tırpan) U yaydır. X okların vaz'ına mahsus (Kalçan) tesmiye edilen çantadır.

Altıncı Bap

Uçları Sivri Olan Silahlar

Üç nevi silah bulunduğundan bahsedilmişti: Birincisi ucu sivri ve keskin silahlar, diğerleri kesici ve üçüncüsü de ateş silahlarıdır. Birincilerine mızrak, ok (oklar büyük, orta ve adi olmak üzere muhtelif büyüklüktedirler) tesmiye olunur. Mızraklar hiç bir vakit elden bırakılmazlar. Diğerleri ise öyle silahlardırki ya el ile veyahut yay ile atılırlar. Bütün bu silahlar ile talim ve merasim zamanında istimal edilenler altıncı şekilde gösterilmiştir. Ucu sivri ve keskin silahlara (Meç) denilirki [Şekil—7] kılıç gibi kullanılırlar Bu silahların türkçe isimleri ile münhasıran sureti istimalleri kaydedilmiştir.

Yedinci Bap

Kesici Silahlar

Türklerin harp zamanında kullandıkları kesici silahlar bütün envai [Şekil — 7] de gösterilmiştir. Bunların cümlesinin elde tutulması için kabzeleri vardır. Bvnların bir tarafları kör ve diğer tarafları o derecede keskindirki insanı ve hayvanı kesebilirler. Mezkûr şekilde kılıç tesirini haiz diğer silahların resimleri de gösterilmiştir. Bunlar kınlarına konurlar ve (Meç) namile yadolunurlar. Bu silahların uçları sivri ve keskin olup hayvan üzerinde bulunan düşmana bir mesafeden daldırılabilirler. Bunlar Macaristandaki türkler tarafından çok kullanılmaktadır. hayvanlar üzerinde gittikleri zaman bunları eyerin bir tarafına bağlarlar ve fakat aynı zamanda kılıçlarını da beraberlerinde götürmeği unutmazlar. Kılıç gerek süvari ve gerekse piyadeler tarafından kullanılmaktadır. İpekli bir kuşak ile bele bağlanmaktadır. Ucu aşağı olarak asılı bulunur. Kılıç taşıyan hıristiyan milletlerinçoğu kılıcı çok ağır bir şey imiş gibi iki kordon ile bağlamaktadırlarki vu vaziyet gülünç bir hal arzeder. Kama denilen kesici aleti genç türkler yalnız tezyinat makamında taşırlar ve kuşaklarının sol tarafında bulundururlar. Kama harpten ziyade hususi münazaa ve mücadelelerde kullanılmaktadır. Kama keskin tarafından ziyade keskin ucile yara açar. Gerçi kamanın keskin yüzü var isede asıl tesir icra eden ucudur. İşte türklerin kullandıkları kesici silahlar bunlardan ibaret olup bunlar meyanında dört nevi kılıç hem piyadeler ve hemde süvariler tarafından kullanılmakta ve ziyadesile hafif bulunmaları cihetile makbul addedilmektedirler. Kılıç türk ordusunun en mühim bir silahı ve en çok kullanılankesici silahı meyanındadır.

Yedi Numaralı Şekle Dair İzahat

A hançer tesmiye olunan bir nevi kamadırki bunları yeniçeriler ve İstanbulda genç türkler taşımaktadırlar.

B (Gaddare) tesmiye olunur bir cins kılıçtır. Az kıvrık olup yüzü geniştir. Kör tarafı demir ile kaplıdır.

C türklerin kullandıkları kılıçtır.

D acemleriu kullandıkları kılıç olup türk kılıcına nazaran daha ziyade eğridir. Buna (Acem kılıcı) denilmektedir.

E doğru ve düz kılıçtır. F meç olup şekilde irae edilen uzunukta

bulunur ve ucile yara açılır. Ben bunun kesici silahlar meyanına aldım. Kabzesi sureti istimali hasebile kılıçlar arasında zikredilmiştir. Macaristanda hudut kıtaatında işbu meçlerden bulunmaktadır.

G teber tesmiye edilen balta cinsinden bir kesici alettir. Teber eyerin bir tarafında taşınır.

Sekizinci Bap

Ateşli Silahlardan El ile Kullanılanlar

Tarif ve beyan eylediğim ucu keskin ve kesici silahlar esasen tatarların silahlarından ibaret bulunuyordu. Sonradan türkler de bunları kabul ve istimale başlamışlardır. Şimdi tarif edilecek ateşli silahları ise türkler hıristiyanlardan almışlar ve sonra da Avrupada yaptıkları muharebelerde kendi malları ve san'atları asarı olarak istimal etmeğe başlamışlardır. Kandiye muhasarası onlara ateşli silahların kullanılmasını öğretmişti. Bu usulü türkler Viyana muhasaralarında dahi mükemmelen tatbik etmişlerdir. Yine bu muharebeler esnasında muhtelif ahval ve fırsatlara göre diğer bir çok muhtelif silahlar dahi kullanmağa başlamışlardı. Bu silahların kullanılmalarını onlar hıristiyanlardan öğrenmiş idiler.

Barutun icadından sonra ateşli silahların kullanılması hemen başlamış bulunuyordu. Bidayette barutu demirden, bakırdan namlulara koyarak kullanmakta idiler ve sonra muhtelif şekil ve cesamette namlu yapmağa başladılar. Namlılardan bir kişinin taşıyıp kullanabileceğini imal ettikleri gibi bir çok adamlar tarafından kullanılacak ve hayvan, manda ve öküzlerle çekilebilecek olanlarını da yapmışlardır. Barutu yer altında bir çukura gömmek suretile bir binayı tahrip etmek suretile de kullanmağa başladılar. Türk neferinin ateşli silahı fitilli tüfekten ibaret idi ve bu tüfek çok ağırdı. Kurşunu 6, 9, 12, 15 ve 25 (dirhem) ağırlığında idi. (Tabanca) denilen silah hepisinin küçüğü idi ve kurşunu 4, 5 ve 8 dirhem ağırlığında idi. (Bir dirhem 3,37 gram)

Bu silahların çaplarının muhtelif olmasından dolayı Tersane onlara icap ettiği miktarda kurşun ita vermeyordu. Bundan dolayı türkler askeri arabalarında kurşun külçeleri taşımakta ve lüzumunda efrat verilerek mevcut ölçüye göre ve kendilerine lüzumu olan tartı ve şekilde kurşun dökmekte idiler. Bazan dört köşe keserek fişeğe koymakta idiler. Diğer taraftan (Tersane) için bu kadar muhtelif sınıfları

bu derecede muhtelif çaplı silahlar ile teçhizde büyük müşkülat vardı. Ancak efrat ve zabitandan ekserisinin silahları ve cephaneleri mevcut idi. (Kapı) nın Asyadan topladığı askerin kısmı azamında ateşli silahlar yerine yaralayıcı silahlar bulunmakta olduğundan silahça sıkıntı çekiliyordu.

Tüfekler çok ağır olduğundan seferde nakilleri pek güçtü. Türkler bunları harekette beraberlerinde götürmektedirler ve hedefe çok doğru nişan alırlar.

Tüfekleri bazan gümüşlü olarak imal ve tezyin ederler. Bilhassa Kahire yeniçerilerinin ekserisinin tüfekleri gümüşlüdür ve bazıları da fil dişi ile tezyin edilmişlerdir. Yeniçeriler ayrıca tabanca dahi taşırlar ve sırtlarına asarlar. Bilhassa süvarilerin ekserisinde bu suretle tabanca taşımak mutattır. Bütün bu silahlar 7 numaralı şekilde gösterilmiştir.

Yedi Numaralı Şekle ait İzahat

A pek ziyade ağır olan fitilli tüfek.

B İspanyol tüfeğine benzeyen diğer bir tüfek. C tüfeğe benzeyen tabanca.

D kurşun çubuğu olup dört köşeli olmak üzere kesilmekte ve kurşun kalmadığı zaman bunlar kullanılmaktadır.

Dokuzuncu Bap

Nakledilmesi İcap Eden Ateşli Silahlardan Olan Toplar, Havanlar ve Bombalar

Demirden veya bakırdan imal edilmiş olan toplar, muharebe ve muhasaralarda bizzat gördüğüm veçhile hayvanlar üzerinde naklolunmaktadırlar. Şekillerin miktarlarını tezyitten içtinap için ben bunları yalnız iki şekil ile göstermek ile iktifa ediyorum. [Şekil — 8] de gösterilen top demirden olup yüz yirmi (Funt) ağırlığında taştan mermisi bulunur ve muylu yerine iki adet halka (Bilezik) i vardırki bunlardan halatlar geçirilir ve tahtalara raptolunur. Bu topları Tuna sahiline konulmuş olduğu halde ben (Budapeşte) de gördüm. Bu toplardan bir diğerini de (Siget) te gördüm. Fakat bunun hıristiyan mamulatından olduğunu ve türkler tarafından yapılmadığını ve hıristiyanlar orada kalede bıraktıklarından türklerin bunları bulduklarını zan ve tahmin eylemekteyim. Bu toplar şekil 8 de gösterilmiştir.

Tarifat: A demir top, B B B dört adet muylu olup bileziğe müşabihtirler. C C taş merminin koyulduğu top kısmı. D barutun top derunundakı yatağı. E ateş edilecek mahal fitil deliği. Bu topun şeklinden havan icadının başlangıcını görmek kabildir.

Sekizinci levhada bakır topların şekilleri gösterilmektedir. Türklerin kale ve muharebelerde terk ettikleri toplardan tersim edilmiştir. Benim gördüğüm en küçük toplar ile en büyükleri İstanbulda dökülmüştür. Bu büyük topların mermileri kırk funt ağırlığındadır. (Buda) da ve (Noramberg) ormanındaki topların uzunluk ve kalınlığı başka başka olmak üzere ayni şekilde idiler. Bunları tetkik ederken (Petrasardi) tarafından yapılan resim ve çizgiye göre dökülmüş olduklarını anladım. Bundan maada Kandiye muhasarası sırasında bir İtalyan Türk döküm fabrikasını tertip ve tanzim eylemişti. İstanbulda (Sardi) tarafından telif edilmiş ve türkçeye tercüme olunmuş topçuluğa ait olan bir kitap elime geçmişti.

Türkler bizde âdet olduğu gibi toplarına arma resmi yapmazlar. Ancak kurandan bazı sözleri ve zamanın Padişahını metheden yazılar yazarlar. Türkler hıristiyanlardan zapteyledikleri şehirlerde buldukları topları itina ile muhafaza ederler. Çünkü bunlar kendilerinin toplarından daha mükemmeldirler. Buna mukabil biz onların toplarını yeniden dökerek bizim usul ve kaidemize tevfikan imal eylemekteyiz. Büyük miktarda olarak türklerin gayip eyledikleri topları Avusturyalılar Viyana tophanelerinde dökmüşler ve yeni toplar vücuda getirmişlerdir.

Sekizinci şekilde türklerin en ağır toplarının kundaklarını tersim ettim. Bunlar pek ziyade hayret ve dikkati calip bir haldedir ve biz onlardan hiç bir vakit istifade edememiş idik. Çünkü türkler, tekerlekleri büsbütün başka bir şekilde imal eylemekte ve bizde olduğu gibi müteaddit sepetleri havi büyük terkerlekleri kullanmaktadırlar. Kundaktaki tekerlekler şekilde görüldüğü veçhile bir çok yekpare ağaçlardan, fıçı şeklinde olarak, imal edilmiş ve ortaları ve uçları demir ile kaplanmıştır. Dingil ue mihverleri yalnız tek bir demirden imal edilmiştir. Nisbet ve şekli mezkûr şekilde görülür. Türk ordusunda bulunduğum bir sırada topçularını çok müşkülatla nakleylediklerini gördüğümden bu türlü tekerlekleri neden kullandıklarını sual eyledim. Topu yüksekte bulundurmak mecburiyetinden azade kalmaları için olduğunu söylediler. Hakikaten bu bizim için istihkâmatta tatbik edildiği takdirde faideli olacağı bedihidir.

Sekiz Numaralı Şekle Dair İzahat

A on iki funtluk mermi atan top. B yekpare olarak türk usulü kundak olup demir ile kaplı bulunur. C bir çok tahtaların birleştirilmesinden ve türk usulü veçhile demirle kaplanmasından yapılmış olan tekerlek. D fıçı şeklinde olan diğer tekerlek. E dingil. Türkler (Boda) yı zapteyledikten sonra diğer bir şekilde kundak imalini düşünmüşlerdir.

Veziriazam Süleyman paşa her ne kadar (Sekedin) e yardım etmiş isede Ceneral Veterani tarafından mağlûp edildiğinden Nemselilere sekiz funtluk dört tekerlekli kundaklı bir çok taplar terk etmiş idi. [Şekil — 9] da görüldüğü veçhile bu toplar B ile işaret edilen demir yatak (çatal) lar üzerinde taşınmakta idiler.

1690 senesinde vuku bulup Nemselilerin muvaffakiyetle nihayetlenen (Panasin) muharebesinden sonra türkler üç funtluk mermi atan toplardan iki danesini bir deveye yükleyerek deve üzerinde ve gerisinde bir topçu neferi bulunmak üzere nakleylemişlerdir. Devenin seri hareket edemeyeceğini hesap edemediklerinden Nemseliler uzaktan onların bu teşebbüslerile istihza eylemişlerdi. Bilahara türkler bu topları bırakmışlardır. Topların deve ile sureti nakli şekil dokuzda gösterilmiştir.

Dokuz Numaralı Şekle Dair İzahat

A top olup devenin diğer tarafında bunun gibi bir top daha vardır. B demir çatal olup top bununla istinat eder. C çatala merbut demir kol. D türk topçu neferi. E topçunun topu kaldırıp indirdiği kayış.

Türkler keza bakırdan havanlar dahi istimal ederler bununla taş ve bomba atmaktadırlar. Bu havan [Şekil — 10] da gösterilmiştir bunlar Türklerden Nemselilerin zaptetmiş oldukları kalelerde bulunmuşlardır.

(Havan Humbara) sı yani bombalı havan demektir ve (1) numara ile gösterilmiştir. (2) numara ile gösterilen havan kundağıdır.

Bombardıman yapmasını türkler hîristiyanlardan öğrenmişlerdir. Son zamanlarda Venedikli bir bombardımancı zabiti türkiyeye gelmiş ve (Kapı) tarafından efradın talim ve terbiyesine memur edilerek kendisine ceneralık rütbesi ile yüksek maaş tahsis edilmiştir. Türklerin bombaları muhtelif cesamettedirler. Ancak bombayı hiçte meharetle kulllanamamaktadırlar. Ancak yine oldukça tesir yapmakta idiler.

Belgrattaki barut mahzenini bu vasıta ile yakmışlardı. Türklerin Humbaraları pek o kadar mükemmel değildir ve büyük bir tesir yapmazlar. Ben bunlardan birisi vasıtasile Belgratta yaralanmış idim. Fakat bizim humbaralarımızdan birisi tarafından yaralanmış olsaidim o kadar çabuk olarak tedavi edilmekliğim kabil olamaz idi.

Onuncu Bap

Havaî Fişekler; Tenvir ve Yangın Fişekleri

Büyük bir kısmı baruttan imal edilmekte olan türk havaî fişeklerini çok basit ve adi olmak üzere gördüm. Bunlar tenvir ve yangın için kullanılmaktadırlar.

Şekil 10 da görüldüğü üzere ucu sivri demirli bir sırığın nihayetinde bir boru mevcut olup yakmak için ağaca raptolunur. Bunu bilhassa gemilerde kullanmaktadırlar. Bu şekilden sonra (Tatar oku) denilen ok gösterilmiştir. Uçlarından birisine tahta ve saman parçaları konulmuştur ve kükürtlü fitil ile yakılır. Bunu ok yayile evlerin damları üzerine atmak suretile yangın yaparlar. Hususile Macaristanda bunu çok tatbik eylemişlerdir.

Üçüncü şekil keza bir cins oku gösterir. Türklerin Avusturya arazisine tecavüzleri esnasında ve ben esir edildiğim zaman bunları ne suretle kullandıklarını gördüm. Bu ok yanıcı mevaddan mürekkep bir torbayı havidir. Keza bunları dahi evlere atarlar. Keza şekilde yine bir sırık ve bunun ucunda samanlar ile beraber kükürtlü fitiller bulunmakta ve bu dahi yukarda beyan edilen işlerde kullanılmaktadır. Yine şekilleri görülen diğer iki sırık orduda uçlarına koyulan tenvir mevaddı ile tenvirat için kullanılır. Birincisi ucundaki demir ıskaranın içine saman ve katran ve buna mümasil şeyler koyularak yakılır. Bunlardan ordugâhın her tarafına vazolunur ve yakılırlar. Bu suretle efrat kendi eşyalarını görürler ve hayvanları eyerleyebilirler. Diğer sırığın ucunda bir fener vardır. Bunda mum yakılmaktadır ve bu sırık omuzda taşınır. Kıtaat geceleyin hareket ettiği zaman bunlar pek ziyade miktarda olup bunları taşıyanlar nerede ne olduğunu hendek, yol, çukur ve köprü... v. s. haber verirler.

Türklerin kale ve istihkâmları muhasara edildiği devirlerde anların üç türlü ziya kullandıklarını gördüm. Birincisi bir demir kabın bir kol ile duvara raptedilmesi ve kabın içine katran konulup yakılmasıdır. İkincisi bir çok yerlere ve hendeklerde kuru odunların ve

ağaçları kükürt ve katran karıştırmak suretile yakmaktır. Üçüncüsü de tenvir mevaddını havi bir takım yuvarlak topları öteye beriye atarak anların yanmalarile tenvirat husule getirmektir. Bu ziyaları 1693 senesinde Belgrat muhasarasında geceleyin hücum yaptıkları zaman kullandıklarını gördüm.

Türkler keçi derisinden yaptıkları torbalar içinde barut taşımak itiyadındadırlar. Humbaralarda olddğu gibi buna bir fitil takmak suretile lüzumunda bir bomba gibi kullanabilmektedirler bilhassa takarrüp ve hücuma hazırlık zamanında bunları kullanırlar. İkinci (Buda) muhasarasında bu barut torbalarını bu suretle çok kullanmışlardır.

On Numaralı Şekle Dair İzahat

A sırığa raptedilen boru olup tenvir mevaddını havidir. B tatar oku tesmiye edilen alettir. Bunun sivri ucuna katranlanmış tahta ve ağaç parçaları bağlanır ve kükürtlü fitiller ile yakılır. C tatar oku olup yanıcı mevaddı havi bir yuvarlağı havidir ve ok yayile evlerin damlarına atılmaktadır. D bir sırık olup nihayetinde ot ve saman ile beraber kükürtlü fitiller bağlanmıştır. Bu da Tatarlar tarafından yangın için kullanılır. E ısgaralı demir bir kap olup bunun içine yanıcı mevat konulmakta ve ordugâhın her tarafında sırıkların ucunda bu kaplar bulundağu halde yakılarak tenvirat yapılmaktadır. Geceleyin eşyanın konulması ve çıkarılması husule getirdikleri ziya sayesinde kolaylıkla yapılır. F bir sırığın ucuna bağlanmış bez muşamba fenerdir. Bu sırık omuzda taşınmakta ve yürüyüşte geceleyin etraf tenvir edilmektedir. G demir bir kap şekilde görüldüğü veçhile duvara talik edilmekte ve içindeki katran yakılmaktadır. H kuru odun yığını ve bu meyanda katran ve kükürt bulunur. Mestur yolların bir çok mahallerinde ve hendeklerde yakılırlar.

I tenvir için kullanılan yuvarlak toplar olup içinde tenvir mevaddı bulunmaktadır.

K keçi derisinden yapılmış torbalardırki bunların içine top barutu koyulur ve yukarda beyan edildiği veçhile harekatta bomba makamında kullanılır.

On Birinci Bap

Lâğım İşleri

Bu kısımda, türk ateşinin tesiratına taalluku itibarile ve onların toprak işlerinde fevkalâde mahir olmalarından dolayı bu işlerin nasıl

idare edilmekte olduğu beyan edilecektir.

İşbu lâğımlar bir takım hendeklerden başka bir şey olmayup top rak veya bir duvarın altında açılarak barut koymak suretile malum olan tesirat ve tahribatı vücude getirirler ve yıkılması matlup olan mahallerde tatbik edilirler. Fakat içine barut doldurulmuş diğer bir takım alât dahi daima ordu ile beraber bulunurlar ve orduyu takip ederler.

Türkler lâğım yapmağı uzun süren Kandiye muhasarası sırasında memleketin her tarafında bulunan bir takım mühendis ve ustalardan ve bazı ermeni taşçılardan öğrenmişlerdir. (Kapı) bu gibi adamlara bazı imtiyazlar ve yüksek maaşlar vermektedir.

İstanbulda bulunduğum sırada bu hususa dair bazı ermeniler ile konuşmuştum. Bu ermeniler lâğım işlerinde kumandan olarak istihdam olunuyorlardı ve bu işte muallimlik etmekte idiler. Anlara irat ettiğim bir çok suallere atideki cavapları vermişlerdir:

1 — Tahrip edilmesi arzu edilen duvara olan mesafeyi ölçmek için bir mahir ve cesur lâğımcı istihdam ederler. Bu lâğımcı ince bir ipe bir taş bağladıktan sonra geceleyin, evvelce birinci galeri ağzının açılması mukarrer olan mahalle gelerek ayakta veya toprağa karın üstü yatmış olduğu halde o taşı duvara kadar atar ve ipin fazla kalmış olan kısmını keser ve anı sipere çeker ve burada onu ölçerek orada lâğımın ne kadar uzunlukta olacağı hesap olunur. Bu ameliyat [Şekil — 14] de gösterilmiştir.

2 — Galeriyi doğru (müstakim) yapmak için mıknatısî ibreyi nadiren kullanırlar. B B harflerile gösterilen şekilde olduğu bir yarık ve nısıf daire şeklinde nişangâha bir şey imal ederler buna (lâğım tapası) tesmiye olunur ve ameliyatın bidayetinde ve ortasında daima şakul kullanarak muayyen noktaya doğru galerinin müstakimen devam edip etmediğini lüzum görüldükçe tetkik ederler ve orada yanar bir mum bulundururlar.

3 — Galerinin yukarı kısmının dairevî şekilde (şekilde C harfile gösterilmiştir) olması ve yarım insan bayundan biraz mürtefi bulunması icap ettiğinden bağdaş kurarak hafriyat yapılır ve mümkün olduğu mertebede dar olmasına gayret olunur. Toprağı hasırlar üzerine korlar ve iple hasırları dışarı çekerler. Usta mühendis bana bu kadar dar olan galerinin imlasının çok güç olduğunu söyledi. Maahaza daimî surette hüsnü netice istihsal edildiğini ve çünkü toprak torbalar ile veya sair

eşya ile kapatılacak olan galeri ağzının büyük olmadığını ilave etti.

4 — Galeriye hava ithali için mailen delik açmak suretile delerler. Şekilde D harfile gösterilmiştir. Türklerin hazine dedikleri (Furnel) in şeklini yarım daire ve fırın ağzına müşabih bir şekilde yaparlarki bu şekilde E harfile gösterilmiştir.

5 — Lağımı imla için furnel yani hazinenin bulunduğu mahalle bir bez sererler ve bu bezin üzerine tazyik edilmemek üzere barut korlar ve bunu bir ağaç ısgaranın içine koyarak furnelin en geniş mahallinin yukarısına koyarlar F harfile gösterilmiştir. Buna (Ahşap hazine) denilmektedir.

6 — Furnel yani hazinenin ağzını kapamak için (Oluk) ismi verdikleri iki ağaç kullanırlar. Şekilde G harfile gösterilen şekilde yapılır. Aşağı ağacın bir oluğu vardırki H harfile gösterilmiştir. Buraya fitil dedikleri küherçile ve kükürtlü maddeyi şekilde görüldüğü üzere korlar. (E ve I I I ile gösterilmiştir) Sonra yün veya toprak torbalar ile galeriyi doldururlar. Galerinin tarafeynine (Sertek) denilen ağaçları korlar (L harfile gösterilmişlerdir). Bu resim galerinin tarif edilen tarzda doldurulmuş bir kısmını gösterir. Gösterilen bütün eşkâl bir türk lâğımının tamamını gösterir. Ateş M harfile gösterilen mahalle kadar yukarıda beyan edilen fitil vasıtasile isal olunur. N N N harflerile galerinin tamamı gösterilmiştir.

On Bir Numaralı Şekle Dair İzahat

A lâğımcı neferi ipe bağlı taşı tahribi matlûp duvara kadar atar. Bu suretle açılacak lâğım galerisinin tulünü tayin için mesafeyi ölçer. B (Lâğım tapası) denilen ve nişangâh gibi oyuklu ve yarık olarak yapılan kurşunlu alettir. Galerinin doğru olarak açılmasnaı hizmet eder. Bidayette ve ameliyatın ortasında kurşun rakkasla bu keyfiyet tetkik olunur. C türklerin yaptıkları galeri şekli olup yukarısı yuvarlak bulunur. D Eğri açılmış ve galeriye hava vermek için yapılmış burgu deliği. E (Furnel) veyahut barut hazinesi. F (Ahşap hazine) denilen ısgaradır. G (Furnel) in ağzını kapamak için (Oluk) denilen iki ağaç kütüğü. H alt kütükte olan oluk olup fitil ismi verilen küherçile ve kükürtlü mum olup galerinin uzunluğunca yapılmış ve I I I ile gösterilmiştir. L galerinin toprak ve torbalarla imla edilen bir kısmı. M küherçileli mum fitile ateş verilen mahal. N N N türk usul ve kaidesine göre yapılan (Lâğım) ın şekli.

On İkinci Bap

Türk Süvarisinin Binek Hayvanalrı

Süvari ordunun mühim bir kısım ve unsurunu teşkil eder. Türklerde süvari mevcudu piyadeye nazaran çok fazladır. Zira türkiye arazisinde hayvan fazlaca bulunmaktadır.

Türklerin Anadoluyu almaları süvarilikleri sayesinde olmuştur. Yaradılışta türkler hayvan üzerinde olmağı ve süvari bulunmağı severler. Bir beyin ne kadar çok güzel hayvanları var ise o kadar kuvvetli ve nüfuzlu sayılır. Osmanlı ordusunun silahını mevzubahs ettikten sonra osmanlı süvarisinden ve hayvanatından bahseylemeği muvafık gördüm.

Umumiyet üzere türkler hayvan meraklısı olup çok hayvanları vardır. Anları çoğaltmak için büyük bir itina ile haraları nezaret altında tutarlar. Türkler hayvanlarını hoş tutarlar ve bizim yaptığımız gibi hayvanları arabalarda ve yük arabalarında ve buna mümasil ağır işlerde kullanmaktan çekinirler. Türkler hayvana binmeyi severler. Ne kadar ihtiyarlamış olursa olsunlar ve tekaüt edilmiş bulunursa bulunsunlar yine hayvana binmekten geri kalmazlar son derecede ihtayarlık dolayısile hayvana binemeyenler tercihan evlerinde otururlar. Arabaya binmeyerek emlak ve arazisine nezaret ile vakit geçirirler. Arabalar kadınlara mahsus bir şey telakki olunur. Bu arabalara onlar iki beygir koşmaktadırlar.

Hayvanat, tabiat itibarile yetiştirilmekte oldukları vilayetlere ve ayaletlere göre muhtelif cinslerdedir. İmparatorluğun Avrupa kısmında yetişen hayvanlar kuvvetli ve ağır başlı olup o kadar seri ve çevik değildirler. Bilakis Asya vilayetlerindeki hayvanat tabiaten narin yapılı (bahusus başları) hayvanlar olup seri yürüyüşlü olduklarından koşulara pek yararlar. Bu iki kıt'anın hayvanatı arasında muhtelif vilayetlere nazaran muhtelif farklar vardır bunlardan bahseylemeği faideli buldum.

Avrupada Macaristan hayvanatı oldukça iyidirler. Transiluvanya hayvanları yürüyüş itibarile mükemmel olup gövsü ve arka kısımları pek o kadar mütenasip değildir. Bu vilayet kısraklarını Moldavadan tedarik eder. burada yetişen hayvanlar yürüyüş için güzel hayvanlardır. Bunların arka, göğüs ve ayakları kalınca olduğundan yüke dahi

mütehammil bulunurlar. Biz bu hayvanları ordumuz için en iyi hayvanat olarak kabul eylemişizdir. Çünkü Lehistan ve mücavir mahallerin hayvanları çok fena ve sık sık kösteklenirler, kapanırlar. Tatarların ikamet ettikleri Kırım hanlığına tabi Bucak ve Oçakof vilayetlerinin hayvanları kalın başlı ve ağır hayvanlar olup orta irtifaa maliktirler. Bunlar yorulmadıkları gibi beslenmelerinde güçlük dahi yoktur. Çünkü bu hayvanlar her türlü otu, iyisini, kötüsünü, tazesini, kurusunu yemektedirler. Tatarların kendileri bu hayvanların etini yerler ve kısrak südü içerler. Beygir etinin çok lezzetli olduğunu söylemektedirler. Tatar beygirleri soğuktan ve sıcaktan asla müteessir olmazlar ve daima sür'atli gidebilirler. Ne nehirler ve ne bataklıklar anın hareketini tevkif edemezler. Eyersiz ve üzerinde süvarisi bulunduğu halde bütün bu mevanii geçebilirler. Bu hayvanlar, Bucak vilayetinin bütün bataklıklı mıntakalarında ve keza Tuna Dinyester ve Dinyeper nehirlerinde ve Kırım civarında diğer nehirlerde bu iş için talim ve terbiye olunmaktadırlar. Tatarlar bu hayvanların üzerlerinde oldukları halde sabahtan akşama kadar mezkûr nehirler ve bataklıklardan geçerler ve yüzerler. Yollarını kısaltmak maksadile köprülere bile ehemmiyet vermezler.

Bir ova ve çöl halinde olup (Dobra) denilen ve Balkan dağlarile Tuna, Yantıra nehirleri ve Karadeniz arasında bulunan ve aşağı Bulgaristanı teşkil eden sahada yetişen hayvanlar kaba iselerde boyları yüksek bulunur. Türkler bu hayvanlara rağbet ederler. (Kapı) ya mensup hiç bir zabit yokturki (Divan) a giderken de hayvana binmesin. Böyle merasimlerde yüksek hayvanlara binmeği severler. Sair havastan ziyade bunu ararlar. Yüksek boylu hayvanları gümüşlü ve altınlı takımlarla süslerler.

Bosna, Sırbistan ve Arnavutluk ile dağlık vilayetlerdeki hayvanat küçük cüsseli ve güzel, yumşak huylu hayvanlardır.

Yunanıstan ile Trakyadan İstanbul ve civarına getirilen hayvanlar Avrupa ve Asyada yetişen hayvanlara nazaran ziyadesile (Dejenere) olmuş hayvanlardır. İmparatorluğun diğer kısımlarında kendi mevkilerine has olan hayvanlar arasında bu cins hayvanları gördüm.

Boy, tabiat ve yemleri itibarile Asyada yetişen hayvanlar ile Avrupada yetişenler arasında fark görülür. Asyada sakin olan türkler hayvan beslemek ve yetiştirmek hususunda Avrupada bulunan türklere çok faiktırlar. Kısrak ve tayları vasıtasile hayvanlarını çok mükemmel bir dereceye vardırmışlardır. Bu itina ve hevesleri her türlü

sitayişin fevkındedir. Bu hayvanlara malikiyeti herkes candan arzu eder tabiat kendilerine has her türlü evsafı vermiştir. Bu hayvanların cümlesi iyidirler. Fakat Türkmen hayvanları yani Türklerin ilk vatanlarında olan hayvanlar kabadır, ve yalnı zhamule ve yük için kullanılırlar. Hayvanatın meziyet ve evsaf itibarile yüksekliği Suriye, Fırat ve Arabistan taraflarına yaklaşıldıkça artmaktadır. Keza İran da bu meyandadır.

Sureti umumiyede bu havalinin hayvanatının burunları lâtif ve zarif gözleri büyük, göğüsleri geniş ve arka kısımları dardır. Bu ikı kısım nadiren ayni büyüklükte bulunur. Eğer arka kısmı geniş ise mutlaka göğüs kısmı dar olur. Kilları ve derileri incedir. Hatta kanın cereyanını görmek kabildir. Başları çok güzel ve zariftir. Makbul sayılan diğer cins beygirlerin başları, bunların başlarile mukayese edilirse, daha büyük kalır. Bu hayvanların yeleleri çok incedir. Anları daima kırparlar taki hayvanın boynunun güzelliği göze çarpsın. Kuyrukları uzun ve incedir, tırnakları pek sağlamdır. Ancak bu kadar zarif ve güzel olan hayvanlar iyi terbiye edilememektedirler: Birincisi bu hayvanlar beş yaşına girdikleri zaman üzerlerine binmeğe başlamaktadırlar. Çünkü türkler hayvan vücudunun bütün kuvvete malik olmasını isterler. Bu keyfiyet hayvana muzırdır hayvanın ayakları bozulur. Bu tabiî fenalık ise dönmeği müşkül kılar. Bundan maada sür'atli hareketi ve sıçrayışları hayvanlara talim etmemekte zira türkler bunları kullanmamaktadırlar. Bidayetten itibaren anları yürümeğe ve sonra sür'atliye sevk ederler. Koşuda anları durdurmak muayyen mesafeyi katetmedikçe kabil değildir ve hayvanın başını çevirmek de mümkün değildir.

Bu hal anların talim ve terbiye ilminden malûmatları olmadığından ileri gelmektedir. Bu hayvanlar terbiyeyi çabuk kabul ederler. Yaşlı olsalar bile bizim elimizde bir müddet bulundukları zaman bu fenalıkları terk etmektedirler. Nazik olup mukavim değildirler. Soğuğa ve açlığa tahammül edemezler. Bundan dolayı tavlalarda üzerlerine bir örtü örtmektedirler. Hatta ahırları ısıtırlar ve gübreleri kurudarak hayvanların altına sererler ve açıkta da hayvanları örterler. Soğuğun veya hararetin mikdarına göre muhtelif çöller mevcut olduğundan ana göre hayvanları örterler. Ağustos ayının nihayetine doğru Viyana muhasaraları hengâmında Asyalı hayvanların geceleyin soğuktan müteessiren öldüklerini gördüm. Bu da bir hakikattırki: Macaristandan avdet ettikten sonra bu hayvanların çoğu helak olmuşlardır. Ateş his ettikleri zaman güçlükle o tarafa gitmekte oldukları cihetle bu hal

süvariyi yormaktadır. Hususile harekât esnasında bu keyfiyet daha ziyade güçleşmektedir. Bu havvanatın yemleri ot, saman, yulaf ve arpadan ibaret bulunur. Ekseriya altı kıye olarak yarısı sabahleyin ve yarısı akşamleyin verilir. Sultana ait olan hayvanatın yemleri sekiz kıye kadardır ve arpa temizlenmiş olarak verilmektedir. Eğer sefer esnasında diğer hububat veya fena ot verilirse zayıflarlar ve öksürürler ve soluğan olurlar. Bu hayvanat arasında Türkmen hayvanlarını istisna eylemelidir. Çünkü bunlara yem bulmak güçtür ve bu hayvanlar Ermenistanın otlarına ve yemlerine alışkın olduklarından başka yemlerden müteessir olmaktadırlar. Bunları tahtezzemin ahırlarda tutmak yem ve sularını yanlarında bulundurmak icap eder. İstanbulda iken Sultanın ahırlarını gezdim. Ahırın boyunca tahtadan inşa edilmiş dört arşın yüksekliğinde ve en uzun hayvan boyu genişliğinde mahaller gördüm ki geceleyin burada yerlere yünden çullar serilmekte ve soğuktan müteessir olmamaları için hayvanlar bunların üzerinde yatırılmaktadır. Keza her tarafta tahtadan bir takım sandıklar bulunmakta ve bunlara gübreler konularak taşınmakta ve bu suretle fena kokudan ahırlar korunmakta ve umumiyetle çok temiz tutulmakta idiler. Bütün hayvanlar örtülü idiler bunların sol taraflarında birer alamet ve lekeleri var idi. Bütün bu ahırlarda arap cinsinden başka cins hayvan mevcut değildi. İki saat müddetle bu hayvanlar kaşalanmakta ve derileri el ile temizlenmekte ve küçük kılları el ile çıkarılmakta idi. Muhtelif bezler ve hatta sabun kullanılarak temizlenirler. Ekseriya hayvanın yelesini kırmızı boya ile ve kuyrukları beyaz olanları kına ile boyarlar. Bu (Kına) toz halinde olarak Kahireden gönderilmektedir. (Kına) ile bilhassa bazı kadınlar ellerini ve ayaklarını boyamak itiyadına maliktirler. Avrupa kıt'asında kullanışa elverişli olmayan hayvanatı mevzubahs eylemeği lüzumsuz gördüm.

Elhasıl bu hükûmet kadar hayvanatı kıymetli ve bahalı başka bir hükûmet mevcut değildir. Arabistana komşu olduğundan Arap hayvanları çok kıymetli sayılır ve hayvanın şeceresi ne kadar maruf bir cinse mensup ise onun kıymeti o nisbette yüksek bulunur. İki bin Rayihtaler kıymetinde hayvanlar çoktur.

İran, Suriye ve Arap hayvanatının cins ve evsafından bahseden ve türkçeden tercüme edilmiş bir kitap elime geçti. Bu eser neşredildiği taktirde hayvan merakhları içtn çok istifadeli olur.

On Birinci Şekle Dair İzahat

A - "Lecam,, tesmiye edilen gemdir. B Türklerin çok kullandıkları eğerdir. C üzengi olup ayak konulacak yeri pek geniş olduğu gibi kendisi de çok ağırdır. D nal olup çok incedir.

E Tatarların kullandıkları eğerdir. Çok hafiftir. F kalın olup müteaddit yarıkları vardır bunlara ağaç tıkaçlar konulur ve lazımgeldiği hayvanın ağzına bağlanır.

G iki ağaç olup bunu kantarma yerinde kullanırlar. H hayvanı sördükleri kamçı.

I Türklerin (Saldan saz) dedikleri buket ve yastik olup bunu hayvanın kuyruğuna bağlarlar ve üzerine eski elbiselerini korlar. Bu saz lardan veya bataklıklardan çıkan otlardan yapılırki pek hafiftir.

On Üçüncü Bap

Türk ve Tatarların Hayvan Teçhizatı

Burada Türklerin kullanmakta oldukları hayvan levazım ve teçhizatından bahs eylemek icap eder. Ben bunları Türk levazım ve teçhizatı ve Tatar teçhizatı namlarile ikiye ayırdım. Türk teçhizatı "Lecam,, denilen "gem,, den (on birinci şekilde A harfile gösterilmiştir) ve şekilde gösterildiği üzere tezyinattan ari "eğer,, den (B harfile gösterilmiştir) ibarettir. Üzengilerin basamağı geniş ve üzengi ağırdır her iki taraftan hayvanın böğrüne dokunur. (şekilde C harfile gösterilmiştir). Nallar bizde kullanılanlara nazaran büyücek isede ancak çok ince ve hafiftirler. Mihların başları yuvarlaktır. (Şekilde D harfile gösterilmiştir) Buna Türkler "at nalı,, ismini verirler.

Tatarların eğerleri pek hafiftir ve oturulacak yerinde çuldan bir örtüsü vardır. Esarette bulunduğum zaman ve Avusturya arazisine karşı yapılan büyük taarruzlar devrinde tatarların kantarmaları olmadığını gördüm. onun yerine bir çok yarık delikleri havi kayış kullanmakta ve buralara koydukları ağaç tıkaçlarla hayvanın alt dudağına bağlayarak bu suretle hayvanı idare ettiklerini gördüm. Bu kayış şekilde F harfile işaret olunmustur. Yalnız bu kayışa ne nam verdiklerini anlayamadığım cihetle yalnız şeklini koymakla iktifaya mecbur oldum. Keza tatarlar şekilde G harfile gösterilen iki çubuku kantarma yerinde kullanırlar ve hayvanın ağzına bağlarlar. Bunu

onlar hayvanı zabt ve idare etmek lazımgeldiği vakit ve bahusus tırnaklarını kesmek icap ettiği zaman kullanmaktadırlar. Tatarlar hayvanlarına nal vurmamaktadırlar. Buna (burun salık) ismini verirler ve kızgın demirle hayvanın tırnaklarını keserler. H harfile gösterilen kabzalı kamçının tatarların indinde çok büyük ehemmiyeti vardır. Çünkü bu kamçı onların saadet ve refahına hizmet eylemktedir. Zira bilafasıla bununla hayvanlarını esir alınacak yerlere sürerler bu keyfiyet onlar için büyük bir muvaffakiyet sayılır. Kamıştan ve ottan yapılarak hafif olan ve (sazdan sandal) denilen paketi hayvanın koyruğuna bağlarlar ve bunun üzerine eski elbiselerini ok ve yayı ve kılıçlarını korlarki bir sudan geçildiği zaman bu suretle mezkûr eşyayı ıslanmaktan korurlar. Tatarlar yine bu nevi paketi esirlere vererek sudan geçerken hayvanın koyruğu arkasında anları taşıdırlar. Ben esir iken dört defa böyle suları geçmeğe mecbur edildim. Neyziden gölünün husule getirdiği kanalları (Ramyiç nehri bu gölden çıkar) geçmeğe mecbur edilmiş [Şekil—12] idim. Yaramın ağır olmasına ehemmiyet verilmemiş idi. Bu geçit ve harekâtı ve hiristiyanların bu esnadaki felaketleri görüldüğü zaman acımamak müteessir olmamak kabil değildir. Beygirlerin koyruğunu bırakanın boğulacağına hiç şüphe yoktur ve zavallılardan her hangi birisi bu suretle nehri geçmeğe razi olmazsa onun sahilde kılıçları çekilmiş olarak bulunan bir çok tatarlar tarafından başının kesilmesine muhakkak nazarile bakılabilir. (Kamçı) tatarların meharetini göstermeye yarayan pek kıymetli bir aletleridir beyan eylediğim tarzda nehirlerden geçmek itiyatları dıkkate şayan olup üstünde bir gömlek ve elinde kamçı ve düdük hayvanın sırtında bulunan bir tatar aynı zamanda yirmi beygiri ve diğer hayvanatı yüzerek sulardan geçirmektedir. Binaenaleyh tatarın kılıcından ziyade kamçısından korkmak lazımdır. Tatarların sulardan nasıl geçdikleri [Şekil—12] de muhtelif safahatile pek güzel tasvir edilmiştir.

On İkinci Şekilde Nehirlerden Yüzerek Geçişin Tafsilatı

Bu resim tatarların (Nayasiller) gölü ile (Rebao) adası arasındaki kanaldan geçişlerini tasvir eylemektedir bu kitabın muharriri de bu meyanda ve esirler arasında bulunmakta idi. Bu resim Türklerin ganimetlerini teşkil eden hayvan sürülerini veya beygir veya esirleri ne kadar barbarca bir şekilde nehirlerden geçirmekte olduklarını gösterir bu sırada silah ve barutlarını asla ıslatmazlar. Resimde görüldüğü üzere geçit dört mevkiden icra edilmektedir. Birincisi sahilde

bulunmuş olan iki balıkçı kayığı ile yapılmakta ve bunlara kadınlar ve çocuklar bindirilmektedir. Kayıklar A A harflerile gösterilmiştir. Biri sahilde geçiş nöbetine intizar eden kadınlar bir kaç tatarın muhafazası altındadırlar bunlar B B harflerile gösterilmişlerdir. Diğer geçit yeri C C harflerile gösterilmiştirki burada tatarlar bulunmakta ve her biri bir esiri beygirinin koyruğuna bağlı olarak suyu geçirmektedir. Kitabın muharriri bu şekilde geçirilmişti. Gömlekli oldukları halde her tatar elindeki düdüğü çalarak ve bağırarak D ile işaret edilen sahile geçiyordu. Bu sahilde E harfile gösterildiği üzere hayvanına binen tatar arkasında birbirine bağlı olan esirleri sevk etmekte idi. Üçüncüsü F harfile işaret edilen geçit yerinde hayvanların koyruğuna (sazdan sal) lar bağlı olup bunların üzerlerine eşyalarını koymakta ve geçiş esnasında ıslanmamalarına dikkat edilerek geçirilmektedirler. Sazdan sallar bu sahilde G G harflerile işaret olunmuşlardır. Dördüncü geçit yeri H H harflerile gösterilmiştirki tatarlar buradan beygirleri ve diğer boynuzlu hayvanatı suyun o bir tarafına geçirmektedirler. Ellerinde kamçı ve düdükleri bulunduğu halde hayvanları suya sürmektedirler. Bu su burada "Teis„ nehrine nazaran daha geniş ve derin idisede nisbeten hemen durgun bulunmakta idi. Tatarlar eğersiz olduğu halde hayvanın sırtına yaslanarak kâh yelesinden ve kâh dizgininden tutmak suretile nehiri geçmekte idiler.

On Dördüncü Bap

Sancaklar ve Bayraklar

Bütün ordularda sancaklar kullanılmakta ve ufak kıt'alar teşkilinde efrat sancaklarını görmeleri için bu kıt'alardan her birine birer tane verilmektedir. Türklerin de ordu ve kıt'alarında sancakları vardır. Bundan başka merasimlerde ve harbe başlanılmak üzere olduğu sıralarda, düşman kıtaatını gördükleri zaman, ve cezye verilen milletlere karşı sancaklarının adedini ziyadeleştirirler sebebi ise bu suretle düşmanlara korku verilmesi ve kendi efradının teşçi ve teşvik edilmesidir. Viyana muhasarası esnasında ben Türk ordusunda esir bulunduğum zaman bunu gördüm. Harpten iki gün evvel en ufak erzak arabalarının üzerlerinde bir veya iki kırmızı bayrak bulunuyordu. Bu misillu bayraklar öküz ve mandaların buynuzlarına asılmakta ve topun uzunluğuna göre üç dört kırmızı bayrak takılmakta idi. Mızrakla silahlı olan bütün süvariler "ucu sivri taarruzî silahlar meyanında evvelce yazmış olduğum mızraklar„ mızraklarının uçlarına ufak ve ipekten yapılmış sancaklara benzer ve Kapıkulu süvarilerinin kullandıkları şekilde bayraklar asmakta idiler. Bu keyfiyet Veziriazam tarafından düşünülmüş idi. Bu suretle etrafı kuşadılmışlara korku ve dehşet ika eylemek istenilmekte idi. Şurasıda muhakkaktırki anlar bu bayrvk ve sancakları uzaklardan göstermekte idiler ve maksat dahi ordunun çok galabalık olduğunu göstermek idi. Türkler dahi Viyananın kaleleri ve binalarında böyle bir çok sancaklar gördüklerinden mevcudun fazla olduğunu zanneyleyorlardı. Bu sancaklardan (küçük bayraklar halinde yapılarak Kapıkulu süvarisinin mızraklarının yukarı kısmına talik ettikleri bayraklar [Şekil—13] de gösterilmiştir.) Yeniçeri sancağı, tımarlı süvarisinin sancağı muhtelif renkte müselles şeklinde ve ortasında iki çatal kılıç resmi olduğu halde imal edilmekte, topçu sancağı ortasında top ve mermi resmi bulunmaktadır. Paşa ve Vezirlerin sancakları çok büyüktür ve bir renktedir. Sırığın tepesinde bakır altın yaldızlı bir yuvarlak vardır. Bu sancaklar sırma ile süslü olup Sakız adasında yapılırlar. En ziyade şerefli ve şanlı olan (tuğ) lar beygir kuyruğundan olarak san'atkârane yapılmakta ve bir çnk kuyruklardan mürek kep olarak kırmızı rengeboyandıktan sonra bunun tepesine ince kıllardan yapılmış bir başlık saçaklı olarak konulmakta ve renkleri beyaz ve siyah ile karışmaktadır. Bütün bunların üzerinede bakırdan altın yaldızlı büyük bir yuvarlar konulmaktadır. Bunu esasen Türkler Tatarlardan almışlardırki kumandanlık alâmet ve nişanesi olarak kullanılır.

(Bey) ismi verilen ve küçük bir dairenin kumandanı olan zatın böyle yalnız bir adet (tuğu) bulunur. Fakat büyük bir vilayete kumanda eden ve (Paşa) ismini taşıyan kumandanın iki (tuğu) vardır.

Beylerbeyi ismini taşıyan Vezir rütbesinde olan ve bir büyük merkezde oturan zatın üç adet tuğu mevcuttur. Veziriazamın ise beş adettir. Eğer sefere Patişah da iştirak eylemiş ise anın yedi adet tuğu bulunmaktadır. Burada (Sancağı şerifi) anlatmak icap eder. Sultan müsaade eylediği takdirde bu sancak saraydan çıkarılarak orduya gönderilmektedir. Bu sancağı çekilmiş olduğu halde ne seferde ve ne de ordugâhta görmedim. Bu sancak hakkında söylenilen sözlere ve rivayetlere inanmak istemem. Ancak söylenilen sözlerden bazılarını anlatmalıyım.

Macaristanda cereyan eden ve türkler için felaketli olan pek çok safhalarda bu sancak daima muhafaza edilmiş ve kurtarılmıştır. Bu sancak bir çok efradın muhafazasında olarak daima ileride gönderilmekte idi. Slankemen muharebesinde sancağa refakat edenler çok büyük mükâfatlar almışlardı. Peygamberin bir mucizesi olarak Çasar süvarileri arasından geçtikleri zaman düşman tarafından asla görülmemiş olduklarını söylemişlerdi.

On Yedi Numaralı Şekle Dair İzahat

A Kapıkulu süvarilerinin mızrakları ucunda taşımakta oldukları küçük bayrak. B Yeniçeri bayrağı. C Topraklı süvarisinin sancağı olup ortasında iki çatal kılıç vardır. D topçulara mahsus sancaktır. E Paşa ve Vezirlerın sancağı olup tepesinde bakırdan altın yaldızlı yuvarlağı vardır bu sancak sırmalıdır. F beygir kuyruğu (tuğ) olup san'atkârane olarak kırmızıya boyanmış müteaddit kuyraklardan yapılmıştır ve tepesine saçaklı olarak ince kıllardan bir başlık geçirilmiştir.

On Beşinci Bap

Türk Ordusunda Kallanılmış olan Musikî Alât ve Edevatı

Türkler, ordularında bir kısmı el ile vurulan ve diğer kısmı ağızdan çalınan iki türlü musikî alâtı kullanırlar. Bu alât [Şekil — 14] te görüldüğü üzere muhtelif şekilde olarak yapılmaktadırlar. Birisi müstesna olmak üzere bu alât merasimin debdebe ve parlaklığına hizmet ederler. Türklerde iki nevi davul vardır ve birde bakırdan yapılmış iki adet yuvarlak levha (zil) den ibaret bir alet mevcuttur.

Ağızla çalınan alâttan bakırdan yapılmış eğri ve kıvrık bir boru ile ağaçtan yapılmış düz bir boru bulunmaktadır. Büyük davul üç kadem uzunluğunda olup hayvan üzerinde taşınmakta ve kırmızı bir çuha ile örtülmektedir. Davul kayin ağacından yapılmış iki çubuk ile çalınır. Bunlar ile davulun iki tarafına münavebe ile vurulmakta olup kulağa hoş gelmekte ve pek meharetle çalınmaktadır. Bu davul paşaların gururunu okşayan yegâne bir alet olduğu gibi kalplere gayret ve cesaret vermek için de tesiri vardır. Çünkü bu davulların büyükleri (küs) ordu düşmana yakınlaştığı zaman şiddetle çalınmaktadır. Davullar ordugâhı muhafaza eden karagol efradının uyumamaları için çalınır ve bu sırada "Allah birdir,, deye dahi bağırılır.

İki küçük davul yahut (dümbelek) paşa ailesinin şerefine olarak çalınır sefere hareket işareti olarak dahi çalınır ve buna türkler (Serdar nakkaresi) denilir. Üç tuğlu olan paşalar böyle iki nakkareye maliktirler. Bu nakkareler hayvan eğerinin her iki tarafında olarak bizde olduğu gibi taşınmaktadır. Bu aletler arasında (zil) denilen ve iki adet bakırdan yapılmış yuvarlaktan ibaret olan bir alet vardırki kabarık olan orta kısmının ucunda birer halka bulunur. İki veya üç parmakla bunlardan tutulur. Birbirine vuruldukları zaman güzel ve tiz bir sada husule gelir. Üç tuğlu olan paşalarda bu aletleri çalmak üzere iki kişi bulunmaktadır. Ağızdan ve nefesle çalınan aletler iki adet olup bunların yapıldıkları mevat ile çalınmaları başka başkadır.

Birincisi boru olup oldukça uzun ve kıvrık olarak yapılmıştır. Bizim boru yaptığımız madenden yapılırlar. Bunu çalan hayvan üzerinde olduğu halde dahi çalar. Üç tuğlu paşalarda bu borulardan yedi adet vardır.

İkincisi ağaçtan yapılmıştır. Bu alet bir nevi gırnata olup beş deliği vardır. Türkler bu alete "zurna,, derler ve hayvan üzerinde dahi çalınır. Üç tuğlu paşalarda bu aletten beş adet vardır. Eğer davul sadası anların sadalarını hafifletmese bu aletlerin ayrı ayrı sadaları sert ve kaba bir şekildedir. Ancak bütün bu aletler birlikte çalındıkları surette oldukça lâtif ve hoş bir ahenk husule getirirler.

On Dört Numaralı Şekle Dair İzahat

A davuldur. B davulun kalın tokmağı olup davulun üst (yukarı) sathına bununla vurulur. C ufak çubuk olup bununla davulun diğer yüzüne vurulur. D (Serdar nakkaresi) ismi verilen nakkareler. E zil ismi verilen musikî aleti. F boru ismi verilen alet. G "zurna,, denilen alet olup ağaçtan yapılmış ve beş deliği vardır.

On Altıncı Bap

Türk Ordusnnda Eski Çadırlar

Türklerin Viyana bozgunluğu üzerine Nemseliler ordugâhlarını

zaptëyelediklerinden ellerine ganimet olarak bir çok paşa, vezir, zabitan ve efrat çadırları düşmüştür. Bu vasıta ile mezkûr çadırların teçhizat ve tertibatının ve muhtelif nisbette şekillerinin ve türkler tarafından kullanılmalarının ve mükemmeliyetlerinin tetkiki ile anlaşılması kolay olmuştur.

Türk çadırları çok mükemmel olup ne yağmur ve ne de güneşin harareti ve nede rüzgâr ve diğer şeyler tesir ve nüfuz edememektedir. Bu çadırlar ordugâhta bırakılmış fevkalâde süslü ve manzaraları çok güzel bulunmuşlardır. Bu çadırlar ağır idiler ve bütün türk çadırları pamuktan örülmüş bezlerden yapılmış bulunuyorlardı. Türkler çadırlarda minder üzerinde ve yere serilmis halılar üzerinde otururlar. Biz ise buna mukabil sandalya ve kanepe krllanırız. Nemseliler çok hafif ve bu hususa müsait olan Alman bezini kullanmakta idiler. Türkler bundan sonra mevcut vesait ile hal ve mevkie münasip çadırlar yapmışlar ve Viyanadan sonra daha yedi ay kadar Macaristan ovalarında kaldıklarından bu çadırları kullanmışlardı.

Ancak Avusturya ordusu Türklerden aldıkları binlerce çadırları kullanmakta çok müşkilat çekiyorlardı fakat bu sıralarda türk esirleri bu çadırların nasıl kullanıldığını Auusturyalılara öğretmiş olduklarından müşkilat kalmamıştır. Benim fikrime göre bu keyfiyet Türklerin bize öğretmiş oldukları şeylerin en mühimini teşkil eder.

Türkler bütün bu sanayii dedeleri olan Tatarlardan öğrenmişler ve anlar çadır sanayiini en mükemmel şekle sokmuşlardır. Türkler büyük servetlere malik olduklarından ordugâhlarında kendi debdebe ve ihtişamlarına ehmiyet verirler ve mükellef çadırlarda eğlenirlerdi. Ancak Türkler fasılasız bu kadar büyük futuhata malik ve pek çok ganaim elde etmiş oldukları halde hiç bir zaman ordugâhları Viyane muhasaraları sırasındaki ordugâhlarının debdebe ve ihtişamı derecesini bulmamış idi ve denilebilirki bu ordugâh harikulade mükemmel ve muntazam bir tekâmülün meşher ve nümunesi halinde idi.

Türkler pavyonlu çadırlar kullanmakta ve bunların yalnız bir direği ile bir örtüsü bulunmaktadır. Ancak iki direkli ve bir örtülü olan çadırları da vardır. Erkân ve zabitanın ve hatta paşaların farksız çadırları bir direkli ve iki örtülü bulunur. Bu çadırların şekilleri altı köşe ve dıhlı olup etekleri kaimen yere doğru sarkar ve iplerle ortadaki düğüme bağlı bulunur. Bu çadırlarda son baharın nihayetine dağru yatmak ve uyumak çok rahat olur çünki bunlar deve yünü bezinden imal edilmişlerdir hela çadırlarının üzerleri açıktır. Türk ordusunda ordugâhlarda bir direkli ve eteksiz olarak bir çadır bulunurki

buraya diğer çadırlar konulur ve burası bütün konak memurlarının muracaat yeri bulunur. Bundan başka canilerin ve esirlerin katl ve itlaf edildikleri bir çadır vardırki buna (leylak) ismi verilmektedir. Paşaların hususî olarak bir nevi çadırları mevcutturki şemsiyeye ben zemekte ve sefer esnasında bunun içinde yemek yemekte ve kahve içmektedirler. Ön tarafı açık olan bu çad rın her tarafında birer çubuktan başka bir şey olmayıp dört ip ile bağlanmaktadır.

Paşaların çadırlarının bezden yüksek bir paravana ve perdesi bulunmaktadırki çadırın dahilinin görülmesine mani olur. Birinci sınıf diğer paşaların da bu suretle perdeleri var isede anların yükseklikleri yarım insan boyu yüksekliğindenir. Zira bunun vezir çadırının perdesi yüksekliğinde bulunması bir nevi hürmetsizlik ve terbiyesizlik sayılır.

Şimdide padişahların ve bilhassa dördüncü Sultan Mehmedin çadırından bahsetmek lazımdır. Bu çadırlar pek mükemmel ve konforli olup hakikaten padişaha layık dereeede tezyinat ve ihtişama malik bulunurlar maahaza ben istanbulda veyahut seferde türklerin nezdinde bulunduğum vakitler olsun padişaha ait çadırların korulmuş olarak müşahedelerine muvaffak olamadım.

Ben bunlardan sultan tarafından Çasar (Epolid) e hediye edilmiş olanları gördümki bunların müteaddit direkleri mevcut idi. Bu çadırlar çok ağır olduklarından başka kurulmaları dahi pek o kadar kolay değildir. Sultana ait çadırlardan daima iki takım bulundurulmakta ve bunlardan biri daima ilerde bulundırılarak sultanın oraya muuasalatında korulmuş ve emre hazır tutulmakta idi.

Viyanadaki felaketten evvel bütün vüzera ve paşalar da böyle yapmakta oldukları gibi bu felaketten sonra da ayni suretle hareket ederlerdi.

Fakat şimdiki hükümdarın biradeai sultan Mustafa Karlofça muahedesinden evvel icra ettiği iki seferde bu çadırlar hususunda yapılan büyük debdebe ve ihtişamı kaldırmıştı Diğer cihetten türk çadırlarının ve ordugâhlarının evvelki intizam ve mükemmeliyeti de kalmamış idi. Çadırlar için pamuk bez adi bez ipler ve bir çok kazıklar ve direkler ve saireye lüzum var idi.

Bu çadırlar yine pamuk bezden ve iki katlı olarak imal edilirlerdi Çasar ordusunda çadırların üst kısmı "markizet,, denilen ilavesile iki katlı olarak yapılmakta idi bu keyfiyet türklerin nisbeten küçük çadırlarında da tatbik edilmekte ve bu suretle güneş ve yağmurdan daha güzel muhafaza olunmakta idiler. Alman zabitleri çadırlara yere

amudi olarak ayrıca kısımlar ilave eylemekte ve bu suretle bir galeri husule getirerek sıcak ve soğuktan muhafaza eylemekte idiler.

Haricî tertibat hemen hepsi yeşil renkte ve küçük parçada satranç vari bir şekilde dairen madâr konulmakta ve bazan biri yeşil biri kırmızı renkte olmak üzere yapılmakta idi. Direğin tepesinde (haricen) bir yaldızlı bakır yuvarlak konulmakta ve iplerde muhtelif renklere boyanmakta idi. Çadırın dahilen tertibatı çiçekler ve yapraklarla işlenmiş ve arzuya göre bunlarla az veya çok miktarda süslenmiş bulunuyordu. Bütün bunlar atlastan veya ipekli kumaş ve bezden yapılmakta idiler. Bazan sırmalı şeritler ilavesilede bu tezyinata fazlalık veriliyordu. slankemen muharebesinden evvel kendisile üç saat kadar konuştuğum veziri azam köprülünün kabine ve çadırı bu suretle süslü idi, Konuşmamız hep sulha dairdi. Hakikaten bu çadır çok mükemmel ve sanatkârane yapılmıştı.

Çadırların zeminine halılar serilirdi. Fakır olanlar yere iki koyun postu sererler ve içi yün ile doldurulmuş çuha yastıklar korlar ve ekseriya dirseklerini dayadıkları yasdıklar süslenmiş ve içlenmiş bulunurdu. bunlar tahtadan yapılmış yüksekçe bir yere konulmakta ve bu sedirler hafif olduklarından seferde kolayca taşınmaktadırlar. Daha büyük türk erkânı için bunlardan ufak mikyasta (sofa) salon vücuda getirmektedir. Türklerin kullanmakta oldukları muhtelif şekildeki çadırların daha ziyade vzuhla bilinmeleri için [Şekil—15] kısa tarifatı ile tersim edilmiştir. Bundan maada 16, 17 ve 18 numaralı şekillerde her yeniçeri bölüğünün remiz ve şekilleride gösterilmıştir bu işaret ve remizler çadırın yukarısına konulmaktadır. Bu bölükler ordugâhta bulundukları zaman işbu işaretleri seyir ve temaşa etmek çok hoş ve eğlenceli olmaktadır. Remiz ve şekillerin yanında mensup olduğu bölüğün numarası gösterilmektedir.

Ancak (190) yeniçeri bölüğünün cümlesini ikmal etmek kabil olmamıştır. Benim türkçeden iktibas eylediğim kitapta bunlar ya unudulmuş veyahut sultanın muhafazasına memur olanlar zikr edilmiş veyahutta bu kadar çok bölüğe şekil kifayet etmemiştir denilebilir.

On Beş Numaralı Şekle Dair İzahat

1 - Bir yeniçeri bölüğünün çadırı. 2 - Süvari efradına bilhassa topraklı süvarisine ait çadır. 3 - Yeniçeri bölüğünün bir çadırı olup burada pöstekiler üzerinde otururlar ve kırmızı meşinli sofrada yemek yerler. 4 - Bir çadırın dahilen görünüşü mükemmelen gösterilmiştir A harfile oturmağa mahsus pöstekiler B harfile yemek sofrası gösterilmiştir. Resim konulan yerde kırmızı balık resmi görülmektedir.

5 - Diğer bir yeniçeri çadırıdır bunun içine yere pösteki yerine Bursa halısı serilmiştir. 6 - Uzun ve dört köşe bir çadır olup markiz denilen tepeliği yoktur. 7 - Markizli olup aynı cinsten bir çadırı göstermektedir. 8 - (Korba) denilen çadırdırki ortasında direği yoktur ve yünden yapılmış olduğundan yağmur hiç geçmez.

9 - Dört parça bezden mürekkep olarak yapılan hela çadırı. 10 - Şemsiye makamında kullanılan ve önü açık olan çadır olup paşalar bunda kahve içüp istirahat ederler. 11 - Tezyinatı havi bir çadır. 12 - Canilerin başlarının kesildiği çadır açık etekleri yoktur taki idam görülebilsin. 13 - Divan çadırıdır. Veziri azam bu çadırda kabul eder ve yemek yer.

14 - Vezirin istirahat ettiği ve uyuduğu diğer bir çadırdır. 15 - Soğuklar başladığı zaman vezirin uyuduğu çadır olup kâmilen yünden yapılmıştır ve sırmalı müzeyyenatı vardır. 16 - Hela çadırıdır. 17 - Veziri azamın konulmasını emrettiği beş (beygir koyruğu) tuğdur. 18 - Çadırın aydınlık için pencereleri. Pencereler alçaktırlar çünki türkler ekseriya yerde oturmak itiyadındadırlar. 19 - Medhalde büyük paravana perde olup çadır içinin görülmemesi için yüksek bulunur. 20 Veziri azamın çadırı açık olarak gösterilmiştir ve halılar serilmiştir. Sofa C harfile gösterilmiş ve pek yüksek olmayan tahtalar üzerine konulmuştur halı ile örtülü olup dayanılmak üzere D harfile gösterilen yastıklar vardır.

21 - Tatar çadırı olup ot ve saman ile örtülmüştür ve bazan beygir derisilede örtülmektedir. Hayvanlara bunlarda yem verirler. 22 - Beş adet sopanın ucları bir başlıkta birleştirilmiş olup 23 numaralı şekilde gösterildiği üzere tatarlar elbiselerini serer ve hayvan üzerinde nakil olunur. 34 - Bir öküz derisi iki sopaya çapraz vari olarak gerilmiş olup tatarlar bunu yağmur veya güneşten muhafaza için bir usul ile kullanırlarki bir tarafı kıvrık olarak bulunur.

Yeniçeri Bölüğü Çadırlarının Yukarısında Bulunan İşarat ve Şekiller İle Bölük Numarası

Bu şekiller esas renkleri ile tersim edilmişlerdir yanlarında yeniçeri bölüğünün numarası vardır. Bu resimlerden bir çoğu kendi kendine bir isim ve unvana maliktir. Diğerleri ise böyle olmayıp yalnız

türklere mahsus bazı aşya ve mevadı tecessüm ettirmektedirler diğer bazıları ise ancak bir takım yazıları ve harfleri havi bulunur. Bunların burada ne tariflerini nede tercümelerini (gerçi türkçe olan aslında var isede) okuyucuları sıkmamak için yazmağa lüzum görmedik. Harpte bir felakete uğradıkları zaman bu işaretleri asmaktadırlar. Bunlar [Şekil — 16, 17, 18, 19] de gösterilmiştir.

On Yedinci Bap

Ordu Eşya Ve Levazımının Nakline Mahsus Aarabalar Ve Hayvanlar

Bundan sonraki fasılde bahsedecehimiz eşyayı nakilde türkler arabalar ve yük hayvanları kullanmaktadırlar. Türkler eşyalarını dört tekerlekli aynı yüksekliğe malik arabalar ile taşırlar. Hazine ekseriya bunları hiristıyanlardan bütün sefer müddetince kiralamakta ve bazan vergi mukabilinde bunları almaktadır. Bu arabalara iki öküz veyahut iki manda koşulur bu arabalar [Şekil--20] de gösterilmişlerdir. Küçük eşyayı da eşek veya develerle taşırlar bunlar aynı şekilde gösterilmişlerdir. Bu hususta beygir de kullanılmaktadır.

Süvariden bahs edildiği zaman türklerin hayvanatına dair bir fasıl ilave edilmişti. Şimdi burada nakliyatta kullanılan hayvanatı mevzubahs eylemek icap eder.

Eşeklerin büyük bir kısmı Anadoludan getirilmektedir. Bunların 7 adedi bir (Katar) teşkil eylemek üzere kullanılır. Bualar yürüyüşte muhtelif hatve ile giderler ve develer de aynı suretle giderler. Bu merkepler İtalyan merkeplerine nisbetle küçük iselerde yükleri ağır olmadığı surette onlardan daha ziyade süratle giderler. Bu merkepler hemen eyi beygirler gibi süratle yürürler.

Develer çöllerden ve sıcak ülkelerden getirilmiş olmalarına rağmen türkler tarafından kullamldıkları müddetçe eyi bakılırlar. türkler bunlardan istifade etmekte ve bunlara muvafık düşen semerleri yapmaktadırlar.

Bu develer üç cinstir. Birincisine (Maya), ikincisine (Lök) ve üçüncüsüne (Hecin) ismi verilmektedir. Birinci cins develerin vücudları ağır ve meşekkate çok mütehammildir. Ancak ikinci

cins develerin vücudları hafif ve boyunları o kadar etli olmayıp burunları uzundur. Üçüncü cins develer ikincilerine benzerler isede fiatları yüksek ve 3 : 4 bin talere satılmaktadırlar. Bunlar yemeden içmeden yevmiye yirmi mil kat etmeğe muktedir bulunurlar ve bunlara en ziyade kıymetli olan eşya ve mevat yüklenmektedir. Bana anlattıklarına göre Kara Mustafa paşanın bu cins develerden iki dane devesi bulunduğundan bu sayede Viyana mubasarası zamanında Muhammedin sancağını, kaftanını ve kur'anı kurtarmağa muvaffık olmuştur. Bu develer Mekke civarlarında yetiştirilmekte ve keçiler ağaçlardan yaprak yedikleri gibi yaprak yemekte ve yumuşak otları çinemektedirl r. Ekseriya bunlara su içinde olarak ekmek verilmekte ve bazan hamur yedirilmektedir. Bunların yetiştirildiği yerler çöl ve susuz olduğundan tabiaten açlığa tahammülleri ziyade olup bundan maada glotinli bir mayi burunlarından aktığından bunları emmek suretile susuzluklarını gidermektedirler. Öküzlerin büyük bir kısmı Trakya, Bulgaristan ve Ulah memlektlerinden gelmektedir. Bunlar macarların öküzlerine nisbet daha küçüktürler ve pek ağır hareket ederler.

Mandalara gelince bunlar da Tuna boyundan Bulgaristan ve Yunanistandan gelmekte ve bunlar öküzlerden daha kuvvetli ve daha ağır bulunmaktadırlar Hararetten çok müteesir olurlar ve sudan pek ziyade hoşlanmakta ve bataklıklar ve çamurlar içinde yatmaktadırlar Hususile nehirlerden geçerlerken kendilerini kâmilen suya bırakırlar bunlar domuzlar gibi çamurdan hoşlanırlar. Bu mandaları temiz tutmak icap ettiği gibi yeme ve içmelerinede itina etmek lazımgelir mandalar ancak eyi bakılır ve eyi iaşe edilirlerse uzun zaman yaşarlar aksi taktirde çabuk ölurler. Binaenaleyh köyluler beygirlere ve atlara bakıldığı ve itina edildiği derecede bunlarada dikkat ve emek sarfederler. Bizde gerek mandalar ve gerekse develer bulunduğu sıralarda bunlara ne suretle bakılacağını bilmediğimizden uzun müddot yaşamaları ve idamei mevcudiyetleri kabil olamamıştır. Ordunun hareket süratini ve faaliyetini eşyasını ve ağırlıklarını nakleden hayvanlara ve vesaiti nakliyeye göre tayin ve tespit eylemek mümkün olabilir.

Yirminci Şekle Dair İzahat

A - Öküzlerle çekilen saman ve hasır örtülü araba. B - Mandalar tarafından çekilen ve açık olup yanları ağaç kapuklarından ve sepet

ve küfelerin yapıldıkları mevaddan örülmüş ve döşenmiştir. C - Yüklü bir deveyi göstermektedir aynı zamanda semerin ne şekilde yapıldığı ve bunun üzerine konulan ârtü ve bayraklar görülmektenir. D - Yüklü bir merkep.

On Sekiziuci Bap

Eşya Ve Ağırlıklar

Bir çok eşya ve ağırlıklara malik olan ve tatarlardan çıkmış olan türklerin bugünkü tatarlara benzemedikleri ve elyevm tatarların Türk ordusunun bir kısmını teşkil eylemekte oldukları bir hakikat olarak görülebilir. Anlatıldığı gibi bu tatarların eşyası, yedi veya sekiz nefer için bir karavana ve seferde kar ve yağmurdan muhafaza olunmak için kullandıkları birer kaput ve ordugâhta bulundukları zaman bunlara ilaveten bazı eşya ile beraberlerinde taşımakta oldukları, yedi veyahut sekiz neferin çadırı için, dört çadır bezinden mürekkep bulunmaktadır. Tatarlar hayvanlara binerler hayvanın yükü ise bir az çavdar, ve meşin bir torba içinde pişmiş veya tuzlu beygir eti olup çavdardan maada diğerlerinin sıkleti on iki font kadar bir ağırlık teşkil eder. (dört beş kilo kadar bir şey) Eğer bir tatarın zikr edilen eşyayı taşıyan beygiri ile eğeri nazarı mutaleaya alındıktan sonra hiç şüphesiz olarak türkmen tatarlarının mirzası olan (Ertuğrul) un ilk ordusunun bu tarzda olarak Anadoluya girmemiş olduğuna hükm olunur ve binaenaleyh bundan sonra gelen bugünkü türklerin malik oldukları bu kadar azim eşyayı ve efradın mükemmelen iaşelerini ve seferlerdeki debdebe ve ihtişamlarını ve dördüncü Sultan Mehmet zamanındaki ordugâhların azamet ve daratını görmüş olsa idi o kadar taacüp eylemez idi. Fakat (Ertuğrul) tatarların beyan edilen vaziyetleri ile Anadoluya girmiş ise bütün bu tekemmülatı görmüş olsa idi şüphesiz hayret ederdi. Bahseylediğim hususatı alıfada göstermek ve daimî bir tesir yapmak maksadile Venedik dokası (Jan Marozini) tarafından tersimi emredilen ve Venedikte kendi sarayı dahilinde muhafaza edilmekte olan resmi bütün aleme gssterebiliriz. Bu resim dördüncü Sultan Mehmedin (Kamansk podolsk) u muhasara için İstanbuldan çıkış ve harekitini, debdebe ve daratını tasvir eylemektedir. Bu resim bugünkü türklerin evelki azamet ve şevketlerine nisbetle ne kadar sukut eylediklerini gösterir. [*]

Türklerin eşya ve ağırlıklarını altı kısma tefrik etmek kabildir:

Birinci kısım eşya doğrudan doğruya (Defterdar başı) na ait olup bir çok zabitanın idaresi bu zata verilmişti. Bu kısım eşya hazineyi teşkil eder para torbalara konulmuş olduğu halde keçi derisile kaplı kasalara konur. Bu kasalar birbiri üzerine konmuş olduğu halde (leylak) denilen ve mücrümlerin idam olunduğu yer olan çadırın karşısında bulunurlar. Para ile dolu olan bu kasalarda ayrıca bir takım kaftanlar da bulunmakta olup bunlar (kapunun) itiyadı olduğu vechile mükâfat ve taltifi emrolunan kimselere verilirler. Bunlardan maada bir çok türk elbiseleri gömlekten pabuca varıncaya kadar mevcuttur. Veziri azam köprülü paşa bana bunlardan bir dane hediye eylemiş idi.

Nemseliler türklere karşı muzafferiyetlerinde bu kasalardan ekseriya bulmuşlar isede elbise gibi şeyleri nadiren elde etmişlerdi. İkinci kısım eşyayı iaşe levazımı teşkil eder. Bunlar un, peksimet, bulgur, pirinç ve yağ, koyun ve dana eti gibi mevattan ibarettirler. Mahaza yeniçerilerle kapu kulu süvarilerinin yevmiye olarak erzakı koyun eti olduğundan ekseriya koyun eti bvlunur.

Üçüncü kısım eşyayı paşaların eşyası vücuda getirmektedir. Viyananın muhasarasına başlanıldığı zaman bunların eşyası iki misli olarak fazla bulunuyordu bu eşyanın bir kısmı sefere ait ve o kadar kıymetli olmayan diğer kısmı çadırlara ait idi. Bu çadırlar bir günlük mesafede daima ilerde hareket ederlerdi ve paşanın muvasalatında kurulmuş ve hazırlanmış bulunmaları icap ederdi felaketten sonra bütün bu çadırlar Viyana ve Arsan civarinda terk edilmiş idiler. Bu felaketten sonra anlar tezyinat ve sair fazla olan şeyleri kullanmaktan vaz geçmişlersede bu güu yine eşyaları oldukça çoktur. Bu eşya meyanında paşalara ait olan mekülat ve levazım ile beraber timar ve zaimlerin varidatları nisbetinde orduya vermek mecburiyetinde oldukları efradın erzakı da vardır.

Dördüncü kısım eşya, ordu bakkallarının ve mültezimlerin nakil etmekte oldukları ve ordunun levazımı kâfi gelmediği taktirde bunları ikmal ve tamamlamağa mahsus erzaktan müteşekkildir. Bu ordu bakkal ve mültezimleri arasında bir takım sanayi erbabı da bulun-

[*] Türklerin dördüncü Sultan Mehmet devrideki debdebe ve daratı şevket ve azameti eslafı görmedikleri gibi ahfadının da görmelerine ihtimal verilmez.

makta olup bunlar ordunun ihtiyacatına ait işleri yaparlar. Viyana muhasarası sırasında bir çok eşhas ve hayvanat ve öküz ve mandalar görülmüş ve orduyu müthiş bir mevcutta göstermekte ve böylece telakki ettirmekte bulunmuş idiki hakikatta böyle değildi.

Son olan beşinci ve altıncı kısım eşyayı mühimmat ve cepaneler teşkil etmektedir. Bunlar ve bütün topçu mühimmat ve levazımı cebeci başı denilen zatin emir ve kumandası altında bulunmakta ve köylerden tedarik edilmiş olan araba ve vesaiti nakliyeye yüklenerek sevk edilmektedirler. Ben bunları ve bir çok eşyayı [Şekil—21] de gösterdim.

On Dokuzuncu Bap

Yiyecek

Eşya ve ağırlıkların kısımlarını geçen bapta yazmıştık bu bapta ise sureti tevzi ve taksimlerinden bahsedilecektir.Hazine marifetile mubayaa edilen erzak: Ekmek ve peksimet için un, pirinç, bulgur, yağ, sığır ve koyun eti ve hayvanat için arpadan ibaret bulunmaktadır. Ekmek çabuk küflenmekte olduğundan ve sair mahzurlardan dolayı orduda bulunan ve hemen kâmilen ermenilerden ibaret olan fırıncılar tarafından yevmiye olarak sahra fırınlarında pişirilmekte ve dağıtılmaktadır ekmek pişirmeğe vakit olmadığı ve maniler bulunduğu taktirde peksimet yerlerki pek güzeldir ve bütün ambarlar peksimet ile doludur. Eğer ekmek pişirmeğe vakit ve zaman müsait olursa Sultanın emri mucibince yevmiye her nefere yüz dirhem ekmek elli dirhem peksimet altmiş dirhem koyun veya sığır eti yirmi beş dirhem yağ, elli dirhem pirinç verilirki beş dürlü erzak demektir. Bulgur verildiği zaman pilav yapılır bu erzakın dağıtılması iki yerde yapılır. Et veren muteahhitler ermeni, rum veya yahudilerden bulunurlar ve kasablar da bunlardandır. Hazine hesabına et dağıtılan meydana her bölüğün arabası gönderilerek bölüğün mahsus memuru da beraber gelir (meydan çavuşu). Her bölüğe verilecek et miktarı elindeki defterde kayıtlı olduğundan kendisi yüksek bir yerde olduğu halde bölük memurunu çağırır ve kaç okka et verilecek ise verilmesini emeder. Diğer erzakın dağıtılmasını (defter başı) yapmakta ve bu zat umum erzak müdürü bulunmaktadır. İstihkakları miktarında

olan erzakın alınmasını yanında bulunan vekilharca emreder vekilharçta bunları bölükte aşçiya teslim eder. Bu erzak iki kısma ayrılarak bir kısmı sabah saat onbirde pişirilerek hazır bulunur ve diğer kısmı akşam satt sekizde pişirilerek dağıtılır. Bu yemekler her iki vakitta pişmiş etten ve bir miktar biberi havi pirinç çorbasından ibaret bulunurlar pilav haftada iki defa verilmektedir. Her bölüğün mevcut aşçı ve hademesi altı adettir. Bunlar resmî günlerde meşinli kaftanlar geyerler ve bellerine birer gümüşlü bıcak takarlar. Hizmetçiler yemeği iki bakır kabın içinde olduğu halde meşin serilmiş bir sofra üzerine korlar bu sofrada söylediğim gidi yedi veya sekiz nefer yemek yemektedir.

Yirminci Bap

Türklerin Harp Harekâtına Umumî Bir Bakış

Beyan eylemiş olduğum veçhile geçen baplarda zikredilen hususat, şimdi bu ikinci kısımda bahs edeceğim Türk harekâtı harbiyesinin kolaylıkla anlatılmasını temin eden mevaddan ibaret bulunuyor idi.

Harekâtı harbiye denildigi zaman evvlemirde anlaşılacak hususat: Ordugâhların tertibatı, seferi yürüyüş harekâtı, muharebe, müstahkem bir mevkie taarruz etmek ve müstahkem bir mevkii mudafaa eylemek gibi harekâttan ibaret bulunur. Türklerin işbu muhtelif harekâtı ne suretle icra eylemekte olduklarını tenvir ve tafsil etmek icap eder. Binaenaleyh biz bu harekâtı küçük olsada aşağıdaki beş bapta beyan ile iktifa eyleyeceğiz. Çünki bu mevat o kadar vüsatli şeylerdirki her hareket için bir çok bablar açılmasına lüzum his olunacağı cihetle çok uzun olur. Maahaza muhtasaran beyan edilmiş olsada her harekete muteallik babların birinci ve ikinci derecede kısımlara tefrik etmek suretile temamen anlaşılması keyfiyeti temin edilmiş ve bu suretle derli toplu mezkûr hareket izah edilmiştir.

Bununla beraber bu baplar diğerlerine nisbetle daha uzun olmuşlardır çünki muhtevi oldukları mevat ve hususat ziyade büyük ve

şumüllü oldukları cihetle ben fevkalade mühim ve çok lüzumlu ve faideli olan cihetlerini mevzubahs eylemekle iktifa eyledim.

Yirmi Birinci Bap

Ordugâh Ve Karargâhların Tertibatı

Bütün ordunun harekete başlaması ilk ve birinci hareketi harbiye olmak üzere telakki olunur maahaza ben bu hareketi Türk ordusu ordugâlarını kurup ondan sonra düşmana karşı yürümeğe veyahut düşmana karşı kendisini mudafaaya başladığı vakitten kabul etmekteyim. Bundan dolayı ben ordugâları evvelemirde zikir eyleyeceğim. Çünki Osmanlı ordusu henuz ordugâhını tesis etmeden ancak köme köme ve gayri muntazam bir halde yürümekte ve icap eden emirler orduya, ordugâhlarda anın toplanmasından sonra verilmekte ve bu ordugâhlar çok muvafık ve müsait yerlerde ve mümkün mertebe düşmanın uzaklarında olarak tesis edilmektedirler.

Ordugâhların tertibat ve vaziyetleri harp sanatının ve harekâtının en mühim ve en müşkül bir safhadan sayılır. Evvelemirde güzel mevziler intihabı ve bunların düşman hücum ve taarruzundan mestur ve emin bulunması suyu ve hayvan yem ve erzakının bolluğu ve bütün bunların yakınlardan tedarik edilebilmesi lazımgelir. Kerçi su, kuyula açtırılmak suretile tedarik olunursada ancak odun ve yem ve erzakın ordugâhların uzaklarında olmaması zaruridir. Emniyet ve mesturiyeti cihetine gelince ya mevziler tabiaten muhkem ve emindir veyahut tahkimat yapılması suretile bu cihet temin olunur.

Tabiaten muhkem olan ordugâhlar, cenah ve arkalarının nehir, orman, bataklık ve yaklaşılması gayri kabil sarp dağlar ile setir ve muhafaza edilmiş ordugâhlardır, aksi takdirde siper ve istihkâmlar inşası veya suların taşırılmasl suretile tahkim olunurlar. Bundan maada ordugğh tesisinde bazı umumî ve hususî kavait ve usullerin ve bunların baş kumandanın maksat ve niyetine ve zamanın hal ve vaziyetine muvafık olmasını düşünmek icap eder. Umumî kaidelerden olmak üzere sahanın piyade, süvari ve topçunun hareketine musait olacak surette geniş olması ve erzakın kifayeti ve zabitanın eşyasının

temamiyetini temin etmesi ve ordunun serbestçe ordugâhı terk ve düşmana kolaylıkla yaklaşabilmesi gibi hususat zikr olunur.

Ben gerek Çasar ordusunda ve gerekse bazı türk karargâhlarında bulunduğum zaman türklerin bu hususa itina ettiklerini bizzat gördüm. Bu hususta ben türklerin Viyanayı muhasaraya başlamazdan ve burada vukubulan muharebelerden evvel (bu muharebeler "Darda,, suyu sahilide "Arsan,, da ve "Özek,, bataklığı civarında olmuşlardi. Burada baş kumandan Süleyman paşa kumanda ediyordu) ordugâhlarının vaziyetlerini musavver üç dört resmi diğerleri meyanında olarak kitaba ilave eyledim.

Osmanlı ordusunda karargâh kumandanı olarak bir ɔeneral bulunur. Türklerin macaristanda bozgunluklarından evvelki zamanlarda harp Avrupada yapıldığı devrelerdeki usule teban Macaristanda bu mevki ve mansaba Seksar veya Sancak beyleri tayin olunurdu. Türklerin büyük ismini verdikleri Kanuni Sultan Süleyman Muhaç sahralarında ordugâhlarını kurdugu zaman (Muhaçta Sultan Süleyman ile Macar Kralı Ludvik arasında muharebe olmuş idi) Sultan Süleyman konakçı başılığına yani karargâh kumandanlığına sancak beylerinden getirilmesini emreylemiş idi.

Yukarıda zikredilen sahada vukubulan Arsan muharebesinde türkler mağlup olmuş ve bu muharebede hiristiyanlar türklerden intikamlarını aldıkları gibi Kral Ludviğin muhaçta gaip ettiği harbin de ayni zamanda intikamını Nemseliler Türklerden almış bulunuyorlardı. (Malum olduğu üzere mihaç muharebesi Macaristan için büyük felaket olmuştu). Bu muzafferiyetten sonra Kanije, Siget, Alboregel ve Agriyo kaleleride açıktan birbirini takiben teslim olmuşlardı. Transilvanya da sahibi aslisi olan Macaristana rucu eyledi. Karargâh kumandanı olan Süleyman paşa [*] veziri azamdan lazımgelen emirleri aldıktan sonra zikredilen ordugâha hareket etmiştir. Ordunun bütün diğer konak kumandanları da onu takip ettiler. Bunlardan paşa rütbesinde olanların birer beygir koyruğu (Tuğ) taşımaları emrolunur bunu karargâhta çadırlarının önüne digerler. İşbu sevkiyata bazı kıtaat tekaddüm ve öncülük vazifesini ifa ederler ve kumandanlarına Çarhacı başı denir. Ordunun emniyetini temin ederler ve lüzum görüldüğünde orduya vakıt kazandırırlar veya ricatını temin ederler. Ordugâh için tayin edilen mevkie muvasalattan sonra karargâh veya ordugâh ku-

[*] Veziri azam bulunmadığı zaman ser askerden yani anın vekilinden emir alırlar. Ser asker ordunun Cenerallarından bir zattir ve daima veziri azamın emir ve kumaudasına tabi bulunur.

mandam aldığı emir ve talimatı ya kendisi okur veyahut birisine okutur. Yeniçerilerin, Serhat kulu piyadesinin mevkileri işbu emirde zikolunur ve bu kıtaatı düşman önüne kadar isal eden paşalar anlardan ayrılırlar.

Emirde topçuların mevkilkri gösterilir mevkileri ekseriya değiştirilen kapu kulu süvarisinin yeri tayin edilir. Toprakh süvarisine gelince onlar erzak ve mühimmat arabaları muhafazasında ve veziri azam karargâhta bulunurlar yerleri bütün ordugâhlarda bu suretle tayin ve tesbit edilir.

Hangi mevkiin, sınıflardan hangisi için daha muvafık ve münasip olduğu tetkik olunur.

Ordugâh teşkilinde onların umumî kaidelerinden biri de ordugâhın dahilinde bazı mahaller ve meydanların bırakılmasıdır. Birinci meydan erzak arabalarının bulundukları yerde bırakılan meydandır. Burada piyade, süvari ve topçulara ve diğer efradı askeriye ile veziri azam karargâhına mahsus kasplar ve etler bulunduğu gibi yağ erzak ve sairenin tevziatı burada icra edilmektedir ve sonra yeniçeri, serhat kulu piyadesi ve topçuların yanlarında birer meydan ve saha bulunur. Bütün bunlar gözle tahmin edilerek ölçülürler ve değiştirilmezler.

Hiç bir karargâh ve konak kumandanı kendisine gösterilen sahayı efrat ile beraber, canilerin idam edildikleri çadırın tesis ve bunun arkasına bir (Tuğ) rekiz edilmedikçe işgal edilemez. Bunun hemem görülmesi üzerine diğer konak kumandanları de kendi paşalarının rütbesine göre dikilmesi icap eden tuğları dikerler. Bunların hepsinin bir dairenin muhiti üzerinde bulunmasına ve bu daireninde bütün ordugâh aksamını ihtiva eylemiş olmasına dikkat olunmaktadır. Piyade kısmının mümkün olduğu mertebede bütün ordugâha su temin eden yerin yanında bulunması hususuna iki sebepten dolayı dikkat olunur: Türkler şarap içmediklerinden dolayı suya tabiatile ziyadesile muhtaçtırlar. ikincisi de ibadet ve istihmam için de suya katiyetle lüzum vardır cismanı ihtilamdan sonra türklerin yıkanmaları adetleridir bu yıkanmayı etrafı bezlerle örtülmüş yerlerde yaparlarki çadırlar bahsinde bu keyfiyet beyan edilmişti. Maahaza su sarfiyatı türklerde ne kadar ziyade ise odun sarfiyatı bilakis o nisbette azdır. Onlar toprpkta küçük bir ocak yaparlar ve bunu pek süratle vücuda getirirler bu ocağa çalı çırpı kuru ot ve saman ve tezek (güneşte kurumuş öküz vb inek tersi) yakmak suretile yemek pişirilecek suyu kaynatırlar.

Çadırların rekzinde intizam ve tertip aramazlar. Öyleki çadırların nihayeti gâh sağ tarafta ve gâh sol tarafta olduğu görülür. Paşaların çadırları malum olduğu üzere tuğlarile diğerlerinden ayrılır ancak bu çadırların da pek muntazam bir tertipte olmadıklarına bilhassa dikkat ettim.

Viyanayı muhasara eden Osmanlı ordusu tarafından esir edildiğim zaman (Bran Kirhen) kariyesi civarında vasi ovadaki son ordugâhlarını müşahede eyledim. Henuz Viyana muhasara edilmemiş idi bu ordugâhlar söylediğim gibi dairevî bir şekilde idiler. Piyade ve topçular [Şekil—23] de gösterildiği üzere cephede bulunmakta idiler. Bu ordugâh [Şekil—23] de veziriazam Süleyman paşanın ordugâhından pek az fark etmektedir. Süleymen paşa türklerin malik oldukları en mükemmel ve en kesretli orduya kumanda eylemekte idi. Bu ordu Viyanayı muhasaradan sonra Arsan muharebesinde münhezim olmuştur.

Ben bu resmi İstanbulda bir türkten almış idim bu zat plâna malik idi ve paşaların isimlerini sayıyordu. Ben bu iki ordugâhın veziri azam Köprülünün Belgratta ve öncüsü Sava nehrinin gerisinde olmak üzere (bu nehri köprü üzerinden geçmişlerdi) kurmuş olduğu ordugâha çok benzediğini tetkikatımın neticesinde anladım. Bilhassa asıl büyük karargâhlara temamen benzemekte idi. Birer vesika ve hüccet mahiyetini haiz olan bu resimleri ben herkesin kendi fikir ve mutaleasına göre tetkik ve hüküm verebilmesi maksadile arz ediyorum.

Çasarların (Nemselilerin) türklere galebe ve muzafferiyetleri esnasında bir çok Türk ordugâhlarını müşahedeye muvaffak oldum. Ancak bunların tertibat ve eşkâlini layikile hatırlayamamaktayim. Muzafferiyetin verdiği sürur ve heyecan daima bir perişanlık vücuda getirmekte olduktan başka mezkür ordugâhlar süratle yağma ve tahrip edilmekte idiler.

Yukarıda arzeylediğim iki ordugâha gelince ben onları tetkike vakit bulmuş idim. Bundan maada bu resimleri İstanbulda elde ettim. Şimdi de buna dair olmak üzere bir çok türkler tarafından bana anlatılmış olan hususatı zikreyleyeceğim. Bir çok ordugâhları görmüş olduğumu beyan eylemiş idim ancak bunlar ya harp nizam ve tertibatı ile ve bir ordu ile mestur idiler veyahut gayrı muntazam bir surette inşa edilmiş siper ve istihkâmlarda bulunuyorlardı. Veziri azamın karargâh ve çadırları gerçi görülmekte idi. Fakat yeniçerilere dair kat'î ve mevsuk olarak bir şey söylemeğe imkân bulunmuyordu. Viyana civarındaki ordugâhta esir bulunduğum sırada ve türklerin

siperler ve hendekler inşasına başladıklarını gördüm. siperler ve hendekler civarında ve baş kumandan olan veziriazamın karargâhı yanında (bu karargâh oldukça geride ve gayri muntazam ve adeta eşya yığınından ibaret bir halde idi) bulunan piyadeler istisna edilmek üzere bütün bu ordugâh gayri muntazam ve eşya yığınından mürekkep bir manzara arz eylemekte idi. Ancak bu keyfiyet veziriazamın son derece olan kibir ve azametinden ve hiristiyanları hayrette bırakarak onların kuvvetlerine ehemmiyet vermediğini göstermek istemesinden ileri geliyordu. Şimdiye kadar beyan eylediğim hususatı ve ordugâhlara taalluk eden mevadı Özek bataklıkları sevahilinde bulunan Süleyman paşa ordugâhından başlamak üzere onların bütün kısımlarını zikir ve tadada başladım.

Yukarıda veziri azamın ordugâh kumandanına verdiği emirden bahs edilmişti Böyle zamanda veziri azamın verdiği emir anın fikir ve mutaleasını teşkil eder. Sultana buna dair malumat vermez. Sultan İstanbuldan orduya hrreket ettiği vakit ne yapılmak lazımgeleceğini ekseriya bilmez. Ahval ve vekayi veya harekât havalisinin yani sahnei harbi vücuda getirecek memleketin hal ve vaziyeti ona arz ve rapor edilir ve orduya geldiği zaman anların icraat ve tatbikatı sahasına geçilir.

Halbuki hiristiyanlar bunun hilafına olan bir şekilde hareket ederler. Çünkü ordunun baş kumandanı bütün harekâtın plânını karargâhta ve yanında taşır. Bu plân evvelce anın sarayında uzun teikikat neticesi olarak tertip edilmiş bulunur. Maahaza eğer vaziyette bir değişiklik husule gelmiş ise yine esas kuvvette bir değişikiik icrası cihetine gidilmez.

Veziri azam her bir şeyi kendi fikir ve mutaleasına göre yaptığı gibi mesela eğer sultan herhangi bir kaleyi muhasaraya niyet eylemiş ise ve eğer vezir vaktinde orduya gelmiş bulunayorsa anı kabul etmiyerek tertibatı değiştirir ve kıtaatı kendi fikir ve arzusuna göre sevk ve idareye başlar ve bundan hatta sultanı haberdar etmez. Eğer kendi teşebbüsünde veziri azam muvaffak olamayıpta bir felaket husule gelirse bunu kendi başile ödemeğe mecbur kalır yani idam edilir. Harp edilen mevaki ve noktalarda onun emir ve kumanda vermekte olduğu ender görülür.

Veziri azamın bulunmadığı zamanda emir (Ser asker) tarafından verilir ve baş kumandanlığı bu zat ifa eder. Ancak o daima veziri azamın emri altındadır. Ser asker vezirden emirleri aldıktan sonra orduya hareket eder ve aldığı emri tamamı tamamına ifaya mecbur-

dur. Eğer harekât esnasında müşkilat zuhur eder ve harekât hususunda bazı tebeddülat icrası zarureti baş gösterirse bunu (kurye) vastasile veziriazama rapor eder veziriazamda ser askere diğer bir emir gönderir ve ser asker bu emre göre hareket eder. Ser asker ordugâhta divanı toplar (evvelce beyan edildiği üzere bu türklerin harp meclisidir) ve fakat burada o kadar mühim olmayan işler görülür. Eğer serasker orduda yalnız ise bütün ordunun baş kumandanlığı şerefini ihraz ile harekâtı sevk ve idare eder. Eğer veziri azam bulunursa o halde ser asker arzu ettiği vechile ya sağ veya sol cenahın kumandanlığını deruhte ederek canile başile veziri azama hizmet eder ve eğer ekseriya vaki olduğu üzere vezir mağlûp olacak olursa hatayı seraskere yükler ve zavallının idamı suretile vezirin şeref ve haysiyeti muhafaza edilmiş olur.

Yirmi Bir Numaralı Şekle Dair İzahat

A A A karargâhı umumî yahut veziri azamın veya baş kumandanın çadırı olup ortadadır. Bu çadır diğer bir takım çadırlar ile çevrilmiştirki bunlar daha aşağıda gösterilmişlerdir. B ser askerin ikametgâhı. C C C C kapıkulu süvarisinin karargâhları olup ücretlidirler ve bunlar sağ ve sol cenah kapıkulu süvarileri namile ikiye ayrılmışlardır. D D D bütün serhat kulu piyadelerinden teşkil edilen iki cenahtır. F erzak arabalarının hattı. G G G topçular için iki küçük karargâh. H yeniçerilerin karargâhları olup hayvanları ve yük nakl eden katırları da bu ordugâhtadır. E D her iki cenaha ikame edilmiş topçu kıtaatı. I büyük yol olup erzakın bulunduğu mahalle gider. Burası adeta pazar ve çarşı mahiyetini arzeder. L hazineye ait sandık ve kasalar köme halinde bulunurlar. M idam cezası icra edilen çadır. N N en büyük mühimmatı harbiye karargâhı. O topçuya ait mevzi. P et ve erzak tevzi:ne mahsus diğer mahal. Q burada nakliyatta kullamlan boynuzlu hayvanat bulunduğu gibi et için koyun ve sığırlar dahi buradadır ve burası üçüncü mahaldir. R S burası dördüncü mahal olup ihtiyat barut deposunun yanında bulunmaktadır. Yeniçeriler buradan yürüyüş hareketine başlarlar. T T tatarlara mahsus karargâh. V V çerhacılara yani öncülere ait karargâh olup üç paşanın kumandasındadır. Şam paşası Salih paşa. Anadolu paşası Dilaver paşa. Rumeli paşası Osman paşadır. **X X** artçı kıtaatının karargâhıdır ve kumandanı Yeğen paşadır. Bunun kumandasında dört bin nefer bulunmaktadır. Y Y Y topraklı süvarisinden veya vilayet

tımar ve zaimlerinden ve hükûmet paşalarından müteşekkil olan dairevî hattır. Paşalar kendi kıt'alarının gerilerinde bulunurlarki bunlar Z harfile gösterilmişlerdir. Paşaların mıntakaları arasında resimde gösterildiği veçhile aralık ve fasıla bırakılmıştır. Bu hat dairevî olduğu halde sağ ve sol cenahlara ayrılmıştır ve bunlar seraskerin karargâhında birleşmişlerdirki burası B harfile gösterilmiştir. Kapıkulu süvarisinin iki cenahıda C C harflerile irae edilerek yine burada birleştirilmiştir.

İkinci Kısım Müteferrik Kısımlara Dair İzahat

1 — Veziri azamın çadırları; birinci cadır vezirin kabul çadırıdır. İkinci çadır uyuduğu çadırdır ve ısıtılır. Üçüncü çadır ise yuvarlak ve içerisi sırmalı olarak süslü çadırdır ve yünden yapılmış ve soğuk zamanlara mahsustur. Bütün bu çadırların heyeti mecmuasının etrafı bezden perdelerle örtülüdür. 2 — Veziri azamın kâhyasının çadırı. 3 — Reis efendinin = kâtibin çadırı. 4 — Çavuş başının yahut ordu ceneral komiserinin çadırıdır. Bu çadırın etrafında diğer çavuşların çadırları vardır. 5 — Veziri azamın imrahorının çadırıdır. 6 — Uzun çadırdırki burada veziri azamın hayvanatı bulunur. 7 — Yine bu şekilde diğer bir çadır olup vezirin mutbahıdır. 8 — Veziriazamın mutbah nazırının çadırıdır. 9 - Defterdar paşanın çadırı olup etrafındaki çadırlar anın maiyeti erkânının çadırları dır. 10 - Bu çadırda sancağışerif ve hırkaişerif muhafaza olunur. Bu çadırda daima mum ve kandiller yanar. Yeşil sarık saran şerifler (Muhammedin ahfadı) ve veziriazamın maiyeti bu çadırda namaz kılarlar. Kapıkulu süvarileri dairen madar burasını ve keza hazinenin bulunduğu çadırı karakol vazifesi görerek muhafaza ederler. 11 — Defterdar paşanın kâhyasının çadırıdır. Bu zat bütün erzak umurunun muntazaman cereyanına nezaret eder. 12 — Zağarcı başının yani ihtiyat erzak komiserinin çadırıdır. 13 — Zağarcı başı kâhyasının çadırıdır. Erzakı tevzi eden bu zattır. 14 — Meydan çavuşunun çadırıdır ve yüksek bir mahalle kurulmuştur. Bu çavuş sultanın hazinesinden tahsisat ve erzak alan kıtaatın defterine malik olduğundan ana itimat olunur. 16 - Pilav ve yulaf tevziatı yapılan mahal. 17 — Yağ tevzi edilen yer. 18 — Ordugâhın ilerisindeki karakollar. Bunlarda süvari efradı yaya ve hayvandan inmiş oldukları halde hayvanlarını dizginlerinden tutarlar. Fakat karakollar hayvan üzerinde bulunurlar. 19 — Çerhaci paşanın (öncü kumandanının) çadırıdır. Bu kumandan Şam paşası

Salih paşa idi. 20 — Rumeli paşası Osman paşanın çadırı. 21 — Anadolu paşası Dilaver paşanın çadırı 22 — Çavuş paşa = serasker çadırı bu zat ordunun kumandanıdır. 23 — Yeğen paşanın çadırıdır. Bu zat artçi kumandanı olup maiyetinde dört bin nefer bulunmaktadır. 24 — Davulcular hayvan üzerinde oldukları halde bütün gece devriye gezerler ve dümbelek vurarak ve bağırarak salati veselam getirirler ve Padişahın ömrü saadetine dua ederler.

+ + + Sağ cihette Moldavahların sol cihette Ulahların karargâhları ile Tatar hanının efradile beraber karargâhları.

25 — Tatar karakolları. Bunlarda efrat yaya olup hayvanlarını dizginlerinden tutarlar. Asıl karakollar hayvana bindikleri halde dolaşırlar. 26 — Moldavalıların karakolları hepiside hayvandan inmiş yaya vaziyettedirler ve dizginlerinden hayvanları tutarlar. 27 — Ulahların karakolları.

Büyük vezirin karargâhını teşkil eden merkezden başlamak üzere tafsilat itasına mübaşeret olunur. Burası veziri azamın veyahut ana vekâleten kumandayı deruhte eylemiş olan zatın karargâhıdır. Beş tuğdan bir danesi vezirin emrile çadırının önüne dikilir. Bunu gören bütün efrat ve bütün osmanlı kıtaatı ordugâhlarında toplanırlar.

Geçen baplarda çadırların envaına, araba ve nakliyatta kullanılan hayvanatın mikdarına ve topçuya dair kâfi izahat ve malûmat verilmiş olduğundan ve bunların cümlesi ordugâhı vücuda getirmekte bulunduklarından türk ordugâhının ne gibi parçadan mürekkep olduğu ve anın büyüklüğü anlaşılır. Esas ve merkez karargâhının muhiti A A harflerile işaret edildiğinden anın işgal ettiği arazi sahasının genişliğide görülebilir. Veziri azamın veyahut umum kıtaata kumanda eden zatın çadırı ortada olup anın maiyeti erkânının çadırları ise bunun etrafında bulunmaktadır. (Tabii bütün bu zevata mensup efradın çadırları buna dahil değildir) Bu tertibin esası umumî olarak her ordugâhta bu veçhile olup ayni tarz ve usul muhafaza edilmektedir. Bütün bu çadırlar resimli levhada adetlerile gösterilmiş olduğundan ordugâhın başlıca kısımlarından uzağa gidilmemek üzere anların cümlesini burada bulmak kolay olur.

Bu merkezden itibaren muhitte diğer ve daha büyüka ordugâhlar vardırki bunlar piyade ve süvari kıt'alarına malik olan vilayet paşalarının karargâhları olup keza yuvarlak şekilde bulunurlar.

Şurasına dikkat edilmelidirki bu gibi ordugâhlara düşman cihetinden bakılırsa bütün paşalar serhatkulu piyadeldrine, yeniçerilere ve topçulara ve mühimmat depolarına yakın olmak üzere karargâhlarını kurmaktadırlar. Her paşanın karargâhı araları ufak fasıla

ve mesafelerle ayrılmıştır. Bu mesafeler muhtelif kıtaat aralarında bırakılmıştırki bu suretle türklerin ordugâhlarının vaziyetlerine dair bir hüküm verilebilir. Çünkü bu keyfiyet türklerde sabit bir kaide hükmündedir.

İşbu ikinci merkezler ordugâhın cephe ve cenahlarını husule getirirler. Seraskerin mevki ve mevziine cephe teşkil eder. Ordugâhta bu zatın ismi Çavuş paşa idiki karargâhı B harfile gösterilmiştir. Kıtaatı bunun sağında ve solunda olup topraklı süvarisile bütün kapıkulu süvarileri hattı arasındadır bunların karargâhları C C harflerile işaret edilen sağ ve sol cenah arasındadır.

Bütün serhatkulu piyadesi geride diğer iki cenah teşkil eylemektedirler D D harflerile gösterilmişlerdir. Bu iki cenah resimde görüldüğü üzere keza iki cenaha ayrılmış olan topçuyu örtmektedir. Bunlar E E harflerile gösterilmiştir. Topçuların arkasında F F harflerile gösterilen arabalar hattı vardırki bunlar mühimmatı harbiyeyi muhtevidirler. Bu arabalardan maada daha bir çok arabalar mevcut olup başka mahallere bırakılmışlardır ve sırası geldiği zaman bunlar gösterileceklerdir.

G G harflerile işaret edilen topçu karargâhları her iki cenah topçularının nihayetinde bulunmaktadırlar. H harfile gösterilen yeniçeri karargâhı bütün arabaları, eşyaları ve çadırları nakleden hayvanatı ile geride bulunmaktadır. İşbu son yeniçeri karargâhı I harfile gösterilen büyük yol ile iki kısma ayrılmıştır. Bu yol defterdar paşanın nezareti altında olarak erzak tevziatı yapılan mevkie gider. Bu mevki ayni zamanda pazar ve çarşı mahiyetinde olup burada eşya ve yiyecek şeyler satıldığını eşya bahsinde yazmıştık, Bu yol ayni zamanda L harfile gösterilen hazine çadırının yanından geçer ve bunun karşısında M harfile işaret edilen yerde idam cezası yapılır. Böyle bir vaziyetten maksat gelip ve geçenin hem mücazat ve hem de mükâfat mahallini görebilmesidir.

En büyük mühimmatı harbiye depoları N N harflerile gösterilen mevkide bulunurlar. Bu hususta nazarı dikkate alınan keyfiyet etrafta boş saha bulunması olup eğer yangın zuhur eder ise bunların kolaylıkla kurtarılabilmesi hususudur.

İşbu ordugâhlarda O, P, Q, R, S harflerile işaret edilen mevkiler vardır.

Birincisi olan O mevkii topçuya mahsustur. İkincisi olan P et depo mahallidirki ayni zamanda erzak tevzi edilen mahaldir. Q mevkii nakliyatta kullanılan hayvanların mahalli ve mezbaha mevkiidir. Burada hassaten koyun ziyade bulunur ve bunların muhafızları vardır. Ekseriya uzaklarda otluk mahallere sevk olunurlar. Dördüncü ve beşinci mevkiler R, S mevkileri ihtiyat barut mağazaları yanındadırlar. Yeniçerilere mahsus bulunurlar. Yeniçeriler buralarda toplanırlar ve nizam, terbiye ve yürüyüşe geçerler. Ordugâhlar mezkûr resimde görüldüğü gibi aslında ve arazi üzerinde lâtif ve hoş manzara arzederler. Buraya nazar edildiği vakit ordugâhın azim miktarda mevcuda malik olduğu fikir ve zehabı husule gelir. Halbuki hakikata muğayirdir. Bu fikir ve zehabı ordugâhta fazla miktarda çadırların mevcudiyeti tevlit eder. Bununla beraber boş mahallerde ve çok miktarda arabalara vesaireye dikkat edildiği ve gözle görüldüğü takdirde husule gelen ordunun çokluğu fikrinden fazla miktarda tenzilat yapılması lâzım geleceği de görünür. Ordugâhlarda böyle geniş saha ve meydanlara ihtiyaç tabii olup aksi takdirde darlığı ve harekâtın ademi serbestisini intaç edeceği şüphesizdir. Mesela [Şekil — 22] ordugâhın bir kısmını göstermektedir.

Yirmi İki Numaralı Şekle Dair İzahat

Bu şekil türk süvarisine ait karargâhın bir kısmını göstermektedir. Burası karışık, bozuk bir vaziyet arzeylemekte olup buraya gerek girmek ve gerekse çıkmak hareketi güçtur. Bu hal türkler için olduğu kadar buraya taarruz edecek hıristiyanlar için dahi varittir.

A efrada mahsus çadırdır. B beygirlere mahsus sed ve maniadır. Burası ayni zamanda hayvanat için yemlik mahalli olup hayvanların yemlerinin pislenmemelerine dahi hizmet eder. C bir nevi çukur ve hendek için ocak hizmetini görür ve burada kazanda su kaynatılır. D hela mahallini örten çadırdır. Burada derin bir çukur açılmıştır. Bu çadırlardan birisi açık olarak yapılmıştırki bu suretle anın genişliği hakkında bir fikir husule gelir.

Bütün bu hendekler, çukurlar ve yemlikler... ilh. Gayri muntazam olarak serpilmiş olduklarından bu intizamsızlıktan hatta türklerin bile rahatsız olacaklarına şüphe yoktur. Bazan buralarda arabalar dahi bulunduğundan mevcut intizamsızlığı bunlar dahi artırmaktadırlar. Şeklin açıklığını gayip etmemek için arabaları dahil etmedim. Burada çadırların ipleri ve kazıkları bulunmakta olduğu gibi E harfile gösterildiği gibi hayvanları ayaklarından kazıklara bağlarlar. Piyadenin karargâhlarında gerçi bu şekilde görüldüğü üzere hayvanata mahsus yemelikler mevcut değilsede intizamsızlık cihetile anlar bundan aşağı

kalmazlar. Maahaza anlarda da zabitanın ağırlıklarını taşıyan arabalar ve hayvanlar bulunmaktadır.

Bu resimde bir kaç nefere mahsus küçük çadırlar gösterilmiştir ve beygirlerin kazıklara ne suretle bağlandıkları görülmektedir. Bu çadırlar üç veya dört neferliktir. Eğer zaman ve mevkiin vaziyeti müsait olursa hayvanların yemleri çinememeleri için yemlikler ön tarafta yapılır. Beygirlerin art ayaklarından birisini kazığa bağlamaktadırlar ve bu yerlerde kazan kaynatmak için ocaklar ve helalar da yapılmakta olduğundan ortalık girift ve karışık bir vaziyet alır. Hela çukurları büyük ve derin olup üstleri bazan bezle, ağaçlarla ve sık yapraklarla örtülür. Bütün bu ameliyat yapılan şeyler arasında güçlükle gezilir ve yanaşılır ve hatta geceleyin türkler için de zor olur. Hele düşm için buraya girmek hiçte kolay olamaz. Bunu ben bizzat gördüm. Nemseliler Vidin muharebesini kazandıkları zaman galip efrat mağlubların ordugâhlarına girmek hevesine mukavemet edememişlerdi. Türk ordusunun sağ cenahı çekilmişti. Ancak çok miktarda düşman süvarisinin yağma ve talan maksadile ordugâha girdiklerini (yaya olarak girmişlerdi) gördüklerinden hemen onların üzerlerine hücum etmişlerdi. Eğer o zaman nemselilerin ordusuna kumanda eden prens (Ludivig) ile ceneral (Veterani) süratle yardıma koşmamış olsalar idi türkler cümlesini mahv edeceklerdi. Bu sırada nemseliler bir çok hendekler, ocaklar, ipler, ve kazıklardan o kadar müşkilata uğramışlardıki ne toplu bulunmağa ve nede bu karma karışık sahadan çıkıp kurtulmağa imkân bulamamışlardı ve bunlar arasında hayvanını terk ederek Çasar ordugâhına kaçanlar olmuştu.

1987 senesinde türkler kendi ordugâhlarını diğerine nisbeten hafif ve küçük ordugâhlar ile mudafaa etmekte ediler ve bu küçük ordugâhlar büyüğünün altı mil ilerisinde bulunur ve bunlarda topraklı süvarisinin en seçme efradı ikame olunurdu. Bu ordugâhın yine altı mil ilerisinde Tatar kıtaatı bulunmakta ve bunlarda bir diğer ordugâh vücuda getirmekte idiler. Cezye veren Moldavalılar Uluhlar cenahta ahzi mevki eylerlerdi.

Artçıda da diğer bir hafif ordugâh halinde idi fakat bu ordugâh (öncü) nünkinden daha fena olup büyük ordugâhın beş altı mil gerisinde idi. Bunlar hasta nakil arabaları veya hayvan sürülerini ufak müfrezeler terfiki suretile muhafaza eylemekte ediler.

Viyanayı muhaşara eden veziriazam Kara Mustafa paşa öncü kıtaatı kullanırdı ve buna çarhaçı denilir idi. Osmanlı ordusunun bu çarhacıları Mehmet paşa ile Tatar hanının kumandasında oldukları

halde cenubî Avusturya arazisine taarruz etmişlerdi. Bu çarhacılar şekilde gösterildiği vechile karargâh kurmuşlardır bunda T. T. harflerile birinci Tatar ordugâhı irae edilmiş olup bütün ordudan epiçe uzakta ve T ile işaret edilenler yani sag tarafta moldavalılar karargâhı ve sol tarafta ulahların karargâhı olmak üzere mevzi almışlardı. Tatar karargâhlarının Türk karargâhlarile beraber olmasına pek az tesaduf olunur. Ancak fevkalade ahvalde ve ihtiyaç halinde beraber bulunabilmişlerdir.

Şekilde V. V. harflerile gösterilen kıtaat çarhacı ismi verilen kıtaattırlar. (öncü) Bunlara üç Paşa kumanda eylemekte idi. (Şam paşası Salih paşa, Anadolu paşası Dilaver paşa ve Rumeli paşası Osman paşa) Artçı denilen kıtaat dört bin neferden mürekkep oldukları halde Yegen paşanın emrinde idiler. Bu adam cesur bir adam olup Anadoluda vaktile haydutluk etmiş idi. Sultan Mehmet bunu af etmiş ve fakat kendisinin bulunmakta olduğu Macar memleketine gelerek harp etmesini emir eylemişti. Sultanın işbu lutuf ve inayeti padişaha olan muhabbet ve sadakatini artırdığından güzel hizmet ediyordu. Padişah tahttan indirildiği zaman padişahı mudafaa maksadile bir çok adamlar toplamış ve bunların başına geçerek İstanbul asilerinin karşısına çıkmıştır ve yeni hükümdarın emirlerini tanımıyarak kendi kendisini ser asker ilan eylemişti.

Kara Mustafa paşanın Viyana muhasarasından evvel Brand Kirhen sahrasındaki karargâhı [Şekil—23] de gösterilen karargâhın temamen ayni gibi idi.

Yirmi Üç Numaralı Şekle Dair İzahat

Bu resim kara Mustafa paşanın Viyanamın muhasarası için hareketinden bir kaç gün evvelki ordugâhı tasvir eder. (Brand Kirhen) ordugâhı bundan sonra tesis edilerek muhasaraya mübaşeret edilmişti.

Bu şekildeki ordugâhta türklerde vücuda getirilmesi mutat olan yollar ve mevkiler yapılmamıştır. Bunun nasıl olduğunu bilemem. Ya böyle arzu ettiğimden veyahut unutmuş olduğumdan ileri gelmiştir. Bununla beraber o gece ordu toplu bulunuyordu.

A veziri azamın çadırının bulunduğu merkez. I idam cezası icra edilen çadır. 2 hazine kasaları. B B kapıkulu süvarilerinin teşkil ettikleri iki cenah. C C C erzak ve harp mühimmatı arpbaları. D D D toprak veyahut vilayet paşalarının süvari kıtaatı. E E E topçular, ye-

niçeriler ve topraklı piyadelerinin teşkil ettikleri hatlar. F F öncü. G G iki süvari kıt'ası olup hayvanları eğerlidir ve ordugâh ile öncü arasına ikame olunmuşlardır. H H artçı karargâhı.

Öncü ve artçı mevzileri 1687 senesinde Süleyman paşa Osmanlı ordusuna kumanda ettiği zaman zikr ettigim plâna tevfikan karargâhını kurduğu vakit ayni artçı ve öncü mevzilerini teşkil ederdi. Ordugâhlarda esasen öncü ve artçı kıtaatı teşkilatını tatbık eden Süleyman paşa idi. Hücum ve yağma yapmaları için tatarları ordunun ilerisinde bulundurduğu gibi siperler dahi inşa ettiren kendisidir.

Ösek sahasında teşkil ettiği ordugâhta bunları tatbik eylemiş ve bu ordugâha varıldığı zaman anın siperler ve tahkimat içinde bulunduğu görülmüştür. [Şekil — 24].

Yirmi Dört Numaralı Şeke ait İzahat

Levha Çasar ordusu (Lotering dokası prens Karl) ın kumandasında olduğu halde Osmanlı ordusunu harbe mecbur etmek için mezkûr ordunnn Slavonya cihetinden Öseke doğru yürüyüşünü tasvir eder. Osmanlı ordusunun Süleyman Paşa kumandasında olarak Ösek civarında bulunduğuna dair malûmat yoktu.

Nemseliler (Valkovar) ın biraz aşağısında ve Ösekten beş mil mesafede Drava suyunu geçmekle ağırlıklarını orada bırakmışlardı. Ösek o zaman büyücek bir türk palangası halinde idi. Ordu ortadan yürümeğe mecbur idi. Maksat ise (Drava) nehrinin husule getirdiği bataklıklar üzerinden geçen ve muntazam ve uzun olan ahşap köprüyü elde etmek idi. (Bu sıralarda Alp dağlarındaki karlar eridiğinden Tuna taşar ve sahillerden çıkarak iki alman millik sahayı su basar idi) bu köprü (Darva) nın karşısındaki köyde nihayet buluyordu. Nemseliler bu köprüyü (Buda) nın zaptından sonra yakmışlardır. Ancak türkler tuğyanı meneylemek üzere burada ahşap bir set inşa etmişlerdir. Bu köprünün kalanı A A harflerile gösterilmiştir.

B türk karargâhı. C veziri azamın çadırı D D D türk siperlerini gösterir ve bu siperler türkler tarafından ilk defa olarak yapılmış ve kullanılmıştır. Şekilde olduğu veçhile hariçten dürbün ile görülmekte idiler. Ösek zaptedildikten sonra bunlar tamamile görülmüş ve tetkik edilmişlerdir. E işbu siperlerin etrafında yuvarlak bir şekilde mevzi alan piyadeler. F F F süvarilerin büyük kısmı olup piyadelerin arkasında bulunmaktadırlar. G G G G süvari kıtaatı olup siperler hat-

tında gayri muntazam olarak durmakta ve bu siperlerden aradaki fasılalar veyahut topraktan yapılmış yollardan (bunlar hendekler üzerindedir) harice çıkmaktadırlar. Bunlar H H H harfleríle gösterilmişlerdir. Toplar bu mahreçlerin gerilerinde ve K K K ile gösterilen mahallere konulmuşlardır.

L L L dört adet süvari kıtaası olup nemselilerin harekâtını tarassut etmektedirler. Bunlar bazan çasarlara yaklaşırlar ve hücum vaziyeti alırlar fakat ekseriyetle mevkilerinden ayrılmazlar. Siperlerden atılan Türk toplarının mermiyatı bunların üzerinden aşar iki ordunun arasın daki saha fundalık ve küçük fidanlar ile dolu idi. Fakat bunlar Çasar ordusunun tertibat ve intizamına mani olmıyorlardı. Maahaza Çasaralaylarının baltacıları bunları kesiyorlardı.

M M M Çasar ordusunun vaziyetini gösterir. Ordu piyade ve süvariden mürekkep olarak mutat nızam ve tertibatını almıştı. Süvariler süvari bölüklerine ve piyadeler taburlara ayrılmıştır. Fakat hatlar bir tabur ve iki süvari bölüğünden vücuda getirilmiştir. Her taburda iki top bulunmaktadırki bunlara alay ve sahra topları namı verilmektedir.

Bütün ordu iki cenah vücuda getirmek suretile mevzi almış bulunuyor. Birinci cenah N N harflerile ve ikincisi O O harflerile gösterilmiştir. P P ile gösterilen iki yancı ile ordu ihata edilmiş bulunmaktadırki bunların arkasında Q Q harflerile gösterilen dragonlar ihtiyat mahiyetindedirler ve bunlar bazan mevkilerinden ayrılarak düşmana hücum ederler ve fakat ordudan uzağa ayrılmazlar idi.

Cephenin her hattı topçunun yürüyüşüne yardım etmekte idi topçu haddı zatinde iki cenah husule getirmekte idi ve toplardan bir az uzakta olan hatta kirpi manialar bulunmakta ve bu kirpileri iki nefer umuzlarında taşımakta ve o suretle hemen yere bırakarak ve kolaylıkla bu kipileri birleştirerek bir hat tesis edebilmekte idiler. Çasar ordusu işbu tertipte olarak Türk ordusundan bir top menzili mesafede durmuştu. Türk ordusu ise beyan eylediğim veçhile siperlerde bulunuyordu. Çasar ordusu veziriazamı harbi kabule icbar için her bir şeyi yapmış idi. Fakat Türk ordusu siperlerden dışarı çıkmıyordu ve küçük bir haeket gördüğü zam anileride bulunan süvari kısmını geri alıyordu.

Çasar ordusu, siperlerdeki türk ordusuna hücum ettiği taktirde, kendi depo ve ağırlıklarından (bunlar Dravadan Tuna nehrine doğru idiler) uzaklaşmağa ve ayrılmağa mecbur idi. Çasar ordusunun kumandanı Lotering Dukası Şarl orduda su olmadığını görerek

orduyu bu maksatle bir az geriye almağı düşünmüş idi. (Şekil müsait olsa idi bu mevkii orada gösterecektim) Bunun üzerine türk süvarisi çasarları takip eylemiş isede tertibatı gördüğünden hücuma cüret edememişti.

Lotering Dukası Karl (Ösek) den uzakta (Drava) suyunu geçtikten sonra Süleyman paşaya hücum için tasavvurundan vaz geçti Zira Drava nehri üzerindeki sol cenahının uzaklara açılması suretile köprü ile bu nehir üzerindeki depo ve mağazaları açıkta kalacak ve suyu kendisine irtesi günü düşman karargâhına hücum etmek için kâfi gelemiyecek idi. Bu büyük kumandan umuru askeriyede fevkalade kudret sahibi olduğunu gösterecek bir surette uzaklaşmış idi. Tarihlere kayde seza bir hareket idi.

Türkler, nemselilerin korkudan kaçtıklarına hüküm eylemişlerdi. Binaenaleyh çasar ordusunun kendilerinden korktuklarına zahip olarak ana hücum etmeğe karar verdiler, fakat bu pek beyhude bir iş idi. Zira çekilme hareketi çok muntazam şekilde yapılmıştı. Bütün Osmanlı İmperatorluğunda ordunun siper ve tahkimat hususundaki mehareti medh ve sena edilmekte ve bundan dolayı nemselilerin hücuma cesaret edememekte oldukları söylenmekte idi ve daha ileri gidilerek türklerin nemselileri ıtaat ve inkiyada icbar eylemek çaresini buldukları ilan ediliyordu.

Türkler siper ve tahkimatı bütün müteakip ahvalda ve sahrada kullandıkları gibi vezir Süleyman paşa (Darva) ya gitmek için drava suyunu geçmek üzere Ösek bataklıkları sevahilinde tahkimat yapmış idi [Şekil — 21] de göstermiş olduğum veçhile paşa öncü ve artcısile (Arsan) a gelmiş idi. Buradan, çasar ordusunu ormanda gördüğünden yine tahkimata başlamıştıki bu vaziyet [Şekil—25] de gösterilmiştir.

Yirmi Beş Numaralı Şekle Dair İzahat

Bu şekil Arsan dağı altında Ösekten başlayan ve Muhaç denilen ovada veziriazam Süleyman paşa ile Lotorin Doku Karl arasında vukubulan muharebede (Karl) tarafından tatbik edilen muharebe plânını gösterir. Mezkûr ovanın vaziyeti harbin gaip edilmesine tesir etmiş ve muharebede bu ovanın ismile yadedilmiştir. Macar kralı telef olmuştu. Fakat neticesinde Transilvanya Macaristana ilhak edildiği gibi Osmanlı İmperatorluğunun izmihilalini ve keza sultan Mehmedin tahttan hal'ini intaç eylemiş bulunuyordu.

A - Arsan dağı. B Muhaç ovasının başlangıcı CCC Harp nızamında ve iki hatta olarak çasar ordusunu gösterir. Ordu Siklos denilen mevkii muhasaradan kurtarmış idi.

D D D D hemen kâmilen piyadeden mürekkep olan Osmanlı ordusunu göstermektedirki Ösekte hitam bulan ormanlar arasında mevzi almış idi. Türkler nemselilere hücuma başladılar nemseliler topçu ateşleri ve gayet isabetli tüfenk ateşlerile türkleri çekilmeğe mecbur eylediler. Türkler mukabeleten tazyika başladıklarından bunların üzerlerine cenahlardan süvari bölükleri sevk edilmişti. Bu bölükler E E E harflerile ve hareketleri noktalarla işaret olunmuştur. Türkler F F F harfldrile gösterilen siperlerine çekildikleri esnada nemselilerin piyade taburları takibe koyulmuşlardı. Şekilde gösterildiği vechile türklerin siperleri ormanların arasında bulunmakta idi. Ordugâhlarını Türkler siperlerden müdafaa ettikleri gibi arkada diğer siperlerde var idi. G harfile gösterilen veziriazamın çadırlarını müdafaa ediyorlar idi. Burasını nemseliler topları, eşya ve levazımı ve ağırlıklarile beraber türklerden zapt etmişlerdi. Veziriazam bu sefer de Ösekte (Karl)ın yaptığı gibi her halde düşmanın çekileceğini ümit eylemiş idi. Fakat bunda türkler aldanmışlardır. Zira prens Karl ordusuna harp nızamı verdikten sonra şiddetle türklere hücum etti. Düşman süvarileri ve yeniçereler topçuyu ağırlığı velhasıl bütün ordugâhı galiplere terk ederek firar etmişlerdi. Osmanlı ordusunun Viyana bozgunluğundanberi bu ordugâh kadar zengin bir ordugâh kurulmamıştı bu muzafferiyet kadar hiristiyanlara fevkalade nafi ve türklere son derece muzır bir muzafferiyet vukubulma mıştır denilebilir.

Türkler ordugâhın bu şekil ve tarzda müdafaasının kendilerine bir faide temin edemiyeceğini bozulduktan sonra görüp anlamış olmalarına rağmen müteakip zamanlarda daima bu usulu takipte ısrar eylemişlerdir.

Nemselilerin yaklaştıklarını ögrendikleri zaman daima siper ve tahkimat yapmağa müsaraat eylemişlerdir. Fakat buna rağmen bozğunluktan kurtulamamışlardır.

Bundan sonra tesis edilmiş olan ilk ordugâh arzettiğim şekilde yine eski Türk usulüne göre tesis edilmiş olduğu gibi ikincisi de birincisinden pek az farklı bulunuyordu.

Maahaza ben artık Süleyman paşanın ordugâhını kâfi derece tasvir eylemiş olduğumdan şimdi Viyana hareketinden bir gün evvelki Kara Mustafa paşa ordugâhını tetkike başlayacağım. Bu ordugâhlarda bulunan muhtelif ve türklere çok lüzumlu olan mevkileri beyan eyle-

miş idim. Bu mevkiler ordularının harekâtı için ehemmiyetli idi ancak mezkûr harekâtı gayrî muntazam bir şekilde (gerek kendilerini müdafaa için olsun ve gerekse düşmana taarruz maksadile bulunsun) icra eylemekte idiler. Türk ordugâhlarının neden mürekkep olduğunu bilenler ve bunlara mutaallik olan resimleri tetkik edenler türklerin, kendilerini bu şekil ve tertibatta olarak topraklı süvariler ile olan müdafaaya nazaran daha eyi müdafaa edebileceklerine kanaat getirmelerinin sebebini kolayca anlayabilirler.

Tapraklı süvarileri, hükûmet kumandanlarının (paşalarının) emirleri altında olarak gelmekte ve mezkûr paşaların daireleri dahilinde bulunan timar ve zaimlerin süvarilerine nisbetle bâzen çok ve bâzen az miktarda olarak bulunmaktadır.

Bu süvariler tatarlar ve cezye verenlerin süvarileri ile birleştikleri zaman ordugâhlarda muhtelif mesafeler ve aralıklar bırakılmaksuretile birleştirilirler (bu hususta izahat verilmiştir) ve bir daire husule getirir. Bunlarda ileride altı mil mesafede bulunan iki süvari gurubile müdafaa olunmaktadırlar. Daha ileride bulunan kıtaat ise tatarlardan ve moldava ve ulahlardan ibarettir. Bundan maada bir kaç bin türkten ibaret olan zagaralar ile artçı olarak geride bir kaç bin süvariden mürekkep bir gurubun karargâhı vardır. Bütün bu kıtaat kendilerine mahsus karargâhlarda ve ordugâhlarda bulunduklarından düşmanın yaklaşmasında dairevi olan hattın imdadına yetişmeğe mecbur olmazlar.

Türkler bu usule teban Asyada daha muvaffakiyetli harpler yaptıkları gibi bunu Avrupada Ruslara, Bulgarlara ve Macarlara karşıda tatbik etmişlerdir. Bu zikredilen milletlerde harp hususunda anlardan az farklıdılar. Bu usulde harp etmek ve süvariyi toplu tutmak gerek müdafaada ve gerekse taarruzda olsun muhtelif vekayide görüldügü veçhile muvaffakiyet ve muzaffariyet temin isal eylemektedir.

Macaristanda oldukça muharip olarak şöhret kazanmış olan yeniçeriler ordunun gerek ilerisinde ve gerekse cenahlarında bulunsunlar süvariler anlara hiç bir vakit yardım etmemişlerdir. Şimdi ise kendilerini siperler ve tahkimat ile ve ağırlıkları nakil eden arabalar ile müdafaa eylemektedirler. Geride olduklarından süvari bir muvaffakiyet kazanmazsa ordunun mağlubiyeti tabiîdir

Filhakika eğer süvariler büyük bir kavis teşkil eyledikleri halde metanet gösterip nemselilerin mukavemetini kırsalardı (zikredilen milletlerle çarpışarak yaptıkları gibi) ordu, süvarinin muavenetile ordugâhlardan çıkmağa muktedir idi ve piyade ve topçu ve ağırlıklarda müdafaa olunurdu. Düşman tarafında bulunan ileri karakollar bunları

muhafaza edebilirler. Türkle bu hususta çok dikkatli hareket ederler bu keyfiyetin yalnız öncü ve artçı ile teminini kâfi görmediklerinden ayrıca ordugâh muhafazasına mahsus bir kıt'aya maliktirler buda atlı olmak üzere ileri karakollar tesis etmekle mükelleftir. Bu karakollar birbirinden az bir mesafe ile ilerlerde ikame edilmişlerdir aynı zamanda bu kıt'a devriye karakolları gezdirmek suretile efradın daima hazır ve bulunmalarına nazaret ederler bundan maada davul çalan efrat mezkûr karakollar ile ordugâh arasında dolaşırlar ve davul ve dümbelek çalmak suretile dikkati idame ederler. Bu hususta musiki alat ve edevatı bahsinde malûmat verilmişti. Bu davulcular at üzerinde oldukları halde Allaha ve Peygambere dua ve Padişaha nusrat temenni ederek bağırırlar ve dolaşırlar.

Ordugâhta her bir çadır ve yük arabalarında efrattan biri arasıra uyumayınız! Diye yüksek sesle bağırır.

Yirmi üç numaralı şekilde gösterilen Viyananın terkinden bir gün evvelki Türk ordugâhını izah edelim Bu ordugâh Brandkirhen ovasında tesis edilmişti. Veziriazam ordugâhın burada bulunmasını arzu ve tensip eylemişti.

Numara 2 hazine A harfile işaret edilen veziriazam çadırının karşısında idi. Bu çadır merkez olmak üzere etrafında erkân ve ümeranın çadırları kurulmuş ve süvarilerden mürekkep olarak bir daire vücuda getirilmiştir. Cenahlar diğer iki hat ile müdafaa olunmakta ve bu hatlardan birisini B harfile gösterilen yeniçeri ve diğerini de serhat kolu piyadeleri vücuda getirmekte idi bunlar C harfile gösterilen eşya arabalarile kapalı idiler.

Paşaların maiyetinde olan süvariler D harfile gösterilmişlerdir. Bunlar E harfile gösterilen topçuları müdafaa eylemekte ve şekilde görüldüğü gibi bulunmakta idiler. Süvariler ordugâhın ön tarafını müdafaa eyliyorlardı. F harfile gösterilen öncü Viyanaya doğru karargâhtan bir kaç mil uzakta idi ancak öncüsü ile ordugâh arasında G G harflerile gösterilen süvariden ayrılmış kıt'alar bulunuyordu.

Diğerlerinden büsbütün farklı bulunan işbu ordugâhta türklere lüzumlu olan yerler görülmektedir. Beyan ettiğim vechile türkler bunları veziriazamın karargâhı civarında teksif etmişlerdi bu suretle sık ve toplu bir karargâh vücuda getirerek daha mükemmel bir şekilde kendilerini müdafaayı düşünmüşlerdir. H harfile artcı kıtaatı gösterılmiştir. Bu ordugâh tetkik edildikten sonra mevcudun nısfından ziyadesinin debdebe ve ihtişam için fazla ve faidesiz bir takım kalabalıktan ve bir çok esirler ve tüccarlardan mürekkep olduğu ve hatta

bunların efrattan daha ziyade bulundukları anlaşılır. Ordugâhta bütün çadırlar yeni ve pek temiz bir halde oldukları gibi takımlar ve koşumlar ve bütün eşya Osmanlı İmparatorluğunda şimdiye kadar emsali görülmemiş derecede kıymetli ve zengin idiler. Ordugâhın tertibatına gelince türkler yer yer topraktan küme ve yığınlar vücuda getirmişler ve bunları münkesir bir şekilde yaptıkları hendeklerden çıkan topraklar ile yaparak tahkimata başlamışlardır bu kümeler top ve bataryalara mahsus idi. Bu yığın ve kümelerin iki tarafında siperlerden çıkış ve girişe mahsus medhaller bırakılmış idi. Ancak işbu medhallerin üstleri toprakla örtülmüş bulunuyordu.

Askerlikten bir az malûmatı olan kimse resme göre tertibatı kolayca anlayabilir. Ancak türkler bunları muntazam olarak vücuda getirmesini bilmedikleri cihetle bu tahkimatın kendilerine büyük bir faidesi olmamıştır. Maahaza ben bu hususta tafsilata girmekten çekindim. Yalnız nemselilerin hücum ve taarruzlarına türklerin mukabelelerini zikreyleyeceğim. Nemseliler taarruzlarını daima müsait buldukları zamanlarda Türk siperlerine karşı yapmakta idiler.

[Şekil — 24] de gösterilen Ösek tahkimatına karşı zikreylemiş olduğum sebeplerden dolayı prens Karl taarruzda bulunmamıştır.

"Arsan„ dan hareketle "Darda„ ya giderken yine Süleyman paşa tarafından vücuda getirilen tahkimat kesik kesik hesapsız ve gayrı muntazam suretle yapılmış bir takım hendeklerden başka bir şey değildi. Bunlar [Şekil — 25] de gösterilmişlerdir. Ormanda olan siper ve tahkimat yeniçeriler tarafından yapılmış idi maksat da eğer süvariler firar edecek olurlarsa bu suretle kendilerini müdafaa edebilmek idi ve hakikatte de böyle olmuş idi. Nemseliler siperlere taarruz ederek ordugâhı zapt eylemişler ve topçu ve bütün ağırlıkları iğtinam etmişlerdi. (Paşaçin) önündeki ovada bozulan serasker paşa Nissa garbinde tahkimat vücuda getirmiş idi bu tahkimat [Şekil—26] da gösterilmiştir.

Yirmi Altı Numaralı Şekle Dair İzahat

İşbu şekil (Nissa) muharebesinden bir gün evvel Çasar ordusuna kumanda eden (Badenli Prens Ludovik) in muharebe nizam ve tertibatını göstermektedir. Mezkûr ordu bütün geceyi ordugâhı olmaksızın silah başında olarak geçirmişti.

Serasker paşa ordusu için siperler yapmış idi. Türk ordusu Nissa civarında bulunmakta ve sağ cihetinden bir dağ ile ve sol-

dan Nissa suyu ile müdafaa olunmakta idi. Bu şekilde ertesi günü Çasar ordusunun yaptığı yürüyüş gösterilmektedir. Bunun maksadı türkleri siperlerinde kuşadup bozguna uğratmaktı.

A A Çasar ordusunu mutadı olan şekilde ve harp nizamında olarak göstermektedir. Bu ordunun geceyi geçirdiği vaziyet noktalar ile gösterilmiştir. B B ağırlıkların bulundukları yer ve vaziyeti gösterir. C C C harpten evvel Nemselilerin ilk hatlarının takip ettikleri yol noktalar ile gösterilmektedir. D D Çasarların ikinci hatlarının yürüyüş yollariki iki dağın arasında ve ayni vadi dahilindedir. E E E ağırlıkların iki hareket yollarıdır. Bu yollar üzum bağlarını havi olan dağların en yüksek sa halarından geçerler. yolları alayların doğramacılarile kazmacılar temizlemişlerdir.

Osmanlı ordusu siperlerinde olduğu gibi tamamen ayni vaziyette idi. Yani etrafta piyadeler bulunmakta ve merkeze yakın mahallerde süvariler ikame edilmekte idi. Hariçte ise F F F harflerile gösterilen dört büyük süvari grubu bulunmakta idi. G ser askerin çadırı ve türk karargâhının diğer teferruatı. iki hatta olarak ağırlıklarile yürüyen Çasar ordusu H harfile gösterilen dağın karşısına vardıkları zaman (bu dağlar türk ordugâhının sağ cenahını teşkil eyleyordu). Orada bulunan Arnavut piyadeleri Nemselilere karşı ateş açmışlardı. Fakat bu ateşin Nemselilere hiç bir zararı dokunma- dı. (Bu mevki eyice görülmesi için I I I harflerile işaret edilmiştir.)

Anravutlar kendi ilk ateşlerinin müessir olamadığını gördükleri gibi sür'atle siperlerine koştular. Ancak Çasarların kendilerini şiddetle takip eylediklerini de gördüklerinden yeni siperler inşasına koyuldular. (K K) bu siperleri Nemseliler zaptetti. Çasar or- dusu iki hatta olarak L L L ile gösterilen ovada mevzi aldı. Nemselilerin ilk hatlarının ateşleri türklerden bir çok telefata sebep oldu. Bunun üzerine bermutat hemen firara başladılar. Bu vaziyet M M M haflerile gösterilmiştir. Bu hatlar nokta ile gösterilen mahallerden alınan bir kaç süvari bölüklerile artırılmışlardı.

Bazı türk kıtaatı Palankaya ve Vissa civarına iltica eylediler. Burası N harfile gösterilmiştir. Bir kısmı O harfile gösterilen köprüye doğru kaçmışlardır. Fakat en büyük kısım nehire atılarak ve yüzerek kurtulmuşlardır. Fazla yağan yağmurlardan nehirin suyu çoğalmış idi. Ancak o gün hava çok iyi ve açık idi. Türklerin bu müstahkem ordugâhı çok kuvvetli idi. Çünkü sağ cenahı dağlarla ve sol cenahı Vissa nehirile müdafaa olvnuyordu. Ancak bu vaziyet onlara hiç bir faide temin edememiştir. Çünkü sağ cenahı müdafaa eden

dağlar bir vadide hitam bulmakta idi. Bunu ben bizzat üç yüz nefer süvari ile tarassut eylemekte idim. Bu vadinin türk ordugâhının arkasına kıtaat sevkine müsait olduğunu ve türklerin arkasının alınmasının kolay olacağını görmüş olduğundan (Badenli prens Ludovik) bu hareketin yapılmasını emretmiştir. Türkler arkalarının alındığını görmeleri üzerine siper ve tahkimatlarını terke mecbur olmuşlardır. Bununla beraber burada pek gayri muntazam bir halde Çasar ordusunun karşısına çıkmış bulunuyorlardı. Türkler kendilerinin fevkalâde teyakkuz ve intibahlarının faide vermediğini görmelerile korkudan veyahut ta Çasar ordusunun müthiş ateşinin tesiratından naşi olmalıdırki bozgunluğa uğramışlar ve firara başlamışlardır. Türk ordusunun büyük bir kısmı nehire atılmıştır. Gündüz ve hava açık idi ve fakat nehirin suyu çoğalmış bulunuyordu ve nehiri yüzerek geçmek zarureti hasıl olmuştu.

Veziri azam Köprülü paşa (Prens Ludovik) ın Süleyman paşanın müstahkem ordugâhını terk ile çekildiğini gördüğünden Tuna nehri üzerinde bulunan erzak ve mühimmat sahasından anı ayırmağa teşebbüs etti. Bir gece yürüyüşü icrası suretile vezir meramına nail oldu. (Slankemen) in bir miktar yukarısında bir dağda durarak burada tahkimat yapmağa başladı. Bu dağ Tuna ile beraber sağ cenahını muhafaza eylemekte idi. Sol cenahında ise bütün süvari kıtaatını toplayarak bunun kumandasını ser asker paşaya tevdi eylemişti.

Tahkimat sahasında piyadeler bulunmakta ve bunlara bizzat Veziriazam kumanda eylemekte idi. Çasar ordusunun kumandanı ise (Badenli prens Ludovik) idi.

Pirens Ludovik bidayette türklere hafif bir surette taarruz etti. Ancak buna karşı pek şiddetli bir surette mukabele ve mukavemet ettiklerinden bir çok Alman efradı ve zabitan ve ceneralları telef olmuşlardır.

Sol cenaha süvari kıtaatile kumanda etmekte olan (Marşal de Tinevald) bu esnada türklere bir tabanca menzili kadar pek yakından takarrüp eylemiş idi. Lâkin serasker buna karşı hiç bir mukavemet göstermeksizin firar etmiştir. Yeniçeriler süvarilerin ordugâha doğru firar eylemekte olduklarını müşahede eylediklerinden anlarda kaçmağa başlamışlardı. Veziri azam bu felaketin önüne geçmek üzere şiddetle öue atılmış ve fakat telef olmuştur. Bütün bu vekayi [Şekil—27] de gösterilmiştir. Türk süvarisi pek az cesaret göstermiştir. Veziriazam dahi cüretkârane teşebbüsün cezasını çekmiş bulunuyordu.

Yirmi Yedi Numaralı Şekle Dair İzahat

Bu şekil Türklerin ve Nemselilerin orduları arasında vuku bulan (Slankemen) muharebesinin tertip ve plânını gösterir. İki ordunun harekâtını da göstermektedir. Avustarya ordusuna (Badenli pirens Ludovik) ve Türk ordusuna Veziriazam Köprülü Ahmet paşa kumanda eylemekte idi. Veziriazam Çasar ordusunun Süleyman paşanın müstahkem ordugâhı civarından uzaklaştığını gördüğünden (Çasar ordusu Slankemen kasri civarında ihtiyat mevzie çekilmek üzere hareket eylemişti. Slankemen Tuna sahilinde ve (Teisa) karşısında olup burada kayıklarda erzak ve mühimmat bulunuyordu.) Bir gece yürüyüşü yapmağa ve Sava nehrinin biraz yukarısına doğru nehirin son kısmını elde etmek maksadile ateşler ile işaretler yaparak bu suretle Çasarların erzak dolu kayıklarını zaptetmeğe karar vermişti. Veziriazam bu harekete muvaffak oldu.

Bununla beraber Çasar ordusu erzaksız ve ekmeksiz kalmış olduğundan ve başlıca erzak depo ve anbarları ise (Petrvaradin) de olduğundan ve burası ile muvasalası kesilmiş bulunduğundan açlıktan kurtulmak için düşmanla harbe girişmekten başka çare kalmamış idi. Vezir müsterih ve memnun olarak dağ mailesinde bir kaç çadırdan ibaret olan karargâhını tesis etti. Burası şekilde A A harflerile gösterilmiştir. Bu civarda Türk ordusu itiyadı üzere siperli ve müstahkem ordugâhını kurduki B B harflerile gösterilmektedir.

Veziriazam işbu siperlere yeniçeriler ve diğer piyade ikame etti. Sol cenah asıl Tuna nehri ile müdafaa edilmekte idi. Buraya erzak ile doldurulmuş kayıkları getirdi. Bunlar C C harfile gösterilmişlerdir. Bunlardan maada bir takım kadırgalar, Tunanın aşağısında Belgırada kadar bulunmakta idiler. Bunlar da D D harfile gösterilmektedirler.

E harfile gösterilen bütün süvariler piyadeden ayrı oldukları halde büyük bir küme olarak siperlerin sağ cenahını müdafaa ve muhafaza eylemekte idiler. Buna serasker paşa kumanda eylemekte idi. Veziriazam bu vaziyette kendisine galebe çalmanın mümkün olamayacağını ve bilhassa piyadesinin dağ yamaçlarında siperlerde vaziyeti eyi bulduğunu düşünmüştü.

Prens Ludovik de piyadesini süvarisinden ayırdı. Her ikisinden birer hat vücuda getirdi ve bu hatlara harp tertibat ve nizamını verdi. Öyleki bu hatlar türklerin top menzilinin haricinde bulunuyorlardı. Bu hatlar F F F harflerile gösterilmişlerdir.

Ayni zamanda G G Ğ harflerile gösterilen ağırlıklarını arkaları Tuna nehrine gelmek ve bütün kıtaatın gerisinde bulunmak üzere yerleştirmiş idi. Ağırlıkların nehir kenarındaki kısmında düşman kadırgalarının bunlara takarrüp edememeleri için bataryalar tesis edilmişti. (Kadırgalar I I harflerilegösterilmiştir.) Ağırlıklar K K K harflerile gösterilen piyadelerin ve M M M harflerile gösterilen süvari devriye ve karakolların himayesinde bulunuyorlardı.

En kıdemli Mareşal sıfatile pirens Ludovik piyadelere ve (Graftinevalt) süvarilere kumanda eylemekte idi. Bunlar bir hattımüstakim halinde ve sür'atle türklerin siperlerine takarrübe başladılar. Bunların ilk mevkileri noktalar ile şekilde gösterilmektedir. Maraşal Tinevalt türk süvarisine hücum etmek için dairevî bir hat üzerinde harekete mecbur idi Bu hareket icin mevkiini terk ettiği sırada prens Ludovik kendi piyadesile türklere taarruza başlamış bulunuyordu. Bu piyade, Alman süvarisin muvasalatına kadar türk siperlerinden yapılan ateşin altında kalmış idi. Süvari geldiği zaman serasker gelen Alman süvarisinin hücumuna güçlükle mukabele edebilmiş ve sonra da süratle firara başlamıştırki bu hareket N N harflerile gösterilmiştir. Yeniçeriler kendi siperlerinde açıkta ve himayesiz kaldıklarını (süvarinin firar etmesinden) gördükleri zaman kaçmağa koyuldular. Bu hareketleri O O harflerile gösterilmektedir. Bunun üzerine Alman piyadesi Türk ordugâhına siperler üzerinden girmiştir. ve süvarisi ise Türk ordugâhının sağ cenahından mezkûr ordugâha girmişlerdir. Çasar ordusu bu defa o kadar çok değildi.

1694 senesinde Avusturya ordusuna kumanda eden Graf de Kaprara, (Petrovaradin) i Veziriazamın muhasaraya karar verdiğini duyması eylemesi üzerine mezkûr şehirin civarında siperler ve tahkimat inşa ettirmiştir. Vezir ordusile Avusturya ordusuna yaklaşmış ve o zamana kadar hiç görülmemiş ve işidilmemiş olduğu halde o da tahkimat yapmağa başlamıştır. Bu yeni vaziyetten hayrete düşen Grafde Kaprara biraz daha uzakta diğer siperler inşa ettirmiş ve hendeklerin önlerinde lâğımlar vücuda getirmiş ve bu suretle Veziri azamın hareketini durdurmak istemiştir. Şiddetle yağan yağmurlar türk siperlerini ve tahkimatını su ile doldurmuştu. Vezir bunun üzerine geceleyin çekilmiş ve kararından vaz geçmiştir. Türk ordusu Avusturya ordusunun iki misli kuvvetinde bulunuyordu. Bu vak'a [Şekil — 28] de gösterilmiştir. Bu teşebbüsün gülünç olduğuna hiç şüphe yoktur.

Yirmi Sekizinci Şekle Dair İzahat

Bu şekil (Petirvaradin) in plânını ve (Maraşal Graf de Kaprara) kumandasında bulunan Avusturya ordusunun siper ve tahkimatını ve aynı zamanda türklerin dahi karargâh ve siperlerini ve Çasar ordusunu bozguna uğratmak maksadile Vezir tarafından yapılan muhasara ve yaklaşma harekâtını göstermektedir.

A Petirvaradin. B aşağı şehir. C Tuna nehri üzerinde Çasarların iki köprüsü. D bu köprüleri müdafaa eden gemiler.

E E köprülerden yukarıya doğru dikilmiş olan ve içlerinde karakol efradı bulunan ufak bir takım deniz gemilerini göstermekte ve bunlar türkler tarafından köprüleri bozmak maksadile bir takım ağaç ve odunların suya atılmasına karşı menetmeğe memur bulunmaktadırlar.

F Çasarların birinci ve ilk siperleri. G Çasarların ikinci tahkimat hattı olup ordu buradan çekilebilir. H Türklerin birinci hatları. I anların ikinci hatları yaklaşma ve bataryalar.

K K Türklerin on kadar olan en büyük filolarıdırki Tuna üzerinde şimdiye kadar hiç bir zaman bu kadar büyük filo yapmamış idiler. Bundan maada altmış kadar kayık ve kadırgaları bulunuyordu.

L Tunanın ortasındaki küçük adada iki dane Türk bataryasını gösterir. Bu adaya Petirvaradin adası denilir. Bu bataryalar Çasarların köprülerini müdafaa eden gemileri döğmek için mevzie konmuştu. M başkaca yedi kadar kadırgalarını gösterir. Bu kadırgalar N ile gösterilen bataryalar tarafından müdafaa olunmaktadır. Bunlar Çasarların yanlarını döğmekte idiler.

O O adaya ve türk ordugâhlarına karşı Çasarların bataryaları. P diğer iki dane Çasar bataryası olup fasılasız yağan yağmurlardan dolayı ikmal edilememiş idiler.

Q diğer iki dane Çasar bataryalarıdır. Bunlar Türk gemilerini bulundukları yerden uzaklaştırmışlardır. Birisi Türk ordugâhındaki Arnavutların karargâhını döğmekte idi.

R pek ileride bulunmakta olan siperler bir kısım olup (Graf de Marsilli = kitabın muharriri) burasını saf teşkil eden maiyeti efradile müdafaa eylemekte idi. S Çasarların iki dane havanları. T Türklerin iki dane havanları.

Ertesi sene türkler Enis nehri üzerinden Tamşuvar ovasına geçmeğe teşebbüs etmişlerdir. Buradaki bataklıklarda yük arabalarını

birbirlerine baglayarak ve her arabaya üç nefer koyarak kendilerin müdafaa eylemek üzere manialar vücuda getirmişlerdi. Yürüyüş bahsinde buna dair malûmat verilecektir. Türkler bu işte muvaffak olmuşlardı. Bunun için dahi "Sent,, de tatbik ettikleri usul ve kaideye göre hareket ederek nehri henüz geçmiş piyadeyi müdafaa eylemek isteyorlardı. Ancak onların süvarileri bunu yapmış idiler. (Prens Öjen de Savvi) sür'atle ordusile varmış olduğundan onların piyadelerinin geçmesinde gecikmişlerdi. Prens Öjenin yürüyüşü ve türklerin ordugâh ve siperleri [Şekil — 29] da gösterilmiştir.

Yirmi Dokuzuncu Şekle Dair İzahat

Bu şekil, Çasar ordusu kumandanı prens Öjen de Savoi ile maiyetinde Sadrazamı bulunan Sultan Mustafa arasında vuku bulan harbin plân ve tertibatını gösterir.

Türkler Prens Öjenin (Petirvaradin) in karşısındaki ovana olduğunu ve Çasarların arabalar ile nakledilen ve kayıklardan mürekkep duba köprüleri olup bu köprü ile Teis nehrini (Titel) den geçtiklerini anlayarak adetleri veçhile Çasarların geçme hareketine mani olmak üzere teşebbüsata başlamışlardı. Çasarlar cebrî bir yürüyüşle Sentaya gelerek burada sür'atle kayıklardan köprü kurmuşlardır. Onlar bu vakadan evvel böyle bir köprü kurmamışlardı. Bu işi Cenovalı bir zat idare etmişti.

Sultan Mustafa köprünün kurulduğunu gördüğünden ve sabırsızlıkla hemen Transilvanyaya girmeği arzu ettiğinden Teis nehrini süvarilerile beraber geçmiştir.

Prens Öjen türklerin işbu yürüyüş ve hareketlerini müstacelen takibe başlamış ve bir kurumuş bataklık sahasında durduğu zaman Çasar hüsarları tarafından esir edilmiş olan bir türk paşasından Sultanın süvarilerile beraber Teis nehrini geçmiş olduğunu ve piyadelerile ağırlıkların dahi geçmeye hazırlandıklarını ve bu hareketin bir kaç gün zarfında yapılacağını haber almıştı. Prens ordusunu pek o kadar uzun olmayan bir yürüyüş için teşci eyledikten sonra Senta namındaki küçük köye gelmiş ve hakikat halde kendisine verilen malûmat ve raporların doğruluğunu görmüştü. Hemen ordusunu âdet olan harp nizamı veçhile ve A A A harflerile gösterildiği üzere iki hatta ayırmıştı. Türkler bunu gördükten sonra B B ile gösterildiği üzere arabalardan siperler ve manialar yapmağa başlamışlar ve diğer kısımları da geri taraflarda topraktan siperler yapmağa başla-

mışlar idi, bunlar C C harflerile işaret olunmuşlardır. Çasarların birinci hattı arabalar üzerine taarruz etti. Türkler çabucak ve dağınık bir şekilde D D kaçmağa başladılar nehirin diğer kenarında yapılmış olan ve E E harflerile gösterilen biricik mahrece gitmekte idiler. Bunların cümlesi köprüye atıldıklarından köprü bu ağırlığa dayanamayarak G harfile işaret edilen orta kısmı parçalanmış idi. Bundan dolayı piyadenin büyük kısmı nehire dökülmüş, burada ya boğulmuşlar ve yahut H H H harflerile gösterilen taburların tüfek ateşlerile ve keza Çasarların her iki yan taraf toplarının ateşlerile perişan olmuşlardır.

Sultan, ordusunun kâmilen bozulmuş olduğunu gördüğünden karargâhının ortasında bulunan ve I harfile işaret olunan çadırından çıkarak ve K K harflerile gösterilen süvari kıtaatile geceleyin ve sükûnetle (Tamşuvara) harekete mecbur oldu ve tek bir yeniçeri neferi almadı. Padişah kumandayı Veziriazama bırakmış idi. Veziriazam bu sıralarda piyadeler arasında öldürülmüştür. Bu büyük muzafferiyet Çasarlara Bosna vilayetinin yolunu açmış ve vilayet merkezi yağma edilmiştir.

Bu çekiliş üzerine (Kapı) sulh için İngiltere ve Holandanın tavassutunu istediğinden (Karlofça) da kurulmuş olan kongrada sulh yapılmıştır.

Bu suretle türkler kuvveti ordugâhların tesisinde ve tertibatta aramaktadırlar. Türkler ordugâhlarını ya eski usul ve adetlerine tevfikan basit bir şekilde süvari kıtaatından bir hat teşkili ve öncü ve artçı kıt'alarile müdafaalı olarak vücuda getirirler (Viyana mahasaralarından 1687 ye (Ösek) e kadar yaptıkları ordugâhları bu şekilde ve bu tarzda tesis eylemişler) ve yahut da Ösekteki ordugâh gibi siperler ve tahkimat vücuda getirmek üzere tertip ve tanzim ederler.

HAREKÂTI HARBİYENİN İKİNCİ KISMI

Yürüyüşler

Yürüyüş, Askerî fenne tevfikan orduların icra ettikleri harekâttan başka bir şey değildir. Bu harekâtı ben üç kısma ayırmaktayım: Birincisi kıtaatın belli olan bir noktada toplanmaları için gerek kara

yolile ve gerekse deniz yolile yapılan yürüyüşler ve sevkiyattır. Asya ve Avrupa kıt'alarında Osmanlı imparatorluğunun kıtaatı bulunmakta olduğundan çok defa bu ikinci şekilde yürüyüşler ve sevkiyat yapılmaktadır.

İkinci yürüyüşe alay yürüyüşü namı verilmektedir. Ordugâha varırken serksker, veziriazam veya padişahın karşısında ve önünde bilhassa yeniçeriler tarafından yapılır.

Üçüncüsü ise hakikî harp yürüyüşüdür. Bu yürüyüş ilk ordugâh ve karargâhtan itibaren ordu tarafından yapılan yürüyüştür. Bu, harp yürüyüşlerinin başlangıcı demektir. Çünkü birinci ordugâhtan çıkarak yürüyüş yapılmakta ve ikinci bir ordugâh tesisine teşebbüs edilmektedir. Birinci ordugâha, düşmana karşı bazı harekâtı harbiye yapıldıktan sonra dönülebilir.

Bütün bu muhtelif yürüyüş harekâtını tafsilatlı olarak anlatacağım. Hiç bir suretle bozulmaz bir kanun ve kaide olmak üzere gerek Padişah ve gerekse Veziriazam sefere gidecekleri zaman İstanbulda veya Edirnede (Sarayın bulunduğu yere göre) sahrada saltanatlı ve süslü çadırlar kurulur. Eğer Padişah sefere gidiyorsa onun otağının önüne yedi tuğ ve eğer Veziriazam gidiyorsa onun çadırının önüne beş tuğ dikilmektetir. Andan sonra bütün millete Padişahın veya Vezirin otağlarının kurulmuş olduğu ilan edilerek bütün imparatorluk Sultanın veya Veziriazamın sefere gitmek üzere olduğundan haberdar edilir.

Bu otağlar kurulduğu zaman henüz harekete başlamamış olan kıtaat hemen yürüyüşe ve harekete başlarlar. Harekete başlayanlar belli olan noktada toplanılmak üzere ve bilhassa Mısır ve Asya kıtaatı gibi uzakta olanlar erken hareket eder.

Asker ve kıtaatın geçmeleri icap eden Marmara, Adalardenizi ve Karadeniz kıyılarında bulunan muhtelif yerler tayin olunur. Bunlardan sonra asıl büyük sevkalceyş yolu olan İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Niş ve Belgırat yolu üzerinde hareket olunur. Bu istikamet Osmanlı imparatorluğunun en müreffeh ve müterakki sahası olduğundan Macaristan ve Bosnadaki kıtaattan maadası mezkûr istikamette yürüyüş yaparlar. Bosna ve Macaristandakiler Ösek köprüsü civarında toplanırlar burada ordunun en büyük kısmı toplanmış bulunur. Viyanayı muhasaraya giden Kara Mustafa Paşa bu yollardan ve bu şekilde yürüyüş yapmış idi.

Asya kıtaatının hangi sahil şehirlerinde toplanarak Avrupaya geçtiklerini ve hangi noktalarda ordu kıtaatına iltihak ettiklerini yazmak faideli olur itikadındayım.

Asya paşaları İstanbul boğazından geçmek üzere Üsküdara gelirler burada deniz vesaiti nakliyesi olarak gemiler ve kayıklar vardır. Nisbeten meskûn olmayan mevkilerden Avrupa toprağına geçerler, şehir solda kalmak üzere ilerideki sahada ordugâh kurarlar. Anadoludan gelenlerin bir kısmı kayıklarla Geliboluya geçerler ve Edirneyi sağda bırakarak Filebeye hareket ederler ve burada iltihak eylemek üzere ordu kıtaatını beklerler ve eğer mezkûr kıtaat Filibeyi geçmiş bulunurlarsa anlara yetişmek üzere yürüyüşlerini tacil ederler.

Aşağı Anadoluda yani Halep, Şam- ve Mısırde bulunan piyade kıt'aları mezkûr havalinin, iskelelerinden gemilere bindirilerek (Selanik) e çıkarılırlar. Ancak süvarilerin bunlarla nakilleri çok müşkül olduğundan anlar karadan hareket ederek Geliboluya gelirler ve buradan Filibeye sevk olunurlar.

Halep paşasını ben İstanbulda görmüş idim, süvarisi ve hayvanları güzel ve mükemmel ve cidden tasvire layık idi. Selaniğe çıkarılan kıtaat ya Sofyaya veyahut (Vardar) denilen nehir vadisile (Niş) mevkiine gelirler burada anlara Arnavutluk vilayeti dağlarından gelen seçilmiş Arnavut kıtaatı iltihak ederler.

Bosnada bulunan askerler ekseriya (Brol) den (Sava) nehrini geçerler burada Slovanyadan gelen küçük kıt'alar ile birleşmektedirler ve hepsi Ösek bataklıkları üzerindeki tahta köprüleri geçmek uzere birlikte hareket ederler.

Cezye veren Transilvanya hükümdarı kendi askeri ile (Tayse) nehrini Solonk köprüsünden ve Tuna nehrini Peşte köprüsünden geçer.

Moldova ve Olah prensleri kendi vilâyetlerinden hareket ederek tunanın demir kapı geçitlerine kadar gelir ve buradan Tamşuvar sahrasına giderler. Tatar askeri dahi kapının verdiği emir mucibince burada toplanır. Bulgaristan ve Sırbistan yolile yürüyüş yapmalarına müsaade olunmaz. Zira bu vilâyetlerin ehalisi böyle bir halde sürülerile ailelerile ormanlara iltica etmektedirler. Bulgar ve Sırp efradı ise Belgrat civarındaki köprülerden geçerler.

Osmanlı Ordusu kıtaatının icra ettikleri yürüyüşlerden üçünü Edirneden Belgra'da Veziriazam Köprülü ile gittiğim zaman gördüm. Bütün bu yürüyüşler gayrımuntazam bir şekilde idi. Binaenaleyh ben

bunları bir askeri yürüyüşten ziyade adi bir yürüyüş olarak telekki etmekteyim.

Şimdi ikinci kısım yürüyüşe dair izahat vereceğim: Bu yürüyüşe alay yürüyüşü denmektedirki bizim "geçit resmi,, dediğimiz bu yürüyüştür. Paşalar, muayyen olan mevkide Ordugâha girdikleri zaman çok ihtişam ve alay ile bu yürüyüşü icra etmektedirler. Ben Belgrat'ta da Veziriazam Köprülü ile bulunduğum zaman bu yürüyüşleri çok gördüm Vezir bana bir lûtfumahsusu olarak kıtaatın çadırının önünden geçmesini emreylemişti. Bu suretle merak ve heyecanımı tatmin eyledim. Yanımda bulunan türklere taktiratımı arzettim. Cidden buna lâyık ve müstahaktırlar. Silâhlanmaları için bir kelime söylemedim. Zira bu cihet gülünç bir şekilde idi. Birisi ne kadar mükemmel ve güzel idise diğer biri de o kadar korkunç idi. Bu sırada başları kesilmiş bir takım Ruslar dahi geçirilmişti. Bunlar sonra (Sava) nehrine atılmışlardır. Vezir isyan eylediklerinden başlarının kesilmesini emir etmişti.

Paşaların haşemet vedaratını gösteren bu yürüyüşler [Şekil — 30] da gösterildiği şekilde yapılmakta idiler.

Otuzuncu Şekle Dair İzahat

Birinci resim:

A Zabitlerile beraber bir süvari kıt'ası. B Alay beyi. CC Tüfekçiler yahut paşaların yaya muhafızları bunlar yirmi dört neferden mürekkeptirler. DD Altı adet atlı çavuşlar olup bunlar paşanın emirlerini tebliğ ederler. E At üzerinde (selam ağası). FF Altı adet (Çukadarlar) olup bunlar paşanın tuğunu, kürgünü ve sair eşyasını taşırlar. G Paşadır yanda "Şatır,, tesmiye edilen altı nefer bulunmakta ve bunlar fena yollarda paşaya hizmet ve yardım etmektedirler. Bunlardan ikisi paşanın üzengileri yanında yürürlerki H harfile gösterilmiştir. I Silahtar denilen neferdirki paşanın kılıcını taşır. K Hazinedar. LL paşaya hizmet eden efrattırki (oğlanlar) denilir mevcuud yirmi neferdir.

M İmrahor yani paşanın hayvanına bakan neferdir. N Yedi adet binek beygirleri.

O Tuğ muhafız ve bekçileri. P Tuğ hamilleri üç süvari. Q Paşanın sancağını taşıyan bayraktar. R Yedi adet çalgıçı. S Yedi adet davul (dümbelek). T İki adet küçük davul. V Beş adet borazan. X İki adet zil çalan efrat (bunlardan alatı musiki bahsinde tafsilat verilmişti). Y Kâhya. Z Ağalar (zabitan).

İkinci resim:

1 — Paşanın malik olduğu kıtaat. 2 — Alay beyi. 3 — Paşanın Kâhyası. 4 — Paşanın ağaları. 5 — İmrahor. 6 — Yedi binek hayvanı. 8 — Tuğ hamilleri üç süvari neferi. 9 — Paşanın malik olduğu büyük sancak. 10 — Yedi adet çalgıcı (zurna) hayvanlar üzerindedirler.

11 — Hayvanlar üzerinde davulcular. 12 — İki adet nekareci hayvan üzerinde. 13 — Beş boruzan. 14 — Zil çalan iki nefer. 15 — İkinci hat tüfekçiler bunlar yirmi dört neferdirler.

16 — Altı adet çavuş. 17 — (Selam ağası) yani teşrifat memuru. 18 — Altı adet piyade çukadarlar. 19 — Paşa. 20 — "Şatır,, tesmiye edilen altı nefer olup bunlardan ikisi daima paşanın üzengileri yanında yürürler. 21 — Silahtar olup paşanın kılıcını hamildir. 22 — Hazinedar. 23 — Paşanın hademeleri olup (oğlanlar) denilen efrattırki miktarları yirmidir.

İki tuğa malik olan paşaların yürüyüşleri bu şekilde yapılır. Bundan maada beş zurnazen, beş davul, iki dümbelik, iki zil çalan, beş binek beygeri ve tüfekçi namile yirmi nefere malik olan paşalar vardır.

Bu şekilde muntazam ve merasimine tevfikan muhtelif derece ve rütbede bulunanlar ve paşaya hizmet edenler ve musiki takımları ve tuğ hamilleri ve sancaktarların mevkileri ve doğrudan doğruya kıtaatı takip eden paşanın mevkii ve kâhyası ilah... gösterilmiştir.

Paşanın maiyetinde bulunan serhat kulu piyadeleri yürüyüş sırasında üçer veya dörder olarak süvarilerden sonra yürümektedirler. Maahaza paşa eğer emir vermemiş ise bu piyadeler buna iştirâk etmezler.

Yeniçeriler de kendi alay yürüyüşlerini bu tertipte olarak yapmaktadırlar. Resmi geçiti Sultan seyir ettiği yeniçeriler ikişer ve dörder olarak geçerler. Her yeniçeri odasını veya bölüğünün başındaki kendi sancağı bulunduğu halde geçer. Bazan sancak bölüğün nihayetinde bulunur.

Bunu aynı suretle (çorbacılar) da yaparlarki [Şekil—31] de gösterilmiştir.

Otuz Birinci Şekle Dair İzahat

Bu şekil ordugâha ve muayyen olan mevkie geldikleri zaman yeniçeriler tarafından yapılan alay yürüyüşünü göstermektedir. Bu yü-

rüyüş muhtelif üç şekilde olmak üzere yapılmaktadırki 1, 2, ve 3 numara ile gösterilmişlerdir.

I. Resim:

Yeniçeri ikişer ikişer olarak kendi sancaklarile geçmekte ve A harfile gösterilen anların gerisinde gelmektedir.

II. Resim:

Bölük dörder olarak geçmekte ve önde B harfile gösterilen sancakları ve C harfile gösterilen zabitleri yürümektedir. Yeniçeri ağasının büyük sancağı D harfile gösterilmiş olduğu halde hayvan üzerinde ve geride bulunmaktadır. Yeniçeri rütbelerinden çavuş rütbesind bulunan iki zat yeniçeri ağasının emir zabitleridir.

III. Resim:

Yeniçeri kıt'ası olup CC gibi guruplara taksim edilmiş olarak yürürler. Gurupların her biri bir oda veya bölükten ibaret bulunurki kendilerine mahsus bayrakları vardır ve ileride bulunur. Filan oda veya bölüğün bayrağı diye çağırıldığı zaman bütün bölük yeniçeri efradı oraya koşarlar. Her yeniçeri kıt'asının önünde bir çok zabitler yürür. Yeniçeriler alay yürüyüşü yaptıkları zaman ya ikişer ikişer veya dörder dörder veyahutta gurupla, yani oda ve bölükle geçerler oda gurupları E harfile gösterilmişlerdir.

Veziriazam köprülü paşa ile Belgratta bulunduğum zaman ikibin kadar Kahire yeniçerilerinin ikişer ikişer olarak bir resmi geçit yapmalarını gördüm. Bunlar çakmaklı tüfek ile silahlanmış idiler. Ağırlık ve çap itibarile bunlar kısa ve filinta şeklinde idiler. Viyanayı muhasara eden Kara Mustafa paşanın yaptığı yürüyüş adeta umumî bir alay yürüyüşü (geçiş) şeklinde idi dinilebiler. Silahlanmış efrat ve her türlü hizmetlere mahsus şahıslar, arabalar, ağırlıklar ve tüccarlar ve ordu bakkaliyelerine varıncya kadar bulunmakta idi. Bu vasıta ile Kara Mustafa paşa, Viyana ahalisini dehşet içinde bırakmağı ve bu suretle ordusunun hafifliğini örtmeği düşünmüştür. En adi arabalara ve hayvanların buynuzlarına varıncaya kadar bayraklar taktırmış olduğunu yukarıda bahsi mahsusunda zikir eylemiş idim.

Şimdi üçüncü kısım yürüyüşü anlatacağız. Buna asıl yürüyüş yani harp yürüyüşü demek iktiza eder. Bu yürüyüş piyade, süvari, topçu ve ağırlıkların heyeti mecmuasile beraber yapılmakta ve bütün levazım, eşya, erzak ve mâhimmat, sultanın eşya ve erzakını, barut, mermiler, fitiller, kürekler, kazmalar ve baltaları beraber götürülmekte idi.

Bu eşya ve levazım bir usul ve kaideye göre taşınmamakta, ahval ve zaman ve mekâna göre değişmektedir. Budan aşağıda bahis olunacaktır. Burada şunu zikretmelidirki yürüyüş veziriazam veya serasker tarafından yazılı olarak verilen talimat ve emirlere göre yapılır. Çünki Türkler ağızdan olarak emir vermek itiyadında değildirler. Ancak mühim olmayan veyahut yazı yazmağa vakit müsait olmadığı takdirde ağızdan emirler verilebilir.

Diğer bütün zamanlarda yazılı emirler çavuşlara verilmekte ve çavuş başından alınmaktadır. İstanbulda bulunduğun zaman bu emirlerden bir adedi elime geçti. Ben bu emri veziriazam Süleyman paşanın karargâhını bildiren zatın kendisinden almış idim. Bu emir Viyanada bulunan ordudan sonra Macaristanda türklerin en büyük ordusuna kumanda eden Süleyman paşanın emirlerinden biri idi. Bu emrin tercüme suretini bu bahsin nihayetine ilâve eyledim. Emrin mutaleasından (bu emir talimat olmak üzere veziriazamın yanına gelip giden kâtip tarafından yazılmıştır) Süleyman paşanın yürüyüş için yaptığı tertibat anlaşılacağı gibi türklerin yürüyüşe ne suretle başlamakta oldukları ve yürüyüşün her vakit bir nizam dahilinde cereyan etmediği de anlaşılacaktır.

Hiç bir zaman değişmez bir kaide olarak Türkler, nehirler ve bataklıklarda yeni köprüler kurmak ve eskilerini tamir ve yenilemek yolları düzeltmek, hendekler açmak ve yürüyüşe mani olacak orman ve ağaçları kesmek gibi işlerle uğraşırlar. Bundan maada yarım mil mesafe ile toprak tepecikler ve yığınlar vücuda getirirler ve bilhassa bunları yüksek yerlerde yaparlar. Eğer sultan sefere iştirâk eylemiş ise bir yerine iki adet yaparlar. Osmanlı ordusu sıkı bir surette yürüyüş yapar. Gece kalkar ve yürüyüşe hazırlık için çalışmağa koyulurlar. Yukarıda beyan eylemiş olduğum veçhile sırıkların üzerinde meşaleler yakarak tenvirat yaparlar.

Yürüyüş esnasında hiç bir ses ve sada duyulmaz ne davul ve nede boru sesleri asla işitilmez. Yalnız veziriazamın yanında bulunan davulcuların bir iki hafif sopa sesleri işitilirki bu şsnada (selam agası) nın dua ve temenniyatı duyulur.

Yürüyüş dost arazide ve tehlikeden emin bir sahada yapıldığı zaman alelade olarak piyadeler iki veya üç günlük mesafede ileriden yürümektedirler bu sırada gerek bölük ve gerekse daha büyük kıt'alar bir intizam üzere değil fakat gelişi güzel yürürler giderler ve istedikleri yerde durarak istirahat ederler. Ordugâha akşam namazından evvel varmaları icap eder.

Süvariler piyadelerden sonra hareket ederler ve bunların paşaları ekseriyetle ileride bulunurlar. Anın için anların da intizamı pek o kadar eyi degildir. Süvariler açıkta istirahat ederler.

Ağırlıkları taşıyan ve boynuzlu hayvanlarla çekilen arabaların yürüyüşleri de bu suretle yapılır. Ordu düşman arazisinde yürüyüş yaptığı zaman kaide olarak piyadeler ufak kısımlar halinde bulunmayıp toplu bir halde ve büyücek birlikler teşkil etmek üzere yürümektedirler. Kapu kulu piyadeleri ile serhat kulu piyadeleri karışık olarak hareket ederler. Şu fark ileki her yeniçeri kıt'ası kendi sancağı ile beraber ve her bölük zabitin kumandasında olarak bulunur ve bu suretle süratle kendi amirlerinin emirlerini alabilirler.

Bazan süvariyi iki cenaha ayırır ve bazanda ayırmıyarak heyeti umumiyesile bulundururlar. Çavuşlar vasıtasile emir alan alay beyleri bölüklerinin önünde yürürler. Zabitler paşanın yanında bulunurlar.

Türklerin ağırlıkları geride bırakmaları adetleridir. Fakat bir zamandanberi Macaristanda eşyayı arabalar ile taşımağı ve arabaları siper makamında olarak yeniçerilerin önlerinde bulundurmağı itiyat ezlemişlerdir. Fakat topraklı süvarileri böyle değildir.. Zira anlar eşyalarını kendi hesap ve masrafına olarak taşırlırki bu keyfiyet eşyalarından fazla ayrı bulunmamalarını icap ettirmekte ve binaenaleyh büyük bir intisamsızlığı mucip olmaktadır. Topçuyu piyadeden ayrı bulundurmaktadırlar. Ancak lüzumu halinde süvarilerin yanında topçulara mevki verilmekiedir.

Öncü ve artcının yürüyüşleri böyle olup örtmeğe ve muhafazaya memurdurlar. Öncü ekseriyetle ordunun en güzide süvarilerinden ve dört beş ve hatta altı bin atlıdan mürekkeptir. Öncü çerhacı başı namında bir kumandanın emri altında bulunurki bütün sefer müddetince bu rütbe ve mevkii muhafaza eder. Öncü ordudan 6 : 8 mil ilerde olarak bulunmaktadır. Düşman ne kadar uzak ise o nisbette orduya yakın yürür eğer ordıda tatarlar ve muavin askerler var ise buular öncüden ileriye giderler çünki bunlar her tarafı yağma ederler ve dehşet salarlar ve yakarlar yıkarlar. Viyanayı muhasara eden ordu bu suretle hareket eylemişti. Esasen o zaman bütün süvariler piyadeden ayrılmış idiler ve bu süvarilerin cümlesi fevkalâde müsellah ve mücehhez ve bir çok sancakları hamil olduhları halde dehşetli bir şekil arzeylemekte ve mahsurları korkutmak ve manevî kuvvetlerini büsbütün kırmak ve orduyu çok kuvvetli göstermek emel ve maksadını takip eylemekte idiler.

Artcı, bir kaç bin süvariden mürekkep bulunur. Bunlar ağırlıkları muhafaza ve refakat ederler.

Beyan eylemiş olduğum veçhile Tatarlar, Moldavalılar ve Ulahlar Öncünün önünden hareket etmektedirler. Eğer bunların kıt'alarının birleşmiş oldukları haber alınacak olursa o zaman Türk ordusu anlardan uzaklaşmaz çünki tatarların, türklerin muavenet ve yardımı olmaksızın hiristiyan ordusuna karşı istihtam edilemiyeceği mücereptir.

Ceneral Veterani bunu bizzat anlamış idi. Ceneral ufak müfrezelere kumanda edenlerden biri idi ve (Boda) muhasarasından sonra "Segedin,, nin zaptına memuren gönderilmiş idi.

Muhasaranın en şiddetli devrelerinde ceneral tatarların (Tayse) nehri üzerinde Zenta civarında bulunduklarını ve muhasırları taciz eylemekte olduklarını duyduğundan mümkün olduğu kadar kuvvetli bir süvari kıt'asını göndermiş ve bu süvariler bir gece yürüyüşünden sonra tatarlara bücum etmiştir. Bir casusun haber verdiğine göre tatarlar çok miktarda idiler. Nemseliler büyük bir cesaretle şafak vaktı tatarlara hücum etmişler ve eümlesini kılıçtan geçirerek mahv eylemişlerdi. Bu muzafferiyetten sonra ceneral Veterani, süvarisinin yorgun düştüğünü görerek saat ikiye kadar istirahat eylemelerini emir etmişti. Bu esnada ileri karakollardan aldığı raporda yarım mil mesafede Türk ordusunun görülmekte olduğunu öğrenmiş olduğundan hayvanları üzerinde oldukları halde maiyeti erkânından mürekkep bir müşavere meclisi kurmuş ve bu mecliste her ne kadar mevcutları az isede düşman üzerine yürümek ve atılmak icap ettiğine karar verilmiş idi. Çünki bu vasi ovalarda eğer ricat edecek olurlarsa tabiatile perişan olacaklarına kanaat getirmişlerdi. Bu karar derakap tatbik edilmiştir. Vezirin kamandası altında bulunan ordu otuz bin kişiden mürekkep olduğu halde müsademeyi müteakip topçu ve ağırlıklarını terk ederek kaçmıştı. Eğer bu vak'a (Ssgedin) i muhasara eden küçük Türk ordugâhına vasıl olmuş olsa idi muhasarayı açacaklarına şüphe yok idi.

Çünki Çasarların iki binden fazla süvarileri olmadığından veziri azamın bütün ordusuna karşı çıkacak ve mukabele edecek halde değildiler. Maahaza bu kadar bir teşebbüs parlak bir muzaffariyet kazanmıştır. Türkler öncünün bütün orduyu temin eden bir kıt'a olduğunu hatırlarına getirmemişler ve öncüdeki tatarlara muhasırları taciz vazifesi vermişlerdi. Bu bahsin başın beyan eylediğim vechile Türk ordusu yürüyüşlerde ziyadesile dikkatli ve uzun mesafeler katına bizden daha müstait ve kudretlidir.

Sebebi ise yemeklerinin eyi olması ve hayvanlara eyi bakılması ve bütün bunların bizlerdekine nazaran daha muntazam ve daha ziyade tertipli cereyan etmesidir. Binaenaleyh bundan dolayı Türkler kuvvetlerini daima muhafafa etmekte ve he türlü müşkilatr tahammül etmektedirler. Anların bu hususdaki kudretlerini misaller ile ısbat eyleyeceğim 1679 senesinde Türk ordusu Sırbistanda Morava nehri sahilinde ordugâh kurmuş ve Alaca hisar denilen mevkide bir köprü kurmuş idi. Çasar ordusu, mezkûr nehir üzerinde ve Tunadan üç mil mesafede olmak üzere keza malik oldukları köprüden geçerek düşman üzerine yürümekte idi. Türklerin (Yagodin) e yürümekte oldukları görülmüştü. Yagodinde sabit bir köprü olduğundan ordunun Semendereye gidebeği ilan edilmişti. Semederede ise Çasarların bütün erzak ve levazımı ve mühimmatı bulunmakta idi. Yagodin civarına varmak için graf tekeli köprülerden iki günlük mesafede olduğundan Tunaya doğru hareket eylemekte idi. graf (tekeli) ordusunun erzakı tükenmeğe başladığı gibi isyanda orduyu tehtit eylemekte idi. Düşmanın (Yagodin) den bir günlük yürüyüş mesafesinde (Paşaçin) de olduğu görülmüştü buda türklerin yürüyüşündeki süratlerini göstermektedir. Denilebilirki Türkler yürüyüşlerini kapalı yapmaktadırlar. Nemseliler ekmeksız kalacaklarını ve bir taraftan asilerin diğer taraftan süratle gelen Türk kıtaatının arasında kalmak üzere olduklarını gördüklerinden ve henüz yolları kesilmemiş olduğundan ufak kayıklardan bir köprü yapmışlardır Rus balıkçıları bunlara (Hıyak) namını vermekte ve bunlar ağaçtan oyulmuş tekne şeklinde bulunmakta idiler.

Bunlardan köprü yapılmasını evvela ben teklif ettiğimde buna herkes gülmüştü ve yine herkesten evvel bu hususta ben faaliyete geçtim. Eyi rehberlerle amelenin top ateşinden emin ve kapalı bir yere gittim. Metrûk evlerin ağaç ve tahtalarını alarak bir gece içinde köprüyü yaptım. Bu muvaffakiyet Avusturyalıları şimdiye kadar hiç bir vakit düşmedikleri böyle bir tehlikeyi vaziyetten kurtarmıştır. Türkler, süratle karşımıza çıkmışlar isede aşağıda izah edileceği üzere muharebeyi gaip etmişlerdir. Bu derece aşikâr bir tehlike ve uçurum karşısında bu muvaffakiyet bilhassa allahın inayetinden başka bir şey değildi ve türklerin bu süratli harekâtına karşı başka suretle mukabeleye imkân olamazdı.

1691 de veziriazam Köprülü paşa (Badenli prens Ludvig) in (Semelin) i bırakarak (Slamkemen) e doğru gittiğini gördüğünden yukarıda izah eylediğim esbaptan dolayı bir gizli ve kapalı yürüyüş icrasına karar vermişti. Gaceleyin (Sava) nehri boyunca (Metroviça) ya kadar hareket etti burada "Sarviş,, i geçerek tepeleri işgal ve Tuna nehri boyunca ordugâhını kurdu. Bu ordugâh (Slankemen) harabeleri civarındaki dağlarda bulunuyordu vezir bu vasıta ile Nemselilerin erzakını kesmiş olduğu gibi Ösekten ordu ile birleşmek üzere hareket eden bir kaç alayıda bozmuş idi.

Vezir, yürüyüşünü geceleyin ve ateşler yakarak (aydınlık için) pek gösterişli bir surette yapmıştı. Prens Ludvig bunun üzerine bir muharebe yapmağa mecbur oldu ve bu harp Nemselilere büyük bir zafer kazandırdı. Çasarlar bu muharebede diğer muharebelere nisbeten çok ziyade zayiat vermişlerdir. Nemseliler silahlarının kuvvetile Petrvaradin ile tekrar muvasalayı tesis etmişler ve erzak ve mühimmat depo ve mağazalarını yeniden ellerine geçirmişlerdi.

1697 senesinde Nemse ordusu (Petrvaradin) karşısındaki ovalarda bulunuyordu bu sırada kendi ordusuna kumanda eylemekte olan Sultan Osman (Tayse) nehri Titel mevkiinin aşağısından arabalar ile getirmiş olduğu vasıtalar ile köprü kurmuş idi. Padişah Tamşuvara doğru gizli ve kapalı bir yürüyüş yapmış ve Tamşuvarı bırakarak Teis nehri boyunca yürümeğe başlamıştı. Bu suretle Nemselilerin ordusunu solda ve iki günlük mesafede bırakmış ve Teis nehri üzerinde müteharrik bir köprü kurmak maksadile (Senta) ya yürümeğe devam etmiştir. Padişah meram ve maksadında muvaffak olmuş ve süvarisine kumanda ederek nehirden geçmişti. Keyfiyetten haberdar edilen (Prens Ojen Dosavey) uzun yürüyüşler ile ordusu yorgun düşmüş olmasına ve fevkalade sıcaklar hasebile susuz ovalardan geçerek çok sarsılmış olmasına rağmen yürüyüşünü tesri etmiş ve vakit ve zamanında buraya muvasalat ederek Türk piyadesini döğmeğe başlamıştı. Çünki Türk piyadesi ve ağırlıkları henüz Teis nehrini geçmemiş bulunuyorlar idi.

Prens Ojen bu suretle fevkalade bir muzafferiyete nail olmuş idi ve Türkler kâmilen bozulmuş ve mağlûp olmuşlar idi bu bapta bahsi mahsusunda tafsilat verilecektir.

Türkler kaideten seri ve kapalı yürüyüş yaptıkları zaman ağırlıkları daima geride bırakmaktadırlar. Mesela Alacahisara geldikleri zaman ağırlıklarını Morava nehrinde bırakmışlardı. (Slankemen) e gittikleri zaman ağırlıklarını Belgratta ve Sento muharebe zamanında ise (Pançova) nam mevkide bırakmışlardı. Osmanlı ordusundaki yürüyüş tertibatının anlaşılması için yazacağım emir sureti aşağıdadır.

Türk Yürüyüşünün Tertibatına Dair Emir Sureti

Çerhacı (öncü kumandanı) Salih paşa, Sofya paşası Osman paşa ile Anadolu paşası Dilaver paşanın yardımlarile muzaffer ve şevketlu padişahımız dördüncü Sultan Mehmet hazretlerinin şan ve şerefleri uğrunda vazife ve memuriyetlerini dindarane ve kemali cesaret ile ifa eyleyeceklerdir.

Tatarlara ve Ulah ve Moldavanlara. düşmanı arayıp bulmaları ve icap eden malûmat ve raporları vermeleri için paşa lazımgelen emirleri ve talimatı verecektir.

Serasker Siyavuş paşa, maiyetinde bulunan bilumum paşalar ile ve hassatan Erzurum paşası Osman paşa, Bosna paşası Süleyman paşa ve Tamşuvar paşası Mehmet paşalar ile ordunun intizam ve tertibatına nezaret ve bütün gayret ve mesailerini bu sahada ordunun kuvvetini artırmağa hasrile muzaffer kumandanımız padişahımızın şan ve şevketlerine cansiparane hizmet edeceklerdir.

Yeniçeri ağası Yusuf paşa orduyu müsliminde bulunan bütün yeniçeri odalarile büyük padişahımızın muzafferiyetleri uğrunda vazifelerini sadakat ve cesaretle ifa edeceklerdir. Yeniçeri odaları doğrudan doğruya Tamşuvar paşası Mehmet paşanın arkasından hareket edeceklerdir. Yeniçeri ağası bütün zabitlerine intizam ve tertibat ile dindarane ve cesurana hareket eylemelerini emredecektir. Topçu kumandanı Hasan paşa, bütün kıtaat ve topları ve mühimmat arabaları ile yeniçerilerden sonra hemen yürüyüş ve harekâta başlayacaktır. Topçu kumandanı kendi kıtaatının yürüyüşüne zorluk veren bilcümle mevkileri kaldırmağa ve kıtaat ve levazıma hiç bir zarar gelmemesine dikkat ve gayret eyleyecektir. Cebeci başı Süleyman paşa (mühimmatı harbiye kumandanı) bütün maiyet ve efradile ve dolu arabalarile topçulardan sonra yürüyüşe başlayacak ve düşmana karşı harp eden topçulara ve orduya istenilen mühimmatı verecektir.

Seyminler ile vilayetlerden gelen piyadenin diğer kısımları hep beraber oldukları halde talimatları dairesinde nizam ve intizamı muhafazaya memurdurlar. Bunlar mühimmatı harbiyeyi yüklü arabaların arkasından hareket edecekler ve lazımgeldiği surette bunlara her türlü yardımda bulunarak anların süratle hareketlerini temine çalışacaklardır. Serasker Siyavuş paşa, bütün beylerbeylerine paşalara ve beylere, İmperatorluğun saadeti için Cenabıhakkın ve Peygamberimizin inayet ve kudsiyetlerinden istimdat ile piyadeleri takip ve

anların nizam ve talimnameleri ahkâmına tevfikan hareketlerini temin eylemelerini emir edecek ve cümlesine dindarane ve cesurane harelerini tavsiye eyleyecektir.

Sipahi ağaları (gerek sağ ve gerekse sol cenah süvari kıtaatı kumandanları) bütün bu emir ve arzularımızı yürüyüş esnasında ifaya ve vilayet süvarilerinin arkasından gitmeğe memurdurlar ve Cenabıhak ani naili nusret buvursun veziriazam Süleyman paşanın yanında ve emrinde de bulunmağa memurdurlar.

Veziriazam ile bütün maiyeti efradı defterdar paşa (hazinedar) ve çavuşlar ve reis efendi ve diğer ağalar ve gönüllüler beraber bulunurlar.

Murat ağa (ağırlık kumandanı) bütün arabalar ile (bunlarda erzak ve yeyecek vardır) her arabada üç nefer muhafız olduğu halde bunlardan sonra hareket edecektir ve bu arabaları ağırlık ve eşya arabaları takip edecektir ve bu tertibe dahil olmayan bütün diğer arabalar ile mücrimler ve caniler artçı kumandanı Yeğen paşa emrinde hareket eyleyeceklerdir. (caniler bu paşa tarafından mücazat olunurlar)

Keza Yeğen paşa dötr bin kadar güzide efrat ile ordunun yürüyüş ve hareketini setir edecektir. Cenabıhak ordumuzun kumandanı şevketlu padişahımızı muhafaza ve düşmanı kahir ve tedmire muvaffak buyursun.

Yirmi Üçüncü Bap

UÇÜNCU KISIM HAREKÂT

Osmanlı Ordusunun Muharebe Nizam Ve Tertibatının Şekli

Okuyucuların en ziyade merak ve tecessüsünü bu kısım harekâtı askeriyenin celp eyleyeceğine şüphe yoktur. Bilhassa geçen harpte hiristiyanlar ile vukubulan muharebelerin hemen kâffesinde gerek taarruz ve gerekse müdafaa muharebelerinde Türkler bozulduklarından harekâtı mezkûre dikkate şayandır. Bizans hükûmetleri harebeleri üzerine kendi İmperatorluklarını kurdukları devir ve zamanı düşünen bir kimse muvaffakiyat sahasındaki büyük farkları görecektir. Bizans İmperatorluğunun yıkılması zamanlarında icrayi hükûmet eyleyen bir çok Prensleri Türkler itaatlerine ve idarelerine alarak memleketlerini

zapt ve istilâ eylemişlerdi.

Anlar bahsi mahsusunda zikredildiği üzere iki meşhur ve fevkalade mühim harbi kazanmış idilerki bunlardan birisi Bulgar memleketinde ki (Varna) muharebesi diğeride Macaristanda vukubulan (Muhaç) büyük melhamesi idi. Bu iki harp Türklere büyük şan ve şeref temin ettiği gibi hiristiyanlara pek büyük dehşet ve korku verdirdiğinide müverrihlerimiz kayit etmekte ve Türklerin müverrihleri de bunu evci balâya çıkarmaktadırlar. Maahaza türklerin zikrettiğim dört kısım harekâtı askeriyelerinde yapmakta oldukları hatalar ve noksanlara dair tafsilat vermeğe girişemiyeceğim cihetle okuyucuların ümit ve intizar ettiği harekâtı harbiye hususunda anı temamen memnun ve tamin etmek benim için kabil olamıyacaktır.

Harp dört şeye göre tertip ve icra olunur: Muhtelif silahlara malik efrat ve sınıfların tertip ve tesisleri, şiddetli bir surette hücum yapmak, muntazam ve cesurana müdafaada bulunmak ve birde iktiza ve icap ettiği takdirde faide verecek bir şekilde ricat etmekten ibarettir.

Eğer pek meşru esbap dolayısile muhterizane ve ihtiyatkârane olarak bir şeyden bahis eylemek lazım geliyorsa o halde ben türklerin harbin bidayetindenberi Çasarlarla ne şekilde harp ederek çarpıştıklarını muhtasaran tavsif ile iktifa eyleyeceğimki askerlikte ihtisası olanlar Osmanlı ordusunun bozulması esbabını pek kolay olarak anlayabilirler.

Viyanadan itibaran başlayarak orada cereyan eden ahvali ve işbu bap ve faslı alakadar eden hususatı zikir eyleyeceğim. Bunu müteakip on yedi sene süren bu kanlı muharebelerde cereyan eyleyen ahvali harbiyeyi irae ve beyan edeceğim.

Osmanlı ordusunu teşkil eden muhtelif sınıflar ve kıt'alarının miktarı havvası ve mezayası ve silahları hakkında lazımgelen malûmatı evvelce vermiş edik. Bütün bu kıtaat bir veya müteaddit kolordular teşkil ettikleri ve bütün o devirde çarpıştıkları ve işbu muhtelif kıt'aların birleştirilmiş oldukları tasaovur ve göz önüne getirilirse hiristiyanlar ile harp eden türklerin dört kısım harekâtı askeriyeyi ne kadar müşkilatla mevkii fiil ve tatbika koymakta oldukları kolaylıkla tezahur eder.

Biz ise bu gibi ahvalde her yerde bir şekil ve surette ve değişmeyen bir tertip ve intizamda hareket eylemekte olduğumuz cihetle harbe dahil olurken bu keyfiyet hükûmetlerimizin emniyetini husule getirmekteir.

Ben türklerin yanında esir buluduğum zaman anların Viyanayı nasıl muhasara ettiklerini gördüğümden Viyanaya nasıl yaklaşabilmiş olduklarına hayret ettim. Türkler piyade, süvari ve topçularını taksim ederek sanki her yerden emin ve her yere mutasarrıf imişler gibi Viyana karşısına çıkmışlardır.

Veziriazam son derecede mütekebbir ve muteazzım olduğu halde Tatarlar binlerce esir getirmiş olduklarından hiç bir muhasamatkârane harekete lüzum görülmeden galip ve muzaffer olacağına hüküm etmiştir. Buna binaen orduda mevcut olmayan bir şeyi gûya mevcut imiş gibi göstermek üzere her şeyi yapmağa başlamış ve hakikatta o kadar kuvvetli olmadığı halde çok kuvvetli ve kalabalık olduğunu göstetmeğe çalışmıştır. Bütün alem biliyorki mutahassıs ve mahir cenerallar tarafından kurulmuş olan ordugâhları bir harp tertibat ve nizamından başka bir şey değildi. Halbuki türk ordugâhı ağırlıklar ve çadırların gayri muntazam bir küme halinde bulunmasından ve eski adetleri veçhile bir yarım ay şeklinde kurulmuş olmasından ibaretti. Bu tertibat Viyana gibi bir şehri muhasara eden orduya muvafık ve münasip olacak bir tertibat değildi ve muhasarayı tertip eden vezir Viyanaya bir muavenet ve yardım kuvvetinin gelmesini düşünmesi lazımdı ve netekim bu muavenet gelmişti. Vezirin ordugâhı gayri muntazam bulunuyordu ve bu tertibatla vezir Viyanaya gelen yardım kuvvetine mukavemet edemediği gibi mukavemetin tarzını da bilememiştir. Tertibat, daha ziyade Viyanaya yaklaşacak muavin kuvvetin yaklaşmasını men edecek bir şekilde olması icap ederken böyle olmadığından firar ile kendisini kurtarmanın çarelerini aramağa mecbur kalmıştır. Vezir ordugghında yaklaşma yolları üzerinde metanetle müdafaada bulunmaları lüzumunu derpiş ve piyadeyide yaklaşma yollarının başlangıcına koymuş bulunmakta idi.

Vaktaki kral (Yuvan Jan) ın kumandasında bulunan ve Lehlilerle Nemselilerden mürekkep olan yardım kuvveti yaklaşma yolları civarında görünmeğe başlamıştı türkleri büyük bir korku ve endişe almıştır.

Vezir, yardım kuvvetine kral Janın kumanda etmekte olduğunu gördüğünden derakap Boda paşası İbrahim paşayı çağırtmıştır. İbrahim paşa seksen yaşını mütecaviz idi ve kendisine asker babası nami verilmekte idi. İbrahim paşa Bodada bulunmakta olduğu zaman bu büyük seferin şiddetle aleyhtarı olarak (kapu) ya raporlar göndermekte idi. Lotaring dukasının Raap suyundan çekilmesinden sonra İbrahim paşa veziriazamın tevbih ve tektirlerine rağmen Viyananın

muhasarası aleyhinde bulunmakta ve şiddetli şiddetli itirazlar dermeyan eylemekte idi. Bunun üzerine mücazat olmak üzere veziriazam, İbrahim paşayı Translivanya Voyvodası ile beraber Raap köprüsünün muhafazasına ve (yavar) ordugâhının kumandasına memur etmiştir. Vezir İbrahim paşayı yardım kuvvetinin geleceğini zanettiği dağlara memur etmiş ve yaşile mütenasip olmayan bir kumandanlığı uhdesine vermişti. Vezirin maksadı ise İbrahim paşa yardım kuvvetini def ve tarda muvaffak olamadığı taktirde anı katlettirmek idi. Yardım kuvvetinin vürudu gününe tekaddüm eden üç gün esnasında yem ve saire için evvelce yapıldığı üzere kimse hariçe çıkamamakta idi çünki yardım kuvvetleri dağların arkasında bulunmakta idi. Münasip bir mevkide tahkimat yapmak icap ederken veziriazam kibir ve azametinden ordugâhının vaziyet ve mevkiini değiştirmeğe tenezzül etmemiştir. Halbuki mahareti o derecelerde yüksek olmayan bir kumandan derakap yapabilirdi.

Bu ahval arasında orduda irtikâp ve sui istimaller hakkında şikâyetler başlamıştı. Biçare esirlere pencik namı verilen bir vergi ihdas olunmuştu ve her adam başına bir (sekin) miktarı olan bu vergiyi esirleri alan zat tediye eder idi. Vezir bu vergiye tatarların ordugâhında bulunan büyük miktardaki esirler hakkında da tatbik etmek istemişti. Fakat tatarlar bunu tediye etmek istemediklerinden isyan etmeğe hazırlanmış idiler. Beyan ettiğim vergiyi koymamış olsa idi Viyananın uzun müddet mukavemet ve erzakln tügenmeğe başladığını gördüğü zaman ordunun erzakını yiyen binlerce esirlerin kafalarını kesmek suretile maksadına nail olurdu.

Vezir Viyananın kurtuluşundan bir gün evvel ordunun büyük bir kısmile (Kalemberg) e hareket etmiş ve ordugâh ve siperleri olduğu şekilde bırakup gitmişti.

Ertesi gün sabahleyin bütün orduda şu sözler ve sedalar yükselmekte idi. Gâvur yakındır!

Kıtaat, ordugâhı müdafaaya hazırlanacakları yerde kıymetli eşyalarını derleyup toplamağa başladılarki firarın başlaması idi ve biraz sonra kaçmağa başlamışlardı.

Ben bu sırada "Soten,, kapusunun tam karşısında idim. Türklerin tepeler havalisini sarıklarının bezlerile örttüklerinden beyaz bir halı manzarası husule gelmişti. Küme küme kalkarak bir kısmının uzaklaşmakta olduklarını bir kısmının çekilmekte olduklarını gördüm. ve en nihayet cümlesinin binler ve binlerce olarak firar eylemekte olduklarını gördüm.

Siperlerde bulunan yeniçerilere gelince kendilerini müdafaa ve himayeye memur olanların kaçtlklarını görmeleri üzerine anlar da ordugâha uğramadan uzaklara doğru gitmeğe başlamışlardı. Viyananın kurtuluşuna şahit olarak fevkalade sürur ve sevinç içinde kalmıştım. Esir sıfatile beni bir kazığa bağlamış idiler bağımı çözdiler ayaklarım çıplak olduğu halde bir bağın içinden efendim olan Türk ile koşmağa başladık bu şekilde bir yolculuğa tahammül edemediğimden yolda bırakılmış olan çok zaif bir hayvana bindirdiler. Tam yirmi üç saat sonra Viyana şehri gözlerimden gayip olmuştu. Mehtaplı bir gece idi bütün gece yürüdük ve sabaha karşı "Laytı,, nehrinin sahiline vasıl olmuş idik. Burada köprü olmadığından tevekkuf eylemişlerdi. Bu sırada firar eden efrat ve kıtaatı toplamağa başlamışlardiki bunlar çok miktarda idiler ve öğleden sonra (Raap) suyunun köprülerinden geçilmiş idi. Bu yürüyüş esnasında o azametli ve mağrur vezirin kaçtığını gözümle görmekle bahtiyar oldum. Sağ gözü bağlı olarak ve her kesin hakaretine uğrayarak gidiyordu. (Raap) suyu geçildikten sonra ordu ordugâh kurmağa başladı. Ancak bu ordugâh çadırsız bir ordugâh idi. Kimsede çadır yoktu yalnız süvarilerde bir çadır var idiki bunuda veziriazam için kurmuşlardır.

Ertesi gün öğleden sonra Çasar ordnsunun pek yakınlarda olduğuna dair şayialar devran etmeğe başladı bu havadis türkleri daha ziyade bir gayretle firare mecbur etti. Vezir bu intizamsızlığın önünü almak maksadile binden ziyade seçilen ve güzide bir süvari kıt'ası göndermişti ve firarilerin sükûnet ve intizam dahilinde çekilmelerini ve bu emri dinlemeyenlerin kafalarının kesilmesini emretmiş olduğundan bu sahralarda türklerin kendi beyinlerinde adeta bir muharebe olmuşlu. Vezir bu felaketin müsebbibi olarak İbrahim paşanın başını kendi çadırının önünde kestirmiştir ve mütebaki kıtaat ile mutat veçhile ordugâhını kurmuştur. Tatarlar pek yakında bulunuyorlar ıdi ve güzide hükûmet paşaları (vilayet paşaları değil) ve süvarileri bulunmakta idi. Vezir, piyadenin ortasında ve bağları havi bir dağ mailesine konmuş idiki bu dağ (Yavarin) in karşısında bulunmakta idi. İşbu ordugâh ve harp tertibatı [Şekil—32] de gösterilmiştir.

Otuz İkinci Şekle Dair İzahat

Bu şekil Viyanadan tart edilmiş olan Osmanlı ordusunun harp nızamını gösterir. Bu ordu Rabniç ve Rap sularını geçtikten sonra inhizama uğradılmıştır. Ve Viyanayı muhasaraya giderken mezkûr

nehirlerin üzerinde ve Yavarin karşısında kurmuş oldukları köprüler de parçalanmıştır.

A - Tımarcılara mahsus olan çadırlar cesametinde bir çadır olup vezir gündüzün bu çadıra gelmişti çünki ordu ani olarak firare başladığından her şeyi bırakrrak bu yere gelmiş idiki burada ne çadır ve nede araba var idi.

B . B harflerile gösterilen Tatar kıtaatıdır. Bunlar Raap suyu kenarında ve vaktile köprülerin bulunduğu yerde durmaktadırlar. C . C Translivanya süvari kıtaatını gösterirler. D . D Tımar ve zaimlerin ve hükûmet paşalarının süvari kıt'aları E Karargâhın vasatı dairevi şekilde tesis edilmiştir. Ortasında maiyeti erkânile beraber veziriazam bulunmakta ve etrafında ise üçretli süvariler mevki almaktadır mezkûr dairenin etrafı piyade kıtaatile çevrilmiştir.

F Hiristiyanlar yaklaşıyor diye çıkan yalan bir şayia üzerine korkarak firar eden Türk kıtaatını gösterir. Vezir bunlara mani olmak ve geri çevirmek için bir takım süvariler göndermiştirki bu süvariler G harfile işaret edilmişlerdir. İtaat etmeyenlerin başları kesilmekte idi ve bu suretle bunların aralarında harbe benzer surette müsademeler olmuştu ben prankabent olarak bulunduğum halde H ile işaret edilen baglarda vukua gelen bu ahvali görerek memnun olmakta idim I ile işaret edilen yerde vezir, İbrahim paşayı öldürtmüştü ayni zamanda bu yerde idam ve salben idam cezaları verilmekte idi.

K Rabniç suyu üzerinde iki köprüyü gösterir. Türkler bu köprüleri Viyanayı muhasaraya giderken inşa etmişlerdi. Orduları firar ettikten sonra bu köprüyü bozmuşlardır. Keza L harfile gösterilen ve Raap suyu üzerinde bulunan iki köprüyü de aynı suretle yıkmışlardır.

Geceleyin türkler orman arasından tekrar firara başladılar bunlar arasında benim efendim yani yanında esir bulunmakta olduğum zat da bulunuyordu. Ormanler arasından (Boda) ya geldik ve badehu (Drava) nehri geçilmiş idiki bu yürüyüşte ben bir şey görmeğe muvaffak olamadım.

1648 senesindeki müteakip seferde Lotaring dukası türkleri Vazen den tart eyledikten sonra (Boda) bir kaç mil aşağısında mevakide Erzin civarında ve Tuna nehri sabilinde bulunmakta olan Türk ordusuna taarruz etmeğe karar vermiştir. Ancak türkler buna takaddüm ettiler. müteaddit aksama ayrılmış olan süvarilerini Çasarların üzerine sevk ettiler ve mümkün olduğu derecelerde cenahlara savlet eylediler. Fakat bu taarruz o kadar fena bir şekilde yapılmış ve idare edilmiş

idiki (Allah Allah) sedalarile ilerlemekte iken Çasarların doğru ateşlerile hemen kaçmağa başlamışlardı. Çasarlar bu hücumu tart ettiler ve Türk süvarilerini yeniçerilerin bulundukları tarafa doğru kaçırmağa mecbur eylediler. Yeniçeriler süvarinin bozulduğunu görür görmez ordugâh, topçu ve ağırlıkları bırakarak kaçmağa koyuldular ancak bu muharebe Çasarların (Bodayı) muvaffakiyetli bir şekilde muhasara edebilmelerine mani oldu. Zira o zamandan iki hafta sonra türkler bir çok çadırlara malik oldukları halde tekrar sahraya çıkmışlardır bu suretle (Boda) muhasaralarını bilâ fasıla heyecana düşürmeğe başlamışlar ve diğer cihetten muvasala yollarını kesmişlerdir.

1685 senesinde bir sene evvel (Boda) yı müdafaa eden serasker şeytan İbrahim paşa (Stergon) u muhasara etmişti. Bu esnada Çasarlar (Nayzel) e hücum etmişlerdir. Lotaring dukası ordunun büyük bir kısmını sevk ederek Tunayı (Gomorin) de geçtikten sonra seraskere yaklaştı. Serasker (Stergon) muhasarasını terk ederek Çasarların üzerine yürümeğe karar verdi. Binaenaleyh mezkûr kaleden iki mil uzakta bir muharebe vukubulmuştur. Bu harbi türkler bağırarak ve haykırarak süvarileri kılıçlarını çekmiş oldukları halde ber mutat cenahlarımıza hücum etmek suretile yapmışlardır. Lâkin Çasarların şiddetli ateşleri düşman süvarisini piyadelerile karışık olarak kaçmağa mecbur etti ve ol suretleki ordugâh top ve erzaklarını bırakmış idiler.

1686 senesi haziranının birinci günü Nemselilerin ordusu (Boda) yı muhasara etti. Ordugâhları muntazam olduğu gibi 1684 senesindekine nisbetle siperleride daha mükemmel ve tertibli bulunuyordu.

Kaleye karşı olan tahkimatı iki hücum mıntakasına ayırmışlardı. Biraz zaman sonra veziriazam Süleyman paşa gayet kuvvetli bir ordu ile çıka geldi. Garnizona imdat göndermek için çare ve vesait aramış ve bu uğurda hiç bir şey esirkememiştir. Yalnız bir defa olmak üzere bir kaç yüz tatarı sokabilmişti maahaza muhasırlar ile harbe girişmeği arzu etmemiştir. Çünki muhasırlar rodotlu hat istihkâmlarile kapalı bulunuyorlardı. Vezir bunlara karşı müşkilat çıkarmağa ve erzak ve nakliyat hatlarını kesmeğe uğraşmış isede muvaffak olamamıştı. En nihayet Çasarlar bir umumî hücum icra ederek kaleyi zapt etmişlerdir ve keyfiyet atideki tarzda vukua geldi: Çasar ordusu taksim edilmiş bulunuyordu bir kısmı şehre yaklaşmış idi diğer kısmı ise harp nızamı olarak, bilafasıla vezir ordusunu ateş altında tutan topçu hatlarının arkasında idi. Ateş çok şiddetli olmak üzere devam etmekte idi. Veziriazam bir müddet sonra kalede mahsurların ateş

etmemekte olduklarını görmüş idi bilahare şehrin teslim olduğunu anladığından (Ösek) e çekilmiştir.

(Ösek) de iken (Segedin) in de muhasara edildiği haber alan veziazam oranın imdadına gitmeğe karar vermiştir. Tatarlardan mürekkep öncü ve süvari ve piyadeden mürekkep otuz bin kişilik bir ordu ile hareket etti. Bu ordu ceneral (Veterani) nin kumandasında bulunan ve iki bin Alman süvarisinden ziyade olmayan bir kıt'a tarafından bozulmuştur. Türkler harp nizamı almamışlar ve ber mutat topçu ve ağırlıkları bırakarak kaçmışlardı. 1687 de yine vezir Süleyman paşa ordusunu takviye eylemek üzere Belgratta kışlamakta bulunuyordu. Bu hususta vezir muvaffak olmuş ve Viyana muhasarasından sonra o zamana gelinceye kadar emsali görülmemiş surette çok kuvvetli bir ordu vücuda getirmiş idi.

(Lotaring dukası prens Karl) veziriazamın mütekâmil ordusile harp etmeği arzu ettiğinden (Ösek) in bir kaç mil yukarısında (Drava) yı geçmiş ve vezirazamın ordugâhını kurduktan başka Ö-ek ve havalisini müdafaa eylemek maksadile bir takım siper ve istihkâmlar inşa ettirdiğini görmüştürki bu usulü şimdiye kadar türkler tatbik etmemekte idiler. Anların bu tahkimat ve siperleri tahkimat ile mania ve set edilmiş ordugâhların resimlerinde görüldüğü şekilde olmak üzere yapmışlar idi. O zaman münasip ve makul bazı esbap [Şekil 24] de gösterildiği üzere ani çekilmeğe mecbur eylemiştirki bu sebeplerin başlıca birisi erzak ve mühimmatının ve Sava nehri üzerindeki köprünün himayesiz ve açık kalmaması keyfiyeti idi. (Karl) daima muharebe nizamını muhafaza ederek anların gözleri önüne çekilmeğe başladı ve türklerin bin neferden fazla olan müfrezeleri ana bir zarar yapmağa muktedir olamamışlardı. Türkler bidayette bu ricati anların siper ve istihkâmlarından çekindiklerinden dolayı yaptıklarını zannettiler. Fakat prens Karl Dravayı geçtikten sonra (Muhaç) da bulunan erzak ve mühimmat depolarını müdafaa ve siyanet eylemek üzere (Siklos) a hareket etmiştir.

(Prens Karl) Arsan dağında ve Drava ve Tuna nehirlerinden husule gelen kuru bataklığın kenarlarına geldiği zaman veziriazamın Ösek bataklıklarını geçerek pek müsait olan Darda arazisinde ordugâh teşkil eylemiş olduğunu istihbar eylemiştirki bu keyfiyet [Şekil—21] de gösterilmektedir. Bunun üzerine (Prens Karl) beni iki yüz kadar Dragon süvarisile tahrip için (Sıklos) a gönderdi maksadı ya bütün ordu ile oraya gelmek veyahut ricatini gizlemek için üzere oraya bir kuvvetli müfreze sevk eylemek idi. Ordugâhtan bir mil kadar ayrılmış

olduğum halde yine ordugâha avdetim için emir aldım. Ordugâh ise kuru bataklıklar sahasında ve ormanda bulunmakta idiki veziriazam ordusile beraber buralarını ihata eylemiş bulunuyordu. Ben ordugâha harpten yarım saat evvel vasıl olmuş idim. Prens Karl Lotarig sağda ve Baviralı (Korfirst) sol cenahta bulunuyorlardı. Vakit gayip etmeyerek düşmanın üzerine taarruza başladılar düşman ise orman ve civarında siperler ve tahkimat yapmağa başlamış idiki bu vaziyet şekilde gösterilmiştir. Türk süvarileri ve piyadeleri ağaçlar vasıtasile kendilerini bir müddet müdafaa edebildiler ve badehu gayri muntazam bir halde ber mutat oldukça eyi olan ordugâhlarını ve topçu ve mühimmat ve erzaklarını bırakarak firara koyuldular. Bu muharebe hiristiyan alemi için ve Avusturya hükûmeti için büyük faideler temin etmiş sultan için büyük felaketleri mucip olmuştur. Türk ordusu perişan olmuştu. Bu muzafferiyet (Bodin) nehrini ve Macaristanda muhasaraya alınmış bir çok kaleleri kurtardığı gibi (Translivanya) yı da kurtarmıştır.

Irtesi sene yani 1688 de Belgrat hudutları sahasında ne vezir veya serasker sözleri ve nede yeni padişah (Süleyman) ın lakırdısı işidilmez oldu.

Yalnız meşhur Asya haydudu olup (Yeğen paşa) "bundan bahis eylemiş idim,, ismi verilen adamki Asya vilayetlerine bir çok cinayetlerile dehşet salmıştı anın ismi geçiyordu. Bu adam ile geçen kış (Eğri) yi açlıktan zapt eden Rüstem paşa olanca gayret ve kuvvetleri ile çalışarak çok asker toplamağa uğraşmakta idiler. Bunlar Çasar ordusuna kumanda eden Baviralı (Korfirst) in Sava nehrinden geçmesine mani oluyorlardi. Fakat (Korfirst) in muazzam topçusunun ateşile bu teşebbüslerinden vaz geçmeğe mecbur oldular ve kendilerinin yaptıkları köprüden Çasar ordusu geçmiş ve Belgaradı muhasara etmek için yürümeğe başlamış idi. Bilahare Belgrat şehri "Korfirst,, in bir hücumu ile zapt edilmiştir.

1689 senesinde Çasar ordusuna kumanda eden (Prens Dobaden) türkler ile üç muharebe yapmıştır. Birincisi (Paşaçin) muharebesi idi burada Nemseliler Moravayı geçerek Türklere ani bir taarruz ve hücum yapmışlardır. Bu muharebede türkler şimdiye kadar gösterememiş oldukları intizamı göstermişlerdi. Türkler bilmukabele Çasarlar üzerine hücum ederek Çasarların süvarilerini ormanların ortasında vaki bir sahada ihata eylediler. Ormanda ve cenahlarda yeniçeriler bulunuyorlardıki bunlar fasılasız ateşlerile süvarinin hücumlarına muavenet eylemekte idiler Türk süvarileri Çasarların ilk hattına taarruz

eylemekte idiler. Bunlar baltalar ile mücehhez oldukları halde kirpi manialarını kırmağa başladılar fakat bu gelen süvariler kırıldıktan sonra türkler ikinci kısım süvarileri göndermiş idilerki bunlar da baltalı idiler. Çasarların fasılasız top ve tüfek ateşlerine rağmen hücumlarına devam etmişlerdir. Lâkin süvariler kendi kuvvet ve gayretlerinin semeresiz kalıp boşa çıktığını gördüklerinden geri çekilmişlerdir yeniçeriler ormanda olan mevkilerini bırakarak cümlesi birden kaçmağa koyulmuşlar ve bermutat toplarını ve erzak ve mühimmatlarını ve çadırlarını terk eylemişlerdir.

(Badenli prens Ludvig) icap eden tertibat ve hazırlığı ikmalden sonra Niş havalisinde Osmanlı ordusunun yeniden toplandığını haber aldığından (Morava) nehrine bir köprünün kurulmasını emir etmiş ve bu köprü evvlce Osmanlı ordusu tarafından kurulmuş olup el'an direkleri mevcut olan yerde kurulmuştur. Acele ederek üç gün yürüyüş yaptıktan sonra Niş ovasına gelmiş ve ayni namdaki suyun sahilinde karargâhını kurmuştur. Ertesi gün güneşin doğuşu ile beraber Arat paşanın kumanda etmekte olduğu karargâhı tetkik eylemeğe başlamıştır Bu karargâh [Şekil—34] de gösterildiği veçhile tahkim ve tanzim edilmiş bulunuyordu.

Otuz Üçüncü Şekle Dair İzahat

İşbu şekil Nemselilerin (Prens Ludvig) kumandasındaki ordularının Semendereye gitmek üzere Morava nehrinden geçişlerini gösterir. Bu geçiş ufak kayıklar ve ağaçlardan oyulmuş tekneler vastasile yapılmıştı. Serasker Arat paşa Nemselilerin yolunu kesmeği tasarlamış ve bunun için bir kaç mil yukarıda kurdukları köprüden nehri keçmişti. Keza bu şekil köprüyü geçtikten sonra Avusturya piyadesinin almış olduğu harp nızamını göstermekte ve büyük Belgrat caddesi üzerinde ve Paşaçin sahrasında bulunan Türklerin hücumlarına karşı metanetle mukabele için hazırlanmış bulunmakta idi.

A Morava nehri üzerindeki köprü olup bundan iki nefer yan yana gidebilmektedir. B Köprü başında tesis edilen batarya olup köprüyü müdafaa ve gizlemek üzere yüksekçe bir tepe üzerine tabiye edilmiştir. C Nehri geçer geçmez Çasar ordusu piyadeleri tarafından alelace e yapılmış siperlerdir. Piyade müteakiben D.D ile gösterilen sahada yerleşerek ormanın ortasında iki hat tesis etmişlerdirki bunların önlerinde kirpi manialar hattı bulunmaktadır. Piyade bütün gece silah başında bulunmuş ve bu esnada süvariler köprüden geçerek

siperler ile orman arasında E.E harflerile gösterilen yerlere yerleşmişlerdir.

F F F Harflerile Çasar ordusunun nehrin iki tarafından olmak üzere yürüyüşü gösterilmiştir. Türkler Paşaçin vadisinde G G G harflerile gösterilen vaziyette bulunmakta ve Seraskar Arat paşanın çadırı H harfile gösterilmektedir. Türkler şafak vakti yükselmekte olan sisten kendi menfaatlarına göre istifadeyi düşünmüş idiler ve bütün süvarilerini I I ile gösterilen aralıktan geçirerek küçük bir düzlükte ikame eylemişlerdir. K K K harflerile gösterilen yeniçeriler ormanda idiler ve Nemselilerin piyadelerine hücum için ormandan çıkmış idiler ve ayni zamanda mezkûr piyadeye karşı ateş açmışlardı. Fakat Çasar piyadesinin ilk hatlarını kırmağa muktedir olamayan Türk süvarisi kaçmıştı cenahlara taarruz eden yeniçeriler de süratle ayni veçhile hareket ettiler ve o kadar seri firar etmişler idiki Çasar süvarisinin köprüden ve her iki hat arasından geçtiklarini görmüşlerdir. Anlar bütün toplarını ve ordugâhlarını bırakmış olduklarından bulundukları mevkileri Çasar askeri işgal eylemişti.

Ordu burada on beş gün kadar istirahat etmiş ve bu zamanda erzak ve mühimmatı ve (Yagodin) de Morava nehri üzerinde köprü inşaatını ikmal ve itmama çalışmıştır. Çasarlar nehirden geçerek Niş aşağılarında seraskeri bulmak istiyorlardiki bu esnada serasker Sofyadan takviye kıtaatı erzak ve cepane ve levazım ve eşyayı saire almış bulunmakta idi. Bu sahada anlar muvaffak olmuşlar idiki buda diğer bir Niş muharebesine sebep olmuştu.

Evvelce anlattığım gibi her iki cenah gizli bulunuyordu. Sağ cenah oldukça sarp küçük bir dağ ile çevrilmiş idi burada piyadeler ile Arnavut kıtaatı var idi. Sol cenah da o zamanda çok derin olan nehre dayanmıştı. Vaziyetin bu şekilde olması bir dereceye kadar korkuyu mucip olmuştu çünki siperler ve tahkimatın metanetile beraber piyade kıtaatile dolu idi bunların arkasında ise nızamı mahsusu veçhile bütün süvari kıtaatı bulunmakta idi. Uzun araştırma ve tetkikattan sonra dağa mücavir bir vadi bulunmak ve burada Arnavut kıtaatı konmuş idiki bu vaziyet [Şekil—26] de gösterilmiştir ve burasını tetkik eden ben idim. Bu vadi Türk siperlerine arkadan taarruz ve hücum için yol veriyordu ve binaenaleyh muzafferiyet hemen kazanılmış bulunuyordu. Orduya mezkûr vadiden hareket eylemek üzere emir verildi. Arnavutlar Nemselilerin gelmekte olduklarını görmeleri üzerine tertibat aldılar. Türk ordusunun diğer kısmı siperlerinin kendilerine hiç bir faidesi olmadığını gördüklerinden ve cepheden düş-

manın siperler üzerine yürümek zahmetinden kurtulduğunu ve düşmanı def ve tarda muktedir olamıyacaklarını gördüklerinden Niş suyu üzerindeki kpörüye doğru koşmağa başlamışlardır. Köprüden geçmek için geç kalmış olan efrat ise kendilerini suya attıkları cihetle bir çokları boğulmuşlardır. Bıraktıkları topları ve çadırları Çasarlar aldılar. Sofyada bulunmakta olan yeni Sultan bu harbin gayip edilmesi üzerine Edirneye dönmeğe mecbur olmuştu. Her arzusunu icra edebilecek kabiliyet ve kudrette olan Çasar ordusu ikiye ayrılmış bulunuyordu bir kısmı cenaral Nikolomini kumandasında olduğu halde Arnavutluk ve Yunan hududuna kadar giderek Üsküp şehrini yakmış diğer kısmı (Prens Ludvig) in idaresinde bulunduğu halde Vidini muhasara eylemek üzere Tuna boyunca yürümeğe başlamış idiki Vidin civarında serasker kumandasında olarak bir ordu bulunmakta idi. Serasker Çasarların yaklaşmakta olduklarını haber alınca hiç bir tertibata lüzum görmeden düşmanı karşılamak maksadile ordugâhından hareket etmiş idi. Süvarisi ilk müsademe ve Nemselilerin bir kaç adet top ateşinden sonra şehre çekilmiş ve burada Nemseliler üzerine taarruz maksadile toplanmağa başlamıştı. Bunlar ordugâhın arkasına gelen düşmanın, ordugâhı yağma etmek üzere olduğunu gördüklerinden müsademeye başlamışlardı. Ancak bu müsademeye prens Ludvig ve ceneral Veterani yetişmişler idiki Nemseliler parça parça olmaktan işbu kumandanların yardimile kurtulmuş idiler. Türk süvarisi (Nikbolu) ya doğru süratle kaçmıştı. Çasarlar bu suretle Vidin şehri ile Türk ordugâhını bütün eşya top ve çadırlarile zapt etmişlerdir. Kalede yalnız bin kadar nefer mevcut idiki ertesi gün anlarda teslim olmuşlardı.

1690 senesinde şayanı zikir hiç bir şey olmamış yalnız ceneral Aysler Translivanyada türkler tarafından bir mağlubiyete duçar olmuştur.

"Tekeli„ nin Müttefikleri bazı muvaffakiyetlere nail olmuşlardı. Muvaffakiyetsizliğin sebebi ise her iki taraftatan kuvvetin büyük nisbette olarak müsavatsızlığı idi bunlar geçen kış Arnavutlukta bulunan ordugâhta vukua gelmişti. Burada büyük miktarda Türkler ve Tatarlar bulunduğundan Çasar kıtaatı ordugâh ve karargâhlarına taarruz etmişlerdi.

Cenerral "Aysler„ in Translivanyada duçar olduğu mağlubiyet (Prens Ludvig) in o havaliya ordusile hareketini icap ettirdi. Sırbistan o zaman veziriazam Köprülünün temamen emir ve inkiyadı altında idı ve harbe başlamak içinde bir sebepte yok idi.

Slankemen muharebesi 1691 senesinde vukubulmuştur. Bu muharebe hiristiyanlar için çok hoırizane bir şekilde ceryan etmiştir. [Şekil—27] gösterildiği veçhile veziriazam piyadesi mükemmel siperlere taksim etmiş ve sol cenahını Tunaya ve sağ cenahında piyadeden ayrılmış olan süvari kıtaatına istinat ettirerek muharebe tertibatı almış idi.

Prens Ludvig de ayni suretle harekete mecbur olmuştu. Kendisi piyadelere ve (Maraşal Tinevold) süvari kıtaatına kumanda eylemekte oldukları halde yeniçerilerin siperlerine taarruza başladılr. Türkler siperlerden icra ettikleri ateşler ile uzun müddet mukavemet göstermişlerdir. Ancak Türk süvarileri (Maraşal Tinevold) kumandasındaki Çasar süvarilerinin kendilerine hücum ettiklerini gördüklerinden ilk ateşi müteakip dağılmağa başlamışlardır. Yeniçerilerde hayvanlara karışarak anlarda kaçmışlardır. Vezir bu muharebede telef oldu ve galibiyeti ve esliha ve levazım ve eşyayı Çasarlara bıraktı. Eğer Türkler aynı zamanda iki hücum yapmış olsalar idi anlar bu kadar insan zayiatına uğramazlar idi. Çünki Türk süvarisi, Çasar piyadelerinin siperlere hücumu zamanında çekilebilir idi.

1692 ve 1693 senelerinde bir sebep olmadığı cihetle muaarebat vukubulmamıştır.

1694 senesinde Petrvaradin muhasarasında keza harp olmayıp on gün müddetle her iki taraf yekdiğerine karşı top ateşi yapmış idi ve bu ateş yaklaşma yollarına ve eğri büğri hendeklere karşı icra idilmişti. Her iki ordu şehrin yakininde siperler ve istihkâmlarda kalmışlardırki bu vaziyet [Şekil—28] de gösterilmektedir. Türkler Çasarları, kendi siperlerine yaklaştırmak suretile mağlûp etmeği düşünüyorlar idiki bu mesai neticesiz kalmış idi. Çünki Çasarlar iki dairevî hat ile örtülü oldukları gibi Tuna üzerinde köprüye de malik idiler ve köprü şehirden bir top menzili mesafede olduğundan icap ettiği taktirde şehirden çıkabilirler idi.

1695 senesinde bizzat Sultan ile ceneral (Veterani) arasındaki muharebeden başka bir muharebe olmamıştı ve ceneralın ancak altı bin neferi var idi. Sultan bu vakada pek büyük bir müşkilat içinde kendisine bir faide ve muvaffakiyet temin edebildi ve bunuda ceneral Veteraninin Alman ordusunun vaziyetini bilmemesinden istifade ederek elde edebilmişti.

1696 senesinde Nemseliler Tamşuvara yaklaşmak için çalışmışlardır. Türkler evvelce yaptıkları harekât usulinden başka bir tarzda olarak harekâtta bulunmuşlardır Türkler Teis nehrinin arkasındaki

ovaların ortasında bulunmakta ve arabalardan mürekkep bir mania hattı vücude getirmiş olduklarlndan Nemseliler tarafından ufak bir hareketin başladığını görür görmez kendilerini müdafaaya mahsus arabalar siperler hazır olduğundan derhal harekete gelmekte idiler. Arabaları birbirlerine bağlamış olduklarından bunlarla müdafaada bulunuyorlardı. Maahaza Saksonyalı (Korfirst) bir kaç defalar felakete uğramış ve tatbikini arzu eylediği harekâtı bir türlü tatbik ve mevkii file koyamamış idi ve bu sırada gûya (ceneral Veterani) nin ordu ile birleştiğine dair olan rivayetlerin doğru olmadığını bu vak'a pek güzel gösterir.

Türk kanının pek çok dögüldüğü meşhur "Senta,, muharebesi 1697 senesinde vukubulmuştur. Süleymanın kumanda ettiği süvari kıtaatı (Teis) suyunu geçmiş bulunuyordu ancak, piyadenin ne bir zabiti ve nede bir yeniçeri ve bir vezir nehri geçup ileriye gitmemiş idi. Ricat için bu köprüden maada başka hiç bir yol olmadığından ve bu köprü de canını kurtarmak için firar eyleyenlerin kalabalığından yıkılmış ve kırılmış olduğundan türkler ya düşmanın fasılasız ateşi altında helâk olmuşlar veya suda boğulmuşlardır. Eğer ricat edecek başka bir yol olsa idi felaket bu kadar büyük olmazdı.

1698 senesinde kezalik muharebe olmamıştır. Çünki her iki taraf sulh yapmak üzere (Karlofça) kongresi için hazırlık yapmışlar ve muahedeyi akit eylemişlerdir.

Türkler ile Çasarlar arasında vukubulup beyan edilen muharebatin kâffesinde bazılarında bizzat Sultan da mevcut olduğu halde türklerin gayri muntazam ve karışık bir halde yeis ve dehşet içinde olarak hiristiyanlara hücum etmek suretile harp ettikleri görülmektedir. Kaçmaktan başk diğer bir usulu ricata malik oldukları görülmemiştir. Firardan sonra toplanarak yeni bir çadırlı ordugâh kurmakta idilerki türklerin büyük miktarda çadır depolarına malik olmaları lazım geliyordu. Eğer türkler başka suretle bunu yapsalardı çadır, top ve ağırlık zayiatı yerine bütün kıtaatın imha olması neticesi husule gelirdiki bazı esbaptan dolayı bu hususta sükûtü ihtiyar eylerim, velhasıl Çasar ordusuna kumanda edecek olan ceneralın, velevki kuvveti türklerin kuvvetinin yarısı kadar bulunsun daima bahtiyar ve ve mesut kalacağına şüphe yoktu.

Çasar ordusu kıtaatı, muntazam ve metin olarak türklerin yaygara ve gürültülerine alışkın ve anların kılıçları çekmiş oldukları halde yaptıkları hücuma ehemmiyet vermedikleri müddetçe daima galip ve

muzaffer olmuşlardır. Çünki bu gibi evsaf ve mezayayı türkler hiç bir vakit gösterememiş idiler.

Türklerin, uzun süren bütün bu muharebat devresinde yegâne ve başlıca muvaffakiyetlerini "Lagos,, da ceneral (Veterani) nin bozgunluğu ve Translivanyada ceneral "Aysler,, in mağlûbiyeti teşkil etmektedir. Saydığım bütün vekayi meyanında başka bir muvaffakiyetlerini göstermek mümkünmüdür? Buna imkân yoktur. Eğer (Varna) ve (Muhaç) gibi iki büyük muzafferiyet kazanan türklerin karşısında o vakit, bugünkü Çasar ordusu gibi muntazam kuvvetler bulunmuş olsa idi anlar yeniden Avrupadan Asyaya dönüp giderlerdi.

Halbuki beyan ettiğim üzere anlar karşılaeında muhtelif milletlerden mürekkep ve silahları fena ve harp etmesini bilmez bir takım kütleler bulmuşlar idiki bunlar kendi ordularına nisbetle çok fena bir halde idiler. Binaenaleyh galip gelmeleri tabiatile gayri kabil olmuştu.

Elhasıl arz ettiğim bütün misaller ile türkler ile hiristiyanlar arasındaki fark pek bariz olarak görünür. Harba taalluk eden dört kısım harekâtta yani kıtaatın zapt ve rapt ve intizamı ve siper ve kalelere taarruz ve hücum usul ve kavaidi ve vaziyetin metanetini ve ricatin sükûn ve intizam üzere cereyanı gibi hususatta tarafeyn arasında çok büyük farklar nazara çarpmaktadır.

HAREKÂTI HARBİYENİN DÖRDÜNCÜ KISMI

Yirmi Dördüncü Bap

Türklerin Bir Kaleyi Suret ve Usulü Muhasaraları

Türkler, imperatorluklarının hudutlarını genişletmeğe başladıkları zemanlarda şehirlerin zapt ve fetihlerinde hiç bir çetinlik ve müşkilat ile karşılaşmamış idiler. Komşu milletler arasında Türk namı korku ve dehşet vermekte bir çok kalelerin asker ve müdafileri ve hatta dıvar ve siperleri bulunmadığı gibi bunların bir kısmının tahkimatı pek fena bir halde bulunduğu gibi hiristiyanların kendi aralarında bir imtizacsızlık ve ihtilafat devam etmekte bulunduğundan bu gibi esbap dolayısile türkler bir çok şehirleri zapt ve memleketlerine ilhak eylemekte idiler.

Ancak Venedikliler adalarda Türk kuvvetlerine oldukça şiddetle mukavemet eylemekte ve hususile Giritte ve Kandiyede (Fransika

Marozini) nin kumandasında olarak sebat ve mukabele eylemekte idiler.

Bu muhasara yeniçerilerin eski olan askerî usullerini değiştirmeğe ve başlıca talim ve terbiye yapan akademilerinin keza kaide ve usullerini değiştirmeğe mecbur ederek yeni yeni usulleri koymaya mecbur eylemiştirki bu yeni kaidelere tevfikan yalnız kandiyeyi değil Macaristanda ve Dinyeper nehri sahillerinde Naysel kalesini muhasara eylemişlerdi. Bu kale ayni zamanda Macar kralı olmasından dolayı Avusturya Çasarı: "Leopold , a ait idi. Bundan sonra Leh cümhuriyetine tabi olan (Kamensk Podolsk) u ve Ukranyada (Çekirin) i muhasara eylemişler idilerki bu son kalede Rus garnizonu bulunuyordu. Rusya hükümdarı o zamanda kazaklara karşı teveccühkâr ve anları himaye eylemekte idi. Kazaklar, (Kamensk Podolsk) ve (Nider) ve karadenize ve hatta İstanbul boğazına kadar sahalarda baskın ve yağmagirlik yapmakta ve asayişi ihlal eylemekte idiler.

Elhasıl türkler söylenilen usul ve kaideye tevfikan Viyanayı muhasara eylemişler idiki buna güzel ve muntazam bir garnizonluk vazifesi gören piyade payıtahtın ehemmiyeti nisbetinde mukabele etmişti.

1690 senesinde veziriazam köprülü yine mezkûr usule tevfikan Nişi muhasara etmiş idi ve burası mezkûr seneye takaddüm eden kış esnasında tahkim olunmuştu. Çünki burası şarampoller ile çevrilmiş bir melce halinde idi ve Macaristanda bunlara palanga namı veriliyor idi. Palanganın şekli [Şekil—34] de gösterilmiştir. Yine köprülü vezir ayni usulle Belgrat muhasarasını yapmıştır. Ancak vezir burasını bir tesadüf neticesi olarak bir dane ile barut depolarının infilakı neticesinde zapt edebilmişti. Böyle olmasa idi esasen Osmanlı ordusunun ekmeği kalmadığı gibi birinci teşrin nihayeti gelmiş ve kış artık başlamış olduğundan buna muvaffak olamıyacağı bedihi idi.

Otuz Dördüncü Şekle dair İzahat

A A A dört dilli bir palangayı göstermektedir. B B şarampoller üstüvanevî ağaçlardan ucları sivri olarak birbirinin yanında olarak yere digilmişlerdir ve bunlar yekdiğerlerine ince saplar ile rapt edilmişlerdirki bu suretle bir dıvar teşkil edilmekte ve ekseriya aralıkları balçık toprakla ve çamurla takviye edilmektedir. C C hendekler olup çıkan topraklar palanganın gerisine atılmaktadır. D kapu olup bir ağaç sürgü ile kapadılmaktadır. E köprü olup, bu köprü gecele-

yin halatla kaldırılır. Kapunun üzerinde ufak bir köşk bulunmaktadırki kâmilen ağaçtan yapılmıştır. Bu köşk tahtalardan müdevver olarak ve siper hizmetini görmek üzere yapılmıştır ve G G harflerile gösterilen delikler vardır ve buradan tüfekle ateş edilir. Bu palankalar bir hücuma karşı çok güzel mukavemet eder. Ancak toplara karşı mukavemet edemezler.

Türklerin ne suretle muhasara ameliyatını icra ettiklerini göstermek maksadile (Sent Andere) burcuna ve Kandiyeye ve Viyana surlarının bir kaçına ne tarzda taarruz ve hücum eyledikleri ve plânları [Şekil—35] de gösterilmiş olduğundan diğerlerinin gösterilmesine lüzum kalmaz çünki anlar bu iki plânın tamamen ayninden başka bir şey değillerdir.

Otuz Beşinci Şekle Dair İzahat

Birinci şekil Kandiye muhasarasında yapılan yaklaşma yollarını gösterirki Viyanada vapılarnlar bunların aynıdırlar. İkinci resim Viyananın muhasarasının bir kısmını gösterir. Bunun hakkındaki izahatı [Şekil—36] dan almak mümkündür. Çünki hurufat ayni mevadı göstermektedir.

Türkler ilk önce kale ve istihkâmı tetkik ederler ve sonra hücum için en müsait olan noktaları tayin ve intihap ederek ana göre harekâta başlamaktadırlar.

Viyana muhasarasında bu tetkik ve intihabı veziriazam yapmış idiki ordudan bir çok paşaları ve erkânı ve yeniçerilerin en muktedir zabitlerini maiyetine alarak bir kaç bin süvari de Kara Mehmet paşanın kumandasında olduğu halde yanlarında olarak hareket etmişti. Bu Kara Mehmet paşa bir kaç gün evvel tatarları getirmiş ve bunlar Avusturya arazisine talanlarile büyük zararlar vermişlerdiler. Vezir bir çok mühim ve faideli mevkileri bırakarak şehrin yakınine geldiği zaman ufak bir yüksek yer intihap ederek buradan yaklaşma ve hücum harekâtına başlanmıştı ve şehri döğmek için şehri muhit olan siper ve istihkâmlardan ve redotlerden - bunların cenahları pek küçük idi - en küçüklerini intihap etti. Bunları veziriazam maksadına muvafık bulara intihap etmişti halbuki bunlar en zayif olan cihetleri teşkil eylemekte idiler.

Hücum ve yaklaşma yerleri tayin edildikten sonra muhasara işlerini: efrat, esliha, kazma ve kürekçiler ve amele ve iş gibi kısımlara ayırmakta idiler.

Efrat, kanunî sultan Süleyman zamanında yapılan talimname ve tertibat usulüne tevfikan yalnız yeniçerilere inhisar ederdi. Lâkin çok uzun süren Kandiye muhasarası ve mukavemetiki o vakte kadar türkler anın bir mislini görmemiş idiler bu hususta topraklı yani vilayetler piyadesinide kullanmağa anları mecbur etmişti.

Viyana muhasarasının daha bidayetlerinden itibaren bunlar bütün süvarilerin, esir, tüccar ve sanatkârların ve bütün kıtaatın ve o vakit ve elyevm en güzel piyade olan yeniçerilerden mürekkep bulunuyorlardı.

Yeniçeriler başlarında bölüklerinin zabitleri olduğu halde ileride yürümekte idiler. Yaklaşma hatlarına dahil olacak olan bölük bütün işler tamam oluncuya kadar oradan çıkmazlar. Ancak anlar orada kırk gün kaldıkları bu kitabın birinci kısmında yeniçeri talimnamelerinden bahis edildiği zaman beyan edilmişti Fakat bunu yapan sultan Süleymanın bilahare ahlafının Rum, Bulgar, Sırp ve Macar kalelerinden başka diğer kalelerin muhasarasına teşebbüs ettikleri taktirde mezkûr müddetin kısa ve gayri kâfi olacağını hiç düşünmemiştir.

Bu hususta türklere Venedikliler Kandiyede ve Nemseliler Viyanada icap eden dersleri vermişlerdir. Vezir Kara Mustafa paşanın ancak Viyananın zaptını ve onun hazinelerine kavuşmağı düşünmekten başka bir düşüncesi olmadığını söyleyorlardı. Yeniçeriler kırk günden ziyade yaklaşma yerlerinde kalmışlar ve vezirin bataet ve hırsından şikâyetci olmuşlardı. Türkler üzerlerinde taşıdıkları tüfek ve tabancalardan maada öküz, manda ve beygirler ile taşınan toplara ve havanlara malik idilerki bahsi mahsusunda bunlar zikir edilmiş idiler.

Kazma ve baltacılar ile batarya ve sair mahallerde ve lüzumlu yerlerde çalışan doğramacı ve dülgerlerden maada sipahiler, zaim ve tımarcılar da çalışmakta idiler. Bunlar siperler için sepet ve çalı ve demetler taşımakta oldukları gibi bataryalarda veya siperlerde kazma işlerinde kullanılıyorlardı. Ancak yeniçeriler geceleyin yaklaşma sahasında çok ileri gittikleri vakit bunları gizlemek için artık çalışmazlardı. ¡Bu vazifenin artık diğer adamlar tarafından yapılması icap ederdi. Maahaza yeniçerilerin vazifelerini diğerlerine tevdie imkân bulunamazdı. Çünki bunlar bütün muharebe esnasında başka mevkilerde ve siperlerde bulunuyorlardı

Şimdi asıl ehemmiyeti haiz olması itibarile yaklaşma ve hücum harekâtını izaha başlayacağız zira bu keyfiyet muhasara umurunda başlıca esası teşkil eder. Bu kısım [Şekil—36] da gösterilmiştir.

Otuz Altıncı Şekle Dair İzahat

"Muhasarada, Türk taarruz ve hücumunun mürekkep olduğu bütün aksamına müteallik berahin ve vesaik,,

A A A sıçan yolları yani müteakip yaklaşma hatlarile muvasala yolları. B B B Metrisler. C top bataryaları. D havan bataryaları. E E E çakmaklı tüfekle mücehhez efrat hatları. F F bütün çakmaklı tüfek aksamının birleştirilmesiki türkler bunu şehre yaklaşırken en mnvafık ve müsait olan yerden yapmaktadırlar.

H (domuz damı) ismini verdikleri melce olup ağaç ve toprak ile örtülüdürki bu suretle bomba ve taşlara karşı tahaffuz olunur. Bu, kubur denilen, astar mukabili ve şivi sahrayakarşı, harici zaviyette inşa edilir ve buradan hendeğe inilir. G merdivendir.

I ağaç dallarından yapılmış (kulube) dir. Güneşten ve yağmurdan tahaffuz için üstü kaput veya saire ile örtülmüştür. Yaklaşma yolları denilen yerler hendeklerden başka bir şey değildir. Bundan çıkan topraklar kalenin bulunduğu cihete yığılır. Bu suretle düşman ateşiuden tahaffuz olunur. Taarruz ve hücum için bunlar başlıca işlerden sayılır bunları dikkat ve tertiple idare etmek ve mahsurların batarya ve ateşinden tahaffuz ve anlara yanaştırmamak üzere yapmak lazımdır. Türklerde bu noksanları bertaraf ettirecek derecede mütehassıs adamlar yoktur. Bu işleri bölük yüzbaşıları ellerinde bastonlar olduğu halde toprağı çizerek yapılacak işi gösterirler. Maahaza beyan ettiğim veçhile anlar bu sahada pek az bilgiye maliktirler. Kandiye muhasarasını görmüş olan adamlar ölmüş olduklarından rehberliklerinden mahrum idiler. Binaenaleyh bunlar ekseriya düşman bataryaları üzerine düşerek anların ateslerine maruz kalıyorlardı. Siperleri düz ve muntazam olmadığı hendekler de müstakim bir şekilde vücude getirilememekte idi, muhtelif isimlerle bunları anlar iki kısma ayırmakta idiler birine (metris) tesmiye eylemekte olup perde hattına müvazi olarak imtidat ederki hücum buraya tevcih edilmektedir. Diğerine sıçan yolu denilmektedirki birincisi ile müvazi bir surette irtibattadır. Bunlar Kandiye ve Viyana muhasara plânlarında tersim edilmiş olduklarından tetkik olunabiilrler.

Yaklaşma yollarının yan taraflarında bizim koltuk dediğimiz yarım daire şeklinde siperler yapmakta olup türkler bunlara (tüfek tabyesi) namını vermekte ve buralarda gizlenmektedirler. Bunları geri yaklaşma yolları ile birleştirerek bütün hücumları cenahlardan yapa-

rak bunlar aynı zamanda irtibat ve itsalatı temin ederler. ki yaklaşma yolları arasında yarım daire şeklinde siperler vücude getirmeğe çalışırlarki buda bataryaların ateşten gizlenme ve korunmaları içindir. Filhakika bunların yaklaşma yolları nisbetsiz olarak ve pek kıvrık ve eğri oldukları gibi derinlikleri müsavi değildir. Buda anlarda malûmatlı ve mutahassıs zabitanın bulunmasından ileri gelip bunları yeniçeriler muntazam kazmak için alat ve vesaite malik olmadıklarından bu nisbetsizlik vukubulmaktadır. Efrat diz çökerek bağdaş kurarak çalışıyorlar. Çalışmakta oldukları alat ve vesaitin sapları ve kabzeleri kısa olduğundan çalışanların vücutlarının vaziyetleri ana göre bulunur. Maahaza bu suretle yere oturarak çalışmak anlar için çok kolaydır çünki anlar bu tarzda mesaiye alışkın olduklarından süratle kendilerini kurşunlardan muhafaza ettikleri gibi mahsurların diğer tazyikatından kendilerini emin bir vaziyete koymak için vakit gaip etmeyerek iş görmüş olmaktadırlar. Sonradan topları anların yaklaşma harekâtında himaye eder. Türkler bu usuli Kandiye muhasarasında tatbika başlamışlar idi. Anlar toplarile mahsurların siperlerini fena bir surette döğerler ve şehrin muhitinde tabiaten yüksek mevkilerden veyahut toprakla vücuda getirdikleri yüksek noktalardan bu ateşi icra ederler.

Bütün mesaileri şehre girmeğe matuf bulunur ve bunu Kandiyede yaptıkları gibi lağımlar tertip ve infilak ettirmek suretile yaparlar. Anlar bataryalarını ileriye ve yaklaşma hatları sahasına pek ender olarak sevk etmektedirler. Çünki muhasara ettikleri siperlerden topların görüleceğini hesap ederler veyahut bu kadar çok hendekleri ve siperleri havi sahadan topları geçirmek için müteaddit köprülere ve düzlük yerlere ihtiyaç ve lüzum görülmesi hasebile bu müşkilattan sakınırlar. Bundan dolayı anlar topçularını siperlerinde ve bataryalarında bırakmaktadırlar.

Türkler lağım işlerini geniş mikyasta tatbik etmektedirler. (türklerin lağımcılığı hiristiyan mülteci ve firarilerinden öğrendiklerini ve bunun sureti tatbik ve kullanılmaları bahsi mahsusunda müşküllerile beraber göstermiş idik) Kandiye muhasarasında lâğım atmaktan muvaffakiyetler temin ettiklerinden bunu artık her vakit kullanmağa başlamışlardır. Binaenaleyh burada lâğımlara dair ayrıca izahat veremiyeceğimden okuyanın bahsi mahsusuna bakması icap eder. Yalnız ben burada galeri tertibi için en müsait mevki ve noktayı bulmak için kullandıkları usulü mevzubahis ile iktifa eyleyeceğim. Viyana muhasarasında türkler bunun mevkiini, oradan suhuletle yaklaşıp ve

hücum etmek imkânını gözeterek tayin ve intihap eylemekte ve bu noktadan ameliyata kolaylıkla başlanabilecek surette şeraiti aramakta idiler. Zira kalenin her iki cenahından en zayıfı Tunaya doğru olan cenah olduğundan bu keyfiyet anları bütün siperlerinin suda ve bataklık mıntakada yapılmalarına mecbur kılacaktı.

Türkler kendi lağımlarını iki kısma ayırmaktadırlar. Melce ve lağım yolu: Birincisine (domuz damı) demekte olup biz buna (kapuniyer) ismini vermekteyiz Venedikliler bunun inşasını Kandiye muhasarası zamanı türklere öğretmiş idiler. Kapuniyerler üstü toprak veya saire ile örtülü mahaller olup bununla bomba, mermi ve taşlara karşı korunulmuş olur. Galeri yani lâğım yolu (türkler buna kubur derler) örtülü bir yol kapuniyerler ile ile müdafaa olunur. Yeniçeriler yaklaşma yollarında kendilerinin menfaatları için müteferri çok mesaide bulunurlarki buda muhasara esnasında hiristiyanlar gibi ayakta durmadıklarından kendilerine bir takım kulübeler inşa ederler çadırlara dair malûmat verildiği esnada bunlara dair olan şekilede kulübeler gösterilmiştir. Anlar bu kulubeleri metrislerin kenarına yakın olarak yapılmalarına dikkat ederler ve yağmur geçmeyecek derecede yapıldıklarından bu suretle yağmur ve saireden emin bulunurlar. Ancak bizim bombalarımız kendilerininkine nazaran çok kuvvetli olduklarından bu kulübeler ile kendilerini istedikleri gibi muhafaza edemiyecekleri aşikârdır. Buunlardan maada müteaddit melceler ve helalar yaparla yaklaşma yollarının köşelerinde veya ortalarında düşman ateşinden korunmak için başkaca yerlerde inşa ederler. Her bölüğün yemeği bakır büyük kazanlarda olmak üzere getirilmektedir. Viyana muhasarasında böyle iaşe edilmekte idiler ve bunları aşçılar ve yanlarında efrat oldugu halde getirmekte idiler. Saka efradı da aynı şekilde su taşımaktadırlar. Ordugâh bakkalları marifetile anlara tütün ve kahve vesaire getirilmekte idi. Yeniçeriler daima ısbatı vücut eylemeleri mecburi olan bütün bu mesai için hususi askeri talimnamelere maliktirler bunlara ciddiyetle merbut olunur. Silahi hüsnü suretle muhafazaya ve bulunduğu yerden sipere vusul için bir kaç kademe kademe yapmağa ve buradan düşmana ateş etmeğe mecburdurlar. Hendekler o kadar derindirki bizden en uzun boylu bir adam ateş edemez. Bunun böyle derin olarak yapılmasının sebebi şafakla beraber mahsurlara karşı ateşe başlanmakta olduğundan bunların üzerlerini gizlemek suretile korunurlar. Bundan maada her yeniçeri neferi toprak torbalarından veya saireden kendisine bir mazgal yapar ve buradan başı gizli olduğu halde çakmaklı tüfeğile ateş ederdi. düşmandan gö-

rülmedikleri cihetle böylelikle anların cesaretleri artmakta ve mahfuziyetlerinden emin bulunmaktadırlar.

Yeniçeriler tarafından yapılan bütün bu ameliyat ile ateş etmek için kendilerine temin edebildikleri cüz'i sühulet ve kolaylığı gaip ettikleri taktirde anların adeta bir kuyu içinde kalmış insanlara dönecekleri ve silahlarını kullanmağa kudretleri kalmıyacağı ve mahsurların ateşlerine ve hücumlarına maruz kalacakları ve bu taktirde kendilerini müdafaa edecek vasıtanın ancak kılıçları olabileceği görülmekte ve anlaşılmaktadır.

Eğer mahsurlar, cenahlardan ve arkadan müdafaa edilmeyen işbu siperler ve tahkimata dahil olurlar ve anlara yol açacak ve çekilmeleri için maniaları kaldıracak amele ve efrada malik olmadıkları cihetle gerideki türklerin derlenip toplanmaları da vakte muhtaç ise bu siperlerdekilerin kâmilen kılıçtan geçirileceğine ve imha olunacaklarına şüphe yoktur. Kandiye muhasarasında bu hal aynen Kandiyede mahsurların imdadına koşan fransızların başına gelmişti. Cesaretleri ve şan ve şerefe yüksek temayülleri hasebile gelir gelmez biraz istirahat ederek mahsurların siperlerini tetkik ve türklerin usulü muhasara ve tertibatlarını (şekil—35 de muhasara plânı gösterilmiştir) anlamağa lüzum görmeden hemen düşmanın üzerine cesurane atılmaları mahivlerini ve binnetice kalenin türklere teslim olmasını intaç eylemiş idi.

Elhasıl şuna dikkat etmelidirki türkler, ameleyi geniş mikyasta gizlemek, ve ileride alınan mahallerde kendisini tutabilmek, ve mezkûr uzak noktalarda kazmak ile meşgul olanları yaklaşma esnasında ateşle muhafaza etmek ve yeniçerilerin ve diğer kazma ve kürekle çalışanların işlerini genişletmek gibi işlerde hep piyadeyi kullanırlar. Anlar bu sahada çahşanların peygamperlerinin şefaat ve mükâfatına nail olacaklarını söylemekle teşvikatta bulundukları gibi müddeti hayatınca alacağı maaştan başka yevmiye birer aspira da mükâfat verileceğini vaid ederler. Bu vaid ve vaidler ile bazan beş altı yüz kişi ordudan ayrılarak hususî bir kıt'a şekline konulur ve yeni zabitlerin kumandasında oldukları halde bir kırmızı bayrak açarak kendilerinden istenilen hizmeti ifa eylemek üzere mahal ve mevki mahsusuna sevk olunurlar. Türkler bu müfrezeye (serden geçti) namını vermektedirlerki manası feda edilen evlatlar demektir.

Mahsurlar türklere az miktarda efrat ile çıkış hücumu icrasını akıllarına bile getirmezler. Eğer kuvvetleri ziyade bulunuyorsa o halde evvelce düşman siper ve istihkâmlarının ne halde bulunduklarını

mükemmel bir surett tetkik ve tahkik etmek lazımdır bundan sonra kâfi miktarda kazma ve kürekçilerden mürekkep muavin kıtaata malik oldukları halde hücumdan sonra bunlar vastasile siperleri tahrip olunacağı gibi bunların beyan eylemiş olduğum üzere her türlü teshilatı yapmalarıda icap eder.

Türklerle hemhudut ve komşu sahalarda istihkâmlara malik olan Prensliklerin bunları her türlü mesai ve mesarife katlanarak divarlar ile takviyeleri lazımdır. Bundan maada bütün kalede mukabil lağım tertibatı yapılmakla beraber astar mukabili ve şivi sahranın mümkün olduğu kadar uzaklarında mezkûr tertibatın icrası ve bu vasıta ile düşman lağımlarının tesirsiz bırakılması ve anın siper işlerinin akamete düçar edilmesi elzemdir ve çünki türklerin lağım işlerini geniş mikyasta ve maharet ve sühuletle hatta oturarak yapmaktadırlar anlar bu sahada tabii bir istidat sahibi oldukları gibi böyle bir zamanda bu yüzden hiç bir masrafı esirkememektedirler. Söylediğim prensliklerin komşu sahalarda az miktarda kalelere malik olmaları ve bunları muntazam ve tertibili tutmaları ve bilhassa garnizonlarının çok miktarda olması hususunu tekrar eder ve bunda israr eylerim. Çünki bu suretle türklerin taarruzlarından korunmak kabil olacaktır. Zira türkler bu gibi ahvalde çok fedakârlıklarda bulunurlar ve çok kan dökerler.

"Napolidi Romanya,, istihkâmının zaptı gelecek nesil için bir misal ve delil teşkil eylemelidir. Türklerin mezkûr istihkâma tertibsiz ve nizamsız olarak her tarafından yaklaşmış ve hücum etmişler ve çok fedakârlıklar ile anı zapt eylemişlerdi.

Yirmi Beşinci Bap

Türklerin Kendi Kale Ve İstihkâmlarını Müdafaa Usulleri

Türkler futuhatlarını bir çok muvaffakiyetler ile ikmal ve İmperatorluklarının hudutlarını genişlettikleri zamanlardan Viyana muharebeleri devirlerine gelinceye kadar zapt eylemiş oldukları kale ve istihkâmların müdafaa ve tertibatlarının tanzim ve ikmallerini asla hatırlarına getirmemişlerdir. Yalnız onların (Kapu) nun idare ve elinde bulunmasını kâfi bir emniyet talakki eylemişler ve bundan dolayı bir istihkâmı tanzim ve takviyenin bir sanat ve marifet işi

olduğunu düşünemeyerek anları aldıkları zaman yaptıkları tahribatı bir zıman ve emniyet olarak kabul etmişlerdir. Bir kaleyi tertip ve vücuda getirmek sanatının ayrılmaz mütemmimi anı müdafaa eylemek sanatı olup bunlar tabiatile birbirinden ayrı ve gayri şeyler değildirler.

Türkler İmperatorluklarını tesis ve takviye ettikleri zamandan Viyana muhasaraları zamanına kadar bir kaleyi hakiki bir şekilde müdafaa eylemek gibi bir mecburiyete düşmemişler ve keza bir istihkâmı tahkim ve takviye usul ve kaidelerini tatbikada zaruret duymamışlar yani böyle bir şeye tesadüf etmemişlerdir.

Ancak türkler, 1683 senesinden itibaren (Karlofça) sulhuna kadar bir çok muhasaralara mukavemet ve kendini müdafaa eylemek mecburiyetine düşmüşler idi.

Türklerin kendi kalelerinde neler yaptıklarını geniş mikyastaki müdafaalarda ben bizzat bulunarak ihtisasım mertebesinde görüp anlamış olduğumdan anları izah eyleyeceğim. Bunlar türklerin Nayzel, Bodin ve Belgrattaki müdafaalarına ait olup bu kaleler hücumla zapt edilmiş ve garnizonları kâmilen kılıçtan geçirilmiş idi. Ben görebildiğim kadar anların eski ve kendilerine ait hususî tahkimatlarını zikreyleyeceğim ve bilahara haber aldıklarımıda ilaveten beyan eyleyeceğim ve sonra anların Niş ve Vidin ve Belgratta yaptıkları bazı değişiklikleri - ki bunların zaptlarından sonra tahakkuk etmiştir - mevzubahis eyleyeceğim. Bu kalelerin eski surları Rum İmperatorları tarafından inşa edilmişlerdi bilahare Nemseliler bunlara yeni bir takım tahkimat ilave eylemişler ve bunları dikkatle muhafaza ve tezyide çalışmışlardır.

Türk garnizonlarının gece ve gündüz karakol hizmetlerini ne suretle yaptıklarını, bu büyük ve çok ehemmiyetli üç muhasara sırasında Çasarların icra ettikleri umumi hücumlardan evvel anların nasıl çalışarak kendilerini müdafaa eylemiş olduklarını zikir eyleyeceğim.

Türkler kendi menşeleri olan eski tatarlardan kale ve tahkimat usul ve sanaatına dair hiç bir malumat ve bilgi elde edememişlerdir. Anadoluda memleketlerin zaptına ve futuhata başladıkları zaman İstanbul İmperatorları tarafından inşa edilmiş olan bir çok kaleleri - bu kalelerin kenarlarında üstüvanevî veya dört köşeli kuleler bulunuyordu - aldıktan sonra kaleler hakkında malûmat sahibi olmağa ve bunları taklit etmeğe başlamışlardır.

Buna tevfıkan veziriazam köprülü paşa Kandiye muhasarası zamanında Çanakkalede eskileri gizlemek ve muhafaza eylemek üzere yeni kaleler yaptırmıştır. Anlar bu eski kalelerin zapt edilmemesi maksatile ve Venediklilerin büyük deniz muzafferiyetinden sonra bu keyfiyeti nazarı dikkate almış idiler.

Yeni yaptıkları bu kaleler dört dılılı olup her köşesinde birer kulesi mevcuttur. Ve bu kuleler müdevver olarak yapılmışlardır. Bu yeni kalelerin gerek Anadolu ve gerekse Rumelidekilerin denize müteveccih cephelerinde deniz tesviyesinde olarak on âltı adet cesim toplar konulmuştur. Bunlarda ayrıca dört köşeli melceler de bulunmaktadır. Bu iki kaleyi türkler eskilerini takliden boğazın her iki sahilinin nihayetlerindeki dar burunlar üzerinde yapmışlardır.

Bu iki kalenin bataryalarının ateşleri boğaz methalinde mikrasvarı karşılaşırlar. Ancak topların güzel kullanılmaları icap eder. Fakat yeni kalelerde bu keyfiyet tamamen mevcut olmayup anlar gemileri lâyikile temin ve muhafaza edemezler. Eski kalelerin, yeni kaleleri yapan türkler tarafındanmı yoksa rumlar tarafındanmı inşa edildiklerine dair kat'î malûmata malik değilim. Yeni kaleler ise eskileri gibi tarzda olup bunların bir milletin eserleri olduğuna dair bir hüküm itası mümkün değildir. Şu kadarki yeni kalenin (Avrupada bulunan) sığınacak yerleri pek doğru ve muntazam olduğundan her ikisinin yunan usulüne göre yapılmış oldukları kanaatini husule getirmektedir. 1680 senesinde İstanbulda bulunduğum esnada (Dinyeper) nehri adalarında (Çekerin) in zapt ve tahribinden sonra türkler tarafından inşa edilen bütün kalelerin plânlarını elde etmeğe muvaffak olmuş idim. Bundan maksat evvelce de yazmış olduğum gibi Kazakların Karadenize çıkmalarına mani olmak idi. [Şekil — 37] de gösterildiği gibi bunlar dörder dılığlı olup köşelerinde kaleleri bulunmaktadır.

Otuz Yedinci Şekle Dair İzahat

Bu şekil Kandiye muhasarası hengâmında türklerin Dardanelde yapmış oldukları kaleleri ve rumlar ile (Çekerin) sulhundan sonra Diniyeper nehri adalarında Kazakların Karadenize çıkmalarına mani olmak maksadile inşa ettikleri kaleleri gösterir. Birinci resim: Eski iki kale ile tahkim edilen Çanakkale boğazı; A Avrupa kalesi. B Asya kalesi ilaveten, Kandiye muhasarası zamanında Veziriazam Köprülü paşa Avrupada C ve Asyada D kalelerini yeniden yaptırmıştı. İkinci resim: Diniyeper nehrinde inşa ettikleri üç kale olup bunlarda muhtelif cepheleri muhtevi kulelerle mücehhezdirler. Üçüncü resim: Boda

şehrinin yukarısının bir kısmı olup türkler Tuna nehrine kadar bir muvasala hattı kurmuşlardırki bu hat bir duvardan müstakim ve düz bir sathi ihtiva eylememekte ve C ile gösterilen bir kule ilede müdafaa edilmekte. Duvcr A B harflerile işaret edilmiştir. Yukarı şehrin kapısı D ve asağı şehir E ile işaret edilmiştir. Birinci (Buda) muhasarası Nemseliler tarafından yapılmış ve bu muhasara türklere yukarı şehir ile aşağı şehir arasında gizli bir münakale yolunun bulunmasını icap ettirmişti. Zira bu suretle Tunadan tehlikesiz olarak su almak kabil olacak idi. Çünki buralardaki kuyuların suları çok kireçli bulunuyordu (Kapu) bu yolun yapılması için derakap muktedir mühendislerden birini göndermiş ve bu mühendis de şekilde gösterilen yolu yapmış ve bu yolun ortasında müteaddit cepheleri ihtiva eyleyen bir kule ile müdafaa eylemiştirki bu kuleler Dinyeper nehri kalelerinde ayni olarak bulunur. Bu vasıta ile ikinci muhasara esnasında türkler hiç bir zarar görmeden Tuna nehrinden su almakta idiler. Halbuki bu yol mevcut değil iken geceleyin güçlükle su alabiliyorlardı.

Bütün bu beyanatımdan türklerin 1666 senesine doğru kendilerine has bir tahkimat usulleri mevcut değildi mevcut olan, dört dılılı bir kale ve bir çok cephelere malik olan veyahut müdevver şekilde olarak inşa etmek usulü idi.

Şimdi burada türklarin Macaristanda yaptıkları palangalar hakkında malûmat vermek muvafık olur. Bunlar çok kuvvetli ağaç gövdelerinden yapılmakta ve bunlar toprağa çok derin olarak sokulmakta ve uçları sivri bırakılmapta idi. [şekil—35] de gösterildiği gibi ayrıca dallar ile örülmüş bulunuyorlardı. Bu palangaların büyük bir kısmı nın arkalarında toprak yok idi. Muhasaralara karşı ateş icra etmek için bunlarda delik ve mazgallar açılıyordu gerilerinde oldukça mesafe ve açıklık bulunduğu zaman bu palangaların üzerlerine yine ağaç gövdelerinden kuleler inşa ederler idi buna dair izahat verilmişti.

Sonra bu kuleleri toprakla doldurarak oraya bir veya iki top koymakta idilerki o vakıt bu palanga palanga kalesi isminı alır idi böyle bir palanga [Şekil—38] de gösterilmiştir.

Kanije, Siket ve Tamşuvar şehirleri civarları bataklık olup bunlarda Macarlar tarafından yapılmış küçük mikyasta taştan kaleler bulunuyordu. Bunlar bilahare türkler tarafından Yukarıda beyan etmiş olduğum şekil ve tarzda tahkim edilmiş idiler.

Otuz Sekizinci Şekle Dair İzahat

A A Topraktan cephe hattı. B B Şarampol ağaçlardan yapılan cephe hattı olup bunun yarısı amudi ve diğer yarısı ufka müvazi olarak

yapılmış ve iki kat tahtalar ile perçin edilmişlerdirki bunlar C harfile gösterilmektedirler ve siperin iç hısmında bir nevi dolap vücuda getirmektedirler. B ile gösterilen kısımlar kuleler olup yarım daire şeklinde (şarampoller amuden konuldukları) bulunurlar.

Filhakika bataklıklı sahada birbirine dallar ve saire ile bağlanarak toprakla takviye edilmiş ve oldukça metin olarak vücuda getirilmiş bu şarampolli palangaların topla yıkılmaları müşkilatla vukubulmaktadır. Tahkimatın bu şekli türklere mahsus iseda bir çokları anları Bulgarlardan öğrendiklerini ve bazılarıda Macarlardan aldıklarını söylerler. Maahaza Macarlar ise bu usulü Türklerden almış olduklarını döylerler. Her ne hal ise bu misillu tahkimatın "Tarayan,, sutununda temsil ve tecessüm ettirilmiş olduğunu ve bunda Daçya İmperatorunun resmi bulunduğunu haber aldım. Ancak bunlar, bu gibi tahkimatın türkler tarafından icat edilip edilmediğine dair katî bir hüküm verilmesine kâfi gelemezler. Türkler kendi kalelerini toprakla takviye eylemeği usul ve kaide ittihazından evvel beyan ettiğim şekli tatbik eylemekte yani kalelerini dört dılılı ve köşelerinde üstüvanevi veya cepheli kuleler vücvda getirmek suretile yapmakta idiler.

Türkler Belgradı geri aldıkları zaman siperlerin tahdit edildiği ve hariç tarafında gizli yol yapılmış olduğunu görmüşlerdir. 1693 de Çasarlar şehri mezkûru muhasara ile avdet eyledikleri zeman bütün bunların iyi bir suretle muhafaza edilmiş olduklarını görmüşlerdir. Kandiyeli olup orada muhasara zemamanlarında mühendislik etmiş olan Kornaro namındaki bir zat bu işlerin başında bulunarak çalışmış idi. Bu adam bilahare Çasarların hizmetine girmiş ve mühendislik ile yine Belgratta vazife görmüştür. Belgratta bir bomba ile barut mağazaları infilak ettiği ve garnizon (Sava) nehrini yüzerek geçmek suretili kaçtığı zeman yine bu mühendis gûya türklerin eline esir düştüğünü işaa ettirmişti.

Mumaileyh bu su suretle Çasarların aleyhine olarak çalışmağa başlamış ve büyük bir miktarda tahsisat alarak kaleyi esas usul ve kaidelere göre takviye ve tahdit eylemiştir. Türklere tahkimat usulünü talim eden ilk adam bu zattır. Tahkimat işlerinde ve manialar tesisinde tertibat ve kaideleri hep ondan öğrenmişlerdir. (Kornaro) nun yanında Rum ve Ermenilerden mürekdep bir çok ustalar bulunduğu cihetle ihtimal bunlar elyevm Osmanlı ordusunda bu sahada iş görmektedirler. Lağımcılık hususuna gelince o, Kandiyede bu hususta mütehassıs bulunan şuvalye (Verned) in en iyi şakirtlerinden biri idi.

Yunan İmperatoru tarafından eski usul üzere yapılan kaleleri ve

yine hiristiyanların usul ve kaidesine göre yapılan palanga ve saireleri bugün türkler Macaristanda aynen tatbik etmektedirler.

İlk fasıl ve baplarda beyan ettiğim üzere yeniçeriler kalelerde garnizon vazifesini yapmakta ve kalenin anahtarı bunların elinde olup kalenin kapularını usul ve kanuna göre akşam ve sabah kapayıp açmaktadırlar. Yeniçerilere topraklı piyadesinden ve bilhassa azaplardan birer kısım ilave olunurki bunlar en ağır hizmetlerde kullanılırlar. Bunlar şafak vakti kapuları açarlar ve bu münasebetle bir iki yeniçeri kapuya gelerek hazır bulunurlar ve her kapuda (kapucu) denilen bir bekçi bulunur. Anahtarı buna verirler ve o da bir iki azap neferi ile beraber kapuyu açar. Kapucu kapuyu açarken yüksek sesle dinî bazı cümleler okur ve padişaha dua eder. Kapu açıldıktan sonra kapucu anahtarı yeniçerilere iade eder ve yeniçerilerde anahtarı aldıkları ve muhafaza edilmekte olduğu yere götürürler azaplar ile bir kaç yeniçeri neferi kapuda karakol beklerler ve ekseriya gelip geçenlerden kim olduğunu ve nereden gelip nereye gittiğini sorarlar. Akşam karanlığından bir az evvel anahtar yine bu suretle getirilir ve kapucu anı alarak sabahleyin yüksek sesle okuduğu duayı azaplar ve yeniçeriler hazır olduğu halde okur ve anahtarı yine teslim eder. Kalede bulunan karakolların ekserisi topraklı ve azaplardan olup çokça efrattan mürekkeptirler. Bir kısmı yerlerinde kalırlar diğer kısmı uyurlar. Gece karakollar kaleye bir taarruz olup olmadığını fasılasız tarassut ile mükelleftirler. Bundan başka devriye kolları da vardırki türkler buna (Kol) derler. Bir onbaşı maiyetinde bazı efrat bulunduğu ve (fener) leri de olduğu halde dolaşırlar. Onbaşının elinde bir sopası vardır ve karakolların vazifeleri başında mütekayyiz olup olmadıklarına bakar ve bu sırada (Allah birdir) sözü söylenir. Uyuyan ve bu sözü söylemeyen nöbetçileri hapse atarlar ve sopa ile döğerler bu devriyeleri idare edenlere tahsisatlarından başka yevmiye bir aspira verilirki bunu ölünceye kadar almaları şarttır.

Bizde oluğu gibi, türklerin ne kalelerde ve nede ordugâhları etrafında bulunan karakollara emir vermek gibi usulleri yoktur. Kale müdafaasında anların en esaslı kaideleri şiddet ve kuvvetle çıkmak ve muntazam olarak hücum yapmaktan ibarettir. Piyade çok mevcudunda olarak yaklaşma sahasına hücum yapmağa başladığı zaman kale civarında küçük düz sahada bulunan süvari hücum yapan piyadeye daima muavenete koşarlardı. Fakat Belgrat muhasarası sırasında şayanı ehemmiyet ve dikkat hiç bir hareket göstermemişlerdir. Maahaza garnizonun mevcudu pek o kadar ziyade değildi. Fakat Nayzel de onbin

kadar seçilmiş, efrat bulunduğu gibi (Boda) nın her iki muhasarası zemanında otuz binden kırk bine kadar mevcuda (Garnizon) malik idi. Büyük miktarda olan işbu efrat arasında son iki muhasara zemanında seçilmiş hudut kıtaatı bulunmakta idiki (Kapu) bunları palankalar ile diğer yakın mevkilere dağıdılmış idiler ve bunlar (Boda) gornizonunu çoğaltmak için bırakılmış idiler. Bu garnizon hudut kıtalarının mükemmellerinden ve kale dahi Osmanlı kalelerinin en metinlerinden olduğn söylenilebilir. Velhasıl şehir zaptedildikten sonra bunların hepsi mahvrldu ve bu suretle Osmanlı ordusu büyük zayiata uğradı. Garnizonları bütün ordu kıtaatından mürekkep olan bu iki muhasara devrelerinde ne kadar çıkış hücumları yaptıklarını hesap etmeğe imkân yoktur. Hemen her sabah şafak vakti ve bilhassa yaklaşma sahalarında zaif bir cenah veya eyi korunma ve müdafaa yapılmadığını gördükleri zaman derakap hücum eylemekte idiler ve bu taarruzları ekseriya kılıçlarını çekmiş oldukları halde bağırarak ve gükreyerek yaparlardı. Ölülerin gövdelerinden siperler yaparlar ve kellelerini paşalara götürerek kelle başına iki (Skin) bahşiş alırlar idi.

Bu hücumları türkler o kadar cesurane bir saldırışla yapıyorlardıki bizi gündüzün tahkimat ve siper işlerini bırakmağa ve gece çalışmağa mecbur etmekte idiler. Biz daha ileriye ve yakine muhkem yaklaşma yolları yaparak ilerlemekte ve henüz bitmemiş geri işlerinde efrat bırakmıyarak ilerisine göndermekte ve bitmemiş işler için ertesi gece çalışmakta idik ki buda redutları takviye ve şarampoller ile teçhiz etmek ve bu suretle mahsurların taarruzlarını kırmak maksadına matuf idi ve bunda ekseriyetle muvaffak olunuyor idi.

Üç veya dört bin nefer tarafından yapılan ve garnizonun en mükemmel efradından mürekkep olan bu cessurane saldırış ve hücumlar türk hazinesinden mükâfatan bir çok masraflar mal olmakta idi. Çasarlar tahkimatlarını yavaş yavaş yapmakta idiler. Birinci muhasarada türk ateşleri Çasarları ziyadesile sarsmakta idi. Çünki anların topçuları Çasarlara nisbetle daha çok bulunuyordu. Türkler diğer kalelerde uğradıkları zayiat kadar burada zayiata uğrayorlardı. Fakat bu zamanlarda bombalar anların toplarını susturup ve tahrip ettiği ve topraklara gömüldüğü cihetle artık kale müdafa vesaitinden mahrum kalmağa başlamıştı. Belgrat ve Boda muhasaraları sırasında taarruz ve hücumlara mukabele ve müdafaa kaydile türkler tarafından yapılan ameliyat inkıtaa uğradılmakta idi binaenaleyh anları çok süratle ve acele olarak yapmakta idilerki ben bu hususta bu iki kalenin müdafaasına dair bahiste izahat vereceğim.

Türkler Nayzel muhasarasına karşıda bir şey yapamamışlardı halbuki kalenin vaziyeti buna müsait ve yardımcı bulunuyordu. Bu taarruzu mevcut iki gedik istikametinde yapmaya karar verdek bu gedikler su ile doldurnlmuş ve çok derin iki hendek vasıtasile müdafaa olunuyordu ve toprak çuvallar ile vücuda getirilmiş olan iki dar set geçidi teşkil eylemekte idi. Bu gedikler yanında dairevi bir yol var idi ve buda bir çok topları bomba ve taşları havi (Redut) a merbut idi buradan yaklaşmaya imkân yok idi. Ben bunu kendim tecrübe ettim yukarıdan (Redut) dan başıma bir taş attıklarından (gedik) geçitten su ile dolu olan hendeğin dibine kadar yuvarlandım. (bütün bu müşkilat müteakip şekilde gösterilmiştir) Bundan maada türklerin müdafaada ihmal ettikleri şeyler de kayıt ve işaret olunmuştur.

Çasarların ikinci (Buda) muhasarasında iki hücum yapmışlardır. Birinci hücum Lotaring dukasının kumandasında aşağı şehir tarafından yapılmıştı ve buradaki divar pek suhuletle yıkılmış idi.

Türkler mutatları veçhile gizli bulunmak ve daha ziyade cüretkâr ve cesur olmak maksadile siper gerisinde derin hendekler açmakta ve şarampoller ile teçhiz eylemekte idiler. Ancak Çasarların yaklaşmakta olduklarını ve anlara mukabelenin gayri kabil olduğunu gördüklerinden hemen bunları terk eylemişler idi. Bu hendekler [Şekil—39] da gösterilmiştir.

Otuz Dokuzuncu Şekle Dair İzahat

Nayzel bereş ve gediğinin profili ve aşağı Türk tahkimatı maktaları birinci şekil:

A Nayzel gedikli profili. B topraklarla dolu çuvallardan su ile dolu hendek üzerine yapılan set. C Nayzel gediği olup bunun vasıtasile yaklaşma harekâtı yapılmıştır. D müdevver olup bu yol E hattını ihata ettiği gibi bu yolda çapraz vari konulmuş merteklere tesadüften korkmuş idik. Ancak türkler kendilerine çok faide temin edecek olan bu usulü kullanmamışlardı ve siperi terk etmişlerdi. Biz perde hattı üstünden istihkâme girmiş idik.

İkinci Şekil:

A aşağı Buda şehri hendek maktaı. B mania divarı olup ikinci maniayı husule getirmekte idi ancak dahili düzlüğü ve sathı yok idi. Bundan maada ahşaptan yapılmış bir galeri var idiki dairen madar mahsurin bunun içinde hareket edebiliyorlardı. C melce olmak üzere

dahili hendek olup türkler bunu, üçüncü profilde görüldüğü üzere palangalar ile takviye eylemiş idiler. Bu manasız ve gülünç müdafaa dördüncü profilde görüldüğü üzere Çasarların açtıkları gediğin arkasında bulunmakta idi. Bunun büsbütün faidesizliğini gören türkler hemen ondan vaz geçmişlerdi.

Yukarı şehir kendisini oldukça müdafaa eylemekte ve ordu burada sarp dağın üzerinde bulunmakta ve bir çok toplara malik olan siperler ile müdafaa edilmekte idi. Burada o kadar çok kuvvetli topçu ve levazım ve mühimmat ve para var idiki bunlar üç kaleye kâfi gelebilirler idi. Şunuda ilave eylemelidirki bu ordu 60 bin mevcudunda bir garnizon olup buna veziriazam kumanda etmekte idi ve bu ordudan çok ümitvar bulunuluyordu.

Bu muhasaranın devamı müddetince türklerin başlıca müdafaa harekâtını çıkış hücum ve harekâtı teşkil eylemekte idi. Gündüz hiristiyanların toplarile açılan rahne ve gedikleri türkler geceleyin kapatmağa çalışıyorlar idi ve gediklerin arkasında ufak bir kıtayı askeriye bulundururlar idi ve bu tahribatı yapan (Lolaring) in topçu hücumları idi. Baviralı (Korfirst) in siperleri derecesinde bu mevkilerde metin ve kuvvetli siperler yok idi. Aşağı şehrin bu cihetinden çok müstacel hücumlar yapılmakta idi.

Türkler, bireşlerin arkası kesilmediğini ve bunları müdafaa için geniş sahanın mevcudiyetini gördüklerinden barut dolu torbaları Çasarların üzeriue atmak suretile büyük zayiata sebebiyet vermekte idiler. Lotaring dukası (Prens) gediği topçu gecebilecek derecede genişletmiş ve sonra diğer manileri dövmeğe başlamış idiki bunlar büyük kuleler tarafında bulunmakta idi ve burada da bir gedik var idi ve anın hendekleri üzerinde yan yana iki nefer geçebilecek derecede bir set bulunuyordu. Türkler adetleri veçhile burada ikinci bir siper yapmışlar ve dahili kısmını toprakla doldurarak mertekler ile takviye eylemişler ve [Şekil—40] da gösterildiği üzere şarampollar ilede etrafını çevirmişlerdi.

Kırkıncı Şekle Dair İzahat

Bu şekilde türklerin (Buda) da yaptıkları siperler ve müdafaa tertibatı gösterilmiştir. Bütün bu tertibat muhasarayı yapan Lotaring dukasının hücumlarına karşı olarak yapılmıştır.

A A A kalenin bir kısmı. B hücuma başlamak için tahrip ve gedik açılması maksadile topla dövülen kuledir. C C İki kuleyi gösterir mahsurlar gedik ve preş mevkiini bunlar ile müdafaa ettiklerinden tahrip

edilmişlerdi. D dahili siper olup bunu muhasırlar görmemiş idiler. Bu siper asıl siperden bir hendek ile ayrılmakta idi. E ikinci siperden sonra yapılan tahkimat olup toprak dolu sandıklar ile yapılmış ve büyük mertekler ile takviye edilmişti. Keza toprak ve torbalar ile ve şarampollu olarak vücuda getirilmiş siperlerde var idiki bunlar Belgrat tahkimatını gösteren şekilde daha güzel olarak gösterilmişlerdir. F Çazarların yaklaşma yollarının bir kısmı. G ahşap tertibat üzerine konulmuş batarya olup E siperlerini dövmeğe mahsustur ve mezkûr siperler buradan pek az olarak görüldüklerinden dolayı buna lüzum his edilmişti. H H mukabil hattın bir kısmı olup I tepesinde yapılmıştırki burada (Şvap) alayları bulunduğundan dolayı buraya (Şvap) dağı namı verilmiştir. Buradan E Türk tahkimatının diğer ciheti görülmekte idi. K mezkûr dağda tesis edilen batarya olup asıl hücuma kadar gizli idi ve şeklin mütaleasından da anlaşılacağı veçhile kalenin zaptına vesile ve sebep olmuştur. Çünki B kulesinden yekdiğerine yakın ve dar olan iki divar arasından geçilecek D hendeğinden maada başka geçit yeri yok idi bundan iki adam yan yana yürüyebilmekte idi. Vaktaki türkler (Şvap) bataryasının tesiratını gördükleri gibi E tahkimatını terk etmişler ve muhasırlara L gediğinide serbest bırakmışlar idiki hücumu bu yoldan yapmış idik.

Büyük kule ile olan muvasala kesildiği zaman yan yana iki adamın geçmesi kabil olduğu görülmesi üzerine öğle zamanı hücumun yapılması muvafık görülmüş ve hücuma karar verilmiş idi. Lotaring dukası iki saat evvel benim getirilmemi emir etmiş ve banada kalede bütün bir ordunun bulunmasından kaleye girmeğe korktuğunu söylemişti. Hususile geçidin darlığından bahs eylemiştir. Bütün ümitlerimiz (Şvap dağında on altı toptan mürekkep olarak tesis edilmiş olan bu bataryaya bağlanmış ve beyan edildiği veçhile mezkûr bataryа hücuma kadar türklerin nazarlarından gizli tutulmuş idi. Topları gayet doğru olarak tabiye edilmiş olan bu batarya türklerin arkalarını dövmeğe başladığı zamana kadar anlar siperlerini müdafaa eylemekte ve hendekten küçük geçit vasıtasile geçişi müşkülleştirmekte idiler. Hiç ümit etmekdikleri halde top ateşinin başladığını gördükleri ğibi hayret ve yeis içinde kaldılar ve artık mukavemete imkân göremediler. Hücum edenler başlarında romalı Baron Asti bulunduğu halde ilerlemeğe başlamışlardı. Baron Asti bu esnada telef olmuştur. Türkler her taraftan tazyik içinde kaldıklarını gördüklerinden kaleye doğru kaçmağa başlamışlar ve burasını galiblere terk eylemişler idiki bu sırada mahsurların bir çokları kılıçtan geçirilmişti.

Şekilde (Şvarp) bataryasının ateşi istikametini ve ika ettiği tesiratı müşahade etmek kabildir. Çasarlar Belgradı 1683 senesinde muhasara etmişlerdir. Türkler Çasarların Sava nehrini geçmekte olduklarını gördükleri vakit gayri muntazam bir halde kaleye koşmuşlar ve itiyatları veçhile tahkimata koyularak Tunaya müteveccih olan tarafı takviyeye başlamış idi. Bu keyfiyet [Şekil - 41] de gösterilmektedir.

Kırk Birinci Şekle dair İzahat

Bu şekil 1688 senesinde Belgradın Çasarlar tarafından muhasarası zamanında türklerin yaptıkları müdafaa tertibatını göstermektedir.

A A yukarı Belgart şehrinin bir kısmı. B toprak dolu sandık ve torbalar ve mertekler ve şarampoller ile vücuda getirilen tahkimat olup I numaralı şekilde gösterilmektedir ve maktaı II de olduğu gibidir. Bunun altında 3 3 ile işaret edilen lojmanlar vardır buradan astar mukabili görülmekte (4) dirki lağımla tahrip edildikten sonra bittabi lojmanlardan hiç bir faide kalmaz.

C Keza toprak torba ve sandıklardan ve şarampollerden mürekkep tahkimattır. Bütün bu tahkimatı ikinci siperler olan D D siperleri tamamlar. E E E ileri tahkimat aksamı olup bunlar yukarı yaylayı geçerek aşağı şehre giden yolu ve F kapusunu müdafaaya mahsusturlar. İşbu ileri tahkimatı dördüncü profilde 5 rakamile gösterilen hendeği yapmışlardır fakat müdafaayı daha ziyade himaye ve takviye maksadile ortada 6 rakamile gösterilen şekilde yapmışlardır. Buradan çıkan toprağı tahkimatta şarampol kazıklarını takviye için kullanmışlar ve her şarampol arasına 7 , 7 rakamile gösterilen toprak torbalar koymuşlardır. Bundan maada bir çok yerlerde toprak ve çuvallardan mürekkep siperler vücuda getirmişler ve önlerini kazıklar ile teçhiz eylemiş idiki bu keyfiyet üçüncü şekilde 9 rakamile işaret edilmiştir.

G F kapusunu müdafaa maksadile kurulan büyük bataryayı gösterir. [Şekil—1] Ancak bu batarya hiç bir şeye yaramamış ve çünki anın mevkiinden ne muhasirinin ameliyatı ve nede hücumları görülmemekte bulunmuş idi. Mahrecin tamir ve takviyesi ve yukarıda zikredilen bütün tahkim işleri ve mesela C siperleri ile buna benzeyen diğerleri türklere hiç bir faide temin etmemişlerdi. Çasarlar hücuma başladıkları zaman anlar kaleye kaçmışlarbır. Oraya ilticaya muvaffak olamayanların büyük bir kısmı imha olnnmuşlardır.

B B gediğini husule getiren hendekler dördüncü şekilde gösterilde gösterildiği veçhile yapılmışlardırki (Buda) muhasarasında kullandıklarının aynıdırlar.

Bütün bunlar toprak çuvallar ve mertekler ve şarampollardan mürekkep olarak o vakta kadar daima tatbik ve istimal eyledikleri şeyler olup istihkâm fenninde bibehre olduklarını gösterir. Ancak bu fenni bilahare hiristiyanlardan ve bilhassa müslümanlığı kabul etmiş hiristiyanlardan öğrenmiş idiler.

Çasar bataryaları tarafından açılmış olan breşler yine anlattığımız gibi toprak torbaları mertekler ve kazıklar ile yapılmakta idiler. Geride olmak üzere anlar bir siper daha yapmakta idilerki bunun altında bazı melceler bulunmakta ve bunlara (Domuz damı) namını vermekte idiler. Bütün bu ameliyat anlara ümit ettikleri faideyi temin edememiştir. Dahili şiv mukabilini tahrip ve breşi genişlettiğimiz vakıt hemen anlar hücuma kalkıyorlardı. Çasarları gördükleri gibi siper ve tahkimatı bırakarak kaleye firara başlamakta idiler. Kaleye firar edemiyenler imha edilmekte ve kaleye iltica ebenler ise esarete düçar olmakta idiler. Şimdi zikreylemiş olduğum hususat [Şekil—41] ile ana müteallik izahatta gösterilmişlerdir. Bu suretle türklerin tahkimat ve ameliyatı ve kaleleri sureti müdafaaları ve ne gibi bir faide temin edebilmiş oldukları artık anlaşılabilir ve Kandiyede ve (Buda) da yaptıkları bütün ameliyat tezahür eder.

Macaristanda bulunan bütün diğer kale (Büyük Varadin) kalesi müstesna olmak üzere açlıktan teslim olmağa mecbur olmuşlardır. Büyük Varadinde bulunan garnizon erzakın kifayetsizliğinden dolayı çok zaif düşmüş isede açık siperlerde muhasaraya karşı müdafaa ve mukabeleden vaz geçmiyerek mukavemete devam etmişlerdi. Gerçi ben burada bulunmamış isemde cereyan eden bütün ahval ve vekayi hakkında malûmat almıştım. Türklerin burada yapmağa başladıkları tahkimat beyan ettiğim şekil ve tarzde bulunuyordu. Ancak bu kale bir mukavele neticesi olarak teslim olmuştur.

Elhasıl şimdiye kadar kayit ettiklerimden ve bilhassa başlıca muhasaralardan (Karlofça) sulhuna kadar türklerin müdafaa usul ve kaideleri artık tamamen tavazzu eylemiş addolunur. Türkler kendilerinin hücum zamanında her taraftan ihata edilmiş olduklarını gördükleri gibi harp zamanında itiyatları olan harekâtı yapmaktadırlarki oda siperleri bırakmaktan ibaret bulunur. Zabitan hayatlarını kurtarabileceklerinden mahallere doğru çekilirler. Ancak (Nayzel) de böyle olmamış idi. Çünkü Belgrat ve Budada olduğu gibi uzaklaşmak için zaman kalmamış idi. Maahaza firar keyfiyeti gerek muhasarada ve gerekse harpte olsun ayni esbaptan tevellüt eylemektedir. Binaenaleyh türkler tarafından müdafaa edilen her hangi bir kale muhasara altına

alındığı surette büyük ve geniş ve güzel bir takım gedik ve bereşlerin açılması icap eder ve bu suretle muntazam bir şekilde hücum yapılır. Her taraftan tazyika maruz kaldıklarını gören türkler şimdiye kadar beyan ettiğim vekayide olduğu gibi hemen firar edeceklerdir.

Yirmi Altıncı Bap

Türk Deniz Kuvvetleri

Türkler İmperatorluklarının daha henüz ve ilk kurulması zamanında Asya ve Marmara sahilleri boyunca yerleşmiş idiler ve bu denizden yarım günlük mesafede bulunan Bitini vilayetinin (Bursa) şehrini hükûmetlerinin makarri olmak üzere intihap etmişler idi. Az zaman zarfında türkler şark İmperatorluklarının payıtahtı olup Avrupada ve Marmaranın mukabil sahilinde bulunan (İstanbul) dan kendilerinin bahren daha kuvvetli olduklarını görmüşlerdir.

Bunun doğru olmaması muhtemel olduğu gibi şüpheyi davet eden sebeplerde meydana çıkmamış olabilirsede ancak bütün İmperatorluklara hakim olan Cenabı Hakkın kuvvet ve kudreti ve gazabı ilâhisi ile bir imperatorluğun izmihlâlile anın yerine diğer birinin teşekkül eylemesine anın ezeli taktiri taalluk eylemiş olmalıdırki bu esaslı esbap türklerin Asyadan Avrupaya geçmelerine saik olmuştur. denilebilir. Öyle bir zamandaki ihtilaflar ve imtizaçsızlıklar hiristiyanlar arasında hükmüferma olmakta ve serbestçe yapmak imkân dahilinde olduğu halde Marmara sahillerini müdafaa için anlarda hiç bir gayret görülmemekte idi. Türkler evvelemirde bu sahaya yerleşmişler ve sonrada umumun malum olduğu veçhile memleketler zaptına ve futuhata başlamışlar idi. Birinci Osmanın ahfadından olan ikinci sultan Mehmet bazı kıtaatla denizi geçmeği kurmuş idi ve sonrada bu maksat için bir çok miktarda gemilerin inşasını emretmişti. Bu galip ve muzaffer padişahın Asya sahillerinde ve Marmarada bir tersanesi bulunup bulunmadığına dair malûmat yoktur. İhtimal harp gemileri yerine sultan bir takım kayıklara ve buna benzer deniz vesaitine malik idi ve bunların nasıl yapıldıklarınıda biçare hiristiyanlardan öğrenmiş bulunuyordu veyahutta bunları bizzat hiristiyanların bir refah temin etmek ve zaruretlerini def eylemek ümidile yapmış olmaları muhtemeldir.

Kanunname muntazam bir bahri teslihat ve inşaat hakkında bir şey yazmaz. Ve meşhur (Sultan Selim) in icraatına dair bir şey mev-

zubahs eylemez. Bu padişah veziri Piri paşanın tavsiyesi üzere Venediklilerin kullandıkları tarzda ve kürekle çekilir gemilerden beş yüz adedinin inşasını emretmiş olduğunu kanunname zikr ile iktifa eder. Böyle çok miktarda gemilerin inşasına türkleri icbar eden sebep Venediklilerin ve hiristiyanların bu vesait ile korkunç düşmanlarına karşı daima muzafferiyet kazanmaları olmuş ve türklerin haset ve kinini tahrik etmiştir.

İşte bu zaman Osmanlı imperatorluğunda bahri vezaif ve hizmetlere müteallik kanunlar tedvin edilmiş idi. Bundan başka muhtelif ağaçlar ve ahşap aksama dair ve her vilayetin vereceği malzeme ve mevada müteallik tertibat yapılmıştır. Bunlar kanunnamede musarrahtırlar. O zamandan itibaren 1691 senesine kadar hemen her gün denizcilik hususunda bir tefevvuk ve rüchan göstermekten fariğ olmamışlardı. Fakat 1691 senesi türkler bu sahada büyük bir inhizama uğramışlardıki bilahare bundan bahsedilecektir.

Okuyucu, kara kuvvetlerinin harekât ve muharebatını tasvir eylediğim tarzda olmak üzere türklerin denizlerdeki harekâtına dair ayrıca malûmata intizar eder. Maateessüf deniz harekâtı hakkında arzu edilen vüsatte malûmat vermek mümkün değildir. Ben ne türklere ve nede diğer milletlere karşı yapılan deniz harekâtında bulunmadığım cihetle yazmakta olduğum bu fasıl 1679 : 1680 tarihlerinde İstanbulda bulunduğum zaman Türk donanmasına müteallik müşahedat ve hükümlerimden mürekkep olacaktır. Her ne kadar ben o vakit genç idisemde merakımı ve hevesimi tatmin hnsusunda öğrenmiş olduklarımı unutmamış idim. Milletin ahlak ve mezayasını tetkik ettiğim gibi mevzubahs eylediğim şeyler de tamamen hafızamda kalmışır. Bilahare 1692 senesinde yine orada bulunduğum esnada müşahede ve tetkik kuvvetim artmış ve mevcut malûmatımı tevsi ve ikmale hasrı mesai eylemiş idim. Hususile (kapu) nezdinde bir memuriyetle bulunduğumdan vaziyetim bana bir çok şeyleri görmeğe fırsat vermişti ve filhakika bazı cihetlerden ben acınacak bir vaziyete düşmüştüm.

Benim bu iği muhtelif zamanda İstanbulda ikametim esnasındaki malûmatımı tamamen bildirmek için mevzuu bahsimiz olan hususatı üç kısma tefrik etmek lâzım geldiğine kanaat getirdim.

Evvela türklerin zannettikleri üzere Çanakkalenin gayri kabil zapt ve teshir olduğuna dair olan fikir ve kanaatlerini ne suretle tahkik ve tetkik eylediğimi beyan eyleyeceğim. Sonrada, Dördüncü Sultan Mehmedin iradesile bütün tersanelerden çıkan deniz ordusunun Saray burnundan temaşasını Padişah arzu eylemiş olduğundan bunlar için

toplanma mahalli olarak Marmara denizinde İstanbuldan 18 mil mesafede bulunan Papacı adaları tayin edilmiş idi. Ben burada gördüklerimi arz eyleyeceğim.

İstanbulda bulunduğum müddetçe ne vakit sahilde bulunmuş isem türklerin kemali faaliyetle ve muntazam bir halde denizci hükûmet ve milletler gibi harp gemileri inşaatile müşahede eylemekte idim. Bu gemilerin inşaatına Avrupalı elbise ve kıyafetinde hıristiyanlar nezaret etmekte ve bunların ellerinde bastunlar olduğu halde tercümanlar vasıtasile ameleyi istihdam ve bunlara nezaret eylemekte idiler.

Bu birinci kısmı, ben yalnız Çanakkale boğazına dair tafsilat ve izahat vermek için değil fakat bu vesile ile iki Venedikli ayanına şükran ve minnettarlıklarımı beyan için de biraz uzatmağı arzu ederim. Venedik cümhuriyeti ayanından aklı urfanı ve fazileti ile bütün milletçe maruf olan (Petr çürani) yeni (Bail = Sefir) olarak (Prokûratör = Venedik rütbesi) (Şovalye Yovan Morozini) ni tebdil eylemek üzere İstanbula muvasalat eylemiş idi. (Şovalye Morozini) nin memuriyeti hitam bulmuştu. Anın muvasalatı ile beraber ekseriya bahsettiğim Veziriazam Kara Mustafa paşa İstanbul gümrüklerinin nazırı vasıtasile (Petrçürani) yi insafsızca zarara sokmak istemiştir.

Vezir (Babil) İstanbula getiren gemilerde bir çok altın avanı olduğunu ve bunun gümrük rüsmü tediye edilmediği cihetle hazinenin zarara uğradığını söylemiştir. Vezir bir kese akçenin kendisine hediye edilmesini ve eğer bundan çekinilecek olursa Venediklilerin mağazalarında bulunan bütün emvalin müsadere edileceğini beyan ile tehditte bulunmuştur. Veziriazamı bu niyet ve maksadından vaz geçirmek imkânsız olmuş ve her ne kadar bermutat protosto edilerek haksızlığı gösterilmiş isede faide vermemiştir. Bundan maksat İstanbulda ticaret eden bilcümle milletlerin vergi vermeleri için bir behane bulmak idi ve yekdiğerinben farklı olarak bazılarından az ve bazılarından çok almak suretile olacak idi. Binaenaleyh türkiye arazisinde bulunan hıristiyan sermayenin vikayesi maksadile Venedikliler bu adamları, mümkün olduğu kadar az bir zarar ve fedakârlıkla memnun etmeğe tevessül etmişlerdır. Veziriazam Çürani ve Prokûratör Moroziniyi diğer hıristiyan hükûmetlerinin süferasıda hazır bulunduğu halde mutat merasimle huzuruna kabul etmiştir.

Prokûratör Morozini Venediğe avdete hazırlanmış isede nakres hastalığına ve diğer bazı rahatsızlığa duçar olduğundan azimetini bir zaman sonraya tehir etmeğe mecbur olmuştu. Huzura kabulünden bir kaç gün sonra bir müessif vak'a husule geldi. Ben bu iki Venedik

ayanının maruz kaldıkları felaket ve vaziyeti her hangi diğer bir kimseye nazaran daha doğru ve kemali teessüfle izah edebilirim. Bir gün sefirin oğlu Jojef ile (Bayil = Sefaret) salonunda Volan namı verilen oyunu öğle yemeğinden sonra oynuyor idik. O sırada bir ağanın iki hizmetçi ile geldiği ve sefer Çuraniyi görmek istediğini anladık. Biz gelen ağaya o sırada sefarethanede bulunan tercüman vasıtasile sefirin uyumakta olduğu cevabını verdik. Ben onu Veziriazamın emrile görmek istiyorum diyerek sert ve kaba bir tarzda mukabele etti. Oğlu sefirin uyumakta olduğu cevabını tekrar etti. Maahaza uyandırılması için oğlunu icbar ettim. Fakat oğlunun bunu yapmak istemediğini gördüğümden oyunu bırakarak ağanın geldiğinden sefiri haberdar etmeğe gittim. Muhterem sefir bana atideki sözleri söyledi: Şüphesiz yeni bir oyun olacaktır ve elbisesini giydikten sonra salonuna çıktı. Tercüman istenildi ve Peroni isminde bir tercüman gelerek ağanın sözlerini berveçhiati tercüme etti: Ben buraya Veziriazamın emrile geldim. Bütün İstanbul ahalisi vezire muracaat ederek siz Venediklilerin muahedata istinaden iki harp sefinesi buraya gelerek bunlar ile bütün üserayı götürmek emelini besliyormuşsunuz. Ben bu gemileri muayene ederek orada bulacağım bütün esirleri alacağım. İşte bunun yapılmasını istemekteyim. (Bayil) Çurani hiç telaş göstermiyerek çubuk ve tütün kahve ve şerbet getirilmesini emretti. Kendi koltuğuna yaklaşmamı emrederek kulağıma söyledi. Burada şimdi kimse yok rica ederim gidiniz Prokûratör (Morozini) yi burada isittiğiniz şeylerden haberdar idiniz. (Morozini uzak olmayan diğer bir hanede oturuyordu) ve bu şeylerden malûmatım olmadığını lûtfen kendisine söyleyiniz hakikaten cümhuriyet gemilerinde bazı esirler saklanılmışmıdır? Bana bu hususta ne suretle hareket etmekliğim icap eyliyorsa lûtfen bildirilmesini rica ettiğimi de ilave ediniz. Derakap Prokûratör (Morozini) nin yanına gittim. Anı bir masa başına oturmuş çok sevdiği köpeği ile oynuyor buldum. Yanında doktor (Pivati) var idi. Sebebi ziyaretimi anlayınca doktoru hanesine gönderdi ve ağa ile olan mükâlemeyi sormağa başladı ve bütün mükâleme safahatını anladıktan sonra elini alnına götürerek demiştirki: Ben hatta bir esirin gemilerimizde saklanılmış olduğuna dair hiç bir haberim yoktur. Türkler gemileri Çanak kalede muayene etmek hakkını mademki suiistimal ediyorlar o halde bu hayvan vezirin ben yeni bir bahane ve sebep bulmasına meydan vermeyeceğim. Binaenaleyh ağanın gemileri bir an evvel muayene etmesi iktiza eder.

Lutfen benim selamlarimi (Bayil) Çüraniye seyleyiniz bu ziyareti müteakip ben anınla akşam üzeri görüşeceğim dedi ben de hemen Çüraninin nezdine avdet ederek aldığım cevabı kendisine tebliğ ettim. Bunun üzerine sefir o sırada reçel yemekte olan Türke : (arzu ettiği şekilde gemilerde yoklama icra edebileceğini ve maamafi gemilerde hiç bir esir bulamıyacağını) da tebliğini emretti ve tercümana da ağayı takip ederek gemi zabitanına aganın yoklama yapmasına müsaada edilmesinin tebliğini söyledi. Ağa gemiye girdikten sonra esirlerden birini görmüş ve esir de ağadan korkarak kaçmış ve halatların arkasına gizlenmek istemiş ve ağa da esirin arkasından koşmuş idi. Ağanın bu tavrı hareketinden gazabe gelmiş olan efrat anı tehdide başladıklarından ağa pabuçlarını bırakarak kaçmış ve kendisini getiren sandala can atmıştır. Ağa vezire vakayı istediği şekilde arzetmiştir. Ertesi gün bütün İstanbulda devran eden şayia: Kâhya ağa tercümanı çağırtarak kemali şiddet ve tehevvürle Venedik gemilerinde ceryan eden vekayiden sultanın haberdar olduğu ve bundan dolayı her iki (Bayili) karakol altına almağa azim ettiği ve cümhuriyet gemilerinin tersaneye sevk edilerek top ve teçhizatının kaldırılacağı ve buraya kaçan esirlerin cümlesinin öldürüleceği tarzında idi.

Bunu yapmak ve neticesini görmek kolay idi. Çünki bu vakadan sonra kayıklarda bir takım ölü adamlar (kayık bir yelkenli sandal şeklinde bir şey olup türkler bunlar ile tüccar mallarını taşırlar) görülmüştürki bunlar Karadenizde boğulanların cesetleri idi ve bu hal ekseriya vaki olur idi. Her ne kadar bu cesetlerin kokmuş ve balıklar tarafından zedelenmiş olduklarını gözlerile gördükleri halde türkler bunların Venedik gemilerine kaçan esirler olduğu ve bunların Venedik gemicileri tarafından cürümlerini örtmek maksadile öldürülmüş olduklarını söylemişlerdi.

Bütün hıristiyan hükumetlerinin elçileri keza namuslu ve temiz yürekli bir çok türkler vezirazamı maksat ve niyetinden vaz geçirmek için çok çalışmışlarsada bir faide hasıl olmamıştır. Ayandan olan bu iki sefir aralarında gemilere binerek cümhuriyet bayrağı altında her türlü tehlikeye rağmen çıkup gitmelerine karar vermişler idi. Andan baş çauvus (Kapu) nun verdiği emir üzerine gemilere gelmiş ve her iki sefir dahi hazır oldukları halde gemiler aranmış ve hiç bir esir bulunmamıştı. Mahaza vezirazam bu neticeden de ziyade hiddet ederek inat eylemişti. Elhasıl bu müşkülat içinde her biri başka başka hükümler veriyorlardı. Her iki sefir büyük bir lakaydi ve cesaretle gemilere bir şey olmaması için yedi kule zindanlarında hayatlarını

fedaya azmetmişlerdi. (bu iki Venedik gemisi ahitnamelerin bahşettiği hakka istinaden İstanbul limanına gelmiş idiler) Anlar bu gemilere nasılsa girmiş olan bir esir yüzunden gemilerin Türk tersanesine alınmasına ve bakır toplarının kaldırılmasına velhasıl Venedik bayrağının tahkir edılmesine razı olamazlardı.

Biz maksadımıza dönelim: Anasıl (Perastin) li olup ömrünü denizlerde geçirmiş ve Kandiye muharebelerinde bulunmuş olan (Brons) ismindeki mahir bir kaptan bu gemileri Çanakkale boğazından çıkarmağı deruhte etmiştir. Ceryanları güzelce tahkik ve kaledeki bataryanın hal ve vaziyetlerini mükemmelen tetkik ettikten sonra gece karanlığından istifade ederek - anın tertibat ve yaptıklarını burada zikre hacet yoktur - hareket etmiştir. Bütün bu vekayi Türk donanmasının ve daima geçilmesi ve zaptı gayri kabil adeyledikleri Çanakkalenin hal ve vaziyetlerini itlaa fırsat bahşetmiştir. Yaşım ve tecrübelerim, ihtiyar ve mahir kaptanın hiç bir zarar görmeden sükûnetli bir havada ve adi ceryanla boğazdan nasıl geçip gittiğini daha sonraları bana vuzuhla ifhama hizmet etmiştir.

Vakanın bidayetine avdet ile diyebilirmki: Veziriazam her iki sefirin fevkalade ciddiyet ve metanetlerini müşahade ve binnetice Kandiye sulhunun ihlal edileceğini idrâk ettiğinden bir meblağ mukabilinde meselenin hal ve faslına rıza göstermeğe başlamıştı. Sefirler bir harp masrafından vatanlarını kurtarmak için bu teklifi kabul etmişler ve ufak bir meblağın verilmesine rıza göstermişlerdir. Bütün bu meseleler hal edildikten sonra Morozini Venediğe mütevecihen hareket etmiş ve kara tarikilede kuriyeler hareket ederek veziriazamın edebsizliği ve ne suretle teskin edilebilmiş olduğu haberlerini hükûmete bildirmişlerdir. Maahaza Venedik hükûmeti sefirlerinin bu hareketini hüsnü telakki etmemiştir. Türklerin arzularının ifa edilmemesi icap ettiği fikrinde idiler.

Ancak venedik cümhuriyetinin bazı hususî esbaba binaen bu tarzı telakkisinin doğru olması mümkündür. Fakat sefirlerin bu felaketin zuhurunda hiç bir kusur ve kabahatları yok idi.

Bu iki muhterem zat ile Cenabı Hak beni nasıl tanıştırdığını bilmünasebe beyan etmiş idim. Vatanlarının şeref ve haysiyetlerini muhafaza uğrunda anlarda gördüğüm metanet ve cesarete hayran olmamak kabil değildi. Bu hususta hayatlarını fedadan asla çekinmezlerdi. Ender tesadüf edilen büyük büyük mezayaya malik olan bu zatların hatıraları ve anlara karşı olan minnettarlığım ebediyen kalacaktır. Progoro (Mozini) nin bana gösterdiği teveccüh ve muhabbeti

ve ayandan (Çürani) nin Dalmaçyada türklerin elinde esir iken hakkımda göstermiş olduğu lutuf ve muaveneti unutamıyacağım.

Onun namına mektupları gönderir ve o da aileme bunları gönderir idi. Keza ailemden fidye itası ile beni esaretten kurtarmalarını anın vasıtasile rica eylemiş idim. O derakap bir kayık kiralamış ve bir adama lüzumundan fazla paralar vererek her ne bahasına olursa olsun beni esaretten satın almasını ana emretmiştir. Eğer (Çürani) benim halis dostum olarak buna teşebbüs etmemiş olsa idi ben esaretten yakamı kurtaramıyacaktım çünki o sıra Venedik cümhuriyeti (Kapu) ya ilanı harp etmiş olduğundan esaretten kurtulmam için benim para almaklığıma imkân kalmaz idi.

Şimdi yazacağımı vadettiğim ikinci kısma geçiyorum. Türklerin itiyatları olduğu veçhile nisanın sonuncu gününde bütün harp filosu mükemmelen kalafat edilmiş ve katranlanmış ve muhtelif renkte boyalar ile boyanmış oldukları ve sancaklarla donadılmış bulundukları halde şanlı ve şerefli bir surette tersanelerden hareket ederek saray önünden geçerlerdi. Bunlar Marmaraya açıldıktan sonra yelken açarak Çanakkaleye müteveccih olurlar ve badehu boğazdan çıkarak Osmanlı İmperatorluğuna merbut olan adalara ve iskelelere giderler ve muhtelif milletlerin hazineye olan vergilerini ve Kapudan paşalığa ait rüsüm ve varidatı tahsil ederler. 1680 senesinde ayni suretle ve çünki Padişah resmi geçit icrasını emreylemiş olduğundan daha parlak ve mutantan bir surette icra edilmişti.

Büyük bir fazilet ve meziyet sahibi olan ve Fransız kapusin papaslarından bulunan rahip (Stefan) bu bahri resmi gaçiti temaşa için bana muavenet etti. Kendsi ğayet mahir bir cerrah olup Kaptan paşayı tedavi etmiş olduğundan paşanın hürmet ve teveccühüne mazhar olmuştu. Kaptan paşa bu cerrahi kendi gemisi ile her tarafa götürür ve gezdirdi. Adalarda ve sefainde bulunan hiristiyan esirlerinin (papas Stefan) hamisi idi ve anlara büyük büyük yardımlarda bulunur idi. Rahip üseraya ait işlerde paşanın teveccühü sayesinde tavassutta bulunabilmekte idi. İki kerre rahip ile İstanbula gitmiş idik rahip kendi dinî elbisesini geymiş idi biz Kaptan paşa ile karşılaştık paşa hayvan üzerinde idi ve maiyetinde bir çok adamları bulunuyordu. Paşa rahibi görür görmez hemen tevekkuf etmiş ve gayet dostane ve mültefitane olarak anınla konuşmağa başlamıştır. Harp sefinelerinin çıkışı günü rahip beni büyük bir batarda - baştarda gemisine götürmüş - bu gemi bütün kadırgalardan daha cesim idi - ve Kaptan paşada buna binmiş idi. Bütün gemilerin teçhizatları pek mü-

kemmel ve taifeleri ve mürettebatı tamam idi. Kanunnamenin zikrettiği bütün gemileri ve harekâtını gördüm. Kaptan paşa kendi kadırgasının yanaşması ve sarayın önüne iskele kurulmasını emretmiştir. Padişah sarayında ve taht üzerinde oturuyordu. Kaptan paşa ile diğer bahriye erkânını bunların cümlesi sırmalı ve müzeyyen elbiseler geyinmiş oldukları halde padişaha arzı tazimat eylemişlerdir. Veziriazam da burada bulunmakta ve ellerini köğsüne bağlamış olduğu halde durmakta idi. Bu sırada bütün bahriye zabitan ve erkânı sırmalı elbiselerile ve bahriye talimnamesindeki tertip üzere geçtiler. Bunlar Kaptan paşayı takip eylemekte ve paşanın elinde bir adam boyunda bir baston olup bastonun tepesinde fil dişinden bir yuvarlak bulunmakta idi ve cümlesi geçerken veziriazamı selamlıyorlardı veziriazam bunları takiben gemiye geldi ve geminin kıç tarafı müzeyyen döşeme ve minderler ile mücehhez idiki bunların üzerine oturuyorlardı. Kadırga top atmak suretile köşkte bulunan padişahı selamlayarak geçti. Kaptan paşa gemileri birer birer Sadırazama göstermekte ve bunlar ile beraber orada bulunan hıristiyan gemilerinden selam topları atılmakta idi. Sonra mükellef bir ziyafet verilmişti bir çok yemeklerden mürekkep olan bu ziyafette çok yemek yeyen bulunmadığından yemekler süratle getirilmekte ve biraz sonra hemen kaldırılmakta idi. Bütün bu gemiler Marmara denizine çıktıktan sonra iki cenaha ayrılmışlardırki her iki cenahın ortasında Kaptan paşanın gemisi bulunuyordu. Burada benim dikkatimi celp eden keyfiyet türklerin kürek çekmek sanatinde o kadar maharet gösteremeyişleri idi. Hele bu keyfiyet kanunnamenin (Zakale) tesmiye ettigi gemilerde ve kadırgalarda daha ziyade görülmekte idi. Mesela on altı kürekten aynı zamanda olmak üzere on adedi suda iken diğerleri hariçte kalıyorlardı.

Ben buna taaccüp ettim çünki Venedik kadırgalarında bulunduğum ve bunlar ile (Korfo) ya geldiğim zaman bu hususta büyük bir intizam ve birlik görmüş idim.

Hususile beyler namile yad edilen Tükr kadırgaları o kadar gayri muntazam idiki bunları Venedik cümhuriyeti gemilerile mukayese etmek kabil olamaz. Bunların kürekçilerini hıristiyan esirler teşkil eylemekte idi çünki türkleri kürekçilikte kullanmak için gerek lutuf ile ve gerekse cebren yapılan muamele semere vermeyordu.

Türk gemilerinin eşkâl ve tenasüpleri de tarafımdan tetkik edilmiş ve bunların hemen aynen Venedik gemilerine benzemekte oldukları görülmüştür. Ancak bunların kıç ve burun tarafları nisbeten daha yüksek inşa edilmiş ve yan cihetleri ise bazı mahallerinde daha

aşağı olarak yapılmıştır. Türkler bunların hıyar şekline müşabih olarak yapmışlar ve bundan dolayı yüksek olup Karadeniz dalgalarına kolayca mukavemet edildiğini söylemektedirler.

Donanmanın adalara süratle muvasalat etmesi anların hafif bir takım kalyonlardan mürekkep olduğunu gösterirki bu kalyonlardan bir danesi ziyade büyük olup sırmalı çuhalar ile müzeyyen bulunur. Buna Veziriazam ve Kapıdan paşa ile İstanbul bahriyesinin dört büyük erkanı binerler. Biz bu gemiyi Kapusin rahibi ile beraber diğer bir gemide bulunduğumuz halde takip eylemiş idik. Bu vaziyet ve bu halde olan türk donanması ne mürettebat ve askerleri ve ne de kürekçileri ve ne de gemilerin mükemmeliyeti itibarile Venedik donanması ile kabili kıyas olmadığından Türk donanmasının Venidik donanmasına mukabele ve mukavemet edebilmesine ihtimal verilemez. Türk donanmasında altı adet (Mavuna) yok idi. Bu gemiler Venediklilerin (Galyasa) larına benzemekte idiler. Bunlar tamir edilmek üzere Tersanede bırakılmış olduklarından donanmaya iltihak etmemişlerdir. Eğer anlar donanma meyanında buluna idiler anların kürekçileri dahi beyan ettiğim halde oldukları cihetle anlar donanmanın hurucunda mikdar ve adedi çogaltmış olurlardı. Bayraklar ve renkler ile atılan toplar ve bağırmalar biraz daha ziyadeleşmiş bulunuyordu.

Elhasıl 1692 senesi martında Tersanedeki meşhudatımı da bunlara ilaveten beyan eylerim: Ben o zamanda ekseriya kayık ile Türk Tersanesine gider ve meşkûk addeylediğim bazı mevat hakkında daha ziyade kat'î ve doğru malûmat almağa çalışırdım. Birde muhtelif hıristiyan milletlerinden Türk gemilerinin inşaatına nezaret edenler olduğu ve türklere kendi mamulatları olan gemiler ile anların yaptıkları gemiler arasındaki farkı göstermekte ve türk mamulatı gemiler kolay kolay dönememekte olduklarından bu mahzuru bertaraf için daha iyi inşaat usulü göstermekte oldukları rivayetinide tahkik eylemeği arzu ettim.

Veziriazam Köprülü paşa bu yeni inşaat tarzını anasıl (Livorna) lı bir mülteci olan Mehmet ağa isminde bir zatın tavsiyesi üzerine tatbik etmekte idi. Veziriazamın teveccüh ve ihsanına mazhar olan Mehmet ağa ana makşuş sikke zarbını bu suretle bütün İmparatorlukta tenakus eden ticaret dolayısile hazinenin uğradığı zayiatı telafi ve ikmal etmeği arz etmişti. Vezir bu zatı İstanbul hazinesine memur etmiş ve kontrol olarak tayin etmiştir. Bu teveccühe istinaden Mehmet aga Veziriazama her türlü tertibat ve mükemmel teçhizata malik yeni harp gemilerinin inşasında teklif eylemişti. Binaenaleyh Mehmet

ağa bir model ve nümune yaparak anı Sadrazama takdim eylemiş idiki ben bu modeli biiahara satın almış idim. Mehmet ağa Venedik donanmasının adet itibarile Türk donanmasına tefevvuk ve rüçhan üzere olduğunu da söylemiş ve (Kapı) nın gemi inşaatı için bir çok levazıma malik olduğunu ve donanma için top inşaat malzemesi vesaire bulunduğunu dermeyan ile bütün bunların bir cetvelini tanzim ederek Vezire takdim eylemiş idi.

Mehmet ağa icap eden ustaları bulmuş ve tersanede faaliyete geçmiş idi ve ben tersaneyi ziyaret ederken bunların çalışmakta olduklarını görmüş idim. Ancak bu devrede idiki vezir Slankemen muharebesinde maktul düşmüş bulunuyordu. Mehmet ağanın muvaffakiyeti derecesi, donanmayı gördüğümüz zaman anın harp gemilerile tezyit edilmiş ve topları bakırdan imal olunmuş ve muntazam bir şekle girmiş olmasile anlaşılmakta idi ve Çanakkale boğazından çıkarak denize açılmasile ve fakat Venedik donanmasına karşı gelmek cüretini yalnız kürekçilere malik olması hasebile gösterememiş idi.

Makşuş sikke meselesinden dolayı Mehmet ağa hakkında umumi bir kin ve nefret mevcut idi. Kapunun bu zat hakkında büyük bir teveccühü olmasına rağmen Edirnede ahalinin galyan ve tufanı arasında başı kesilmiştir. Veziriazam köprülünün halefi olan vezir Mehmet ağanın bir çok kıymetli taşlardan ve paralardan mürekkep olan emval ve servetini müsadere etmiştir. Ben bunun eşyasının yağması esnasında metrukâttan arapça ve rumca bazı kitaplar elde etmiş idim. Ancak bütün işleri hiristiyanlık için mazarrat tevlit ettiğinden anın ölümünden ne faide olur?

Bütün bunlara rağmen hıristiyanlık aleminin türkleri muzmahil etmesi için iktiza eden hazırlıkları yapması lazımdır. Çünki harpte bu gemilerin evsaf ve meziyetlerini tecrübeye henüz vakıt bulamamışlardır. Bu gemiler mütenasip ve muntazam, ahşap ve ağaçtan, topçusu iyi, inşaatları çok hafif olup çünki kanunnamede musarrah olduğu üzere (kapu) bunların levazımını kendi mülkünden tedarik eylemekte idi. Bundan maada asıl mesele bu gemilerin istihtam ve kullanılmasını bilmek ve bunda mahir ve mümareseli bulunmaktadır. Ancak türklerin bunu öğrenmiş olduklarına dair şimdiye kadar hiç bir emare kayıt edilmez. Türkler eskidenberi bugüne kadar bu gemiler ile İstanbuldan (Korfo) ya kadar giderler idi. Karada kullandıkları derecede denizdede bu topları faideli bir şekilde kullanabileceklerine o kadar ihtimal verilememektedir. Hatta karada gerek muhasaralarda ve gerekse harpte türklerin kendi toplarını icap ettiği veçhile mahirane kullanamadıklarını gördüm.

Muharebat ve harekâtı bahriye hususatına gelince evvelce de beyan eylemiş olduğum üzere bu sahada benim malûmatım çok cüz'î olduğu cihetle kara harekât ve muharebatında olduğu misillu bahriyeye dair fikir ve mutalea dermeyanına kudretim müsait bulunmadığından dolayı itizar eylerim.

Yirmi Yedinci Bap

Tuna Nehrinde Bulunan Türk Deniz Kuvvetleri

Türk kuvvetlerine taalluk eden bütün hususatta hiç birini kapalı geçmemek icap ettiğinden türklerin bahrî huvvetlerine inzimam eden ve Tunada bulundurulan kuvvetlerini dahi, anlara dair daha ziyade malûmatım olduğundan, mevzubahs eylemeği isterim.

Macaristanda cereyan eden muharebatta türkler Tuna nehrinde yelkenli ve kürekli olmak üzere bir çok gemiler bulundurmakta idilerki bunlar güzel teçhiz edilmişlerdi. Bundan maada türkler Viyana tersanesinden ve Çasarlardan bazı gemileri aldıklarına dair tarihi hatıralar vardır.

1689 senesinde Çasarların (Vidin) kurbinde perişan ettikleri bu deniz kuvvetleri üç yarım kadırga ve altı küçük (Berri gantin) ile diğer bir takım küçük gemilerden mürekkep oldukları halde Tuna kapıdanı olan Ali paşanın kumandasında bulunmakta idiler. Bu kuvvet büyük bir muvaffakiyete nail olamamış ve çünkü kara ordusu perişan olunca o da korku ve telaşa düşmüş idi.

1690 senesinde bu donanmanın efradı çok ve oldukça muntazam bir halde idi.

Ben bu donanmanın muvaffakiyatına karşı set çekilmesini ve Tuna kapıları civarında olup tarafmıdan tahkimatı yapılmış ve şimdiki Çasar "Karl,, namına tevsim edilmiş olan (Karoliski) küçük adasında mukavemet olunmasını teklif eylemiş idim. Bu tavsiyemin tesiratı görülmüştür. Türkler her vakit buraya taarruz etmeği istemişlerdi. Belgradın sukutundan sonra anlar çekilmişlerdir. Bu kuvvet Belgrat muhasarası esnasında uzun müddet Tuna yolunu kapalı tutmuş idi.

1691 senesinde bu donanma daha kuvvetli olduğu halde kayıklarda bulunan Çasarların depolarına karşı muvaffakiyetler kazanmış ol-

duğundan Çasarların bu nehirde bir filo bulundurmalarını zarurî kıldı. Her ne kadar çok miktarda gemilere malik değildiler ancak topçuları kuvvetli olmak üzere vücuda getirilmişti. Bunu teakup eden senelerde türk gemileri kismen ziyadeleşmiş idi. Bunları üç sınıfa taksim edebilirim:

Birinci kısım yarım kadırga şeklinde gemilerden terekküp eylemekte ve bunlarda on sekiz veya yirmi sıra bulunmakta ve bu sıralarda iki veya üç nefer kürekçi oturmakta idi. Bu gemilerin miktarı 1694 senesinde (Petrveradin) muhasara edildiği zaman sekiz adet idi.

İkinci cins gemiler hata etmiyor isem (Bergend) namı verilen gemiler idiki 14 : 16 sırayı havi olup her sırada iki kürekçi oturmakta idi. Bunlar hafif gemiler idiler.

Üçüncü sınıf gemiler ise her iki tarafında 8 : 10 küreğe malik gemilerden ibaret idi. Binaenaleyh efrat ve mürettebatı dahi bu küreklere göre bulunuyordu. Zikredilen muhasaralar zamanında türk donanmasında bu gemilerin adedi oldukça çok idi.

Bu gemilerin hareketleri pek hafif ve her türlü harekâta müsait olup onları idare edenler denizci efrattan mürekkep idi. Nehirlerde aşağıya doğru süratle hareket eylemekte idiler ve keza yukarıya doğru dahi ayni süratle hareket edebiliyorlar idi. İcabında halatlar ilede çekilebilmekte idiler. Bu gemilerin en büyüklerinde 6 ve 7 funtluk ikişer top var idi. Diğerlerinde yarım funtluk ufak toplar bulunuyor idi. Belgrat muhasarası hengâmında bu gemiler uzun müddet harp nizamında olarak kalmışlardır.

O zaman ben Dinyester nehri sahilinde kendi toprağımızda bir kıt'aya kumanda eylemekte idim. Ayni vesait ile türkleri mağlup edemediğimi görünce ben mukabil sahile bazı efradı toplar ile sevk eyledimki bu suretle türkleri iki ateşin içine almağı düşündüm. Ancak türkler sürünerek bizim filonun karşısına gelmişler idiki filo, mevkiin halindeu dolayı açılamamış idi. Türk topçuları şiddetle ateşe başladıklarından mukabil sahile sevk edilen efradımız çok zayiata uğrayarak geri alınabilmişlerdi. Bu biçim gemiler ne kadar kuvvetli olursa olsunlar, sahilden veyahut adalardan yapılan ateşlerden yani kara bataryaları ateşlerinden her şeyden ziyade korku ve telaşa düşmektedirler. Hele dar mahallerde bunların serbestileri ziyadesile mahdut kalır çünki düşman ateşine karşı koymak ve ayni zamanda suların eeryanını gözetmek ve idare etmek hiçte kolay bir iş değildir.

Bu gemilerde istihdam edilen kıtaat gerek tertibat ve gerekse efradın miktarı itibarile bir usul ve şekli istilzam eylemez bu, ancak

taarruz ve müdafaa harekâtına göre taayyün eder. İşbu gemilerde kullanılacak aksam kara ordusundan tefrik olunurlar ve bunlar gâh ziyade ve gâh az miktarda olabilirler. Şurasıda muhakkaktırki gemilerde kullanılan mürettebat muhtelif milletlere mensup ve muhtelif dinde ve muhtelif lisanda konuşan efrattan mürekkeptir ve terbiye görmemiş olup işe yaramaz adamlardır. İstanbulda bulunduğum zaman kışı geçirmek üzere bunların İstanbula sevk edildiklerini ve ilk baharın hululünde tekrar gemilerine gönderildiklerini gördüm. Bunlar üsera kabilinden efrat olup büyük yollardan geçtikleri zaman gerek türkler ve gerekse diğer milletler anlardan çekinmektedirler. Kaymakam, bazan anların sefarethanelere karşı bir zarar yapmaları ve ihlâli hukuk eylememeleri için sefarethaneler civarlarına karakollar ikamesine mecbur olurdu.

Bulgaristanda Yantra suyunun Tunaya döğüldüğü mansabın yanında kâin Rusçuk kasabasıki kalesi ile meşhurdur. Burada bir tersane de bulunmakta olduğundan Tuna gemileri ekseriya burada kışlamaktadırlar. 1691 senesinde ben bu kasabada bulunduğum zaman İngiliz sefiri tarafından yukarıda ismini zikrettiğim bu filonun kumandanı Ali paşayı tebrike gönderilmiştim. Paşa beni müdebdep ve parlak bir surette kabul etmiş ve tersanede yapılmakta olan şeyleri bana güstermiştir. Burada amele ayni zamanda gemileride tamir eylemekte idiler. Paşa kendisi tarafından icat edilmiş gibi 49 dubadan mürekkep olup Tuna üzerinden süvari ve arabaların geçmesine mahsus olan köprüyü (ve bu baptaki muvaffakiyetini methüsena ederek) bana göstermişti. Fakat ben zihnen ve fikren bunlarda hizmet edeceklerini taktir eylemekte idim. Bu paşanın sureti umumiyede olarak karargâh ve ikametgâhı burada bulnmaktadır. Bundan maada paşa mukabil sahilde bulunan (Corcuva) ve anın havalisine ve Ulah toprağına nezaret ile dahi mükellef bulunmaktadır.

Netice

Osmanlı Ordusunun Vaziyeti Hakkında

Osmanlı ordusunun hal ve vaziyetine dair arzettiğim delail ve vesaik: Evvela kanunnameye ve sonra da türkiyede bulunduğum muhtelif zamanlar esnasında münasebatta bulunduğum türklerden aldığım malûmata ve en nihayet bizzat bulunduğum muharebelerde türklerde

müşahede ettiğim evsaf ve tebayia istinat ederler. Şimdi burada bir çok mevaddı ve hususatı tekrar ile anların heyeti mecmuasının delaletile türk ordusunun askerî vaziyetine dair muhtasar ve müfit malûmat vermekliğim icap eder.

O halde şunu arzedeyimki Osmanlı İmparatorluğunu kuran ilk türkler kendi hayvanat sürüleri için muvafık ve müsait mahaller arayup bulmak üzere (Tataristan) dan hareket etmişlerdi.

Faideli olduğu kadar lüzumlu ve zarurî olan mezkûr esbaba binaen Tataristandan çıkan bu türkler reis ve rehberleri olan Mirza (Ertuğrol) un maiyetinde toplanarak dahilî mücadelat ve muharebat ile harap olan Anadoluya gelmişler idi ve reislerinin delalet ve mesaisi ile talileri kendilerine yardım etmişti.

(Ertuğrol) un oğlu olan (Osman) epeyice kuvvet ve kudret iktisap eylemiş olduğundan meşum olan bu imparatorluğu tesise müsaraat etti.

Bir çok milletlere hakim olacak olan kendi milletini tezyit etmek maksadile hıristiyanları istihdama başlamışlar ve anları dinlerinden çevirerek müslüman yapmışlardır. Buna binaen anların nüfusları artmış ve ordularının mevcudu da çoğalmıştı. Öyleki artık bir çok fütuhat yapabilecek kudret ve vaziyeti iktisap eylemişler idi. Ancak bundan sonrada bir çok hıristiyan milletleri ihtiva eden işbu imparatorluğun idare ve inzibatına çalışmağa başladılar. Nüfus itibarile kesretli bir millet vücuda getirmiş idilerki hakikatte bunlar ne türk ve nede hıristiyan idiler. Bu millet her nevi ve cins insanların toplanmasından husule gelmiş bir küme ve kitle manzarasını arz eylemekte idi. Bu insanlar harafata meyyal alâyiş ve zineti sever boğazlarına düşkün ve ekser şark ahalisinin olduğu gibi şehevata haris adamlardan mürekkep idi. Refah ve saadet anlarda hatsiz bir gurur ve azamet husule getirdi.

Dördüncü Sultan Mehmet devrinde imparatorluğun kudret ve şevketi evci balaya vardi. Fakat Viyanayı muhasaraya kıyam ettikleri zamandan sonra inhitat ve sükut alâimi belirmeğe başlamıştı.

İmparatorluğun bu derecelerde terakkî ve inkişafına yardım eden saikın takdiri ilahiden başka bir şey olmadığına şüphe yoktur. Maahaza türklerin müteyakkızane ve müdebbirane harekâtı ve imparatorluklarına ilhak ettikleri mileli muhtelife hakkında tatbik ettikleri makul siyasetin dahi az faide ve tesiri olmamış değildir.

Onların hayat ve hususiyetlerini gözederek ona göre kanunlar ve nizamlar yapmışlar ve hıristiyan tebaasının usul idarelerini tanzim ve bu sahada asıl türklere nazaran daha ziyade teshilat göstermişlerdir.

Diğer cihetten türkler ne vakit şiddet ve ne zaman lutuf ve mülayemet göstermek icap ettiğini de bilirler ve hatta kendi dinlerine mugayir ve muhalif olduğu halde imparatorlukları dahilinde hıristiyanların ikamet ve iskânlarına müsaade etmişlerdir. Ancak bu keyfiyet anlar için gerek ilim ve marifet ve gerekse ticaret işleri sahasında çok faide temin etmiştir. Elhasıl çok doğru bir ekonomiye itbaen ticaret vesair emval için usuller ve nizamnameler yapmışlar ve kara ve denizde hizmet edecek olan muhtelif sunuf için dahi kavanin ve talimnameler vücuda getirmişler idi.

Bu askerî kavanin ve nizamnameler hakikaten nazarı dikkat ve ehemmiyete alınmağa değerler. Fakat anların tevlit ettiği korku ve dehşete asla deymezler. Evvel korku ve dehşetki uzun zamanlar değil yalnız türk tabaası olan hıristiyanları fakat Avrupanın en cessur hıristiyan milletlerini tesiri altında tutmuş ve türklerin her türlü tahkiratına tahammül ettirmiştir veya ihtimal ticarî menfaatler için tahammül eylemişlerdirki eğer böyle ise anların yüzlerinin bundan dolayı hicaptan kızarması icap eder.

Bilahara zaman zaman işbu askerî kavanın ve nizamnamelere çok fena bir takım sui istimaller karışmış idiki bütün imparatorluk dahilinde herkes tarafından bu haller zem ve takbih edilmeğe başlanmıştı. Kıtaat ve efrat şirazei intizamını gayip etmiş ve mütefessih bir hale gelmiş ve sonrada artık büsbütün sukuta uğramıştı. Öyleki anlar hükûmeti ve otoritesini artık hiçe saymakta ve vakit vakit hükûmeti devirmekte idiler. Elhasıl harekâtı harbiyeden bahseylediğim zaman söylemiş olduğum veçhile ordunun harp edememesi ve harpten daima çekinip kaçması cesaret ve kahramanlığın derecesini gösterdiği gibi anlara kumanda edenlerin dahi liyakat ve iktidarlarını göstermeğe kifayet eder.

Bu kitapta istihdaf eylediğimiz maksadı daha ziyade tebarüz ettirmek üzere Osmanlı imparatorluğunun varidatının neden ibaret olduğunu ve ordusunun efrat ve maaşatının ne kadar olduğunu mütemmim olarak kaydetmek lâzımdır. Evvelemirde imparatorluğun ihtiva eylediği cesamet ve vüsati göz önüne getirmelidir.

Mısır ve Nil havzası ve Arabistanın çölü hariç olarak mesut Arabistan kısmı, İran, Gürcistan, Azakdenizi, Kırım, Rusya, Podolya, Translovanya, Vağ ve Rap sularına kadar Macaristan ve sonra Avusturya hududuna kadar olan arazi ve buradan Elmaçya, İlirya ve Yunanistan ile Akdeniz ve Kefe boğazına kadar Karadenizden müteşekkil bulunmakta idi. Bu arazi dahilinde muhtelif lisanları tekellüm eden

ve muhtelif mezhepte bulunan hıristiyanlar bulunduğunuda derhatır eylemelidir.

Bu kadar vasi bir araziye malik olan imparatorluğun (Kapu) da bulunmakta olan hazinenin ne kadar varidatı olacağını tahmine kifayet eder.

Osmanlı İmparatorluğu Hazinesini Teşkil Eden Veznelerin Varidat Listesi

Bu varidat 1683 senesi yani en müreffeh ve müsait zamanına ait bulunmaktadır.

Kitabın ilk kısmında Osmanlı imparatorluğu varidatının bir çok veznelerde (Defterdarlıklar) toplanmakta olduğunu ve bunların (Kapu) nın hazinesini teşkil ettiğini beyan eylemiş idik. Her veznenin varidatının toplanmasile husule gelen umumî varidat atide irae edilmiştir:

	Kese	Aspira veya Akça	Efrat
İmparatorluğun umumî hazinesi varidatı.	14731	11224	
(Muavin vezne) denilen ve sultanın Edirnede bulunduğu vakte ait olan vezne varidatı.		273 1/2	
Padişahın kendi zatine mahsus (hazine) olup miktarını kendi arzusu veçhile tesbit eder.	4143 1/2	10000	
Dördüncü Mekke (hazinesi) varidatı.	821	70074	
Beşinci vezne toprakh sınıfı kıtaatına tediyatta bulunan vezne olup aşar varidatı buna aittir. Gerçi bunun miktarını kanunname tesbit etmeyorsada dağruya garip olarak.	8580	18860	
(Altıncı vezne) nakten olmamak üzere eşya ve mevat ita eder her ne kadar verilen eşyanın esmanı mukayyit değilsede takriben.	2000		
Bütün bunların YEKÛNU.	32416	70178	
Burada zaman farkı itibarile hazıneye gelen varidatı da hesap etmelidir. Bu fark senei şemsiye ve senei kameriye itibarile hasıl olan farktır. Bu varidat her iki zamana göre yapılan tahsilat ve tediyattan husule gelirki otuz üç senede tamam bir senelik varidat temin edilmiş olur. Binaenaleyh bütün bu varidatın otuz üçte birisi alınıpta umumî varidata zam edilirse hesap doğru olur binaenaleyh mezkûr yekûnun otuz üçte biri.	982	12429	
O halde her iki miktarın YEKÛNU.	33398	22607	
Bundan maada hazine tahsilat yaparken (rayih taler) parayı 80 aspira mukabilinde kabul etmekte ve sonrada anı 120 ve bazan 140 aspira olarak vermektedir. Bu farktan husule gelecek varidatın ne kadar olacağını herkes anlayabilir.			

Ben burada paranın yükselmesini hesaba katmıyorum. Çünkü hükümdar bunu arzu ettiği şekilde yapmakta olduğundan daima mütebeddil ve mütehavvildir.

Şimdi göstermiş olduğum umumî varidattan orduya, sultanın tahsisatına, Mekkeye, ve sarayın masarıfatına ve zikredilen diğer husu sata verilen mebaliğ:

	Kese	Aspira veya Akça	Efrat
Bütün kapu kulu kıtaatına verilen maaş ve tahsisatki bunların mecmuu cetvelde gösterildiği üzere yetmiş dört bin yüz kırk sekiz nefere baliğ olur.	5750		(Kapu kulu) 74148
(Topraklı) kıtaatile cizye veren mahallerin kıtaatına verilen tahsisat.	8137		(Topraklı) 174292
Keza (serhat kulu) kıtaatıki bahsi mahsusunda biz anları azaplar, seymenler ve beyler ve saire gibi aksama ayırmış idik bunlara da tediyat icra edilir ve bunlar ise harp zamanında iki misli mevcuda iblağ olunurlar. Sulh zamanında ise miktarları malum değildir. Bunların tahsisatları ise birinci veya ikinci muavin veznelerden veya ceza olarak alınan mebaliğden verilmektedir.			
Şu malumdurki yukarıda miktar ve mevcutları bildirilen kıtaat ve efrada verilmesi icap eden para.	13287		248440

Bu hesapta, zikredilen esbaptan dolayı mevcutları malûm olmadığından (Serhatkulu) kıtaatının masarıf ve tahsisatları gösterilmemiştir.

Ordu Kıtaatının Harbe en ziyade yarar olanları

	Kese	Akça	Efrat
Yeniçeriler (kapu kulu) kıtaatının en mükemmelleri olup 1680 senesinde onların mevcutları.			54222
Bu miktardan harbe sevk edilmiyenleri hesap harici tutmak lâzım geldiği gibi yeniçerilerden olup imparatorluğun hudut muhafızlığında istihdam edilenleride çıkarmak icap ederki anların mevcutları.			21426
(Korucu) denilen ve üç payitahtın İstanbul, Edirne ve Bursanın muhafazasına memur edilen efrat miktarı.			3430
(Oturak) tesmiye edilen efrat miktarı.			70000
(Fudlakıran) namında olan efrat.			3020
Mezkûr üç kısım efradın yekûnu.			34876
O halde bunlar çıkarıldıktan sonra harbe giden efradın mecmuu.			19346
(Kapu kulu) kıtaatından baki kalanlara gelince:			
(Acemi oğlanları) miktarı.			4012
olup bunlar harbe gitmezler.			
(Topçu) ve (Saka) efradının miktarı muayyen değildir ve onlar bazen çok ve bazende az miktarda bulunmakta ve mevcutları ihtiyaca göre bulundurulmaktadır.			
(Cebeci) namı verilen efrat.			630
Zikredilen bu üç kısım efrat dahi harbe gitmez lerki mevcutları.			420
O halde bütün (kapu kulu) piyadesi.			19766
(Kapu kulu) süvarisi mecmuu.			15284
İşbu kapu kulu süvarisinin üçte biri ancak padişahla harbe gittiklerinden anların alelade mevcutları.			10190
Binaenaleyh (kapu kulu) askerlerinden piyade ve süvari olarak harbe gidenlerin mecmuu.			29956
miktarında bulunur.			

Topraklı Kıtaatı

	Kese	Akça	Efrat
Topraklı kıtaatı cizye veren hükûmetlerin dahi askerleri dahil olmak üzere.			154292
olup			
(Kapu kulu) kıtaatında olduğu gibi işbu (topraklı) kıtaatının dahi hudut muhafazasında istihdam edilenler ve harbe gidenler namlarile ikiye ayırmak lâzımdır.			
Harbe gidenler imparatorluğun ortalarında kalan vilayetlerin topraklı kıtaatıdır.			
Sultan emrettiği zaman bunlar (Kapukulu) kıtaatile ve cizye veren memleketlerin askerlerile birlikte taarruz ordusunu vücude getirmektedirler.			
Bu kıtaatın birinci kısmı harbe asla dahil olmazlar. Anlardan garnizonlarda bulunanlar müstesna olup bu garnizonlarda hududa mücavir kalelerde bulunurlar.			
Zikredilen birinci kısım, düşmana savlet edecek olan ordunun setir hidematında istihdam olundukları gibi ayni zamanda ordunun muavin ve imdat kısmı olarak addolunurlar. Bu kıtaatın zikrettiğim ahvalde kullanılmıyanları bir şey ile memur değildirler ve onların harbe giden kıtaatı kalabalık göstermekten başka bir hizmetleri yoktur. Binaenaleyh hareketsiz olarak kalan topraklıların bu kısmını hariç bıraktıktan sonra 1683 senesinde Viyanayı muhasara eden Sultan ordusunun ne miktar mevcutta bulunduğunu anlamak artık kolay olur. Harbe gitmeğe ve harp etmeğe memur olan kıtaatı atideki paşalıklar verirlerki anların mevcutları.			
Anadolu paşalığından.			17868
Diyarbekir „			2597
Halep „			2152
Şamışerif „			3606
Kars „			367

	Kese	Akça	Efrat
Erzurum „			11575
Rumeli „			15890
Bosna „			772
Cizye veren memleketlerin kıtaatı.			28000
Ûmum YEKÛN			92829
Osmanlı imparatorluğunun en büyük ordusunu anlamak için seferde bulunabilecek olan topraklı askerlerini bunlara ilave etmeli ve (kapu kulu) kıtaatının hudut menatıkındaki garnizonlarda bulunup.			29956
miktarındakileri dahi bıraktıktan sonra o halde umum YEKÛN.			122785
baliğ olur.			
Buna ayrıca ilavesi kabil olup başlıca orduyu setre memur olan ve (Buda) havalisindeki kalelere garnizon vazifesini gören gerek (serhat kulu) ve gerekse (topraklı) efrattan mürekkep kıtaattırki mevcutları.			10000
Tatarlar kendi vergilerinden maada ayrıca şu efradı ita ederler.			10000
Bu tatarların her birinin birer hayvanı bulunmaktadır. Bunlardan biz kırk bin mevcudunda bir grubu gördükki vehleten insanı korku istila eder. Ancak bunlar mühim harekât karşısında uzun müddet sebat ve mukavemet gösterememektedirler.			
Zikredilen on bin atlıyı vergiden maada vermekte ve bunlar para mukabilinde ve pahalı olarak hazine tarafından satın alınmaktadırlar.			
Bütün bu muhtelif sunuf ve kıtaatın cümlesi birleştirilerek (imparatorluğun en müreffeh ve müsait devrinde) ordu teşkil ettikleri taktirde en kesretli bir ordu vücuda gelmektedirki bunlar evvelce bahseylediğim kavanin ve nizamata teban cümlesi harbe gitmeğe mecburdurlar.			
O halde umum MEVCUT			142785
baliğ olur.			

İşte Viyana vesair muhasaralar sırasında (Karlofça muahedesine kadar) Osmanlı ordusu bu miktar ve mevcuttan mürekkep bulunuyor idi. Her ne kadar bu ordu Viyana muhasarası gibi mühim bir muhasarada zikredilen mevcutta bulunmakta idisede İstanbul yeniçerileri dahi ayrıca (19346) olarak payitahtta idiler.

Maahaza Kahireden buraya iki bin yeniçeri gönderilmişti. Buda iki büyük seferden sonra İstanbulda mutat ve muayyen miktarda bulundurulan efradın mevcudunu ihlal etmemek maksadile yapılmıştı ve bunlar bahsi mahsusunda zikrettiğim yeniçeri bölüklerinden ibaret idilerki Sultanın muhafaza veya avları zamanında ve eylencesi esnasında anın hizmetinde ve buna mümasil umurda istihdam edilmekte olup bunları teşkil eden efrat yürüyüşe ve mezahimi seferiyede tahammül edemeyenlerden veyahutta bedeli nakti ile seferden affedilen efrattan mürekkep idiler.

Herkes Viyanayı muhasara eden Osmanlı ordusunun üç yüz bin neferden mürekkep olduğunu söylemekte idi. Bunun doğru olması ihtimali vardır. Ancak bizim zikrettiğimiz miktara türklerin hizmetlerine muhtaç olduğu bir çok miktarda esirleri ve hademeleri ve azim miktarda olan ağırlık ve bağajlar ve bilhassa topraklı kıtaatının ve paşalarının beraberlerinde taşıdıkları eşya ve muhafızlarını ilave etmek lâzımdır. Yine bundan başka mezkûr miktara tebaanın muhtelif milliyetlerine mensup bir çok tüccarları ve bakkalları ve keza büyük bir miktarda olan her türlü sanayi usta ve efradını ki bunlar ordugâhta adeta bir büyük şehir hissini de verirler. Elhasıl yine bu miktara serseri olarak dolaşan ve çapulculuk yapmak ümidile ordunun peşine katılan bir takım adamları ilave eylemeliki Osmanlı ordusu (Rap) suyunu geçtikten sonra orduyu takiben çapulculuk yapmışlardır.

Bu suretle anlaşılacağı üzere bu kesret ve kalabalık erzak ve mekûlat ve yemleri istihlak ve israfa yaradığı gibi bu kalabalık cesaretin azlığı ve silahın noksanı ve askerî talim ve terbiye fukdanından dolayı da karma karışık bir surette de hemen firara tasaddiye müstait birhalde bulunur.

Osmanlı Ordusunun Bilfiil Seferî Vaziyet ve Halinde Kısımlara Ayrılması

	Kese	Akça	Efrat
İlk Viyana seferinde Osmanlı ordusu Nemselilerden başka bir düşmana malik olmadığı halde o vakit dahi çok kesretli bir mevcutta bulunmakta idi. Fakat vaktaki			

	Kese	Akça	Efrat
Leh kralı Viyananın imdadına şitap etmiş idi (Kapu) o zaman yukarıda beyan ettiğim bütün kuvvetleri toplamış idi. Maahaza bu orduda fevkalâde denilecek bir bahrî kuvvet yok idi.			
Müteakip seferde (Kapu) daha iki düşman kazanmış idiki birisi Lehlilerden diğeride Venediklilerden ibaret idi.			
Lehliler bu iki sefer esnasında (Moldava) ya taarruz etmişlerdi. Bu iki yeni düşman (Kapu) yu ordusunu üçe tefrik etmeğe mecbur etti. Bunlardan birincisi serasker kumandasında olarak yirmi beş bin Türk ile on iki bin Tatardan mürekkep olduğu halde Lehlilere karşı yürümekte idi.			
Ve diğeri yirmi beş bin neferden ibaret olarak Venediklilere karşı hareket eylemekte idi. Bu suretle bunların mecmuu.			62200
Bu son kısımdan yani Venediklilere karşı yirmi beş bin mevcudunda olarak hareket eden kısımdan başka (Kapu) Macar ordusundan aldığı ayrıca on bin neferi dahi sahile karip bulunan paşaların yardım ve muavenetine göndermişti.			
Binaenaleyh bu iki miktarı Macaristanda olup Çasarlara karşı olan asıl ordudan çıkarmak icap ederki o halde mezkûr ordunun mevcudu şu kadar kalır.			70785
Şunuda kayıt eylemelidirki Viyana hezimetinden sonra Türk ordusunun artık eskisi kadar kesretli olmadığı muhakkak olduğu gibi müteaddit izmihilallerden sonra orduda isyan ve ihtilale istidat keyfiyeti daha ziyade tevessü eylemektedir.			
İlk iki seferi müteakip artık Leh ordusu o kadar kvvetli görülmediğinden (Kapu) maiyetinde yirmi beş bin kişilik bir ordu bulunan seraskeri (Silistre) de Tuna nehri üzerinde bulunan köprünün muhafazasına memur etmiştir.			
Tatarlara gelince anlar Macaristanda bir			

	Kese	Akça	Efrat
kaç defalar püskürdülmüş olduklarından az miktara düşmüş idiler.			
Türk ordusunun Macaristanda düçar olduğu fasılasız felaketler anın dahi efrat mevcudunu azaltmış olduğundan 1686 senesinde Arsan muharebesi olduğu zaman Osmanlı ordusu mevcudu şu idi.			60000
Maahaza veziriazam Süleyman paşa asker toplamak için bütün kışı Belgratta geçirmiş ve Viyana muhasarasından sonra (Kapu) nun malik olduğu en büyük ordu bu ordu olmuş idi. Son zamanlara doğru bu ordu kırk beş veya elli bin neferden mürekkep bir halde idi.			50000
Beyan ettiğim üzere şuna dikkat eylemelidirki bu orduda büyük bir miktarda olarak lüzum ve faidesi olmıyan bir çok efrat bulunmaktadır.			
Sağlam bir hüküm ve karar verebilmesi için herkesin zikrettiğim hususatı esaslı olarak bilmesi icap eder fikrendeyim.			

"Karlofça„ ve (Pasarofça) muahedelerinden sonra türklerin neler gayip ettikleri, bu suretle anların başlıca ordularının ne kadar kaldığı anlaşılacaktır. Anların refah ve müterakkî devrelerinde ordularını izah ettiğim şekilde bu devirdeki kuvvetlerini dahi izah eyleycceğim ve yalnız kara kuvvetlerinden bahseyleyeceğim:

(Karlofça) muahedesinden sonra (Kapu) Çasarlara bütün Macaristanı [Tamşuvar (Banat) ı müstesna] bütün Translivanyayı ve bütün Slavonyayı (Belgrat karşısında bulunan aşağı Seroyit köşesi müstasna) ve (Sava) ve (Ona) nehirleri ve bunlara mücavir dağlar hudut olmak üzere Bosnanın bir kısmını terk etmiştir. Keza (Kapu) Lehistana (Kamensk Podolsk) u ve Moldavanın yukarı kısmında küçük bir sahayı terk etmiştir. Rusya dahi (Azof) ile Dinyeper nehri adalarındaki yeni kaleleri almıştır. Venedikliler ise bütün (Mora) yı ve Dalmaçyada maruf bir çok kaleleri aldılar.

(Pasarofça) muahedesi ise Sultan için daha çok zayiatlı olmuştur. Çünkü bu muahede mucibince Çasar imparatorluğuna (Tamşuvar) ve

(Belgrat) banatları ile Tunanın aşağısında bulunan bütün aşağı Sırbistanı da bırakmış olduğu gibi Timok denilen nehirden yukarı Sırbistanın başladığı yüksek dağların bir kısmını, ve cizye veren bütün (Ulah) memleketini ki Tuna demir kapısında nihayet bulmakta ve Alopa nehri boyunca Translivanya dağlarının nihayetlerine kadar uzamaktadır. Lehistan ile Rusya (Pasarofça) sulhuna takaddüm eden harbe iştirak etmemiş olduklarından dolayı bir şey almamışlardır. Rusya ise ayrı olarak açmış olduğu bir harbin neticesinde (Azof) ile Dinyeper adaları kalelerini gayip etmişti. Bunun gibi Venedikliler dahi (Mora) yı terke mecbur olmuşlardı. Fakat buna mukabil Dalmaçya ile Arnavutlukta bazı fütuhata nail olmuşlardır.

Binaenaleyh imperatorluğun şimdiki vaziyetinde bugün hıristiyanların yedine intikal eylemiş bir çok kaleler göz önünde tutulduğu surette denilebilirki bir çok ve mühim fütuhat ve zaptı memalik gibi vekayi imperatorluğun sukutunu hazırlayan sebepleri vücuda getirmişti. (Kapu) nun Macaristan, Translivanya, Slavonya ve cenubi Sırbistan ile Ulahyanın cizye veren kısmından ne miktar mebaliğ tahsil etmekte olduğunu doğru olarak tayin ve hesap etmek kabil değildir. Fakat birinci hükûmet veznesinin tahsil ettiği mebaliği kısmen anlamak mümkün olur. Bu kısım tahsilat: Arabalar ve vesaiti nakliyeden, tuz satışından, gümrük varidatından, balık avından ve diğer mevattan alınan rüsumdan ibaret olup bütün bu mebaliğ İstanbul hazinesine gönderilmekte ve buradanda (Serhatkulu) kıtaatı tahsisatı verilmektedir.

Mezkûr sahada topraklı kıtaatına tahsisatlarını veren veznelerin varidatını bütün aşar varidatı teşkil eylemekte olduğundan (Kapu) nun mezkûr memleketlerin elinden çıkmış olmasından dolayı ne kadar zarar gördüğü anlaşılacağı gibi zaimlik ve tımarcılık hususatıki beylere ve paşalıklara taalluk eylemekte idi bunların varidatı ve irsen intikali dahi düşünülürse zayiatın yüksekliği tebeyyün eder.

Keza Translivanyanın dahi terk edilmesinden hasıl olan zararı da hesap etmek küçtür. (bu memleketin Prensi Kral unvanını haizdi) Bu memleket cizye veren memleketlerden olup tahsilattan her sene (Kapu) ya verilen para Prensin ve anın muhaliflerinin Kapuya gönderdikleri hediyeler ve bilhassa nazırlara verdikleri paralar yanında pek az kalmaktadır. Bütün mutaleat (Ulahya) hakkında dahi varit bulunur. Bilhassa osmanlı ordusunun efrat ve vesait noktai nazarından bu memleketlerden ettiği istifadeler mezkûr ordunun kuvvetini tezyide hizmet ettiğide ayrıca kayıt ve işaret olunmalıdır.

Venediklilerin Dalmaçya taraflarını zapt ve ilhak ederek ayni sahada Çasar imperatorluğu ile birleşmiş olmasından dolayı Bosna paşalığı için çok küçük bir mıntaka kalmış oluyordu hükûmet hududu yukarıdaki dağlar ile Hersek dağları ve Arnavutluk dağları arasından geçiyordu.

O halde Osmanlı imparatorluğunun yalnız Bosna paşalığı kalmış demektir. Rumeli ise hududa mücavir olacağından buradan başka bir mahalle mesela şarka İrana bir şey gönderilemez. Rumelide ancak serbest olarak ordu tezyit olunabilir ve buda Avrupadaki zayiatını yeniden istirdat eylemek maksadile olur.

(Kamensk Podolsk) un zaptı Tatarların Lehistana duhulleri ve talan yapabilmeleri imkânını kaldırdı. Maahaza (Kapu) aksi halde bu kalede garnizon olarak bulundurmağa mecbur olduğu çok miktardaki yeniçeri kıtaatını idare için artık lüzumu olan paraya malik dahi değildi. Bu kale vasıtasile Moldava dahi sık sık taarruzlar ile felaket ve tahribata uğrardı. Şimdi buraları hal ve emniyettedir. Çünkü ona mensup olan mevaki ve sahalar harap kalmış ve türkler artık varidat ekemez olmuşlardır. Zikredilen esbap dolayısiledirki kalenin iadesi için çalışılmış ve bunsuz müttefik hükûmetlerin muahedeyi imza etmeyecekleri muhakkak bulunmuş idi.

Bir kaç sene mürurundan sonra türkler Karlofça muahedesini ihlal ederek Dinyeperde kaleler inşa etmişler ve Kamensk Podolsk karşısında (Hoçim) i tahkim etmişlerdi. Bu kale ise Lehlilerin kayıklar ile (Moldava) ya mürurlarına mani olmakta idi. Türkler mutatları olduğu üzere yalan bir takım bahaneler ile yapmışlardır. Ancak Bucak tatarlarını itaatte bulundurmak ve (Nider) e ait olan sahaları ve mevkileri yani Dinyeper nehrinde bulunan diğer kaleyi müdafaa etmek maksadile idi.

Yukarıda Mevzubahs olan Türk Zayiatının daha Esaslı Tetkikatı

(Birinci vezne) ye bazı mahallerden gelmekte olan varidat artık kesilmişti. Binaenaleyh bu zayiat meyanına çok miktarda olan askerî kıtaata mahsus tahsisatın dahi bu suretle inkıtaa duçar olmasında ilave etmelidir. Filhakika bu zayiat büyüktür. Çünkü (Kapu) bu vasıta ile yeniçerilere muavin olarak son muharebelerde olduğu gibi hini iktizada istihdam eylemekte olduğu kuvvetli Arnavut piyadesinden mahrum kalıyordu. Bu piyadenin eksilmesine sebep dahi Arnavutluğun şimdi cenubî Sırbistan ile hemhudut olması gösterilebir. Kapu zikredilen vilayetlerdeki Serhatkulu askerlerine ait tahsisat menbaını da gayip eylemiştir.

	Kese	Aspira veya Akça	Efrat
Translivanynın gaip olması (Kapu) yu şu miktarda askeri efrattan dahi mahrum etmiştir.			8000
Kısmen (Ulahya) nın gayip edilmiş olması ile asgarî olarak bu vilayetten alınan askerden elden çıkan.			1500
Bütün (Moldava) ise şu miktarı vermekte idiki bu sefer dahi mahrum kalmıştır.			4000
(Kapu) Bosna paşalığının bir kısmını gayip ettiğinden oradan dahi şu miktarda efrattan mahrum olmuştur.			772
Tamşuvarın bir kısmının (Kapu) ya vermekte olduğu efrattan zayiatı.			1269
Zikredilen bütün bu zayiatın YEKÛNU.			16108
Bütün ordunun mdvcudu şu.			248440
olduğundan (16108) miktarı tenzil edildiği surette baki ordu mevcudu olur.			232332

İmparatorluğun müreffeh ve müsait devresinde olduğu gibi şimdi bütün bu ordu mevcudundan ne miktarının sefere iştirak edebileceğinin tetkikatını icra edelim

İmparatorluğun müreffeh devresinde sefere iştirâk eden ordu mevcudu.			149085
Binaenaleyh bu zayiat ile beraber ordunun mütebaki mevcdunu bilmek için:			
Translivanyanın ziyaı ile.			8000
(Ulahya) nın bir kısmının ziyaı ile.			1500
(Moldava) nın ziyaı ile.			4000
Bütün zayiat.			13500
Rumeli ve Bosna paşalıkları artık ne Avrupada ve nede Asyada orduya zikrettiğimiz esbaptan naşi artık bir şey veremiyeceklerdir. Halbuki evvelce verdikleri asker.			26662
Eğer müreffeh zamandaki ordunun mevcudundan bu iki yekûn askerin miktarıki.			40162
eder tarh edildiği taktirde şimdi bütün ordunun mevcudu şu kalır.			102623

Müreffeh zamanda olduğu üzere taksim edildiği takdirde vaziyeti

(Kapu) Lehistana karşı yirmi beş bin mevcudunda bir Türk ordusile on iki bin mevcudunda bir Tatar kuvveti sevk eylemekte idi.			
Venediklilere karşı ayni mevcutta Türk ordusile sevahil muhafazası için on bin mevcutlu bir kuvvet bulundurulmakta olduğundan bu iki düşmana karşı olan kuvvetin miktarı şu eder.			72000
Bu taktirde Çasarlara karşı bulundurulacak olan ordunun mevcudu.			30623
den İbaret kalır.			

Türklerin Bahrî Kuvvetlerinin Vaziyetleri

Türkler yukarıda bilmünasebe arzettiğim gibi 1691 senesine kadar Çanakkale boğazından harice çıkmazlardı. Anların bahrî kuvvetleri kürekli ve yelkenli gemilerden mürekkep olup beyan ettiğim halde olduklarından Venedik filosunun karşısına çıkabilecek kudreti haiz değil idiler.

Bu deniz kuvveti, yine faslı mahsusunda izah edilmiş olduğu veçhile zabitan, sanayi adamları, bahriye efradı, kürekçiler imparatorluğun sahil ve adalarında bulunan kıtaattan müteşekkil idiki bu miktar 50,573 nefere baliğ oluyordu.

(Kapu sureti daimede hafif olarak inşa edilmiş bir takım gemilere malik idi. Bilahara bunları takriben otuz kadar harp gemisile tezyit eylemiştir. Binaenaleyh yukarıda zikretmiş olduğumuz miktar kâfi gelememekte ve daha ziyade miktarda mürettebat ve efrat ve topçu efradına ve esir kürekçilere lüzum görülmekte idi. Bundan dolayı asgarî olarak on ilâ on iki bin nefer yukarıdaki miktara ilave edilmiştir. Bundan dahi anlaşılacağı üzere (Kapu) mezkûr otuz harp gemisinden dolayı daha ziyade sarfiyatta bulunmağa mecbur olmuştur. Bu gemileri İstanbul tersanesinde inşaya başladıkları zaman görmüş olduğumu ve müşahedatımı arzetmiştim. Bunların masrafları, denize indirilmesi teslihat ve teçhizatları ve bilcümle diğer bütün levazımı için de bir çok fedakârlıklar yapılmıştır. Bu suretle donanma yalnız hafif gemilerden mürekkep olduğu zaman yapılan sarfiyata nazaran bu ye-

ni gemiler anlara ilhak edildikten sonra yapılan sarfiyat arasında çok büyük bir fark husule gelmiş bulunuyordu. (Kapu) Venedikliler ile harp halinde bulundukça bu masarıfattan kurtulmasına imkân yok idi. Bu mecburiyetten dolayı (Kapu) harp gemilerine, kadırgalara kürekçi efrada sanayi ustalarına ve anların inşaat işlerine velhasıl bütün filoya karşı çok büyük masraflara katlanmakta idi.

Binaenaleyh hulasa şu olur: Eski donanma kuvvetinin mevcudu; 50572 nefer, yeni gemilerden dolayı zam edilen 10000 nefer, o halde bugün türk donanmasının kuvveti 60572 neferden ibaret olarak bulunmaktadır.

Müreffeh ve müsait zamanına nisbetle bugünkü türk kuvvetlerinin neden mürekkep olduklarını görmek için kara kuvvetlerine bahrî kuvveti dahi ilave etmek suretile atideki cetvel yapılmıştır:

	Kese	Akça	Efrat
Görmüş olduğumuz üzere refah ve kuvvet devrinde kara kuvvetleri atideki miktardan ibaret bulunuyordu.			248440
Deniz kvvveti mevcudu.			50572
Kudretli devrede bütün kara ve deniz kuvvetleri.			299012
Görüldüğü veçhile ordu sefere azimet ederken mevcudu.			142758
Buna deniz kuvveti dahi ilave edildiği taktirde bütün Türk kuvvetleri.			193357
Ordunun üçe tefriki halinde birincisi yirmi beş bin Türk kuvvetile on iki bin Tatar kuvvetinden terekküp edeceğinden mezkûr birinci kısmın kuvveti.			37000
Sonra Venediklilere karşı olan yirmi beş bin Türk kuvveti ile sahil muhafazasına mahsus on bin nefer.			50572
Bütün bahriye kuvveti.			
Lehistan ve Venediklilere karşı olan kara kuvvetleri.			122572
Çasarlara karşı kalacak olan ordunun mevcudu şu.			70787

Bugünkü Deniz Kuvvetlerile Kara Kuvvetinin İttihadı

	Kese	Akça	Efrat
Beyan edildiği üzere bugünkü kara ordusunun kuvveti.			232332
Deniz kuvvetlerinin yekûnu.			60572
O halde her iki kuvvetin yekûnu.			292904
Elyevm seferberlik vukuunda harbe sevk edilen kuvvetler.			102623
Kefe ve Trabzon bahriye paşalıklarına ait olup tenzili icap eden kuvvetler.			1117
O halde baki kalması lâzım gelen kuvvetler.			59455
Buna binaen bu gün kara ve deniz kuvvetlerinin mecmuu.			162078
Harbe giden kuvvetin üç kısma tefrik edilmesile yukarıda zikredildiği veçhile iki kısmı mecmuu.			72000
Lehlilere ve Venediklilere karşı olan kuvvetlere bahriye kuvvetlerini ki.			59455
İlave edildiği surette cümlesi.			131455
Bunlardan mütebaki kalan ve Çasarlara karşı bulunan üçüncü kısım ordunun mevcudu.			30623
den ibaret olur.			
Şayet harp Macaristana karşı olacak olursa o halde Rumeli ve Bosna paşalıkları orduya on beş, yirmi bin nefere ilave ederler.			20000
Beyan ettiğim üzere mütebakisi deniz sahillerinin muhafazası hususunda istihdam olunabileceklerdir.			
Binaenaleyh Çasarlara karşı Macaristana sevk edilen ordu.			50623
olur.			
Ancak türkler dördüncü bir düşmana malik olurlarsa mesela Rusya hükümdarı dahi işe karışırsa bunlar ittifak murabbaı teşkil ederlerse o zaman türklerin vaziyetleri nasıl olacaktır. Türkler o zaman nereden asker alacaklarını bilemiyeceklerdir.			
Türklerin Ruslara karşı kullancakları bir müdafaa vasıtası varsa oda Ukranyada mahsul olmamasile kıtlık zuhurile olabilir ve birde Rusların donanmaları olmamasıda bu meyanda bulunabilir.			

Türk Ordusuna Büyük bir Ehemmiyet Atfedilmemesi Lâzım Geldiğine dair Mutaleat ve Delail

Kâğıt üzerinde miktar ve mevcudu gösterilmiş olan bu ordunun büyüklüğü nümayan olarak o suretle bir zan ve telakkiye meydan verirsede esaslar araştırıldığı vakit anın zebun ve kuvvetsizliğininde büyük olduğu tahakkuk eder. Tam manasile efrada iyi asker denilemiyeceği gibi teslihatı fena olup talim ve terbiye dahi edilmemekte olduklarından kıymeti askeriyelerinin mefkudiyetine şüphe yoktur.

İmparatorluk ziyadesile vasi olduğundan dolayı (Kapu) bu orduyu haricî düşmana karşı istihdam ettikten başka dahildeki şakavete karşı ve turuku umumiyenin muhafazası için dahi istihdama mecbur bulunmaktadır.

Bundan maada ordunun aksamı çok geniş sahalara dağılmış olduklarından daima İstanbulda bulunan (Kapukulu) askerlerinden maada bütün diğerlerinin toplanılması çok büyük bir müşkülat ve küçlük içinde vuku bulmaktadır. Diğer taraftan (Toprakh) tesmiye edilen askerin harbe gitmeyenleri çok ziyade miktardadır. Türklerin kendi itiraflarile dahi anlaşılacağı üzere bunların ancak altıda biri alınabilmektedir. Harp üç seneden ziyade imtidat eylediği halde anların yarısının sefere iştirak ettirilmeleri kabil olmamıştır. Beş bin akça (aspira) bir neferin idaresine kâfi gelememekte ve sulh zamanında silah altında bulunmayan zaimler ve tımarcıları ikmalci olarak istihdam zarureti husule gelmektedir.

Eğer harp, sulh devresinden daha ziyade uzarsa ve mesela ekseriya olduğu veçhile üç seneden ziyade imtidat eylerse (Kapu) bu intizamsızlıklardan bizar olarak gözlerini başka tarafa çevirir. Zaimler ve tımarcılardan orduya lüzumu miktarda kıtaat sevkına imkân olamayınca bilhassa uzaklardan ve mesela Erzurumdakilerin Macaristana celpleri mecburiyeti hasıl olur. Anlar sulh zamanında silah altında hizmet görmediklerinden vazifeleri arabalar ile veya hayvanlar ile ordularına erzak ve mühimmat nakletmek keyfiyetine inhisar eder. Erzak hususunda kifayetsizlik baş gösterecek olursa orduda bulunan tüccarlar ve bakkallardan yüksek fiyatta olarak mübayaasına mecburiyet hasıl olur.

(Toprakh) ve (Serhatkulu) askerleri ise bizim (Landmilis) dediğimiz sınıftan daha fena bir halde bulunmaktadırlar. Çünkü onlar hiç bir

hizmet ve iş görmedikleri gibi katiyen talim ve terbiye edilmiş efrattan değildirler. Bizim Landmilisler dahi öyledir. Vilayetlerde rehavet ve tenbellik içinde ihtiyarlamış insanlardan ibarettirler. Bunları hesaba katmak asla doğru olmaz. Binaenaleyh Osmanlı imparatorluğunun bütün kuvveti (Kapukulu) kıtaatına münhasır bulunur.

Yukarıda beyan ettiğimiz Mülahazata Mukabil mukabil itirazlar ve Faraziyeler ve Bunlara Karşı Cevaplar

Şimdi beyan ettiğim hususata karşı (Kapu) yeni efrat celbi suretile kıtaatını kolaylıkla ikmale muvaffak olmaktadır. Mesela malum olduğu üzere Viyana muhasaralarından (Karlofça) muahedesine kadar zamanlarda ordu kısmen müzmahil ve münhezim olduğu halde türkler yeniden kendilerini toplayarak harekât sahasına gelmekte idiler.

Buna cevaben derimki: Türkler vaktından evvel firara başlamakta ve bu esnada çadırlarını top ve ağırlıklarını bırakmakta iselerde harp sahasından pek uzak olmayan mevakide yeniden toplanarak yeni çadır ve toplar vesaireyi hazır buluyorlardı. Maahaza (Sent) muharebesinde buna muvaffak olamadılar. Çünkü bu muharebede türk piyadesi Teis nehri ile düşman ateşi arasında kalmış idi diğer cihetten köprü dahi parçalanmış olduğundan cümlesi mahvolmuşlardı. Türkler ayni hale Nayzel ve Belgrat ve (Boda) muharebelerinde dahi maruz kalmışlardı. Eğer anlar Sent muharebesinde olduğu gibi üç defa münhezim olsa idiler o halde piyadelerini ikmal için derakap sulh aktederlerdi.

Anların bir darbı meselleri: (Yeniçerinin iyi gözü ve iyi ayağı vardır) demektedir. İyi gözleri vardır çünkü sebatsız olup her vakit firara mütemayil olan süvarilerini iyi görürler. İyi ayakları vardır çünkü hemen derakap süvarilerin arkasına düşerek firara koyulurlar.

Türkler vaktile hıristiyan hükümdarların (Filistin) e doğru yapmış oldukları umumî teslihat ve seferler gibi (Ehlisalip) bir umumî hareket tatbik ve icra edemezlermi?

Türkler Nissa ve (Vidin) i gayip ettikten sonra divanda bu mesele uzun uzadıya tetkik edilmiş ve fakat muvafık görülmemiş ve kabul edilmemiştir.

Bundan maada bana şu sual sorulabilir: Yeni yeni vergiler ihdası suretile tebaadan olan milletlere tatbikı halinde (Kapu) kendi hazinesini dolduramazmı? Esasen türkler hıristiyanların bar mevcudiyetine mütehammil değildirler.

Cevaben derimki: Bu teklif bazı esbaptan dolayı esasen reddedilmişti ve bu esbabı herkes kolayca anlayabilir.

Divanda müftiye sual ettiler: Vakıf varidatından olup camilere, hastahane ve büyük yollara, köprülere, hanlara sarf edilen mebaliğki milyonlarca (Rayihtalere) baliğ oluyor. Bu varidatın vergi ve teklifata tabi tutulması kabil değilmidir? Cevaben mümkün olamayacağını delail ile isbat ettiği söylenilmişti.

Keza sual edilebilir: Haciz ve musadere veznesinin varidatı ile efradı cedide tedarikine imkân yokmudur. Bunu vezir kendisine hasreylemiş olup anı kullanmakta ve diğer nazırlarda bu vezneden istifade eylemektedirler.

Dördüncü Sultan Mehmedin devri hükûmeti zamanında bu vezne azim miktarda müsadere ve haciz emvalile memlu bulunmakta ve bilhassa Vezir Kara Mustafa paşanın eşyası çok mühim bir yekûne baliğ olmakta idi. Fakat 1687 senesinde Sultan tahtı saltanattan endirildiği zaman hazinede para mevcudunun çok az olduğu görülmüştür. Bunlar alınmış olmalıki vezne pek az miktarda askerî tahsisatı verebilmekte idi. Hazineye muavenet maksadile Padişahın gümüşlü eyer takımları izabe edilerek darbedilmiş ve esirlerin kiymetli eşyaları müsadere olduğu halde cümlesi birleştirilerek ancak bin beş yüz kese akça elde edilebilmişti.

(Fakat Padişahı tahttan endirenler husule gelen parayı mübaleğa ile büyük göstermişler idiki maksatları da padişahın ne derecelerde müsrif ve sefahate meyyal olduğunu göstermek idi) ve çünkü haciz veznesine dahil olan para torbaları pek çok miktarda olduğu halde pek az bir şey bulunmuştur.

Sultanın tahtından indirilmesi vakası fena ve karma karışık bir şekilde yapıldığından saraydan koğulan kadınları tutmak kabil olamamıştı. Kadınlar bir çok menkul emval ve kıymetli taşlar ve mücevherat götürmüşler ve bunları çok ucuz olarak satmışlardı. Bunları mübayaa eden hıristiyan tüccarlar çok büyük bir kazanç temin etmişlerdi.

Maahaza bu gibi haciz ve müsaderelerden ümit edildiği derecelerde faide temin edilememişti. Yukarıdaki baplardan birisinde beyan edilmiş olduğu üzere türkler paralarını ve kıymetli mücevheratını toprağa gömmek itiyadında bulunurlar. Veziriazam Kara Mustafa paşanın böyle yapmış olduğunu söylemekte idiler. Çünkü çok az serveti çıkmış idi. Onu o kadar süratle itlaf ettiklerinden bilahara nadim olmuşlardı. Her halde servetini nerelere gömdüğü hakkında evvelemirde anı tazyik edüp haber almak lâzım gelirdi demekte idiler.

Belgrat [*] ve Mora muharebelerine kıyam eden Veziriazam işbu müsadere ve cebri tekâlif usulünü tatbik etmişti. Vezir Ulah (Gospudar) ından azim miktarda para ve kiymetli mücevherat elde etmek maksadile müsadere muamelesi yapmış ve çok hasis bir adam olan padişahı bu suretle para meselesinden dolayı rahatsız etmek istememiş idi. Keza Macaristan muharebeleri zamanında fırsat zuhur ettikçe müsadere işine baş vurulmuştu.

İki asır müddet mağlûbiyetin ne olduğunu bilmeyen bu imparatorluk hıristiyanları korku ve dehşet içinde bulunduruyordu. 1683 senesinde şevket ve kudretinin evci balasına vasıl olan bu imparatorluk benim tavsif ve tetkik ettiğim ordu derecesinde bir orduyu bulundurmak kudretinden düşmüş idi. Bu ordunun muzafferiyatına Belgradın zaptı ve birde ceneral (Veterani) nin maiyetinde ancak altı bin nefer bulunması ve o sırada sultanın bütün ordusuna kumanda ederek mezkûr ceneralın münhezim olması ile artık hitam verilmiş addolunur. (Ceneral Veteraninin az miktarda askere malikiyeti Çasarların o sıra kendi imparatorlukları sahasında bütün kuvvetlerini dağınık bulundurmağa mecbur olmalarından ileri gelmiş idi.) Ancak sultana kendi ordusundan başka arnavutlar dahi yardım etmişlerdi.

Eğer bu mütaleatıma mukabil olarak; Fakat türkler bir seferde bütün (Mora) yı zapt ve istilaya muvaffak oldular denilecek olursa cevaben: Türkler bu seferi Karlofça muahedesini ihlal eylemek suretile yaptılar. Venediklilere ilanı harp ederek ayni zamanda harbe mübaşeret ettiklerinden ve yalnız bir düşmanları olduğundan bütün kara ve deniz kuvvetlerini birleştirerek kendilerine mukavemet imkânı olmayan bir saha ve tarafa yüklenmişler ve muvaffak olmuşlardı.

Bilakis vaktaki Çasarların ordusu Venediklilerin muaveneti ile Macaristana girmişlerdi. Türkler bermutat müzmahil ve perişan olduktan başka iki çok mühim kaleyi Belgrat ve Tamşuvarı da gayip ettiler. Türkler bu iki kaleden çıkarıldıktan sonra sulh talebinde bulunmuşlardır. Eğer anların sulh talebi reddedilmiş olsa idi ne Lehistan ve ne de Rusya bu harbe iştirak etmedikleri halde yalnız Venediklîler çekilmemiş olsalar idi o vakit bütün hıristiyanlar Osmanlı imparatorluğunun Avrupada duçar olacağı zelilane vaziyeti müşahede etmiş olurlardı.

[*] Bu, Belgrat muharebesi prens Ojen Dosavviye pek büyük şöhret ve şeref temin eylemiş idi. O vakte kadar Çasar imparatorluğu bu derecelerde muazzam ve parlak bir zafare nail olamamışlardı.

Osmanlı imparatorluğunun hazinesi parasız idi. Ordu kıtaatı artık itimat edilemeyecek derecede yorulmuş idi. İyi askeri kalmadığı gibi kumandan ve zabitanı dahi sanat ve mesleklerinde ihtisas ve iktidar sahibi değil idiler. Diğer cihetten anların riaya ve tebaası olan hıristiyanların bir kıyam ve ihtilalinden dahi endişe içinde bulunuyorlardı. Ne kadar tazyik edilmiş olsalar bile bu hıristiyanların içinde makul ve müdebbirane düşünenleri var idi. Vekayii takip ile Osman hıboyunduruğundan kurtulmak için ve hür ve müstakil bir millet haline gelmek için fırsat beklemekten hali oldukları yok idi. Türklerin kendi sultanları hakkındaki fikir ve mütalealarına gelince anlar Büyük Kanunu Sultan Süleymandan sonra gelen padişahların ya zalim veya çok zayif iradeli adamlar olduklarını dermeyan eylemektedirler. Bundan dolayıdırki sultanlar askerin nüfuzu altına girdiklerinden bir ihtilal ve isyandan ihtirazen orduda bir şey yapılamamakta idi. Ordu dahi imparatorluğu tahrip edecek surette tehditkâr bir şekil almış bulunuyorduki en nihayet bu hal vuku bulmuştu.

Ancak bu inhidamın daha seri olarak husulü, eğer komşu ve mücavir hıristiyan hükümdarları kendi hakikî menfaatlerini ve tebaalarının emniyet ve muhafazai hayatlarını dinlerinin ve hakka karşı olan vaitlerini hükümdarlığı ele aldıkları zaman bütün bunları unutmamış ve hedeflerinden uzaklaşmamış olmalarile kabil olurdu.

Osmanlı kuvvet ve şevketini kâmilen yok etmek için o hükûmetlerin beyinlerindeki öldürücü kin ve hasedi terk ederek aralarında itilafkârane harekâtı iltizam etmeleri icap eder idi. Halbuki birbirlerine karşı olan kin ve nefret anları daima yekdiğerinden ayırmıştı ve bu kadar arzu ve temenni edilen muvazeneyi temin edememekte idi.

Anların mütekabil olan hırs ve hasetleri cenabı hakkın nefret ettiği bu hükûmetin sükûn ve rahatta kalmasına sebep olduğu gibi Muhammedilik gibi fena bir dinin ref ve def edilmesine mani olmakta ve bu dinin vaktile Rum imparatorluğunu teşkil eden Avrupa ve Asya vilayetlerinden sürülmesine ve menşei olan Arabistanın uzak yerlerine tardına daima yegâne engel teşkil etmekte idi. Bunların cümlesinin müttehiden ve hatta harbe mecbur olmaksızın ileri atılmaları iktiza eder idi. Akdedecekleri ittifak muahedesi ahkâmınca her birinin kendisine taalluk eden araziyi almaları kabil idi. Çünkü şimdiye kadar beyan ettiğim Osmanlı ordusunun mukavemet kabiliyeti çok az olduğu gibi hükûmet hazinesinin vaziyetide pek fena bulunuyordu. Benim ordu mevcuduna dair beyan ettiğim rakamdan yirmi beş otuz bin miktarında bir hatada ve keza hazine için olan varidattan iki üç milyon rayihtaler yanlış hesapta bulunmaklığım ihtimal dahilindedir. Maahaza benim şimdiye kadar hıristiyan milletlere ve prenslere bildirdiğim mevat ve gösterdiğim delillerin neticesi: Türk kuvvetleri hiç bir şey değildi. Bugün dahi hiç bir şey olmadıkları gibi bundan sonra ve istikbalde dahi bir hiç olarak kalacaklardır. Fakat bu ilahi bir mücazat olup bu kadar zayıf bir imparatorluk ile günahlarımızdan dolayı allah bizi cezalandırmaktadır.

İkinci Kısmın Hitamı

[Bundan sonra gelen ve ihtilallere dair olan kısmın (Fransızcadan tercüme edilmiştir) kaydini ihtiva eylemesine göre (Graf Marsilli) tarafından yazılmadığı zan ve zehabını tevlit eylemektedir. Mütercim)

İstanbulda 1730 ve 1731 Senelerinde Vuku Bulan Kıyamlara Dair Malûmat

Üçüncü Sultan Ahmedin Tahtan İndirilmesi ve Sultan Mahmudun Tahta Çıkarılması

İranda (Eşref) tarafından hükümdarı Şah Sofi aleyhine taç ve tahtına temellük maksadile çıkarılan ihtilalin devam etmesi türklere kendi hudutlarını tevsi emelile kendilerine fevkalâde faideli olan bazı İran vilayetlerinin zaptı için fırsat ve vesile bahşeylemiş idi.

Şah Sofiyi itlaf ile tahta oturan (Eşref) saltanatta bakasını temin için türkler ile müsaleha akdeyledi. Türkler kendi fütuhatlarını tehlikeye düşürmekten tevakki için Tebriz şehrile bazı kaleleri (Eşref) e vermişler ve elde ettikleri mahallerde kemali sükûn ve sükûnetle müstakbel fütühatı düşünmeğe başlamışlardı. Fakat bu sükûn ve asudeki türklerin ümit ve intizarlarının hilafında olarak hemen bozulmuş idi. Türkler ile müsaleha akdeden (Eşref) cinayetin semeresini uzun müddet tatamadı.

Şah Sofinin oğlu pek cessur ve kahraman bir adam olan Tahmasep Kuli hanın kumandasında olarak kırk bin kişilik bir ordu toplamış olduğundan Eşref firara mecbur olmuş isede bilahara yakalana-

rak idam [*] edilmiş ve ihtilal ile memleketin harap olmasına sebep olan bu adam cezasını görmüştü. Bu suretle türklerin Eşref ile akdeylemiş oldukları muahede tatbık edilmemeğe başlanmış ve yeni genç Şah Sofi diğer cihetten türklere terk edilmiş olan bütün mahallerin pederinin tahtan indirilmesi ve itlafı gibi vekayi esnasında yapılan muahedeye istinat etmesini tanımak istememiştir. Türkler dahi bu kadar kan dökerek ve büyük masraflar ihtiyar eyleyerek zaptettikleri mahalleri iade etmek istememişlerdir. İki tarafın menafiinin bu kadar zıddiyeti bir uzlaşma ve itilafı temin edemedi.

İhtilalcılara karşı muzaffer bir orduya kumanda eden Tahmasep Kuli han bu kadar muvaffakiyata mazhar olduktan sonra tabiaten meyyal olduğu kahramanlık ve cengâverlik ateşini söndürmek istemiyordu. Kendilerini bermucip müsaleha hali emniyette zanneden türkler hudutları askersiz bırakmışlar idi ve esasen oralarda erzak ve levazımları dahi yok idi. Türkleri mahirane bir surette daha iyi yakalamak için Şah Sofi İstanbula bir heyeti sefaret göndermiş ve yeni bir sulh muahedesinin akdinin mümkün olup olmadığını anlamak istemiştir. Sefire türklerden zaptettikleri mahallerin iadesini ve İrandan alınan bütün üseranın bırakılmasını talep etmesi emrolunmuş ve başka bir şekilde müzakerata girişmesi için asla bir salahiyet verilmemişti.

Sefir 1730 senesi haziranında İstanbula muvasalat ederek şeref ve debdebe ile istikbal edilmişti. Sefir Sadrazam ile mükâleme ve müzakerata başlamış olduğu bir zamanda İranlıların hududu tecavüz ederek muhasımata başladıkları haberleri İstanbula geldi. Binaenaleyh müzakerat derakep münkati olmuş ve sefir karakol altına alınarak İrana yeniden ilanı harp edilmiştir.

Bu keyfiyet gerek ciddi olsun ve gerekse harp hazırlığından dolayı düşmanı ihafe ve tehdit maksadile olsun vezir ve padişah bizzat sefere azimete karar vermişler ve padişahın bizzat orduya kumanda edeceğini işaa eylemişlerdir.

3 ağustosta vezir ve padişah İstanbuldan cidden görülmeğe seza bir debdebe vedarat ile çıkmışlar idiki bu adeta seferî bir hareketten ziyade nümayiş ve alayişi andırır bir şekilde idi. Padişah veziri ile beraber utağını ve karargâhını Üsküdarda kurmuş ve gûya hareket için hazırlıkların ikmal ve itmamına intizara başlamışlardı.

Bütün bu hazırlıklar ve nümayiş zamanında sarayda bir dedikodu

[*] (İşkence ile idam) edilmişti. Merkum Şiraz kurbunda kendisine ait bir kale tutulmuş ve çıplak şehri mezkûre götürülerek umumî mahallerde teşhir ve kamçı darbelerile itlaf edilmişti.

başlamış ve ne yapılacağı ve sefere hareketmi yoksa İstanbula avdetmi icap edeceği bir türlü anlaşılamaz olmuş idi. Efrat bu dedikodulardan ve rivayetlerden bizar olamakta ve çünkü sefer hazırlığından dolayı zarara uğramış bulunmakta idiler. Zira sefere iştirak edecek olanlar seferin uzun süreceği cihetle masraflar yapmışlar ve dükkânlarını kapayup eşyalarını satarak levazım, silah ve elbise mübayaa ederek hazırlanmışlar ve beyhude yere masraf ettiklerinden ve yevmî kazançlarını da gayip ettiklerinden dolayı gayri memnun ve mükedder olmuşlardı. Türk ordusunu teşkil eden efradın kısmı azamı sanat sahibi idiler.

Bu ademi memnuniyet en nihayet ihtilal ve isyanı tevlit etti. Ancak bundan daha evvel gerek orduda ve gerekse ahalide idareden umumî bir hoşnutsuzluk his edilmekte ve eğer bir ihtilal çıkarsa herkesin memnun olacağı rivayeti deveran etmekte idi.

Uzun zamandanberi erzak ve yiyecek hususunda sıkıntı var idi. Her şeyin fiatı yükselmiş ve fakru zaruret ziyadeleşerek ticarete durgunluk gelmiş ve diğer cihetten vergiler ziyade ve pek ağır bulunmuş idi. İran hudutlarına gidecek olan kıtaat ve efrat tarafından da taşkınlıklar yapılıyordıki bundan dolayı millet nefret etmekte idi. Bu kadar kan dökülerek zaptedilen Tebriz şehrinin iadesi efrat arasında da müthiş bir infial husule getirmiş idi.

İran seferleri daima meşum avakibi ve çok türk kanının beyhude yere akmasını mucip olduğundan ve bukerre yeniden İrana ilanı harp edildiğinden fırsata muntazır olan isyan ve ihtilal ateşi körüklenmiş ve umumî ademi memnuniyetin bu suretle izharını tehiye etmiştir.

Bilhassa fakir neferlerin hoşnutsuzluğu ve zan edildiği üzere nazırlardan memnun olmayan bazı din mensuplarının gizli tahrikât ve kötülükleri ve bir tebeddül neticesi hallerinin daha ziyade refaha varacağını ümit eden fakir ahali tabakasının galeyanı en ihtilalın başlamasına sebep olmuştur.

Bu ihtilale sebep olanlar her türlü hakaret ve sövülmeğe lâyık idiler. Aslan Arnavut olan Patrona Halil sokaklarda eski elbiseler satar idi. (Musluh) ise sebzevatçılık ederdi. Emir Ali dahi ziyadesile küstah ve ahlaksız bir adam idi. Bu azim musibet ve felaket bunların yüzünden baş göstermişti. Bunların ahval ve ahlakına ahfadın muttali olmaları ve büyük mansap ve mevki sahibi zevatın dahi bundan misal ve ibret almaları icap eder. Bu zevat her ne kadar diğerlerinin fevkında bulunuyorlarsada kendileride ahali arasından yükselmiş ve idareyi

ellerine almış olduklarından umumun emniyet ve hüsnü nazarını celp etmeğe ve liyakatli adamlar istihdamına ve sui istimal edenleri mücazat etmeğe mecbur olduklarını asla unutmamalıdırlar. Patrona Halil ve arkadaşları bu kabilden adamlar idiler.

İşbu vak'ayi her ne kadar böyle büyük bir kararı ittihaza değer görünmiyorsa da Üçüncü Sultan Ahmedi ecdadının taç ve tahtını terk etmeğe mecbur etmiş idi.

Patrona Halil bahriye hizmetinde bulunuyordu. Bilahara yeniçeri olmuştur. [*] Merkum İran seferi için silah ve elbise vesaire mübayaa ederek çok masraf ettiğinden kederlenmekte idi. (Çünkü bu seferden ferağat edilmişti. Bütün masrafı 200 aspira olup bu para anın servetini teşkil eylemekte imiş. Bundan dolayı fena fikirlerde bulunmağa ve zayiatını telafi için ihtilal çıkarmağa karar vermiş ve böyle bir fesadı tertip çok müstait olduğundan kıtaatta ve ahali arasında bulunan gayri memnunları tahrike başlamış ve ufak bir kıvılcımın büyük bir ateş vücuda getirebileceğini his etmiş, anlamıştır.

En iyi şarap ile bir ziyafet için icap eden şeyleri tedarik ettikten sonra itimat ettiği kimseleri ve dostlarından on iki kişiyi davet etmiş ve şarapla neşelendikten sonra: Rüyada vezirleri katil ve Padişahı tahtından indirdiğini gördüğünü söylemiş ve bunların bir çok mezalim yapmakta olduklarını ve İrana karşı sahte bir seferberlik bahanesile pek çok kimseleri zarara soktuktan sonra şimdi kendilerinin zevk ve sefa ile vakit geçirmekte olduklarını dermeyan eylemiştir. Buna binaen gayri memnunların başına geçerek bayrak çekeceğini ve bütün müslümanları kendisine yardıma davet edeceğini söyledikten sonra anlardan böyle şanlı ve şerefli bir iş için birleşmelerinden başka bir şey istemediğini ve ancak birleşmelerini teklif etmiştir. Bütün hazırolanlar merkomu bu niyetinden dolayı takdir etmişler ve birbirlerine muavenet edeceklerine dair söz ve yemin eylemişler ve eylûlün 28. perşembe günü icraata başlamak üzere tayin ve tesbit etmişlerdir.

Keyfiyet bu suretle kararlaştırıldıktan sonra evvela az miktarda olarak o gün sabahı saat dokuzda Bayazıt camii karşısındaki meydanda toplanmışlar ve burada üç kısma ayrılmağa karar vermişlerdir. Birinci kısım (Bedesten) den geçecektirki burada kıymetli em

[*] Merkum (Patrona Halil) evvelce (Lond) yani bahriye neferi idi. (Patrona) nam Kadırgada hizmet ettiğinden bu lakabi almıştı. Sonra yeniçeri olmuştuki (Mulsuğ) ve (Emir Ali) dahi yeniçeri idiler. Hemen her türk neferinin bir sanati olduğundan Patrona Halil eski elbise satmakla iştiğal eder idi. Dellallık ve simsarlık ile iştiğal ettiği dahi rivayet edilmekte idi. (Musluğ) ise kahve satmakla ticaret eder imiş. (Ali Emir) e gelince merkumun bundan evvel İzmirde vuku bulan ihtilalde serkerdelik etmiş olduğu söylenmekte idi.

val ve eşyayı tüccariye vardır. İkinci kısım (Bağçekapu) yolundan gidecek ve üçüncü kısım da (Divan yolu) ndan hareket edecektir. Onlar burada birleştikten sonra (Atmeydan) denilen mahalle gideceklerdir. Bu tertibat üzere Patrona Halilin kısmı kılıçlarını çekmiş ve bayraklarını açmış oldukları halde şöyle bağırıyorlar idi: Tüccarlar ve sanatkârlar dükkânlarını kapasınlar. Bütün iyi müslümanlar kendi sancaklarını takiben (Atmeydan) ına gelsinler. Orada kendilerine şimdiki nazırlar hakkında doğru olan şikâyet ve talepleri tebliğ edilecektir.)

Diğer iki kısım da kendilerine tayin edilen istikamet ve yollarda ayni Patrona Halilin kısmı gibi hareket ettiğinden ihtilal ve galeyan bütün şehri kaplamış bulunuyordu. Bütün dükkânlar seddedilmiş ve türklerin kısmı azamı mahut meydana gitmeyerek hanelerine kapanmışlar ve hıristiyanlar ile yahudiler dahi ayni suretle hareket etmişlerdi. Bu vekayi İstanbulda cereyan ederken Sultan ve Veziriazam Üsküdarda bulunmakta idiler.

Mustafa (Kapıdan paşa ve kaymakam) [*] adi zamana nisbeten Padişah ve veziri İstanbulda bulunmadıkları vakit şehirin sükûn ve emniyeti için daha ziyade bir ihtimam ve gayretle çalışması iktiza ederken o Boğaz içindeki köyünde (Lâle) dikmek ile meşguldü. Reis efendi dahi ayni suretle Boğaz içindeki hanesinde bulunmakta idi ve tabiaten hissiz ve lâkayt olduğundan bu vekayi hakkında kendisine vasıl olan ilk haberlere saçma ve masal diyerek ehemmiyet vermemiş idi. Şehirde bu kargaşalıkları bastırmak için tedabir ve icraatta bulunacak büyük zevattan kimse bulunmamakta idi. Yalnız yeniçeri ağası ve vezirin kâhyası şehirde idiler.

Kâhya, ahalinin kin ve galeyanından en ziyade korkan bir adam olduğundan vekayiden haberdar olur olmaz bir kayığa binerek limanın sonunda bulunan (Eyyüp) e firar etmiş ve karargâhından bu suretle uzaklaşmış idi.

Yeniçeri ağasına gelince hürmetkâr bir yoşta bulunan bu adam karışıklıktan ve kıyamdan haberdar olur olmaz derakap kendi kıt'asını toplamış ve hemen ihtilalcıların üzerine yürümüş idi. Maksadı bunları ya zorla dağıtmak veyahut tatlı ve mülayemane sözlerle anları teskin eylemek idi. Fakat yeniçeri ağası kendisinin gelmesile ortalığın daha ziyade galeyana geldiğini görmüş idi. Muhafiz kıt'ası, ağaya yardım etmekten başka ihtilalcılara iltihak etmediğinden dola-

[*] Kapıdan paşa ve kaymakam) Kapıdan paşa bahriye nazırı olan ceneraldır. Kaymakam ikinci vezirlik makamı olup bu memuriyet Padişah vezir İstanbuldan hareket ettikleri zaman tevcih olunan bir memuriyettir.

yıda (çünkü ihtilalcılar ağayı kendilerine iltihaka davet etmişlerdi) ağaya kızmış idiler ve ihtilal bayrağının açılmasına mümanaat eylemesinden dolayıda galeyana gelmişler idi. Diğer cihetten yeniçeri ağası ihtilalcılardan bir kısmının kendi karargâhını basup yağma etmek üzere hareket ettiklerinide haber almış idi. Bunun üzerine yeniçeri ağasının aklı başından gitmiş ve ahali arasından kaçarak ve kıyafetini değiştirerek tanılmaması için iki kürekli bir kayığa binerek Üsküdardaki kendi evlerinden birisine kapanmış idi. Veziriazama keyfiyeti bildirmeğe cesaret edememiş ve çünkü veziriazamın, ahalinin galeyanını daha bidayette teskin için tedabir ittihaz ederek çalışmasından dolayı kendisini katlettirmesinden korkmuş idi.

Bu esnada ihtilalcıların miktarları büyümekte idi. İhtilalcılar sokaklarda rast geldikleri türkleri kendilerine iltihaka davet etmekte ve aksi takdirde ölümle tehdit eylemekte idiler. Bir çok kimseler bunlara iltihaktan ise mukavemet ederek din ve padişaha sadakatle ölmeği daha şerefli bulduklarından bu hengâmede terki hayat eylemiş idiler. Asiler kendilerine iltihaktan ferağat edenlerin bir çoklarını öldürmüşlerdi. Asilerin kafileleri sipahilerin kışlalarına gelerek orada buldukları tüfek, kılıç, ok vesair silahları almışlar idi. Bunlar sonra hapishanelere hücum ve kapılarını kırarak mahpusları tahliye etmişler idiki bunlar da kendilerine iltihak eylediler. Diğer cihetten ihtilale meyyal olan ve fakat henüz kendilerini meydana vurmayan bazı kimseler muvaffakiyatın derecesini gördüklerinden anlara iltihakta gecikmediler ve ertesi gece asilerin miktarı iki bine baliğ oluyordu. Bunlar kendilerine bir askerî tertip ve nizam vererek her yere karakollar ikame eylemişler ve kendilerine iltihak edenlerden veyahut aha liden kimsenin rencide edilmesine razi olmadıklarını yeminler ederek teminat vermekte ve kendilerinin silaha sarılmalarının sebebi ise nazırların zulüm ve hakaretlerinden kurtulmak olduğunu ilan etmekte idiler. Elhasıl veziriazam meseleye tamamile muttali olmazdan evvel isyan almış yürümüş idi.

Çünkü bu büyük yangının başlangıcı veya tabiri aherle kıvılcımı görüp Üsküdara gelmiş olanlar vezire, bedestende bazı serserilerin mücadele ettiklerini ve bu esnada tabiaten korkak olan tüccarların hemen dükkânlarını kapadıklarını ve fakat yeniçeri ağası keyfiyetten haberdar olur olmaz bazı efradile gelerek bunları dağıttıktan sonra dükkânların açılmasını emrettiğini söylemişler ve korkulacak bir şey olmadığını ilave eylemişlerdir.

Böyle yalan sözler ile aldadılmış olan veziriazam hakikati akşamın saat dördüne doğru müfti, kaymakam ve kâhya ile diğer büyük memur ve zabitlerin gelmelerile anlamış bulunuyordu.

Kaymakam kendisini tebriye ve mağdur göstermek emelile vezire: İstanbuldaki vakayı sabahın saat 10 : 11 i arasında haber aldığını hemen İstanbula gelerek hayvanına binerek sükûn ve asayişi temin için vaka mahalline gittiğini ve dükkânların derakap açılmasını emir ettiğini ve fakat asiler kendisini takip ederek dükkânları tekrar kapattıklarını ve asileri tedip için maiyetinde efradı olmadığından oradan ayrılmağa mecbur kaldığını söylemiştir.

Maahaza diğer kimseler kaymakamın ihtilalcılar arasından geçerken anları görmemezliğe geldiğini ve veziriazam ve kâhyası ortadan kalkmadıkça ihtilalin teskini mümkün olamıyacağını ifham eder surette vaz'ı haller gösterdiğini söylemekte idiler. Fakat kaymakamın süratle vuku bulan feci akibeti meramında aldanmış olduğunu kendisine göstermişti.

Vaziyetin vehameti ve feci neticelere doğru yürümekte olması tamamen anlaşılınca veziriazam divanın toplanmasını emretmiştir. Bu divanda fikirler o derecelerde muhtelif idiki geceye kadar devam ettiği halde bir neticeye varılmamış ve en nihayet padişahın riyaseti altında olmak üzere divanın içtimaına karar verilmiştir. Son divanda: Sultanın ve bütün saray erkânının İstanbula avdet etmeleri icap ettiği ve oradan tedviri umur ve tedabir ittihazının kabil olacağı mütalea ve rey verilmiştir.

Fakat padişah avdetten evvel hemşiresi Hatice sultan ile konuşmağı ve müzakere etmeği arzu etmiş idiki padişah anı çok sever ihtiyar ve yaşlı olması hasebile ona karşı çok büyük bir hürmet beslerdi. Bu kadının tavsiye ettikleri şeyler meyanında biriside böyle felaketli zamanda bütün vüzerasını nezdinde bulundurması ve eğer asiler bunları kendisinden talep edecek olurlarsa anları teslim ederek kendi ailesini ve şahsını zararlardan vikaye etmesinide nasihat eylemiş olmasıdır. Bu nasihatten sonra padişah bütün vükelası ile beraber gece yarısı Sarayburnuna ve oradan kendine mahsus imparatorluk dairesinde sofada bir köşeye oturmuş idiki burada mücavir dairede bulunanların sözlerini işitmek kabil olurdu. Burada veziriazam bütün vükelayı ve ülemayı ve imparatorluğun maruf ve meşhur adamlarını toplamış ve böyle buhranlı ve felaketli bir zamanda ne gibi tedbirler ittihazı icap edeceğini anlarla müzakereye başlamıştı. Bu mecliste bi-

rincisine nazaran daha büyük mikyasta olmak üzere fikir mübayenet ve teşddüdü görülmekte idi. Mademki mühlik ve tehlikeli zaman yaklaşmış ve gelmiştir. Bu da idarenin tebdilini istihdaf eyliyor bütün amal ve mekasit ancak sükut ve inhidama yardım eylemekte bulunmakta idi.

Filhakika herkes ihtilalcıların miktarının çok olmadığını ve anların tekerrüründen vvel imha edilmelerinin imkân dahilinde olduğunu söylemekte idi. Binaenaleyh anlar ile mücadele için iyi kıtaat hazırlamalıdır deniliyordu. Gerçi bu karar en iyi bir karar idi ve Fakat mümkün olduğu kadar seri bir surette mevkii file konulması lâzımdı. Fakat sultan bunu tatbik etmezden evvel diğer bir çarenin tatbikını arzu eylemiştir.

Şafak söker sökmez Sultan Ahmet Haseki ağasını [*] At meydanına [**] göndermiş ve ihtilalcılara dağılmalarını aksi takdirde cümlesinin idam edileceklerinin tebliğini emretmiştir. Anlar korkunuz Haseki ağasına şu cevabi vermişlerdir: "Anlar buraya iyilik için ve hükûmetin şerefini muhafaza için toplanmışlardır. Anların hükümdarlarına arz edilecek haklı şikâyetleri vardır ve anlar haklarında adalet gösterilmedikçe silahlarını hiç bir zaman ellerinden bırakmıyacaklardır.,,

Bu küstehane cevaptan dolayı Padişah hiddetlenmiş veziriazama gazep ederek evvelki gün yaptığı gibi bütün bu ihtilalin müsebbibi kendisi olduğunu söylemiş. Veziriazam dahi bütün kabahatlerin (Kaymakam) a raci olduğunu beyan ile Sultan Ahmedin huzurunda: Şevketli Padişahım böyle rezil ve alçak bir adamın dünyada yaşamasına nasıl tahammül edebilirsiniz. demiştir. Bu sözlerden mütehayyir olan Padişah kaymakamın nezaret ve karakol altına alınmasını emretti. Biraz sonra sükûnete gelerek veziriazama ahvali cariye hakkında bazı emirlerini tebliğ etti. Ancak vezir kurnaz olup bu emrin tatbika konulamıyacağını gördüğünden ve faidesiz olacaklarını anladığından derakep Padişaha cevap verdi: Şevketli Padişahım imparatorluğun elyevm bulunmakta olduğu böyle karışık ve felaketli zamanda ya zatı imparatorilerinin saray muhafız kıtaatile ihtilalcıların üzerine yürümeleri veyahut kulunuzu efrat sevmekte oldukları cihetle makamıma avdetime müsaade buyurmalarını ve bu suretle bir çok efradı toplamağa ve anlara hatlerini bildirmeğe muvaffak olacağımı ümit eylerim.

[*] Haseki ağası Bostancı denilen sınıfın amiri olan zabite denilir.

[**] (Et meydanı) yahut (At meydanı) pek vasi bir meydan olup türkler bu meydanda talimler yaparlar ve bu meydana yakin olmak üzere yeniçeri kışlaları bulunmaktadır. Keza bu meydanda askere et tevziatı yapılır.

Padişah ne buna ve ne de ötekine rıza göstermemiş ve sarayın kapısına peygamberin sancağının çıkarılmasını ve saray duvarlarından şu suretle nida edilmesini emretmiştir. "Bu mukaddes sancağın altında asilere karşı harp etmeği arzu eden her askere ve her iyi sadık müslümana otuz taler verilecek ve yevmiye iki aspira tahsisat alacaktır.,, Vaktaki efradın bu vait ve paraya o kadar ehemmiyet vermemekte oldukları anlaşıldı. Vezirin son tavsiyesine yani muntazam bir kuvvei askeriye tertibine dair olan teklifine rücu edilmiş isede artık vakitte geçmiş idi. Felaket hükûmeti ve Padişahın şahsını tehdit eylemek üzere idi.

Bunun üzerine bostancılar ile asilerin tedibine karar verilmiştir. Bunların diğer askerî sınıflara tercih edilmesinin sebebi sarayını muhafızları olduktan maada vükela bunlar hakkında daima teveccühkâr ve lutufkâr bulunmakta idiler.

Ancak yeniçerileri (türklerin başlıca piyade sınıfı) ve sipahileri (türklerin süvari kıtaatı) ve topçuları ve cebecileri (silah ve cephane nezaret eden sınıf asker) ayrı tutmuşlardı. Çünkü bunlara hakaretle nazar edilmekte idi. Hususile (Kâhya) bunlardan hiç bir faide ve muavenet beklenilmemesi lâzım geldiğini söylemekte idi.

Binaenaleyh bostancılar ile iş görülmeğe ve anların istihdamına karar verilmişti. Fakat vaktaki bostancıları toplamağa mübaşeret eylemişler idi. Bu işin de müşkülatlı olduğu anlaşıldı. Bir çokları saklanmışlar ve bir kısmı da öteye beriye dağılmağa başlamışlar ve ortada bu sınıfın genç çocukları kalmışlar idiki bunlar ile asilere mukavemetin imkânı yok idi. Binaenaleyh başka mahallere baş vurmak zarureti husule geldi. Bu suretle bahriye kıtaatının toplanmasına karar verildi. Padişah Kapıdan Aptıyı Kapıdan paşalığına terfi ettirmiş ve beş top atılmak suretile bunun memuriyeti tebrik edilmişti. Bu zat cessur bir adam idi. Her gemiden bir top atılmış ve gemiye yeni kapıdanın bayrağı çekilmiştir. Yeni bahriye amirali Padişaha şükran ve ubudiyetini arz için kadırgalara Saray burnuna hareket ve Padişahına dua ve teşekkür etmelerini emretmiş idi. Bu hareket bidayette çok faideli bir şekilde cereyan etti. Ancak keyfiyetten haberdar olan Patrona Halil Tersaneye koşmuş ve oradan Kapudan paşayı koğarak (levend) lara hitaben (levend bahriye efaradına denilir) eğer saraya taraftarlık edecek olurlarsa anların hiç birisine aman verilmeyeceğini ve hanelerini ve hatta sultanın kadırgalarını ihrak edeceğini beyan ederek cümlesini tehdit eylemiştir. Bu tehdit kalplerde öyle bir korku

tevlit eylemiş idiki saraya gidenler hanelerine dönmüşler ve sarayda bulunarak otuz taler mükâfatı almış olanlarda derakap dağılmışlardır.

Patrona Halil vaktile bahriye hizmetinde iken ika ettiği bir cinayetten dolayı idama mahkûm olmuş ve kapudan Apti ağanın o zaman anın hayatını kurtarmış olduğunu derhatır etmişti. Bundan dolayı Patrona Halil şükran ve minnettarlığını bilvesile göstermek istemiş idi. Apti paşayı Tersaneye dave tile anın kaptan paşalığın ıtastik eylemiş ve ezher cihet kendisini himaye edeceğini söylemiştir. Bununla beraber Patrona Halil Kaptan paşanın sultanın müdafaasına ayırdığı askerleri ve (Banyo) denilen mahalde bulunan (Banyoda mahpus üsera bulunur) adamları ve kadırgalardaki türkleri alarak beraberinde götürmüştür. Bir çok hıristiyanlar hatta Patronaya muhalif olanlar bu suretle serbestiye nail olarak çekilip gitmiş idiler. Her türlü ümidi munkati olan padişah artık bunlar ile müzakerata mecbur kaldı.

Biz burada sultan taraftarlarile patrona taraftarlarının harekâtına müteallik tafsilattan ve keza her iki tarafın şifahen ve tahriren (bu dahilî karışıklıklar esnasında) yaptıkları tehditleri beyandan içtinap eyleriz. Şunu zikredeceğizki Sultan Ahmet bir perşembe günü akşamı Haseki ağasını ihtilalcılara göndererek Padişahtan ne istediklerini ve maksatlarının ne olduğunu süal ettirmiştir.

Asiler atideki cevabı vermişler: Sultandan diledikleri şeyler: Müfti, Veziriazam İbrahim paşa, Mustafa paşa, Kaymakam ve Bahriye nazırı ve Kâhya Mehmet ağa ve Veziriazamın iki damadının kendilerine teslim edilmesini ve kendilerinin Padişahtan memnun olup ona dualar eylemekte olduklarını da bildirmişlerdir.

Bu cevap üzerine Padişah (Kâhya) nın bostancılar tarafından kaymakam hakkında yapıldığı üzere karakol altına alınmasını emretmiş ve ancak müfti ile veziriazam hakkında bu suretle hareketi tasvip edemediğinden haseki ağasını ihtilalcıların nezdine göndererek anlara atideki sureti tebliğ ettirmiştir:

Zatı Hazreti Padişahı mezkûr iki zatı azl ve nefi edecekleri cihetle asilerin bu mücazatla iktifa etmelerini ve hayatlarından mahrumiyetlerini talep etmemelerini rica etmiş ve talepleri veçhile diğerlerini karakol ve muhafaza altına aldırdığını ve onlar haklarında istediklerini yapabileceklerini bildirmiştir.

İhtilalcılar haseki ağası ile şu cevabı vermişlerdir: Anlar müftinin azlile nefi edilmesinden memnun ve fakat veziriazamın behemehal kendilerine teslim edilmesi hususunda israr eylemekte idiler.

Sultan Ahmet damadı olan veziriazamı çok severdi ve onun kurtarılması mümkün olmadığını anlayınca kızlar ağasına veziriazamdan mühri himayonun alınması ve badehu onun (misafir odası) na getirilmesini emretmiş ve burada kendisine bir zarar gelmemek üzere muhafaza altına alınmıştı.

Sarayda ahval bu suretle cereyan etmekte iken diğer cihetten ihtilalcılar şehirde boş durmamakta idiler. Bunlar bir takım adamları ve partileri sadarete doğrudan doğruya veya dolayısile mensup olanların ikametgâh ve hanelerinin yağma edilmesi için göndermiş idiler. Bunlardan bilhassa Galata ve Voyvodasının [*] hanesi yağma edilmiş ve pek çok paralar bulunmuş bunlar vesair menkul emval pençerelerden atılmışlardı bu sırada: İyi müslüman olanlar bu Galata ve Voyvodasının yaptığı gibi müslüman olmayanların mallarını gasp ve yağma etmezler. Anların bu mallardan kendilerinin olanlarını almaları lâzımdır diye nida edilmekte idi.

Filhakika bu Voyvoda her fırsattan istifade ederek yahudi ve hıristiyanlara cefa ve ezade bulunuyordu. Bu eşya bu suretle ikametgâhtan müsadere edildikten sonra o civarda oturan rum, ermeni ve yahudiler ve hatta yoldan geçenler yığılmış olan eşyayı aldılar ve türkler buna karşı mümaneatta bulunmadıkları gibi kendileri hiç bir şey almamışlardı.

Sultan kendisinin tebaasından ve hıristiyanlardan olanları kendisine muavenete davet ettiği anlaşılınca: "Hıristiyanların bir mahalde toplanmaları olamaz. Onların kendi hanelerinde müsterihane oturmaları lâzımdır.,, diye sokaklarda eskiden yapıldığı gibi nida olunuyordu. Bu keyfiyete her yerde kemali itina ile dikkat edilmekte idi. Çünkü Patrona Halil arkadaşlarına hıristiyanlara hiç bir mezalim ve tahkiratta bulunmayacağına dair söz ve yemin ettirmişti. Hakikaten bazıları yeminlerini bozarak bazı harekâta cüret etmişler idi. Ancak bunlar derdest edilerek katledilmişlerdir. Diğer cihetten ihtilalcılar dükkânların açılmasını ve havayici zaruriyeye ait bütün levazımın satılmasını münadilerle umuma ilan etmiş idiler ve bu husus o derece güzel bir şekilde cereyan etmiştiki bütün ihtilal zamanında şehirde ve mülhakatında her türlü eşya mebzul idi ve serbest satılıyordu.

Diğer cihetten ihtilalcılardan hariç kalmış olan kıtaat efradı ancak ihtilalı kalben düşünüyorlardı. Fakat ihtilalın ilk iki günü esnasında

[*] Galata valisi veya polisi müdiri demektir. Bu valinin idaresi altında olan mahaller Karadenize kadar Rumeli cihetini vücuda getiren mahallerdir.

anlar sükûnetlerini muhafaza eylemişler ve ihtilalcılara iltihak etmemişlerdir. Gerek yeniçeriler ve gerekse topçu ve cebeciler anlara yanaşmamışlar ve karışmamışlardı. Ancak anların bu vaziyetleri hükümdarlarınca affedilecek bir hal değildi. Ancak böyle işsiz olarak az müddet kaldılar. İhtilalcılar, bidayette ahalinin kendilerine iltihak etmiyerek sonundan korkarak kendilerini terk ettiklerini gördükleri gibi cephaneliği [*] zapteylemişler ve sonra ikiye ayrılarak birincisi yeniçerileri kendilerine iltihaka davete gitmişler ve diğer kısım da topkaneye [**] giderek topçuları ve cebecileri iltihaka çalışmışlardır. Bu muhtelif kıtaat böyle bir müddet asilere uymamış idiler. Ancak sonraları hafiyen olsun anların tekliflerini kabul eylemiş idiler. Bundan başka artık bir şey istemeyen asiler bunların kışlalarına girmişler ve yeniçerilerin bir mahlde toplanmağı tasmim ettikleri zaman oraya (kazan) götürmeleri adetlerinden olduğundan asiler buradan çıkarken kaldırmış oldukları bir kazanı (Eetmeydan) ına çıkarmışlardır Bu hileyi yaptıktan sonra asiler kışlalara takım takım adamlarını göndererek yeniçerilerin Etmeydanına gelmelerini rica etmişler ve böylelikle kendilerinin mikdarca çoğalmış olduklarını göstermek istemişlerdir. Bu suretle bir kaç kazan daha meydana getirilmiş ve ilk olarak iltihak eden yeniçeriler kendilerini idam cezasından kurtarmak için diğer koğuşlardakileride kendilerine iltihaka mecbur eylemişler. Fakat Padişaha sadık kalan yeniçeri zabitanı saraya gitmişler ve o zaman birbirinden çekinen yeniçeriler Etmeydanına gitmişler ve bundan sonra da diğerleri yani topçular ve cebecilerde ihtilalcılar ile birleşmişlerdir. Artık Patrona Halil ile (Musluğ) istediklerini yapabilecek bir vaziyete gelmişler idi. Çünkü ihtilalcıların bu reisleri Etmeydanında bulunanların maadasının anların emirlerine muhalefet edemeyeceklerini görmüşler ve çünkü anların birbirlerine hiç itimatları kalmadığını anlamışlardır.

Bu iki kurnaz reis kendilerinin yani bu azim ihtilalcı kitlenin zayıf taraflarını bilmeyor değildiler. Ancak anlar kendi gizli emellerini yani bütün imparatorluğun büyük adamlarını soyup soğana döndürmekten ibaret olan maksatlarını bidayette gizlemiş idiler. Netekim bilahara bunu yapmışlardır. Bilakis anlar maksatlarını fazilet ve doğruluk ve adalet perdeleri altında gizlemekte idiler ve filhakika bu suretle ve yağmakerliğe kıyam edenleri bidayette şiddetle cezaya çarp-

[*] Saray civarında barut mağare ve depolarıdır.
[**] Top dökmeğe mahsus fabrikadır. İstanbul limanının mukabil cihetinde bulunmaktadır.

mışlardı. Ahaliden bir şey almağa cüret eyleyenleri kesip asmışlardı. Binaenaleyh bu veçhile iyi nam ve doğru insanlar diye şöhret alarak ihtilalcıları körükörüne kendilerine itaate mecbur etmişlerdi.

İhtilalcıların çoğalması ve kıtaatın anlara iltihakı sarayı yeis ve kedere ilka etti. Çünkü ihtilalcılar sarayın su yollarını katettikleri gibi oraya erzak ve mekûlatın ithaline de mümaneat eyliyorlar idi.

Böyle iken Padişah Veziri İbrahim paşanın hayatını kurtarmak teşebbüsünde bulunmağa devam etmekte idi. Ancak buna karşı asiler büyük bir gurur ve azametle cevap vermekte idiler: Müftiyi affettiklerini ve din reisi olduğu cihetle bunu Padişahın hatırı için yaptıklarını ve ancak veziriazam ile iki damadının hesap vermeleri için mutlaka kendilerine teslim edilmeleri lâzım geldiğini söylemekte idiler.

Sultan Ahmet asilerin inat ve ısrarlarına karşı mağlûp olduğundan ve vezirin kurtarılması için çare kalmadığını gördüğünden Anadolu Kadıaskeri tarafından veziriazamın kaymakam ve kâhyanın idamları için fetva alındı. Bunların cesetlerinin Etmeydanına götürülmelerini emretmiştir. (Kâhya) idam edileceğini haber alır almaz hicabından fücceten vefat etti. Ancak bu vaka idam cezasının tatbikına mani olmadı ve boğazına ipi geçirmişlerdi.

Veziriazam ile kaymakama gelince anlar ölüme karşı sabır ve metanet gösterdiler. Kaymakam aptest alarak ibadet ve duasını ifa eylemekte idi. Vezir ise bunu ve ne ötekini yapmak istememiş ve ömrünün son demlerinde bulunduğundan bu gibi zahmete kendisini sokamıyacağını söylemiştir. Bu iki millet düşmanı bu suretle helâk olmuşlardı.

30 eylûl akşam saat 9 da Sultan Silahtar ağası Mehmet paşayı veziriazamlığa tayin etti. Ertesi gün sabahleyin üç ölü ceset Etmeydanına çıkarıldı ve her biri birer arabaya konularak gönderilmiş idi. Bunlar hakkında her türlü tahkiratını savuran ahali: Dinin ve imparatorluğun düşmanları varsın böyle helâk olsunlar! diye bağırmakta idiler.

Fakat cesetler asiler nezdine götürüldükleri zaman daha çok fenasını yapmışlardır. Anlar cesetleri görür görmez husule gelen galeyanı tarife imkân yoktur ve Sultanın vaat eylediği üzere anları diri olarak kendilerine teslim etmediğinden dolayı şikâyetleri uyuka çıkmıştı ve beyhude olarak kendilerine: Sultanın kendi vüzerasını düşmanların ellerine teslim etmesi adeti yoktur ve Padişah böyle bir zamanda ancak bu kadar yapmış ve binaenaleyh asilerin bununla iktifa eylemeleri icap eder denilmişti. İhtilalcılar maksatlarını artık aşikâre olarak

izhara başlamışlar ve galeyan ve feveran içinde oldukları halde büyük bir cüret ve edepsizlikle Sultan Ahmedin tahtan indirilmesini ve yerine birader zadesi Sultan Mahmudun çıkarılmasını istemeğe başlamışlardır. Asiler bu suretle kendilerini tehlikeden kurtarıp emin bir vaziyete girmeği arzu ediyorlar idi. Anlar Sulan Ahmedin tabiaten zalim ve gaddar bir hükümdar olduğunu biliyorlar idi. O biraderini tahtan indirip kendisini tahta çıkaranların hepsini itlaf etmişti. Binaenaley asiler Sultan Ahmetten bir lutuf ve affa intizar edemezlerdi ve bu derecelerde büyük hakarete maruz kaldıktan sonra anı saltanatta ibkanın tehlikeli olacağını ve kendilerinden intikam alacağını anlamakta idiler ve henüz yirmi yedi yaşında olup mahpusta bulundurulan Sultan Mahmudun hapisten çıkarak hürriyete ve saltanata nail olmasının bir şükranı olmak üzere gendilerini affedeceğini ümit eylemekte idiler. Ancak bu kadar açık olduğu halde yine maksatlarını gizlemek için bazı vesilelere baş vurmaları icap ettiğinden ve Sultan Ahmet anların emellerini istedikleri veçhile yapmamış olduğundan yani vezirleri canlı olarak teslim etmediğinden ve ölü olarak göndermiş olduğundan vezirin ölü cesedinin kendisinin olmayıp ana müşabih olan kürek cezasına mahkûm olanlardan birinin cesedi olduğunu zan ettiklerini - belki bu zanları doğrudur - behanesini ortaya atmışlardı ve hakikat dahi şu idiki bu vezirin ölümünden sonra anı tanımaklığın ihtimali yok idi ve bir çokları vezirin kendisini zehirle itlâf eylemiş olduğu ve anın uzun seneler baş veznedarlığını yapan zatın cesedin vezirin cesedi olmadığını temin etmiş olduğuda söyleniyordu ve keza bir çokları anın sünnetli olmadığında ilave eylemekte idiler. Bu vezir hıristiyan ermeni olarak tevellüt etmiş hiç bir dine malik değildi ve İstanbula geldiği zaman sünnet olmağı istememiş ve müslümanlığın yalnız harici şekil ve kıyafeti ile iktifa eylemiş bir adam idi. Her ne hal ise asiler Sultanın kendilerini iki defa aldatmış olduğu kâfi bir bahane ve vesile ittihaz etmişler kaymakam ve kâhyanın cesetlerine her türlü hakaretleri yaparak hiddetlerini tatmin ettikten sonra anları iki ağaca asarak ahaliye teşhir etmişlerdir ve biçare İbrahim paşayı bir beygirin kuyruğuna bağlayarak sarayın kapularına doğru sürüklenmesini emretmişlerdir.

Anlar burada: Vezirin canlı olarak kendilerine teslim edilmesini talep ettikleri böyle yapılmadığını ve reis efendi ile sadrazamın diğer arkadaşlarının verilmediklerini ve Sultan Ahmedin vaitlerini yapmadığını ve dinin hilafında olmak üzere memleketi tahrip eden vezirin himaye edilmiş olduğunu bağırarak çağırarak beyan eylemişler ve

binaenaleyh padişahın artık hükümran olmasına liyakatı olmadığını ve tahtan indirilmesi icap ettiğinden ve padişahlığını artık ilan eylemiş oldukları Sultan Mahmudun anın yerine tahta çıkacağını ilan etmişlerdir. Sultan beyhude yere anları teskine ve hediyeler vadile istediklerini idam ettireceğine vesaireye çalışmış isede anları ikna etmek mümkün olmamıştır. Et meydanına avdet ettikten sonra vaktile İbrahim paşa tarafından yapılmış olan çeşmenin yanına anın cesedini köpeklerin yemesi için bırakmışlardır. İhtilalcılar her ne kadar Sultan Ahmedi tahtan indirmeğe karar vermişler isede bu kadar mühim ve müşkül meseleyi hal için akıllı ve kuvvetli bir adama ihtiyaç his ettiklerinden bunu (Aspir zade) nam kimsede bulmuşlardırki bu adam sarayda ve Ayasofya camiinde vaizlik etmekte idi. Bu mürai ve münafık sahte bir kibir ve riyakâr sahibi olup padişahtan ekseriya büyük büyük ihsanlar almakta idi. Bu nankör ve hain ihtilalcıların yanlarına sokularak anların hainane maksatlarını muzır bir takım nesayih ve tavsiyelerde bulunmak suretile anların müşküllerini hal etmeği deruhde ile işe başlamıştır. Merkum teşrin evvelin birinci gecesi Sultanın dairesinde ve nazırlar ile ülema ve saray ekâbirinin (Köşk) denilen mahalde bulundukları sırada ve muhtelif dahili harekât ve vekayiden dolayı muztarip ye şaşırmış olarak oturmakta oldukları sırada saraya gelmiş ve anlar bunu görünce bu münafık adamdan şehirde ne olup olmadığını istical ile sormuşlardır. Oda zahiri bir teessür ve heyecan ile: İhtilalcıların Sultan Ahmedi tahtan indirmeğe azim ettiklerini ve bunları fikirlerinden vaz geçirmek için her türlü çarelere baş vurduğunu ve fakat bütün bu mesaisinin neticesiz kaldığını görünce keyfiyetten malûmat vermek için gelmiş olduğunu söylemiştir. Bu haber üzerine herkes korku ve dehşete düşmüş ve hiç bir kimse ana söz söyleyip cevap vermemiştir. Hain Aspir zade kimsenin kalkup keyfiyeti padişaha haber vermeğe cesaret edemediğini görünce kendisi padişahın yanına gitmeğe karar verdi. Fakat Sultan Ahmet bunu görünce: Ne haber? Asiler hala Et meydanındamı? Herkesin kendi işi ile meşgul olması için neden dağılmıyorlar? Ben anlar için yapabileceğimin fevkında işler yaptım. Ben bu karışıklığa sebebiyet verdiklerini zan ettikleri bütün adamlar hakkında adaleti tatbik edeceğimi anlara vaddettim. Daha ne istiyorlar? Ve daha neden şikâyetleri var?

Mürai ve münafık bir tavır ve sükûnetle şevketlu padişahım dedi. Hükümdarlığınız hitam bulmuştur. Tabaanız artık sizi Padişah olarak tanımak istemiyorlar.

Sultan Ahmet ayağa kalkarak ona gazubane: Niçin bana evvelce söylemedin? Her gün sen buraya gelmiyormusun? Ve neden böyle geç kaldın ve savsakladın?

Badehu Sultan Ahmet Sultan Mahmudun dairesine koşmuş ve anı elinden tutarak imparatorluk dairesine getirmiş ve tahtın üzerine oturttuktan sonra Padişahlığını tebrik etmiştir.

Sultan Ahmet büyük bir halâvet ve mülayemetle ana şu sözleri söylemiştir: "Pederiniz (pederleri İkinci Sultan Mustafa idi ve 1703 senesinde tahttan indirilmiş idi ve Sultan Mahmut Sultan Mustafanın ikinci oğlu idi) şimdi size terk ettiğim taht saltanatını bırakmağa mecbur olmuş idi. Pederinizin müfti Feyzullah efendiye körükörüne olmak üzere çok muhabbeti ve büyük bir itimadı var idi. Ben andan şimdi mahrumum vezirim İbrahim paşaya çok ümit ve emniyet perverde ettim. Menafiiniz için lutfen bu misalleri nazarı itibara alınız. Vükelanıza çok itimat buyurmayınız ve büyük bir tayakkuz ve intibah içinde anlara muamele idiniz. Eğer ben bidayette tutmuş olduğum usul ve siyaseti, yani vükelayı uzun müddet mevki iktidarda bulundurmıyarak her zaman anlardan hesap sormak suretile takip eylemiş olsa idim. Başlangıçta olduğu gibi devrei hükûmetim şan ve şerefle hitam bulmuş olurdu. Ben hükûmetinizin çok muvaffakiyetli ve şanlı olmasına dualar eden şahsımı ve evlatlarımı himayenize terk eylerim.,, (Sultan Ahmedin altı oğlu ogün hapsedildiler. Ertesi gün başka mahallere kaldırılarak üç danesi birlikte ve diğerleri ayrı ayrı odalarda olmak üzere hapsedilmişlerdi.)

Bu sözlerden biçare Sultan Ahmet Sultan Mahmudu bizzat alup çıkarmış olduğu mahalle gidip kapanmış idi. Bu terki taht keyfiyeti teşrinievvelin biri ile ikisi arasındaki gecede ve gece yarısından sonra saat ikide vuku bulmuştu.

O gece sarayda bulunan bütün vükela ve mühim zevat yeni Padişahın eteğini öpüp biat ve tebrik eylemişlerdir. Ertesi gün (Babüssüade) önündde (burası o kapıdırki Padişahın ecnebi hükûmetler süferasını kabul eylediği daireye bu kapıdan geçilir) taht kurulmuş ve bütün hükûmet erkânı ve ayan gelerek etek öpüp Sultan Mahmudu tebrik eylemişlerdir. Derakap bütün imparatorlukta yeni padişahın cülusu ilan edildi. Yine bugün müftiyi menfası olan Buzca adaya götürmek üzere bir kadırga tayin edildi.

İhtilalcılar yeniden anın idamını talep ettiler. Fakat ayan ve ülema ziyadesile mesai sarf ederek müftinin hayatını kurtarmağa muvaffak olabildiler. Filhakika müfti çok fazıl bir adam idi. Ancak anın

ihtiyarlığı ve ziyadesile hilmiyeti kabahatlerini teşkil eylemekte idi. Memuriyetin iktiza ettirdiği derecede hakaretlere metanetle mukavemet edememesilede ittiham olunuyordu.

Yeni Padişah anın sebep olmasile tahta cülus ettiğinden dolayı ihtilalcıların serkerdesini görmek istedi. Asilerin reisi alelade bir kıyafetle yani yeniçeri elbisesi ile ve ayakları çıplak olarak Padişahın huzuruna çıkmış ve kemali cesaretle tahta doğru ileriliyerek Padişahın elini öpmüştür.

Padişah ana hitaben: Ne dilersin? Benden lutuf talep etmeğe hakkın vardır. Bu zalim ve bedtinet cani yaradılışının ve mazisinin aksine olarak asilâne ve saf bir tavur alarak: Arzu ettiğine nail olduğunu ve arzusunun zatı hükümdarilerini Osmanlı Padişahlarının tahtında görmek olduğunu söylemiş ve bundan sonra kendilerinden ümit ettiği keyfiyet rezilane bir surette kendisinin katledilmesi olduğunu ilave etmiştir. Sultan ana cevaben: Ecdadımın başlarına yemin ederimki benden sana hiç bir fenalık gelmeyecektir. dedi.

O vakit Patrona Halil: Bu abdi hakirleri zatı şevketlerinden yeni konulmuş olan ve sadık tebaai himayunlarını ziyadesile bizar eden vergilerin af buyurulmasını temenni eylerimki bunları bundan evvelki vükela ihdas etmişler idi.

Bunun üzerine Sultan Mahmut bir emirname imza etmiş ve hemen o gün bu vergilerin kaldırıldığı ilan olunmuştur. Ayni zamanda silahtar ağası Mehmet paşanın sadaretini tastik etmiş ve pederleri Sultan Mustafaya çok sadıkane ve fedakârane hizmet etmiş olan Niğdeli Ali ağayı kâhyalığa tayin etmiştir. (kâhyanın veziriazamın vekili makamında olup anın bilcümle umuruna bakan zattır).

Teşrini evvelin dördüncü günü asiler mazul mektul ve menfi vüzeranın hanalerini yağma etmeğe gitmişler ve bunların kapuları imparator mührü ile temhir edilmiş iken bu mühürleri fek ederek yağma etmek istemişlerdi.

Bu hürmetsizlikten dolayı padişahın çok canı sıkılmış ve ancak henüz kin ve hiddetini gösterecek zamanda olmadığından bu misillü şekavetten vaz geçmelerini rica için adamlar göndermiştir: Henüz kendileri padişahı tahta çıkarmış bulunuyorlar. Binaenaleyh anın hüküm ve iradesine itba eylemeleri lâzımdırki mücrim ve canilerin cezalandırılmaları ancak bununla olacaktır.

Asiler bu derecelerde lutufkârane ve adilâne olan muameleye karşı muti olacakları yerde: Arzuları kâmilen yerine getirilmedikçe intikam almaktan katiyen feragat eylemeyeceklerini söylemişler ve bun-

dan başka reis efendi çavuş paşa (Sultanın emir ve iradelerini isal eden çavuşların reisi olan zattır) nın ve sarayin ümit etmediği daha bir çok kimselerin kendilerine teslimini talep etmişlerdir.

Asiler teşrini evvelin beşinci günü Boğaz içinde Anadolu sahilinde iki büyük zatın evlerini yağma etmişlerdir böyle iken yeni Sultan bunların istedikleri yeniçeri ağası (bu zat bütün askerin kumandamıdır) topçu başı (tophane ve topçuların kumandanı) ve diğerlerinin memuriyetlerini tastik etmişti.

Osmanlı imparatorluğunda mutat olan bir keyfiyet eğer hükümdar eceli mevudile irtihal eder ise yerine kaim olan Sultan tarafından askere mükâfat ve bahşış ita edilmez. Ancak bunun aksi olarak arz ettiğimiz vekayiin icap ettirdiği veçhile padişah tahtan indirilip yerine diğeri taht saltanata çıkarsa yeni Sultan askere bahşiş vermeğe ve anların yevmiye ve maaşlarına zammiyat yapmağa mecbur bulunmaktadır. Bu da şu suretle yapılır: Her atlı nefer yevmiye aldığından başka iki aspira ve bin aspira mükâfat alır. Eğer nefer bu suretle arzu etmezse anın maaşı iki aspira yerine üç aspira olarak kabul olunur. Yeniçeri, topçu ve cebecilere gelince mükâfat almaksızın yevmiye tahsisatlarına beş aspira zam olunur. Veyahut arzu ettikleri takdirde üç bin aspira mükâfat alırlar ve fakat maaşlarına hiç bir zam edilmez.

İşbu kaideyi tatbik ve icra için Sultan Mahmut defterdar (Maliye nazırı) ve diğer hazine memurlarını celp ederek askere tevziat yapmalarını emretmiştir. Bu memurlar Padişaha yaranmak maksadile hükûmet hazinesine dokunmaksızın bu paranın tevziini arzetmişlerdir. Hükûmetin teşekkülünden bu ane gelinceye kadar Sultan Ahmedin bırakmış olduğu hazine kadar dolu ve zengin bir hazine görülmemiş idi. Böyle olduğu halde veziriazam ve kâhya ve kaymakamın emvalinin müsaderesi ile askere para itasına çalışılmıştır.

Birinci olarak defterdarın nezdine celp edilen adam bir genç kimse idi. Bu veziriazam İbrahim paşanın (anahtar oğlanı) idiki vezirin ona muhabbet ve emniyeti var idi. Kendisine hiç bir fenalık yapılmamak üzere vezirin bütün servetini göstereceğini vadetmiştir. Hiç bir şeyden korkmamasını ve kendisine bir fenalık yapılmayacağını ve büyük mükâfata nail olacağını temin ettiler. Anahtar oğlanının havf ve endişesi zail ve kendisinde tam bir emniyet hasıl olduktan sonra defterdarı vezirin sarayına götürmüş idiki vezir bu sarayda bir güvercinlik inşa ettirmişti. Burada yer kazılmış ve dört büyük demir sandık bulunmuşturki bunlardan üçünün beherinde 18 deri torba bulunuyordu. Her sandıkta 60000 sekin fındıklı altunu var idiki bir fındıklı altunu iki ruble olduğuna göre (6480000) ruble etmekte idi. Dördüncü demir sandık diğerlerinden küçük idi. Fakat kâmilen zikıymet escar ile mali idiki bunların kıymetini takdire imkân yok idi. Bunlardan maada pek kıymettar eşya ve halılar ve muhtelif memleketlere ait çok kıymetli mevat ve takımlar bulunmuştur. Bundan sonra vezirin (İbrahim paşa) harem ağası olan birinci (Mehmet kâhya) celp edilmiş ve bu dahi milletin sülüğü olan vezirin diğer servetlerini haber vermişti: Kâhya Mehmet defterdarın karşısına çıktığı zaman mahallerini göstereceğini söylemiş ve defterdarı tahtelzemin hendeklere götürmüş ve bunları efendisinin emrile hazinesini gömmek için yaptırılmış olduğunu söylemiş ve demiştirki: Ben bir bavulu doldurduğum vakit gömülmesini istediği mahalle bir takım adamlara anı gönderdi. Vezirin emrile geceleyin kendisi (Kâhya Mehmet) tebdili kıyafet ederek bavulu biraz hafiflettikten sonra muayyen olan mahalle götürdüğü ve kendisini kimsenin göremediğini söylemiştir. Defterdarın bilâhara verdiği hesaba göre bu paralar üç bin kese akçadan yani dokuz yüz bin rubleden ibaret idi. Bundan maada daha bir çok kıymettar taşlar dahi bulunmuş idiki bunlar ile vezir ticaret yapmakta idi.

Kaymakam paşaya gelince diğerleri gibi nakit itibarile o kadar zengin değil idi. Fakat anın muazzam müteaddit konakları var idiki bunlarda Padişahlar bile ikamet edebilirlerdi. Fakat bu zatın malik olduğu mücevheratın vezirin ve kâhyanın malik olduklarından daha çok kıymetli oldukları söylenmekte idi. Çünkü kaymakam bunlar için çok paralar sarf eder ve kıymetlerini güzel takdir eyler idi. Elhasıl bu üç zatın malik oldukları servet tarihte hazineleri ile meşhur olan "Krez„ i fakir addettirecek derecelerde kesretli olmak üzere bulunmuştur.

Sultan Ahmet, diğerleri meyanında (Kâhya) nın çok alçak bir adam olduğunu (ve zenginleşmesi o kadar rezilane muamelatı ile vukua gelmiş idiki imparatorlukta bu tarzda hareket etmiş bir adam tasavvur edilemez idi) pek güzel haber almıştı. Gümüşü çok seven Sultan Ahmet kâhyanın bu suretle yağmagirane iktisabı servet eylemesine mani olacağı yerde her gün ana bu şekilde hareket eylemesi için yardım etmiş ve ihtiyarlamış olan vezirin çok müddet yaşamıyacağını ve ondan korkusu olmadığı cihetle kâhyanın bilahara emval ve eşyasının zaptını teemmül ettiğinden müsamehakâr davranmış idi. Vezire ait

olan bu bahsi hitama erdirmezden evvel onun şahsına dair fevkalâde ehemmiyetli olan bazı hususatı arzetmeliyim:

Vezir bir kerimesini yukarıda ismi geçen anahtar oğlanına vermiş ve düğün için büyük hazırlıklar görülmesini emreylemişti. Düğünün, ihtilalın başladığı perşembe günü icrası iktiza eyleyordu. İmparatorlukta adet olduğu üzere bütün erkân ve mütehayyizan düğün dolayısile ana çok miktarda hediyeler göndermişler idi. Ancak nezaket ve terbiye şehrin ve sarayın korku ve yeis içinde bulundukları böyle bir zamanda düğünün daha ziyade müsterih ve sükûnlu bir zamana bırakılmasını icap ettirmekte idi. Bizzat vezirin kendisi korku ve endişe sinden dolayı sabaha karşı firar etmişti. Böyle iken vezir ihtilalın mühlik bir neticeye iktiran edemiyeceğini düşünmüş olmalı veyahut kendi gurur ve azametine kapılmış bulunmalıdırki düğün tehir edilmemiş ve muayyen olan günde yapılmış idi. Meşum başlangıç tesirini göstermiş kızı zefaf ederken vezir öldürülmüştü Vezir ile iki damadının servetleri askerî kıtaat efradına verilmesi icap eden bahşiş parası yekûnundan çok ziyade idi. Etmeydanına beş sancak dikilmişti işte bunlara bahşişlerini ne tarzda almak arzu ettiklerini kaydeylemek üzere efrat müracaat eyliyorlardı. Şunu da zikretmelidirki yeni Sultan bahşişlerini evvelki Sultan zamanında hizmet ve vazife görmüş olanlara verir ve fakat askere yazılarak cülus bahşişinden istifade etmek ve sonra da ordudan ayrılmak isteyenlere bittabi verilmez Gerçi vaziyet böyle isede bunlar arasında hakikaten hizmete girmeyi arzu edenler olduğundan bunlardan, (Kul) [*] denilen ve Sultanın hizmetine mahsus olan sınıfa tefrik ve kabul edilmek bahtiyarlığına nail olanlar bulunur ve muayyen parayı alırlar.

Fakat Sultan Mahmut isyana devama tesir eden bilcümle esbabı ortadan kaldırmağa ve tam bir adaletle icrayı hükûmet eylemeğe azm ettiğinden ve milletin ve askerin teveccüh ve emniyetini celp eylemeği arzu ettiğinden yeni efradın eskileri gibi bahşiş almalarını emretmiş ve her ikisinede yarım senelik tahsisatlarının verilmesini ferman buyurmuştur.

Fakat Yeniçeri ağası gerek hamiyet ve faziletinden ve gerekse bu mevkia tayin edilmiş olmasından dolayı minnet ve şükranından olsun Padişahın bu iradesinin suiistimale uğrayacağından naşi bundan memnun olmamış ve çünkü hazine bir çok ihtiyarlara alil ve sakatlara ve çocuklara ve buna mümasil bir çok efrada para vereceğinden buna

[*] (Kul) esir demek isede bunlar Türkiyede tabaadan daha ziyade hürmet ve itibara maliktirler.

hazinenin iktidarı olamıyacağını düşünmüş ve Patrona Halile söylemiştir. Patrona Halil azamet ve gururla Yeniçeri ağasına şu cevabı vermiştir:

Çok cüretkârane hareket ediyorsunuz size taalluk etmeyen şeylere karışıyorsunuz. Hazinenin hesabını vermek ve düşünmek sana ait değildir. Sonra ona bir şey söylemiyerek bu sadık ve iyi adamın parçalanmasını emretmiş ve bu cinayeti anî ve süratle irtikâp etmiş idi. Ancak çok muzır ve fena bir nümune teşkil etmişti.

Bu vaka üzerine Padişah İstanbulda sükûn ve asayiş ve intizamın teessüs edemiyeceğini ve Patrona Halil burada bulundukça bunun tahakkuku imkânı olmadığını anlamış ve ona karşı kullanılacak ne cesareti ve ne de kuvveti bulunmadığından ve kendisi için çon fena olacak yeni bir isyandan dahi korkmakta olduğundan bu asiler serkerdesini buradan yavaş yavaş tebit eylemeği kurmuş ve binaenaleyh ona arzu edeceği büyük bir rütbe ve memuriyeti teklif eylemişti. Fakat bu kurnaz cani kendisinin bir tuzağa düşürülmek istediğini anladığından: Ne memuriyet ve ne de rütbe hevesinde olmadığını ancak mevki iktidardan düşenlerden intikam almağa söz ve yemin etmiş olduğu cevabını vermiştir.

Orada bulunan Yeniçeri ağası Padişahtan Patrona Halile yüz bin altun ihsan buyurulmasını istıda etmiş ve serbest olarak istediği yere gitmesine müsaade edilmesini istirham eylemiştir.

Fakat asilerin reisi: Benim paraya ihtiyacım yok çünkü İstanbulun bütün parası benim emrimdedir; demiş ve kemali gazeple Yeniçeri ağasına bakarak kendi zatına ait şeylere karışmamasını ihtar cüretinde bulunmuştur. Bu hal ağayı o derece korkutmuş idiki sendeliyerek üç kerre onun ayaklarına düşmüş ve bu suretle itaat ve hürmetini göstermek istemiştir.

6 teşrini evvelde Patrona Halil yeni zabitan ve ümerayı bizzat tayin etmiş ve onlara mevkii iktidardan düşen zevattan müsadere edilen kıymettar kürkler geydirmişti. Ayni zamanda o gün bir beyanname ve emirname neşrederek her hangi bir kabahat ve şekavette bulunacakların idam edileceklerini ilan eylemiştir. Bu, büyük bir tesir yaptı. Kellesini getirene büyük bir meblağ verileceği ilan edilen Galata Voyvodası kaçmış ve Galata bir kaç günler valisiz kalmış ve orada ikamet eden Fransız tüccarları ailelerile beraber Büyük Adaya gitmişlerdir.

Ancak asiler bir kaç yahudi evile rum kiliselerini soymuşlar ve

Fransız tacirlerinin hanelerine dokunmamışlardır. Ancak bu tacirler gözü açık ve ihtiyatkâr davranarak asilerden teminat almış olduklarından yağmadan masun kalmışlardı.

Teşrini evvelin yedinci günü Sultan Mahmut Eyup Sultan camiinde öğle namazı vakti bulunuyordu ve burası İstanbuldan bir iki saat mesafede ve limanın nihayetinde olup burada kılıç kuşanma merasimi icra olunuyordu. Bu, tetevvüç makamında yapılan merasimdir. Cami ye gider iken Padişahı takiben bir çok adamlar gitmekte idi ve bu izdihamda öyle intizam ve tertip mevcut değildi. Yürüyüş, yeniçeri, topçu ve cebecilerin iki safları arasında olmak üzere yapılmakta ve Sultanın emri üzerine bu askerler silahsız olup resmî elbise ve serpuşlarını giymiş bulunmakta idiler. Bundan bir gün evvel ise Sultanın orada kimsenin silahlı olarak bulunmamasını emretmiş olması saray ile asiler arasında uzun münakaşaları davet etmiş idi. Asiler ise eski idare adamları hakkında istedikleri yapılmadıkça ve paraları ve istedikleri hediyeler verilmedikçe silahlarını terk edemiyeceklerini söylemekte idiler. Binaenaleyh Sultanın iradesi hilafında olmak üzere bunlar bu merasime müsellah olarak iştirak eylemekte ve Patrona Halil güzel ve fevkalâde müzeyyen bir ata binerek doğrudan doğruya Sultanın önünde gitmekte ve bunun solunda ihtilalcıların diğer reisi bulunmakta idi. Bu iki serkerde güya ahaliye tezyinata ehemmiyet vermediklerini göstermek maksadile alelade yeniçeri elbisesi giymiş bulunuyorlardı. Ayakları çıplak ve çorapsız olup onların yanlarında yaya olarak dört derviş gitmekte idi. Bu iki şakki dervişler vasıtasile ahaliye para (sekin) atıyorlar idi. Sultan dahi fevkalâde semahat göstererek bu merasimde 12 kese sarf edilmekte iken 50 kese sarfını emretmiş idi. (yani 3600 ruble yerine 15000 ruble)

Ahali bu merasimden sonra artık İstanbulda sükûn ve asayişin takarrür edeceği ve dükkânlar açılarak herkesin işi ve gücile meşgul olacacağını ümit eylemekte idiler. Ancak Sultan Mahmudun hüküm ve nüfuzu o kadar fena bir şekilde idiki kendi ticaretlerine zarar iras edecek vekayiin hudusü daima mümkün olduğundan ticarethanelerini ve dükkânlarını açmağa cesaret edememekte idiler.

O gün zabitan ve ümera sarayda içtima etmişler idi. Veziriazam tarafından kendilerine kaftanlar ve atlar hediye ediliyordu. Atlardan en iyisini elde etmek maksadile onlar evvela münakaşaya ve sonrada döğüşmeğe başlamışlardı. Bu mücadele ve muzarebe yeni bir korku tevlit eylemişti. Çünkü bunun yeni bir ihtilal vücuda getirmek maksadile bilerek ve bililtizam yapılmış olması da melhuz idi. Ancak bir

az sonra bu mücadele sükûnete münkalip olmuş ve çünkü kolayca birbirlerile barışmışlar idi.

Bir müddet sonra Patrona Halil Sadrazamı ziyaret için gelmiş idi ve yanında üç hizmetçisi bulunuyordu. Sabık Sultanın damadı olan Sadrazam ecnebi sefirlere ayağa kalkmaz iken şakının gelmekte olduğunu haber alır almaz merdivenden istikbaline koşmuş ve anı alup salonuna götürerek iki saat anınla konuşmuş idi ve badehu istikbal ettiği mahalle kadar onu teşyi etti. Vaktaki Patrona avdet için hazırlanıyordu. Sultanın çok sevdiği Haseki ağalarından biri gelerek merkomun kulağına bir şeyler söyledi. Patrona hayvan üzerinde olduğu halde eğilerek bir çeyrek saat kadar Haseki ağasını dinledi ve konuştu. Badehu Patrona Halil cessurane ve tam bir emniyetle Et meydanına avdet etti. Ertesi gün şehirde güya Sultanın yeni halat itası suretile Kaptan Apti paşayı kaptan paşalığa tayin eylemek istediği şayi olmuş ve fakat yapılmamış idi. Sultan onun yerine hafız [*] Ahmet paşayı tayin eylemiş idiki bu zat 35 yaşlarında olup bahriye işlerile hiç bir münasebet ve alâkası yok idi. Paşa bu vazifede (Canım hoca) nın kaptan paşalığa tayinine kadar kalmış idiki (Canım hoca) imparatorluğun en muktedir ve cessur bahriye kumandanlarından biri idi. Bugün Sultan Mahmudun tahtı osmaniye cülus ettiğine dair ecnebi sefarethanelere kendi hükûmetlerini haberdar eylemeleri için malûmat verilmiştir. Keza ihtilalcıların kovmuş oldukları mahkeme ve ceza dairelerinin başlarına yeni memurlar tayin edilerek gönderilmiştir.

Ayın dokuzuncu günü silahsız olarak yeniçerilerden 20 nefer (Kapu) ya gönderilmiş ve cülus bahşişi olarak tahsis edilmiş olan parayı 150 arabada olarak almışlardır. Her arabada [**] 50 torba mevzu idi. Bunlar yeniçeri ağalığına nakledilmişlerdirki bu para üç gün zarfında (100000) kişiye taksim edilmiştir. Bunların (40000) yeniçeri efradı, (18000) topçu ve (22000) cebeci ve (20000) sipahilerden ibaret idi. Bu tevziat sahasında bazı zabitandan veziriazama şikâyetler vuku bulmuş ve namussuz bir tınette olan bu zabitler efrada verilmesi lâzım gelen paraları vermemişler idi. Bu sui istimal her vakit çok caniyane ve çirkin ıdisede böyle bir zamanda şüphesiz idama lâyık bir cinayet teşkil eylemekte idi. Maahaza bunların önüne geçilmek ve şikâyetçi-

[*] Bu zat Osman paşanın oğlu idi. Ona çok muhim işler veriliyordu. Fransızlara muhip olup kudsî mabedinin tecdidi işinde hizmeti olmuş idi. İhtilaldan sonra Sultanın nişancısı nasp olunmuş idiki vazifesi Sultanın emirlerini yazmak ve ona mührü himayonu basmak idi.

[**] Bütün bu paralar her torbada üç yüz ruble olduğuna göre (2 250 000) rubleye baliğ olur.

lerin hakları verilmek ile iktifa edildi. Eğer ihtilalcılar arasında böyle bir mesele zuhur eylemiş olsa idi anlar bunun neticesi kâmilen dağılırlar idi. Fakat Patrona Halil kendisinin kazanç ve servet ile hiç bir münasebeti olmadığını ve kazandığı şerefin büyüklüğü ile iftihar eylediğini göstermek istemiş idi. Lâkin öldükten sonra Patrona Halilin 3000 torba parası bulunmuşturki bu meblağ dokuz yüz bin ruble demek idi.

Böyle olduğu halde ihtilal esnasında iktifa eylemiş olan bir çok kimseler bazı adamlar ile Patronanın himayesini temin eylemek istediklerinden bunların bazılarından 20 diğerlerinden 30 torba para almış ve bunları arkadaşlarile taksim etmemiş idi. Bunu istihbar etmiş olan arkadaşları kendisini epeyice tekdir etmişler idi ve demişler idiki: "Biz ahaliyi zulümden tahlis için silaha sarıldık. Ahaliyi kurtlar gibi parçalamakta olanların elinden kurtarmağa azmettik. On dört senedir ahalinin çektiği kalmadı. Allaha şükürler olsun biz bu kadar mühim ve şerefli bir iş gördük. Siz bizim reisimiz olduğunuzdan nümune ve misal olmaklığımız icap eder idi. Bizim ve sizin yapmış ve vermiş olduğumuz mütekabil söz ve yeminleri unutmamak lâzımdı. Hükûmetin düşmanlarına hiç aman verilmeyecek idi. Sen ise herkesten evvel bu mukaddes yemini ihlal ettin. Hasis menfaatin için bunu yaptın. Bütün ahali bu kadar iyi bir muvaffakiyetten dolayı bizlere dualar etmektedirler. Sen ise vatanın zalimlerine himayeni satmak suretile bizim amal ve maksadımıza sed çektin. Kendini methetme. Bu esnada sesler yükseldi: İki gün zarfında serbest bıraktıklarını kapatmaz isen anların hakkında vermiş olduğumuz idam kararını senin hakkında tatbik edeceğiz.„ demişlerdir.

Bu tehdidin derecesini takdir eden Patrona sükûnetle şu cevapta bulundu: "Gerçi siz beni böyle bir takım şeyler ile tevbih ve tezyif eyliyor isenizde (kendisini teberri için bir şey söylemeğe bile lüzum görmüyor) listede isimleri yazılmış olanlar hakkında verilmiş olan kararı ve emellerimizi takipten hiç bir zaman fariğ olduğum yoktur. Size teminat ve tarziye verebilirim„ demişti.

Bununla beraber İstanbul ve mülhakatında taharriyat ve yağmaların ve takibatın bilafasıla devam etmesi Sultanı çok muztarip ve bihuzur ettiğinden yeni müfti Mirza zade ile ulema ve imparatorluğun ekâbir ve ayanından mürekkep büyük bir meclisin toplanmasını emretmiştir. Meclis Haseki paşası vasıtasile ihtilalcılara şiddetli emirler tebliğine ve müfti efendi tarafından dahi İstanbul efendisi olan Abdullah efendiyi nasayihi lâzime icrası için gönderilmesine karar verilmiştir.

Şurası şayanı kayittirki bu zat esasen budala bir kimse olup bidayette ihtilalcılara iltihak ettiğinden anlar bunu bu memuriyete tayin etmişlerdir. Sonra saray bunu kendisine celp etmiş ve İstanbul efendiliği memuriyetini tasdik ederek yeniçerileri diğerlerinden ayırmağa ve kendi bölüklerine avdet ile sancakları altında kalmak için çalışmağa memur etmişti. (İstanbul efendisi İstanbulun polisi müdiri kabilinden olup mülkiye ve ceza umuruna nezaret eder. Bunlar dört adet olup cümlesi İstanbul Kadısının maiyetinde bulunurlar.)

Hakikaten bu Abdullah efendi tam akıllı olmasına rağmen ihtilalcılardan ayrılmayarak verilen vazifeyi ifaya gayret etmiş ve verdiği nesayih üzerine bunların yaşlıları ve akıllıları başlarında olanları onlardan ayrılarak sarayın menafii dahilinde hareket edeceklerine söz vermişlerdi. Bu ayrılmadan ihtilalcıların biraz zafa uğradıkları bir zamanda Haseki paşası Abdullah efendi ile beraber anların yanına gelmiş ve Haseki paşası:

Tahsisat ve bahşişlerinizi aldınız ve binaenaleyh Padişahtan talep edeceğiniz başka bir şey kalmamıştır. Neden dağılıp bölüklerinize gitmeyorsunuz? Badehu Sultanın emri anlara tebliğ edilmiş ve emir kıraat olunmuştur: "Kendileri tarafından imparatorluk makamına getirilmiş olduğunu ve kendisine sadikane kulluk edeceklerini vadeyledikleri zikrolunur. Binaenaleyh Padişaha hemen itaat ve inkıyat üzere olmaları lâzımdır. Padişah kendileri için istediklerinden ziyadesini yapmış olduğundan Padişaha sadakat ve itaatlerini ilan etmeleri hamiyetlerinin muktazasıdır. Bu suretle paytahtında sükûn ve asayişin yerine gelmesi için Padişah ihtilal ve itişaşın artık zail olmasını arzu eylemektedir. Padişahın işbu emri kendilerine malum olduktan sonra serkeşliklerine devam ve Padişaha ademi itaatte sebat edecek olurlarsa Peygamberin sancağının serasker kapusuna çıkarılmasını emredeceğini ve bütün müslümanların asilere savlet için toplanacaklarını ve o dakikadan sonra bunların hain ve cani ve Padişaha asi addedileceklerini ve evlerinden, çoluk ve çocuklarından ayrılarak sürüleceklerini„ bildirmekte idi. Bundan sonra ayni tehdit ve şedit sözleri ihtiva eden müftinin fetvası dahi okunmuş olduğundan asileri bir düşünmek almıştı. Asilerden artık ayrı bulunan yeniçeriler; kendilerinin yaptıkları gibi eğer anlar dağılmıyacak olurlarsa Peygamberin sancağı çıktığı gibi anı Padişahı müdafaa için kanlarının son damlalarını akıtacaklarına dair yemin etmişlerdir. Bunun üzerine asiler itaat et-

mişler veyahut o şekil ve halde kendilerini göstermek istemişlerdi.

Hakikaten ihtilalcıların aklı selime rücu edüp etmedikleri malûm olmayup ancak büyük bir kısmının muvazaa halinde kalmış olduklarını sonraki hareketleri göstermiştir. Lâkin en azılıları iki şart komuşlar idiki saray sükûn ve asayiş emelile bunları kabul eylemiştir: (1) İhtilale iştirak etmiş olmasından dolayı anlardan hiç bir kimsenin öldürülmemesi; (2) Anların sureti daimede üç sancakları temeyvüç edecek ve kendileri aleyhinde bir sui kast hareketine cüret edildiği takdirde müdafaada bulunacaklardır. Ayın 12. günü bu mukavele akde dilmiş ve ahkâmının muhafaza Müfti ile Abdullah efendi ve asiler taahhüt etmişlerdi ve asiler hiç bir fesat ika etmeyeceklerini de vadeylemişlerdir. Kendilerine müsaade edilen üç sancaktan maada diğerlerini kaldırmışlar ve bölüklerine ve hanelerine dağılmışlardı.

Ayın 13. günü Sultan bütün ticarethane ve dükkânların açılmasını emretti. Ahali her taraftan dükkânlara ve pazarlara koşmuş ve hiç bir vaka ve hareket olmamış ve artık her yerde sükûn ve istirahatin teessüs ettiği zannedilmişti. Ancak akşam üzeri şehirin bazı mahallerinde vukuatlar ve taarruzlar hadis olmuş ve bidayette zannedildiği üzere sükûnet ve asayişin umumen teessüsünün henüz daha uzak olduğu anlaşılmıştı.

İstanbulun kahvehaneleri ve buna mümasil yerleri bir çok kimselerin içtima mahalleri olup bunlar birbirlerini tanımazlar ve bilmezler. Bunların çoğunun bir iş ve meşguliyeti olmayup havadis naklederler ve dinlerler. Bunlardan bazıları dillerini tutamıyarak ileri geri sözler söylerler. Bu misillulardan bazılarının zebandıralıklarını hayatları ile ödedikleri olur.

Bir çok ihtilalcılar kendilerinin asî ve hain olduklarını hatırlarına bile getirmediklerinden sarfı nazar anlar kendilerinin vatanın hâlâskârı olduklarını söyliyerek meth eylemekte ve kendilerine (Serden geçti) unvanını (bu kelemenin manası vatanı uğrunda kendisini feda eden kimse demek olur) vermekte ve asi ve ihtilalcı namına hiç bir veçhile tahammül göstermemekte idiler.

Bazan kahvede bilaperva havadis söyleyenlerin üçüncü Sultan Ahmede karşı müsellehan kıyam edenlerin asi ve şaki namile yad eylemeleri üzerine anların kahvehanede mevcut olan ve ihtilalcılar tarafından katledildikleri görülmüştür. Bu asilerden birisi bir gün galatada serhoş olduktan sonra limandan geçerek İstanbul gümrüğüne iki adamile gelmiş ve herkesin önünde gümrük vezneden 300 aspira almış ve bunun bir kısmını adamlarına vererek ve işaret ederek

orada bulunan esir kızlardan satın almalarını söylemişti. Sonra gümrüğün kapısında eyerli bir hayvan görerek hemen ona binmiş, kimse ona mümaneat etmeğe cesaret edememiş ve gümrük hazine memurları bu cüretkârı tanımadıklarından bir harekete teşebbüs ettikleri takdirde fena bir vakanın hudusundan korkmuşlardı.

Ertesi gün yene meçhul ve fakat gayet güzel giyinmiş bir adam altı kişi ile gümrüğe gelmiş ve kendisi gümrüğe dahil olarak gümrük kasasının yanında oturmuştu. Memurlar evvelki gibi yeni bir hadisenin vukua geleceğini anlamışlar ona hürmet göstererek salonda mutena bir mevkide kendisine yer göstererek oturmasını rica eylemişlerdir. Mumaileyh memurları selamladıktan sonra dünkü vakanın nasıl olduğunu sormuş ve ona kemali hürmetle cereyan eden vaka anlatılmış idi. Derakap hizmetçilerinden birisini celbederek hemen İstanbula giderek dünkü hali irtikâp eden mücrimi tutup öldürülmesini emretmiştir. Hiç bir şey söylemiyecek derecede duçarı havf ve heyecan olan gümrük memurlarına: Benim kim olduğumu biliyormusunuz? Benim ismim (Muslih) dur. Bu ismi duyan memurlar daha ziyade korkmuşlardı. Merkum devam ederek: Benim iyi insanları kötülerinden tefrik etmek hususunda meharetim vardır. Birinci kısmı ne kadar çok sever isem ikinci kısım insanlardan o derece nefret eylerim. Binaenaleyh birisini himaye ve diğerini tecziye için işittiğiniz emri verdim. Badehu memurların isimlerini ve nerede ikamet eylemekte olduklarını sual etmiş ve onlara şayet birisi gelipte öyle bir şeye cüret edecek olursa derakap kendisine haber ve malûmat verdikleri takdirde hemen cezasını vereceğini bildirmiştir. Sonra atına binerek bu tatlı sözlerin herkeste husule getirdiği memnuniyet arasında ayni emirleri vermek üzere diğer mahalle gitmişti.

Bu (Muslih) bir kaç sene evvel adi yeniçeri neferi olup yukarıda beyan ettiğimiz veçhile kavun ve sebze satar idi. Bugün asilerin reislerinden bulunuyordu. Bundan maada bu adam çok keskin bir zekâya malik olup daima mülayim sözler söyler ve tabiaten hoş bir adam olduğundan asilerin ziyadesile hürmet ve teveccühüne nail olmuştu. Bilhassa okuyup yazması olması kendisinin avamdan olmasına göre nadir meziyetlerden olduğundan buda ayrıca takdir edilen bir keyfiyet idi. Asiler arzu etmedikleri zabitlerin yerlerine diğerlerini tayin etmeğe müsaraat ettikleri zaman (Muslih) yeniçeri ağalığının kâhyalığını istemişti. Çünkü yeniçeri ağası Mehmet ağa asiler ile anlaşmış bulunmakta idi. Asiler Mehmet ağayı çok garip bir şekil ve

tarzda olarak bu memuriyete tayin eylemişlerdi. Bu Mehmet ağa bir ihtiyarca adam idi ve hasekilikten yetişmiş idi. Yeniçeri iken rütbesi çok ehemmiyetsiz olduğundan hayvan eyerleri yapmak suretile temini maişete çalışır idi. Eski eyerleri tamir ile meşgul olduğu bir sırada asiler ona gelerek kendisini yeniçeri ağası tayin ettiklerini haber verdiler. Bunu işiterekhayrete duçar olan Mehmet ağa onlara hitaben: Dostla rım; siz aldanıyorsunuz. Benim rütbem adi bir konak memurluğu (Binbaşı rütbesi) dir. Bana teklif eylediğiniz memuriyetle rütbem arasında bir münasebet yoktur ve ben öyle bir mevkii kabul edemem. Mehmet ağaya keyfiyeti tebliğ eylemek üzere gönderilenler avdetlerinde vermiş olduğu cevabi ihtilal reislerine bildirdiler. Asilerin meclisinde bu iş tekrar müzakere edilmiş ve Mehmet ağanın yeniçeri ağalığına nasp ve tayini yeniden takarrür etmiştir. Mehmet ağa içtima mahalline getirilmiş idi. Mehmet ağa bu kadar mühim ve ağır bir vazifeye tahammül edemiyeceğini ve bundan korktuğunu ileri sürerek eski vazife ve memuriyetinde kendisinin rahat bırakılmasını rica etmişti. Her ne kadar bu zat ihtiyar ve itidal sahibi idisede bu mevkie pek o derecelerde gayri lâyık olmadığı işleri süratle tedvir ve şiddet ibraz eylemesile anlaşılmış ve izah edileceği üzere İstanbulu hemen patlak vermek üzere bulunan ikinci bir ihtilalden kurtarmıştır. Mezkûr ayın 15 ve 16. günleri muhtelif mahallerde bazı intizamsızlıklar vukua gelmiş idi.

Emir namında birisi (Türkiyede bu emirler Peygamber neslinden olduklarını söylerler ve bundan dolayıda büyük imtiyazlara maliktirler) bedestende bir rum tacirden bir parça çuha almak istemiş ve fakat fiyatta uzlaşılamamış olduğundan tüccarı katlile tehdit eylemiştir. Tacir korkarak bağırmağa başlamış ve dükkânını kapamış ve bunu takiben bütün dükkânlar kapatılmıştı. Bu sırada yeniden büyük bir iğtişaş baş göstermekte olduğu sırada Mehmet ağa süratle mahalli vakaya yetişmiş ve Emiri tutturarak idam ettirmiştir.

Bu sürat ve tecziye herkesi memnun etmiş ve tehlike mündefi olarak sükûn ve emniyet teessüs etmişti. Müfti keyfiyetten haberdar olur olmaz ihtilalın elan muntafi olmadığını teessürle gördüğünden Patrona Halil ve (Muslih) ve diğer reisleri çağırmış ve demiştirki: "Gerçi vatan sükûn ve serbestisini size medyun bulunuyor. Sultanın tahtı saltanata cülusile de her bir şey intizam ve asudegiye girmeğe başladı. Padişahın sizlere göstermiş olduğu lutuf ve atıfet zatışahanenin fazilet ve meziyetleri takdir eyledigine delil olduğu gibi anın kötüleri ve bethahları mücazatlandırmağıda bildiğine şüphe etmemek

lâzımdır. Zulüm ve eza icra eden vükela ve ümeranın imhaları için silaha sarılmaya ve maksat da hasıl olduğundan uzun müddet bu vaziyete ve bunun muttasıl tevlit ettiği zararlara tahammüle artık imkân yoktur. Sizin kaldırılmasını istediğiniz zararlar bugün temadi edip durmaktadır. Eğer anlar kendi vazife ve meşguliyetlerinin başlarına avdet etmiyecek olurlarsa ve kemali sükûnla dağılmayacak olurlarsa yapmış oldukları iyilikleri ve kazandıkları şerefi gayip etmeleri muhakkak olduğu gibi diğer taraftan Padişahın ve milletin emniyet ve itimatlarını da zayi edeceklerdir. Bu halde saray ve şehir müttehiden tedabiri lâzimeye tevessül edecekler ve sabık hükûmet erkânı hakkında tatbik ettikleri cezayı kendileri hakkında yapmağa mecbur olacaklardır.„

Patrona Halil ve diğer ihtilal reisleri müftinin sözlerini tasdik ve ona muvafakat ettiklerini ve müftiye kendilerinin hürmetleri olduğunu ve vukua gelmiş olan şeylerden dolayı büyük teessür duyduklarını temin etmişler ve bundan sonra bu misillu harekât ve vakayia meydan vermiyeceklerini vadetmişlerdir. Maahaza eskisi gibi serbest ve cüretkârane vaz ve tavurdan vaz geçmemiş idiler.

Yeniçeri kışla ve koğuşlarında şarap içmek ve intizamı muhil harekâtta bulunmak menedildiğinden ve ihtilalcılar bu misillu kuyudata tabi kalmağı istemediklerinden şehirde kendilerine hane kiralamakta idiler. Patrona Halile bir çok evler teklif edilmekte idisede merkum maliye nazırının konağını tercih etmişti. Çünkü burası yeniçeri kışlalarına yakın bulunuyor idi. Buraya ve yakinindeki evlere dört yüz kadar asi yerleşmişti. Asiler buralarda gece ve gündüzü geçirmekte ve ekseriya serhoş bulunmakta idiler. Bunlar bazan (Kapu) ya gelerek sadrazamın yanında küstahane bir tavurla oturmakta andan para ve memuriyet talep eylemekte ve reisleri taraflarından himaye ve tavsiye olunmakta idiler. Kendisine hakaret edilmekte ve adalet ve hakka muğayir olarak vezir hemen bunların müstetiyatını kabul ile istediklerini yapmağa mecbur kalmakta idi. Bu rezillerin yaptıkları tarif ve tavsif ile bitmez. Maahaza bunların cüret ve edepsizliklerini ne derecelerde ileri götürmüş olduklarını beyan sadadinde biraz tafsilat itasından kendimi zaptedemedim.

Vezir İbrahim paşayı tazyik ettikleri zaman onun oğlu olup keza Padişahın damadı bulunan Mehmet paşanın İzmide nefi edilmesini saray muvafık bulmuş ve bu şehirin varidatını ona tahsis etmişti. Bu Mehmet paşa genç ve vasat derecede zeki bir adam idi ve esasen saralı ve hasta olup hükûmet işleri ile hiç bir alâkası yok idi.

Asilerce bu mücazat pek hafif görüldüğünden bundan memnun olmadıkları cihetle Patrona Halil ihtilalcılar namına vezire müracaat ederek onun (Muhkara) ya tebidinin muvafık olacağını ve burada babasının çiftlikleri varidatile geçinebileceğini söylemiş idi. Vezir bunların taleplerinin behemehal yapılması lâzım geldiğini bildiğinden ilk karar değiştirilmiş idi. Bu keyfiyet asilerin desise ve garazkârlıklarını gösterir. Çünkü vezir (Muhkara) da fakir bir ermeninin sulbundan dünyaya gelmiş idi ve burası Anadoluda adi bir karyeden ibaret bulunuyordu. Veziriazam burasını ihya ederek namının ibkasını istediğinden (Muhkara) da camiler, medrese, hamam ve hanlar vesaire inşa ettirmek suretile köyü tevsi ve fevkalâde tezyin etmiş ve ismini dahi değiştirerek (Nevşehir) tesmiye eylemişti.

Asiler burada İbrahim paşanın ahfadına hiç bir şey bırakmamak için onun ve bütün bu imaratının tahribini emretmişler ve (Nevşehir) isminide kaldırarak eskisi gibi (Muhkara) namını vermişlerdir. Burada tahribatı görerek yeis ve ıztırap içinde vakit geçirmesi için oğlu Mehmet paşanın buraya nefi edilmesini muvafık bulmuşlar bu suretle bu harap şehrin harabelerini temaşa ederek mal ve mülk namına bir şey kalmadığını müşahede ederek muztarip bir hayat geçirmesini istemişlerdir.

(Kapucu başı) lık [*] münhal olduğu zaman Veziriazam kendi sevdiklerinden ve lutfudidelerinden birisini tayin etmişti. Fakat bunun diğerine verilmesini istemiş ve tayin ettiği zatı bu vazifeden kaldırarak Patronanın istediği adamı kapucu başılığa getirmiştir.

Bir gün Veziriazam (Divan) da bulunduğu esnada bir gün evvel İstanbula gelen (Muslih) un bir çok ağalarla gelmekte olduğunu haber verdiklerinden hemen divanı bırakarak bunun istikbaline koşmuş ve bir müddet gizli konuştuktan sonra (Muslih) Padişahın nezdine gitmiştir. Toplanmış olan ahali bu hareketin neticesini sabırsızlıkla beklemekteler iken kâhya Mustafa bey (mahlu, Padişahın kapucu başılığında bulunuyordu) ve Niğdeli paşa görünmüşler idi. Bunlar (Bah baki kalan) hapishanesine gönderilmişlerdir. (Bakayada kalmış borçları vermeyenlerin hapishanesi) Veziriazamı nikbet ve felaketlere sevk eden bir çok sebepleri hikâye ederler. Bunlardan birisi kendi dostlarından birisinin hiçte doğru olmayan tavsiyesine uyarak asileri bizzat tedip ve tenkile teşebbüs eylemiş olmasıdır. Gûya bunu istihbar eden asiler (Muslih) un teşebbüsile onu sadaretten azlettirmişlerdi.

[*] Bu zat sarayın kapularına nezaret edenlerin amiridir.

Diğer taraftan söylenildiğine göre merkum (Kâhya) ziyadesile mürtekip ve hırsız bir adam olduğundan vezirin azline sebep olmuştu. (Kâhya) bu memuriyette bulunduğu on beş gün zarfında beş yüz bin kuruş irtikâp etmiş ve vezir İbrahim paşadan dahi bir çok şeyler sirkat etmişti. Bunlar meyanında kâmilen elmas taşlar ile müzeyyen bir kuşak ve elmaslı hançer ve kılıçlar ve bir çok paralar bulunmakta idi bu paralar milyonu tecavüz eylemekte idi.

Ayın 17 sinde Sultanın iradesi veçhile askere yarım senelik tahsisatları tevzi edilmiş ve ayni zamanda pilav verilmişti. Bu gibi ahvalde bu adet hükmündedir.

Padişah tevziatı görmeğe gelmiş ve pilavın yeni kaplardan verilmesini emretmiştir: Amucasının zamanında kullanılmış olan kapların kendi devri hükûmetinde de kullanılmasını istemediğini söylemişti.

Sabahleyin bu kadar kalabalık için yeni kaplar tedarikinin imkân dahilinde olmadığını arz ettikleri zaman Sultan:

Mümkün olduğu derecede yeni kaplar tedarikine çalışılmasını ve kâfi gelmediği takdirde eski kaplardan ve fakat yeni kalaylanmış oldukları halde verilmesini emretmiştir. Bu emir öyle bir süratle infaz edilmiş idiki dünyada süratle iş görmek hasleti yalnız türklere mahsustur denilebilir.

Maaş tevzi edilmekte olduğu hengâmda Patrona Halil saraya gelmiş ve yeniçeriler arasından geçerken sağa ve sola selamlar vermiş ve doğruca Padişahın dairesine gitmiştir. Burada Padişahın validesi Sultan ile uzun uzadıya ve hafitleri delaletile görüşmüş ve Sultan Patrona için benim ikinci oğlum demiştir. Valide Sultan Patronaya 20 bin altun verilmesini emretmiş ve Patrona Halil çıkar iken bu paranın kısmı azamını valide Sultanın hizmetçilerine tevzi etmiştir.

Divanın hitamından sonra Veziriazam hanesine gitmiş ve orada (Mihal Voda) nın [*] Ulah beyliğine nasp ve tayini muamelesini yapmıştır. Bu zat 20 sene müddetle Ulah prensliğinde bulunmuş idi. Sonra azledilerek İstanbulda Boğaziçinde bir karyede ikamet eylemekte idi. (Kapu) nun [**] tercümanının da hazır bulunduğu bu merasimin ifasından sonra prense hilat ve kaftan verilmiş ve bu suretle memuriyeti resmen tasdik edilmişti.

İhtilal ve iğtişaşların bidayetinde bu zat veziri azamdan bu me-

[*] Bu zat Mavro Kordatodan sonra prens olmuş idi. Âlim ve fazıl bir adam olup 1730 senesi eylûlü bidayetinde vefat etmiştir.

[**] (Kapu) da tercümanlık vazife ve memuriyetini ifa için dört zat vardır. Bunlar münavebe ile hizmet eylemektedirler.

muriyete tayin ve nasbı şerefinin bir müddet tehirini rica eylemiş ve çünkü ihtilalcılar anı yeni memuriyet ve vazifeye tayin edilmiş olarak sadırazam nezdinde görecek olurlarsa (esasen kendisi evvelce bu prenslikte bulunuyordu) kendisinden para ve bahşış talebine kıyam etmelerinden veya katlinden korkmuş idi. Prensin malî vaziyeti buna müsait değildi.

Filhakika muhtelif fırsatlarda patrona Halil anı azlettirmek suretile tehdit eylemiş olduğundan daima bir korku içinde bulunmakta ve kendisi gizlemekte ve ihtilalin bastırılmasını beklemekte idi. Maahaza Ulah prensliğinin (Mikal voda) ya iadesi ana yüz elli bin kuruşa mal olmuş ve bundan gayri olarak (Kapu) da bulunan nazırlarada bir hayli hediyeler vermeğe mecbur olmuştu. Prensin oğluna ve kapu kâhyasına (bu kapu kâhyası prensin kapu kâhyası olup sadarette prensliğin umuruna ait işleri takip eder) hilatler iksa edilmişti. Badehu Yunan milletinin ileri gelenleri prensi merasimi mahsusa ile patrikhaneye götürmüşler patrikhane tarafından prensliği tastik edilmiş ve bu münasebetle bir ayini ruhanide yapılmış ve sonra beş çifteli bir kayığa rakip olan prens bayrağımıda çekmiş olduğu halde bu kayık ile Buğaziçindeki hanesine gitmiş idi. Bu yeni prens, bana Yunan ağniyasından (Kürkçübaşı) Manolaki ismindeki bir zattan bahsetmeğe vesile bahşoldu. Manolaki, müteveffa Kâhya Mehmet ağa ile çok dost idi. Bu keyfiyet asilerin kendisinden şüphe etmelerine sebep olmuş ve asiler Manolakinin hanesini yağma etmişlersede kendisini bulamamış idiler. Asiler vezirin bir çok emval ve eşyasının Manolakinin ikametgâhında hıfzedilmekte olduğunu zannediyorlardı. Bilahara Manolaki gizlendiği yerden bir takım adamlar vasıtasile Patrona Halile müracaat ederek kendisinin serbest olarak gezmesini rica etmiştir. Denildiğine göre Patrona Halil bu adamdan pek çok paralar alarak onu himaye eylemeği vadeylemiştir. Fakat bu keyfiyet Patronanın arkadaşları tarafından haber alındığından bir infial tevlit eylemiş bulunuyordu. Bunu anlayan Manolaki kendi selametini kanunun himaye ettiği hanesinde oturup kalmasında bulmuştur. Ancak bir kaç gün sonra oturduğu mahal haber alındığından (Kapu) kendisini celp etmiş ve (Bak - Baki kalan) namındaki hapishaneye bostancıbaşı marifetile gönderilmiştir.

Manolaki burada isticvap edildiği zaman iğtişaşın bidayet gününde kâhya Mehmet ağanın kendisine bir küçük sandık vermiş olduğunu ve bunda kendisine ait evrak ve mektuplardan başka bir şey bulunmadığını söylemiştir.

Maahaza kendisinin zengin bir adam olmadığını Iddia edemiyeceğini ve gerek ailesinden ve gerekse kürk ticaretinden müterakim serveti olduğunu ve bu servette gayri meşru bir şekilde hiç bir kazancı olmayup böyle bir şey sabit olursa anın üç mislini vermeğe amade olduğunu beyan etmiştir. Manolaki bu suretle delail ibrazile kendisinin masumiyetini isbat ve ayrıca gizli olarak büyük mikdarda paralar vermek suretile serbestisini istihsal eylemişti. Fakat yeni Ulah prensi bunun hakkında (Kapu) ya bir rapor vermiş ve bunda Manolakinin merhum kâhyanın şeriki olduğunu ve daha prensliği zamanında kendisinden gayri meşru surette bir çok paralar almış olduğunu ihbar ettiğinden Manolaki yeni baştan tahtı tevkife alınmış idi. Manolaki bu sefer dahi bir çok paralar vererek hapishaneden kurtulmağa muvaffak olmuştur.

23 Teşrini evvelde Padişah Kırım hanı Menekli kerayi azletmiş ve yerine anın biraderi olup Bursada menfiyen ikamet eden ve akil ve cessur bir zat olan Kaplan kerayı nasbeylemiştirki bu zat evvelcede Kırım hanlığında bulunmuş idi. Sultan keyfiyeti Kaplan keraya tebşir etmek için Bursaya göndermiş ve hanın İstanbula nakli içinde Mudanyaya bir kadırga sevk edilmişti. Han İstanbula muvasalat edeceği zaman çoluk çocuk ve kadınların vesair erbabı merakın alayı seyretmek üzere sokaklara toplanmalarının memnu olduğu ilan edilmişti. Bundan maksat toplanan ahali arasında bir karışıklık ve münasebetsizlik hudusuna mani olmaktan ibaret idi. Merhum kâhyanın çadırları ve dairesi Hanın ikametine tahsis edilmiş ve Han buradan Padişahın huzuruna çıkmak üzere hareket ederek pek büyük bir debdebe ve şerefle Padişah tarafından kabul edilmişti.

Padişah Kaplan kiraya gayet kıymetli bir samur kürk ve kendi atlarından kıymettar takımları ile bir at ihsan etmişti. Ayni gün Sadrazam ve diğer vükela ve ekâbir ikametgâhında Kırım hanını ziyaret ve tebrik etmişler ve kendisine müteaddit hediyeler takdim eylemişlerdir.

Ayın 24 ünde büyük meclis toplanmış ve her ne suretle olursa olsun asilerin dağıdılmalarına karar verilmiş ve kendilerine imparatorluğun arzu ettikleri mahallerine gidebileceklerinin tebliği takarrür etmişti. Onlar bu teklife rıza ve muvafakat gösterecekleri yer de yeni Sadrazamın azli talebinde bulunmuşlardır. (Muslih) bunların nezdine giderek fikir ve niyetlerinden vaz geçirmek için çalışmadı. Ertesi gün asiler eskisine nisbetle daha fazla çok oldukları halde saraya gel-

mişler ve hiçte lâyık olmadıkları halde bir çok kimselerin mühim mevkilere tayin edilmekte olduklarından şikâyet etmişler ve ezcümle Mehmet efendinin (Kapu) tarafından defterdar emini tayin edilmesini (Defterdar emini askerin tahsisatını alup tevzi eden büyük maliye memuru demektir) ileri sürerek vükela ve erkânın eski zalim idareyi ihya etmeği istihdaf eder bir şekilde tayin edilmekte olduklarını ve halbuki kendilerinin bu esaslı yarayı tedaviye uğraştıklarını söylemişlerdir.

Bu Mehmet efendi ihtilalın ilk günlerinde ansızın sarayda görünmüş ve Patrona Halil ile akdettiği mukaveleye mağruren saklı ve gizli bir hayat imrar eylemekte iken bu suretle meydana çıkmış idi. Ancak bu hali diğer asiler hoş görmediklerinden yine saklanmağa mecbur olmuştu. Sonradan vaktile kendisine iyilikler ettiği (Emir) isminde bir zata bu Mehmet efendi müracaat etmiş ve (Musluh) merkum Emirin dostu olduğundan anın vasıtasile hanesinden bir yere çıkmamak şartile himayeye nail olmuştu.

Yukarıda beyan ettiğimiz kâhya Niğdeli Ali ağa Mehmet efendiyi işlerine mani olduğundan dolayı sevmemekte ve ona kin bağlamış bulunmakta ve diğerleri gibi vücudu kaldırılmamış olduğundan şikâyet eylemekte ve felaketine çalışmakta idi. Fakat Niğdeli Ali ağa, asilerin tazyikından kurtulduğundan dolayı Mehmet efendiyi tebrik ve hatırını istifsar maksadile anın nezdine adamlar göndermiş ve anı saraya davet ederek İranlılara dair olan müzakerata iştirak için teşrif etmesini ve İran ahval ve kuvvetlerine dair yegâne malûmat sahibi kendisi olduğunu ve kendisi olmadıkça bir karar verilmek imkânı bulunmadığını bildirmiştir. Mehmet efendi gösterilen teveccüh ve lutuflardan dolayı Ali ağaya teşekkür edilmesini ve ancak kendisi yaşlı ve rahatsız olduğundan bu işlerden kendisinin affedilmesini rica etmiştir. Ali ağa yalnız başına düşmanını tuzağa düşüremiyeceğini gördüğünden Sadrazama müracaat etmiş ve Sadrazam Mehmet efendiye haber göndererek saraya gelmesini istemiştir. Artık Mehmet efendinin itaat etmesi icap ettiğinden saraya gelmiş idi. Mehmet efendi sarayda iltifata mazhar olmuş ve bir kaç gün sonra Sultanın iradesile (Defteremini) nasbedilmişti

Ali ağa asilerin Mehmet efendinin bu memuriyette bulunmasına tahammül edemiyeceklerini biliyordu ve hakikaten yukarıda beyan edildiği veçhile şikâyette teahhur etmediler. Asilerin tehditleri üzerine ikinci bir divan toplanmış ve anların talep ettikleri bir çok kimseler memuriyetlerinden çıkarılmışlar ve bu meyanda Mehmet efendi dahi

azledilerek Bozca adaya nefi edilmişti. Buna rağmen hayırhah bir zat olan (Emir) ilk defasında yaptığı gibi bu felaket üzerinede (Muslih) e rica etmeğe başlamış ve Mehmet efendinin menfasından getirilmesi müsaadesini istihsal eylemişti. Ancak eski karar mucibince Mehmet efendi hanesinde ikamet edecek, kimseyi kabul etmiyecek ve kendiside ihtilalın bastırılmasına ve asayişin teessüsüne kadar hanesinden çıkmıyacak idi.

Balâda zikrolunduğu veçhile asiler yeni tayin edilenlerden ademi memnuniyetlerini beyan ile anları azlettirdikten sonra Bosnadan celp edilmiş olan Rüstem paşanın İran ordusu kumandanlığına tayin edilmesini talep etmişlerdir. Sultan buna muvafakat etmiş ve ancak asilerin dahi vadettikleri veçhile Rüstem paşa ile birlikte sefere azimet etmelerini istemiştir.

Ayın 29 unda asiler tekrar saraya gelerek reisleri olan Patronanın İstanbul kaymakamlığına tayin edilmesini ve Yeniçeri ağasının Sadrazamlığa ve (Muslih) in Yeniçeri ağalığına nasbolunmasını talep ettiler. Kapu asilerin bu cüret ve küstahlıklarından hayretlere duçar oldu ve bu derece ileriye gitmeleri kendilerinden olmayup gizli gizli teşvikat yapan bazı ülemanın işleri olduğunu anlamakta teahhur etmedi.

Derakap Anadolu kadıaskeri (Zülali zade) den şüphe edilmeğe başlandı. Sultan Ahmedin devri saltanatında Padişah Kadıaskeri huzuruna celp ederek anın hiyanetini yüzüne vurmuş olduğu hatırlandı. Kadıasker kendisini müdafaa edeceği yerde Padişahın hain olduğunu ve Pasarofça muahedesin mucibince Belgradı Nemselilere terk ettiğini ve bundan dolayı kendisini Padişahlığa lâyık olmadığını söylemiş olduğundan bunun neticesi olarak mazul ve menkûp olmuştu.

Sultan Veziriazam Kâhya ve Kaptan paşayı ne suretla tehlike ve ölümden kurtarmak lâzım geldiğini müzakere için ülemayı topladığı zaman Padişah bunlara hitaben: Son ikisini yani Kâhya ile Kâptan paşayı asilere bırakabileceğini ve fakat Veziriazamı kurtarmağı katiyen arzu etmekte olduğunu ve bu keyfiyeti anlardan rica edeceğini söylemişti. Bunun üzerine (Zülali zade) Padişaha cevaben:

Padişahın ifası gayri mümkün işlere teşebbüs eylemekte ve artık ateşin saçağa sarmış olduğunu ve böyle şeylerle işin önü alınamıyacağını beyan etmişti. Buna mukabil Sadrazam cevap vermekte iken (Zülali zade) Sadrazamın sözünü keserek büyük bir hiddetle ana hitaben: Kendisinin Cenabı hakkın gazep ve lânetine müstehak ve kendisi gibi namussuz bir insanın dünyada ölümlerin en feciine layik olduğunu söylemişti.

Bunun üzerine Veziriazam İbrahim paşa bir şey söylemiyerek göz yaşlarile meclisten dışarıya çıkmış ve Padişah dahi büyük bir huzün ve ıztırap içinde olduğu halde kıyam ederek Kadıaskere hitaben: Mademki fenalık bu dereceleri bulmuştur o halde Veziriazamın ve keza diğerlerinin katli için fetva vermesini söylemiş ve (Zülali zade) derakap ve bilateahhur bunu yapmıştır.

Padişah ile Vükelasınca Kadıaskerin bütün bu sevabıkı malum olduğundan ilk safhada andan şüphe etmeğe başladılar ve asiler ile hemfikir ve münasebette bulunduğuna hükmettiler. Fakat kendisile iştiğale ahval müsait bulunmıyordu.

Ancak asilere: Vükelanın değiştirilmesine matuf tekliflerinin kabulüne imkân olamıyacağı cevabı verildi.

Teşrini saninin 2 sinde bir hattı himayun (Padişahın bizzat kendisinin yazdığı emirname demektir) ilan edilmiş ve bunda her türlü ihlalı asayişe ve karışıklığa sebep olacakların idam edilecekleri beyan edilmiş idi.

Bunun üzerine asiler kendilerini diğer ahaliden fark ettirmek için kırmızı sarık sarmağa başlamış olduklarından Padişah bunu dahi menetmiş ve herkesin alelade sarık sarmasını ve Padışaha sadakat ve itaat üzere bulunmalarını emretmiştir.

Asiler bu emre itaat ederek beyaz sarık sarmağa başlamışlardı. Ancak eski inatlarında devam etmekte oldukları anlaşılmakta idi.

Patrona Halil kendisine iyilik etmiş olanları hatırlıyarak iyiliklerde bulunuyordu. Yanaki isminde bir rum kasap Patrona Halil ve arkadaşlarına Atmeydanında bulundukları müddetçe iyi etler veriyordu. Bundan maada Yanakiden Patrona Halil iki kuruş ödünç almış ve anı ödememiş idi. Patrona Halil merkum kasabın celbini emretmiş ve ana hitaben: (Yaptığın muaveneti asla unutmam ve sana teşekküratımı pek güzel bir surette ifa etmek isterim) demiş ve ana bin altun hediye etmiştir. (Dünyada benden daha çok yaşamağı istemezmisin?) diye sormuştur. Yanaki bu ihsan ve mürüvvetten mütehassis ve mütehayyir olarak: (Eğer sen ölür isen senden sonra dünyada yaşamağı istemem) cevabında bulunmuştur. Patrona Halil: (Söyle bana ne isteyorsun? İstediğini yapacağım) demiştir. Bunun üzerine kasap Yanakinin kalbinden bir çok arzular geçti. Fakat bir şeye karar veremedi. Cevaben: Şimdi ne talep edeceğini bilemediği ve fakat dostlarile görüştükten sonra temenniyatını arzedeceğini söylemiştir.

Badehu (Kabze başı) nın nezdine gitmiş (Kabze başı bütün kasapların müfettiş ve amiri olan zattır) ve ana vakayı anlatmıştır ve kendisine neler tavsiye edebileceğini sormuştur. Yanaki:

(Ben Patrona Halilden ilga edilmiş olan (Sürücü başılık) memuriyetinin tecdiden bana ihale edilmesini isteyeceğim.) [Sürücü başılık memuriyeti bütün hayvanata nezaret eden bir memuriyet olup pek çok varidatlı bir memuriyettir] ve bu memuriyet benim sanatime tevafuk eder demişti. Kabze başı kendi memuriyetinin elden kaçırılmasından endişe ederek Yanakiye cevaben: (Çok az isteyorsun. Senin efendin pek kuvvetli ve nüfuzlu bir adamdır. O seni pek büyük memuriyetlere nasp ve tayine muktedirdir. Sana büyük vaitlerde bulunduğu halde sen pek ehemmiyetsiz şeyler isteyorsun ve istediğin şey sana menfaatten ve kazançtan ziyade zararlar getirebilir. demiş, Yanaki de o halde ne talep edeyim diye sormuştur.

Kabze başı cevaben: (Seni Ulah prensliğine tayin etsin. Bu memuriyet için para lâzımdır ve eğer sen bunu tedarik edemezsen ben sana ihtiyacın derecesine göre muaveneti vaat ederim) demiş.

Rumlar tabiaten kibir ve gurur sahibidirler. Bu zavallı kasap kendi adi ve bayağî sanatini unutmuş ve derakap Patronanın nezdine avdetle: (Hakkımda lutuf ve inayetiniz büyüktür. Zatialileri bugün imparatorluğun en muktedir ricalinden bulunduğunuzdan benim Ulah prensliğine tayinime delaletinizi temenni ederim demiş) ve Patrona Halil (peki olacaktır) demiştir. Patrona Halil bunu derakab Sadrazam paşaya göndermiş ve bu tayine muvafakatini talep eylemiştir.

Sadrazam bu tekliften hayretlere düşmüş ve bir müddet mebhut bir vaziyette kalarak bir şey söylememiştir. Bir zaman sonra kendisine gelen Sadrazam paşa: (Patronanın talep ettiği şeyin husulüne imkân yoktur. Bu mevkie asaletli ve hükûmete hizmet edenler ve sadakati olanlar tayin olnnur.) Kendisinin buna tayinini teklif ettiği adamda ne asalet ve nede söylediğim meziyet vardır. Diğer cihetten Padişah bundan dört gün evvel prensliğe [*] (Gregor Kiga) yı tayin etmiştir. Bu cevap Patrona Halile tebliğ edildiği zaman: (Bunun bir bahane olduğunu görüyorum. Gregor gâvur ve hıristiyandır. Yanaki dahi öylece gâvurdur. Ha onun ha berikinin prens olmasında bir beis yoktur demiş ve talebinde israr etmiştir. Bunu söyledikten sonra (Muslih) Sadrazama karşı mağrurane ve hatnaşinane sözler söyleyerek talebinde israr eylediğinden: Böyle mühim bir işin kendi elinde olmadığını ve bu meseleyi Padişaha arzeylemek mecburiyetinde oldu-

[*] (Garakurkika) evvelce (Kapu) da tercüman idi. Şimdi tercümanlıktn bulunan zatın biraderidir.

ğunu söylemiş ve keyfiyeti arzeyledikte Padişah Sadrazamdan ziyade hayret ve taaccüpte kalmış idi. Ancak her şeyin yakında tebeddül edeceğini düşünerek Patronanın arzusunun isafını emreylemiştir. Yanaki prenslik hilatini almış sarayda rum kilisesinde kendisine hürmetler gösterilmiş ve merasim yapılmıştır. Bu vaziyet rumların kibir ve gururunu berbat etmiş ve herkeste ve bilhassa azledilmiş olan prensin biraderinde elim bir keder ve ıztırap tevlit eylemişti. Çünkü anın biraderi azledilen prensin yerine tayine müstehak idi. Fakat bu kasabın prensliği bir rüya kabilinden olmuş ve gelip geçmiştir.

Kasap ancak 30 kese akça tedarik edebilmiş idi. Halbuki Kapuyu ve erkânı ve Patronayı (yalnız Patrona 50 kese akça talep etmişti) hediyeler ve avait ile taltif için bir milyondan ziyade paraya ihtiyaç var idi. Bundan maada diğer ihtilalcilere da para vermek lâzım geliyor idi buda ayrıca bir milyonu tutuyordu. Muavenette bulunacağını vadeylemiş olan (Kabza başı) nında bu hususta beş para yardımı olmamıştır. Patronaya gelince o ancak bu suretle nüfuzunun ne kadar büyük olduğunu göstermiş bulunuyor. Velhasıl kasap hakkında mütehassil kin ve haset cereyanlarından vesair esbaptan dolayı efendisi tarafından terk edildiğinden hapse atılmış ve orada ağlamakla günlerini geçirmeğe mecbur olmuştu.

Ayni gün Fransız sefiri yeni kaptan, kaptan Mehmet paşayı ilk defa ziyaret ve tebrik eylemiş idi. Yeniçeri ağası dahi ecnebi sefirlerin ayni suretle kendisini ziyarete mecbur oldukları zannında bulunarak Fransız sefarethanesine adamlar göndermiş ve tercümanını arattırmıştır. Tercümandan efendisinin bermutat Yeniçeri ağasını neden ziyarete gelmemiş olduğu sorulmuş ve cevaben: (Bu hakikaten şayanı esef bir haldir demiş maamafih sefirin bu tayinden haberdar olmadığının muhtemel olduğunu söylemiştir. Tercüman (Muslih) in nezdine götürülmüş idi. (Muslih) tercümana hitaben: (Sizin efendi Yeniçeri ağasını ziyarete gelmemiştir. Ancak (Kâhya) ya mutat olan hedayayı göndermesi lâzımdır).

Tercüman: (Ben Fransız sefirlerinin Yeniçeri ağasına ve (Kâhya) sina hediyeler gönderdiklerini asla bilmeyorum. Maahaza ben meseleyi sefire söyleyeceğim) demiştir. (Muslih) (ihtilal ve iğtişaş hengâmında Fransız tebaasına karşı bir zarar vukua getirilmemesine dikkat edildi. Bundan dolayi müteşekkir olmrk lâzım gelirdi.) demiştir.

Ayın 5. günü serden geçtiler ile yeniçeriler arasında bazı mücadeleler vukua gelmiştir. Serden geçtilerden birisi bir yeniçeri zabiti ile kavga ederek zabiti katletmişti.

Bunun üzerine yeniçeriler (Orta cami) de [*[toplanmışlar ve serden geçtileri koğuşlarından tart ve defetmeğe karar vermişlerdir.

Anlar keyfiyeti müzakere ederler iken Patrona Halil haber alarak adamlarından 20 kişi ile gelmiş ve bu tebeddülün esbabını ve kendisine malûmat verilmemesini 32 numaralı bölüğün zabitinden sormuştur. Zabit Patrona Halile cevaben: Bundan sonra kendisinin hempalarile hiç bir münasebette bulunmamağa karar verdiklerini ve hempa larının günden güne kendilerini tahkirde ileri gitmekte olduklarını ve eğer kendisi bu bapta vazifesini yapmıyacak olur ise hakkında çok fenalıklarda bulunacaklarını söylemiştir. Patrona cevaben: Ben kendime hiç ehemmiyet vermem demiş. Eğer birisi kendisine tecevüz eder ise mütecavizin hangi adamla mücadele ettiğini anlayacağını ve çünkü kendisinin maiyetinde İstanbulda on iki bin arnavut bulunduğunu ve bunların her bir şeye amade olduklarını söylemiştir. 32 numaralı bölük zabiti cevaben: (Bütün arnavutluğu İstanbula getirmiş olsan bile faidesizdir. Biz seni ve arkadaşlarını imha ederiz) demiştir.

Patrona Halil buna cevaben: (Senin bana darılmaklığın için bir sebep yoktur. Çünkü ben kimseye fenalık etmedim).

Zabit cevaben: (Senin kimseye bir fenalık yapmamış olmaklığın kâfi değildir. Ancak senin saraya giderek ve bütün hükûmet umuruna vaziyet ederek her işe karışmaklığın neden? Gûya Sultan ve Vezirin sana ihtiyacı var imiş gibi kendini gösteriyorsun. Eğer sen yeniçeri isen o halde bir yeniçeri askeri gibi hareket etmeğe mecbursun. Kendini pek büyük bir adam gösteriyorsun. (Muslih) un dahi ayni suretle hareketine müsaade eyliyorsun. (Muslih) azemet ve gurur ile hergün (Kapu) ya gitmekte ve müteveffa (Kâhya) gibi bir çok işler görmektedir) demiştir.

Patrona Halil: (Eğer ben cereyan eden işlere müdahale etmiyecek olur isem arzu etmediğimiz alçak insanlar tekrar iş başına tayin edileceklerdir ve eski zalimane idareye başlayacaklardır. Bunda benim millete iyilik etmek ve anın menafiine çalışmaktan başka hiç bir niyet ve meramım yoktur.) Bu esnada bütün yeniçeri zabitleri:

(Millet senin gibi bir adamdan asla iyilik beklemez. Padişahımızın umuru ibadi tanzim ve adaleti tatbik için akıl ve zekâsı vardır. Terfi ettirmek ve lâyık olanları memuriyetlere tayin eylemek ancak Padişahın hakkıdır. Bize lâzım olan Padişahın afiyet ve sıhhati ve kemali adaletle uzun müddet hükümran olmasıdır bu suretle bizde hizme-

[*] Bir cami olup yeniçerilerin mühim bir şeyi hafiyen müzakere ve karar verecekleri zaman bu camide toplanmaları adetleridir.

timize karşı tahsisatımızı alırız. Bundan sonra bizler Padişahtan şikâyet için hiç bir sebep ve bahane görmemekteyiz. Böyle harekât ile bizler Padişahın teveccühüne lâyık olamayız. Yeniçeri askerinin şan ve şöhreti dünyaya şayidir. Büyük hükûmet işlerine müdahale suretile haysiyet ve şanımızı gayip etmeği istemeyiz. Arkadaşlarını dağıtmak ve inkıyada rücu eylemek için sana üç gün müsaade eylemekteyiz. Üç gün zarfında bunlar yapılmadığı takdirde hepinizi parçalayacağız) demişlerdir. Bu şiddetli mükâlemelerden sonra herkes dağılmış ve bölüklerine gitmişlerdir.

Patrona Halil cessur bir adam olduğundan korkmadı ve yeniçerilerin kendisine taraftar olduklarına emin idi. Maahaza bütün bu sözler anın üzerinde tesirat ikaından hali kalmadı ve zannettiğinden ziyade gizli bir çok düşmanları olduğuna kanaat getirdi. Ancak bunu daha derinden tetkik ve anlamak maksadile eski kadıasker (Mazar zade) nin nezdine gitmiştir. Kadıasker Patronayı baridane ve nefretle kabul etti. Patrona asla sıkılmıyarak konuşmuş ve Kadıaskere müraiyane olarak: (Ben umumun menafii için silaha sarıldım. Sabık vükelanın zulmünden ahaliyi Cenabıhak benim vasıtamla halas etti. Zatı alileri kutsî ve fadıl olduklarından herkesin kalbini ve niyetlerini herkesten ziyade anladığımıza şüphe yoktur. Benim bütün işlerimde saf ve pak bir niyet ve meramdan başka bir maksadım yoktur. Maahaza bana hergün bir takım kismeler düşmanlık göstermekte ve Padişahımıza beni zem etmektedirler ben Padişahımız için defatle hayatımı feda eylemiş bir adamım. Binaenaleyh efendi hazretlerinden beni Padişahımın nezdinde yapılmakta olan bu mütemadî tezvirata karşı muhafaza ve müdafaa buyurmalarını temenni eylerim.)

(Mazar zade) hakikaten fazilet sahibi bir zat idi. Cevaben Patronaya : (Doğruyu söylemekten asla utanmamalıdır ve yalan söylemek daima felaket ve nedameti tevlit ettiği gibi indellah büyük günahlardandır. Senin hakkında ne bildiğimi ve ne düşündüğümü bana soracak olurlarsa hakikati olduğu gibi söyleyeceğim) demiştir.

Patrona bu kadar müphem bir cevap aldığından dolayı merak ve endişesini teskin edememiş ve fakat memnun dahi olarak Kadıaskerin kendi lehinde bulunacağını ümit etmek suretile müteselli olmuştu. Patrona Halil efendinin elini öperek nezdinden çıkmış ve giderken efendinin adamlarına paralar vermiştir. Ancak efendi Patronanın hizmetçilere paralar verdiğini haber aldığından aldıkları paraları denize atmalarını tenbih etmiş ve Patronayı melun bir adam addetmekte olduğundan geçtiği ve bastığı yerlerin su ile tathir edilmesini emreylemişti.

Ayın 10. günü Bahriye Nazırı Hafız Mehmet paşa memuriyetinden azledilmiş idi. Hafız paşa bunun üzerine (Sait) valiliğine tayin edilmiştir vaktile pederi burada valilik etmiş idi bu münasebetle Hafız paşaya samur kürk ihsan edilerek taltif olunmuştur.

Fakat asiler ya (Canım hoca) nın şöhret ve meharetinden korktukları cihetle bunun Hafız paşanın yerine tayin edilmesinden telaşe düşmüşler veyahut Patronanın, yerine geçmesi için, anlara korkunç bir düşman olan bu cessur adamı tebit ettirmek emelini takip eylemişler ve Hafız paşanın azlinden dolayı gürültüler çıkarmışlardı. Asileri memnun etmek için Hafız paşa ertesi gün tekrar tayin edilmişti. Şayi olduğuna göre Hafız paşa anlardan azline itiraz ve muhalefet etmelerini rica eylemiş imiş.

Lâkin Patrona Halilin bu mevkie göz dikmiş olduğu ve diğer taraftan (Canım hoca) nın Sultan tarafından oraya tayininin muhtemel olmasını görerek artık Bahriye nazırlığında kalmak istemediğini bir tezkere ile arzetmiş. Bilahara Kırım hanının delaletile (Sait) paşalığına tayin edilmişti. Fakat Tersaneye avdetinde bütün bahriye zabitanının tebrikâtını ikinci defa olarak kabul eylemiş ve bu makamda bir kaç gün yani 21 teşrinisaniye kadar kalmış ve sonrada (Canım hoca) anın yerine tayin edilmişti.

Artık hükûmet umurunun bu suretle müşevveş bir halde devamına imkân kalmamış ve her şeyin cereyanı tabiisine avdeti zarurî olmuştu. Gerek Sultan ve gerekse asiler maksatlarını temin için düşünmekte idiler. Asilerin rüesası nüfuzlarını muhafaza için İstanbuldan çıkmamalarını arzu ediyorlar. Sultan ise iğtişaşçıların İstanbuldan uzaklaştırılmalarile bütün işlerin yoluna gireceğini düşündüğünden birinci derecede bütün hükûmet erkânının vazifelerine iadelerini emretmiştir.

Bunun üzerine asilerin akdeylemiş oldukları mecliste (Muslih) in derakap (Kâhyalığa) yani yeniçeri ağalığının muavinliğine tayinini istemişlerdir. Ancak bu tayin keyfiyetinde usulen kidem ve yaşlılığa bakıldığını halbuki (Muslih) de bu evsafın hiç biri bulunmadığını ve çünkü kendisi henüz 25 yaşlarında adi bir yeniçeri neferinden ibaret, bu mevkie hiç bir liyakat ve ehliyeti olmadığını bildiklerinden para ile iş görmeği istemişlerdir. Zira İstanbulda para ile her bir müşkülatın iktihamı kabil olur. Binaenaleyh asiler en kidemli yeniçeri efradına ve sadıklarına beş yüz kuruş (takriben elli bin rubledir) tevzi etmişler ve eğer (Muslih) in intihabına yardım ettikleri

takdirde Sultanın validesi tarafından evvelce vadedilmiş olan nakdî mükâfatları alacaklarını söylemişlerdir.

Çünkü Valide Sultan, oğlunun tahtı saltanata cülusundan hasıl ettiği meserret ve sürur ile her nefere 5 kuruş fevkalâdeden olarak vereceklerini vadeylemişti. Ancak bunu unutarak bir daha andan bahsetmemiş idi belkide parası yok idi. Binaenaleyh Valide Sultan kızlar ağasını (bu kızlar ağası sarayda hadım ağaların reisi olup kadınlara nezaret eden büyük ve nüfuzlu memurlardan addolunur) göndermiş ve Padişahın çok alicenabane olarak orduya mükâfat ve bahşişlerini vermiş olduğunu ve artık buna zamimeten başka bir şeyin yapılmasına lüzum olmadığını ve esasen böyle bir adet ve usul dahi bulunmadığını ihbar eylemişti.

Asiler içtimalarında bu keyfiyeti tezekkür etmişler ve kızlar ağasını azlettirmeğe azmeylemişler ve Valide Sultan hakkında vadini ifa etmemesinden dolayı dahi bir sürü laflar sarfeylemişlerdir. Çünkü bu bir maaş veya bahşiş olmayup bir borç kabilinden olduğundan Valide Sultanın bu borcunu eda eylemesi icap eder idi demişlerdir. Kendilerine beş yüz bin kuruş tevzi edilmiş olan yeniçeri efradı (Muslih) in kâhyalığa intihabına muvafakat eylemişler ve bir şey almamiş olan diğerleri de bunu tasvip ederek Valide Sultanın hediyesini aldıktan sonra (Muslih) in azlile yerine müstehak bir kimsenin tayininin pek kolay olacağını düşünmüşlerdi.

Vaziyet bu suretle tertip ve ihzar edildikten sonra (Muslih) Sadrazamın nezdine giderek andan yeniçeri kâhyalığı için hilat talep etmiştir. Sadrazam buna muhalefet ederek:

Böyle bir mevkie tayini için kendisinin sinnen ve liyakaten buna elverişli olmadığını ve böyle bir tayinden yeniçerilerin asla memnun olmayacaklarını ve Padişahın dahi kendisini böyle bir mühim mevkie nasp ve tayin eyleyemeyeceğini ve bunun hak ve adalete muvafık olamıyacağını bildirmiştir. (Muslih) ise bilatereddüt Veziriazama: Her bir şeyin hazırlandığını ancak ana hilati vermesini ve başka bir şey düşünmemesini söylemiştir.

(Muslih) yeis içinde olarak Sadrazamın yanından çıkmış ve asiler bu ademi muvaffakiyeti istihbar ettikleri gibi vezirden intikam almak için otuz kişiden mürekkep bir kafile akurane bir surette doğruca Kırım hanının nezdine şitap eylemişler idi. Hana hitaben: (Muslih) in yeniçeri kâhyalığına behemehal tayinini istediklerini eğer vezir inadında sebat edecek olursa yakında bundan dolayı pek nadim olacağını söylemişlerdir. Han bu küstehane cürete bakarak bu adamların dediklerini yapacaklarını ve henüz bir sed ve mania vücuda getirilememiş olduğundan cereyanın hali tabiisine bırakılmasının muvafık olacağını düşünmüştür. Binaenaleyh anları teskin maksadile: (Ben şimdi saraya gideceğim. Veziriazamın bu teklife razi olmıyacağını zan etmem. Binaenaleyh müsterih ve emin olunuz arzu ettiğinize nail olacaksınız) cevabını vermiştir. Filhakika Han hemen Sadrazam paşanın nezdine gitmiş ve gelmesinin sebeplerini kısaca kendisine arzetmiştir. (Bu serserilere mukavemet etmeğimi düşünüyorsunuz? Anlar kendi kendilerinin mezarlarını kazmakta olduklarını görmeyormusunuz? Anlar millet ve ordusunun ne kadar çok lânet ve nefretlerini kazanıyorlarsa mahv ve perişanlıklarını o nisbette seri olarak hazırladıkları hususunda şüphe etmemelidir. Ona istediğini ve hatta daha ziyadesini vermenizi rica ederim. Aşikârdırki o uzun müddet bu mevkide kalmıyacaktır ve zatı devletleri de verdiğiniz şeyden dolayı nadim olmıyacaksınız. Vezir bu teklife razi olarak Han ile beraber Sultanın huzuruna çıktılar ve keyfiyeti Padişaha arzettiler. Padişah dahi buna razi olmuş ve (Muslih) in celbini emretmiştir. Bu mağrur asi üç tuğlu paşalara mahsus bir debdebe ile saraya gelmiş hilat almış ve yeniçeri kâhyalığına tayin edildiği ilan edilmiştir.

(Muslih) makamına gelir gelmez bütün hempaları ve parasının dostları onu tebrike müsaraat ettiler. Bunlara hitaben (Muslih): Bu rütbe benim istihkak ve liyakatimin dunundadır. Bundan daha büyük makamata kendimi namzet addeylemekteyim demiştir.

Bu ilk müşkülatı atlatmış olan asiler yeniden içtima ederek bidayetteki tasavvurlarını mevkii file koymağa karar verdiler malum olduğu üzere oda: Patrona Halili kaymakam paşalığa (Muslih) i yeniçeri ağalığına ve yeniçeri ağasını da Sadramzamlığa tayin etmekten ibaret bulunuyordu. Asiler: Bu suretle biz kâmilen mevkii hüküm ve nüfuzu elde etmiş olacağız. Çünkü sahibi nüfuz bütün ülema dahi bizim tarafımızda bulunur. Bunlar meyanında kadıasker (Zülali zade) ile Abdullah efendilerde bulunmaktadır.

Padişaha gelince biz anı istediğimiz veçhile kullanırız. Çünkü meziyet ve iktidarı olmadığından bizden daima korkacaktır. Bizim her talep ettiğimiz şeyi yapacaktır. Esasen biz olmamış olsaidik o bütün hayatını hapiste geçirecek idi gibi mütalea ve fikirlerde bulunmakta idiler.

Asiler bu işin nasıl başarılabileceğini daha etraflı düşünmek ve yahutta başka düşünce ve mütalaatın ilcasile ağır hareket etmeği münasip bulmuşlar ve bu meclislerini çok hafi ve gizli tutmuşlardı.

Fakat saray yukarda söylediğim veçhile bu namussuz şakilerden bir an evvel kurtulmak için süratli olarak harekete geçmeği tasmim eylemiş bulunuyordu. Kırım hanı asilerin temadi eden vazı serkeşanelerinden dolayıda ziyadesile hiddet etmekte ve tenkilin tesriine taraftar bulunmakta idi.

Tam bu sıralarda idiki (Canım hoca) İstanbula vasıl olmuş ve Kırım hanı gibi tehevvür ve hiddet içinde kalmış ve Sultanı her türlü şedit tedbirler alınması içinde teşvik ve teşcia başlamıştı. Padişah buna kendisinin çok korkmakta olduğunu ve diğer sınıf askerlerin bunlara iltihak eylemesinden ve bu suretle şehirin azim ihtilallara ve harabiye maruz kalmasından ziyadesile endişe etmekte bulunduğunu söylemiştir. (Canım hoca) bir askere lâyik derecede cesaretle Padişaha: Şevketlu Padişahım biz asilerin rüesasını süratle tepeleyecek olur isek o halde ortada mukavemet edecek bir kuvvet kalmaz. Diğer cihetten şiddetli ve müessir bir hareket sayesinde saltanatınızın teyit ve takviyesi kabil olacaktır. Buna ihtiyaç vardır. Bunu millet tasvip ve takdir edecektir. Millet her gün bu kuduz canavarların tazyik ve zulümleri altında inlemekte ve sabru takatleri tükenmektedir. Ecnebiler arasında şan ve şöhretinizin intişarı için bundan başka çare yoktur. Ecnebilerin nazarları kemali tecessüsle zatı Padişahilerine müteveccih bulunuyor ve hükûmetin vaziyetini tetkik eyliyorlar. Asileri imha için şiddetli olarak tenkil hareketine geçilmedikçe bu tebcil ve hürmeti kazanmak imkânsız olur. Bu maniayı ortadan kaldırmaktan başka bir çare yoktur demiştir.

Padişah bunun üzerine kendisile Kırım hanının tasvip edecekleri her bir şeyi ifa ve infaz edeceğini yemin ile teyit etmiştir.

Ayın 21. günü (Canım hoca) nın Kaptan paşalığı ilan edildi. Paşa Tersaneye gelmiş ve bütün bahriye ümera ve erkânı tarafından karşulanarak tebrikâtta bulunmuşlardır. Toplar atılmamıştı. Çünkü paşa buna lüzum olmadığını söylemişti.

Asiler hükûmet tarafından kendileri hakkında nefret ile muamele edildiğini ve eski ihtilallarda elebaşılarının duçar oldukları akibeti bildikleri için kehanete başlamışlar ve gûya kendilerinin bir ecnebi hükûmet aleyhine olarak sevk edileceklerini söyleyerek bunu kendilerinin de arzu ettiklerini işaa eylemişlerdi. Anlar bu suretle kendilerini müdafaa etmiş olacakları gibi daima kuvvetlerini de muhafaza eliyeceklerini hesap eylemişlerdir.

Bu emellerinden haberdar olan Padişah anların kendi projelerini tatbika ve bu veçhile anları tuzağa düşürmeğe karar vermiş ve Rus-

lara ilanı harp için temayülat izhar etmiştir. 1730 senesi 28 teşrini sani perşembe günü divan toplanmış bütün erkânı devlet ve keza asilerin rüesasından bir çokları bu içtimada hazır bulunmuşlardır. Bu mecliste Rusyaya karşı ilanı harp meselesi mevzuu bahis oldu. Fakat fikirlerde ihtilaflar zahir oldu. Patrona Halil ile Kırım hanı arasında zıddiyet mevcut idi.

Patrona Halil: "Bizim İran işlerimiz günden güne fena bir şekil almaktadır. Çünkü Ruslarda bir taraftan Acemlere mütemadiyen muavenet ediyorlar. Benim fikrime göre Acemlere ilanı harp etmeli ve dökülmüş olan bir çok müslüman kanının intikamını almalıdır. Oraya büyük bir ordu sevk etmek lâzımdır. Tatarlara gelince bunlar Rusların memleketlerine girmeli ve anı tahrip ederek ahalisini esir etmelidir. Ben hudutlarda bulunan paşaların tecziyelerini talep eylerim. Bunlar herkese hakaret ile muamele eden adamlardır. Askere bakacakları ve yeniçerilere kendi öz çocukları gibi muamele edecekleri yerde (zira yeniçsriler hükûmetin yegâne istinat ettiği bir kuvvetidir) anlara çok fena bakmakta, maaşlarını vermemekte ve bunların paralarını ya kendileri almakta veyahut yaranına vermektedirler.,, demişti.

Patrona Halil daha böyle manasız bir çok şeyler söylemiş ve meclisteki hazır bulunanlara karşı zerre kadar bir eseri hürmet ve nezaket ibraz etmemişti. Herkes için için kan ağlamakta ve hükûmete böyle azılı şerirlerin musallat olmasından dolayı husule gelen müthiş felaketten muztarip olarak sükût eylemekte idi.

Patrona Rusyaya ilanı harp etmek meselesine rücu ile İstanbuldaki Rus sefarethanesinin derakap karakol altına alınmasını tavsiye etti. Tatar hanı bu münasebetsiz tekliften canı sıkılarak kimse cevap vermeğe cesaret edemez iken ana hitaben: Harpten bahsediyorsunuz. Harbin ne olduğunu biliyormusunuz? Ne gibi bir esbaba binaen zatı şahanenin Ruslara harp ilanını istiyorsunuz? Anlar ile sulh halinde bulunulduğundan bihabersiniz. Sulhu doğru ve makul esbap olmadıkça ihlal etmek kabil değildir. Böyle mühim bir işe teşebbüsten evvel bir çok şeyleri bilmek icap eder. Hiç bir sebep ve delail gösterilmeksizin harp istiyorsunuz. Hükûmetin şan ve şerefine lâyık bir surette her şey uzun uzadıya tetkik edilmeli ve sonra sulh veya harbe karar verilmelidir. Sizin arzu ettiğiniz gibi bunlar yapılmaksızın hemen karar vermek doğru değildir. Söyleyiniz bana Rusyaya nereden gireceksiniz? Patrona Halil: Evvelce girdiğimiz mahallerden gireceğiz. Bir tarafından biz ve diğer tarafından siz gireceksiniz demiştir.

Han yavaşça dediki: Biz evvelden Rusyaya, Lehistan üzerinden

geçerek ve çünkü anınla muhasım ve harp üzere olduğumuzdan, gider idik. Fakat mademki şimdi anınla hali sulhtayız, anları ezmek için hiç bir sebep ve vesile yok iken o milletin üzerine yürümek doğrumudur? Yüz bin neferden mürekkep olan Tatar ordusunu oraya sevk etmek hükûmeti ne kadar tahrip edecek ve sarsacak biliyormusunuz? Patrona Halil: (ben harbi severim) dedi. Han cevaben (ben ve benim tebaam dahi severler. Biz ancak kendi menafiimizi gördüğümüz zaman harpten başka bir şey istemeyiz. Çünkü bu, bizim yegâne servet menbaımızdan biridir. Sulh uzun zaman sürerse bizim servetimiz kurur. Kırımın mahsulatı olmadığından uzun müddet orada kapalı kaldığımız için ve ticaretimizde olmadığından biz yeniden fakru zaruret içinde yüzmeğe mecbur kalırız. Maahaza sabır ve tahammül etmesini çok iyi biliriz. Menafiimizi adalet ve doğruluğa istinat ettiririz. Silaha sarılmazdan evvel neticesinde nedamet ve felaket husule gelip gelmiyeceğini uzun uzadıya hesap ve teemmül ederiz. Bu öyle bir iki meclis müzakeresinde hemen halledilliverecek ufak meselelerden ve ehemmiyetsiz işlerden değildir.

Patrona: Ben bu meclisin bir çok adamlardan mürekkep olduğunu görmekte ve bu kadar kalabalığa lüzum olmadığını zan eylemekte idim. Ben meclisin sizden ve (Muslih) ve yeniçeri ağasile daha bir kaç zattan mürekkp olacağını ümit eder idim ve bundan sonra bunun bu şekilde olması lâzımdır. Eğer böyle kalabalık olacak olur ise umurun hafi kalması mümkün olamıyacaktır. Hain olanlar bizim müzakeratımızı derakap işaa edeceklerdir.

Han cevaben: Mühim meseleler görüşüldüğü zaman meclisin kalabalık olması pek doğru ve makul bir kaidedir. Meclise ülemayı dahi davet etmek muvafık olur. Çünkü anların diğerlerine nazaran mütaleaları doğru olur. Binaenaleyh meclis daha ziyade muvaffakiyetli karar ve neticelere varır. Anlar mecliste bulunmazlar ve hükûmetin menafi ve mukadderati iki üç kişinin elinde kalırsa İbrahim paşanın idaresinde görüldüğü üzere yalnız kendi fikir ve mütaleası ve iki damadının reyile icraatta bulunduğundan neler hadis olmamıştır. Hükûmet izmihilal içinde yuvarlandı durdu. Yüksek düşünce ve fikirli ve isabet rey sahiplerini mahvetti. Cenabıhak mühlet buyurdu ve fakat akibetide çok feci oldu. Henüz ve pek taze olan bu misaller bizi ikaz edecek mahiyettedirler. Binaenaleyh doğru hareket etmeğe ve kendi emellerimize hizmet etmemeğe mecburuz. Eğer bu hal böyle devam edecek olursa ve sizlerde bu tarzda ısrar edecek olur iseniz ben zatı şahaneden Bursaya menfama ademi istirham eyliyeceğim. Ben orada

müsterih olabilirim. Burada kitaller ve facialara şahit olmağı istemem. Burada hergün bir takım cinayetler irtikâp edilmektedir demiştir.

Bu meclis hiç bir karar ittihaz edememiş ve dağılmıştır. Bundan sonraki divanın Padişahın riyaseti altında olarak ve 25 teşrinisanide toplanmasına karar verilmişti.

Divanın dağılmasından sonra herkes, Patrona ve (Muslih) ve Yeniçeri ağasının hükûmetin büyük menasıbını elde etmeğe sai olduklarını müşahede ederek kederlenmekte idiler. Maahaza asilerin imhasına teşebbüs edildi.

İbrahim paşa sonradan (Kabakulak) namını almıştır. (Aşağıda bu zattan bahsedilecektir) Bunu mevkii tatbika vaz için bir proje ihzar eylemiştir. Bu İbrahim paşa, Mehmet paşa namında bir zatın emval ve servetine dair malûmat vermek üzere Kahireden İstanbula celp edilmişti. Mehmet paşa vüzeradan idi ve sonra Kahire valiliğine tayin olunmuştu. Celp edilen İbrahim paşa o sırada anın kâhyalığında bulunmuş idi. Bu zatın taliine olarak İstanbulda tebeddülü hükûmet vukua gelmiş idi. Zira anın düşmanı olan kâhya Mehmet kendisini katl ettirecek idi. Tali bu İbrahim paşaya yardım etmiş ve Sultanın kapucular kâhyası [*] ve sonra da Sadrazamı olmuş idi.

Bu İbrahim paşa ekseriya ihtilallere sahne olan Kahirede bulunduğu zaman iğtişaşları bastırmak hususunda muvaffakiyetler göstermiş ve bu hususta meleke ve meharet sahibi olmnş bir zat idi. Zatı şahaneye bir rapor takdim ederek asilerin ne suretle ve ne vasıta ile tenkilleri mümkün olacağını bu raporile arz eylemiş idi. Filhakika bu projenin tatbikı ile muvaffakiyetler hasıl olmuştur.

Birinci divanın vuku bulduğu günün ertesi günü Patrona Halil Canım hoca) yı ziyaret ve tebrik maksadile Tersaneye gitmiş ve fakat asıl meram ve maksadı ise anı boğdurmak hususuna matuf bulunmuştu.

(Canım hoca) kurnaz ve dessas olduğu kadar Patronadan daha ziyade akıllı bir adam idi. Patronayı pek parlak bir surette istikbal ve kabul etmiş ve iki saat kadar bir müddet pek dostane bir suratte konuşmuşlar idi. Bu sergerde Canım hocanın nezdinden çıktıktan sonra altı çifteli bir kayığa binmiş idi. Çıkar iken kalabalık ahalı toplanmış ve anı kayığa kadar götürmüşlerdi. Patrona Halil bunların üzerine bir avuç altun serpmiş ve Tersaneye gelir iken dahi ayni suretle

[*] Teşrifat nazırı makamında olup divan aktedileceği zaman merasimi ve teşrifat usulünü idare eder.

hareket eylemişti. O sıroda anın bahriye zabitanının giymekte oldukları şekilde ayakkabı giymiş olduğu görülmüştü.

Perşembe günü idi. Zatışahane Tophane camiinde bulunmakta idi ve camiden sonra Top döküm fabrikasına gitmiş idi. Gemiden çıkar iken Padişah toplar endahtı suretile selamlandı. Sonra arka caddeden Beyoğluna geçmiş ve (İçoğlanları) [*] sarayında taam eylemiştir.

Buradan Padişah avdete hazırlanırken saray mensubini bazı sokaklarda hain insanların bulunduğunu ve oradan avdetin münasip olamıyacağını arz ettiklerinden Padişah geldiği yoldan avdet etmiş ve saray sekenesine beş bin kuruş tevzi ettirmiştir. İç oğlanlardan ve en iyi terbiye görmüş olanlardan bir kaç genci de saraya almış idi.

Padişah büyük bir şeref ve debdebe ile maiyeti erkânı ile beraber saraya avdet eylemiş ve bu münasebetle ibraz edilen hürmet ve tazimat karşısında İstanbulda iğtişaş ve isyan bulunduğuna hiç bir kimsenin inanması gayrikabil bulunmuş idi. Bu sırada Kırım hanı, Sadrazam, Müfti ve Canım hoca ile diğer erkândan mürekkep toplanan bir mecliste asilerin imhalarına karar verilerek mevkii file konulmasına müsaraat edilmişti. Ancak bu facia ve haileyi başarabilecek adamların seçilmesinde müşkülat hissedilmekte idi.Kaptan paşa (Levent) efradının istihdamlarını teklif ediyor idi. Lâkin ihtilalcı ve asilerin kısmı azamını yeniçeri efradı teşkil eylemektk olduğundan bu iki sınıf asker arasında derin bir kin ve nefret husulünden dahi korkulmakta ve bu keyfiyet nazarı dikkate alınmakta idi.

En nihayet bu mesele halledilmiş ve bostancılar ile sarayın diğer sınıf kıtaatına tevdiine karar verilmiş ve çünkü bu misillu ahvalde bu sınıf askerlerin istihdamları defaatle vuku bulmuş idi.

23 teşrinisanide inikat eden divandaki İran meselesi ile diğer hükûmetlere taalluk eden umuru tekrar tetkik için ayın 25. günü toplanması mukarrer olan divan toplanarak Sultan tarafından Patrona Halil (Muslih) ve yeniçeri ağası divana davet edilmişti. Bunlar davete icabetle saat on birde maiyetlerinde 26 kişi alduğu halde divana gelmişler ve efradı mezkûre sarayın ilk kısmında kalmışlardı. Bunlar sarayın dahilî kısmına ve (Sünnet odası) denilen salona alınmışlardı burada Kırım hanı, Müfti, Sadrazam, Canım hoca. İki Kadıasker ve İstanbul efendisi ile bir takım ülema hazır bulunmakta

[*] İçoğlanları Padişahın nezdinde hizmet eden gençlere denir ve bunlar cizye veren hıristiyanlardan intihap edilen çocuklardır. Bu çocuklar talim ve terbiyeden sonra hükûmetin mutena memuriyetlerine tayin olunurlar.

ve salonda herkes rütbe ve mevkiine göre ahzi mevki eylemiş bulunmakta idi. Anlarda mevkilerine göre muktazi mahallere oturmuşlardı. Bu salonda daha bir takım zevat Kapucu başı, Bostancı başı ve buna mümasil olanlar mevcut idi. Fakat iğtişaş rüesası artık yaklaşmış olan ölümlerini katiyen hatırlarına getirmiyorlar ve buna ihtimal veremiyorlardı. Bu daireye hiç bir kimsenin hizmetçi ve adamının girmesine müsaede olunmaması eskidenberü usulden idi. Burada yalnız Zatışahanenin hademeleri bulunur idi. Burada bir çok zevatın hazır olması hasebile şüpheyi dai hiç bir hal tasavvur edilemezdi.

Asilerin reisleri Sultanın dairesine dahil oldukları zaman sarayın bütün kapularının seddedilmesi emredildi. Asi sergerdelerin ehemmiyet verilmeyerek ve baridane kabulleri ve müzakerata hemen başlanmıyarak vakit geçirilmekte olması bunların şüphe ve tereddütlerini mucip olmuş ve desise ile faka düşürüldüklerini hissetmişlerdir. Herkes yerli yerinde oturmuş oldukları halde Sadrazam Patronaya hitaben: Padişah seni Rumeli beylerbeyliğine tayin etti ve otuz bin kişilik bir ordunun kumandanlığını verdi. Bu ordu ile sen Musulda Ahmet paşaya mülaki olarak anınla beraber İranlılara karsı harekâta başlayacaksın.

Bundan sonra Sadrazam Yeniçeri ağası ile (Muslih) e dönerek (Muslih) e hitaben: Seni Padişah Anadolu beylerbeyliğine tayin etti ve tarafından kumanda edilmek üzere bir kıt'ai askeriye tahsis edildi ve bunu müteakip Yeniçeri ağasına hitaben: Sen üç tuğlu [*] paşalığa terfi edildin. demiştir. En nihayet (Zülali zade) ile Abdullah efendiye hitaben: Padişah sizlere birer tuğ ihsan buyurmuştur. Veziriazam sözünü ikmal eder etmez. Mustafa ağa (bu zattan aşağıda bahsedilecektir) yüksek sesle: "İmparatorun ve imparatorluğun düşmanları imha olunuyor,, diye bağırmıştır. Derakap otuzu mütecaviz adamlar selliseyf eylemiş oldukları halde Patrona ile diğerleri üzerine atılmışlar- ve bunlar kendilerine gelinceye kadar katledilmiş idiler.

Patronanın dessas ve akıllı bir adam olduğu halde saraya sılahsız ve kılıçsız gelmesine ve her vakit müsellehan yüzlerce adamla geldiği halde bu defa az bir maiyet ile gelmesine taaccüp ve hayret olunabilir. Ancak Veziriazamın rivayet edildiğine göre merkumu aldattığı ve ana hususî adamlar göndererek divanda çok mühim meseleler mü-

[*] (Tuğ) bir unvan ve imtiyaza delalet eder. Rütbe ve mansap değildir. Bir, iki, üç tuğlu (beygır kuyruğu) paşalar vardır. Üç tuğlu paşalar en yüksek mevkidedir. Veziriazamın beş ve Padişahın yedi tuğu vardır.

zakere edileceğinden ve esasen Patrona geçen meclisin çok kalabalık olduğundan şikâyet ettiğinden işbu ikinci divana az bir maiyetle gelmesini ve hükûmet esrarının harice aksetmemesi için bu suretle hareketin muvafık olacağını ihbar ettiği cihetle bunda taaccüp edilecek bir şey kalmaz. Diğer taraftan Patrona Vezirin kendi fikrine taraftar olduğunu kaviyen ümit ettiğinden maiyetinde getirmiş olduğu az miktarda adamları sarayın birinci kısmında bırakmış idi. Kendisinin yanında kürkünün altında bulunan ufak bir bıçaktan başka hiç bir silah bulunmamakta idi. O sırada Patrona Halilin bu bıçağa sarılmak üzere olduğunu Mustafa ağa anlar anlamaz kılıçla anın elini kesmiş idi. (Muslih) e gelince o dahi diğeri gibi silahsız ve adamsız olarak gelmişti. Merkum kıymettar olan kürküne sarılmış olduğu halde hiç bir mukavemet göstermemiş ve katledilmişti. Bunlar katledilir edilmez cesetleri derakap divan dairesinin meydanına atılmış ve anlar beraber gelmiş olan 26 asi dahi itlaf edilmişlerdir. Veziriazam bunlara, reislerine kürkler verileceği cihetle anlarada bir kaftan ita edil mek üzere olduğunu haber göndermiş ve kaftanlarını almak üzere dörder kişi nöbetle diğer bir daireye sevk edildikleri zaman bu suretle anlar katledilmişlerdir. Ancak mütebaki kalmış olan beş on kişi arkadaşlarının avdet etmemekte olduklarını gördüklerinden şüphelenerek firara kıyam etmişlersede her tarafta kapuların seddedilmiş olduklarını görmüşler idi. Bunlarda tutularak itlaf edilmişlerdir.

Şehirde bütün iğtişaş reislerinin uzun saatlerdenberi sarayda kalmış oldukları ve saray kapularının örtülü olduğu havadisi şayi olunca bu keyfiyet anların arkadaşlarını tahrik etmiş ve saraya doğru koşmağa başlamışlardı. Tam bu sırada sarayın bütün kapuları açılmış ve maktullerin cesetleri arabalarda olarak çıkmağa başlamıştı. Bu cessur adamlar bu manzara karşısında korku ve heyecana düşerek kaçmağa başlamışlar ve hatta bir çokları atlarını bile orada bi rakmışlardı.

Maktullerin cesetleri sokaklarda bırakıldığından ahaliden bir cemmi gafir toplanarak bu cesetleri bilhassa Patronanın cesedini seyretmeğe koyulmuşlardı. Bunların cesetleri iki saat sokaklarda kalmış ve badehu kaldırılarak denize atılmışlardır. Çünkü böyle feci bir manzaranın fena neticeler vermesinden korkulmuş idi ve henüz asiler daha çok miktarda olarak bulunuyorlardı. Anlar cesetlerini gördükleri adamlar gibi mücrim ve kabahatli olduklarını bildiklerinden kendilerini kurtarmak maksadile yeni bir isyan tertip eylemelerinden endişe edilmişti.

Filhakika bazıları bedestene giderek dükkânlarını kapatmağa teşebbüs etmişler ve fakat muvaffak olamamışlardı. Veziriazam bedesten kâhyasına bir hattı şerif göndererek dükkânlarını her ne sebeple olursa olsun kapayacak olanların idam edileceklerini bildirmiş idi.

Sadrazam tarafından Sultan namına olarak Patrona ve (Musluh) ve Yeniçeri ağasına geçende verilmiş olan rütbelerin anların idamlarına alâmet olduğu dahi bildirilmekte olduğundan Sultan tarafından Zülali zade ile Abdullah efendiye verilen birer tuğluk paşalıkların dahi idam işareti olması tabiî idi. Fakat bu muammanın anlaşılması icap eder: Osmanlı İmparatorluğunda ülema pek mühim bir mevkii ihtirama maliktirler. Bizzat Padişahlar anlara büyük hürmetler ibrazından hali değillerdir Padişahların ülemadan bir zatı itlaf ettirdiği pek ender vaki olmuştur. Bunlardan arz ettiklerim asilerin müşevviklerinden olmalarına rağmen Sultan anların haysiyeti ilmiye ve ruhaniyelerini kesretmeği arzu etmemekte idi. Binaenaleyh Sultan evvela anların ilmî rütbelerini refetmeğe ve sonrada haklarında adaleti tatbika mecbur olmuştur. Padişah anlara birer tuğluk paşalık rütbesi vermiş idi. Bu rütbeler asker olanlara mahsus idi ve ülema sınıfına tevcih edilmez idi. Bu tebeddül şüphesiz Sultanın anları idam ettirmek istediğine alâmet idi. Nitekim bu keyfiyet vuku bulmuştur. Mahaza bazıları, Sultan divanda bulunan asi reisleri nasıl idam ettirmeğe muktedir idi diyebilirler. Fakat bunların mazideki hizmetlerine ve birde divanda hazır bulunan yaşlı başlı ülemaya hürmet etmek arzusu Padişahı başka suretle harekete mecbur etmişti.

Bu iki zat birer tuğlu paşalık rütbesini aldıktan sonra (Bostancı başı) hapishanesine sevk edilmiş idiler. Burada iğtişaşçılar tarafından azl ve hapsedilmiş bir çok zevatı buldular.

Abdullah efendi pek karip olan ölümünden asla müteessir bulunmadığı halde Galata valisini görerek ana: Artık kurtuldun. Biz seni öteki dünyaya göndermeğe niyet etmiş idik; bahtiyarsın demiş. Galata valisi de ana cevaben: Ben hayatıma katiyen ehemmiyet vermem. Bu beyaz sakalımı senin kanınla boyayacak olursam hakikaten bahtiyar olacağım demişti. Bu muhavere daha bitmemiş iken adamlar gelmiş ve bu iki efendiyi derakap alarak hazır bulunan kadırgaya irkâk eylemişler ve sonrada boğarak denize atmışlardır.

Bu haberler bütün İstanbul ahalisini sürur ve şadimaniye müstağrak etti. Hükûmet ve milletin bu rezil hainlerden kurtulduğu için cenabıhakka hamdüsenalar ve dualar edilmesi için Padişahın bu gibi ahvalde emir ve iradesini beklemiyerek pek çok kurbanlar kesilmiş

ve izharı şükran edilmiştir.

Ayni zamanda Sultan asilere iltihak ederek anlarla hemfikir olanlarında tutularak idam edilmelerini emretmiş olduğundan bu suretle üç gün zarfında İstanbulda yedi bin kişi muhtelif şekillerde imha edilmişlerdi. Bu esnada asilerin azılılarından yedi kişi Kırım hanına iltica etmiş ve bunlar ölümden kurtulmuşlardı. Han bunlara acımış olduğundan dolayı değil ve fakat anın ikametgâhının ötedenberi bir melce ve emin mahal itibar edilmesinden dolayı bu kaidenin bozulmaması için anları himaye eylemiş idi. Fakat bu zamandan sonra Kırım hanı kapularına karakollar ikame etmiş ve bunun sui istimal edilmesine ve hainlere bir melce olmasına mümaneat eylemiştir.

Sultan, hainleri idamdan ziyade iyi adamları himaye ve taltife mütemayil olduğundan o gün Niş paşası Hüseyin oğlu Abdullah paşayı yeniçeri ağalığına tayin etmişti. Ayni zamanda bu paşaya üç tuğlu paşalık unvanı da verilmiş idi. Eskidenberi yeniçeri ağalığına ancak iki tuğlu paşalardan tayin olunabilirdi. Buda nüfuzunu tahdit için idi. Şimdi üç tuğlu bir paşanın tayini nüfuzunun ziyadeliği arzu edilmiş olmasından ileri gelmiştir. Bir kaç gün evvel kaptan paşalığa nasp edilmiş olan (Canım hoca) iki tuğlu paşalardan idi. Padişah ana karşı olan teveccüh ve hoşnudiyetini göstermek ve anın verdiği nesayih ve tavsiye eylediği tedabirin taktir edilmiş olduğunu isbat eylemek üzere ana üçüncü bir tuğ ihsanını irade etmiştir. Yukarıda bilahara kendisinden bahsedeceğimizi beyan ettiğimiz (Mustafa ağa) dahi Sultanın taltiflerine mazhar oldu. Mustafa ağaya evveldenberi pehlivan namı veriliyordu ve kendisi kuvvetli bir adam idi. Bundan dolayı da şöhreti var idi. Mustafa ağa gençliğinde Kırım hanının teveccühüne mazhar olmuş ve han anı yeniçeri zabitliğine terfi ettirmiş idi. Mustafa ağa 17. yeniçeri bölüğünün kumandanı idi. İhtilal ve iğtişaş başladığı zaman Mustafa ağa bir vesile ile Bursaya Kırım hanının nezdine gitmiş ve asiler arasında bulunmaktan tevakki eylemiş idi.

Kırım hanı İstanbula saraya avdet ettiği vakit pehlivan Mustafa ağada anınla beraber gelmiş idi. Han, Mustafa ağayı zatışahaneye sadık ve müstakim olduğundan dolayı takdim etmiş idi. Mustafa ağa yukarda beyan edildiği üzere hainlerin imha edileceklerinin ilanına memur edilmiş ve ilk defa Patronanın bıçağına sarılmak üzere olan elini uçurmuş idi. Binaenaleyh Sultan, hizmetinden ve Kırım hanının kendisine olan itimadından dolayı anı (Muslih) in yerine yeniçeri kâhyalığına nasbetmiştir. Gayet makul ve haluk olan Mustafa ağa bu

memuriyeti kabulden imtina ederek: Ben ne sinnen ve ne de liyakaten böyle yüksek bir makama lâyık bir insan değilim. Böyle bir mevkie gelecek olur isem diğerleri bana kin ve haset bağlarlar ve anlar meyanında benden ziyade bu makama müstehak olanlar bulunur. demiştir.

Padişah, anın bu imtinaını dinlememiş ve itaat ve kabul eylemesini emretmiştir. Mustufa ağa da Padişaha arzı ubudiyet ve şükran eyleyerek memuriyeti kabul etmiştir.

Ayın 26 sında Sultan bütün askeri kumandanlara bir (hattı şerif) göndererek iktisap edilen muvaffakiyatı tezkâr etmiş ve efrada itina ve dikkatle bakmalarını, talim ve terbiyelerine itina edilmesini emretmiştir. İşbu hattı şerif ile beraber kıtaata tarafı padişahiden ihsan edilen nakdî mükâfatlarda irsal edilmiştiki bu para yeniçerilere elli bin, topçulara otuz bin ve cebecilere otuz beş bin aspira miktarında bulunuyordu. Efrat işbu ihsanı padişahiden dolayı Padişahın ömrü afiyetine dua etmişler idi. Ogün İstanbul adeta bayram imiş gibi büyük bir sevinç içinde idi. Ancak bittabi her taraftan yakalanmış olan asiler ıztırap ve dehşet içinde idiler ve bir kaç saat ömürleri kalmıştı.

Biçare (Yanaki) nin de başı kesilmiş idi. Malum olduğu üzere kasap (Yanaki) para kuvvetile ve Patronanın himayesile Moldava prensliğine tayinine uğraşmış idi. Maahaza burada Patronanın kehaneti meydana çıkmıştır. Garip tecellidirki bunların her ikisi ayni günde vefat etmişlerdi.

Ayın 27. günü bütün askerî kıtaatı kumandanları ve büyük memurlar ötede beride kalmış ve gizlenmiş olan asileri aramağa koyulmuşlar ve her tarafa kuvvetli karakollar ikame edilerek sokaklarda sık sık devriyeler dolaştırılmakta bulunmuş idi. En ziyade bir yangın zuhurundan korkuluyordu. Patronanın daima söylediği sözler hatıra geliyor idi. Merkum: Eğer beni öldürmeği düşünüyorlarsa ben İstanbulu dört taraftan ateşe vereceğim ve kül edeceğim demekte idi.

Hatta bu maksat için Patrona kendisi gibi Arnavut olan taraftarlarından bir çoklarını umumî hamamlara memur etmiş ve icabında bunu yapmaya azmeylemişti.

Bundan maada şehirin her tarafına dağılmış bir çok Arnavutlar dahi var idi. Bunlarda bir gurur ve kibir ve asilik tavru meşhut oluyordu. Bunlar pek mağrur ve tehditkâr evzalarile kendilerinden mübayaa edilmek istenilen şey için bir kaç misli fiyat istemekte ve bir hizmet için davet edildikleri zaman da yine öyle yüksek ücretler talep etmekte idiler. Vakadan sonra bu Arnavutlar artık sokaklarda

görünmez oldular. Çünkü Veziriazam bunlardan çoğunu katlettirmişti. Arnavutlardan cüzi kabahati görülenlerin sopa ile döğülmelerini emir etmiştir.

28 teşrinde eski nazırlar ve erkândan olup mahpus bulunanlar ufak ceza mukabilinde olmak üzera tahliye edilmişler ve serbest bırakılmışlar idi. Padişah gazepten ziyade merhametkârane hareket etmiş ve bunları ve bundan sonra ihtilalcılar ile bulunduklarına dair rapor edilecekleri de bu meyana ithal eylemiştir. Fakat ihtilalın nihayetine kadar asilerle teşriki mesai edenleri bazı şeraite tabi tutmuş idi. Anların hayatlarına dokunulmıyacak ve fakat bizzat Padişah tarafından tayin edilecek mahellere ebediyen nefi edileceklerdi.

Her ne kadar Sultan Mahmut pek alicenabane ve af ile meluf bulunuyor idisede Veziriazam ya bundan sonra bu misillu isyanlar katiyen meydan vermemek için veyahutta Padişaha büyük bir merbutiyet göstermek maksadile ötede beride gizlenmiş olan şakileri bulup meydana çıkarmak için çok çalışıyor idi. Bunlardan ele geçirdiklerini denize attırıyor idi. Öyleki bir iki ay müddet denizde ve karadeniz boğazında daima insan cesetleri dalgalar arasında yuvarlanup durmakta idi.

Sadrazam Mehmet paşa tarafından başlanılmış olan asi taharriyatı işine kabakulak lâkabile anılan İbrahim paşa tarafından da kemiyetle devam edilmekte idi. Bu adam çok dessas ve kurnaz idi. Sadrazam Mehmet paşayı azlettirmek için çalışmış ve en nihayet 1731 senesi kânunu sanisinin 22. günü bu makama geçmiş idi.

Bu zat asileri tenkil için tertip ettiği proje ile bunun hüsnü neticeye isal edilmesinden dolayı mükâfaten üç tuğlu paşalık ile Halep vilayeti paşalığına tayin edilmişti. Ancak Sadrazamlığa göz koymuş olduğundan yevmi hareketini daima tehir edip durmakta idi. Gerçi Veziriazam bundan şüphelenerek bir an evvel memuriyetine azimet eylemesi için anı takipten hali değildi. En nihayet Padişahın en büyük nedim ve yakini bulunan kızlar ağası vasıtasile sadarete nasp edilmiş ve kendi yerine Sadrazam Mehmet paşayı Halep valisi tayin ettirmiştir.

Sadarete çıktıktan sonra Padişaha daha ziyade yaranmak için asi taharrisi işine kermiyet vermiş ve bunlardan pek çoklarını katlettirmiş idi. Bunların arasında bir çok masumlar dahi mevcut idi.

Fakat ihtilal namının katiyen unudulması için yapmış olduğu büyük zulüm ve cefalar aksi tesir hasıl ederek galeyan tevlidine hizmet etmişti ve yeniden bazı karışıklıklar baş göstermiş bulunuyordu.

İhtifa etmiş olan bir çok kimseler yeni Sadrazamın bunları yakalamak maksadile yaptığı şiddetli takibatı haber alarak hayatlarından ümitlerini kestiklerinden ve hayatlarını olsa olsa yeni bir iğtişaş ile kurtara bileceklerini zanneylediklerinden buna teşebbüs etmişlerdir.

Yeniçeriler Veziriazam ile yeniçeri ağasından kendilerini bütün sefer müddetince maaşsız olarak istihdama icbar eylemelerinden dolayı dilgir idiler. Sultan Mahmudun tetevvücünde bu sınıfa ancak mutat olan bahşış ve caizeleri almak mıksadile girmişlerdi ve imtiyazlarının Patrona ve arkadaşlarının yüzünden ihlal edilmiş olmasından dolayı da ziyadesile muğber idiler bunlar ise beyan edildiği üzere divanda katledilmişlerve cesetleri millete teşhir edilerek artık mazarratlarına hateme verilmiştir telakkisinde idiler. Çünki yeniçerilerin malik oldukları imtiyazlardan biriside anlardsn birisi idama müstahak olduğu zaman idam edilecek olan (Odabaşı) na teslim edilir. Odabaşı anı gizlice boğdurur ve sonra cesedini denize attırır. Müvacehede idam etmek lâzım geldiği vakit evvel emirde yeniçerilik unvanı kaldırılır buda anın elbisesinin yakası kesilerek parça parça edilir ve sonra bir ibret olmak üzere idam olunur. Bundan maada gayri memnun olan ahali arasında da bir infial ve hoşnudsuzluk devam etmekte ve çünki erzak ve yeyecek fiyatları eski zamanına nisbetle çok gali bulunmakta idi diğer cihetten memleketin her tarafından İstanbula bir takım ipsiz sapsız şerir adamlar gelmiş ve muhtelif askerî sınıflara kayıt edilmişlerdi. Bu işsiz güçsüz adamlar hırsızlık ve çapulculuk yapmak için bir karışıklığın zuhuruna muntazır idiler. Sabık Sultanın taraftarları olan kimselerde bir taraftan faaliyette idiler bunlar ya sadakatlarını göstermek veyahutta kendi hasis menfaatlarını temin eylemek için askerleri ihtilala teşvik ediyorlardı. Saydığım bütün bu hususat yeni bir ihtilalin alâiminden idiler. Maahaza ya (Kapu) kalplerin ve hissiyatın bu merkezde olduğuna dair malumat alamıyordu veyahutta kibir ve gururundan dolayı Sadrazam tarafından hiç bir tedbire tevassüle lüzum görülmiyordu.

Asilerin büyük bir kısmı aralarında gizli olarak muhaberatta bulunmakta idiler ve İstanbulda bir mevkide toplanmağıda beyinlerinde kararlaştırmış bulunuyorlardı. 1731 senesi martının 24/25 gecesi bazı cebeci efradı ile yeniçeri efradı Etmeydanında toplandılar. Bir kısım akşam saat altıda (Çarşı) tesmiye edilen mahalle gittiler. Burada silah dükkânları ve mağzaları bulunuyordu ve silah burada satılmakta idi. Dükkânların kapularını kırdılar bulduklarını yağma ettiler ve elde ettikleri silahları her taraftan buraya doğru gelmekte olan

adamlarına tevzi ettiler.

Yalnız yeniçerilerden mürekkep olan diğer bir kısım yeniçeri ağasının dairesine gitmişler ve ramazan olması hasebile dairenin bütün kapularını açık bulmuşlardır. [Ramazan Türklerin oruç tuttukları aydır. Türkler otuz gün süren bir kamer ayı zarfında sabahtan akşama kadar yemezler, içmezler ve ancak geceleri yerler bu ramazanda büyüklerin sofraları herkese açık bulunur.] Ramazan gecesinde Türklerin hemen ekserisi uyku uyumazlar. Asiler bu daireye girerek ağanın odasına gelmişler ve ani katletmeğe azim etmişlerdi. İlk gürültü işiltildiği zaman ağa her ne kadar korkmuş isede derakap kılıçı ile dışarı fırlamış ve asilerin arasından koşarak ve sağa sola kılıcile saldırarak gece karanlığından bilistifade kurtulmanın çaresini bulmuş ve kendi adamlarından maiyetinde bir kaç kişi olduğu halde ikametgâhının gizli kapusundan kaçmış idi. Bir tüfek kurşunundan ağanın sol kolu ehemmiyetsiz bir şekilde yaralanmış idi. Asiler yeniçeri ağasının ikametgâhını yağma ede dursunlar ağa doğruca Sadrıazam paşanın nezdine şitap eylemiş ve her ikisi birlikte Sultanın huzuruna çıkmışlardır.

Sultan bunun üzerine derakap müfti, Kaptan paşa ile diğer vükelanın ve erkân ile ülemanın toplanmalarını emir etmiş ve akit edilecek mecliste lazımgelen tedbirlerin ittihazını ve gecenin mütebaki kısmında mümkün mertebe çok ahalinin toplandırılmasını ve şafak ile beraber bunlarla asiler üzerine hücum edilmeyi tensip ve maiyetile beraber kendisinin bunlara bizzat kumanda etmesini arzu etmiştir.

Ancak bunun hiç muvafık olamıyacağı Padişaha arzedildi. Çünkü amcası Sultan Ahmet her ne kadar mahpus isede Padişahın saraydan müfarakatini bir vesile ve fırsat addederek bir hareket yapması ihtimalinden bahsedildiğinden bundan sarfınazar etmiş ve kendi hassa kıtaatından bazılarını kendi nezdinde tutarak diğerlerile gönüllü gideceklerin (Levend) ve sipahilere iltihakını tasvip eylemiştir.

Asilerden üç yüz, dört yüz kişi yeniçeri bölüklerinden kaldırdıkları 13, 14 kazanla Etmeydanında toplandılar. Beş ay evvel vuku bulan ihtilal İstanbulu o kadar korkutmuş idiki bu yeni ihtilalın şuyuu üzerine husule gelen gayzu nefretle büyük küçük bütün İstanbul halkı ihtilalcılar aleyhine kıyam etmişlerdir. Daha sabahleyin erkenden sarayın kapuları önünde bazıları müsellah ve bazılarının ellerinde yalnız sopaları olduğu halde binlerce ahali toplanmış idi. O kadarki sarayın önündeki vasi meydan dolduktan başka etraftaki sokak ve caddeler lebalep insanla dolmuş idi. Sarayın kapuları açılmış ve Veziriazam Peygamberin sancağı ile beraber görünnce büyük bir velvele hasıl olarak bilaperva ihtilalcılar üzerine akına başlanmıştı.

İhtilalcılara intizam ve muvaffakiyetle hücum eden mevcut ahali iki gruba ayrılmış ve birinci grup Veziriazam ile yeniçeri ağasının kumandasına ve ikinci grup Kaptan paşa (Canım hoca) nın kumandasına tevdi edilmişti. İhtilalcıların bulundukları meydana müntehi olan iki yol mevcut idi. Sadrazam Peygamberin sancağı ile birinci yoldan ve Kaptan paşa da ikinci yoldan hareket ettiler. İki grup yollarda asilere mülaki olmak üzere gidenlere tesadüf etmiş bunların bir çokları katledilmiş ve diğerleri kaçmışlardı.

Her iki grup (Etmeydan)ına gelmiş ve bu meydanda asilerin bayraklarını açmış oldukları halde toplanmış olduklarını görmüşler ve hemen üzerlerine hücum eylemişlerdir. Asiler bidayette büyük bir cesaretle kendilerini müdafaa etmişlerdi. Ancak biraz sonra Sadrazam ile Kaptan paşa büyük bir şiddetle anların üzerine saldırdılar. Gümrük, varidat ve muhasebe memuru olan zat hayvandan düşmüş ve Peygamberin sancağını hamil olan emir hayvanından aşağı alınmış idi.

Bu kadar mukaddes olan bu sancak eğer ihtilalcıların eline geçmiş olsa idi - ki asiler buna çalışmışlardı - sabık Padişah Üçüncü Sultan Ahmet için olduğu gibi şimdiki hükümdar Birinci Sultan Mahmut içinde isyan son derece vahim ve muzur bir şekle tahavvül eyliyecekti. Bereket versinki Emir derakap kalkmış ve ahaliye sancak ile tekrar görünmüştü. Ahali mukaddes sancağı muhafaza için etrafına toplanmış idiler. Bu esnada asiler diğer methale dönmüşler ve üzerlerine hücum eden ahalinin arkalarına düşerek bu suretle arkadan anlara hücum eylemeği tasmim etmişlerdir. Sadrazam bunun farkına vararak arkalarına düşmüş ve tekrar kanlı bir müsademe başlamıştı.

Fakat sokakların darlığından ahalinin hep birden asilere savletleri mümkün olamıyordu. Asilerde bir sokaktan diğer sokağa koşmakta idiler bu suretle anların peşlerinden koşanlar ile karma karışık bir hale gelmişlerdi. Ancak bir kaç kişileri telef olduktan sonra bir çokları kapuları açık olan yeniçeri kışlasına kaçmağa başlamışlardı. Bundan kolayca anlaşılacağı üzere bütün yeniçeri kıtaatı asiler ile hemfikir idiler. Çünkü padişaha sadakatlarını ibraz edecekleri yerde lâkaydane ve sükutle mücadeleyi temaşa etmekte bir taraftanda anları himaye vemüdafaaları altına alarak hiyanetten geri durmamakta idiler.

Sadık ve fedakâr galipler koğuşlarına kadar firar eden şakileri şiddetle takipten vaz geçmiyorlardı.

Lâkin Sadrazam paşa, bütün yeniçerilerin asilerin tarafına iltihaka amade olduklarını bildiğinden ve kışla ve koguşlarına hücum ve taarruz edildiğini bahane ederek bütün İstanbulu ihtilal ve tuğyana tahrik ve teşvik yolunu tuttuklarını gördüğünden ahaliyi anların kışla ve koğuşlarına girmekten menetti.

Sadrazam asilere karşı şiddetli mukavemet göstererek anlardan bazılarının imha edilmesile iktifa eylemiş ve asilerden altmış kişiyi tutturarak bunları saraya getirmiş idi. Bu altmış kişi isticvap edilerek reislerine ve müşevviklerine ve isyanın esbabına dair malumat aldıktan sonra cümlesini boğdurmuş ve cesetlerini denize attırmıştır. Tahkikattan anlaşıldığına göre ihtilalin müşevvikleri üç yeniçeri askeri idi ve bunlarla beraber maktul vezir İbrahim paşanın mehter başısı da beraber idi. Mehter başı efendisinin katlinden sonra hiç görünmemiş idi. Bu adam mukatele esnasında kahramanca müdafaa etmiş ve diğer arkadaşları meyanında telef olmuştu.

Bu gün bütün kahvehaneler aşçı ve sair umumî müessesat set edilmişti. Rumların bütün meyhaneleri kapadılmış ve fıçılar devrilerek şaraplar akıtılmıştı. Beyoğlu tarafı bir dereceye kadar ecnebi sefarethanelerinin himayesinde gldüğundan serbest evlerin set ve temhirlerile iktifa edilmiş ve buralarda müskirat satan rumlar habsedilmiştir.

Veziriazam asileri kemali serbestisi ve arzusu dahilinde tenkil eylemek maksadile divanın içtimaını tehir ettirmiştir. Sadrazam bizzat dolaşmakta ve kıtaat kumandanlarına geceli gündüzlü şehrin her tarafında efrat ile devriye gezmelerini emrederek tesadüf ettiklerinden en ufak şüphe ettiklerini derakap imha ettirmekte idi. Bu suretle bir çok masum adamlar da öldürülmekte idi. Çünkü bunların düşmanları anları asi diye haber vermekte idi. Her getirecekleri asi kellesi için bazı efrada saray bir para vermekte olduğundan bunlar parça parça bir şekilde adam kesmekte idiler. Bunların geceleyin önlerine rum, ermeni, yahudi ve Türk olsun kim çıkarsa hemen katlediyorlardı. Bu kıtaldan bütün İstanbul halkı dehşetler ve korkular içinde kaldı. Hiç bir kimse hanesinden dışarı çıkamamakta idi.

Martın 6 ıncı günü et meydanında 500 den ziyade asi yok iken birdenbire bunların yekûnunun üç bine baliğ olduğu görüldü. Bunlar bayraklarını açmış oldukları halde şehrin her tarafına dağılmışlar ve kendilerine taraftarlık edecekleri toplamağa başlamışlardır. Asiler İstanbulun üç muhtelif cihetinden yangınlar çıkarmış idiler. Maksatları ise yangın zuhurunda Sadırazam ile diğer büzük memurların yangına gelmeleri âdet olduğundan bunlar bu esnada meydanı boş bula-

rak bedesteni ve çarşıyı yağma etmek idi. Çünki İstanbulun serveti burada toplanmakta idi. Herkesin fikrince bu vaziyette asilerin tenkilleri iki üç saat zarfında bütün şehri ele geçireceklerdi. Bundan başka rum, ermeni ve yahudilerden bir çok adamlar ifna edilmişti. Halbuki bu gibi isyanlar evvlce hükûmet aleyhine ve hükûmet mensubini aleyhine olarak vukubuluyordu. Buda anları sevk ve idare edebilecek başlıca rüesadan mahrum olmalarından ileri gelmekte idi. Ne Sultan tabaasını ve nede ecnebiyi nazarı dikkate almıyarak ulu orta şekavetlerine devam ediyorlardı.

Bu asilerin miktarları ve reisleri ve kimler tarafından sevk ve idare edildikleri malum olamamış ve bütün bunlar meçhuliyet içinde kalmış idi.

Ancak eski idareye mensup bazı kadın sultanların bu işlerde methaldar oldukları bir dereceye kadar bilinmekte idi. Sultan Ahmedin terki saltanat etmesinden dolayı meyus olanlar tabiatile mevcut idiler. Bunlar meyanında sabık sultanın kerimesi ve maktul Sadrazam İbrahim paşanın zevcesi [*] Fatma sultandan şüphe edilmişti.

Söylendiğine göre bu prenses Fatma hanım pek çok sevdiği pederîni tekrar tahtı saltanata getirmek ve zevci İbrahim paşanın katillerinden intikamını almak için çok paralar sarf eylemekte imiş. Sultan Mahmut bu prensesin servet ve emvalini zaptetmemiş kendisine bırakmış idi. Bu servetle Fatma Sultan, yeniçerileri ve zabitanını bir hükûmet darbesi icrası için teşvik eylemekte imiş. Padişah Fatma Sultanın daima ikamet eylemekte bulunduğu saraydan bütün zikıymet eşyasile beraber eski saraya naklini emretmiş ve orada bir kaç ay sonra vebadan irtihaline kadar ikamet eylemişti. Ayni zamanda Padişah sabık Padişahın şiddetli bir surette nezaret altına alınmasını emrettiğinden müteaddit karakollar ikame olunmuştu. Bilahara ihtilalcılar ve iğtişaşlar ile amcası olan Üçüncü Sultan ahmedin hiç bir münasebet ve alâkası olmadığına emniyet hasıl eyledikten sonra hakkında eskisi gibi lutufkârane muameleye başlamış ve tam bir serbestî bahşeylemişti.

Maahaza evvelki vekayide bir çoklarının katledilmelerine ve bir çok tedabire ve yeniçeri efradının hudutlardaki garnizonlara sevkine ve İstanbuldan büyük bir miktarda boşnak ve arnavutların çıkarılmala-

[*] Fatıma sultan üçüncü Sultan Ahmedin kerimesidir. Bidayette Sadrazam Cin Ali paşaya verilmişti. Cin Ali paşa 1716 de (Petervaradin) muharebesinde maktul düştü ve sonrada İbrahim paşaya verilmişti. Sadrazam İbrahim paşa malum olduğu üzere boğdurulmuş idi. Fatma Sultan o vakittenberi dul kalmıştı.

rına ve insan katilliğinden başka bir şey bilmeyen Asyalı serkeşlerin Kakadeniz sahillerine nefi edilmelerine rağmen hergün camilerde ve hatta sarayda bir takım tehdit mektupları bulunmakta idi. Bunları bir takım iğtişaşçıların atmakta olduklarına şüphe edilmemekte idi. İsyan ve ihtilal ruhu kül altında ateş gibi durmakta ve muvafık bir rüzgâr zuhurunda ortalığı yakmaya hazır bulunmakta idi.

Gûya büyük bayramın birinci gününe müsadif olan nisanın yedinci günü büyük bir ihtilal zuhur edeceğine dair bir şayia deveran etmeğe başladığı zaman bazı tedbirlere tevessül olundu. Hükûmet erkânının yeniçerilere itimatları olmadığından şehirin bütün kapularına (Levend) lerdan kuvvetli müfrezeler ve karakollar ikame edildi.Şehrin kapuları sabahları kapalı bulunduruluyordu. Taki akşamdan hariç şehire tardedilmiş olan şüpheli kimseler bayram münasebetile şehire dühule imkân bulamasunlar. Çünkü bayram münasebetile Padişah ve bütün saray erkânı dışarı çıkmakta ve bu esnada büyük bir debdebe vedarat içinde merasim icra edilmekte olduğundan müfsitlerin bir hadise çıkarmalarını bu suretle önüne geçilmeğe ve hariçten kendilerine bir muavenet almamalarına çalışılıyordu. Bayram bir hadise olmadan geçti. Fakat endişe edilmekten hali kalınmamış ve bermutat bayramlarda yapılan eğlence ve şenliklerin hiç biri yapılmamıştı.

Yeni iğtişaş Veziriazam İbrahim paşanın ihtilalcıları tenkil emrinde ki şiddetini teskin etmemiş ve belkide anı ziyade teştit eylemiş idi. Vezir müthiş bir faaliyetle meram ve maksadını yapmağa devam ediyordu. Bir kılına varıncaya kadar hesap vereceğini Padişaha arz etmişti ve 25 marttan bugüne gelinceye kadar İstanbulda elli bin kişinin katledilmiş olduğu hesap edilmekte idi. Bunların bir kısmı boğdurulmuş ve diğer bir kısmıda tart ve defedilmiş veyahut firar etmişlerdi. Vezir ortalığı daha ziyade tethiş maksadile başları kesilmiş olan kimselerin denize atılmalarını emretmişti.

Ancak Veziriazamın asileri tenkilde bu derecelerde şiddetle hareket eylemesi Padişahı şüphelere düşürmüşiü. Bu suretle Vezir kendisini kuvvetli yapmak istemekte idi bundan yeni bir takım feveranların husulünden Sultan Mahmut endişe etmiştir. Bundan maada anı evvelce müdafaa eden kızlar ağası bukerre aleyhinde olarak Padişaha raporlar vermeğe başlamış ve Vezirin büyük bir düşmanı olmuştu.

Velhasil daha bazı esbaba binaen Sultan anın azlini emrederek Eğriboz valiliğine tayin etmiştir. Bu azil keyfiyeti 1731 senesi 11 eylulünde pazartesi günü vuku bulmuştu. Sultan sabahleyin anı saraya davet ederek mühri himayonu kendisinden almış ve bir kadırgaya

bindirilerek hanesine gönderilmiş ve üç gün zarfında mahalli memuriyetine hareket eylemesi için emir vermiştir.

Sadaret kaymakamlığına Şahin Mehmet paşa tayin edilmiş idi bu zat ikinci ihtilal esnasında görülen hüsnü hizmetine mükâfaten üç tuğlu paşalar zemresine ithal edilmişti ve o vakit yeniçeri ağası olarak bulunuyordu. İbrahim paşanın azline kadar bu mevkide kalmıştı. Şahin paşa, Topal Osman paşanın İstanbula muvasalatına kadar yanı 1731 senesi 22 eylûlüne kadar kaymakamlıkta kalmıştır.

Bu suretle İbrahim paşanın azlinden Topal Osman paşanın İstanbula muvasalatına kadar on iki gün geçmiştir. Osman paşanın evvelce bu tayin meselesinden malûmatı olduğu zannedilmekte idi. Çünkü Osman paşa (Bosna) da bulunduğundan kendisine haber irsali ve kendisinin hareket müddeti hesap edildiği takdirde bunun bu kadar az bir zaman içinde vukuuna imkân görülemiyordu.

Bu Vezirin ismi işidilir işidilmez isyan ve ihtilal ruhunu taşıyanlar meyanında o derecelerde korku ve endişe husule gelmiş idiki bunun muvasalatı gününden azli zamanına kadar asi namını kimse telaffuz edememiştir.

Bu adam pek bayağı ve adi ahlak ve tinatta bir adam idi. Vasıl olduğu rütbeye meziyet ve istihkakına binaen nail olmuş değidi. Ancak İstanbul ve mülhakatına bol erzak ve yeyecek celbi ve fiyatların ucuzlattırılması için çok çalışmış ve buna muvaffak olduğundan sayede şühreti artmış idi. Fakat bu hususta zulum ve uedet göstermiş idi. Bu zatın idarsi zamanında (Kapu) ile Şah hükûmeti arasında (Şahın oğlu Hüseyin ile) sulh muahedesi aktedilmiş ve bu hususta Fransızlar ile hüsnü münasebette ve dostlukta bulunduğundan anların yardımı olmuştu. Esasen anın maksadı İran ile sulh yapıldıktan sonra muharebeyi Asyadan Avrupaya nakletmek idi. Ancak bu maksadını ifa edebilecek halde ve vaziyette değil idi çünki 1732 senesi 12 martta azil edilmişti. Binaenaleyh sadareti ancak altı ay kadar olmuştur. Bu adam barbarca hareket ve muamelatı ile bütün İmparatorlukta büyük bir korku tevlit eylemişti. Sükûnet ve asayişi ve inzibatı temin maksadile erkek kadın bir çok kimseleri katletmekten asla çekinmemişti. Bazı rum kadınlarını ve iki Türke şarap satmış olduğundan dolayı bir rum karısını öldürtmüştü.

Bu adamın hususi eşhas ile ve kendi adamlari ile olan zalimane ve şiddetli muamelesi ve mütehakkimane ve mağrurane etvar ve vaziyeti kızlar ağasının nazarı dikkatini ve şüphelerini davet etmiş olduğundan ana baridane muamele etmeğe başlamıştı. Hiçte ümit ve

intizar etmediği bir zamanda topal Osman paşa mevkiinden sukut etmiş ve azil edilmiştir.

Topal Osman paşa azil edildikten sonra Trabzon valiligine tayin edilmiştir. Topal Osman paşanın İstanbula muvasalatından sonra üç tuğlu paşalığa terfi edilen defterdar Ali paşa kaymakamlığa tayin edildi.

Ertesi gün padişah kendi kapucular kâhyasını Tibriz valisi Ali paşaya göndermiş ve anı Sadrazam nasbeylemiştir.

Bu Ali paşa harp esnasında Tibriz şehrini Acemlerden zapt etmişti. Ancak Sultan Mahmut tahta culusundan sonra divanın kararına tevfikan Tibriz şehrinin İranlılara terki emredilmişti. Fakat vezir Osman paşa mezkûr şehrin terkine Ali paşayı icbar eylemekte idisede Ali paşa bu fikre muhalefetle daima tahliyeyi tehir için behaneler bulmakta idi fakat sadarete tayin edildiğini istihbar eden Ali paşaya hemen şehri Acemlere terk ederek müstacelen bir musaleha akteylemiş ve Tibrizde garnizon bulunan Osmanlı ordusunu bırakarak hemen İstanbula şitap eylemişti Ancak bu vaziyetten istifadeye kıyam eden İraniler tekrar Devleti Osmaniyeye ilanı harp etmişlerdir. Yeni vezirin düşmaları bu hali ganimet ittihaz ederek anı padişahın nazarından düşürmüşlerdir.

Bu Ali paşa İstanbula 1732 senesi mayısın 10 uncu günü vasıl olmuştu. Musul valisi ve kumandanı olan Ahmet paşa Acemlerin yeni ilanı harbini Ali paşanın dikkatsizliğine ve tedbirsizliğine haml eylemekte ve esasen anın düşmanı bulunmakta idi. O Acemlere karşı vukua gelen ademi muvaffakiyetinin esbabı Ali paşanın Tibriz ve havalisinden askeri, erzak ve mühimmatı çıkarmış olmasından ileri geldiğini söylemekte ve binaenaleyh sadaretinin pek uzun olamıyacağını dermeyan evlemekte idi.

Ali paşa ise hattı hareketinin çok makul ve doğru olduğunu çünkü o bu harp için muktazi kâffei levazım ve vesaiti ihzar ettikten başka acemler ile ikinci bir sulh muahedesini muvaffakiyetle akdedecek bir vaziyet sahibi bulunduğunu ileri sürmekte idi.

Bu Ali paşa yüksek irfan ve meziyet sahibi bir zat olup bilhassa nezaket ve kemalile Fransızların çok muhabbetini celp eylemişti seleflerinden hiç birinde bu derecelerde yüksek evsaf meşhut olmamıştı. Gerek türklerin ve gerekse hıristiyanların Ali paşaya büyük bir teveccüh ve muhabbetleri var idi.

Ali paşa [*] alicenap, faziletperver, natuk sulh ve asayişi sever

[*] Bu Sadrazam meşhur Hekim oğlu Ali paşa olacaktır.

bir zat olup bütün bu evsaf hilkatte meknuz idi. İki sene bulunduğu bu sadareti hengâmında zikredilen mezayanın hilafında olarak kendisinden bir şeyin sudur ettiği görülmemiştir.

Eğer resmî muahededen sonra acemler ile türkler arasındaki ihtilaf esnasında garip ve fevkalâde vekayi hadis olmasa idi Vezirin tedabir ittihaz etmediğinden dolayı ana liyakatsiz bir adam nazarile bakılabilirdi. Lâkin mademki bu fevkalâde vekayi hadis olmuştur. Diğer bir Vezir ne kadar akıllı olursa olsun yine aldanmış olacaktı. Çünkü: Kimin hatırına gelebilirdiki (Tahmasep Kuli Han) Afganlıları mağlûp ederek Kandihardan avdet ettikten sonra kendi şan ve şerefini daha ziyade yükseltmek maksadile şahı tahtı saltanattan indirmeğe cüret etsin. Böyle bir hadise yalnız şahı değil türkleri bile hayrette bırakmıştı. Tahmasep Kuli hanın bu hareketi ne kadar fevkalâde ise muvaffakiyatı da hemen öyle olmuştur. (Filhakika Tahmasep bidayette bazı felaketlere uğradı. Fakat sonra bunları ziyadesile meblağ tazmin etti. Türklerin zapteyledikleri kaleleri istirdat etti ve sonrada acem tahtına oturarak kendisini şah ilan etti.)

Tahmasep Kuli han maksadına varmak için Ahmet paşaya ve Musul valisine " Son akdedilmiş olan muahededen asla memnun olmadığından Kapu zaptedilen yerleri iade eylemediği takdirde türklere ilanı harp ederek muharebeyi tecdit eyleyeceğini,, bildirmiştir.

Böyle bir talebe karşı verilmesi icap eden cevabı aldıktan sonra "Tahmasep,, derakap hudutlara doğru harekete başlamıştır. Tahmasep hudutlarda bir kaç kale ve şehirleri zaptettikten sonra Bağdada müteveccih olunmuş ve Bağdadı sekiz ay müddetle muhasara altında tutmuştur. En nihayet Topal Osman paşa ile (Tahmasep) arasında vuku bulan ve dokuz saat süren kanlı bir muharebeden sonra Tahmasep inhizama uğramış ve bütün levazım ve mühimmat ve ağırlıkları Osmanlı ordusuna kumanda eden Topal Osman paşanın yedine düşmüş ve acemler firar ederek Bağdat kurtarılmıştır.

Maahaza bu mağlûbiyet (Tahmasep) in cesaret ve gayretini kesretmemiştir. Bir zaman sonra ordusunu ikmal ederek 30 : 40 bin kişilik bir kuvvet ile Bağdattan on günlük bir mesafede bulunan (Kerkük) e gelmiş, bu civardaki türk kıtaatına taarruz ve hücuma başlamıştır. Fakat bu defada karşusuna ordusile Topal Osman paşa çıkarak anı Bağdatta uğrattığı hezimetten daha ağır bir mağlubiyete uğratmıştı.

Bu hezimet üzerine (Tahmasep) artık Türkler ile musaleha aktine mecbur oldu. Türk kumandanı nezdine gönderdiği adamları Türk kumandanına hitaben: Cenabıhak kendisinin (Tehmasep) in amaline mü-

saade vermediğini ve binaenaleyh kan dökülmesine lüzum kalmadığını ve artık sulh aktine hazır bulunduğunu,, tebliğ etmişlerdir.

Türk kumandanı bu tekliflerin düşmanın zaaf ve perişanisinden ileri geldiğini düşünerek anı kâmilen mahvi düşünmüş ve evvelce kazanmış olduğu iki muzafferiyetten mağrur olarak düşmanın üzerine yüremeğe karar vermiştir. Fakat bu üçüncü muharebede evvelce iki harpte kazanmış olduğu şan ve şereften başka kendi hayatını gaip etmiştir ve vefatından endişeye düşen ordusuda (Kerkük) e doğru firare başlamıştır.

Bu elim vak'a İstanbula aks eder etmez sarayda ve ahali arasında büyük bir yeis ve iztirap tevlit etti. Bir kaç divandan sonra Osman paşanın yerine (Kerkük) de bulunan orduya kumanda eylemek üzere Konya valisi Topuzlu Abdullah paşa memur edilmiş ve diğer üç tuğlu on adet paşalara buna iltihak emri verilmiş ve ordunun tezyidine müsraat olunmuştur.

Bilahare Musul kumandanı Ahmet paşa ile diğer üç tuğlu iki paşa (Tehmasep) in yeni muvaffakıyatını (Kapu) ya ihbar eyledikleri [verilen malumatta (Tehmasep) in Musulu muhasara eylemek üzere yaklaştığı bildiriliyor ıdi] zaman (Ka pu) derakap azim tedarikâta mübaşeret edilmesini her tarafa emir eylemiş ve ilk bahar bidayetinde Sadrazamın İran üzerine hareket etmesine karar verilmiştir. Lâkin diğer cihetten bütün bu hazırlıkların ve ağır olarak yapılmakta olduğunu görenler işin bir muvazaa ve gösterişten ibaret bulunduğuna zahip olmakta idiler. Binaen aleyh bunun doğru olmadığını ve ciddî harekâta başlamağa ihtiyaç olduğunu dermeyan eylemekte idiler.

Halbuki İstanbula gelen ve şayi olan bazı haberlere ve (Kapu) da nazırların teyiden ifadelerine nazaran her ne suretle olursa olsun (Tehmasep Kuli Han) ın sulh aktetmek emelinde olduğu anlaşılmakta idi. Bu haber meserretler tevlit eyliyordu. Çünki Şah ile anın taraftarı olan bazı büyük hanlar (Tahmasip) in zulum ve cebrinden bizar olduklarından vilayetlerden topladıkları büyük bir ordu ile anın üzerine yerümekte oldukları anlaşılmakta idi. Bu vaziyetten dolayı endişeye düşen (Tahmasep) Türk ordusunu tazyikinden kendisini kurtarmağa ve her ne bahasına olursa olsun Türkler ile musaleha aktine karar vermişti. Fakat intişar eden bütün bu haberler ve şayiaların temamen doğru olmasından da şüphe edildiğide söylenebilir. Türkler sulhun bir an evvel aktedilmesinden ümit vardılar ve esasen Türklerde sulh için büyük bir arzu his olunmakta ve bilhassa Veziriazam kendi mevkiini ve hükûmeti takviye için buna şiddetle lüzum görmekte olduğundan bu haberleri işae ettirmekte ve diğer cihetten

de korku içinde buluna ahaliyi teskin etmek istemekte idi. Bundan maada harp, hazineyi ve memleketin ticaretini büyük zararlara duçar eylemişti.

İşte Osmanlı İmparatorluğunun şimdiki vaziyeti böyledir. Sultan Mahmudun tahta çıktığı zamandan bugüne kadar daima mütehavvil ve mütezelzil bir hal içinde ihtilallerdenberi hükûmet sureti daimede korku ve endişe içinde bulunmaktadır. Muhtelif zamanda bilafasıla devam eden vekayi ile Vezirlerin ve Müfti, Kaptan paşaların ve saray erkânının tebeddülleri vuku bulmaktadır. Bütün bunların meyanında en bahtiyarları bugünkü Veziriazam ile Reis İsmail efendidir. (Reis efendi Hariciye Nazırı demektir.)

Reis efendi maktul Veziriazam İbrahim paşanın mektupçusu idi ve ihtilalın başlangıcından iki üç ay sonraya kadar Veziriazama hizmet eylemiş ve sonra kızlar ağasının delaletile Süleyman efendinin yerine tayin olunmuş idi.

Reis efendi hakikaten meziyetli bir zat idi ve kendi mevkiinden ve memuriyetinden intizar edilen her türlü muvaffakiyet ve dur endişliği diğerlerine nisbeten daha iyi göstermiş idi. Delilide şimdiki Veziriazamın daima anın rey ve muvafakatini almakta olması ve seleflerinden ekserisinin yaptıkları gibi haset göstermeyüp taktir eylemesidir. Diğerleri reis efendiye karşı böyle değildiler. Anlar kendi maksat ve emellerini gözederek müstakillen hareket ederler ve reis efendiye bir mania nazarile bakarlar ve reyini sormazlar idi. Anlar reis efendinin teklif ettiği hususatı sultana başka şekilde arzederler idi.

Türklerin gösterdikleri temayülattan ümitvar olarak ne türklerin ve ne de hemhudut hıristiyan prenslerin arzu etmedikleri fevkalâde vekayi ve hadisat zuhur etmezse şimdiki umurun hal ve cereyanına nazaran Sadrazamın memuriyetinde kalacağını teyit eden esbap vardır.

Şimdiki Padişah sulhperver bir hükümdardır. Padişahın bazı milletlerin teklifatı ile baştan çıkarılarak ve sulh yolunu terk edeceğinden korku ve endişeye sebep yoktur. Bazı milletler. hıristiyanlar ile meskûn yerlerin şimdiki vaziyetinden dolayı (Kapu) yu olanca kuvvetlerile Kıral Sitanislavun işlerine müdahaleye sevk etmek istiyorlar bugüne değin sabit olduğu veçhile o gibi tekliflerden hiç bir semere hasıl olmamıştır. Mezkûr tekliflerin kast ettiği harple hiç bir alâka ve menfaatleri olmayan diğer hıristiyan devletler sefirleri tarafından çalışılmakta olduğundan öyle teşvikattan bundan sonra dahi bir netice çıkmaması memuldür.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

[Şekil — 1]

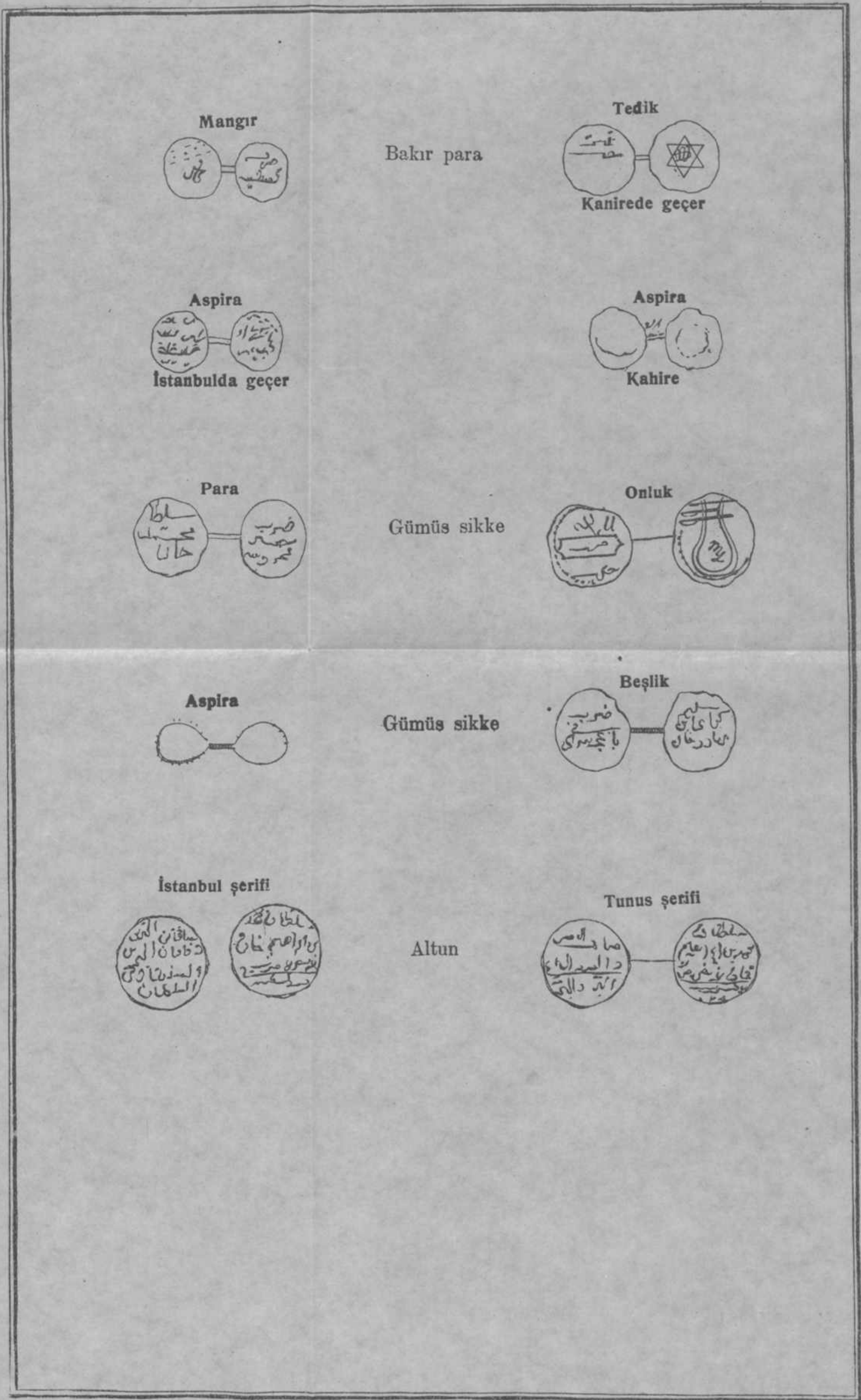

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

A

B
D
C
C

E

F
H
I

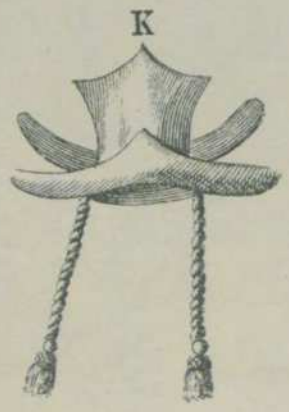
K

L

A

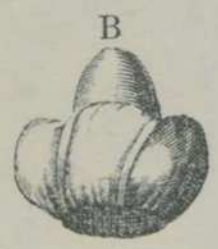
B

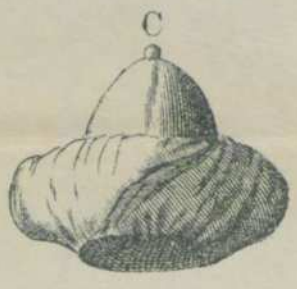
C

D

E

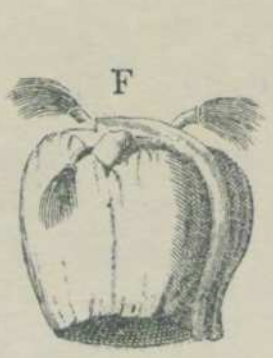
F

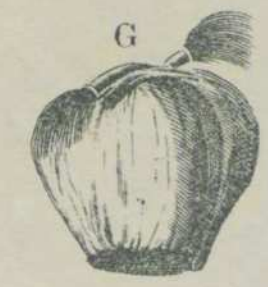
G

H

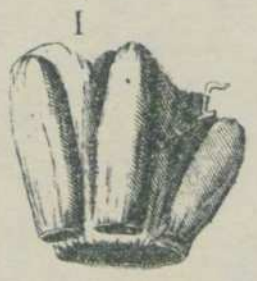
I

A

Şirin kule
B

C Zırh gömlek: Şire demirden

Kolçak
D
Demir

Tatar oku
S

Üstü deri kaplı incir ağacından kalkan
E

Topuz
M

Boyundurk hayvan zırhı
G

F

R

büyük ok
K

H
Kapu kulu süvarisi mızrağı

I
Serhat kulu süvarisi mızrağı

Talim oku
N

Tırpan
T

P

Kalçan
X

L
Cirit oku

Yay
V

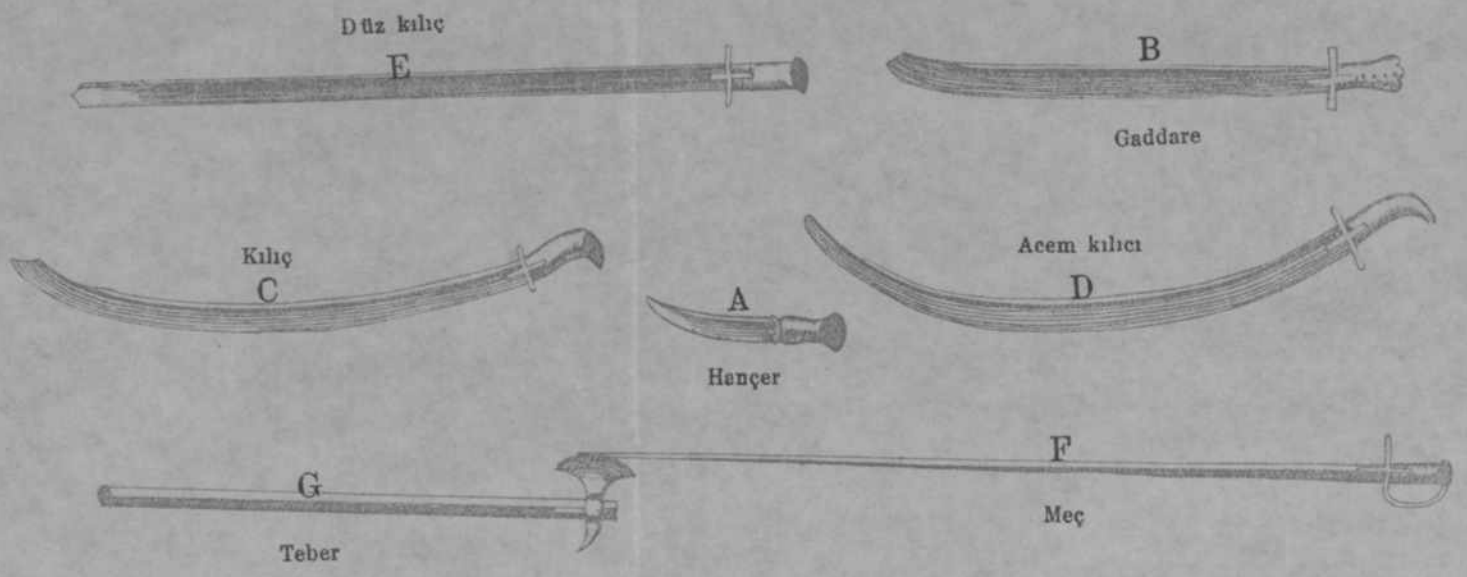
Düz kılıç
E
B
Gaddare
Kılıç
C
A
Hançer
Acem kılıcı
D
F
G
Teber
Meç

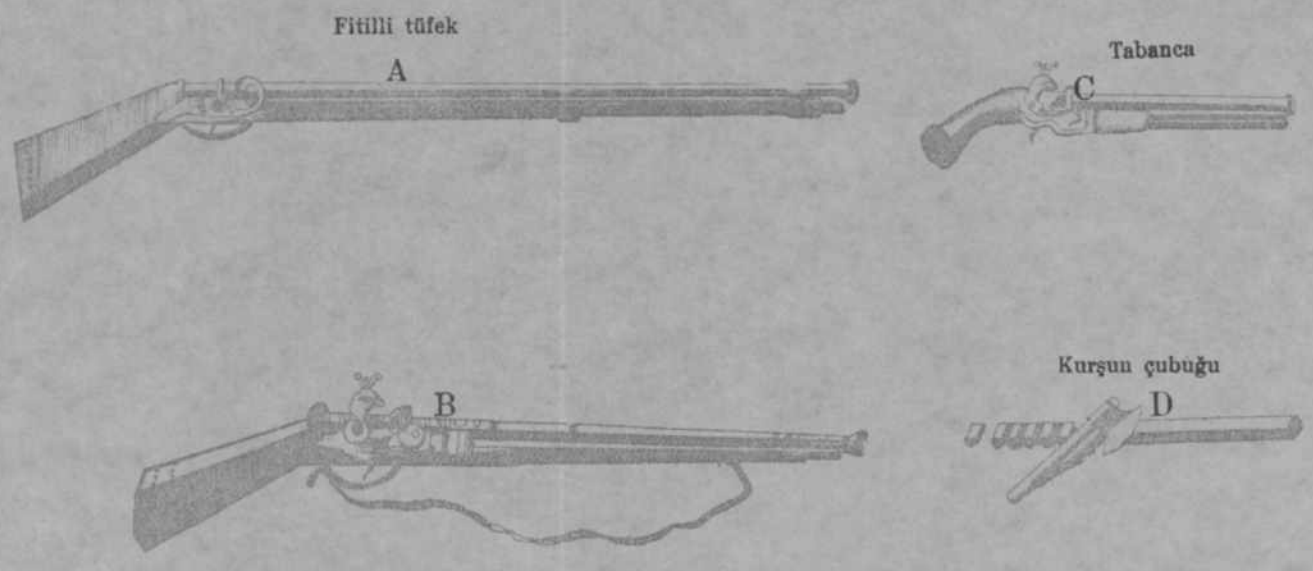
Fitilli tüfek
A
Tabanca
C
B
Kurşun çubuğu
D

[Şekil– 8]

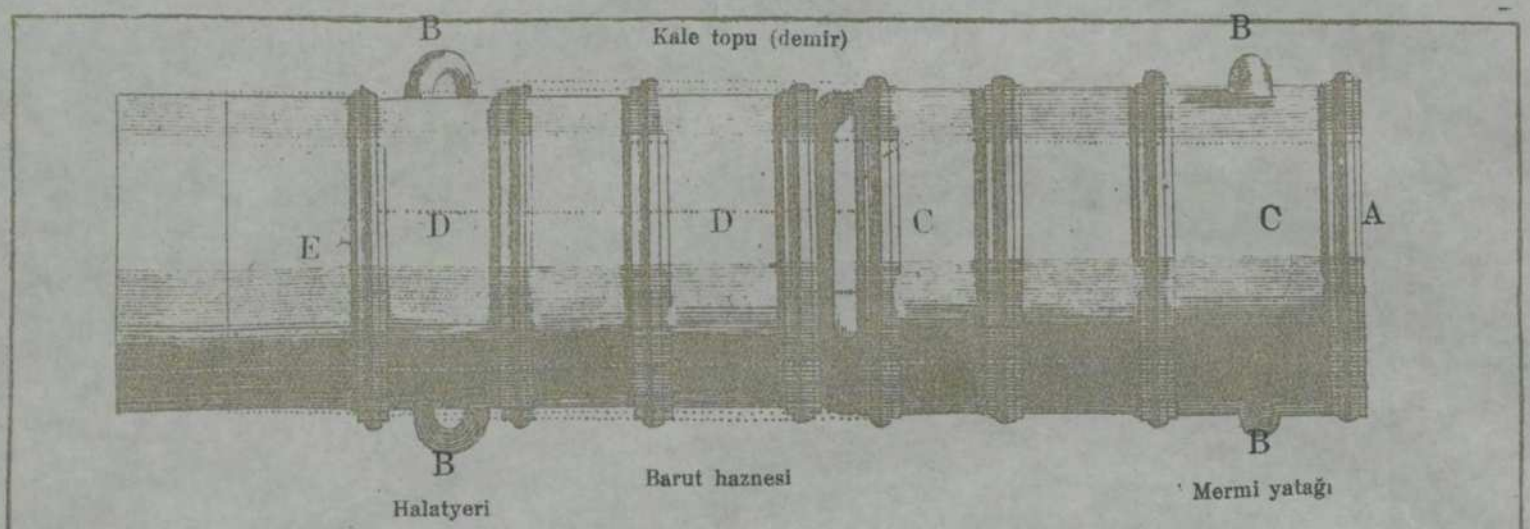
B
Kale topu (demir)
B
E
D
D
C
C
A
B
B
Halatyeri
Barut haznesi
Mermi yatağı

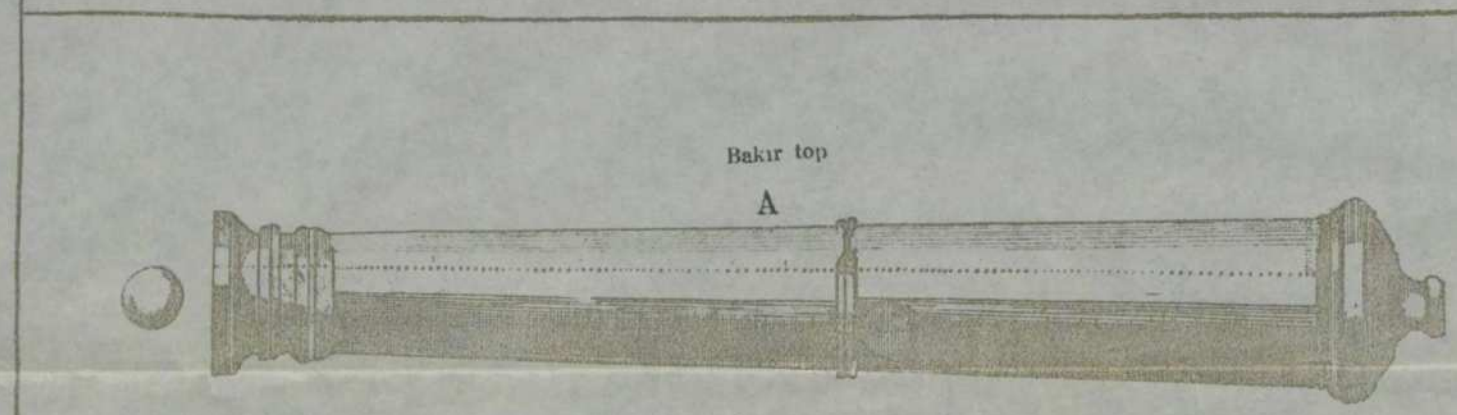
Bakır top
A

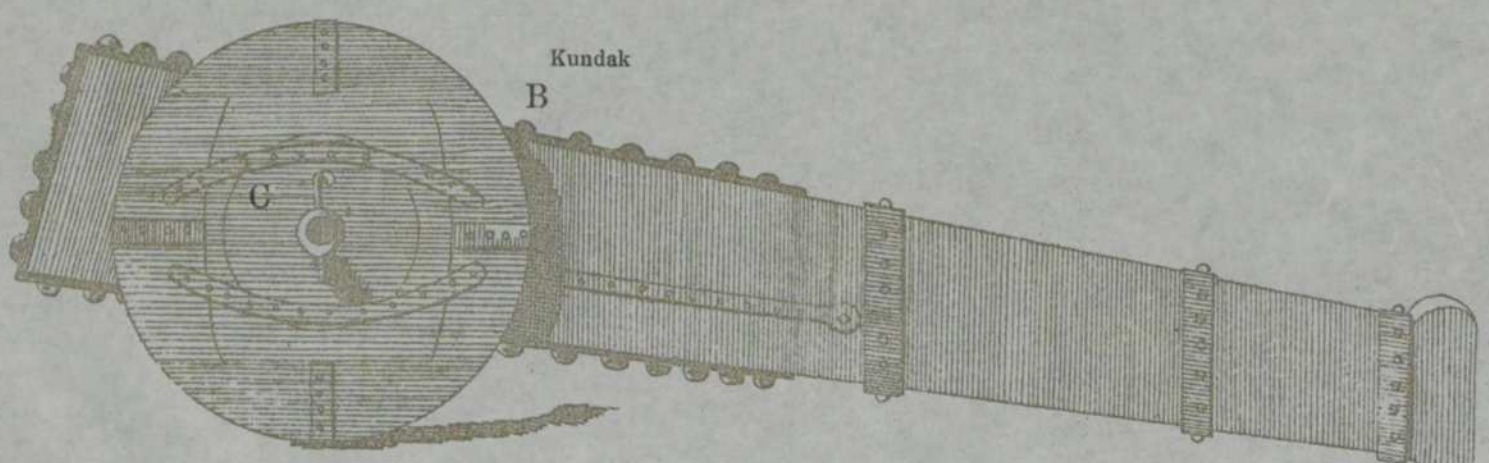
Kundak
B
C

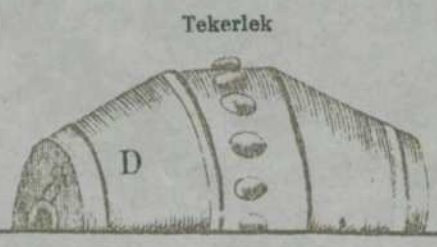
Tekerlek
D

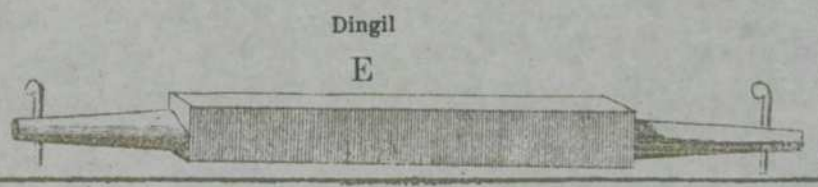
Dingil
E

[Şekil– 9]

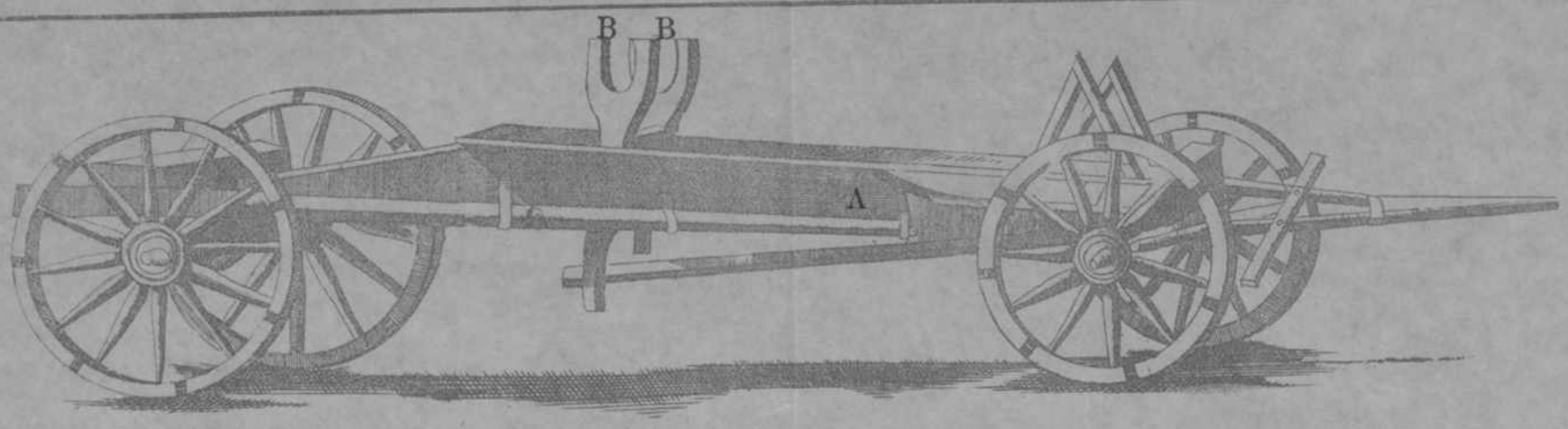

1690 da Develi topçu

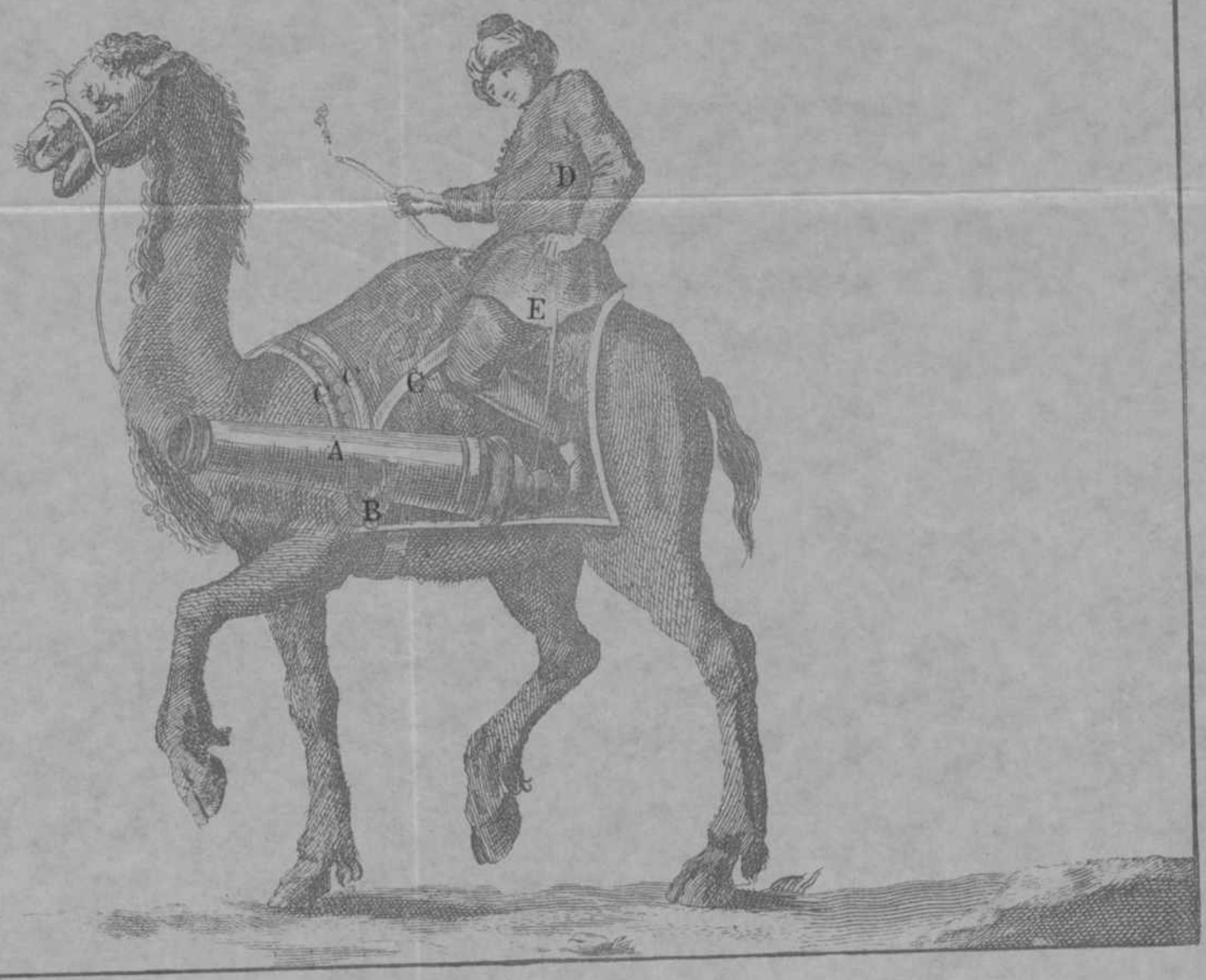

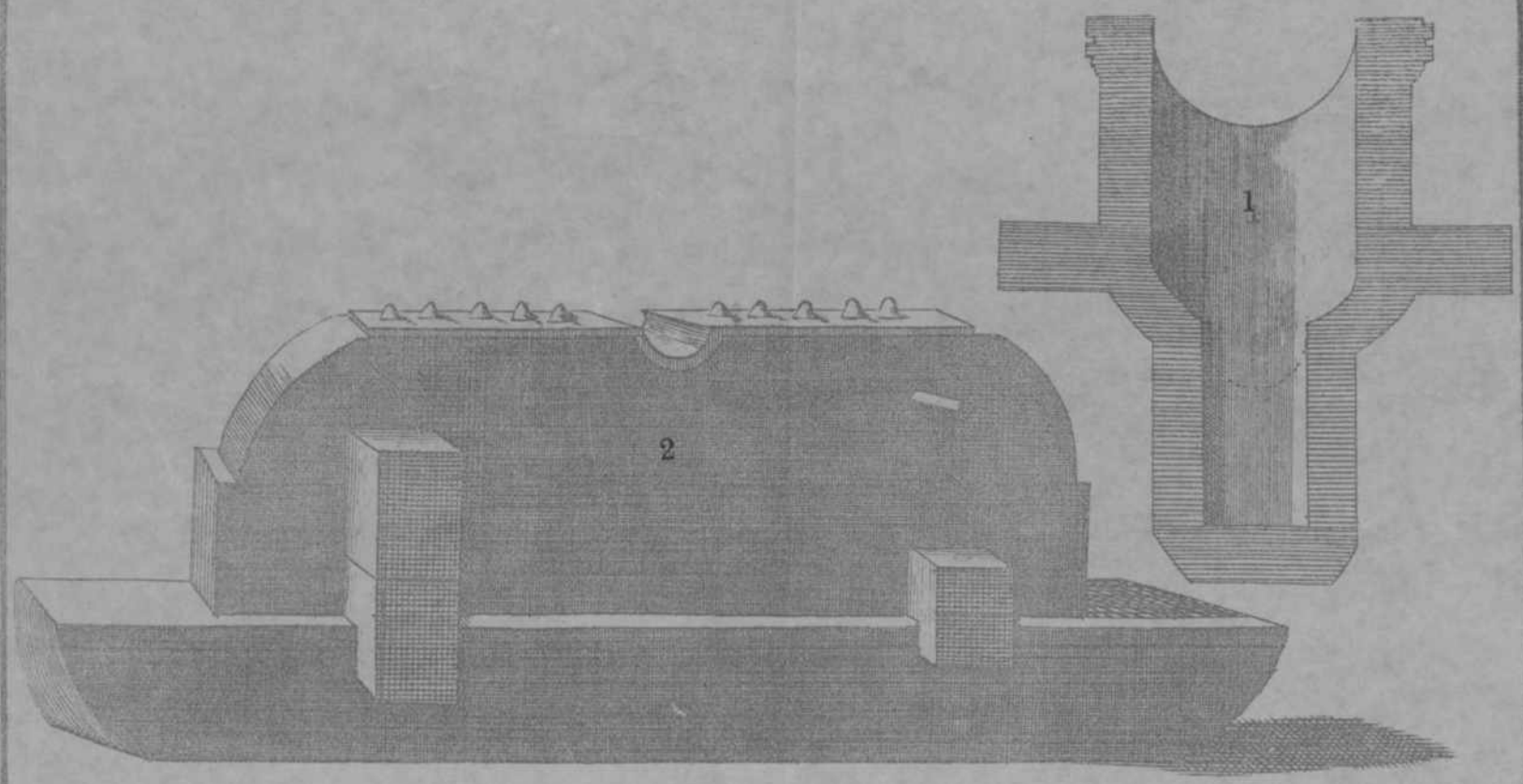
1
2

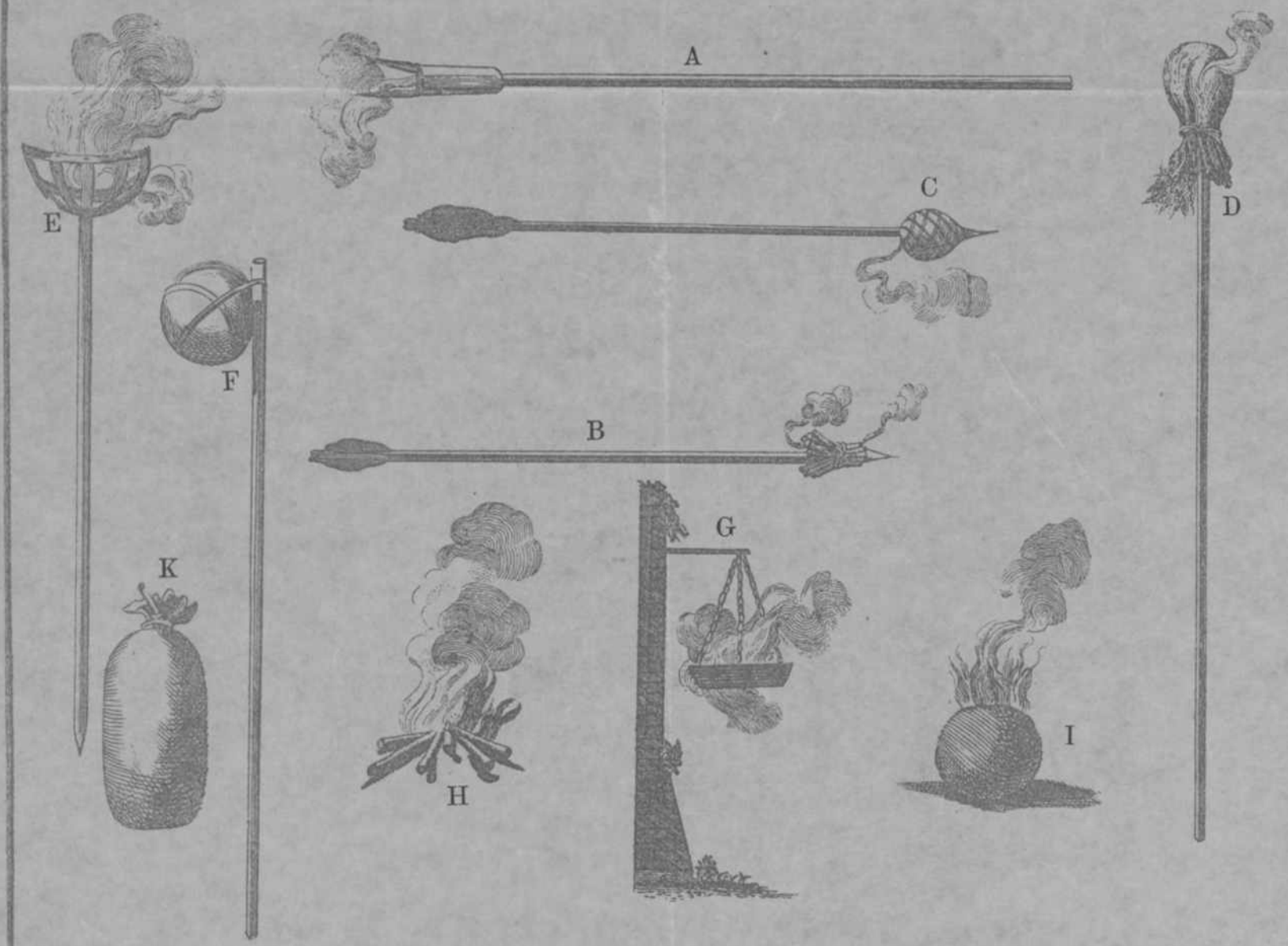
A
C
D
E
F
B
K
G
H
I

[Şekil — 11]

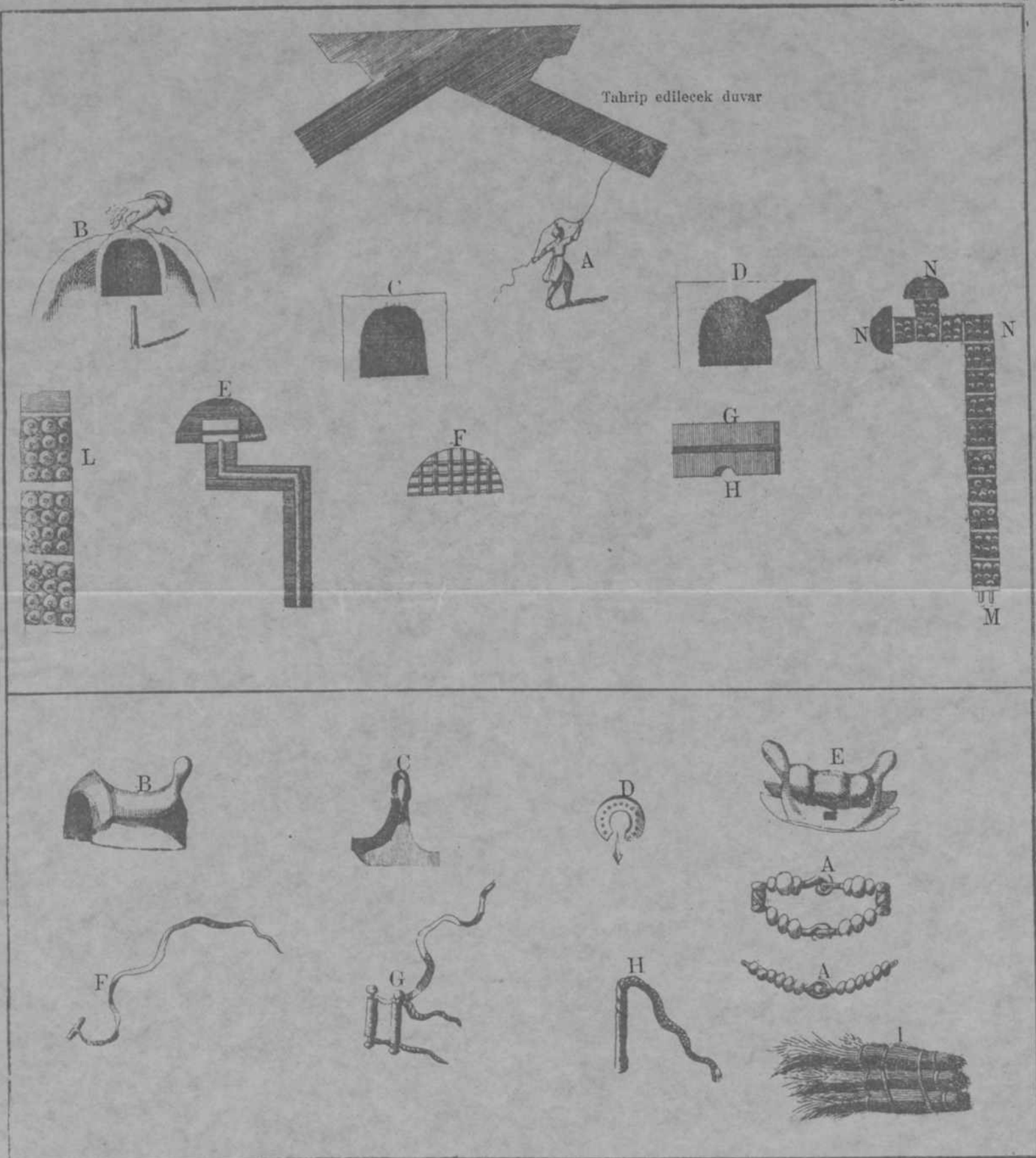

[Şekil — 12]

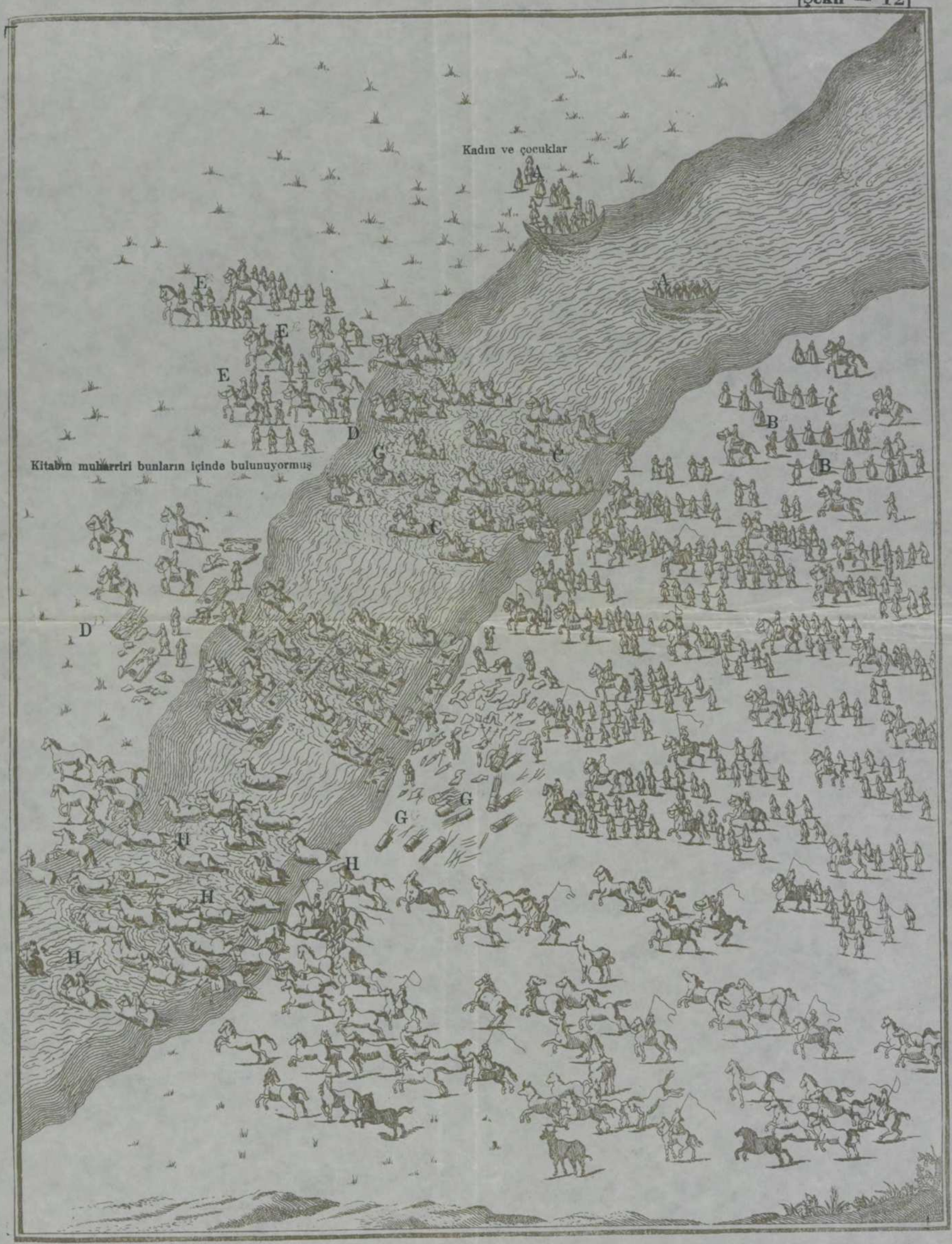
Kadın ve çocuklar
A
A
E
E
E
B
B
D
C
C
C
Kitabın muharriri bunların içinde bulunuyormuş
D
G
G
H
H
H
H

[Şekil–13]

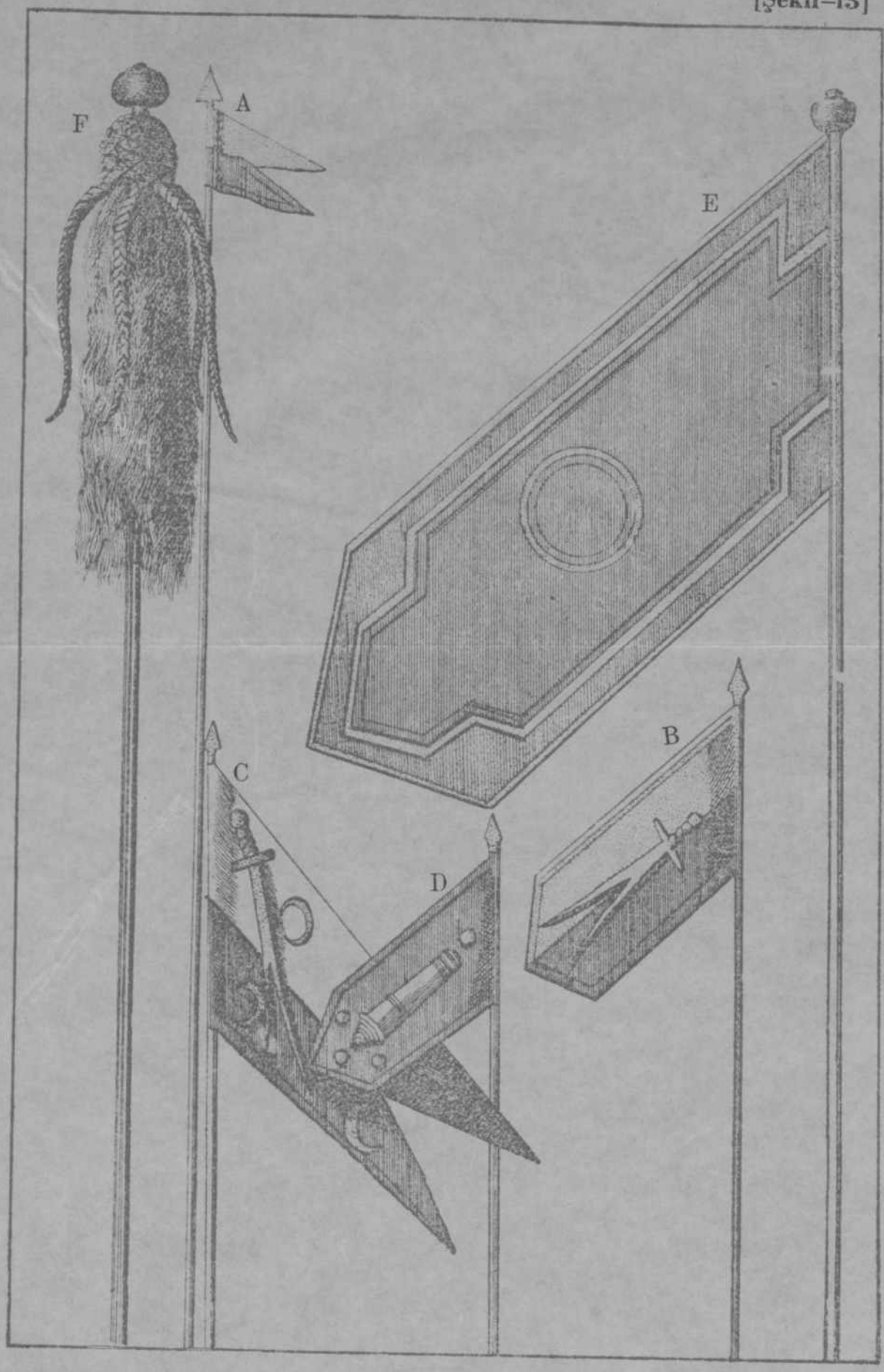

[Şekil-14]

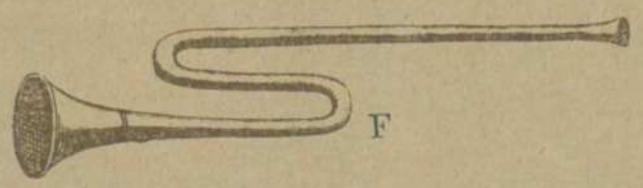

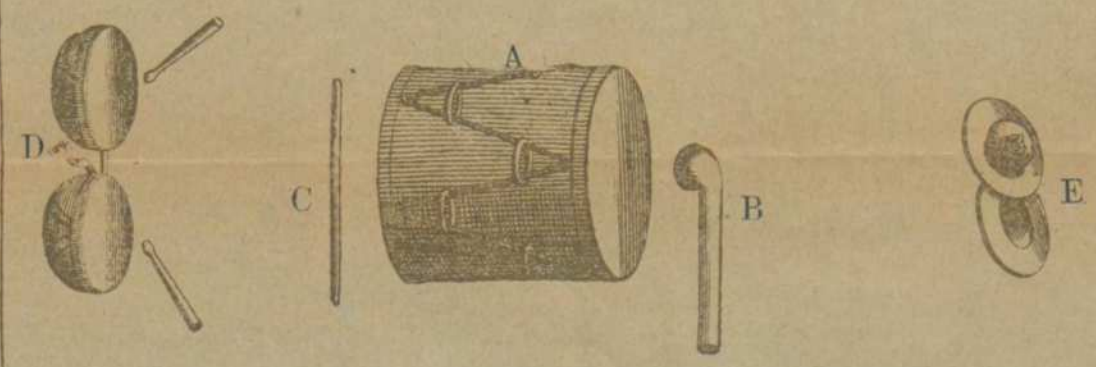

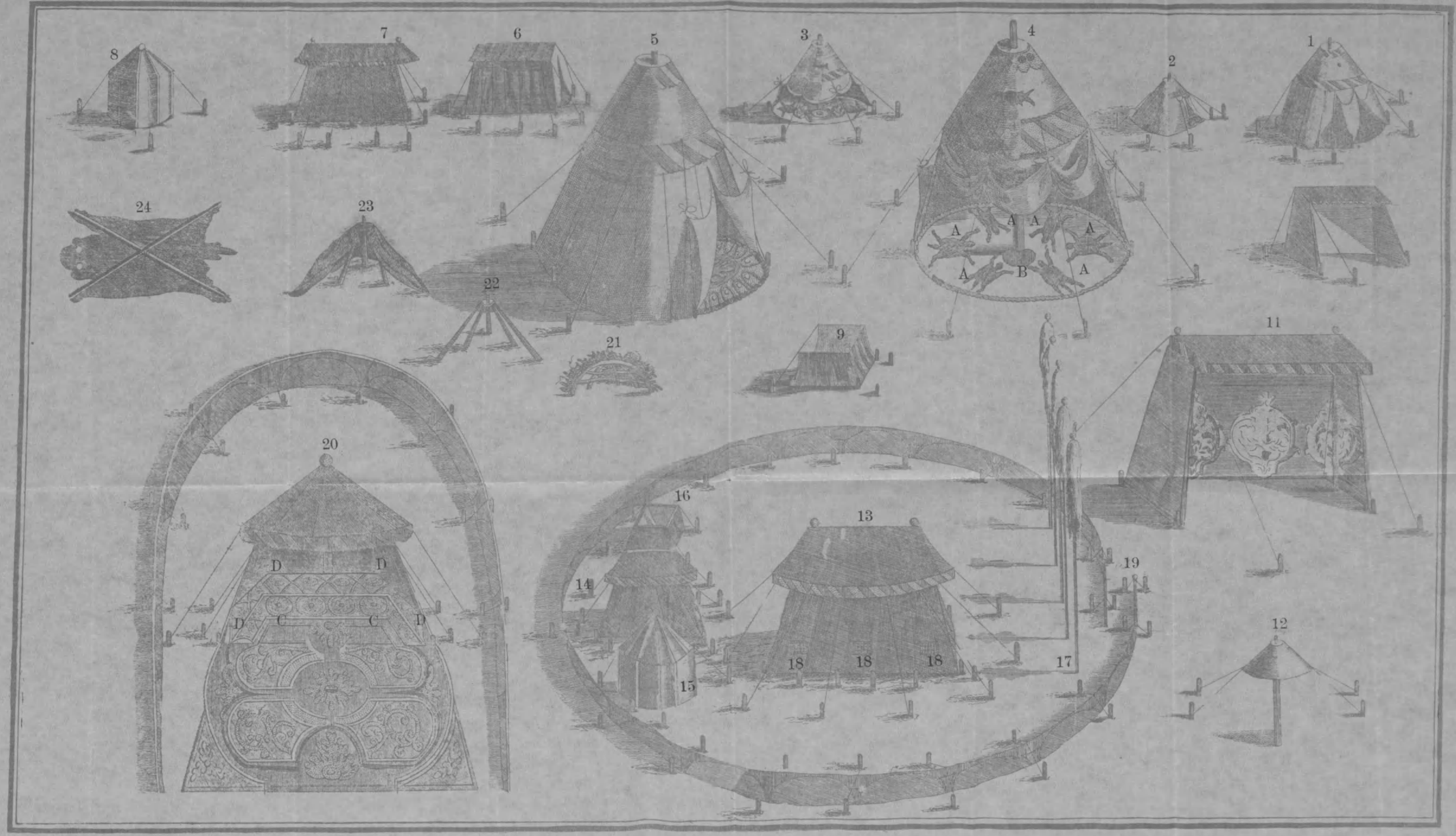
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
A
B
C
D

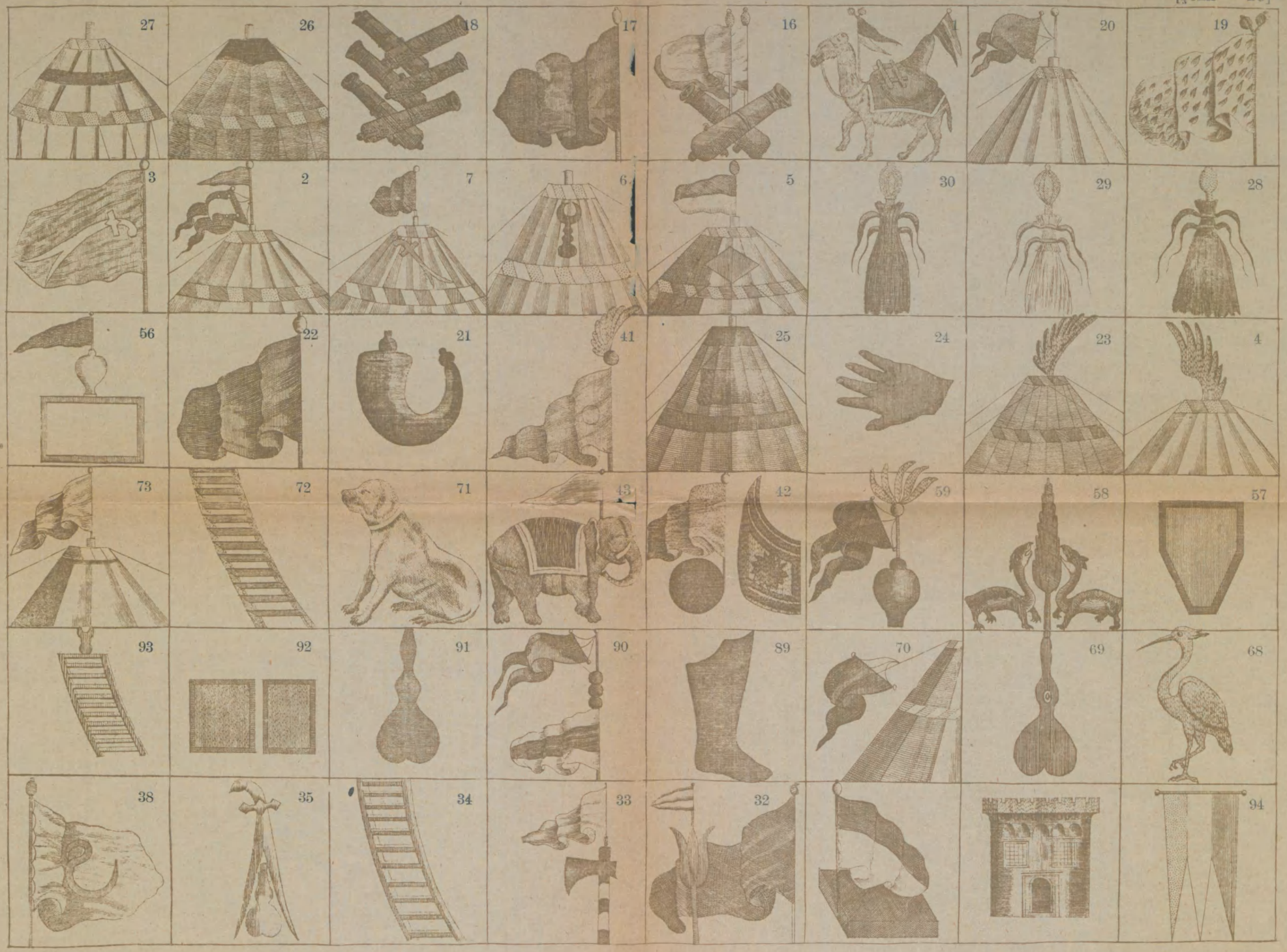
27
26
18
17
16
1
20
19
3
2
7
6
5
30
29
28
56
22
21
41
25
24
23
4
73
72
71
43
42
59
58
57
93
92
91
90
89
70
69
68
38
35
34
33
32
94

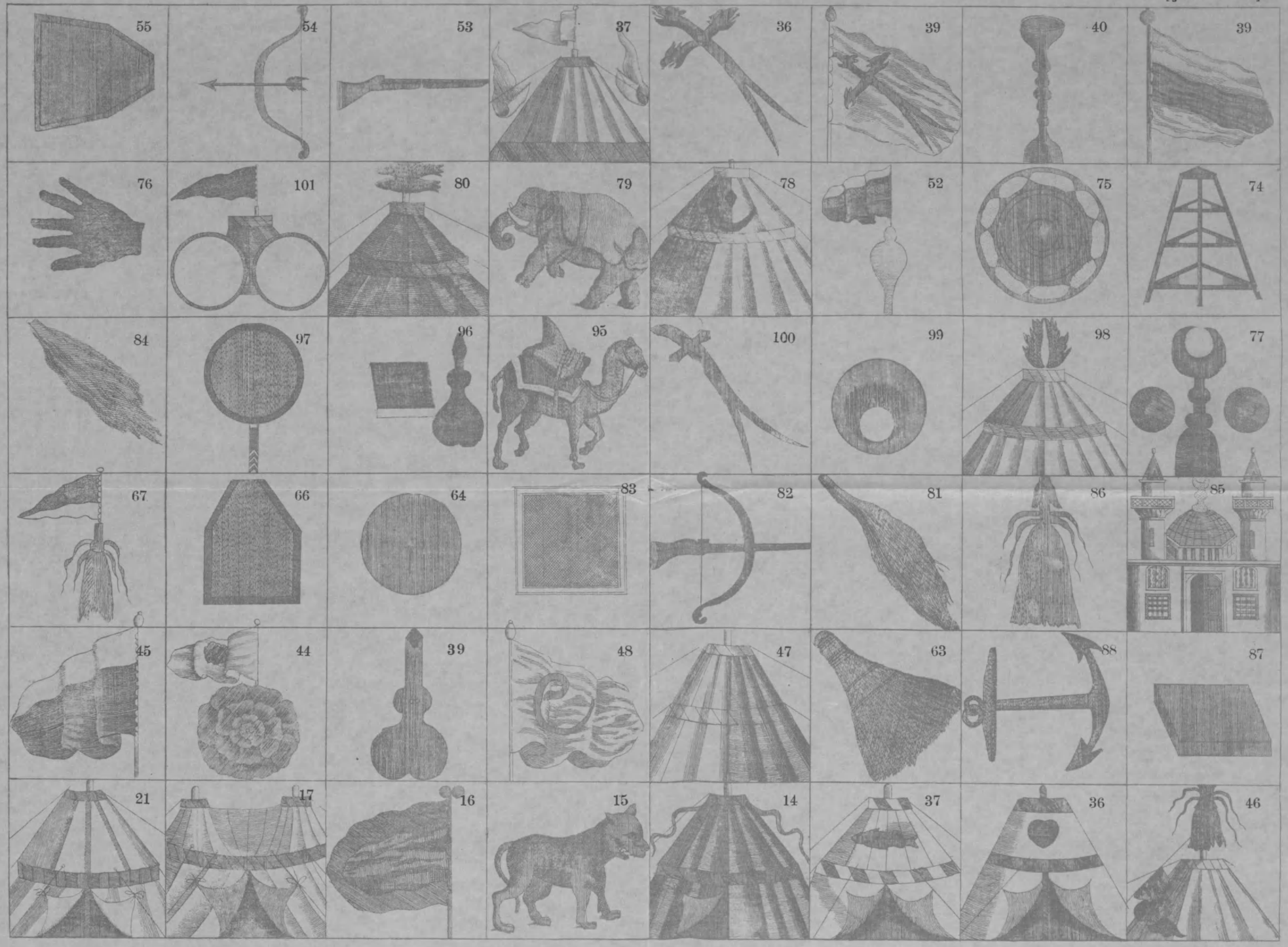
55
54
53
37
36
39
40
39
76
101
80
79
78
52
75
74
84
97
96
95
100
99
98
77
67
66
64
83
82
81
86
85
45
44
39
48
47
63
88
87
21
17
16
15
14
37
36
46

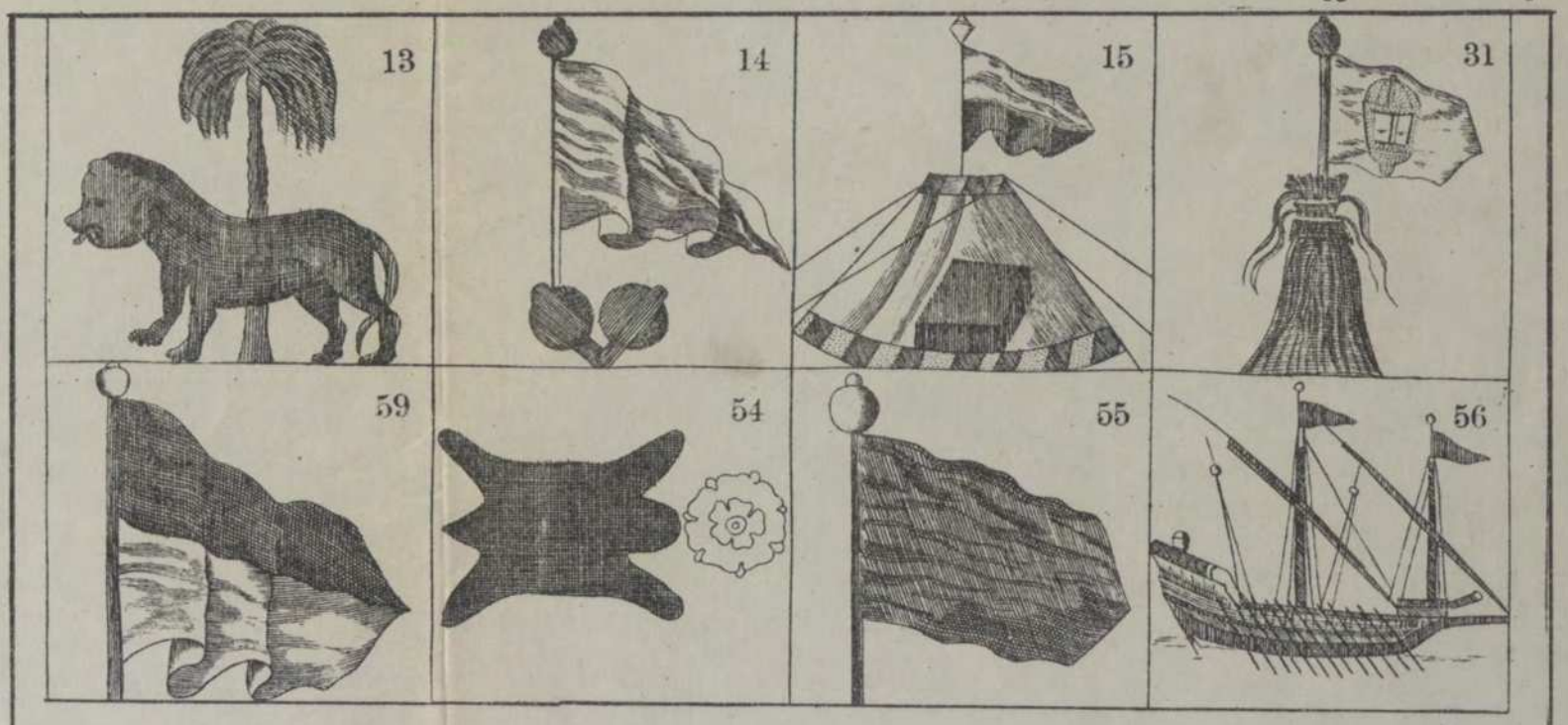
13
14
15
31
59
54
55
56

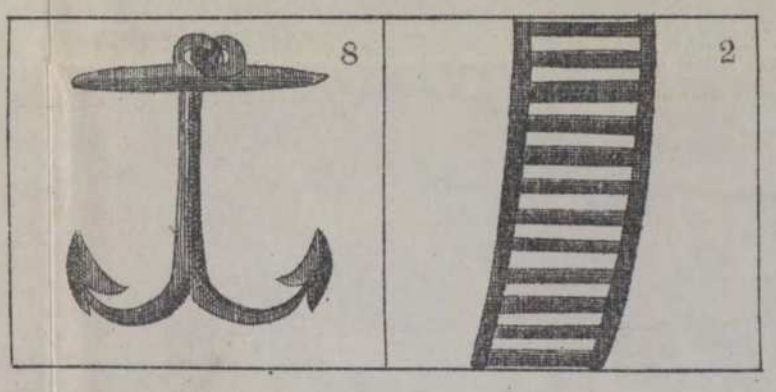
8
2

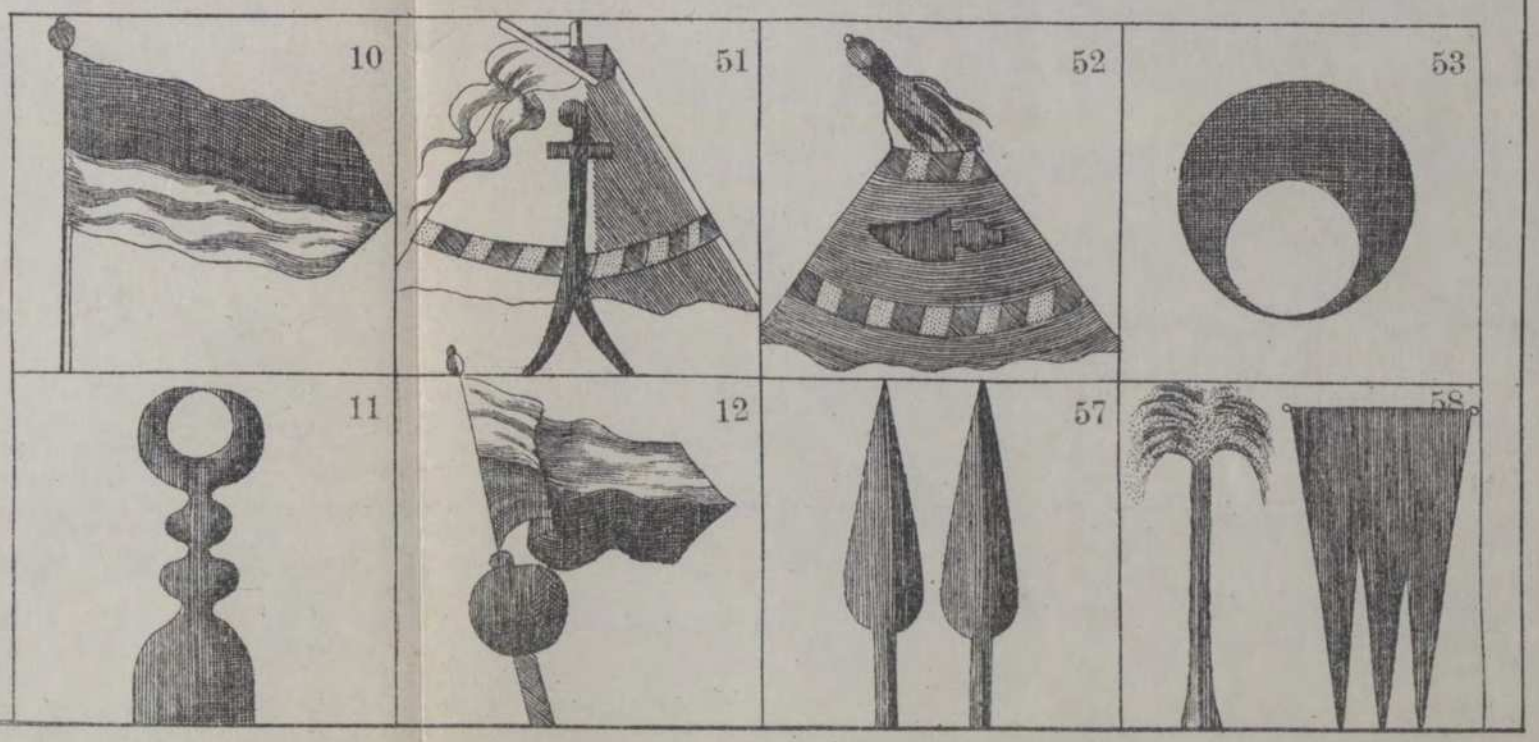
10
51
52
53
11
12
57
58

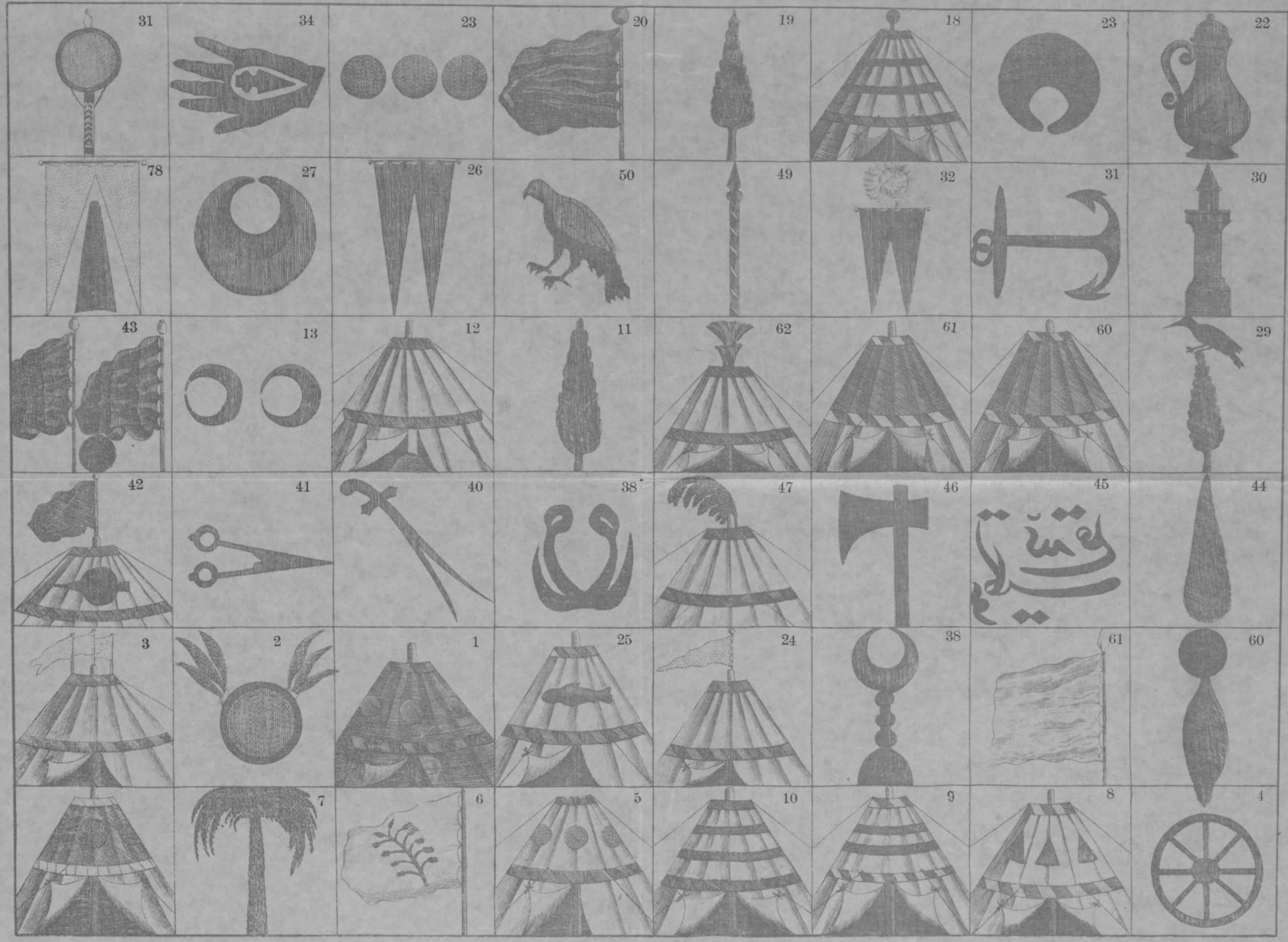
31
34
23
20
19
18
23
22
78
27
26
50
49
32
31
30
43
13
12
11
62
61
60
29
42
41
40
38
47
46
45
44
3
2
1
25
24
38
61
60
7
6
5
10
9
8
4

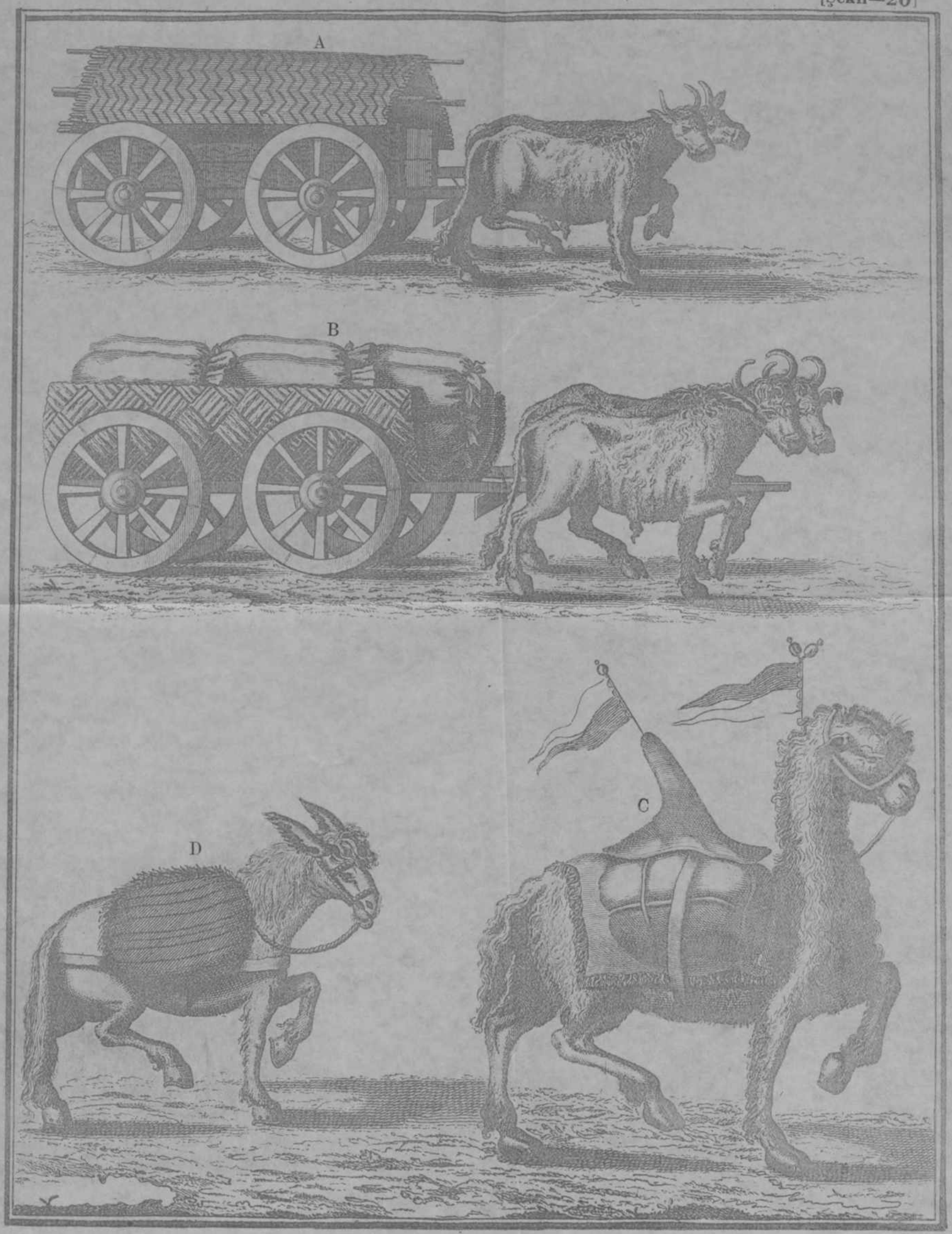
A
B
C
D

Veziriazam Süleyman paşanın ordugâhının plânı. Bu karargâh Arsan muharebesinden evvel olan karargâh idi ve Arsan muharebesinde Osmanlı ordusu münhezim olmuştu.

[Şekil-22]

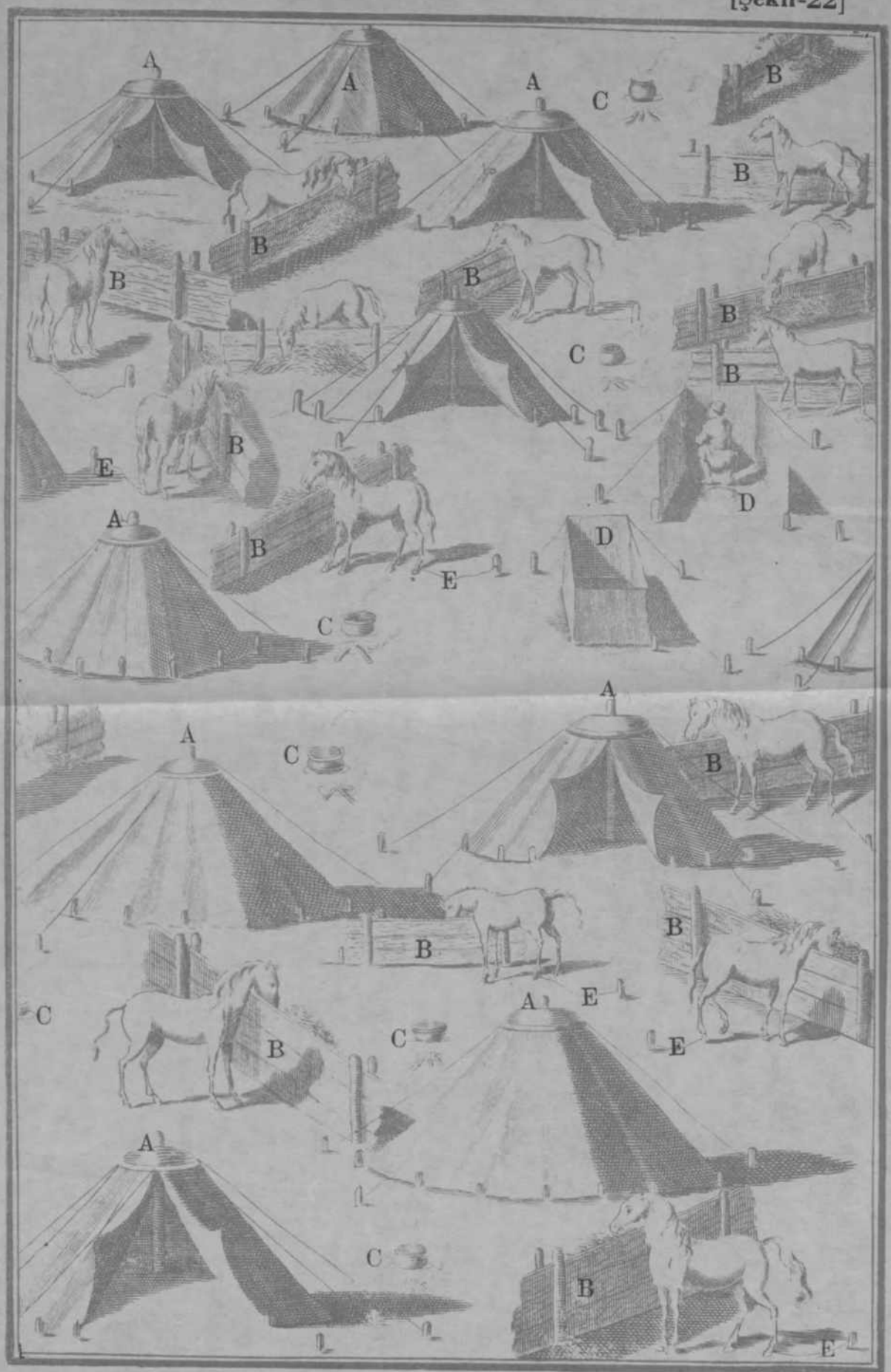

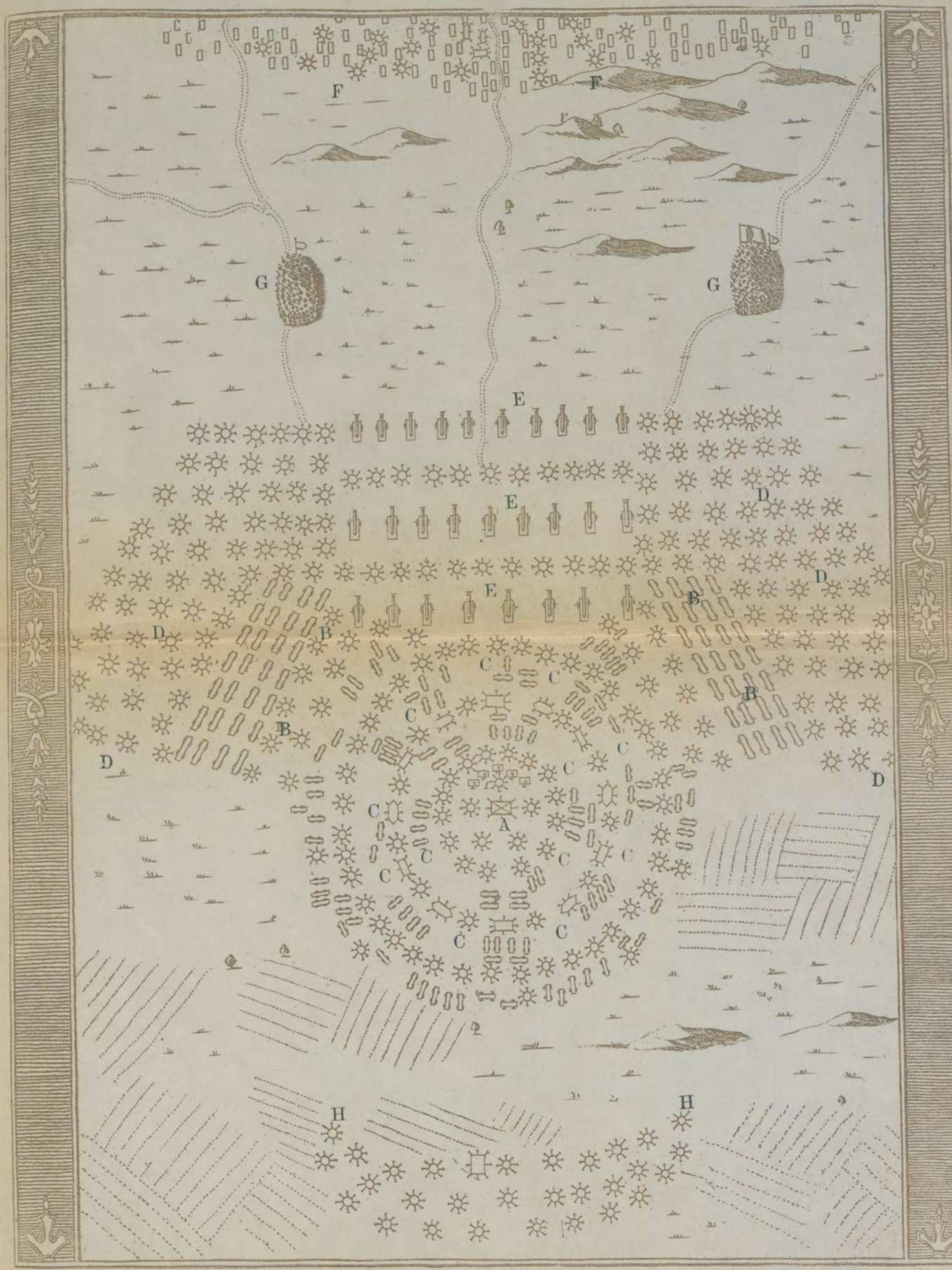
F
F
G
G
E
E
E
D
D
D
B
B
B
B
C
C
C
C
C
C
C
C
C
C
A
D
D
H
H

[Şekil – 24]

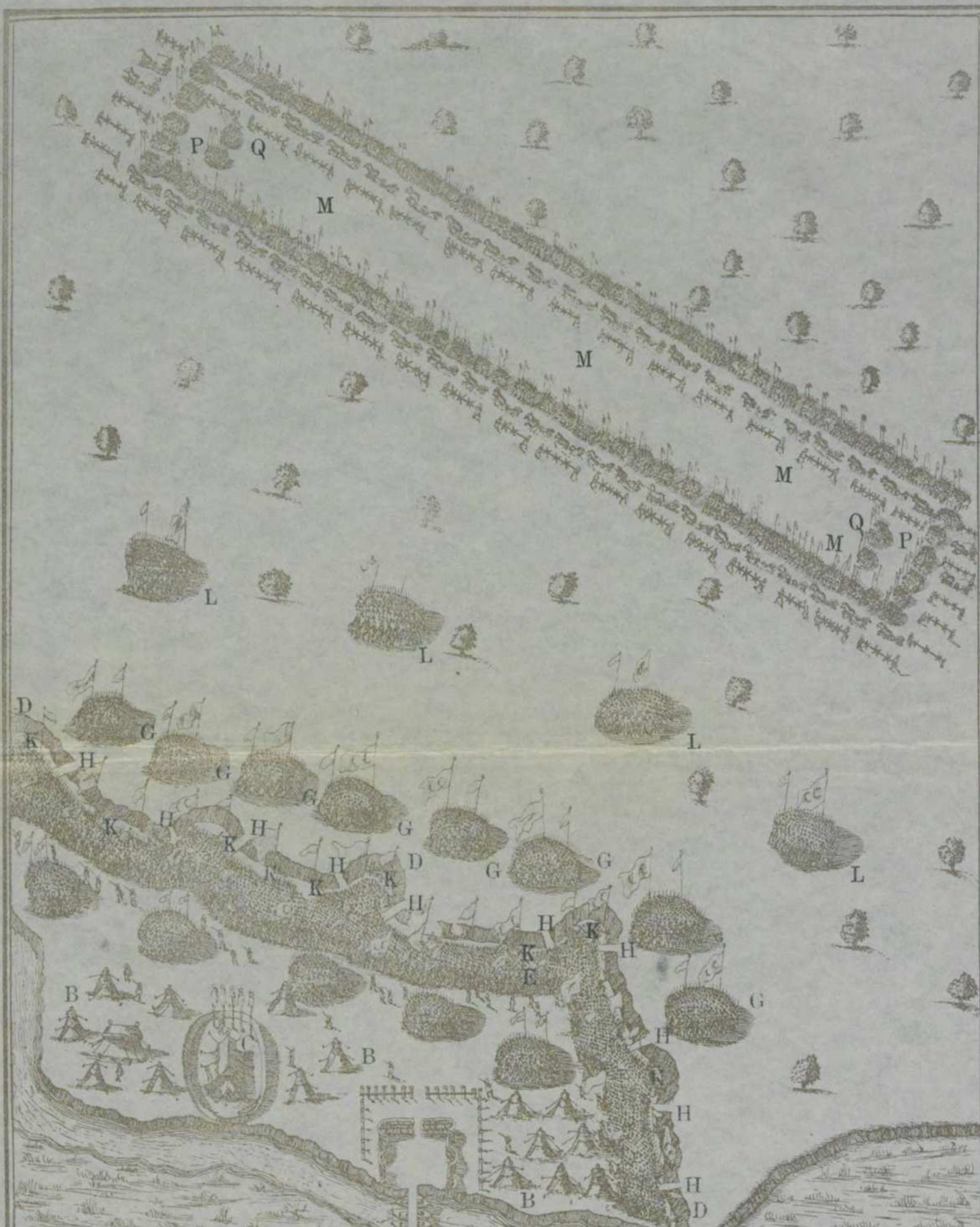

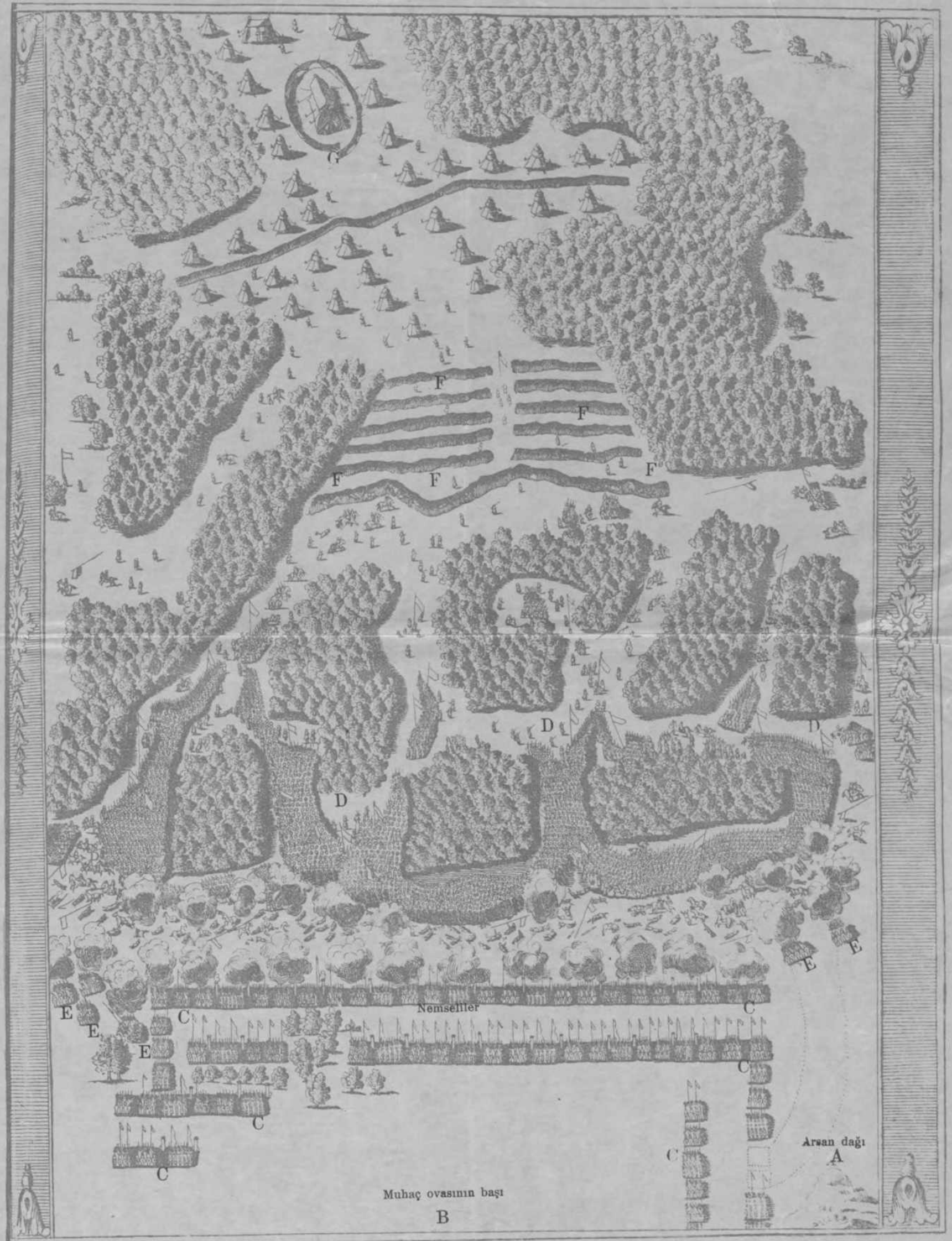
G
F
F
F
F
F
D
D
D
E
E
E
E
E
C
C
C
C
C
C
Nemseliler
Arsan dağı
A
Muhaç ovasının başı
B

L
L
L
D
C
M
M
K
K
M
M
N
O
G
I
H
I
I
I
C
F
F
F
F
E
D
C
A
E
A
B
B

[Şekil—2 7]

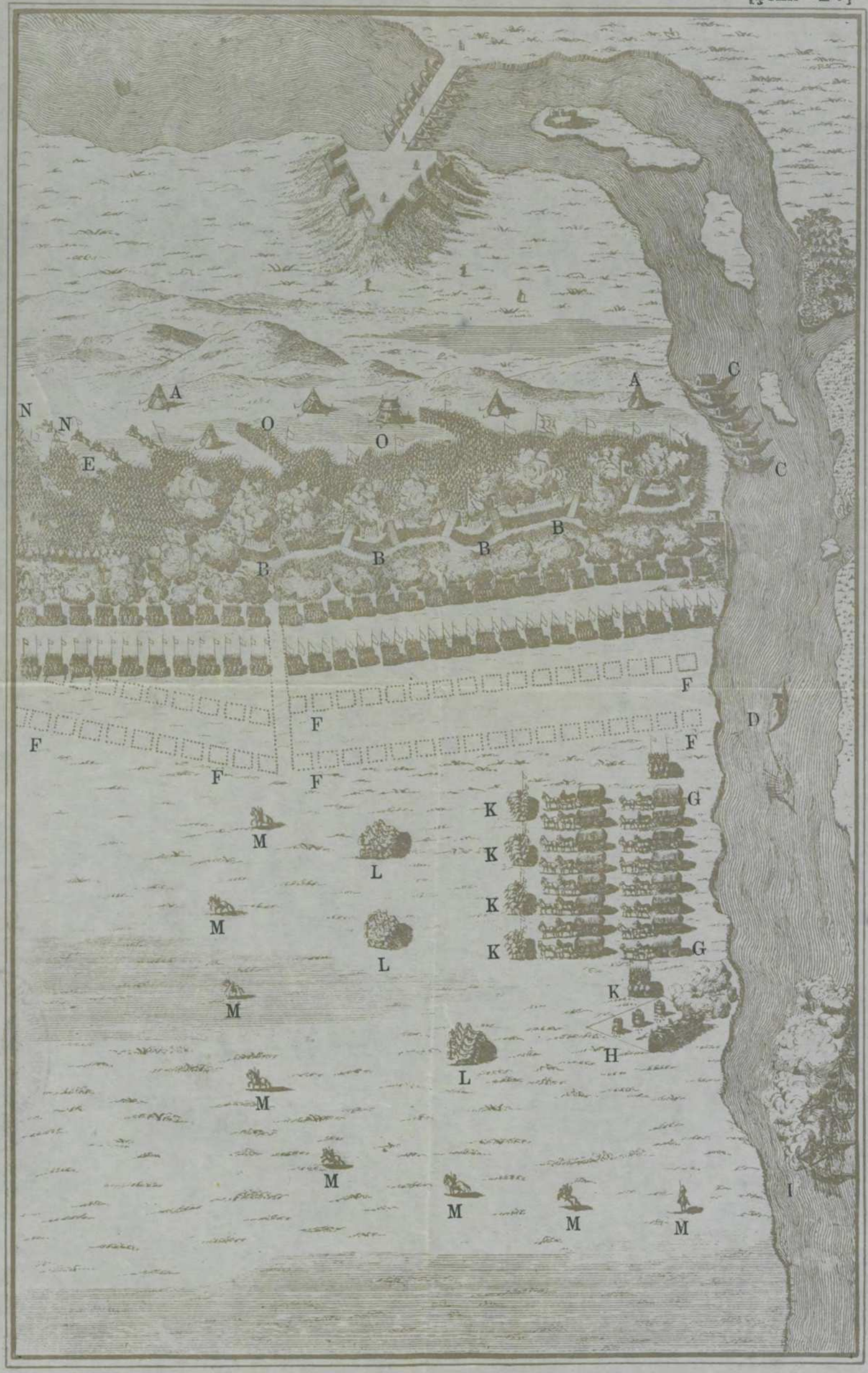

(Petro Varadin) plânı

Tuna nehrinin iki tarafında kâin arazide müstahkem mevki vardır. Tuna üzerinde mevcut iki adet köprü harp gemilerile müdafaa edilmektedir. Osmanlı ordusu istihkâmlarının ve tekarrüp yollarının vaziyetide plânda görülmektedir. 1694 yılında vuku bulan bu muharebede Çar ordusuna Mareşal Graf do Kaprar kumanda etmiş, Türk ordusuna ise Sadrazam kumanda eylemiştir.

[Şekil — 29]

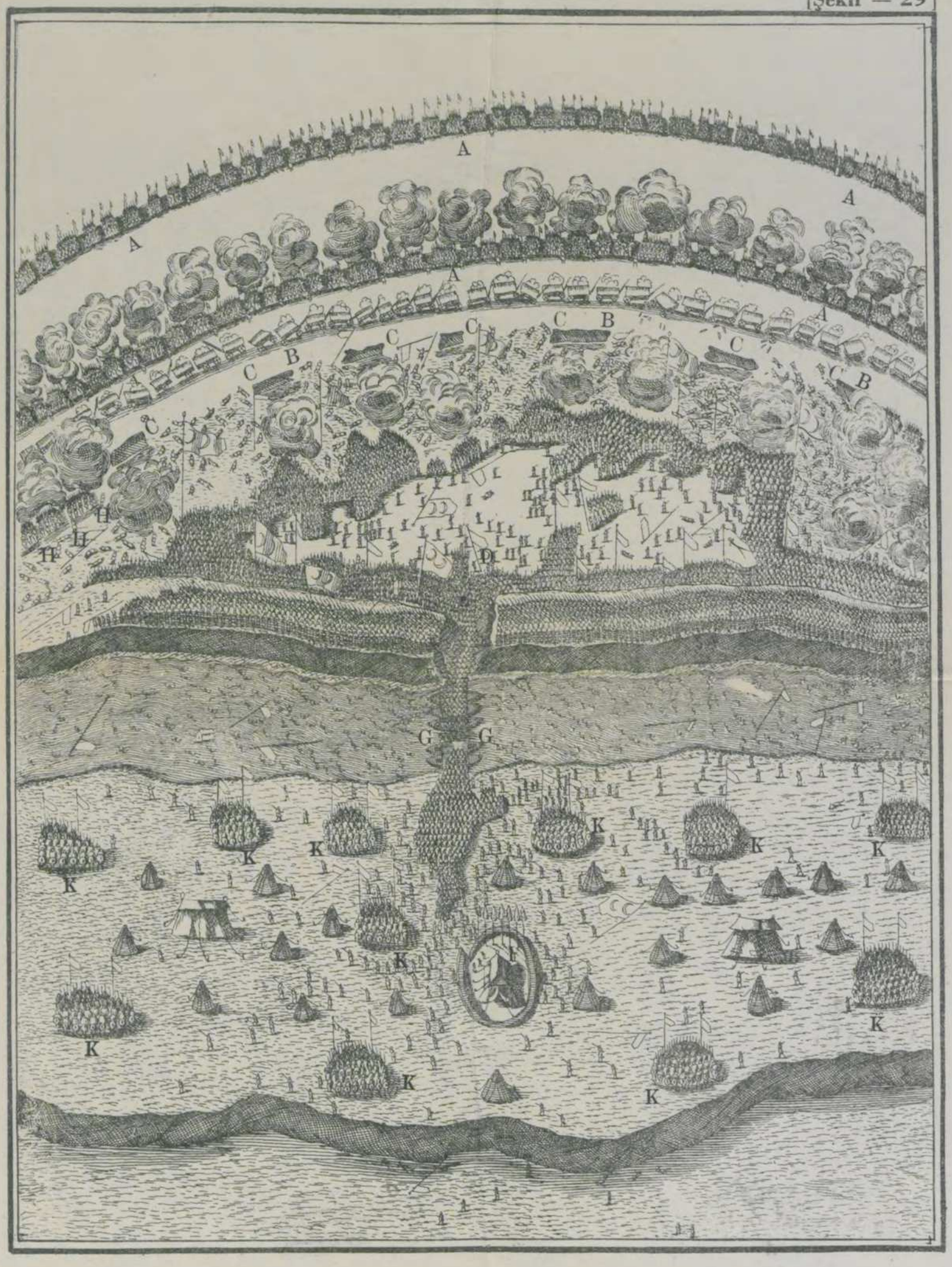

A
A
B

1
1

C
C
D
C
C
F
F
E
G
H
H
K
I
L
L
M
N

2
3
4
5
6
6
6
6
6
6
6
7
8
8
8
9
10
10
11
11
12
13
13
14
14
15
16
15
16
17
18
18
19
20
20
22
21
23

N
N
N
N
N
N
N
P
P
P
Q
R
R
R
S
S
T
T
V
V
X
X
Y
Z
Z

[Şekil — 31]

[Şekil — 32]

K
Rayı pençe suyu
Tuna nehrinin bir kısmı
L
Raya suyu
İ
A
B
C
D
E
F
G
H

G
H
C
G
K
I
K
K
K
D
D
D
D
D
E
E
E
E
F
F
F
C
C
C
C
E
Morava suyu
A
B

[Şekil – 34]

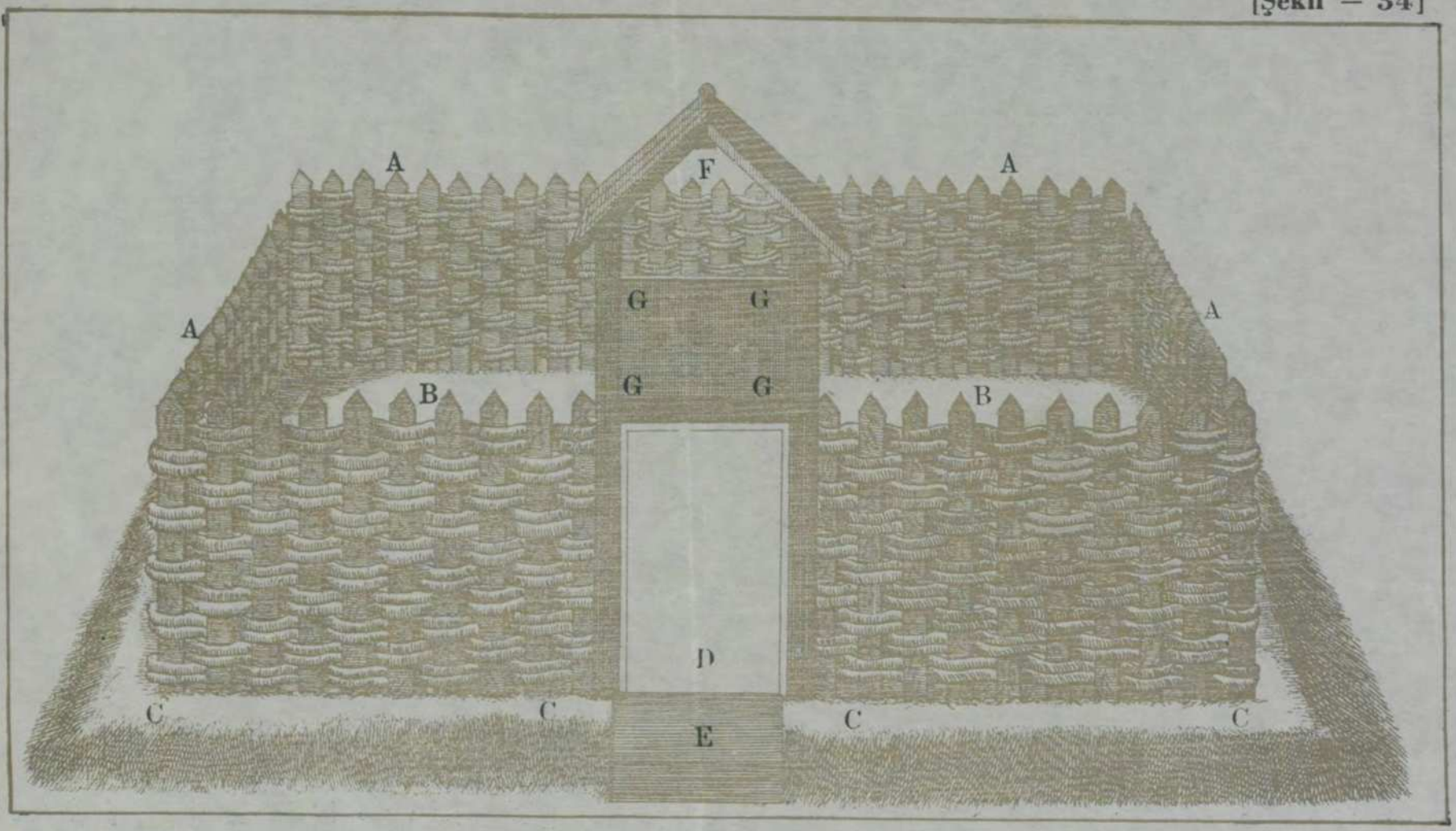

[Şekil — 35]

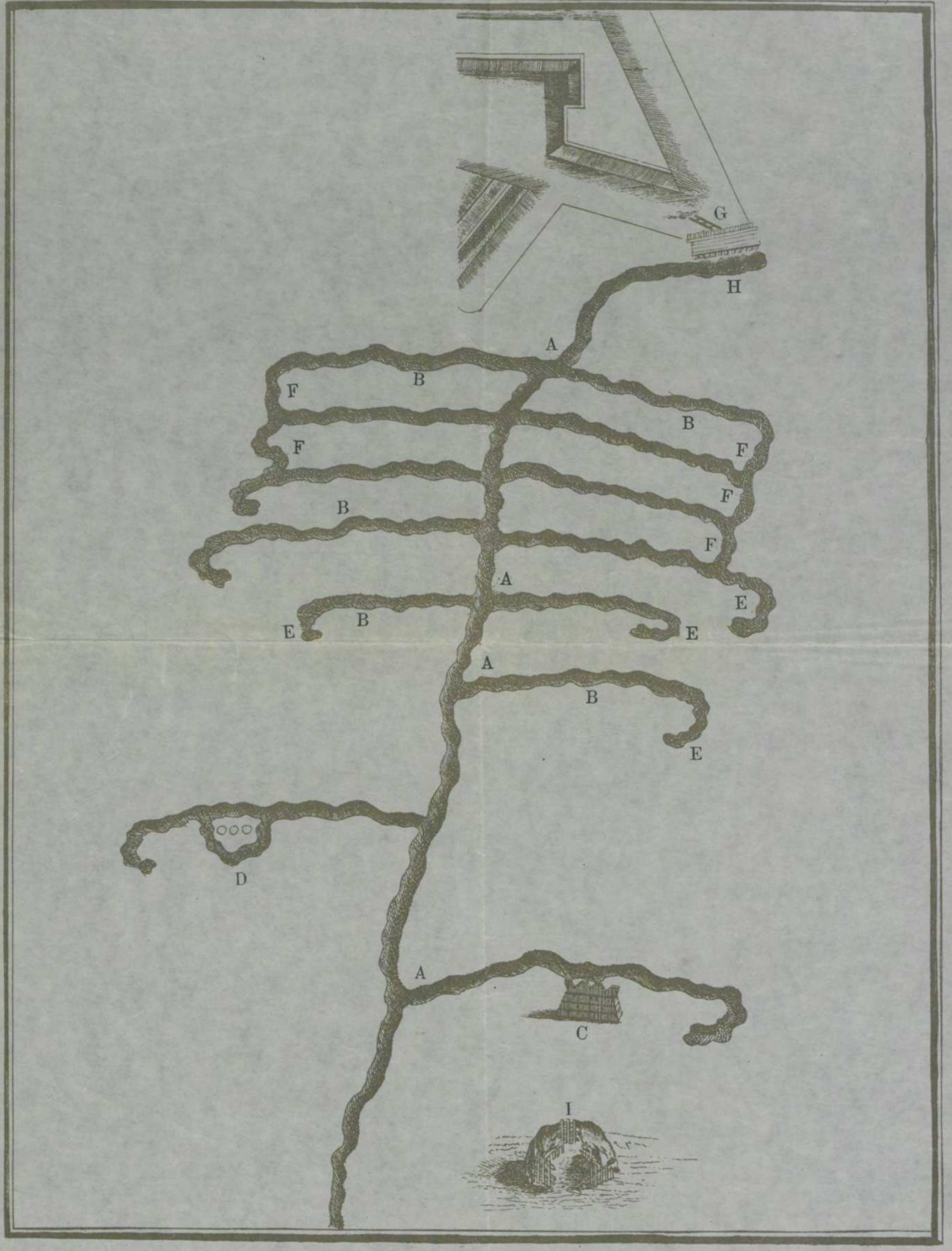
G
H
A
F
B
B
F
F
F
B
F
A
E
B
E
E
A
B
E
D
A
C
I

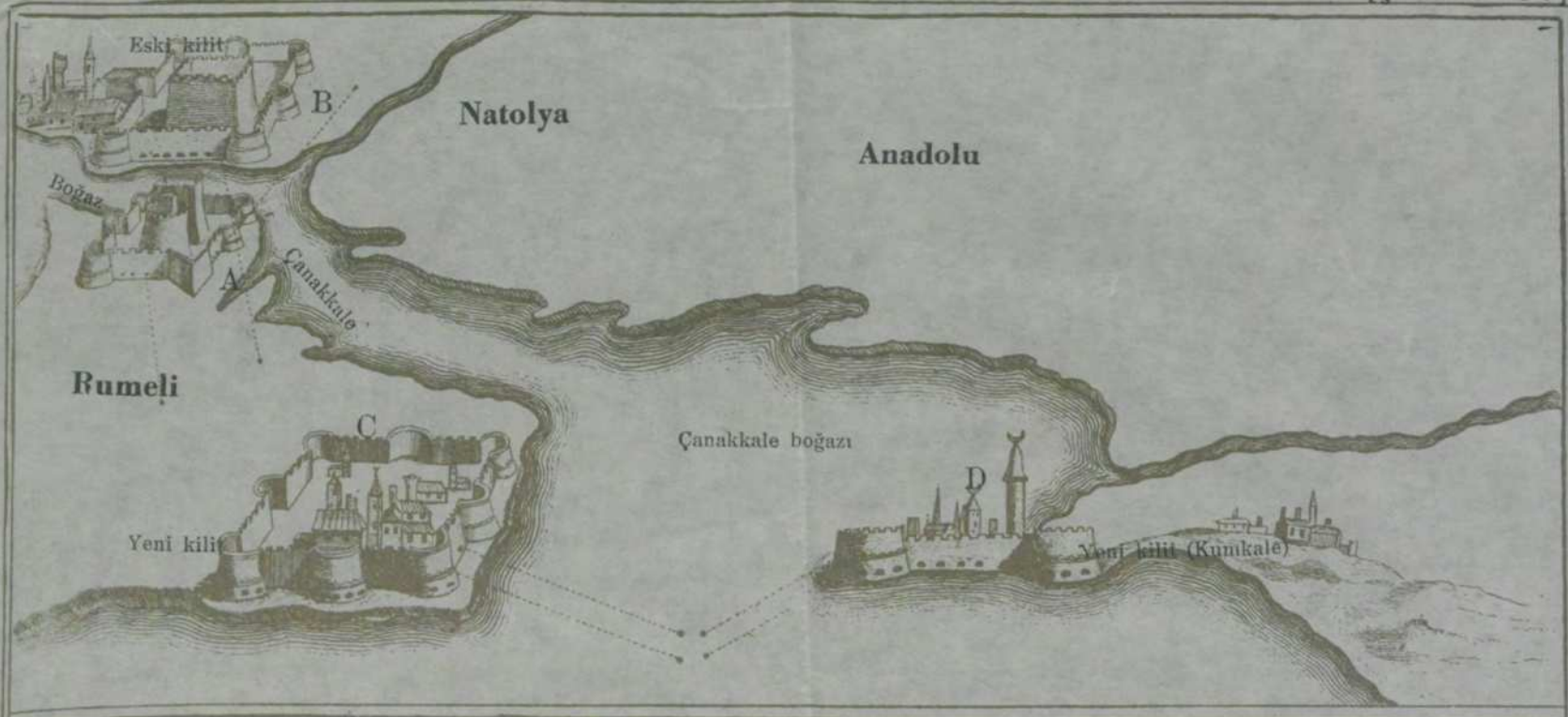
Eski kilit
B
Natolya
Anadolu
Boğaz
A
Çanakkale
Rumeli
C
Çanakkale boğazı
D
Yeni kilit
Yeni kilit (Kumkale)

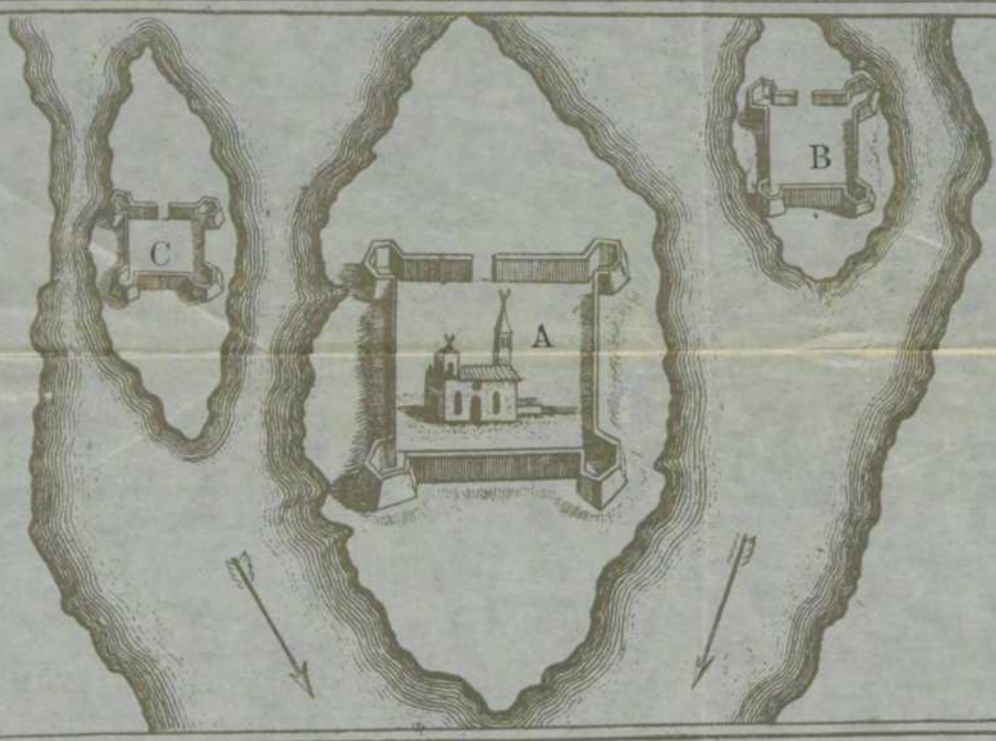
B
C
A

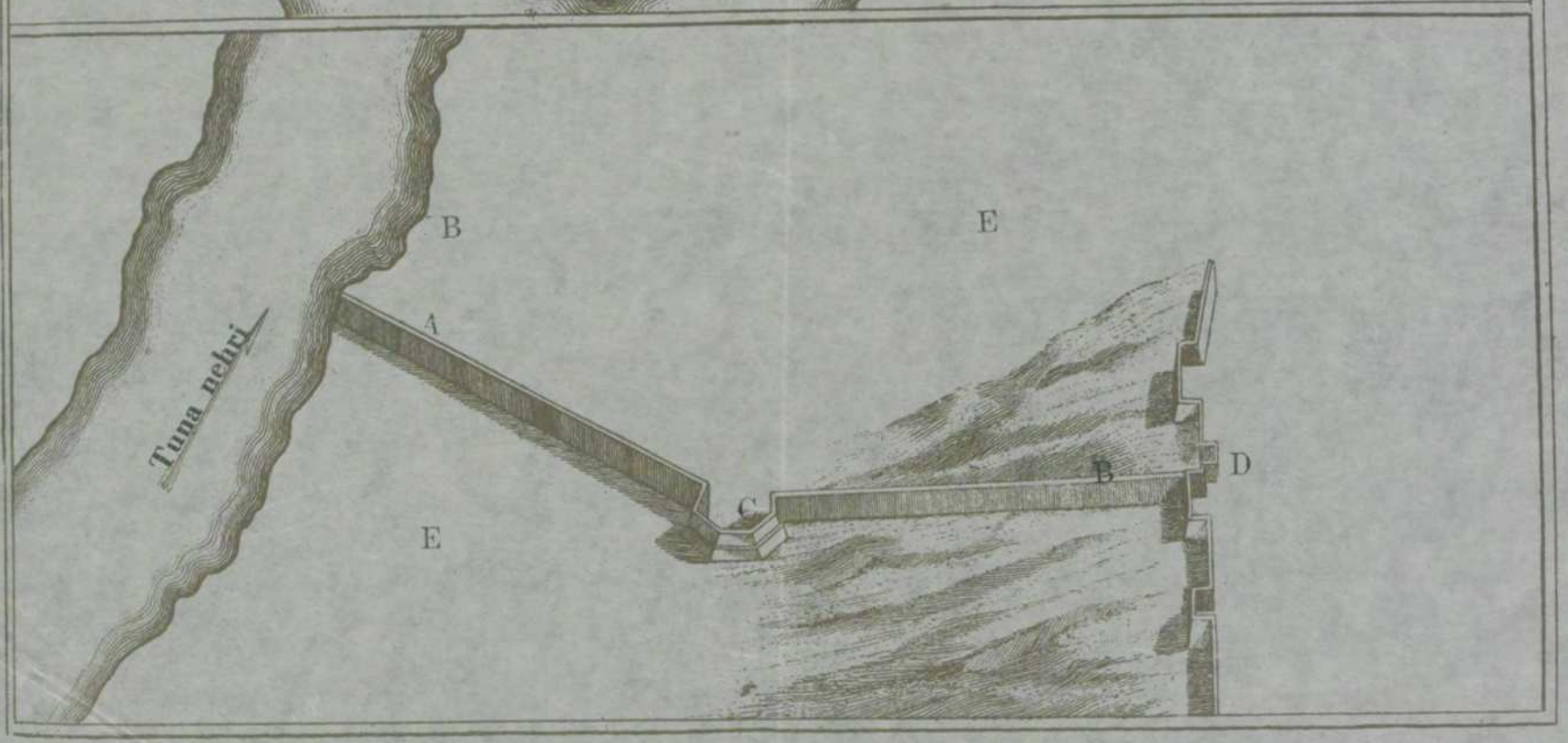
B
E
A
Tuna nehri
C
B
D
E

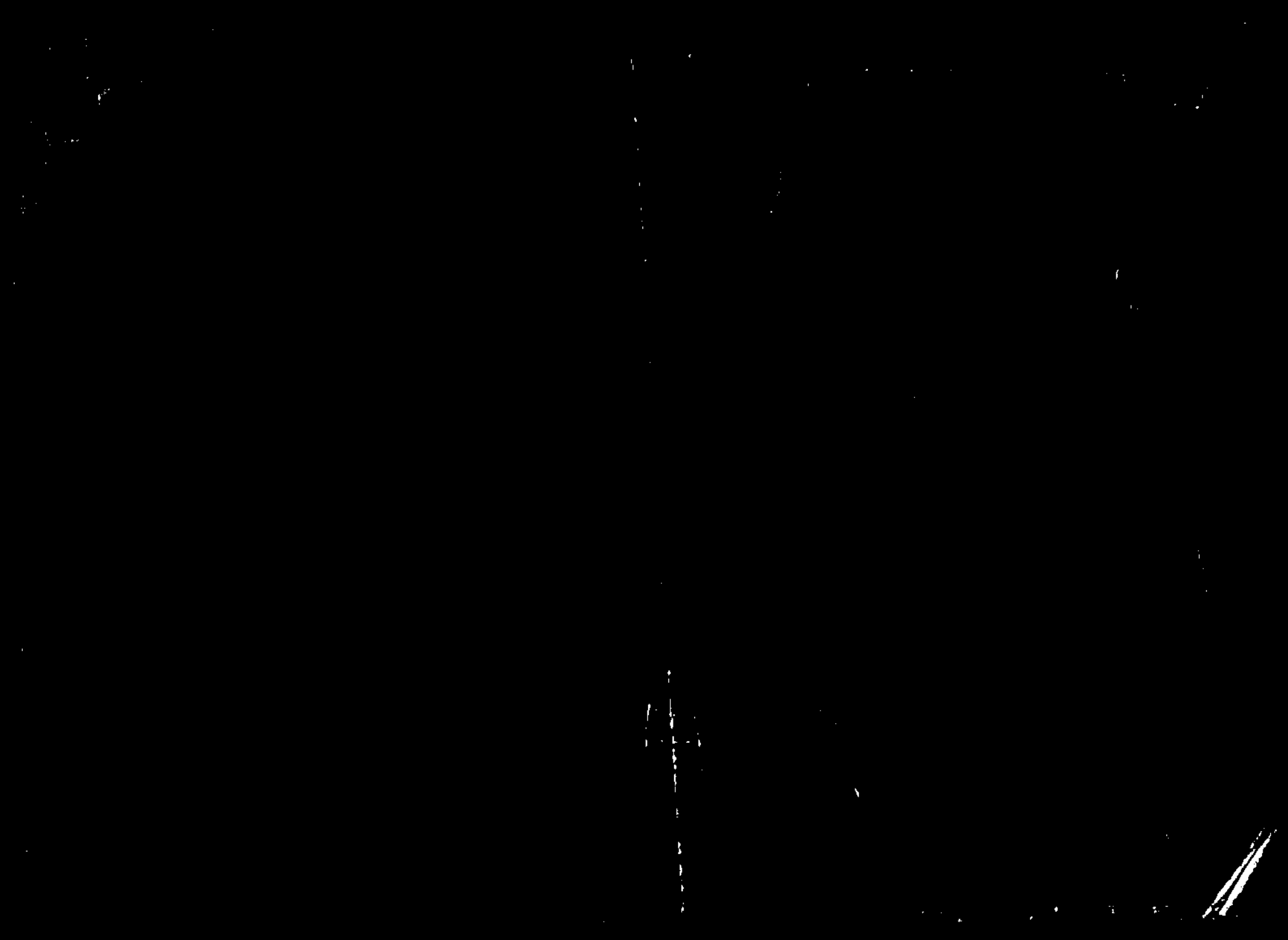

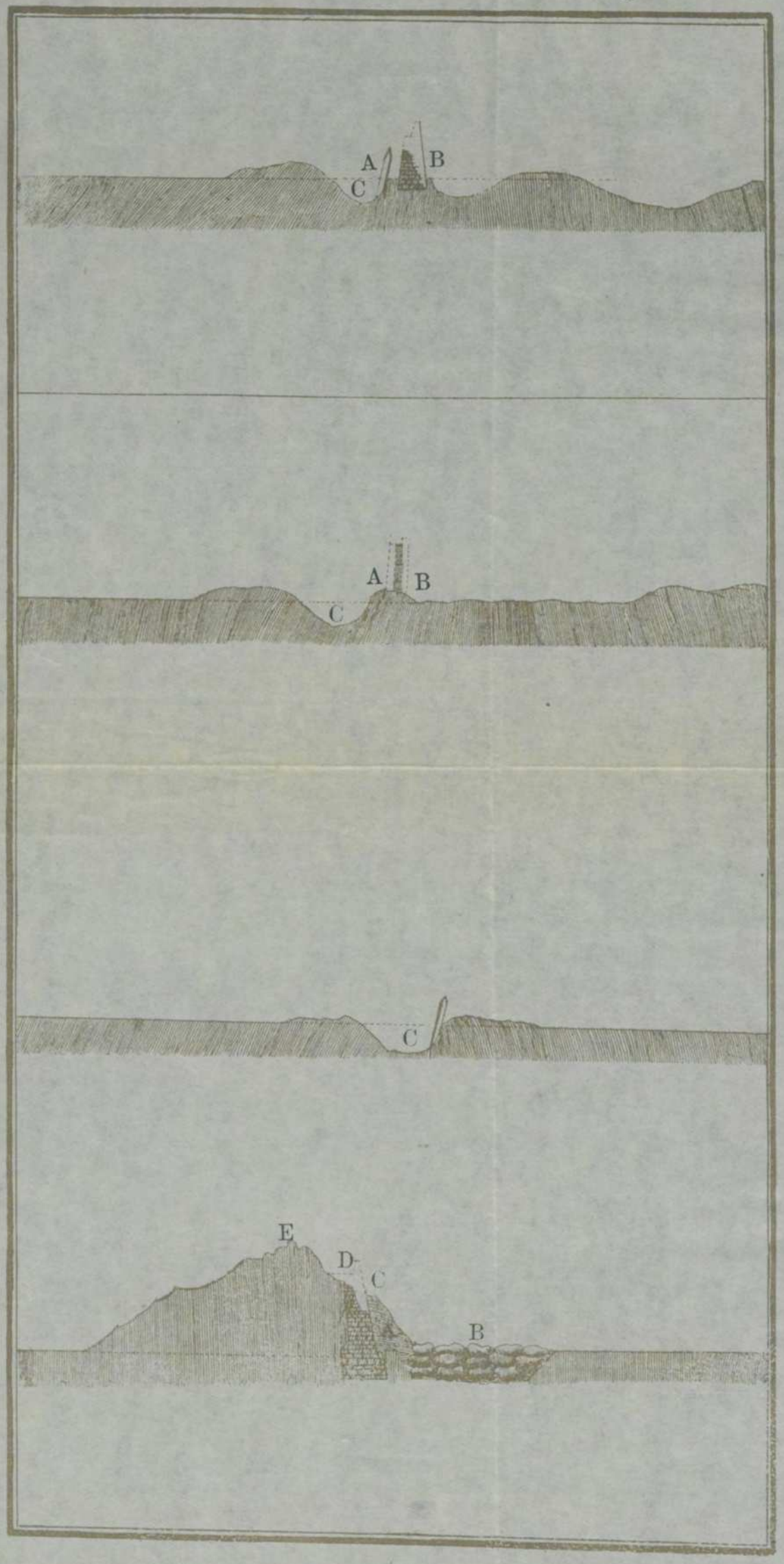
A
B
C
A
B
C
C
E
D
C
B

[Şekil — 40]

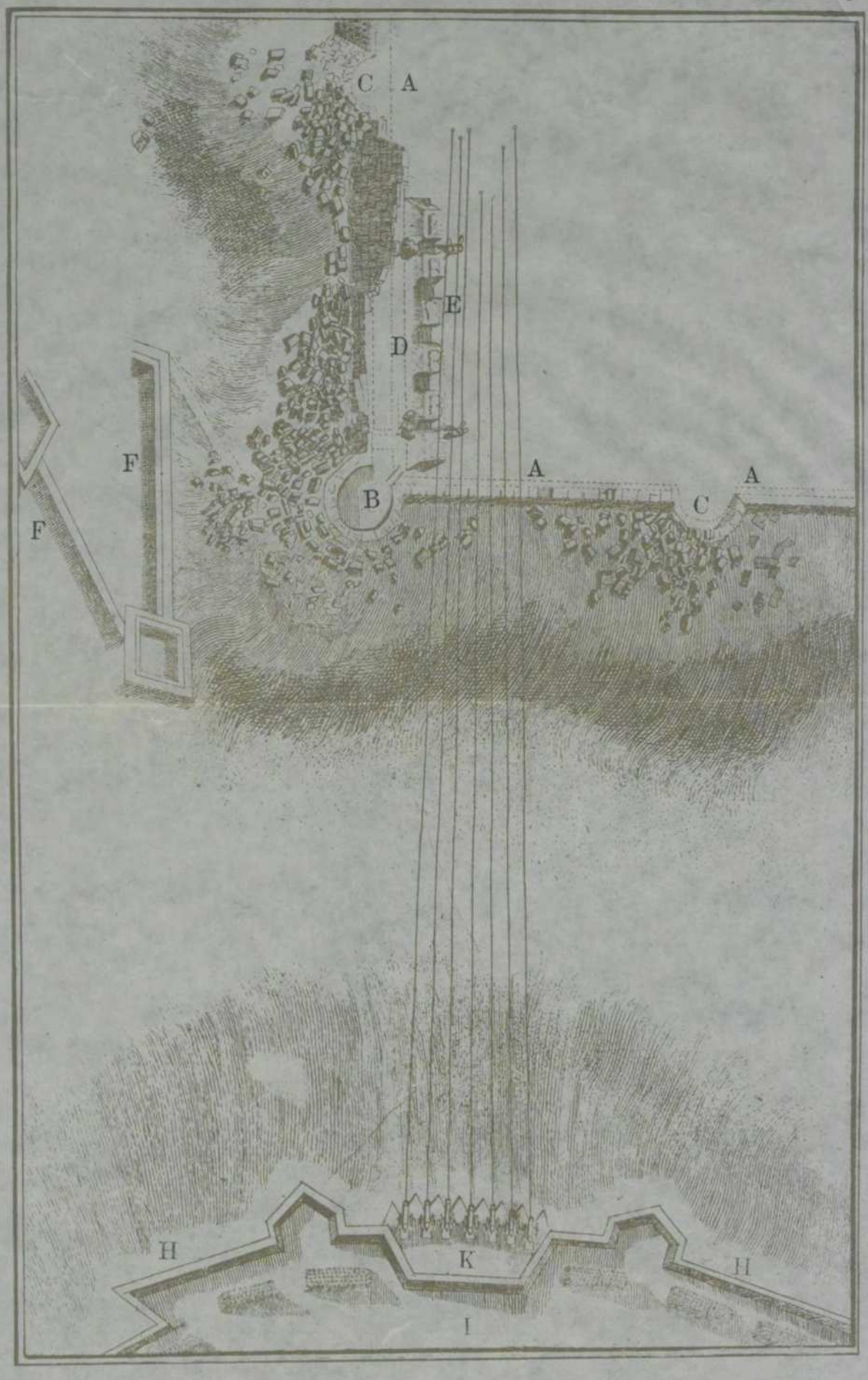

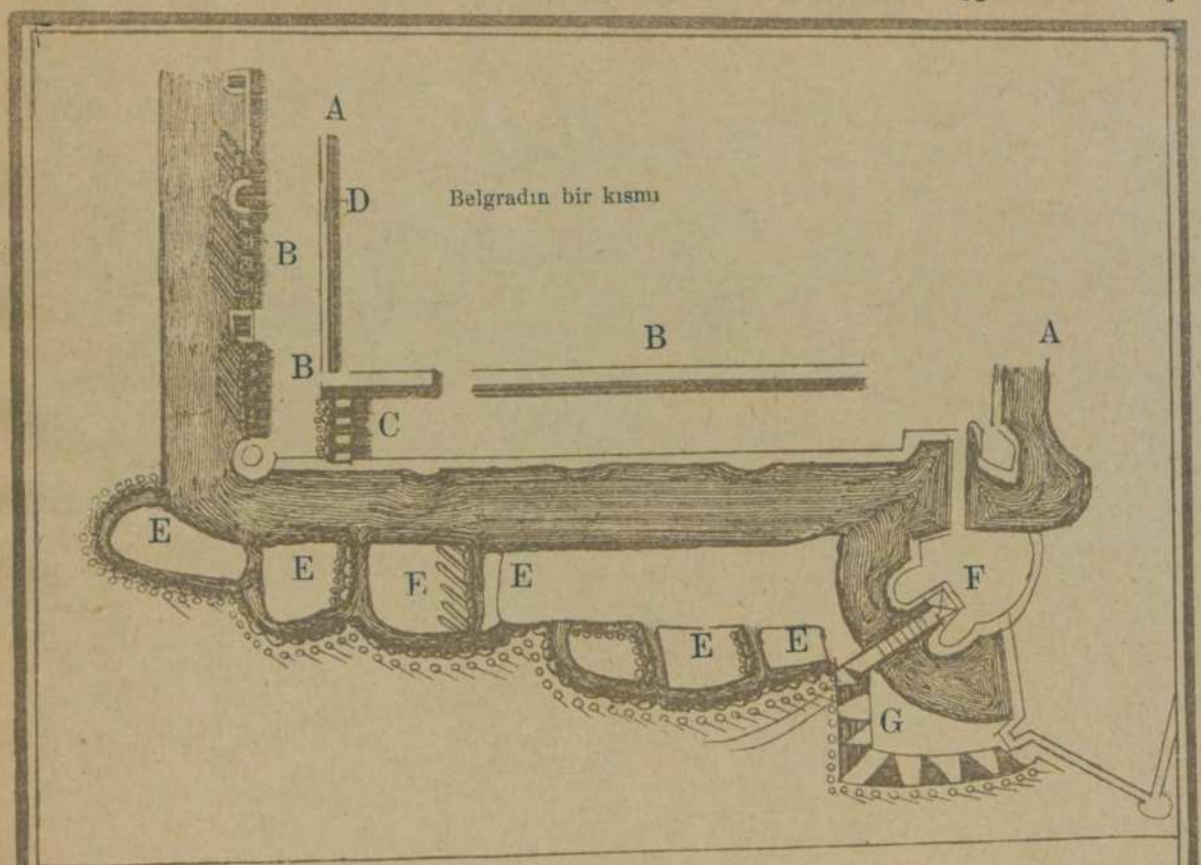
A
D
Belgradın bir kısmı
B
B
B
A
C
E
E
F
E
E
E
F
G

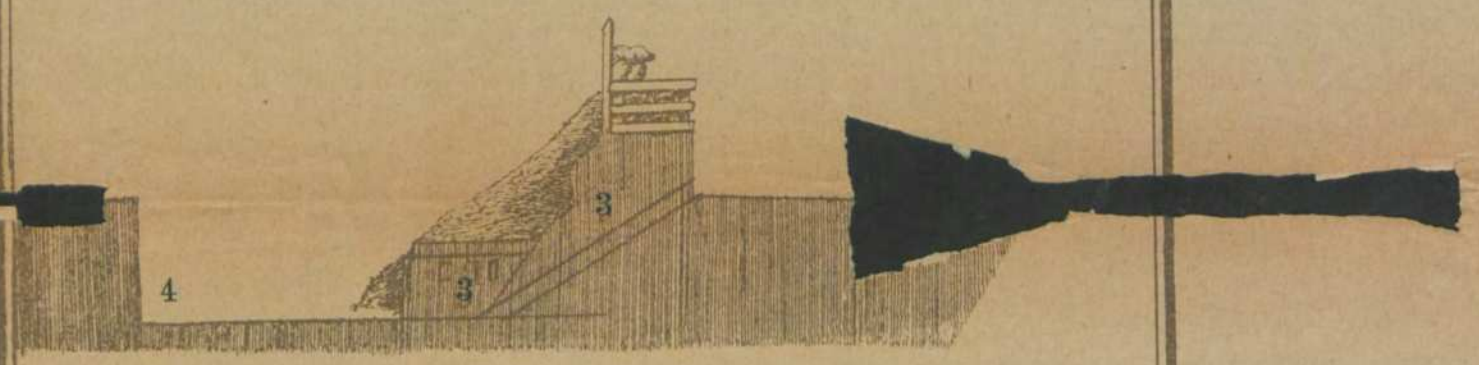
3
3
4

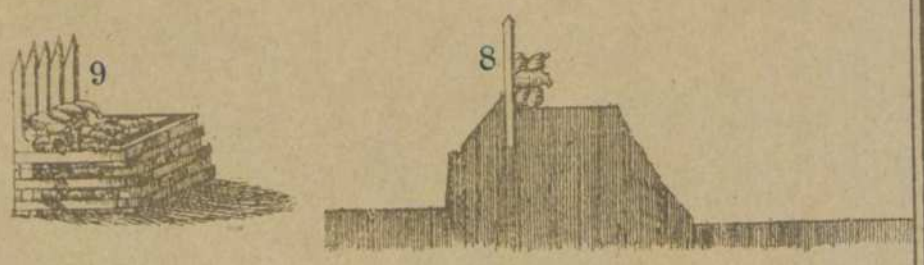
9
8

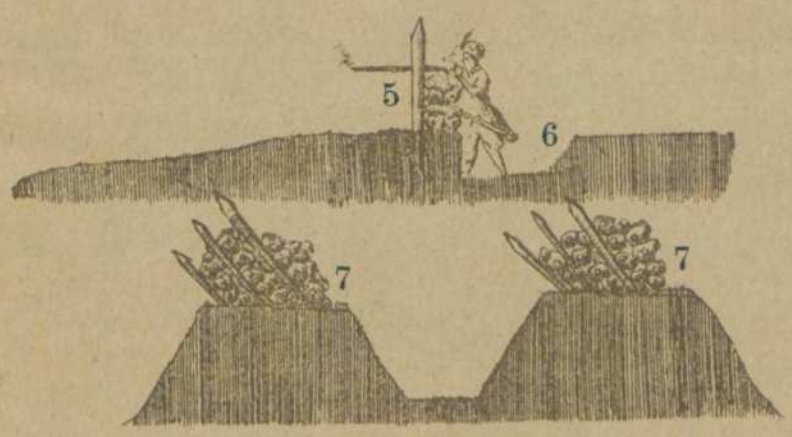
5
6
7
7

ÇANAKKALE BOĞAZI
(DARDANELLEN)

EGE
(ÄGÄIS)

Tavşan Adası
Presa Adası
Orak Adası
Yılancık Adası
Bozcaada (Tenedos)
Eşek Adası

Kesik Tepe
Kanal
Sigeion
Kumtepe
Beşik-Sivri Tepe
Beşik-Yassı Tepe
Büyük Beşika
Beşika-Koyu
Hanım Değirmeni
Sivri Tepe (Üvecik)
Byz. Siedlung
Küçük Beşika
Hasan Paşanın Köşkü (Yerkesik)
Kanal

Tektop Br. (Çoban Tepe)
Işıldak Tepe
Rhoiteion
İntepe
Dümrek Ç.
Simois
Hisarlık (Troja-Ilion)
Kara Tepe
Paşa Tepe
Skamander
Kara Menderes
Hanay Tepe
Thymbras
Kırkgöz (Pınarbaşı)
Asarlık (Eski Hisarlık)
Balı Dağ

2° 55'
2° 50'
2° 45'
2° 40'
40° 00'
39° 55'
39° 51'

1000m 500 0 500 1000 1500 2000m

MAP PREPARED BY BEŞIKTEPE EXPEDITION 1984
Courtesy M. Korfmann

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

[Harita — 4]

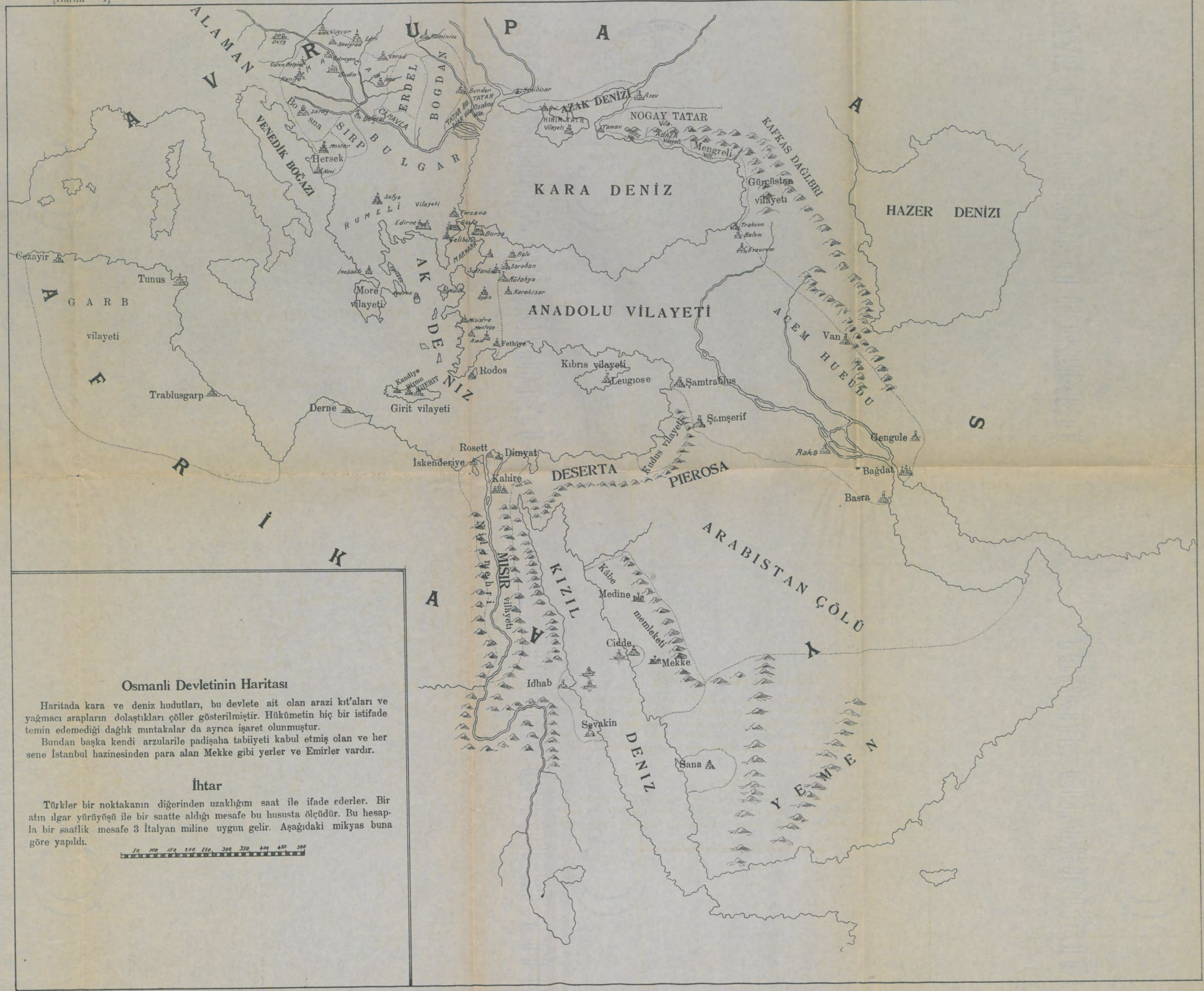

Osmanli Devletinin Haritası

Haritada kara ve deniz hudutları, bu devlete ait olan arazi kıt'aları ve yağmacı arapların dolaştıkları çöller gösterilmiştir. Hükûmetin hiç bir istifade temin edemediği dağlık mıntakalar da ayrıca işaret olunmuştur.

Bundan başka kendi arzularile padişaha tabiiyeti kabul etmiş olan ve her sene İstanbul hazinesinden para alan Mekke gibi yerler ve Emirler vardır.

İhtar

Türkler bir noktakanın diğerinden uzaklığını saat ile ifade ederler. Bir atın ılgar yürüyüşü ile bir saatte aldığı mesafe bu hususta ölçüdür. Bu hesapla bir saatlik mesafe 3 İtalyan miline uygun gelir. Aşağıdaki mikyas buna göre yapıldı.

B=4012

B
4012